

A MAGYAR TUDOMÁNY NAPJA A DÉLVIDÉKEN
2017

Migráció, környezetvédelem – társadalom és természet

**VAJDASÁGI MAGYAR
TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG**

**A MAGYAR TUDOMÁNY NAPJA
A DÉLVIDÉKEN
2017**

Migráció, környezetvédelem – társadalom és természet



**Újvidék
2018**

TÁMOGATÓINK

A MAGYAR
TUDOMÁNY
ÜNNEPE



Magyar Tudományos
Akadémia

Megvalósult
a Magyar Kormány
támogatásával



MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG



BETHLEN GÁBOR
Alap



SZÉCHENYI 2020



MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap



BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt támogatásával jelent meg.



MAGYAR NEMZETI TANÁCS



VAJDASÁG AUTONÓM TARTOMÁNY KORMÁNYA

Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi – Nemzeti
Közösségi Titkárság

Tartományi Felsőoktatási és Tudományos Kutatási Titkárság

Kiadó: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék
Szerkesztő: Szalma József DSC akadémikus, a VMTT elnöke
Szerkesztőbizottság: Dr. Szalma József DSC, a VMTT elnöke, Kastori Rudolf akadémikus,
Dr. Prugberger Tamás DSC, Dr. Téglási András és Dr. Dudás Attila
Számítógépes feldolgozás és tördelés: Dr. Dudás Attila
Borítólap és logó: Szalma Tamás okleveles mérnök (master)
Példányszám: 60
Készült a Verzál nyomdában, Újvidéken, 2018-ban

Előszó

A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia védnöksége alatt, a Nemzeti Közszerzői Egyetemmel való együttműködés alapján, 2017. november 11-én 10 órai kezdettel tartotta meg Újvidéken, a Tartományi Képviselőház Nagytermében, hagyományos Magyar Tudomány Napjának szentelt tudományos tanácskozását, *Migráció, környezetvédelem – társadalom és természet*, kerettémával. A tanácskozáson 20 délvidéki, 12 anyaországi szenior és junior kutató tartotta meg a tanácskozási programban megszabott sorrendben előadását és a témával kapcsolatos folyamatban levő kutatási eredményeit. A kerettémán belül, a migrációval foglalkozó referátumok, a migrációt történelmi, politológiai, jogtudományi, nemzeti, nemzetközi és időszerű szemszögből vizsgálták. A témával foglalkozó referátumok a 2015 óta folyamatban levő Európába törekvő tömeges migrációs jelenségről szólván, utaltak arra, hogy ez gazdaságilag nem igazolja azt a véleményt, hogy a migránsok foglalkoztatása előnyös, mert ők (beleértve azt, hogy ők kollektíve és egyénileg) pusztán „képzett és olcsó” munkaerőt jelentenek. Ugyanis, az eddig ismert adatokból kitűnt, hogy se nem „olcsók”, se nem képzettek. Ugyanakkor, megmutatkozott, hogy komoly biztonsági kockázatot is magukkal vonhatnak, vagy már vontak, mivel közülük sokan vannak, vagy lehetnek, akik nem gazdasági migránsok, ráadásul se nem menekültek, hanem a körülményekből következően, nemcsak előfordulóan, más szándékkal jöttek. Identitásuk és „szándékuk” kiszűrése gyakran ellehetetlenült. Ugyanis a jogi gondok abban is megmutatkoztak, hogy a migránsok zöme nem rendelkezik személyazonosságukat, képzettségüket, stb. igazoló dokumentumokkal. (Útközben elfelejtették, vagy elhagyták). Úgyhogy a „képzettségi vélelem” igen ingatag. Ráadásul a tömeges migráció szervezéséhez embercsempészek is hozzájárultak, előfordulóan humanitárius lepel alatt. Elhangzott olyan tudományos vélemény is, hogy a gazdasági migráció, többek között, csökkenthető lenne, ha az illető kibocsátó országokban javulhatnának a körülmények. Jogilag megkülönböztethető a menekültek státusza. Őket a menekültügyi egyezmény oltalmazza, pontosan definiálva, mi értendő ez alatt (háború, diszkrimináció, stb.). Az érthető, hogy a kedvezőtlen, háborús körülmények miatt, a migráns esetleg nem rendelkezik személyi dokumentumokkal. Ám itt az összes migránsnak hiányzik a személyi dokumentu-

ma, olyanoknak is, akik nem háború sújtotta országokból érkeznek. A jelenlegi tömeges migrációnak több illegális eleme van (feltehető embercsempészek szervező hozzájárulása, dokumentumok hiánya, stb.).

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a más kultúrákból érkezők gyakran, vagy előfordulóan, akár hosszabb idő után sem alkalmazkodnak az Európában, azaz az uniós nemzetállamokban bevett szokásokhoz, a nyelvhez, kultúrához és jogrendhez. Ennél a tapasztaltnál fogva, nem várható, hogy a tömeges migráció hozzá járulna az egyes álláspontok szerint szorgalmazott „fokozottabb” uniós integrációhoz, ellenkezőleg. Mindinkább bebizonyosodik Európában, hogy a magyar migrációs ügyben folytatott konzervens kormányzati politika, habár kezdetben észrevételeket ért meg, helyes és jó úton jár. Hiszen: „helyszínben ott kell segíteni, ahol a bajok vannak és nem a bajokat onnét elhozni”. A brüsszeli politika egy részének hatására, az a baj, hogy ami viszonylag helyi volt, globálissá vált, vagy válhat. A tanulmányok között erre Tattay Levente és Prugberger Tamás professzor urak is rámutatattak. De gondolom, empirikus (ankét-alapú) kutatások is azt mutatják (Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka), hogy a délvidéki magyaroknak is van bőven negatív tapasztalata. Ezt mutatja Tóth-Glemba Klára tanulmánya is

A nemzetállamok Európában történelmileg adottak és feltételezettek, ezeket téves lenne „ellensúlyozni” tömeges bevándorlattal. Tudományosan nehezen kitapintható, hogy a migrációt elősegítők, gyakran humanitárius lepel alatt, milyen szándékkal favorizálják Európa országainak tömeges betelepítését. Nem lenne helyes az, ha a következmények olyanok lennének, hogy Európa népei vagy népeinek része, féljenek saját hazájukban, az eltérő kultúrák miatt előálló és mindinkább előforduló terror-vagy hasonló jellegű jogellenes cselekmények miatt. Megjegyezném, hogy a délvidéki magyarok gyakran féltek, mivel empirikus adatok bizonyítják, hogy kollektíve avagy individuálisan megfélemlítették őket. Ehhez tartozik az is, hogy a közszolgálatokban igen nehezen kapnak munkát, képzettségük ellenére. Egyéb munkahelyeken pedig még kevésbé. Redukálódott az anyanyelvű oktatás óvodától egyetemig. Főként az egyetemi képzés tekintetében. Ne csodálkozzunk a további elvándorlás jelenségén.

A délvidéki magyar tudományos közösség és az anyaországi témával foglalkozó, azaz e témát kutató résztvevői e tanácskozásnak

(egyéni és csoportos szociológiai, gazdasági, jogi kutatási eredményei szerint), nekem úgy tűnik, és ezt jómagam is alátámasztom, elutasítja azt, hogy a betelepítés „jót”, ellenkezőleg, rosszat, potenciális konfliktust jelent, ami sem helyileg, sem globálisan nem jó, vagyis negatív.

A kerettémához, jelen könyvünkben megjelentett referátumaikkal, a természettudományi kutatások is hozzájárultak.

Prof. Dr. Dr. Hc. DSC (MTA) Szalma József akadémikus, a VMTT elnöke, a szerkesztőbizottság elnöke

KIEMELT TANULMÁNYOK

Az Európai Unió menekültpolitikája

1. Európai menekültpolitika kialakulása

Az Európai Unió 27 államában 1990 és 2011 között több mint 7 millió ember folyamodott menekült státuszért. A csúcstól az 1992. év jelentette, amikor a Közösség 15 államában 670 ezer kérelmezte a menekült jogállást.¹ Az Unióban a tömeges migráció következtében a menekültpolitika kialakítása, a központi menekültpolitika jogi szabályozása, a tagállamok menekültügyi szabályainak harmonizációja elodázhatatlan, sürgősen megoldandó feladattá vált.

Az Európai Gazdasági Közösség fejlődésében meghatározó szerepet játszott a Maastrichti Szerződés.² A Maastrichti szerződés létrehozta az Európai Közösség működésének harmadik pillérét jelentő belügyi és igazságügyi együttműködést, amely az alábbi – szempontunkból fontos – közös érdekű ügyeket tartalmazta³:

- menekültpolitika
- a tagállamok külső határainak harmadik személyek általi átlépését szabályozó normák,
- bevándorlási politika és harmadik államok állampolgáraival kapcsolatos politika,⁴

* Dr. Tattay Levente, egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, Budapest

¹ Kende Tamás - Szűcs Tamás: Bevezetés az Európai Unió politikáiba, Budapest Complex, 2011, 679.

² A Maastrichti Szerződést 1992 február 7-én írták alá és 1993 november 1-jén lépett hatályba. Létrehozta az Európai Uniót, átszervezte az Európai Gazdasági Közösséget Európai Közösséggé, lefektette a gazdasági és monetáris uniót és benne a közösségi valuta elvét. Fontos intézkedéseket hozott a gazdasági és politikai unió megteremtése iránt, létrehozta az EK hárompilléres rendszerét, etc.

³ Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról, nyolcadik kiadás, Budapest, 2011, 664.

⁴ Horváth Z., id. mű, 667.

1.1. Amszterdami szerződés⁵

Az első európai menekültpolitikai intézkedéseket 1999-ben vették be. Az Amszterdami Szerződés új hatáskörökkel ruházta fel az EU szervezeteit⁶ lehetővé téve, hogy külön intézményi mechanizmus alapján dolgozzanak ki jogszabályokat a menekültügy területén. A Szerződés értelmében közösségi hatáskörbe került a külső határellenőrzés, a menekültügyi politika és a bevándorlási politika⁷.

1.2. Nizzai szerződés

A Nizzai szerződés⁸ 2001-ben úgy rendelkezett, hogy a hatálybalépését követő 5 éven belül a Tanács egyes területekre vonatkozóan intézkedéseket hoz, mindenekelőtt megállapítja a valamely harmadik ország állampolgára által a tagállamok egyikében benyújtott menedékkérelmek iránti kérelem elbírálhatóságát. Kardinális jelentőségűek a Nizzai szerződés előírásai az együtt döntésről, a minősített többségű döntéshozatalról, a belső határellenőrzés megszüntetéséről, a külső határellenőrzés felállításáról, harmadik államok állampolgárainak az Unión belüli mozgásáról, menekültügyi közös tehermegosztásról és az illegális bevándorlásról.⁹ Meghatározták a kérelmek megvizsgálásáért felelős tagállam illetékességére vonatkozó feltételeket és eljárási szabályokat, valamint egyes minimum szabályokat (menedékkérelmek befogadása, menekültstátusz, eljárások).

1.3. A Lisszaboni szerződés

A Lisszaboni szerződés¹⁰ (Az Európai Unió működéséről szóló szerződés – EUMSZ), a menekültügyi intézkedéseket közös menekült-

⁵Az Amszterdami szerződés módosította a Római szerződést, 1997. október 2-án írták alá és 1999 május 1-jén lépett hatályba. Fontos rendelkezéseket hozott a közös kül- és biztonságpolitika és a bel-és igazságügyi együttműködés terén.

⁶ Horváth Z., id. mű, 667.

⁷ Kengyel Ákos (szerk): Az Európai Unió közös politikái, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010, 458.

⁸ A Nizzai szerződést 2001. február 26-án írták alá és 2003. február 1-jén lépett hatályba

⁹ Kengyel Á., id. mű, 459.

¹⁰ A Lisszaboni Szerződést 2007. december 12-én írták alá és 2009. december 1-én lépett hatályba, amely felszámolta az Unió hárompilléres rendszerét és az Uniót jogi személyiséggel ruházta fel.

ügyi politika rangjára emelte. Célja immár nem pusztán minimumszabályok felállítása, hanem inkább egységes menekültstátuszt és egységes eljárásokat előíró közös rendszer létrehozása. A menekültpolitika bekeült az EUMSZ V. cím 2. fejezetébe „A határok ellenőrzésével, a menekültüggyel és a bevándorlással kapcsolatos politikák” (77-80 cikkek) címmel.¹¹

2. Az Európai menekültpolitika jogi hátterét biztosító legfontosabb normák

– az EUMSZ V. cím 2. fejezete „A határok ellenőrzésével, a *menekültüggyel* és a *bevándorlással* kapcsolatos politikák¹²” – az Európai Unió működéséről szóló szerződés 67. cikkének (2) bekezdése a méltányos elbánásról a menekült politikában; (77-80. cikkek);¹³

– az Európai Unió Alapjogi Chartájának 18. cikke, amely *alapjogként* határozza meg a *menedékjogot*, és amely bírósági úton kikényszeríthető;¹⁴

– az Európai Unió Alapjogi Chartájának 19. cikke a *kitoloncolás* tilalmáról¹⁵

– az Európai Unió Alapjogi Chartájának 22. cikke a *kulturális, vallási és nyelvi sokszínűség* tiszteletben tartásáról;¹⁶

– *Menekültek jogállásáról* szóló, 1951. július 28-ai *Genfi Egyezmény* és az 1967. január 31-ei jegyzőkönyv előírásai,

¹¹ Horváth Z., id. mű, 663.

¹² EUMSZ 77-80.cikkek;

¹³ Az EUMSZ 67.cikk (2) értelmében az Unió biztosítja a személyek belső határokon történő ellenőrzések alóli mentességét, továbbá a menekültügy, a bevándorlás és a külső határok ellenőrzése terén a tagállamok közötti szolidaritáson alapuló olyan közös politikát alakít ki, amely a harmadik országok állampolgáraival szemben méltányos bánásmódot biztosít. E cím alkalmazásában a hontalan személyeket harmadik ország állampolgárának kell tekinteni.

¹⁴ Az Európai Unió Alapjogi Karta 18. cikke értelmében a menekültek jogállásáról szóló 1951. július 28-i Genfi Egyezmény és az 1967.január 31-i Jegyzőkönyv rendelkezéseinek, valamint az Európai Unióról szóló szerződéssel és az Európai Unió működéséről szóló szerződéssel összhangban a menedékjogot biztosítani kell.

¹⁵ Az Alapjogi Karta 19. cikk első bekezdése szerint tilos a kollektív kiutasítás. A 19. cikk (2) bekezdése alapján senki sem toloncolható vagy utasítható ki olyan államba, vagy adható ki olyan államnak, ahol komolyan fenyegeti az a veszély, hogy halálra ítélik, kínozzák, vagy más embertelen bánásmódnak vagy büntetésnek vetik alá.

¹⁶ Az Unió Alapjogi Kartájának 22. cikke előírja, hogy az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokszínűséget

– *Dublini Egyezmény*¹⁷ legfontosabb előírása az, hogy amennyiben menekültstátusz ügyében kérelmet nyújtottak be, azt csak egy államnak kell elbírálnia. Amennyiben az eljáró állam elutasító döntést hoz, a többi állam a kérelem ügyében nem dönthet.¹⁸ A dokumentum célja, hogy a menekültstátuszra vonatkozó kérelmet csak egyetlen állam bírálja el és mindenképpen legyen olyan állam, amely a menekültstátusz iránti kérelem elbírálására illetékes. Ezzel megakadályozható a menekültstátusz párhuzamos és sorozatos kérelmezése.¹⁹

– *A Dublin II.*²⁰ a Dublini Egyezmény pontosítását jelenti a menekültstátusz elbírálására vonatkozó tagállami felelősség szabályait pontosítja, felváltja a Dublin Egyezmény előírásait.²¹ A-Dublin II. rendelet alapján állapítják meg, hogy az Unió 27 tagállamából melyiknek kell eljárnia a menekültkérelmek ügyében.

– *A Schengeni Egyezmény.* A Schengeni Egyezményt 1985-ben kötötték Franciaország, Németország és a Benelux államok részvételével. Az Egyezmény az EGK *belső határokon* történő *határellenőrzések megszüntetésére* irányult. Másik alapfunkciója a *külső határok védelme*. A továbbiakban számos tagállam csatlakozott az Egyezményhez. Az Egyezmény végrehajtására irányuló Egyezményt (Convention implementing the Schengen Agreement) 1990-ben kötötték meg.

3. Az uniós politikák és a menekültpolitika

3.1. Az uniós politikák

Az integráció eredményes működése és a belső és külső kihívásokra adandó európai válaszok adása értelem szerűen már a kezdetektől szükségessé tette, hogy a Közösség (később az Unió) szintjén megfelelő hatáskörök alapján közösségi politikák alakuljanak ki.²²

¹⁷ Az Európai Közösség tagállamai 1990 június 15-én írták alá a Dublin Egyezményt, amely 1997. szeptember 1-én lépett hatályba.

¹⁸ Horváth Z., id. mű, 630

¹⁹ Horváth Z., id. mű, 455.

²⁰ 343/2003 EK rendelet.

²¹ Horváth Z., id. mű, 455.

²² Az EUMSZ 2. cikk rendelkezik az Unió hatásköreiről. A 2§ (1) bek. értelmében, ha egy meghatározott területen a Szerződések kizárólagos hatáskört ruháznak az Unióra, e területen kizárólag az Unió alkothat és fogadhat el kötelező erejű jogi aktust, a tagállamok pedig csak annyiban, amennyiben őket az Unió erre felhatalmazza, vagy ha annak célja az Unió által elfogadott jogi aktusok végrehajtása.

Az Európai Unió tevékenységét a *konszenzuson* alapuló politikák alapján fejtí ki. A politikákon keresztül nyílik lehetősége demonstrálni az uniós szemléletet, akaratot és cselekvést a tagállamok felé. A politikák széles skálája jól tükrözi, hogy az Unió milyen sok funkciót lát el, és számos területen él a tagországok által ráruházott hatalommal. Az uniós politikák az adott szakterület célkitűzéseit, stratégiáját, cselekvési programját, tevékenységét, előírásainak rendszerét és hatáskörei meghatározását foglalják magukba.²³

A politikák széles skálája jól tükrözi, hogy az Unió milyen sok funkciót lát el, és számos területen él a tagországok által ráruházott hatalommal.²⁴

3.2. Az uniós politikák csoportosítása

A politikákat az EU-ban különböző szempontok szerint értelmezik.²⁵ Így különbséget tehetünk:

– az Európai Unió *kizárólagos hatáskörébe* tartozó politikák: monetáris politika, vámpolitika, kereskedelempolitika továbbá az Európai Unió és a tagállamok közötti megosztott hatáskör alkalmazásával funkcionáló politikák között;²⁶

– a belső²⁷ és külső²⁸ politikák között;²⁹

– horizontális³⁰ és ágazati³¹ politikák³² között.

Feloszthatjuk a politikákat az alábbi módon is:

²³ Tattay Levente: Versenyképesség és szellemi alkotások az Európai Unióban, Budapest, Complex, 2016, 159.

²⁴ Dr. Medina Viktor (2011) Szent István Egyetem Az Európai Közösség politikái. ec.europa.eu/economy_finance/structural_reforms/.../index_hu.html -- letöltés: 2015. augusztus 4.

²⁵ EUMSZ 3. cikk (1) bekezdés a) pontja

²⁶ Kengyel Á., id. mű, 25-26.

²⁷ Belső politikák: versenypolitika, agrárpolitika, kutatási és innováció politika etc.

²⁸ Külső politikák: kül- és biztonságpolitika, kereskedelempolitika, etc.

²⁹ Horváth Zoltán, Kézikönyv az Európai Unióról, nyolcadik, átdolgozott kiadás, Budapest, HVGORAC Kiadó, 2011, 289, 509.

³⁰ Horizontális politikák: versenypolitika, kereskedelempolitika, fogyasztóvédelmi politika etc.

³¹ Ágazati politikák: agrárpolitika, kultúrpolitika, audiovizuális politika etc.

³² Kende T., Szűcs T., id. mű.

- az Unió alapjaihoz tartozó politikák: közös kereskedelmi politika, közlekedési politika, agrárpolitika;
- az integráció elmélyülését szolgáló uniós politikák: egységes pénzügyi- és árfolyam-politika; versenypolitika, kutatási és innováció politika, iparpolitika;
- uniós célú jogviszonyok körébe tartozó politikák: kül- és biztonság politika.³³

A politikák lehetnek:

- első generációs (kereskedelmi- és vámpolitika),
- második generációs (pénzügyi és adópolitika) és
- harmadik (környezetvédelmi politika) generációs politikák.

3.3. A menekültpolitika minősítése

A menekültpolitika az Európai Unió és a tagállamok közötti *megosztott hatáskör* alkalmazásával funkcionáló politikák közé tartozik, továbbá belső, horizontális, uniós célú jogviszonyok körébe tartozó valamint harmadik generációs uniós politika.

4. Az Európai Unió menekültpolitikája a Lisszaboni szerződés alapjai

4.1. A menekültpolitika célja

A menekültpolitika célja a tagállamok menekültügyi eljárásainak harmonizálása egy közös európai menekültügyi rendszer kialakítása, a külső határok integrált határőrizeti rendszerének fokozatos bevezetése révén, azzal a szándékkal, hogy a nemzetközi védelmet igénylő, harmadik országbeli állampolgárok mindegyike számára megfelelő jogállást kínáljon és biztosítsa a visszaküldés tilalma elvének tiszteletben tartását. Az Európai Parlament és a Tanács rendeletek és irányelvek útján szabályozza a menekült politikát.

4.2. A menekültpolitika fő irányai az EUMSZ alapján

A közös európai menekültügyi rendszernek a következő elemeket foglalja magába:

³³ Király M., id. mű, 92.

- a) a külső határok integrált határőrizeti rendszerének fokozatos bevezetése;³⁴
- b) egységes menekültstátusz biztosítása;³⁵
- c) egységes kiegészítő védelmet biztosító jogállás garantálása;³⁶
- d) közös eljárások kialakítása a menekültstátusz vagy a kiegészítő védelmet biztosító jogállás megadása és visszavonása tekintetében;³⁷
- e) a menedékjog iránti kérelem elbírálására köteles tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok meghatározása;³⁸
- f) bevándorlási politika a befogadási körülményekre vonatkozó szabályok lefektetése;³⁹
- g) a harmadik országokkal való partnerség és együttműködés.⁴⁰

4.3. A határőrizet, a menekültpolitika és a migránsok költségei

Az EUMSZ 80.cikke értelmében az Unió határőrizetére, a menekültekkel, migránsokkal kapcsolatos politikájára és azok végrehajtására az igazságos elosztás elve az irányadó, ideértve annak pénzügyi vonatkozásait is. Minden olyan esetben, amikor erre szükség van, megfelelő módon rendelkezni kell ennek az elvnek az alkalmazásáról. Az EUMSZ a szolidaritásra és a tagállamok közötti felelősségre hivatkozik, anélkül, hogy erre értelmezést adna.

4.4 Az Európai menekültpolitika intézményei

4.4.1. Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal felállítása

Az Európai Parlament és a Tanács a menekültpolitika és a migránskérdés megoldása jegyében hozták meg a 2010. május 9-i 439/2010/EU rendeletet a z Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal létrehozásáról.

³⁴ EUMSZ 77. cikk (1), c) pontja 78.§ (2) d) pont.

³⁵ EUMSZ 78.cikk (1) és (2) bekezdése.

³⁶ EUMSZ 78.cikk (1) és (2).

³⁷ EUMSZ 78.cikk (2) be kezdés d) pont.

³⁸ EUMSZ 78.cikk (1) és (2).

³⁹ EUMSZ 78.cikk (2) bekezdés f) pont; 79. cikk (1),(2),(4),(5) bekezdései.

⁴⁰ EUMSZ 78.cikk (2) bekezdés g) pontja; 79. cikk (3).

4.4.2. Menekültügyi alap

A Menekültügyi alapot 2000-ben hozták létre. Aktuális szabályozását az Európai Parlament és Tanács 2007/573 EK határozata⁴¹ tartalmazza, melyet a „Szolidaritás és migrációs áramlások igazgatása általános Program” keretében hoztak.⁴²

4.4.3. Európai Határőrizeti Ügynökség (EMA)⁴³

Az ügynökséget 2005-ben létesítették Varsóban. Feladatát a alábbiak képezik:

- a külső határok igazgatása terén a tagállamok közötti operatív együttműködés összehangolása, kockázati elemzések végzése;
- a tagállamok segítése a határőrök képzésében, beleértve a képzési követelmények megállapítását;
- a külső határokon fokozottabb, technikai segítségnyújtásra szoruló, valamint az aránytalan migrációs nyomással szembesülő államok segítése;
- közös műveletek során kiküldendő európai határőrcsapatok felállítása;
- együttműködés s külső határok biztonságáért felelős más európai szervekkel, így az EUROPOL⁴⁴-lal és a CEPOL⁴⁵-lal.⁴⁶

5. A menekültpolitika követelményei

5.1. A külső határok integrált határőrizeti rendszerének fokozatos kiépítéséhez szükséges feltételek biztosítása:

- a határátlépések ellenőrzése;

⁴¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2007/573 EK határozata „Szolidaritás és migrációs áramlások igazgatása általános Program” keretében a 2008-2013 időszakra az Európai Menekültügyi Alap létrehozásáról és a 2004/904/EK tanácsi határozat hatályon kívül helyezéséről.

⁴² Kende T., Szűcs T., id mű, 681.

⁴³ Az Európai Határőrizeti Ügynökséget a 2007/2004 EK rendelettel hozták létre. Pontos megnevezése Az Európai Unió Külső Határai Irányuló Operatív Együttműködési Igazgatásért Felelős Európai Ügynökség.

⁴⁴ Európai Rendőrségi Hivatal.

⁴⁵ Európai Rendőrákadémia.

⁴⁶ Osztoivits András (szerk), EU-Jog, HVG-ORAC, 2012, 150.

- vízumok és rövididejű tartózkodási engedélyek, rendszerének szabályozása;
- harmadik országok állampolgárai rövid távú tartózkodási feltételeinek kidolgozása.

5.2. *Egységes menekültstátusz feltételeinek kidolgozása*

5.2.1. A menekültstátusz értelmezése

A menekült státusz előírásainak összhangban kell lennie a Menekültek jogállásáról szóló, 1951. július 28-ai Genfi Egyezményvel és az 1967. január 31-ei jegyzőkönyvvel (Genfi Menekültügyi Egyezmény). Ezek szerint *menekültnek* minősül mindenki, aki faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti *üldözéstől* való *megalapozott félelme* miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni. A menekült státusz megilleti azt is, aki állampolgársággal nem rendelkezve és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen megítélés vagy események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni.⁴⁷

A *menekült* kifejezés olyan személyt is jelöl, aki *háború*, vagy *természeti katasztrófa* elől menekül. A nemzetközi jog értelmében senkit nem lehet visszaküldeni olyan országba, ahol üldöztetés vagy súlyos bántalmazás valós veszélyének van kitéve.⁴⁸ Csak a *menekültstátusz követelményeit kielégítő személyek kérhetnek menedékjogot*, vagyis engedélyt arra, hogy törvényesen tartózkodjanak egy számukra idegen országban.⁴⁹ Ennek alapfeltétele, hogy abban az államban tartózkodjon a menekült, amelytől menekültstátuszt kérelmezi.

5.2.2. A migráns kategória fogalmi megközelítése

A *migráns* kifejezést azokra emberekre használjuk, akik megélhetésük biztosítását nem a hazájukban, hanem más országban, vagy akár más földrészen keresik. Egy részük legális úton távozik hazájából –

⁴⁷ Genfi Menekültügyi Egyezmény, 1. cikk.

⁴⁸ Genfi Menekültügyi Egyezmény 33. cikk. Ez az úgynevezett 'refoulment' tilalma.

⁴⁹ Genfi Menekültügyi Egyezmény, 1.cikk.

hogy munkát vállaljon egy idegen országban, vagy csatlakozzon már külföldön élő családtagjaihoz –, de sokan vízum vagy hatósági engedély nélkül kelnek át az országhatárokon. *A migránsok nyilvánvalóan nem folyamodhatnak menekült státuszért és a kiutasítás és visszaküldés tilalma rájuk nem vonatkozik.*

A migránsok vonatkozásában az EUMSZ 79. cikk (5) bekezdése értelmében *az államoknak joguk van a befogadás megtagadására és korlátozására.*⁵⁰

5.3. Egységes kiegészítő védelmet biztosító jogállás feltételeinek kidolgozása

Az EU ideiglenes és kiegészítő védelmet biztosít a migránsok számára. Az Európai Unió humánusan kezeli a migránsokat az EUMSZ 67. cikkének (2) bekezdése értelmében, miszerint az Unió a menekültügy, a bevándorlás és a külső határok ellen őrzése terén a harmadik országok állampolgáraival szemben méltányos bánásmódot biztosít.

5.4. Közös ideiglenes védelmi rendszer

Az EU közös ideiglenes rendszert létesít a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek tömeges beáramlása esetén e személyek ideiglenes védelmére. Ha a hirtelen és váratlan beáramlók tömege adott állam számára sürgősségi helyzetet és különleges problémát okoz, a tagállam megsegítésére átmeneti intézkedéseket hoznak.

A közös ideiglenes védelmi rendszer létesítése már 2015-ben indokolt volt Olaszország és Görögország esetében. Az Olaszországot és Görögországot veszélyeztető migránsok ügyében két EU határozatot hoztak. A Tanács 2015. szeptember 14-i 2015/1523/EU határozata és 2015. szeptember 22-i 2015/1601/EU határozata a nemzetközi védelem területén Olaszország és Görögország érdekében elfogadott átmeneti intézkedések megállapításáról rendelkezik.

⁵⁰ Az EUMSZ 79. cikkének (5) bekezdése biztosítja a tagállamok jogát arra, hogy meghatározzák, harmadik országok hány olyan állam polgárát engedik be területükre, akik a harmadik országból azzal a szándékkal érkeznek, hogy önálló vállalkozóként vagy alkalmazottként vállaljanak munkát.

5.5. Közös eljárások az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállás megadására és visszavonására

Az uniós menekültpolitika lényeges követelménye az, hogy a menekültstátusz és a kiegészítő védelmet biztosító jogállás szabályai egységesek legyenek az egész Unió területén. Ez különösen vonatkozik a jogállás biztosítására és megvonására.

5.6. A menedékjog vagy kiegészítő védelem iránti kérelem elbírálásáért felelős tagállam meghatározásának kritériumai

Nagyon fontos, hogy melyik EU tagállam bírálja el a menekültkérelmeket. Ez azért különlegesen jelentős, mert egyrészt, ha a menekültkérelmet már egy állam elbírálta, azt a továbbiakban máshova már nem lehet benyújtani. Másrészt, a menekültstátusz megadója a továbbiakban köteles a menekült ellátásáról és további sorsáról gondoskodni.

A kérelmek elbírálására illetékes lehet:

- az az állam, amelynek a határait elsőként átlépték;
- családi kapcsolat által érintett ország;
- az az állam, ahová a migránsok „elosztásukat” követően kerültek;
- a tartózkodási engedélyt illetve vízumot biztosító állam.

Fontos szempont a kérelmek elbírálásánál, hogy azon tagállamok ösztönzésére és támogatására kerüljön sor, amelyek a területükön jogszerűen tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok befogadására és beilleszkedésének elősegítésére alkalmas intézkedéseket tesznek.

5.7. Bevándorlási politika; előírások a menedékkérők és a kiegészítő védelmet kérők befogadásának feltételeire vonatkozóan

Az Unió bevándorlási politikájának célja:

- a migrációs hullámok hatékony kezelése;
- méltányos bánásmód biztosítása a harmadik országok azon állampolgárai számára, akik jogszerűen tartózkodnak valamely tagállamban;
- az illegális bevándorlás megelőzése;
- emberkereskedelem elleni küzdelem.

Az Unióban a befogadási feltételeket egységesen fogják kialakítani. Ide tartozik:

- a tagállamokba beutazás, tartós idejű vizum megadása és a tartózkodás feltételeinek meghatározása;
- a tagállamokban jogszerűen tartózkodó személyek jogainak meghatározása, ideértve más tagállamokban szabad mozgást és tartózkodást;
- illegális bevándorlás, embercsempészet meg akadályozása iránti intézkedések megtétele, a kitoloncolás és repatriálás feltételeinek meghatározása;
- emberkereskedelem megakadályozása, különösen a nők és gyermekek való kereskedelem elleni hatékony fellépés.

5.8. Harmadik országokkal együttműködés

Harmadik államoknak (pl. Törökországnak) jelentős szerepe van a migránshullámok kezelésében. Egyrészt, harmadik országokkal az együttműködés irányulhat a tömeges menekülti státuszt és kiegészítő védelmet kérők áradatának kezelésére, a gazdaság menekültek számára átmeneti és ideiglenes elhelyezés biztosítására. A harmadik országokkal való együttműködés további fontos területe a migránsoknak a származási országukba vagy abba az országba való visszafogadása érdekében való közreműködés, ahonnan érkeztek, amennyiben az általuk megcélzott tagállamban a belépés vagy tartózkodás feltételeinek nem feleltek meg.

6. A menekültpolitika végrehajtása, dömping a jogi szabályozásban, főbb jogi eszközök

A menekültpolitika abszolút, feltétlen érvényesítendő követelményeit az alábbiak szerint határozhatjuk meg.⁵¹

A) A menekültstátusz feltételeinek kidolgozás és annak a körnek meghatározása, akik menekültstátuszra nem jogosultak, azonban kiegészítő védelemre igényt tarthatnak. Meghatározó fontosságú volt az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállás és annak tartalmának meghatározása. Ennek eszköze a 2011/95/EU irányelv.⁵²

B) A jövőbeni tömeges migránshullámok kezelése. A tömegesen beáramló migránsok jelenléte már az ezredfordulón kritikus helyzetet

⁵¹ Kende T. - Szűcs T., id. mű, 681.

⁵² Az Európai Parlament és a Tanács 2011. december 13-i 2011/95/EU irányelve a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemre jogosultként való elismerésére, az egységes menekült- vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállásra, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról.

teremtett az Unióban. A jövőben hirtelen és százezres tömegben beáramló személyek ellátását és minimális védelmét biztosítani kellett. Erről rendelkezik a Tanács 2001/55/EK irányelve.⁵³

C) Minimumellátás feltételeinek meghatározása. Minimumellátás feltételeinek meghatározása. A minimumkövetelményeket részben az előző pontban jelölt 2001/55/EK irányelve és a 2013/33/EU irányelv határozta meg.⁵⁴

D) Ujjlenyomat-azonosítási rendszer létrehozatala a migránsbűnözés kiszűrésére; Az EURÓDAC ujjlenyomat-azonosító módszer kialakítása a többszörös menekültkérelmek kiszűrésére és a migránsbűnözők azonosítására alkalmas. Erről szól a bonyolult nevű 603/2013/EU rendelet.⁵⁵

E) A menekültügyi eljárásban követendő alapkövetelmények biztosítása. Az eljárási feltételek vonatkozásában meghatározó fontosságú a menekült státusz megadásának és visszavonásának egységes szabályozása.

⁵³ A Tanács 2001. július 20-i 2001/55/EK irányelve a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek tömeges beáramlása esetén nyújtandó átmeneti védelem minimumkövetelményeiről, valamint a tagállamok e személyek befogadása és a befogadás következményeinek viselése tekintetében tett erőfeszítései közötti egyensúly előmozdítására irányuló intézkedésekről.

⁵⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 26-i 2013/33/EU irányelve a nemzetközi védelmet kérelmezők befogadására vonatkozó szabályok megállapításáról.

⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 26-i 603/2013/EU rendelete a harmadik országbeli állampolgár vagy hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról szóló 604/2013/EU rendelet hatékony alkalmazása érdekében az ujjlenyomatok összehasonlítását szolgáló Eurodac létrehozásáról, továbbá a tagállamok bűnüldöző hatóságai és az Europol által az Eurodac-adatokkal való, bűnüldözési célú összehasonlítások kérelmezéséről, valamint a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség nagyméretű IT-rendszereinek üzemeltetési igazgatását végző ügynökség létrehozásáról szóló 1077/2011/EU rendelet módosításáról.

7. A menekültkérdés kezelésének sine qua non-ja a területhez jutás⁵⁶

7.1. A területhez való hozzáférés jelentősége

A menedékjog megszerzésének legalapvetőbb feltétele a területhez való hozzáférés. Mindaddig, ameddig a védelemre szoruló személy nem tartózkodik abban az országban, amelynek a védelmét kéri, a menedékjog biztosításának nincs meg a lehetősége, a menedékjog által nyújtott védelem az adott állammal szemben nem jöhet szóba és nem kényeszeríthető ki.⁵⁷

A migráció célországai az elmúlt évtizedekben az illegális migrációt-ezáltal a területhez jutást akadályozni kívánó eszközök rendszerét dolgozták ki. Ezek az eszközök azt a célt szolgálják, hogy az államok - élve szuverenitásukkal – eldöntsék, kit és milyen feltételekkel bocsátanak a területükre.

7.2. A területhez való hozzáférés akadályai⁵⁸

A területhez való hozzáférés fizikai és jogi akadályok szerinti csoportosítás:

7.2.1. Fizikai akadályok

A fizikai akadályok lehetnek természetesek és mesterségesek. Természetes akadályt képeznek a tengerek, folyók, hegylancok és a sivatagok. Mesterséges fizikai akadályok: az aknazárak, kerítés- és falrendszerek, etc.

7.2.2. Jogi akadályok

Jogi akadályok a jogszabály által előírt olyan eszközök, jogintézmények, intézkedések, amelyek hatásuknál fogva alkalmasak arra, hogy korlátozzák vagy lehetetlenné tegyék a területhez való hozzáférést.

⁵⁶ A területhez jutás vonatkozásában nagyszerű PhD dolgozat született 2016-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jog és Államtudományi Karán. Szép Árpád, *A menekültkérdés területhez való hozzáférése*; Alcím: Egyensúly a menekülthez való jog és az illegális migrációval szembeni harc között.

⁵⁷ Szép Á., id. mű., 3.

⁵⁸ Szép Á., id. mű., 4-6.

Jogi akadályok a származási országban: okmánykiállítás megtagadása, repülőgépre való felszállás megakadályozása, utazási okmány kiállításának és a kiléptetés megtagadása.

A megcélzott államnak még ennél is több lehetősége van: vízumkényszer előírása, a vízum kiállításának megtagadása, a származási ország által kiállított okmányok el nem ismerése és a fizikai akadályoztatás révén.

7.2.3. A vízumkényszer

A vízumkényszer eleve korlátozó hatású.⁵⁹ Arra célszerű gondolni, hogy a védelmet igénylő személyek nem tudnak eljutni a védelmet nyújtó állam fővárosa külképviseletére (jól őrzött diplomata negyedek), illetve nem tudnak szabályos vízumkérelmet benyújtani nyelvtudásuk hiányára vagy iskolázatlanságukra tekintettel.

Előfordul, hogy a kérelmezők nem tudják a vízum díját leróni, továbbá a tartózkodáshoz és a visszautazáshoz szükséges összeg megletét igazolni. Amennyiben úgy tűnik, hogy minden rendben van, végzetes időprobléma merülhet fel (pl. tengerjáró hajó indulása, előre lefoglalt repülőjegy elvesztése) és emiatt nem tudják a vízum kiadását megvárni.

Az Európai Unió Vízumkódexe nem ismeri a védelmi célú vízum lehetőségét, viszont előírja, hogy a vízum kiállítóinak értékelni kell az igénylő visszatérési szándékát.⁶⁰

7.3. Az illegális út kockázatai

Az illegális út nagyon kockázatos. Eleve hivatkozási alapot biztosít a menedékjog megtagadására, amelyeknek célja az illegális migránsok távoltartása. Az államok intézkedésekkel szankcionálják a jogellenes belépést. Ennek preventív hatása van.

Az illegális migrációra alvilági üzletág épül, amely a hasznot az illegális határátlépők rovására kívánja maximalizálni. Az illegális bevándorlók élete, testi épsége vagyona egyaránt veszélyben van. Ez különösen az embercsempészekre vonatkozik (ld. például kamionok utasainak megfulladását, menekülteket szállító vízi járművek elsüllyedését).⁶¹ Az illegális határátlépők kockázatát még inkább növeli, hogy a

⁵⁹ Szép Á., id. mű, 9.

⁶⁰ Szép Á., id. mű, 9.

⁶¹ Szép Á., id. mű, 4-5.

államok esetenként a nemzetközi jogba ütköző, embertelen eszközöket alkalmaznak, ilyenek különösen:

- migránsokkal szemben alkalmazott fizikai erőszak és bántalmazás,
- a nemzetközi vizeken hajózóknak a kikötés megtagadása,
- a nemzetközi vizeken kikötni szándékozó vízi járművek nyílt tengerre vontatása (a motor kiszerezésével vagy az evezők elvételével súlyosítva).

8. Az EU menekültpolitika kritikája

Számtalan kritikával lehet illetni az Európai Unió menekültpolitikáját, amelyek közül az alábbiakat emelném ki.

8.1. Az állampolgárok véleményének figyelmen kívül hagyása

Szerte Európában a kormányok nem veszik figyelembe az állampolgárok véleményét. Így jutottak el a “Willkommen” kultúrához és a gazdasági menekültek korlátozás nélküli befogadásához és a kötelező menekültkvóták elfogadásához.⁶² Az Európai Parlament például 2016. november 16-án határozatot hozott a bevándorlók kötelező befogadásáról és a tagállamok közti elosztásáról. Erre fényes bizonyítékot szolgáltat Magyarország, ahol a 2017-évből lefolytatott társadalmi konzultáció maximum értékét ért el. Több mint 2,3 millió személy nyilvánított írásban véleményt. Elsőprő többségük nem kér migránsokból.⁶³

8.2. A területhez jutás megengedése

Az Unió szervei végzetes hibát követtek el, azzal, hogy a tömeges menekült-beáramlás során nem éltek a területhez jutás megakadályozása eszközével, ezért százezrek érkeztek az Unióba igazolványok, regisztrálás és szűrés nélkül. A korlátozás nélküli befogadás meghirdetése, amely milliós nagyságrendben motiválta a menekült státuszra nem érdemes személyek bevándorlását, szintén katasztrofális hatású. Napi-

⁶² Megyeri Dávid, *Magyarország megerősödött*, Magyar Idők, 2017. december 30., szombat, 4-5 old.

⁶³ Szilágyi Anna, *Kétmillióan üzenték: nem kérnek a bevándorlásból*, Magyar Idők 2017. december 20. szerda.

renden van évente milliós nagyságrendben való betelepítés az afrikai és közel-keleti országokból.

Lassan kezdenek a nyugat-európai államok észhez térni. A korábban korlátlan befogadást hirdető Németország (Angela Merkel migráns politikájának 2013-ben meghirdetett kijelentése szerint a bevándorlók számának felső határát Németország nem határozhatja meg egy oldalon) már 2015-ben visszaállította a határrendészeti ellenőrzést a német-osztrák határon.

8.3.A tömeges, ellenőrizetlen bevándorlás hátrányos következményeinek figyelmen kívül hagyása

A bevándorlók milliós tömegben történő letelepedésének hátrányos következménye a lakosság összetétele megváltozása következtében a mohamedán térhódítás, az európai vallások rovására, valamint a migránsbűnözés megjelenése.

8.3.1. Mohamedán térhódítás az európai vallások rovására

A muszlimtérhódítás támogatása az európai vallási kultúra és identitás veszélyeztetését jelenti.

Ennek riasztó példája Franciaország. Franciaországban eddig is tiltották a kereszt köztéri nyilvános használatát. Elbontották II. János Pál közterületi szobrát is. Az iskolákban nem lehet tanítani Franciaország történetéből a 732. évi világtörténelmi mértékkel sorsfordító Poitiersi (Tours) csatát, amelyben Martell Károly francia király megállította a muszlim hódítást, mivel az állítólag sérti az ott élő mohamedánok konformizmusát.

Stockholm evangélikus püspöke a mohamedánok érzékenységre hivatkozással eltávolította a keresztet egy templomból.

Sokan tiltakoznak a muszlim kultúra térhódítása ellen, annak engedését behódolásnak, Európa öngyilkosságának tartják.⁶⁴

8.4. Gyilkos merényletek

Kellő kontroll nélkül a mohamedán bevándorlók beengedése gyilkos merényletekhez vezet.

⁶⁴ Magyarországon is Megjelent 2015-ben Michel Houlebecq *Behódolás* című regénye a Magvető kiadónál. E könyv fő mondanivalója, hogy Európát a liberálisok taszították öngyilkosságba.

8.4.1. Kamionos gázolások

Számos szörnyű, jelentős emberáldozatot követő gázolások me-
rényletet követtek el kamionos gyilkosok. Elég egyet említeni. 2016
december 19-én egy elutasított tunéziai menedékkérő, Anis Anri me-
rényletet követett el a berlini Bredtscheid téren, ahol Advent idején a né-
met főváros egyik leghíresebb karácsonyi vásárát tartották. Az Iszlám
Állam nevű terror szervezet nevében gyilkoló szélsőséges iszlamista
elrabolt kamionnal behajtott a vásáron szórakozó tömegbe. A támadás
után elmenekült az országból. A terrortámadás 12 halálos áldozatot és 70
sebesültet és ez volt a legsúlyosabb terrortámadás Németországban,
amelyben a hatóságok mulasztása jelentős módon közrejátszott.⁶⁵

8.4.2. A terrortámadás üzenete

Egy karácsonyi vásárban elkövetett terrortámadás világos üzenet
arra, hogy a terroristák nemcsak mindennapi életünket, hanem vallásun-
kat, kultúránkat, az egész európai keresztény civilizációt tönkre akarják
tenni, meg kívánják semmisíteni⁶⁶

8.5. Migránsbűnözés

A migránsbűnözést jól reprezentálják a 2015-ben Kölnben, Szil-
veszterkor történt események, a melyek során ötszázat is meghaladta a
feljelentések száma.⁶⁷ A feljelentések 40 százaléka szexuális bűncselek-
ményekre vonatkozott. A külföldi származású fiatalokból álló tömeg
nem csak kirabolt és megvert embereket, hanem több száz német nőt
zaklatott (többet is megerőszakolt). Köln nem egyedi eset volt, csak a
legnagyobb.

Más német városokban is történtek hasonló incidensek. Ham-
burgban a feljelentési számláló 130 fölött járt. Nem úszták meg a berlini,
stuttgarti, düsseldorfi, frankfurti és bielefeldi nők sem. Az újságírók sze-
rint összehangolt támadásokról volt szó. Nemcsak az említett jelenségek

⁶⁵ Steinmeier, *Hibázott a német állam*, Magyar Idők, 2017.december 20. 9. old.

⁶⁶ Szijártó Péter külgazdasági és külügyminiszter nyilatkozata. In: Steinmeier, *Hibázott a német állam*, Magyar Idők 2017.december 20. 9. old.

⁶⁷ Sztankóczy András, *Elhallgatni Arany Stille Nacht*, Heti Válasz 2016/2 -2016 január 14. 29-32. old.

botrányosak. A migránsok által elkövetett erőszakcselekmények, garázdálkodás, rablások, nőket zaklató tevékenysége más városokban is Európa-szerte aggasztó méreteket öltött.

Az elkövetők afgán, közel-keleti marokkói, és más afrikai fiatalok voltak.⁶⁸

Az osztrák Salzburgban, a svájci Zürichben, a finnországi Helsinkiben és a svéd Kalmarban ugyanúgy azonos típusú tömeges bűncselekményekre került sor. Az erőszakhullám Európában jelentős demonstrációhullámot váltott ki.

A muszlim arabok bűnözése és gyilkos merényletei miatt a francia zsidóság és más államok zsidósága csomagol. Nagy-Britanniában a zsidók 50 %-a nem látja biztosítotttnak jövőjét.⁶⁹

8.6. *Törvénytelen kvótarendszer*

A menekültek kötelező szétosztása sérti a szubszidiaritás elvét és az EUMSZ rendelkezéseit.

Az EUMSZ 79. cikk (5) bekezdése biztosítja a tagállamok jogát arra, hogy meghatározzák, harmadik országok hány olyan állam polgárait engedik be területükre, akik a harmadik országból azzal a szándékkal érkeznek, hogy önálló vállalkozóként vagy alkalmazottként vállaljanak munkát. Ennek értelmében meg nem engedett beavatkozás a bevándorlók számának kötelező kvóták szerint, az országok tiltakozása ellenére történő meghatározása.

8.7. *Éles Politikai támadások, nácizás*

A határárak ellenőrizhetővé teszik a menekültek fogadását, státuszuk elismerését, és a bevándorlás mérséklését a területhez jutás megakadályozásával.

Mint ismeretes 2015-ben a migránsáradat megfékezése érdekében kerítés létesült a magyar-szerb határon. Éles politikai támadásokat kezdeményeznek azok ellen, akik védik az Unió schengeni határait, és saját országhatáraikat. Például Werner Freimann osztrák kancellár 2015

⁶⁸ Sztankóczy András, *Elhallgatni Arany Stille Nacht*, Heti Válasz 2016/2 -2016 január 14. 29-32

⁶⁹ Szőnyi Szilárd, *Kiűzetés a Paradicsomból, Csomagol Nyugat-Európa zsidósága*, Heti Válasz 2016/4 január 28, 23-26.

szeptemberében lenácizta Magyarországot a határzár építése miatt.⁷⁰Más kérdés hogy ő és politikája látványosan megbukott a migránsügyben foglalt álláspontja miatt.

A kíméletlen támadások hazánk ellen folyamatosak, így Soros György nyílt támadást indít 2017 november 17-én Magyarország ellen, lapinterjúban megvádolja magyar kormány migránspolitikáját, ilyen tartalmú video üzenetet is küld és le tagadja korábbi nézeteit.⁷¹

⁷⁰ A.B. (szerzőnek jelölve) *Mindenki náci?* 2015/38 szeptember 17.15.old.

⁷¹ Megyeri Dávid, *Magyarország megerősödött*, Magyar Idők, 2017. december 30., szombat 4-5 old.

A bór szerepe az élővilágban

1. Bevezető

A bór ritka elem. Ezen kívül szélesen elterjedt a bioszférában, de nagyon csekély koncentrációban. A földkéregben, a litoszférában körülbelül 10 mg/kg a koncentrációja, a talajban 2–200 mg/kg, átlagban körülbelül 30 mg/kg a száraz anyagban, a felszíni édesvizekben átlagban 15 µg/L, az óceánok vizében 4,5 mg/L, a növényekben 2–100 mg/kg a száraz anyagban, az ember szerveiben és izmaiban pedig 0,5–1,5 mg/kg a száraz anyagban. Noha az élő szervezetekben a bór koncentrációja némely más elem, különösen a makroelemek jelenlétéhez viszonyítva jelentős mértékben kisebb, a kis atomtömege miatt (10,82) ebből az elemből a száraz anyag egységére viszonylag nagyszámú atom jut.

A bór fizikai és vegyi tulajdonságai nagymértékben meghatározzák az élő szervezetek életfolyamataiban játszott szerepét, valamint hatásának mechanizmusát. A bór a periódusos rendszer III. b oszlopában található. A bór félfémnek tekinthető, mert minden tulajdonságát tekintve átmenetet képez a fémek és a nemfémek között. Az említett csoport többi eleme (Al, Ga, In és Ti) tipikus fémtulajdonságokat mutat. A bórnak igen kicsi az atomtömege és az összes esszenciális mikroelem közül a legkisebb a ionátmérője (0,04 nm). A természetben kizárólag oxigénnel vegyülve fordul elő, poliborát formájában, például bóraxban, kernitben vagy colemanitban. A H_3BO_3^- vizes oldatban nagyon gyenge sav. A H_3BO_3^- oldatban levő anion mellett létezik ennek a ionnak az erősebben hidratizált alakja is, a $\text{B}(\text{OH})_4^-$ borát anion, ami azt jelenti, hogy a bór atomja az oxigén négy atomjával a tetraéder négy csúcsa felé tud sp^3 hibrid kötést alkotni és ily módon diol észtert (Bolanos et al., 2004).

A bór nem tartozik az alkotó elemek közé, mivel nem vesz részt az élő szervezetek jelentős biomolekuláinak felépítésében. A bór nem képes lekötni a koenzimet sem proteinnel, sem szubsztráttal, vagy a vegyérték megváltoztatásával hatást gyakorolni az enzimes folyamatokra. Ezen kívül számos eredmény utal arra, hogy hatással van nagyszámú

* *Dr. Kastori Rudolf akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, a Szerb Mérnöki Akadémia rendes tagja, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Mezőgazdasági Kar, Újvidék*

enzim tevékenységére, amelyek közül egyesek az élő szervezetekben igen fontos metabolikus folyamatokat szabályoznak. A növények a bört a talajból vagy talajoldatból veszik fel, az ember és az állatok szervezetébe élelemmel és vízzel kerül.

Számos kutatás foglalkozik a bőr biológiai szerepével. Régóta bizonyítást nyert, hogy a növények számára esszenciális makro- és mikroelemek ugyanakkor elengedhetetlenül szükségesek az ember és az állatok fiziológiai folyamatai és anyagcseréje számára is, a bőr kivételével. Később állapították meg, hogy a bőr hatással van az állatok és az ember életfolyamataira. Ebben a cikkben rámutatunk az élő szervezetek, növények, állatok és az ember fiziológiai és biokémiai folyamataiban betöltött szerepére.

2. A bőr szerepe a növények életfolyamataiban

A bőr az esszenciális mikroelemek közé tartozik, nemcsak az eukarióták, hanem az egyes prokarióták, baktériumok számára is. A bőrnek a növényekre gyakorolt hatását először a tizenkilencedik században figyelték meg. Azt, hogy a bőr esszenciális fontosságú a növények számára, később állapította meg Warrington (1923). A bőrhiány jelentős változásokat idéz elő a növények anyagcseréjében. A bőrhiány, még ha rövid ideig is tart, szemmel látható következményekkel jár nagyszámú enzim tevékenységében, a növény létéhez fontos számos vegyület bioszintézisében, valamint a növény fejlődésében, növekedésében és biológiai produkciójában. A növények, és különösen egyes kétszikűek igen gyors pusztulása bőrhiány esetében arra a feltételezésre utal, hogy a bőr, közvetve vagy közvetlenül, hatással van a növények anyagcseréjében központi helyet betöltő folyamatokra.

Annak ellenére, hogy máig intenzív kutatások foglalkoznak azal, milyen fiziológiai és biokémiai szerepet tölt be a bőr a növények életfolyamataiban, amire a számos publikáció is bizonyíték, még mindig nem tudunk eleget a primáris hatásáról. Számos szerző hangsúlyozza a bőr jelentőségét a nukleinsavak, szénhidrátok, proteinek, auxinok, fenolvegyületek stb. anyagcseréjében. Ezzel kapcsolatban kiemelik a fontosságát a sejtek fejlődésében és osztódásában, a szövet differenciálódásában, a sejtmembránok permeabilitásában, a sejtfalak kialakulásában, a generatív szervek növekedésében és fejlődésében stb. (Blevins i Lukaszewski, 1998, Bolanos et al., 2004, Camaco-Cristóbal, et al., 2008, Wimmer et al., 2015). Ha tehát teljesebb képet szeretnénk kapni a bőr

jelentőségéről a növények fiziológiai és biokémiai folyamataiban, rá kell mutatnunk a felsorolt folyamatok némelyikében betöltött szerepére.

Régóta felfigyeltek a bórnak a jelentőségére a sejtfal képződésében és struktúrájában, amiről időközben nagyszámú tanulmány is megjelent. A bór a sejtfal struktúrájának alkotóeleme. A sejtben levő bór több mint 90%-a a sejtfalban található. A bórhiány első jelei közé tartoznak a sejtfalban és a citoplazmatikus hártván jelentkező változások, mivel a bórhiány igen rövid idő alatt csökkenti azoknak az enzimeknek a tevékenységét, amelyek részt vesznek a sejtfal modifikálásában (Camacho-Cristóbal, et al., 2008). A sejtfalképződésben jelentős szerepe van a Golgi-apparátusnak. A bórhiány megváltoztatja az említett sejtorganelum tevékenységét és ezáltal a sejtfalban strukturális, morfológiai és kémiai változásokat idéz elő. A bór hatással van a fenolvegyületek anyagcseréjére, s ezáltal a lignin szintézisére, valamint a sejtfal lignifikálására is.

A szakirodalomban számos adat utal arra, hogy a bór nélkülözhetetlen a sejtmembránok, és különösen a plazmalemma struktúrájának fenntartásában és funkcionálásában (Godlbach és Wimmer, 2007), továbbá a membráncsatornák és enzimek optimális konformációjának kialakításában a membránon belül.

A bór igen jelentős a reproduktív növényi szervek fejlődésének és funkcionálásának szempontjából is. Kialakulásukhoz magasabb bór-szint szükséges, mint a vegetatív szervek növekedéséhez. A bórnak igen kedvező hatása van a pollen kialakulására és érésére, a pollentömlő növekedésére és felépítésére, továbbá a megtermékenyítésre (Wimmer et al, 2015).

Már a múlt században (Kastori és Grujić, 1974) megállapítást nyert, hogy a bór hatással van a nukleinsavak koncentrációjára, anyagcseréjére és fizikai-kémiai tulajdonságaira (DNS, RNS). A bór és a nukleinsavak anyagcseréje közötti bizonyos interakcióra utalnak azok a munkák is, amelyek bebizonyították, hogy a bórhiány jelentős mértékben orvosolható, ha a tápközeghez purinbázist vagy pirimidinbázist adunk.

Ha a növény nem kap elegendő bórt, csökken a klorofill koncentrációja (Kastori et al., 1995), megbomlik a kloroplasztisz képződése és ezáltal egyebek között csökken a fotoszintézis intenzitása (Plesničar. et al., 1997), ami kedvezőtlenül hat a szervesanyag produkcóra és ily módon a növény hozamára is.

A bór hatással van a szénhidrátok anyagcseréjére (Kastori et al., 1995) és szállítására a növényekben. Bórhiány okozza a cukor szállítá-

sának inhibícióját. Ennek következménye, hogy az a levelekben halmozódik fel, ami pedig a fotoszintézis gátlásához vezet. Erre mutatnak rá Han et al. (2008) kutatásainak eredményei is.

A bór a nitrogénvegyületek anyagcseréjére nézve is fontos. Ha bórhiány lép fel, csökken az aminosavak beépítése a proteinekbe, a nitrát-reduktáz enzim tevékenységének csökkenése következtében pedig a nitrogén primáris asszimilálódása is (Kastori és Petrović, 1988).

3. A bór hatása az állatok és az ember életfolyamataira

A múlt század derekán publikált tanulmányok nem erősítették meg a bór szükségességét az állatoknál (Nielsen, 1996), majd később Hunt és Nielsen (1981) megállapította, hogy a bórhiány kedvezőtlenül hat a csibék fejlődésére. A bórnak az állatok életfolyamataiban betöltött szerepének tanulmányozásában fontos áttörést jelentettek a múlt század vége felé végzett kísérletek eredményei. Lanoue et al. (1998) megállapították, hogy az elégtelen bórellátás a rágcsálóknál kedvezőtlen hatással van a magzat és a foetus fejlődésére, és csökkenti az implantáció helyét az elegendő bórral ellátott egyedekhez viszonyítva. Rowe és Eckhart (1999) említi, hogy a bór elengedhetetlenül szükséges a zebrahal (*Danio rerio*) magzatának fejlődéséhez. A hímek nem elegendő bórt tartalmazó spermája sikeresen megtermékenyítette ugyan a nőtények petéjét, amelyben szintén nem volt elegendő bór, de a magzatok 92%-a tíz napon belül elpusztult, míg az elegendő bórral ellátott egyedeknél csupán 2% pusztult el. A megtermékenyített magzatok 46%-a nem érte meg a blasztula fázisát. A bórtartalom (nmol blasztulánként) a bórral ellátott egyedek blasztulaiban 59,0 volt, a nem elegendő bórral ellátott egyedeknél pedig 3,1. A bórhiánykor fellépő patológiai elváltozások túlnyomórészt a membránon jelentkeztek. Fort et al. (2002) megállapították, hogy a dél-afrikai karmosbéka (*Xenopus laevis*) egyedei, amelyeknek a szervezetében nincs elegendő bór, lényegesen nagyobb számú nekrotikus tojást termelnek a bórral ellátott egyedeknél. Az esszenciális elemek néha hasonló szerepet játszanak az élő szervezetek életfolyamataiban, ily módon az állatok és a növények megtermékenyítésében és embryogenesisében is. Számos kutatás kimutatta, hogy a bórnak jelentős szerepe van a pollen kialakulásában és érésében, a pollentömlő növekedésében, a növények megtermékenyítésében és a méhmagzat fejlődésében (Wimmer et al., 2015).

A szakirodalomban található adatok és azok elemzése alapján (Nielsen, 1994, 1996, 2000, Hunt, 1996, 2012) megállapítható, hogy az utóbbi időben különböző szempontokból vizsgálták a bór hatását az állatok és az ember életfolyamataira, és azt állapították meg, hogy – úgy tűnik –, a bórnak igen szubtilis biokémiai és fiziológiai szerepe van. A továbbiakban ismertetjük az említett szerzők kutatásainak eredményeit, melyeket a bórnak az ember és az állatok egyes fiziológiai és biokémiai folyamataira gyakorolt hatásával kapcsolatban értek el.

Számos adat utal arra, hogy a bór fontos a csontok normális növekedésére és funkcionálására nézve. Ez a szerepe a csontok kialakulása és fejlődése szempontjából jelentős egyéb tényezők szuboptimális szintjének esetében jut kifejezésre. A jó D-vitamin-ellátottság csökkenti a bór hatását a csontképződésre. Az a vélemény alakult ki, hogy a bór elkerülhetetlenül szükséges a D-vitamin optimális hatásához, ha nincs belőle elegendő. Ezzel kapcsolatban megállapítást nyert, hogy a D-vitamin és a bór elégtelen jelenlétének feltételeiben a baromfi növekedése kisebb volt az elegendő bórral ellátott egyedekhez viszonyítva.

Vélemények szerint a bórnak van meghatározott szerepe az ásványi anyagok anyagcseréjében is. Észrevették, hogy a bór hozzájárul a kalcium, a magnézium és a foszfor felszívódásához. A bórhiány kedvezőtlen hatással van az anyagcseréjükre is, s ezáltal a csontok összetételére és szilárdságára is, ami csonttrituráláshoz vezethet, csökken a csontok tömege és fokozódik a törékenyséjük. Hiánya kihat az oszteoarthritisz, ízületi gyulladás kialakulására is. Az embernél a bór legnagyobb koncentrációja, a szervezetben levő bór mintegy 90%-a, a csontokban és a fogzománcban található. Az idézett eredmények alapján elmondható, hogy a bórnak jelentős szerepe van az egészséges csontok és ízületek fenntartásában.

A bór hatással van az inzulin koncentrációjára is. Az elégtelen bór-ellátottságú baromfi esetében a hasnyálmirigy több inzulint termelt, mint az elegendő bórral ellátott egyedeknél. A nem elegendő bórral ellátott patkányoknál növekedett az inzulin koncentrációja a plazmában. Vélemények szerint a bór csökkenti a glükóz szintjének fenntartásához szükséges inzulin mennyiségét.

A bór hatással van a nitrogén anyagcseréjére is az embernél és az állatoknál. Megerősítést nyert, hogy elégtelen bórellátottság esetén szignifikánsan megnövekszik a vér urea nitrogén, a szérum kreatin és a vizelet urea. Vélemények szerint a felsorolt leletek a vesék funkciójának elváltozására utalnak, illetve arra, hogy elégtelen bórellátottság esetén

változik a nitrogén metabolitok termelése és abszorbeálása. A bór hatással van az aminosavak és proteinek anyagcseréjére, s így módon az aminosavaknak a proteinekbe való beépülésére is, ami előidézheti a nitrogén metabolitok koncentrációjának változását a vérben és a vizeletben.

Megállapítást nyert az is, hogy a bór hatással van a reaktív oxigénformák anyagcseréjére az embernél és az állatoknál. Elégtelen bórellátottság esetén csökken a szuperoxid-diszmutáz koncentrációja az eritrocitákban. Vélemények szerint a reaktív oxigénformák tevékenységében beálló változások közvetve vagy közvetlenül változásokat idéznek elő a szervezet anyagcseréjében.

A bórral való táplálás szignifikánsan hat a vér összetételére is. Adatok szerint az elégtelen bórellátottság csökkentette a hemoglobin koncentrációját a patkányoknál és a baromfinál. A felsoroltakon kívül megállapítást nyert az is, hogy a bór hatással van a glükóz és a trombociták szintjére.

Az elégtelen bórellátottság viszonylag rövid idő alatt hatással lehet az agy működésére, a kognitív képességekre, illetve a mentális öregedésre.

Ami az egyes elemek szükségességét illeti, az élővilágban sok az egybeesés, de nem mindig ugyanaz az egyes elemek és élő szervezetek esetében. Ezzel kapcsolatban feltehetjük a kérdést, hogy a bórellátottságra való reagálás egyforma-e az embernél és különböző állatfajtáknál, különösen az alacsonyabb rendűeknél. Ahhoz, hogy egy elemet elengedhetetlenül szükségesnek, esszenciálisnak, biogénnek tartsunk valamely szervezet számára, a következő funkcionális tulajdonságokkal kell rendelkeznie:

- elmaradásának esetében a szervezet képtelen befejezni az életciklusát;
- harmonikus növekedést és fejlődést tesz lehetővé;
- a hiánya okozta tüneteket csak az alkalmazásával lehet kiküszöbölni;
- jelentős szerepe van a fiziológiai és biokémiai folyamatokban.

A szakirodalom adatai szerint a bór kétségtelenül hatással van az ember és az állatok számos életfolyamatára, de hogy esszenciális-e a számukra, a felsorolt kritériumokat szem előtt tartva nem lehet teljes bizonyossággal állítani.

4. A bór toxikussága

A bór nagyobb koncentrációban toxikus hatással van az élő szervezetekre. Vélemények szerint ennek az effektusnak a mechanizmusa a bórsav és a riboszóma komplexumának kialakulásán alapul, amely az anyagcserében fontos nukleotidok molekuláinak jelentős összetevője, illetve borát-nukleotid komplexum létrejöttén (Kima et al., 2004).

A növények nagyobb fokú toleranciát mutatnak a bórfelesleggel szemben, mint az ember és az állatok. A növényfajták különböznek a bórfelesleggel szembeni tolerancia tekintetében. Toxikus hatása akkor nyilvánul meg, ha a koncentrációja a száraz anyagban nagyobb, mint 100–200 mg/kg. A bórfelesleg jelei nekrosis formájában nyilvánulnak meg, először az öregebb levelek peremrészein és csúcsán jelennek meg, majd kiterjednek az egész levélre és fokozatosan a többi levélre is. Végül az egész növény elhal.

A takarmány magas, toxikus bórtartalma az állatoknál súlyos klinikai tünetekkel járó betegséget, bórenteritist okoz. A juhoknál a betegség akkor jelentkezhethet, ha a takarmányban a bór koncentrációja 30 mg/kg a száraz anyagban, és nagyon gyakori a bór nagyobb koncentrációjakor, 50–100 mg/kg a száraz anyagban. A szarvasmarha következmények nélkül elvisel 150 mg/kg bórt a takarmányban, ha annak a koncentrációja az ivóvízben alacsony, 0,8 mg/L. Az állatok itatására használt vízben a bór megengedett koncentrációjának felső határa 5 mg/L. A szarvasmarha esetében a bórmérgezés tünetei étvágytalanságban és súlycsökkenésben nyilvánulnak meg, valamint ödéma és végtaggyulladás lép fel.

Az emberi szervezetbe a bór túlnyomórészt étellemmel, kisebb mértékben pedig vízzel is kerül be. A növényi eredetű ételben gyakran nagyobb a bór koncentrációja, mint az állati eredetűben, amelyben a bór koncentrációja átlagban körülbelül 1 mg/kg. Humán kísérleti alanyon végzett kutatások eredményei kimutatták a bórbevitel napi 0,25mg-ról 3 mg-ra való emelésének pozitív hatását. Egyes szerzők szerint a bórbevitelnek nagyobbak kellene lennie, napi 0,5–1 mg. Mivel az emberi szervezetre a bór nagyobb koncentrációja (1–2 g) mérgezően hat, a bór toxikussága miatt a bórsavat tilos konzerválószerként használni. Az ivóvízben koncentrációjának felső határa nem volna szabad, hogy meghaladja az 1,0 mg/L-t. Az ásványvizekben sokkal nagyobb is lehet a bór koncentrációja, 1–46 mg/L.

5. Összegezés

Régen bebizonyították, hogy a bór elengedhetetlenül szükséges a növények számára. A bór közvetlenül vagy közvetve hatással van a növények számos fiziológiai és biokémiai folyamatára (a sejtfal kialakulása, a sejtmembránok struktúrájának és funkciójának fenntartása, a reproduktív szervek fejlődése és funkcionálása, a nukleinsavak, nitrogénvegyületek és szénhidrátok anyagcseréje, befolyásolja a fotoszintézist és a vízháztartást). A bór felsorolt folyamatokra való hatásának mechanizmusát még nem sikerült teljes mértékben kivizsgálni, illetve megmagyarázni.

Számos kutatás kimutatta, hogy a bór hatással van az ember és az állatok fiziológiai és biokémiai folyamataira (a csontok növekedése és funkcionálása, az ásványi anyagok, nitrogén és reaktív oxigénformák anyagcseréje, az inzulin koncentrációja, a vér összetétele, az agy működése, kognitív képességek, mentális öregedés). Az viszont, hogy klasszikus értelemben véve elengedhetetlenül szükséges-e, nincs definitíve bebizonyítva. Elfogadott vélemény szerint az eddigi kutatási eredmények arra utalnak, hogy az ember és a magasabb rendű állatok a bört a normális fiziológiai funkciók támogatására használják.

A bór nagyobb koncentrációja toxikus hatású. A növények ellenállóbbak a bór nagy koncentrációjával szemben, mint az állatok és az ember. Az egyes növényfajták és az állatok különböző fokú toleranciát mutatnak a bór mérgező koncentrációival szemben.

Felhasznált irodalom:

1. Blevins, D. G., Lukaszewski, K. M. (1998): Boron in plant structure and function. *Ann. Rev. Plant Physiol. Plant Mol. Biol.* 49: 481-500.
2. Bolanos, L., Lukaszewski, K., Bonilla, I., Blevins, D. (2004): Why boron ?. *Plant Physiology and Biochemistry* 42: 907 – 912.
3. Camaco-Cristóbal, J. J., Rexach J., Gonzales-Fontes, A. (2008): Boron in plants, deficiency and toxicity. *J. Integr. Plant Biol.* 50: 1247-1255.
4. Fort, D. J., Stover, E. I., Rogers, R. I., Copley, H. F., Morgan, I. A., Foster, E. R. (2000): Chronic, boron or copper deficiency induces teratogenesis in *Xenopus*. *Biol. Trace Elem. Res.* 77: 173-187.
5. Goldbach, H. E., Wimmer, M. A. (2007): Boron in plant and animals. Is there role beyond cell-wall structure. *J. Plant Nutr. Soil Sci.* 170: 39-48.
6. Han, S., Chen, L. S., Jiang, H. X., Smith, B. R., Yang, L, T., Xie, C. Y. (2008): Boron deficiency decreases growth and photosynthesis, and increas-

- es starch and hexoses in leaves of citrus seedlings. *J. Plant Physiol.* 165: 1331-1341.
7. Hunt, C. D. (1996): Dietary boron deficiency and supplementation. In: Watson, R. R. (ed.) *Trace Elements in Laboratory Rodents*. CRC Press Boca Raton Fl.
 8. Hunt, C. D., Nielsen, P. H. (1981): Interaction between boron and cholecalciferol in the chick. In: Gawthorne, J., White, C. (eds.) *Trace Element Metabolism in Man and Animals*. Australian Academy of Science, Canberra.
 9. Hunt, C. D. (2012): Dietary boron: Progress in establishing essential roles in human physiology. *Journal of Trace Elements in Medicine and Biology* 26: 157-160.
 10. Kastori, R., Grujić, S. (1974): Uticaj bora na metabolizam nukleinskih kiselina kod biljaka. *Letopis Poljoprivrednog fakulteta, Novi Sad* 17/18: 105-118.
 11. Kastori, R., Petrović, N. (1988): Effect of boron on nitrat reductase activity in young sunflower plants. *Journal of Plant Nutrition* 12: 621-623.
 12. Kastori, R., Plesničar, M., Panković, D., Sakač, Z. (1995): Photosynthesis, chlorophyll fluorescence and soluble carbohydrate in sunflower leaves as affected by boron deficiency. *Journal of Plant Nutrition* 18: 1751-1758.
 13. Kim, D. H., Faull, K. F., Norris, A. J., Eckhert, C. D. (2004): Borat-nucleotid complex formation depends on charge and phosphorylation state. *Journal of Mass Spectrometry* 39: 743-751.
 14. Lanoue, I., Taubeneck, M. W., Muniz, J., Hanna, L. A., Strong, P. I., Mar-ray, F. J. (1998): Assessing the effect of low boron diets on embryonic and fetal development in rodents using in vitro model systems. *Biol. Trace Elem. Res.* 66: 271-287.
 15. Nielsen, F. H. (1994): Biochemical and physiologic consequences of boron deprivation in humans. *Environmental Health Perspectives* 102: 59-63.
 16. Nielsen, F. H. (1996): Evidence for the nutritional essentiality of boron. *The Journal of Trace Elements in Experimental Medicine* 9: 215-229.
 17. Nielsen, F. H. (2000): The emergence of boron as nutritionally important throughout the life cycle. *Nutrition* 16: 512-514.
 18. Plesničar, M., Kastori, R., Sakač, Z., Panković, D., Petrović, N. (1997): Boron limiting factor in photosynthesis and growth of sunflower plants in relation to phosphate supply. *Agrochimica* XLI: 144-152.
 19. Rowe, R., L., Eckhert, C. D. (1999): Boron is required for zebrafish embryogenesis. *The Journal of Experimental Biology*. 202: 1649-1654.
 20. Wimmer, M. A., Goldberg, S., Gupta, U. C. (2015): Boron. In: Barker, A. V., Pilbean, D. J (eds.) *Handbook of Plant Nutrition*, second edition, CRS Press Boca Raton, London, New York.

**TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
TANULMÁNYOK**

Délszláv migrációs nyomás Magyarország felé az újkor hajnalától

Absztrakt: A tanulmányban próbát teszünk megragadni annak az eseménynek a lényegét, amely évszázados hullámokat vetett, és amelynek hatásait ma is érezzük. Ha mélyen belegondolunk, akkor világos, hogy Közép-Európában valami nincs rendben. Egyesek egyből Trianonról beszélnének, ám Trianon maga nem a kezdete ennek, hanem az egyik lépcsőfoka, amellyel ez a történelmi zavar még egy ideig fennmarad. Ha nem Trianon a baj, akkor mi? Az én válaszom az, hogy mai bajaink forrását, valahol az Oszmánok hódításánál kell keresni (a történelem mélységes kútjában). Az Oszmán hódítás volt az, amely egyes területeken részében, máshol pedig teljesen átalakította a Balkán és Közép-Európa államstruktúráját és népségét. A mai Vajdaság területén és a környező tájegységekben is a délszláv lakosság észak felé tolódását hozta. Az Oszmánok ügyesen alkalmazták a kontrollált és nem kontrollált migrációt, valamint a kontrollált és kontrollálatlan agressziót. Az Oszmán hatás sem a Balkánon, sem Közép-Európában nem tűnt el. Az Oszmánok maguk előtt görgették a néptömegeket, amely végül is azt hozta, hogy minden nép kimozdult egykori hazájából, Magyarországon pedig tartósan megtelepedtek a különböző délszláv populációk, aminek része volt a mai határok kialakításában is. Így magyar kisebbségek jöttek létre, amelyeknek a létszáma egyre csökken, a Magyarország körüli országok nyelvpolitikái miatt.

Kulcsszavak: oszmánok, délszlávok, Magyarország, migráció, tervezett migráció, kontrollált migráció, kontrollált erőszak, kontrollálatlan erőszak

Abstract: In the paper, we try to explain the essence of the events that has cast centuries of waves and whose effects are still felt today. If we deeply think about Balkans and Middle Europe we find that something is wrong. Somebody would say that Trianon treaty is the reason, but Trianon treaty is not the beginning of the process, just another step forward, but the confusion continues, and still remain. If not the Trianon treaty is wrong what is? My answer is, that the history is deep, deep, and the confusion of present begins with the conquest of the Ottomans, in which part of the Balkans and Central Europe are restructured state structure part by part. The Ottomans applied smartly used controlled and uncontrolled migration, as well as controlled and uncontrolled aggression. The Ottoman influence has not disappeared either in the Balkans or in Central Europe. The Ottomans rolled the crowds before them, which ultimately led to the fact that all of the people had moved from their former homeland. The various southern Slav populations migrated in former southern Hungary, and took part in making of today's borders. That resulted existence of Hungarian minorities, their number is decreasing, because of language politics of states around Hungary.

Keywords: Osman, South Slavs, Hungary, migration, planned migration, controlled migration, controlled violence, uncontrolled violence

* Dr. Mészáros Zoltán, főlevéltáros, Szabadkai Történelmi Levéltár, Szabadka

1. A balkáni útvonalak (Bevezető)

A modern kor hajnala, Nyugat-Európával ellentétben Magyarországon és a Balkánon nem a prosperitást hozta. A középkor végén Zsigmond királynak reális terve volt Magyarország védelmére az Oszmánoktól. Ezek hódításaikat már nem csupán a törökökkel, hanem a sok meghódított néppel együtt hajtották végre, akiket kimozdítottak egykori országaikból. Magyarország esetében ezek a népek a főleg délszlávok voltak. A Horvát nemesség megőrizte kettős identitását, és hatásuk Magyarország politikájára jelentős volt. Magyarországra az ortodox szerbeket is befogadták. Vezetőik megkapták a despota (a bizánci eredetű deszpotész) címet, majd miután ez a cím elhalványult, az ortodox egyház vette át a szerbek "diplomáciai képviselőjét" (és a románokét is, mert 1885-ig nem ismerték el autokefáliájukat). Miután Magyarországon tartósan megszerezték a hatalmat a Habsburgok, a szerb főpapság nem tehetett mást, mint, hogy a központi hatalommal tárgyalt. Az Udvar Illir Udvari Deputációt (*Deputatio Aulica in Transsilvanicis, Banaticis et Illyricis*), majd Illír Udvari Tanácsot tartott fenn. A 18. században is, amikor a legfontosabbak voltak a szerbek, a papság az egész szerbséget képviselte, és így marad ez a dualizmus bevezetése után is. Ugyanakkor a Dunától északra élő szerbek, a Dunától délre élő szerbekre is figyeltek, miközben élt a Monarchián belüli fejedelemség/vajdaság gondolata is.¹

A történelmi és történelem előtti időkben is amennyiben menni kellett, a Balkánról három irányban távoztak, vagy érkeztek. Az egyik az adriai tengermellék volt, ahol gyalogosan is át lehet jutni, de a kikötők, kikötővárosok sorozata állt az Adria partjain.² A dubrovniki (raguzai) adatok említenek is, Dubrovnikban letelepült és onnan elköltöző emberek,³ egyszerűen a fejlett központok vonzóak voltak, így amikor az Oszmánok jelentek meg, a balkáni és a szerb lakosság egy része a tengermelléken talált menedéket, főleg azért mert Velence elég erős volt ahhoz, hogy tengermelletti területeket tartson meg.

¹ KRESTIĆ, Vasilije Đ: Srbi u Ugarskoj 1790-1918. Matica Srpska, Novi Sad, 2013. 375. o.

² TESIC Nikola (szerk): Migrations in Balkan History. Republička Zajednica nauke Srbije, Belgrade 1989. 77.o. = Wars, Population Migration, and Religious Proselytism in Dalmatia, During The Second Half of The XVIIth Century.

³ TESIC Nikola (szerk): Migrations in Balkan History. Republička Zajednica nauke Srbije, Belgrade 1989. o = Boriša Krekić: Dubrovnik as a Pole of Attraction and a Point of Transition for The Hinterland Population in The Late Middle Ages

A Balkánon van egy keleti útvonal is a történelmi időkben onnan jöttek az avarok, szlávok, a majd az orosz támadások Bizánc ellen, és a kunok is. Hérodotosz is valahova északkeletre teszi a szkítákat.

A Balkán-félszigeten a migrációs vonalak egyik legfontosabbika a Nagy-Morava völgye, A neolitikumtól napjainkig számos hullámban történt migráció, de a migrációs hullámok között is folyamatosan történtek egyéni migrációk is. Ez az útvonal az összes közül a legjobb. A Nagy-Morava, Dél-Morava, Vardar útvonal Szaloniki (Thesszaloniké) felé vezet. Szaloniki volt Bizánc gyakorlatilag második legfontosabb városa. E városnak egyre nő a jelentősége, hiszen minél nagyobbakká váltak a hajók annál többet értek a mély kikötők.

Mégis az utak leggyakoribb célja, és kiindulópontja Konstantinápoly volt és maradt. A város nagysága, amihez az oszmánok még hozzá is tettek, fekvése és védhetősége mellett abban volt, hogy a kereskedelmi utak is itt keresztezték egymást, és a világ szinte összes kincsből lehetett ott kapni. A balkáni, génuai (genovai), velencei és más kereskedők egyik fő központja volt. Az oszmánok érkezése után ez rövid időre megszűnik, hogy Isztambulként ismét az egyik legfontosabb kereskedelmi központ legyen. Azonban Isztambul az oszmán támadások kiindulópontja is lett, miután Anatóliából és sok más helyről összegyűjtötték több tízezres seregeiket. A korszakban gyakran beszélnek százezres seregekről, de ez sokszor túlzás, és/vagy a hadtápot is a vitézek közé számolták, azonban a szultánnak volt annyi ereje, hogy néha valóban százezres sereget indítson útra. A "középső balkáni út" sokszor a menekülőknek is fontossá vált, elsősorban a szerbeknek, így a délszláv hatás hordozói elsősorban a szerbek lesznek. A "középső balkáni útvonal", tette lehetővé, hogy mielőbb biztos helyre érjenek, és ez Zsigmondtól a Jagellóig Magyarország volt, és az olyan területek is, amelyek magyar vazallusként éltek félig, sőt néha teljesen önálló életüket.

2. Az Oszmánok - egy magas kultúra hordozói

Az oszmánokat manapság általában a 19. században kialakult, kialakított tankönyvekben propagált képek alapján ismerik. Való igaz, hogy ebben az időszakban nagy volt a fejetlenség, a kegyetlenség a biro-

dalomban, ennek ellenére maguk az Oszmánok egy magaskultúra hordozói voltak.⁴

Az Oszmánok kétségtelenül török eredetűek, azonban ahhoz, hogy államszerűen tudjanak működni szükség volt elsősorban az arab és a perzsa tapasztalatra, ez egyben fogalomapparátust is jelentett, amit az egyszerű "köztörökök" nem is értettek. Az oszmán stratégiák pl. felfogták, hogy pl. arra van szükség, hogy Európában a spanyol és kelet-európai területeket uraló Habsburgokat féken tartsák a franciák segítségével.⁵ Az oszmánok körül egy egész kis világ alakult ki, amely oszmán szempontból fantasztikus volt, és mindenki más a csodájára járhatott.

Kezdetben a 11. században, amikor a bizánciakat győzték le már magukba szívtak valamennyit az Abbaszida kalifátusból, ahol szolgáltak. Intellektuális horizontjuk hamarosan Indiától Spanyolországig terjedt, és mindent befogadtak, az omejjidák bölcséletétől, a görög klasszikusokon át, az indiai eredetű számrendszerig. Ismerték nagyvonalakban az ókori görög filozófusokat ill. azok fordítását és magyarázatát, a csillagászatot – ma is a legtöbb fényes csillag arab nevet hordoz. Ugyanakkor a hadvezetés tudományát is ismerték. Magyarországnak az volt a szerencsétlensége, hogy az Oszmánok el tudták érni, a szerencséje pedig az, hogy nagy Lajostól II Józsefíg sokszor és aktívan háborúztak az iráni fensík uraival, vagy Egyiptom elszakadó területeiért stb. ekkor értelem-szerűen nem törődhettek Magyarországgal. Magyar szempontból talán a tizenötéves háború, amit a délszláv történetírás egyszerűen csak hosszú háborúnak hív volt a legszörnyűbb, ahol sem az oszmánok, sem a Habsburgok szolgálatában harcoló spanyol és olasz hadvezérek, nem voltak irgalmasak a néppel. Hasonlóan sokat szenvedtek a szerbek is.

Az ezt megelőző háborúk nem voltak különösen pusztítóak, a középkori Magyarország ugyan nem volt egynyelvű, nagyjából 20% volt a nem magyar populáció⁶

A szerb vezetők, akik egyházi vezetők voltak akár, pátriárkiai, akár érseki, azaz archiepiscopus (arhiepiskop) rangban két nézet közül választhattak, és két malomkö között őrlődhettek. Egyrészt kiszolgálhatták a szultánt, másrészt pedig feleszmélhettek arra, hogy ők mégis keresztények. Ezt az őrlődést mutatja, hogy mindössze egy szerb nagyvezír

⁴ MANTRAN, Rober (szerk): Istorija Osmanskog carstva. Clio, 2002. Isztambul szépségeiről a 208-as és az azt követő oldalakon írnak.

⁵ Halil Inardžik: Osmansko carstvo. 2003. 54. old.

⁶ KONTLER Laslo: Povijest Mađarske. Srednja Europa, Zagreb, 2007. 173. o.

volt a szultán szolgálatában, az oszmán időkben, míg 19 albán. Viszont a szerb vándorlások okai azok voltak, hogy a papság szembekerült a szultánnal, így a szerb történelemben nagy bécsi háborúnak nevezett (ezt az elnevezést a magyar történetírás is nyugodtan átvehetné) 1683-1699 időszakban III. Arzén (Arsenije) vezetésével érkeztek, majd a következő nagy vesztes háborúból 1739-ben IV Arzén Šakabenta vezetésével. Közben jelentősek lehettek a Szlavónia, és a Temes vidéke közötti keresztmozgások is. Ezen kívül már szolgáltak a császári csapatokban szerbek, akik szolgálataikért azt kapták, hogy városokban is megtelepedhettek.

Ezek a népmozgások, és azok hirtelensége jól példázza, hogy az oszmánok tudták, a lázadás csak egy esetben igazolható, ha győz. De a szerbek nem győztek Habsburg segítséggel sem, és ezért a kor logikája szerint az Oszmánoknak be kellett vezetniük a kegyetlen megtorlást. Ez a fajta viselkedés a Közel-Keleten egészen az asszírokig visszavezethető, és az oszmánok is megtanulták őket. Így történt meg, hogy amíg a költészet, a tulipánok szeretete szárnyalt, a harcok utáni borzalmak is bekövetkeztek. Mindezzel előrevetítve a jövő és benne korunk zavarodottságát is, a szerbek jelentős részének nem volt más út adatott, csak az, hogy észak felé mozogjanak.

3. Az újkor hajnala Nyugat-Európában

Nyugaton a nagyhatalmak a 15. századtól Atlanti Óceán felé fordultak, lévén, hogy a Földközi Tenger egyre veszélyesebb lett, mivel az Oszmánok és egyéb kalóz társaságok szinte lehetetlenné tették a kereskedelmet. Konstantinápoly sorvadása már a vége felé közeledett, és Vence hatalma is halványult. Ennek az oka az Oszmánok előretörése volt.

Portugáliában, Spanyolországban a politikai elit, sőt az uralkodók is a felfedezéseket támogatták, eljutottak Indiába és Amerikába, és ezek a felfedezések majd a legtöbbet Németalföldnek és Angliának/Nagy Britanniának hoznak majd. Tengerész Henrik, aki a portugál király fivére volt igyekezett mindent begyűjteni, mégis az a pont ahonnan már nem látszik a Polaris (Sarkcsillag) gondot okozott, nem tudtak pontosan navigálni, de ebben a korszakban már elkezdték magas szinten művelni a csillagászatot, a magasabb matematikát, és megoldották a déli vizeken való hajózást is. Az újkor hajnalán a portugálok és a Spanyolok óriási erőforrásokra tettek szert (arany, föld, emberek mozgatása a megfelelő helyekre, növények), amelyet nem használtak ki okosan, így majd a Hollandok, és angolok "arany évszázadai" következtek.

Az oszmán birodalom majdani romlásának az egyik oka, hogy ezekben a folyamatokban nem tudtak részt venni, nem volt közöttük valaki, aki pl. a Vörös tengeren túl keresett volna erőforrásokat, de miért is tették volna ezt, hiszen ott volt a közelben a Balkán, Magyarország, sőt még Bécs sem volt elérhetetlen.

A „Középkor alkonya” lezárta a középkori életmódot, és gazdasági, valamint politikai folyamatokat. Így egy új, dinamikus korszak indult el, amely Nyugat-Európát az addig nem látott gazdasági magasságba repítette. Ellenben a Balkánon az „oszmánosodás” indul el, amely ugyan tolerálta⁷ a helyi szokásokat, de nem volt benne annak a gazdasági dinamizmusnak a perspektívája, amely Nyugat-Európában megvolt, és ami miatt a későbbiekben megjelenik, majd egyre csökken a gazdaság ereje, aminek hatása volt a kultúrára is.

4. Az újkor hajnala a Balkánon és Magyarországon

Magyarország folyamatosan a nyugatiasodás felé haladt. Ez az Anjouk idejében megerősödött, Zsigmond idején pedig egy ízig-vérig nyugati uralkodója volt Magyarországnak. Mátyás idejében a nyugatosodás ez nem csak az udvar miatt volt, hanem az egyház és az arisztokrácia miatt is, de legfőképpen azért, mert méltó házastársat keresett magának, ugyanis nyugaton nem sokra becsülték, alacsony származása miatt.

A Balkán kevésbé volt szerencsés, ugyanis előbb találta szembe az Oszmánokkal. Dusan király (aki Ohridban 1346-ban császárrá koronázta magát, ezért a szerb történetírás cárnak nevezi) birodalma halála után darabjaira hullott, egyébként a birodalom létrejöttének az egyik feltétele is az volt, hogy Konstantinápoly már nem volt birtokában Kis-Ázsiának, amely a Bizánci Birodalom gerincét alkotta. Aztán 1361-től Erdine központtal a Balkán-félszigeten biztosan megveti a lábát, és elkezdi menetelését, valójában a bolgárokat már 1352-től támadta, az Oszmán birodalom a darabjaira hullott bolgár államot, és ezt asszimilálja, majd a makedón és görög területek következnek.

Az Oszmánok ebben a korszakban rendkívül jó paraméterekkel bírnak (lakosság száma, hadrafoghatóság, kereskedelem és gazdasági tevékenység), ezen kívül a kormányzásban is rendkívül célratörően, okosan, sőt bizonyos esetekben bölcsen jár el. Így van ez a szerb állammal

⁷ Rober Mantran (szerk): Istorija Osmanskog carstva. Clio, 2002. 139. o.

is. Nem akar halálos ütést mérni rá, megelégszik 1371-ben még csak a makedón tartományokkal (közben szigeteket foglal el, a balkáni "Görögországgal - Bizánc maradványaival) háborúzik, hogy ismét 1389-ben csapást mérjen Szerbiára, de ez alkalommal sem végzetes csapást. Közben hagyja, hogy a szerb főurak megvívjanak egymással, és, hogy Bosznia legyen a Balkán vezető állama. Mondani sem kell, hogy Bosznia vezető helyzete, hasonló volt Dusan helyzetéhez, csak azért volt lehetséges, mert "eggyel" délebbre, ill. „keletebbre" Szerbia rendkívül megyengült.

Az 1389-es vereséggel bizonyíthatóan elkezdődött az északi irányban folyó népvándorlás. 1391-ben Szegeden a közbiztonság romlásáról tárgyalnak, és ekkor említik meg Szabadkát is először egy bűncselekménnyel kapcsán. A közbiztonság ezek után is romlik, hogy a csúcsa, az legyen, amikor néhány ezer, esetleg tízezernél több fegyveressel megjelent a "Fekete Ember" (Homo Nigra), Cserni Jovan, és hónapokig uralni tud egyes dél-magyarországi területeket.

Az Oszmánoknak mindig óvatosan kellett lépniük, a lehető legkevesebb erőt összpontosítva, mert keletről iszonyú fenyegetést jelentett Perzsia, és az Oszmán hódítás dinamikáját nem is lehet megérteni enélkül, viszont az Oszmán hódítás délszlávok északabbra tolódását eredményezte.

Az oszmán hódítás nem úgy nézett ki, hogy a szultán egy hatalmas török haderő élén döntő csatát vív a másik hasonlóan erős uralkodó ellen. Ezt nem akarták távolról sem, és ahogy a Habsburgok jó házasságokkal jutottak területekhez, az oszmánok a nagyállattartó lakosság kanalizálásával tették ugyan ezt.⁸ Az eszköz pedig a pénzpolitika, azaz az adószedés egyenetlensége volt.⁹ Egy terület megszerzésének legalább három fázisa volt.

Egyrészt a kiszemelt terület mellé egy szinte törvény nélküli terület szerveztek, majd maguktól idejöttek a harcoktól, rablástól sem viszsziadó nagyállattartó lakosok. Habsburg Albertnek, az első Habsburg uralkodónak a magyar történelemben heves betörésekkel kellett szembe-

⁸ The turbulent frontier attracted settlers because of liberation process in Serbia. 87. o = Radovan Samardžić: Migrations in Serbian History (The Era of Foreign Rule) in. TESIC Nikola (szerk): Migrations in Balkan History. Republička Zajednica nauke Srbije, Belgrade 1989.

⁹ Rober Mantran (szerk): Istorija Osmanskog carstva. Clío, 2002. 143. o.

néznie.¹⁰ Ez volt a szomszédos terület felmorzsolása. Egy-egy nagycsalád lerohant egy falvat, elhajtotta az állatokat, és elvitte, amit lehetett. Ha egy rendezett körülményekhez szokott paraszt többször tapasztal ilyet, akkor odébbáll. És ekkor következett a második szakasz: a szultán birtokba veszi az új területet, majd ugyan úgy szinte az lett ott az egyedüli törvény, hogy minimális adót fizessenek. Ez után a régebbi területen megszervezte a közigazgatást, az igazságszolgáltatást, és gyorsan meszteremberek, gazdák és jobbágyaik (az ún. rája) költöztek oda. Így az egykor félig vad területet teljesen asszimilálta az oszmán hatalom, míg a veszélyes és veszélyeztetett területeket – a mi esetünkben – északabbra tette. Így az oszmánok nem csak területeket hódítottak, hanem a saját ízlésükhöz simuló területekké tették őket. Például a délszlávok jelentős része még ma is teljes következetességgel vállalja iszlám hitét, míg az albánoknál majdnem az egész nép áttért az iszlámra.

Az „újkor hajnala” Magyarországot illetően egészen szomorúan köszöntött rá, hiszen, amíg nyugaton az antillák szigeteit, meg magát az amerikai kontinentet fedezték fel, Magyarország sorsának leírásához elég csak egy szó: Mohács. Érdekes, hogy a Mohácsi csatában mindkét oldalon harcoltak szerbek is, és ez így lesz a következő évszázadokban is.

5. A délszlávok mint haderő Magyarországon

Stefan Dušan először 1352-ben ütközött meg Dimotikonnál az Oszmánokkal¹¹ megalázó vereséget szenvedett, még az Avignonban székelő pápának is megírta.

A fentiekben már említettem Zsigmond királyt és zseniális tervét, hogy Magyarországot szövetségesekkel veszi körbe, és hogy ezek Moldovától Dubrovnikig terjedtek, nem lehet eleget dicsérni. Zsigmond nagyon megtanulta tisztelni az Oszmánokat, hiszen az 1396-os nikápolyi katasztrófa majdnem az életébe került.

Boszniában 1377-ben Tvrtko lett a király (A szerb király!) lévén, hogy anyai ágon a szerb Nemanyák leszármazottja volt, viszont ténylegesen Boszniában uralkodott, így boszniai királynak tekintik. Nem volt jóban Lázár szerb fejedelemmel, aki szintén a Nemanja házból való női

¹⁰ BERTÉNYI Iván, GYAPAI Iván: Magyarország rövid története. Maeceneas, 1992. 139. o.

¹¹ BATAKOVIĆ, Dušan T.: Nova Istorija Srpskog naroda. Naš Dom - L'Age D'Homme, 2000. 45. o.

ágon (és aki magyar vazallus is volt).¹² Ekkoriban Tvrtko a tengermelléki területeket összekötötte a maradék szerb területekkel, azonban ezt a dinasztiát is elérte a trónviszály, és az Oszmánok az ilyeneket használták ki. A gyengébb felet támogatva elérték, hogy az egész ország az övék legyen, de ebben sem siettek, Bosznia elfoglalása és asszimilálása évtizedekig tartott (miután abból kivált, majd a végén ismét egyesült Hercegovina). Bosznia meghódítása valóban sikeres volt, sok délszláv felvette az iszlám hitet, ők lesznek majd azok, akik a Hódoltság területét bejárják, és akik az 1541 előtti Magyarország középső és déli részein egy muzulmán, délszláv világot hoznak létre.¹³

Szerbiában a rigómezei hős fia Stefan Lazarević uralkodott, akinek nem volt utóda, így a Brankovićok-Brankovicsok követték. Brankovics Györgyöt, a hagyományos magyar történetírás a gyakori pálfordulásai alapján értékeli, azonban egy-egy pálfordulástól az élete függött, Szerbiára 1439-ben, majd 1459-ben mérik a döntő csapást az Oszmánok. Ekkorra már Havasalföld és Moldova is az Oszmánok kontrollja alatt volt, és persze Bosznia is 1463-tól, Hercegovina 1481-ben, Zeta-Montenegró pedig 1396-ig bírta, az utolsó balkáni város Durazzo (Durrës) 1501-ben kerül oszmán kézre, addigra már a ragúzaiak (Dubrovnik) megegyezett abban, hogy mennyit kell adóznia az új urának az Oszmán Birodalomnak. Magyarország Mátyás király idejéből vesz fel a nemességbe szerb származású nemeseket, és birtokokat adományoz nekik. A szerbek tehát egy nyomóerő és egy szívóerő közé kerültek. Az Oszmánok észak felé nyomták a lakosságot, Magyarországnak pedig egy olyan állam ellen kellett védekeznie, amely területében és lakosságában, tehát hadseregében is messze túltett rajta. A Mohácsi vész elkerülhetetlen volt, és a szerb nemeseket összefogó deszpotesz cím elhalványodása is. Ez volt a legmagasabb bizánci cím a vasilevs (Βασιλειος) után. Stefan Lazarević a cártól, azaz a Keletrómai Birodalom Császárától a vasilevstől kapta a deszpotesz (Δεσπότες) címet, de azt ez után már a magyar királyok osztották ki 1526 után elhalványult, majd eltűnt. Horvátországban pedig senki sem sejtette, hogy a letelepített katonáskodó szerbek kétszáz évig maradnak bizonyos helyeken, és, hogy ez egy telje-

¹² BATAKOVIĆ, Dušan T.: Nova Istorija Srpskog naroda. Naš Dom - L'Age D'Homme, 2000. 61. o.

¹³ Pécs kapcsán erről ír Varga Szabolcs: Irem kertje. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola. 2009.

sen más az előzőhöz képest egyszerűbb, kimunkálatlanabb társadalmat eredményez.¹⁴

Egyébként pedig a szerbek egy része jól feltalálta magát az Oszmánok szolgálatában, hiszen az oszmánoknak nem volt célja az eltörökösítés, hanem az a biztonság, hogy a birodalom érdekeit képviselik az alattvalói. Így volt, hogy a Janicsárként elhurcolt Mehmed Sokolović egészen a pasa rangig jutott, és nagyvezír lett. Közben testvére a szerb egyház feje lett. Ez után az egy jó ideig 1557-től 1766-ig zavartalanul működött, a pátriárkák pedig megadták azt, ami a szultánnak kellett.

4. A délszláv világ Magyarországon

Az első közvetett érintkezés a magyarok és az oszmánok között Havasalföldön volt, 1375-ben, de ez sikertelen volt magyar szempontból. Radut, aki letért a vazallusi hűségéről kellett volna megleckéztetni, de ezt a már a sokat háborúzott Nagy Lajos nem érte el.¹⁵ Aki nem is volt tudtában a veszélynek, noha a pápa figyelmeztette, és Kotromanics Erzsébet délszláv (horvát-bosnyák) származású volt. Nagy Lajos inkább Lengyelországban és Észak-Itáliában háborúzott.

A következő jelentős király Luxemburgi Zsigmond már teljesen tisztában volt a boszniai állapotokkal, ezt pedig annak köszönheti, hogy az 1396-os nikápolyi csata után odafigyelt az oszmánokra. Ezek után nem keresi a revansot az oszmánok ellen, de mindent megtesz, hogy védekezzen. Halála után a nemesség egymással volt elfoglalva, majd az utolsó erőskező király Mátyás sem lehetett sikeres, ugyanis nem tudta meggyőzni a többi, nyugati uralkodót az Oszmánok veszélyességéről.

1541 után Magyarország háromba szakadt. Erdély oszmán tartomány lett viszonylagos önállósággal, a középső rész a hódoltság, a nyugati részek pedig maradtak, a voltaképpeni Magyarország, ahol a Habsburgok uralkodtak. A Habsburgok megtapasztalták az Oszmánok erejét 1529-ben, sőt később egy ideig Prágából uralkodtak, és közben rengeteg pénzt öltek a védekezésbe. Már Zsigmond idejében világossá vált, hogy a végvárak fontosak, majd Mátyás fektetett ebbe pénzt, hogy végül a Habsburgok is egy ad hoc kialakult vársorozattal védekezzen, ebbe

¹⁴ KASER, Karl: Slobodan seljak i vojnik, rana krajiška društva (1545-1754) I. Naprijed, Zagreb, 1997 247. o.

¹⁵ KRISTÓ Gyula: Az Anjou-kor háborúi. Zrínyi kiadó, 1988. 169. o.

ugyan úgy beletartozott az 1566-os Szigetvári védekezés, mint Győr várának elvesztése, majd visszaszerzése, és a szigetvári hős unoka írása a "Török áfiumtól" való védekezésről. Egyébként maguk a Zrínyiek is mintaképei annak, ahogy a Horvát, majd Dráva menti, tehát Szlavóniai és Délnyugat-Magyarországi családok összefonódtak. Persze, ez már az után történt, hogy Szlavónia keleti és középső része elvesztette magyar jellegét, és a magyarok török átvonulásokkor a Duna-menti mocsaras területekre húzódtak vissza.

A várháborúk kora szörnyű volt, napról napra emésztette fel egy-egy vidék energiáit, arról nem is beszélve, hogy a 15 éves háború, valamint a Nagy Bécsi (visszafoglaló háború) szörnyű pusztítást okozott. A Habsburgok még II. József 1768-as utazásakor is tanácstalanok voltak, mihez kezdjenek az elvadult területtel. A Szabadkai magisztrátus iratai a katolikus szlávok és a szerbek közötti összetűzésekről számolnak be, az 1743 utáni évekből, a magyarok majd később érkeznek a városba.¹⁶ Ők pedig nem tudják, hogy adót kell fizetni. Mindez a megbolygatott társadalmak jellemzője.

A szörnyű háborúk között, azonban a mindennapi élet is folyt, nem minden vár és város pusztult el, a falvakról nem is beszélve. Az északra az oszmánok által északra kényszerített délszláv populáció már meglévő vagy új falvakba költözött, és elkezdődött valamilyen együttélés. Talán még olyan is volt, hogy magyarok ortodoxszá váltak, mivel a szultánok a katolicizmust nem engedélyezték, azaz majd később engedélyezik a ferenceseknek, akik szintén döntően Boszniában és a tengermeléken tevékenykedtek, és pl. ők hozták Szabadkára az első szláv katolikus populációt is.

Fontos kérdés, hogy a Szultán engedélyt adott a ferenceseknek Bosna Srebrenán (Ezüst Bosznia, Bosna Argentina) püspökséget felállítani. A rend itáliai eredetű, ám a Balkánon a délszlávok között lett népszerű, hatásköre az oszmán időszakban egészen Budáig és a Balatonig terjedt, és a katolikus lakosságot fogták össze. Így nem véletlen, hogy délszláv katolikusok is mozogtak a hódoltságban.

A térségben megfordult egy-egy valódi török, vagy arab kereskedő, de masszív török jelenlétről nem beszélhetünk. Viszont a szerbek számára végtelenül fontos lett a Határőrvidék, ez szerb létkérdés lett.

¹⁶ MIKAVICA, Dejan, LEMAJIĆ, Nenad, VASIĆ, Goran, NIKOVIĆ, Nenad: Srbi u Habsburškoj Monarhiji od 1526. do 1918. I. kötet 111. o.

Úgy vélem, hogy a „háromba szakadt” Magyarország paradigmán Pálffy Géza kutatásai és új paradigmája tesz rendet. Eszerint a magyar hagyományokat Erdélyben és a Habsburgok uralta Magyarországon is továbbviszik a rendek, de Magyarországnak voltaképpen ebben a korszakban csak az számít, amit a törvényes magyar királyok, a Habsburgok uralnak.¹⁷ Ebben a korszakban éppen ez a terület volt, amit az Oszmánok meg akartak gyengíteni, és sikerül is nekik, ha nincsenek a Habsburgok, akik más tartományaikból óriási összegeket fektettek a védelembe, ezt csupán pénzzel nem lehetett volna megoldani, de katonáskodó népesség nélkül sem. A népek esetleges mozgatása, pedig ritkán eredményez jó kifejeletet.

6. A Habsburgok viszonya a délszlávokhoz

1699-ben még nem lehetett tudni, hogy döntő jelentőségű háború fejeződött be, bizonyítja ezt az 1718-19-es és az 1738-39-es háború is.

Közben a haditechnika fejlődött és a végvárak alkalmatlanokká váltak arra, amiért épültek, arra jók, voltak, hogy egy-egy bandérium meghúzza magát, de arra már nem, hogy visszafogja az Oszmánok támadását, hiszen egy-egy ilyen várat pillanatok alatt szét lehetett lőni. Így a haditechnika azt az újdonságot találta ki, hogy a legjobb védőfal az ellenséggel szemben a sok, jól bevethető "ember-fal". Ezt az "ember-falat" egy militarizált parasztságból "építették". A Határőrvidéken az életfeltételek és szabályok, egyszóval minden más volt, mint a szomszédos területeken, pontos határokkal választották le őket, más volt a gazdaság, a demográfia alakulása, mindennek a közepén a katonai szolgálat állt.¹⁸

A szerbek hajlandóak voltak vállalni ezt a szerepet, sőt már 1630-ban kiadták az ún. Vlach Statútumot (Vlaški statuti, Stauta Valachorum), amelyben autonómiát biztosítottak a szerbeknek. A Vlach megnevezést ekkoriban a nagyállattartó délszlávokra használták, noha eredetileg bizonyára valami újlatin lakosságot jelölhetett a megnevezés. Ez az okmány Varasd környékére vonatkozott.

¹⁷ ROMSICS Ignác (szerk): Magyarország története. Akadémiai kiadó, 2007. 307-487, ezt a részt Pálffy Géza írta.

¹⁸ KASER, Karl: Slobodan seljak i vojnik, povojačeno društvo (1754-1881) II. Naprijed, Zagreb, 1997. A szerző az egész második kötetet a fentiek bemutatására szenteli.

Ez után a Habsburgok sorra hozzák létre a folyók mentén a határőrvidékeket. Voltak székely határőrök is, azonban a déli részeken a határőrök legnagyobbbrészt szerbek voltak. Arról vita van, hogy III., vagy IV. Arzén pátriárka hozott be több határőrt, de a Száva, a Duna és a Tisza, valamint a Maros mentén teljesen átrendezték a lakosság szerkezetét. Ekkoriban a szerb egyház gyakorolja a hatalmat a román hívek felett is, és ennek is hatása lehetett az elszlávosodásra.

A szerbek megmaradását, az 1690-es császári rendelet garantálja (1691-ben, majd 1695-ben megújítják). Ebben benne van, hogy gyakorolják vallásukat, hogy tanítják gyerekeiket, és, hogy időnként szabortartanak. Ez utóbbi nagyjából szerb országgyűlést jelent. Ez egy egészen kiterjedt autonómia volt. Később a határ lerövidült és a Duna mentére került. Ekkor már a majdani Vajdaságban viszonylag sok szerb és katolikus délszláv élt.

Ugyanekkor a Horvát Háromegegy Királyságban (Horvátország, Dalmácia, Szlavónia) a határőrök betelepítése óriási horderejű változást okoz, amely majd rányomja a bélyegét a szerb és a horvát nép történetére. A horvát papság hallani sem akart arról, hogy az országukban ortodoxok éljenek, ám a császár szava erősebb volt, a horvát nemesség megbabolva érezte magát mivel földjeikre szerbeket telepítenek, amelyek felett nincs illetékességük, azaz elkülönülten élhettek, és csak a császár parancsára reagáltak. Az 1700-as években tehát Szlavónia magyar szempontból teljesen elveszett. Valami hasonló történt a Vajdaságban is, de később, jóval később.

A feleslegessé vált határvonalak mentén élő szerbek egy része Oroszországba költözött, de sokan visszajöttek, és a Tisza torkolatához közel a Sajkás vidéken telepedtek le, ezen a vidéken maradtak ugyan magyarok, de az egész vidék döntő mértékben szerb lett.

Bánátban valamivel különbözött a helyzet. A Habsburgok óriási pénzeket öltek abba, hogy lecsapolják a mocsarakat. A legkiválóbb szakértők közül választhattak Németalföldön, és a szakértelem meghozta gyümölcsét, temérdek jó termőföld jött így létre, azonban a magyar nemesség ezt ősi jogaira hivatkozva meg akarta szerezni, viszont II. József a kalapos király, vaskalaposnak bizonyult, és csak pénzért volt hajlandó eladni a földeket, ez komoly alapot teremtett a szerbek térnyerésének a Bánátban.

Érdekes megjegyeznünk, hogy az oszmán területeken egy „Oszmán Commonwealth” alakult ki. Voltak olyan városok ahol 4, sőt 6

nemzetiség is együtt élt, míg Boszniában az történt, hogy az oda telepedett nem nagyszámú törökség is átvette a helyi délszláv dialektust.

A határőrvidék nagyjából hetven évig oldotta meg az Oszmán Birodalom elleni védelmet. Az Oszmán Birodalom ekkora már a fáradás jeleit mutatta, míg a császár legfőbb ellensége Napóleon lett. Ellene is bevetették a határőröket, de a napóleoni zseniális tüzérség esélytelenné tette őket, alkalmatlanok voltak az európai háborúkra, és az oszmán határ őrzése is egyre kevesebb erőt és odafigyelést igényelt. A határőrvidékeket végleg 1860 körül szüntetik meg (végleg 1881-ben), ez a szerb parasztnak óriási teher, de közben kialakult egy új szerb elit. A klérus mellett létrejött a világi értelmiség, hiszen egy-egy szerb tisztnek volt annyi pénze, hogy kitaníthassa a gyermekét ügyvédnek, orvosnak, közigazdász-bankárnak. Ez a világias szerbség az 1890-es népi-egyházi gyűlésen lép fel először.

Másrészt meg soha nem szűnt meg a kapcsolat az Oszmán birodalomban élő szerbekkel. Bécs szinte szívta magába, a szerbiai tölgyesekben makkoltatott disznókat, ahogy a Magyarországon legeltetett marhát is. Ekkoriban a szerbek egy birodalmakon átívelő kereskedelmi hálózat részei, sokféle terméket árulnak, ráadásul a közös vallás hatásaként az újlatin nyelvet beszélő arumunok (cincárok) sokat áldoznak a szerbekre, akiket testvérnépnek tekintenek, és nagyrészt összeolvadnak velük. Ezeknek még a középkortól voltak lerakataik Konstantinápoly és Bécs között. Ezt a térséget a szerbek is lefedték, és különböző intenzitással belakták. Sok magyar településen építettek templomot, szervezték meg közösségeiket, nem egy magyar településen van ún. "rácváros". A fentiek már a szerb diaszpóra részei voltak, de ez nagyon fontos diaszpóra. A szerbek külön támaszpontja volt Magyarországon Szentendre.

Mégis ezekben az időkben a "Szerb Vajdaság", az álom kategóriájába tartozott, ugyanis a Habsburgoknak mégis fontosabbak voltak a Magyar Rendek, amelyek nem tudtak megegyezni az udvarral. Ennek a következménye volt a szabadságharcok sorozata, amelyeket szintén eltorzított a romantika, hiszen a Habsburgokat nagyon rossz színben tünteti fel, miközben azok csak egyensúlyozni próbálnak a birodalmi lét kihívásaiban. A már északabbra kényszerült szerbek és a magyar rendek közötti összeütközés az első olyan, amiben mindkét fél politikai vezetése masszívan benne van. Katus László 1711-re teszi a modern magyarság születését, ez egyben azt is jelenti, hogy Rákóczival véget ért a premodern magyar állam.

7. Egy Szerbia a Dunától délre

A magyarság joggal érezte úgy az Oszmán-Habsburg szembenálláskor, hogy két birodalom közé szorult, ugyan ezt étezték a szerbek is.¹⁹

1804-ben lázadás tört ki a Belgrádi pasalikban, ugyanis a dáhik uralma tarthatatlan volt. A lázadásban, kezdetben mindenki részt vett, a muzulmán lakosság is, azonban a lázadás hamarosan szerb lesz, hiszen a diaszpóra és Oroszország is támogatja.

A lázadás 1807-től kapott új lendületet, és ekkor már a cél a szerb állam létrehozása volt, ez gyakorlatilag létre is jött, hiszen az Oszmánok csak 1813-ra tudták annyira összeszedni magukat, hogy egy elégségesen nagy hadsereget küldjenek a lázadás leverésére. Eközben a szerbek a szomszéd birodalomból, Magyarországról és a távolabbi területekről pénzzel, fegyverekkel, sőt személyesen is segítették a szabadságharcra kibontakozó lázadást. Mégis mindez összeomlott, a francia-orosz konfliktus miatt, az Oszmánok szörnyű bosszút álltak (ezt így nevezik: zulum), és a szerb intellektuális és pénzügyi, valamint a harcokban részt vevő kiemelkedő emberek, vagy Bécsbe, vagy Oroszországba menekültek.

Az oszmánoknak azonban nem volt ereje, hogy féken tartsa ezt a viszonylag távoli tartományt. A bolgárok hasonlóképpen lázadtak, de, sokkal rosszabb eredménnyel mint a szerbek, mert közelebb voltak Isztambulhoz. Szörnyű áldozatokat hoztak. Ezen kívül a boszniai muzulmánok viszont a saját útjukat próbálták járni, ami gyengítette a Birodalmat. Montenegróban is egyre szabadabbak voltak és a vladikák (hercegpüpek), egyre önállóbbak lettek. Mindennek hatása lesz a migrációkra.

A második szerb felkelés viszonylag gyorsan egy élhető kompromisszumba jutott, a szerbeknek lett fejedelme, de az Oszmán Birodalom részei maradnak. Ez újabb lendületet adott a kereskedelemnek, a cincárok és szerbek összeolvadásának. Boszniában meg az a furcsaság állt elő, hogy az oszmán határőrvidéket ugyan úgy szerbek őrizték, mint az osztrákok.

A nagyhatalmak 1815-ös ülésükön egyezsége jutottak Európa sorsáról, de nem az Oszmán területekről, ezért a görögök lázadásától bizonytalan volt hogyan viszonyuljanak az oszmánokhoz és a lázadók-

¹⁹ MIKAVICA, Dejan, LEMAJIĆ, Nenad, VASIĆ, Goran, NIKOVIĆ, Nenad: Srbi u Habyburčkoj Monarhiji od 1526. do 1918. I. kötet 32. o.

hoz. Szerbia az 1862-es belgrádi incidenst követően (egy oszmán akindzsi agyonütött egy gyereket a csukur kútnál) a nagyhatalmak kipa-rancsolták az oszmánokat a városokból, a falvakban pedig nem is na-gyon voltak a lázadások következményeként. Majd 1878-ban létrejött a régen várt, nemzetközileg elismert Szerbia.

8. Egy Szerbia a Dunától északra - Nemzetek születése – nemzetek ütközése

Az 1690 és 1739 közötti időszakban sok szerb költözött a Habs-burg birodalom magyarországi területére. Végső céljuk az volt, hogy a Habsburg Birodalomban, a birodalmon belül, legyen egy fejedelemség-ük, vagy mai szóval entitásuk. Az ő értelmezésükben az 1848-as forra-dalom az volt, hogy a Habsburgok szolgálatában, azért harcolnak, hogy Magyarországból kapjanak egy Vajdaságnyi területet.²⁰ A szerb főpap-ság, amely a szerbek politikai képviselőjét is ellátta a Habsburg uralko-dót tekintette tárgyalófélnak, ki mást is, hiszen az volt Magyarország, és Horvátország királya is. Fontos eredményeket értek el, hiszen a határőr-vidéken gyakorlatilag területi autonómiát kaptak, ami biztosította, hogy évszázadokig fennmaradjanak. És 1849-ben a Vajdaság is létrejött. Ezeknek a megszűntével kissé nehezebben ugyan, de a szerbség továbbr-ra is papságával az élen egyfajta öngazgatást gyakorolt, amikor a császár engedélyével népi-egyházi gyűléseket hívott össze. A dolgok ilyen állása nem a lenyugvás, hanem a zavar továbbélése felé mutat, noha az Oszmánok már messze vannak.

Ebben a korszakban már néhány jelentős szerb értelmiségi meg-járta a nyugatot, és egyrészt magába szívta az ottani kultúrát és nyomta-tott írásbeliséget, amelyet igyekezett hazájába, vagy annak közelébe te-lepíteni. Jellemző, hogy a fő kulturális szervezet a Matica Srpska i Pes-ten alakul meg. Másrészt meg a nemzetté alakulás, a modern nemzet gondolata is gyökeret vert. Ezt a helyzetet robbanásveszélyessé tette a nyugaton már működő elvet, amelyhez óriási vérontás, a harmincéves háború után jutottak el és Westfáliában született. A „westfaliai rendszer-ben”, akié a terület azé a vallás. Ez az elv rendkívül fontos, ugyanis sza-bályozottságot hoz, nem véletlen, hogy ezt tekintik a koraújkor végé-

²⁰ MIKAVICA, Dejan, LEMAJIĆ, Nenad, VASIĆ, Goran, NIKOVIĆ, Nenad: Srbi u Habyburčkoj Monarhiji od 1526. do 1918. I. kötet 419.

nek.²¹ Ez a béke a fejedelemségek, hercegségek határait határozta meg,²² amiben benne volt a nemzetállamok kifejlődésének lehetősége. Az Oszmánok viszont birodalmat építettek, és birodalomban gondolkodtak. Ez a fajta gondolkodás az ókori perzsáig vezethető vissza, és amikor a (nemzet)állami és birodalmi gondolkodás konfrontálódott, úgy, hogy a nemzetállami koncepció volt erősebb Közép-Európában minden megváltozott. A népek szétválása kezdődött meg, ami lehetetlen volt, azaz szenvedések sorozatával volt lehetséges – ez egy újabb zavarhullám volt a középkorból. A birodalmi kevertség és a nemzetállam rendszere nem illeszthető össze szenvedés nélkül. Mégis csak idő kérdése volt, hogy mikor választja el a közép-európai nemzeteket a határok hálójára, csak hogy ezt az Oszmán birodalom létének nagy részében senki sem sejtette. Viszont amikor már az Oszmánok hosszan elhúzódó krízisükben voltak, és a britek és a franciák sem tudták pénzelni őket, a kiválások háborúkat okoztak, és ebben az oroszok láttak esélyt.

A modern magyar nemzet születése az 1848-as forradalomra tehető. Kossuth ezt a gondolatot úgy fogalmazta meg valahol, hogy a parasztokat, és a nem nemeseket is a nemzet bástyái mögé kívánja helyezni, azaz egy egész magyar nemzetet akar. Ez gyökeresen eltér attól, amit évszázadokig gondoltak és gyakoroltak, vagyis, hogy a nemzet része a nemes.

Ugyanekkor mások nem akartak a magyar nemzet bástyái mögé vonulni. A szerbek és horvátok már elhatárolódtak (egymás ellenében is, noha volt közöttük együttműködés is, amikor a ráció, a közös érdek azt diktálta), ugyanakkor a szerb papság, és a horvát nemesség más módon is továbbvitte a nemzeti identitást. A románok az időközben különvált papsághoz, a Kárpátokon túliakhoz és egymáshoz kötődtek azáltal, hogy Erdélyben egy el nem ismert nemzetiség voltak, valamint nagymértékben egy társadalmi réteghez tartoztak, míg a más nemzetiségűek valamelyik másikhoz. A szlovákok és rutének nemzeti identitása ingadozó volt, és magyarbarát. Az más kérdés, hogy a szlovákok szerepét a magyar forradalom ellen felnagyították a későbbiekben, ez egyébként az eset a szerbekkel is, pontosabban az, hogy a forradalom ellenességet tematizálták folyton miközben a forradalommal szimpatizálókat, vagy

²¹ SALAMON Konrád: Világtörténet. Akadémiai Kiadó, 2006. 520. o. Ezt a részt Kátona András írta.

²² LONGBORT, Filip: Stvaranje istočne Evrope. Clio, 2002. A könyv 7. fejezete arról szól, hogy az 1648-as westfáliai rendszer Nyugaton rendet hozott.

azokat, akik egyszerűen nem elleneztek, mellőzték. Mindazonáltal megállapíthatjuk, hogy nemzetek és nemzetkezdemények léteztek Magyarországon és Erdélyben, és ezek közül a szerbek, horvátok és románok keményen ütköztek a magyarokkal.

Ezek az ütközések mély nyomokat hagytak, például a Sajkás vidéken, amely az 1942-es hideg napokról híresült el, de ott már 1849-ben is súlyos harcok folytak, ugyan így a háborúzás szabályait 1848-ben nem tartották be Dél-Bánátban, különösen Knićanin emberei, aki az egyébként passzívnak ítélt déli szerb entitásból érkezett. Számára vélhetően a Balkánon meghonosodott harci "etikett" volt a mérvadó. Ezen kívül is történtek szörnyűségek, amelyek válaszvonalakat húztak a szerbek és magyarok, valamint a románok és a magyarok közé.

9. A szerb vajdaság

A szerb autonómiák végigkísérik a szerbek történetét. És ennek egyik csúcspontjára akkor jutottak, amikor a határvidékek szerbjei, papságukkal az élen a Habsburgokat szolgálták 1848-1849-ben. Josif Rajačić érsek a császártól a Pátriárka rangot kapta, és bő fizetséget. Valójában a harcok 1848-ban a Vajdaságban kezdődtek. Kisebb atrocitásokból, komoly összeütközések lettek, majd a szekerekkel mozgó katonáskodó szerbek sok helyen feltűntek, és általában raboltak és a császár szolgálatában a magyarokat gyengítették, ahogy csak lehetett, ahol lehetett brutális eszközökkel. Ennek a fizetsége volt a Szerb Vajdaság. Ez mindössze 20 évig állt fenn, és nem volt sem önálló, sem szerb. A lakosság többsége német volt, a forradalom után pedig egyik rész sem volt önálló. A Habsburgok trianon-szerű módon darabolták fel Magyarországot. A magyarok és az osztrákok közötti viszony rendezésének egyik feltétele volt a Vajdaság felszámolása volt, ez 1860-61-ben meg is történt, így a szerbek joggal érezték, hogy a Habsburgok elárulták őket. Horvátország helyzete biztosabb volt.

Nem maradt más lehetőség, mint a magyar politikai elittel tárgyalni, de az a győztes pozíciójából reagált, mi tagadás az 1867-es kiegyezés egy győzelemmel ért fel. A szerb fél súlyosan róttá fel, hogy nem tartják be a rájuk vonatkozó szabályokat.²³

A Vajdaság megszűnése után, a szerbek egészen a Magyar királyságból kiválásukig úgy érezték, hogy asszimilálni akarják őket, ezt

²³ Rokai-Đere-Pal-Kasaš: Istorija Mađara. Clio, 2002. 467. o.

az egyháztól a liberálisokig így gondolták.²⁴ Ezen kívül Svetozar Miletić pereit sem tették jót a közállapotnak, amelyben többször is börtönbe került az általa szerkesztett lapban (Zastava, azaz Zászló) lázadásra buzdítást találtak az ügyészek.²⁵ Pedig Svetozar Miletić gondolkodásában a népnevelés, az olvasás terjesztése összefolyt politikájával, mindezt persze a szerb népe javára akarta alkalmazni, noha a Szerb Vajdaságról És Temesi Bánságról is megvolt a véleménye.²⁶ Kiábrándítónak tartotta.

10. A dualizmus, amelyről több vélemény alakult ki

A dualizmus rendkívül jól kimunkált jogi rendszer, olyan, amelyhez nem nyúltak majd 40 évig, és közben elavult. A szerbek előnyt, majd veszélyt is láttak benne, a horvátok is. Mihailo Polit Desančić nagy lehetőséget látott egy magyar-szerb egyezsége, ami szerinte az egész Magyarországot stabilizálhatta volna. Ez egy szerb népi (köz)igazgatás lenne, amire szerinte joguk van a szerbeknek.²⁷ Ezek az elképzelések akkor nem valósulhattak meg. Egyébként ez a rendkívül művelt politikus a Monarchia politikáját segítette az Oszmán birodalom és Montenegró felé is. A szerbek veszélyt is láttak a kiegyezésben, hiszen elindult az asszimiláció, és a trendek nem kedveztek nekik, sőt voltak köztük, akik anarchista nézeteket is vallottak pl. a fiatal Vasa Stajić, akit ezért kizártak a gimnáziumból, ám élete folyamán sokféle ideológiát megismert, de egyiket sem fogadta el teljes mértékben.²⁸ A magyarok kiélhették, a majdan marxista történétírók által elvetett romantikus történelemszemléletet, amit Mátyás²⁹ és Zsigmond hódításai jelentettek.

Magyarország egyébként is problémákkal küzdött, és ezek közül nem a nemzetiségi nézett ki a legnagyobbak, hanem a falvak szegénysége és a munkások radikalizálódása (vérvörös csütörtök). Más problémákat meg alábecsültek, pl. a választói jogok kiterjesztésének elmaradása-

²⁴ MIKAVICA, Dejan, LEMAJIĆ, Nenad, VASIĆ, Goran, NIKOVIĆ, Nenad: Srbi u Habyburčkoj Monarhiji od 1526. do 1918. II. kötet 225.

²⁵ KOVAČEVIĆ, Duško M.: Svetoyar Miletić, život i politika (1826-1901) 90. o.

²⁶ MIKAVICA, Dejan: Svetozar Miletić. Prometej Novi Sad, RTV, 2016. 78. o. és a továbbiak

²⁷ MIKAVICA, Dejan: Mihailo Polit Desančić. Prometej Novi Sad, RTV, 2016. 37. o.

²⁸ MARKOVIĆ, Saša: Vasa Stajić. Prometej Novi Sad, RTV, 2016. 40. o.

²⁹ BERTÉNYI Iván, GYAPAI Iván: Magyarország rövid története. Maeceneas, 1992. 165. o.

sát. A nyugati országok ezt nem helyeselték. Ezen kívül az elitek, hiszen kettő volt, az aulikus főnemesség a földjeivel, és a viszonylag gyorsan meggazdagodott néhány zsidó család, nehezen kommunikált. És persze azok is, akik sok tanulással értelmiségi pályákra jutottak, irritálták a munkásokat, akik úgy érezték nincs esélyük semmire.

A fentiekkel ellentétes előjelű, de a problémák ellenére szárnyalt a gazdaság, a művészetek, és tudomány. Azonban a Boldog Békeévek, egyben azt a hamis illúziót juttatták kifejezésre, hogy Magyarország nagy hatalom, pedig csak Ausztriával volt az, mégpedig a legsebezhetőbb nagy hatalom. John M. Roberts nagyon találóan Délkeleti Hatalomnak nevezi.

A balkán háborúk egyértelműen az Oszmán hódítást hordozzák lényegükben, hiszen a kis balkáni népek az első balkán háborúban, orosz támogatással, erősítették meg államiságukat, hogy a második balkán háborúban Bulgáriával számoljanak le, noha az kezdte a háborút. Így a szerbek gyakorlatilag 1912 és 1918 között alig éltek át békés éveket, és mindez az egykori oszmán hódítás hulláma volt olyan, mint amikor egy hullám eléri a parti köveket és visszacsap.

Erről a háborúról Magyarországon egészen másként vélekedtek, mint nyugaton, a Monarchia mellett, Olaszország sem örült az Oszmánok bukásának, így jöhetett létre Albánia. Ez az első balkán háború után Albánia, egy mesterséges képződmény volt, hiszen létrejöttekor az albánok fele más országban maradt, ebben a helyzetben kódolva volt egy albán vonatkozású majdani krízissorozat a Balkán-félszigeten.

Magyarország legkiemelkedőbb gondolkodói látták a nemzeti kérdés veszélyeit, de ami történt mindenkit meglepett. Az első világháború olyan fejtelenséggel fejeződött be, hogy Magyarországból bárki szinte akkora területet sajátíthatott ki, amekkorát akart. Talán nem tartozik a közismert tények körébe³⁰, hogy a nagyhatalmak miután körbeszabdalták az országot, a megszálló erőkre nyomást gyakoroltak, hogy tartsák tiszteletben az új határokat, ugyanis nem nagyon szerettek volna visszavonulni onnan, ahova már eljutottak, ez különösen a románokra és a szerbekre érvényes. Azzal, hogy Románia rendkívül kis befektetéssel óriási területeket szerzett, míg Szerbia a "nagy háború" kezdetétől résztvevő volt, és a háború elején és végén hatalmas veszteséget szenvedtek. Magyarország megszerzésével nem. Az erő az ő oldalukon volt, így ezt a hullámot ők használták ki. A horvát politikai elit statisztaszerepben volt.

³⁰ ROBERTS, Džon M.: Evropa 1880-1945. Clio, 2002. 97. o.

11. Világháború vesztesekkel és vesztesebbekkel

Az első világháború után az országoknak arra kellett volna rájönniük, hogy a háborúban nincsenek győztesek, csak vesztesek és vesztesebbek. Szerbia azt az adatot emeli ki, hogy a férfi lakosságának 60%-a odaveszett, azaz az összlakosság 28%-át veszttette el. Magyarország a borzasztó Trianoni döntésből nem tud felocsúdni, és valahogy próbálta kezelni a traumát, és sehogy sem megy, valaki vagy sértettnek, vagy kárvallottnak érzi magát.

A háború minden szegmensében romokat hagyott: A megtizedelt férfi lakosságot, nehéz éveket, városromokat, frusztrált milliókat. Mindezt csak az erők egyesítésével volt fenntartható, hiszen nagyon sokan vitatták a fennálló békerendszer értelmét és jogosságát. Kiváló táptalaja volt ez az újabb háborúnak. Sorolhatók az esetek, ahogy Európa szerte nemzeti (értssd nacionalista) szocialista pártok jelennek meg, sőt sok helyen hatalomra is jutnak. Ez mentális veszteségnek tekinthető, hiszen az értelem és az értelemek beszűkülését hozta a veszteség, és az általános szegénység. Nem csoda, hogy mindenki gyors és jó megoldást akart, ahhoz csak a kiváló, morális és intellektuális értelemben kiváló emberek láthatták át azt, hogy nincs megoldás.

Mégis a győztes országok azt gondolták, hogy olyan békerendszert teremtenek, amelyben megtérül az a sok szenvedés, kár, pénz, amit a háború vitt el. Így volt ezzel Szerbia is. Ezen kívül lehetősége volt az ideológusoknak, hogy soha nem volt népeket kreáljanak, (szerb-horvát-szlovén, cseh-szlovák). Ezen kívül a béketárgyalásokon a győztesek tárgyaltak egymással, így nem volt kérdéses, hogy a győztes nagyhatalmaknak kedvező döntés születik, és az sem, hogy a kisebb hatalmak is akarják a saját részüket.

Ami Magyarországot és a magyarságot illeti, az elfogadhatatlan kitételeket³¹ tartalmazó ultimátumban vett részt, a háború elindításában, amihez semmi érdeke nem fűződött.

³¹ KATUS László: A Modern Magyarország születése (Magyarország története 1711-1914), Kronosz Kiadó, Pécs, (Harmadik átdolgozott kiadás) 2012 609. o.

12. Bácska, Bánát és Baranya "egyesítése" a "prisajedinjenje", egy folyamat befejezése és egy új elkezdése

Magyarország széthullását, -szabdálását, -szakítását, -vágását stb. az okozta, hogy a háború egyik kulcsmomentumában gyenge, sőt erőtlen volt. Ezt állapították meg a magyar katonai elit köreiben is. A gyengeség pillanata kettős volt. Egyrészt a magyar katonák, nem nagyon értették miért mennek a háborúba, miért vannak ott, miért halnak meg és szenvednek. Aztán meg igyekeztek mielőbb hazajutni, és egy magyar katonával madarat lehetett fogatni a gyors béke ígéréssel. Bulgáriával is hasonló az eset, ott is antantbarát az ellenzék és széthullóban a hadsereg.³² Az osztrák-magyar egységeket bizonyos esetben rendkívül könnyű volt otthagyni, dezertálni. A délszláv szakirodalomban ez a „zeleni kadar”, azaz „zöld káder”, aki elhagyta az egységét és hazafelé indult. Másrészt a forradalom meghirdetése, az Őszirózsás forradalom azonnali békét ígért, csak az nem került szóba, hogy ennek mi lesz, lehet az ára. A másik oldalon pedig pontosan tudták mit nyerhetnek. Szorítkozzunk most a szerb esetre. A közkatonáknak, a tiszteknek, az uralkodónak, a trónörökösnek eszébe sem jutott, hogy a sok szenvedés – mert valóban sokat szenvedtek – után hazamenjenek, amíg be nem végzik a dolgukat. A Vajdaság esetében ez az volt, hogy október 30-án elindultak a csapatok, a helyi délszlávok már kaptak bizonyos utasításokat, hogyan kezeljék a helyzetet. Egy-egy településen ünnepséget szerveztek. Magyarország nem védekezett, mert nem védekezhetett. A katonasága pillanatok alatt felszívódott, a kormányfője Károlyi Mihály pedig alkalmatlan volt az irányításra.

Ami a Dunán túli "precisani" szerbeket illeti 1882 körül még nagy volt a zűrzavar, ugyanis Svetozar Miletić visszavonult a politikától, és akkor még egy sor cselekvési terv volt arra az esetre, hogy megegyezzenek a magyarországi elittel egy szerb – ma így mondanánk – területi autonómiában. Polit Desančić pl. a törvényekből próbálta levezetni, mások a megbeszélésekben, tárgyalásokban bíztak. Végül a Szerb királyságban is létező Radikális Párt nőtte ki magát, és ennek célja az egyesítés volt, mégpedig elsősorban az egyesülés a szerbekkel és az után Jugo-

³² HAMOVIĆ Zoran (szerk): Istorija Bugarske, Clio, 2008. 292-297

szláviával³³, amiben a horvátok is benne vannak. Ez a koncepció valósult meg. Vajdaság megint nem alakult meg, és a hivatalnokokat is Szerbiából hozták, ahogy a részben végrehajtott földreformot is azok egy része élvezhette, aki önkéntes volt a „Nagy Háborúban”.

A szerbek a fegyverek erejével szereztek meg a Vajdaságot, úgy hogy közben nem is használták őket. A nagy újvidéki nemzetgyűlés pedig egy koreografált előadás volt, amelynek a részleteit néhány nappal az előtt egyeztették, amint ezt Szabadka első polgármestere Stipan Matijević³⁴ meg is ír emlékirataiban. Nincs ok kételkedni a szavaiban, hiszen a Bunyevác nyelvjárás kikopása a hivatali és köznyelvből akkor kezdődött, és ma már majdnem teljessé vált. Ugyanígy az autonómista szerbek sem lehettek elégedettek, ugyanis az első délszláv államban nem létezett a Vajdaság, sőt a Dunától északabbról származókat nem is favorizálták, sőt talán nehezebben is bíztak meg bennük.

A szerb fél azért tudta megszerezni az egykori Magyarország déli területeit, mert a béketárgyalásokon bizonyítani tudta, hogy tömegesen élnek délszlávok ezeken a területeken, ez történelmileg így alakult ki, az oszmánok lökték őket északabra, és a Habsburgoknak volt rájuk szükségük, ez is egy hulláma volt a régi balkáni történéseknek. Ami viszont 1918 körül volt fontos az az, hogy a szerb diplomácia és hadsereg sikeres volt, mert cselekvési terve volt, ideológiája volt és szövetségesei voltak.

Az új állam számára a nem kisszámú magyarság és németség teher volt. Vajdaság-szerbe a 71 magyar középfokú tagozatból mindössze kettő maradt meg, 1941-re 250 magyar általános iskolai tagozat volt, miközben az összes tagozat kb. 4000-es nagyságrendű volt.³⁵

A királyság kétségtelenül igyekezett rendezett fejlődő gazdaságú országot csinálni a heterogén térségekből, de itt is a közlekedőedények elve valósult meg, a javak a Vajdaságból kifelé folytak, viszont befelé a délebről származó telepések érkeztek, akiket háborús érdemeikért telepítettek oda.

³³ MIKAVICA, Dejan, GORAN, Vasin: Jaša Tomić. Prometej Novi Sad, RTV, 2016. 291. o

³⁴ MATIJEVIĆ, Dr. Stipan: Događaji koji su se odigrali za vreme mojega javnog delovanja od 10. nov. do 20. maja 1920. god. Subotica, 1928.

³⁵ SZARKA László (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008. 112. (Ezt a részt A. Sajti írta.)

13. Vajdaság: a sorozatos etnikai átrendezés kísérleti alanya

Vajdaságról nem beszélhetünk 1918 és 1945 között, ilyen jogi képződmény nem létezik. 1929-ben jön létre a Dunai-bánság, amely részben több is volt, részben kevesebb, is mint a Vajdaság.

Voltaképpen a Vajdasággal Mária Terézia óta kísérleteznek. II. József 1768-as útján elvadult tájakról beszél, kisszámú és primitív módon élő lakosságról. Ezután két kísérlet történik a németek betelepítésére, ezek közül a második viszonylag sikeres, a földesurak birtokaikról telepítenek be embereket (köztük baszkokat, franciákat, akiknek mára már az emlékük is alig maradt meg), de főleg szlovákokat, ruténeket. Ezen kívül a románok és a magyarok spontán is érkeznek, és a magyarokat igyekeznek betelepíteni is. Végül a Monarchia szinte minden népe megfordult a Vajdaságban. Ezután a délszláv állam kísérletezik, és ugyancsak minden nemzetisége megfordul a Vajdaságban, ezért szoktak 26 nemzetiségről beszélni. A valóság az, hogy az egész Vajdaságban napjainkban hat hivatalos nyelv van, ami technikailag öt (szerb és horvát elméletileg két nyelv, gyakorlatilag kölcsönösen érthető), és a többi négy is fogyóban van.

A világháború után inkább Bánátot, Bácskát és Baranyát (azaz magyar szempontból Dél-Baranyát) érezték egységnek, és ide délszlávokat telepítettek, miközben az előnyök egy része a többi szlávot is érintette, viszont a lakosság majdnem két harmadát kitevő németiséget és magyarságot nem. Valójában nincs mit csodálkozni azon, hogy 20 évnyi zaklatás után örömmel fogadta a II. világháborúban megszállókat. Ám az új rend kb. két és fél évig állt fenn, és ezután fordul meg a Vajdaság sorsa. Itt nem csak a civilek ellen elkövetett tömeges mészárlásokra gondolok, hanem arra, hogy 1948-ig eltűnik a térségből a németek, amelynek szerepe a Vajdaság kialakulásában vitathatatlan. A német módra telepített falvak rendezettsége ma is tiszteletet parancsol, ahogy házaik is. A németek kilakoltatásával minden felborult a Vajdaságban. A három nagy nyelv mellett a kisebb nyelvek használata is korlátozódott.

Vajdaság népessége nemzetiségi hovatartozása szerint 1910-1991.

Nemzetiségi hovatartozás		1910	1921	1953	1971	1991
Szerb	Szám	510,186	526,134	865,538	1,089,132	1,151,353
	%	33.8	34.7	50.9	55.8	57.2
	Index	100.0	103.1	164.4	125.8	105.7
Magyar	Szám	424,555	370,040	435,179	423,866	340,946
	%	28.1	24.4	25.6	21.7	16.9
	Index	100.0	87.2	117.6	97.4	80.4
Német	Szám	323,779	333,272	-	7,243	-
	%	21.4	22.0	-	0.4	-
	Index	100.0	102.9	-	2.2	-
Horvát	Szám	34,089	122,684	127,027	138,561	74,226
	%	2.3	8.1	7.5	7.1	3.7
	Index	100.0	360.0	103.5	109.1	53.6
Szlovák	Szám	56,689	58,273	71,153	72,795	63,941
	%	3.8	3.8	4.2	3.7	3.2
	Index	100.0	102.8	122.1	102.3	87.8
Román	Szám	75,223	65,197	57,218	52,987	38,832
	%	5.0	4.3	3.4	2.7	1.9
	Index	100.0	86.7	87.8	92.6	73.2
Crna Gora-i	Szám	-	-	30,516	36,416	44,721
	%	-	-	1.8	1.9	2.2
	Index	-	-	100.0	119.3	122.0
Ruszin	Szám	13,479	13,644	23,038	20,109	17,889
	%	0.9	0.9	1.4	1.0	0.9
	Index	100.0	101.2	168.9	87.3	89.0
Macedón	Szám	-	-	11,622	16,527	16,641
	%	-	-	0.7	0.8	0.8
	Index	-	-	100.0	142.2	100.7
Egyéb	Szám	72,804	25,182	78,254	94,897	263,970
	%	4.8	1.7	4.6	4.9	13.1
	Index	100.0	34.6	310.8	121.3	278.2
Összesen	Szám	1,510,822	1,514,426	1,699,545	1,952,533	2,012,517
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	Index	100.0	100.2	112.2	114.9	103.1

Forrás: Hivatalos Statisztikai Közlemények (Mirnics Károly demográfus táblázata)

A folyamatot én leginkább a "zrenjaninizáció" szóval írnám le, vagyis azzal ami Nagybecskerekén történt. Ez a város olyan, mint az a bizonyos állatorvosi ló. Először a nevét vették el, Nagybecskerek helyett Petrovgradnak nevezték a két világháború között, majd a tragikusan életét vesztett Žarko Zrenjanin nevéből lett Zrenjanin a szocialista Jugoszláviában. Nos, ebben a városban négy közösség és három nyelv élt együtt. A nácik a zsidókat kiirtották, többnyire esélyük sem volt megmenekülni, mert Bánát még a háború elején a nácik fennhatósága alá került. A jugoszláv kommunista partizánok fellépése és rendszerének kialakulása után a város németjei tűntek el, ez után úgy nézett ki, hogy a magyarokat is kitelephetik, de a szocialista táboron belül az a döntés született, hogy erre mégsem kerül sor. Az állami propaganda belevette a magyarokat a „testvériség-egységbe”, azonban ez azt is jelentette, hogy nekik kellett szégyenkezniük az 1942-es események miatt, és a „Horthy-fasizmus” miatt. De jelentette ez azt is, hogy pl. nem lehetett a magyar focicsapatnak drukkolni a jugoszlávval szemben, stb. Egyre több vegyes házasság kötött, amelyből szinte mindig a többségi nyelvet tanították meg a gyerekeiket és a kisebbségi szülő feladta anyanyelvét. Ez évtizedekig tartott, majd az 1990-es évekből magyarverésekről és magyarellenességről érkeztek hírek. Mindennek az lett a vége, hogy az egykor virágzó kultúrájú városból a magyar szín is kihuny, mindössze egy osztály maradt a városban, a magyarság a szomszéd faluban Muzslyán élhet közösségi életet.

Vajdaság szerzte megfigyelhető, ahogy a zömében, vagy, ahogy népiesen mondják „tisztán” magyar területekre hatol be a szerbség, templomok építésével, majd azzal, hogy a templomunk szentjének a napját teszik a falu napjává. A térhasználatban egyértelműen domináns a szerbség, még akkor is, ha valahol helyi kisebbségben van.

14. A trend és az összegzés

Az évszázadok mélye tehát a magyarság fokozatos északra tolódását hozta, így majdnem eltűnt egyes vidékekről, azaz embertanilag, ha egyáltalán van embertani magyarság, vagy szerbség részben megmaradt csak egyre kevesebb mértékben gyakorolja a magyar kultúrát, ma is folytatódik ez a trend, ami a fenti táblázatból látszik. Bizonyára majd csak akkor lesz minden rendben a vajdasági magyarság körül, ha eléri az érdektelenségi küszöböt, ahogy az Szlovéniában és Horvátországban történt.

Egyszóval a trend az, hogy a határvonalak egyben etnikai határok is lesznek, és a jövőben bizonyára angolul fog egymással beszélni egy szerb és egy magyar. Nyugati példák is ezt mutatják, sőt Svájcban a német és francia kantonok fiataljai is inkább angolul beszélnek egymással, mint németül vagy franciául. A kisebbségek esetében az állam szempontjából a hivatalos nyelv ismerete számít, amely azonos a többség nyelvével, hiába mondanak mást a törvények. A kisebbségek számára korunk egy záródónak tűnő világ.

Felhasznált irodalom:

1. BATAKOVIĆ, Dušan T.: Nova Istorija Srpskog naroda. Naš Dom - L`Age D`Homme, 2000.
2. BERTÉNYI Iván, GYAPAI Iván: Magyarország rövid története. Maecenas, 1992.
3. HAMOVIĆ Zoran (szerk): Istorija Bugarske, Clio, 2008.
4. INALDŽIK, Halil: Osmansko carstvo. 2003. (Az angol eredeti: Halliln Inalcik: The otoman empire, the classical age 1300-1600. The Orion Publishing Group Ltd. London)
5. KASER, Karl: Slobodan seljak i vojnik, rana krajiška društva (1545-1754) I. Naprijed, Zagreb, 1997
6. KASER, Karl: Slobodan seljak i vojnik, povojačeno društvo (1754-1881) II. Naprijed, Zagreb, 1997
7. KATUS László: A Modern Magyarország születése (Magyarország története 1711-1914) . Kronosz Kiadó, Pécs, (Harmadik átdolgozott kiadás)
8. KONTLER László: Povijest Mađarske. Srednja Europa, Zagreb, 2007. (Az eredeti címe: KONTLER László:A History of Hungary, Millenium in Central Europe. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999.)
9. KOVAČEVIĆ, Duško M.: Svetozar Miletić, život i politika (1826-1901)
10. KRESTIĆ, Vasilije Đ: Srbi u Ugarskoj 1790-1918. Matica Srpska, Novi Sad, 2013.
11. KRISTÓ Gyula: Az Anjou-kor háborúi. Zrínyi kiadó, 1988.
12. LONGVORTH, Filip: Stvaranje istočne Evrope. Clio, 2002. (az eredeti címe: LONGWORTH Philip: The Making of Eastern Europe, 1997.)
13. MARKOVIĆ, Saša: Vasa Stajić. Prometej Novi Sad, RTV, 2016.
14. MIKAVICA, Dejan: Svetozar Miletić. Prometej Novi Sad, RTV, 2016.
15. MIKAVICA, Dejan: Mihailo Polit Desančić. Prometej Novi Sad, RTV, 2016.
16. MIKAVICA, Dejan, GORAN, Vasin: Jaša Tomić. Prometej Novi Sad, RTV, 2016.

17. MATIJEVIĆ, Dr. Stipan: Događaji koji su se odigrali za vreme mojeg javnog delovanja od 10. nov. do 20. maja 1920. god. Subotica, 1928.
18. MANTRAN, Rober (szerk): Istorija Osmanskog carstva. clio, 2002. (a francia eredeti: Historie de l'empire ottoman de robert mantran, librairie Artheme Fayard 1989)
19. MIKAVICA, Dejan, LEMAJIĆ, Nenad, VASIĆ, Goran, NIKOVIĆ, Nenad: Srbi u Habsburškoj Monarhiji od 1526. do 1918. I és II kötet
20. ROBERTS, Džon M.: Evropa 1880-1945. Clio, 2002. (Ay eredeti c,me: J. M. Roberts; Europe 1880-1945. Pierson, Education, Limited, 2001)
21. ROKAI Peter, ĐERE-Zoltan, PAL Tibor, KASAŠ, Aleksandar: Istorija Mađara. Clio, 2002.
22. ROMSICS Ignác (szerk): Magyarország története. Akadémiai kiadó, 2007.
23. SALAMON Konrád: Világtörténet. Akadémiai Kiadó, 2006.
24. SZARKA László (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008.
25. TESIĆ Nikola (szerk): Migrations in Balkan History. Republička Zajednica nauke Srbije, Belgrade 1989.
26. VARGA Szabolcs: Irem kertje. [Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola](#). 2009.

Párhuzamok és eltérések Maria Terézia és Angela Merkel bevándorlás- politikája között

1. Bevezető

A migráció (lat. migratio – költözés, vándorlás) alatt a lakosság térbeli mozgását, áttelepülését értjük egy lakóhelyről (emigráció) egy másik helyre (bevándorlás/imigráció).

Három fő tényező miatt változtat egy csoport lakhelyet: - természetes tényezők (éghajlatváltozás, járványok, katalizmák stb.), - társadalmi-politikai tényezők (háborúk, vallási prozelitizmus, nemzeti kirekesztés), - gazdasági tényezők (túlnépesedés, a munkanélküliség és a szegénység).

Ezen hármas felosztáson kívül a migrációt annak jellege szerint is lehet csoportosítani; így van törvényes és törvényellenes, állami (intézményi) és magán (nem intézményi), szervezett és szervezetlen, belső és külső, önkéntes és kötelező, állandó és ideiglenes, egyéni és kollektív jellegű. (Kršev:2013;127)

Dolgozatunkban két, Európa történelmében meghatározó, női államfő betelepítési politikáját hasonlítjuk össze. Mindketten országaikat olyan korban vezették, amikor nagy volt a munkaerőhiány és ezt a problémát valamilyen módon kezelniük kellett. Mária Terézia és Angela Merkel államvezetésében, már csak a különböző korok és politikai berendezkedés miatt is, sok különbség van, de mégis hasonló logika mentén cselekedtek.

A török hódoltság után a Duna, Tisza és Maros-vidéke, valamint a Kárpátalja lakatlan és kipusztított, élheterlen, elmocsarasodott térség volt. Az oszmán uralom alatt ugyanis ez a terület gazdaságilag teljesen tönkrement. Isztambul a megszállt területein kizárólag nagyon következetes és aprólékos adóbehajtást folytatott, de a gazdasággal nem foglalkozott.

* Dr. Hegedűs Katalin, német nyelvtanár, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

E vidékek újraélesztését – benépesítését célozta a 18. század elején az a nagyméretű betelepítés, amelyet a bécsi udvar¹, Mária Terézia (1794-1771), II. József (1784-1787) és kisebb mértékben a feudális főurak indítottak el. E benépesítés hatalmas tervét elsősorban német kolonistákkal akarták véghezvinni. (Hegedűs: 2013;225)

Ezt a századot általában a nagy „telepítés-századnak” [„Ansielungsjahrhundert”] tekintik Európában és a tengerentúli országokban². Szinte minden európai ország használta a lakosságmozgatást saját érdekeinek kielégítése céljából. A cári Oroszország, Ausztriához hasonlóan német ajkú lakossággal, telepítette be a török-tatár népektől felszabadított területeit. Míg Anglia, Franciaország és Hollandia a tengerentúli, gyéren lakott területeit népesítette be, addig Ausztria – csakúgy, mint Poroszország és Oroszország – a saját határain belüli elnéptelenedett területeit telepítette be.

Vajdaság a 17. századig úgynevezett *terra incognita*, ismeretlen földnek számított. Az akkori térképeken, a Dunától és a Szávától északra fekvő területeket *desertum primum* és *desertum secundum*-ként vannak jelölve, amely területen mindössze 3000 adófizető háztartás volt. (Kršev:2013;128)

Vajdaság első jelentős migrációs hullámát a szerbek „nagy vándorlása” jelentette 1690-ben, Csernovics Arzén ipeki pátriárka (1633-1706) vezetésével³. A német lakosság szervezett betelepítése három szá-

¹ A Habsburg-dinasztia adta, több mint három évszázadon keresztül, a római-német trón császárat: II. Albrechtől (1438-1440) I. Ferencig (1792-1806). Ezért a dinasztíának szüksége volt a lehető legnagyobb birtokokra, mint anyagi alapra a politikai hatalma részére. Mindenekelőtt azért, mert a "Reichsgut" középkori intézménye, amelyből az adminisztratív berendezés finanszírozására és döntéseinek végrehajtására szolgáló pénz folyik, megszűnt, és a modern értelemben vett adók pedig még nem léteztek. (Ziletic:1994)

² A harmincéves háború végére, Ausztria a református Svájc, a protestáns Hollandia és Elzász nélkül maradt. A vesztfáliai szerződést követően a katolikus Elzászt Franciaország kapta, jutalomként a protestáns Svédországgal való szövetségért, amit a katolikus Ausztria ellen kötöttek. Ezért Ausztria Magyarország hatalmas lakatlan területein keresett és talált kártérítést, azaz Európa déli és délkeleti részén és Erdélyben. Annál is inkább, mert ezek a Szent Korona területei voltak, amelyek az utolsó magyar király halála után a Habsburg házhoz tartoztak.

³ A szerbség a török elől menekült és I. Lipót császár hívására északra indultak, Magyarország területére. Letelepédési engedélyt kb. 37.000 szerb család kapott (az akkori szerb családok kb. 10 tagot számoltak). Egy részük a Duna mentén Győrig, másik részük a Tisza mentén Egerig, harmadik részük viszont a Vajdaság területén a határörvidéken telepedett le.

kaszban zajlott: 1722-1726, 1763-1773 és 1784-1787 között. (Ziletic:1994) Az 1756-1763 között dúló hétéves háborút követően, Mária Terézia (1740-1780) 1763. február 25-én kiadott rendelete indította el a második hullámot (1763-1773). A Habsburg dinasztia általi betelepítés „a 17. század végén alábbhagyott, mert a kincstár anyagi helyzete már nem engedte meg a telepítésnek azt a költséges módját, amely közel egy évszázadon keresztül a külföldiek becsalogatására szolgált.” (Papp: 1997;315)

Angela Merkel (szül.1954) az NDK-ban lelkész családban született. Németország újraegyesítésekor 35 éves volt és a Fizikai Kémia Központi Intézetben dolgozott Kelet-Berlinben. A Stazi-val sosem volt kapcsolatban, az egyetlen ifjúsági szervezet, a Szabad Német Ifjúság propaganda osztályának volt a titkára (Sekretärin für Agitation und Propaganda der Freien Deutschen Jugend). Az újraegyesítés után kezdett aktívabban politizálni, 1990-ben került be a német parlamentbe (Bundestag). 1991-ben családügyi miniszter, majd környezetvédelmi miniszter és a német közvéleményt legnagyobb meglepetéseként Angela Merkel lett Helmuth Kohl utódja. Ő 2005 óta Németország kancellárja. Európa legerősebb gazdaságát vezeti és ő a kontinens legbefolyásosabb politikus. 2015-ben a migránsválság kitörésekor Merkel volt az, aki a leghangosabban támogatta a menekültek befogadását. A migránsválság kirobbanásának okait különböző szakértők különböző módon magyarázzák, ezekre dolgozatunkban nem térünk ki. Ami viszont számunkra érdekes, hogy sokan kimondottan Merkelt okolták/okolják az Európába özönlő embertömeg folyamatos érkezéséért. A kancellár ugyanis jelezte a világnak, hogy Németország minden menedékkérő előtt nyitva áll. "A menedékjog minden ember alapvető joga és nem ismer felső határt." Ez volt az a mondata, amely megindította a menekültek áradatát a Szövetségi Köztársaság felé és a nyilatkozatot követő fényképezkedése a menedékkérőkkel. Nehéz elhinni, hogy a kancellár asszony nem tudta, hogy mit vált ki a migránsokkal készített szelfijeivel, tudniillik: még több menedékkérőt. A képek másodpercek alatt eljutottak a világ minden tájára, köztük Eritreába, Nigériába és Szudánba. Az üzenet: Németországban mindenkit melegen üdvözölnek, személyesen a szövetségi kancellár is. Merkel másik elhíresült mondata: "Ha nem tudunk barátságosak lenni a menekültügyi válságban, akkor ez nem az én országom."

A menekültekhez való hozzáállásban már megtaláljuk a két álamfő közötti legnagyobb különbséget. Míg Mária Terézia tudta, hogy kiket mely területekre akar telepíteni, addig Angel Merkel nem tudja,

hogy kik áramlanak országába és azt sem tudja, hogy a munkaerőpiac mely területén tudja őket alkalmazni.

A Németország felé áramló tömeg útjában különböző országok különböző módon reagált a vonuló százazekre. Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke, aki a menekültválság kezdete óta az illegális bevándorlás ellenzője, a hatályos európai törvényt alkalmazta országa határainak védelme érdekében, megállítva ezzel az illegálisan, minden dokumentum nélkül, vonulókat. Németország, a kancellárral az élén, hevesen tiltakozott az ilyen, általuk embertelennek tartott, bánásmód ellen. Ugyanakkor Merkel volt az az európai politikus, aki Görögországot, gazdasági és monetáris helyzete miatt, térdre kényszerítette az európai megállapodásokra hivatkozva. Tsiprasnak, Görögország miniszterelnökének, az európai szerződéssel összhangban kellett cselekednie és nehéz megszorításokat hoznia, míg a német kancellár külön jogokat vagy sürgősségi jogokat követel országának, anélkül, hogy az európai államokkal korábban egyeztetett vagy megállapodott volna. Ugyancsak megváltoztatta Törökországgal szembeni politikáját, tíz éven keresztül ugyanis Merkel sikeresen visszautasította Törökország minden kívánalmát Európával szemben - most már enged. Hogyan lehetne másképp értékelni Erdogan elnökhöz intézett bókjait? Bármilyen legyen is a megegyezés Erdogannal - ez egy Európa számára megalázó egyezség egy olyan emberrel, aki állítólag nem veszi olyan komolyan a demokráciát, és eddig igencsak nemkívánatos volt az európai demokraták körében.⁴

2. Miért volt szükség betelepítésre?

Szinte minden betelepítés a történelemben, így a Monarchia határain belül zajlott betelepítés és a 2015-ben tömegessé váló, Németországba irányuló migráció is, gazdasági okokra vezethető vissza. A 16-18. századokban a merkantilista gazdaság szemlélet volt a meghatározó, azaz „*Ubi populus, ibi obulus*” - ahol a népesség, ott a pénz.

A Habsburgok gazdasági okok mellett természetesen nemzeti, vallási és katonai okokból is kolonizáltak. A legalkalmasabbaknak a németeket tartották (főleg a katolikusokat) Bécs iránti lojalitásuk és munkaszokásaik miatt. A Vajdaság területén az új népesség elsődleges földadata a mocsarak lecsapolása volt. Ez a földadat a kolonisták harmadának az életébe került, tizedelte őket a malária, a pestis a kolera. Bánátot

⁴ <https://www.nzz.ch/meinung/merkeldaemmerung-1.1863949>

egy időben a „Svábok temetőjének” hívták. A kisszámú francia, spanyol és olasz telepes szintén odaveszett vagy asszimilálódtak a németekkel. (Stojčić:2016;15)

Komoly veszélyt jelentett Bécs betelepítési tervére a németek Amerikába való vándorlása. Számos nyugat európai, némi vagyonnal rendelkező családnak Amerika vonzó letelepedési célpontnak számított. Ezért Bécs megtiltotta az Amerikába történő emigrációt és ezzel egy időben Bánátot, Magyarországot és Erdélyt, mit egyféle „Amerikát” [Amerikaersatz] propagálták, remélve, hogy az emigránsokat a számukra megfelelő területekre tudják csábítani. (Steiner:2014;119)

Angela Merkelnek szintén munkaerőhiányt kellett megoldania. A németországi munkaerőhiány kiváltó okaival ebben a dolgozatban nem foglalkozunk, csak a tényt állapítjuk meg, hogy a Kelet Európából és a Balkánról legális úton Németországba áramló munkaerő nem tudta fedezni a hiányt. Ki kell hangsúlyoznunk, hogy a szegényebb európai országokból, nem csak kétkezi, képzetlen munkakeresők költöztek Németországba, hanem képzett szakemberek is. Ez olyan méreteket öltött, hogy Szerbia komoly orvos- és nővér- és iparos-hiánnyal küzd.

A munkanélküliek száma Németországban 2016 novembere és 2017 novembere között alacsonynak tűnik, ugyanis 2,78 millió (2017. január) és 2,37 millió (2017 november) között ingadozik⁵. Összehasonlításként: 2016. októbere és 2017. októbere között a munkavállalók száma 43,7 millió és 44,37 millió között mozgott⁶. A statisztikák a Németországban bejelentett, lakhellyel rendelkezőket tatja számon. 1995-től a munkanélküliek száma 2005-ben volt a legmagasabb (11,7 %) 2017-ben viszont a legalacsonyabb (5,7%)⁷.

Csak 2017-ben, több mint 200.000 új munkahely jött létre, amely komolyan növeli a magánfogyasztást. A legnagyobb növekedést a vállalkozások beszállítói jegyzik.

Merkel kormánya arra számít, hogy az országukba érkezett menekült tömeg gyorsan integrálható a munkaerőpiacra. Ehhez a tervhez különböző politikai pártok különböző módon állnak hozzá, az integráció folyamatáról sincsenek egységes elképzelések, ahogy azt a folytatásban

⁵ <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1319/umfrage/aktuelle-arbeitslosenzahl-in-deutschland-monatsdurchschnittswerte/>

⁶ <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1376/umfrage/anzahl-der-erwerbstaetigen-mit-wohnort-in-deutschland/>

⁷ <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1224/umfrage/arbeitslosenquote-in-deutschland-seit-1995/>

látni fogjuk. Az elképzelés sikere vagy sikertelensége viszont csak majd később lesz mérhető. Itt szeretném megismételni, a már leírt adatot, mely szerint a Második Világháború után betelepített törökök második – harmadik generációjának is csak minden második tagja tudott integrálódni.

3. Kiket telepítettek?

A bécsi udvar, a mai Németországgal ellentétben, tudta, hogy kiket hova akar telepíteni. Tudatosan mozgatta a népeket egyik helyről a másikra, ismerte alattvalói képességeit és erősségeit. Bár a németeket tartotta a legalkalmasabb kolonistáknak, mégis velük egy időben 12 másik, gyakran egymástól igen eltérő etnikai csoportot kolonizált. A telepesek elsősorban olyan vidékekről jöttek, amelyek túlnépesedettek voltak. A Felvidékről szlovákok, Havasalföldről és Moldvából románok, Szerbiából, Boszniából és Szlavóniából szerbek, horvátok és vendek érkeztek. A románok és szerbek főleg állattenyésztők voltak⁸. A németek is tartottak állatokat, de kizárólag saját igényeik kielégítése céljából. A belső migráción túl azonban nagy számban települtek be a Monarchia határain túl élő németek, kisebb számban franciák, olaszok. A központi betelepítések mellett a földesurak is vittek munkásokat a saját lakatlan területeikre. Ők „alföldi magyarokat, felvidéki tótokat, ruténokat telepítettek a régi birtokaikról új birtokaikra.” (Papp:1997;313) Természetesen a földesúri telepítések is kizárólag a központi irányelvek és utasítások szerint történhettek.

Egyes kutatók szerint, Bécsnek nem volt célja egy pángermán állam létrehozása. Éppen ellenkezőleg, a római-német birodalom császári trónján lévő Habsburgok inkább "politikai", mint "etnikai" államot terveztek. Ezért a kolonizálás egy "etnikai mozaik" mintája szerint zajlott. (Jankulov:1961) Szerintük nem azért kolonizálták a németeket a legnagyobb számban, mert az államalkotó nemzet tagjai voltak, hanem mert ők voltak a leginkább alkalmas gazdálkodók, szakképzett mesterek vagy

⁸ Az állattenyésztés külterjes volt – a jószágot a pusztákon és a községi legelőkön tartották, a csikók is vadon nőttek fel, később úgy kellett őket betörni a hámba vagy a nyeregbe; az állatok egymás között párosodtak, és ezért hamar el is korcsosodtak. A tehének tejhozama igen alacsony volt, átlagosan napi 1-2 liter, éppen annyi, amennyi kielégítette a család tejigényét; inkább húsupért és a borjúhaszonért tartották a teheneket, azonkívül pedig igavonásra is felhasználták őket. A sertésenyésztés is kezdetleges fokon állt, családonként átlagosan 2-3 disznónál többet nem tartottak a gazdaságban. (Balla-Hegedűs,1990:55)

jól képzett bányászok. Többségében földművesek voltak, de voltak köztük, bár nem sokan, kereskedők és iparosok is. Mivel a kolonisták a mai Németország szinte minden területéről érkeztek, nem alkottak egységes népcsoportot. A német nyelv különböző dialektusát beszélték és egymást sem értették meg. Ugyanez volt a helyzet a magukkal hozott kultúrával kapcsolatban is. (Antolovic:2009;183) Eme a különbözőségük volt az oka annak, hogy a 19. nemzeti ébredés a németeknél elmaradt.

Természetesen ez csak egyik oldala az igazságnak. A népek keverésével megelőzték a lakosság esetleges nemzeti és politikai törekvéseit, gazdasági vagy kulturális összefogását. Kollonich Lipót⁹ esztergomi érsek szerint, a bécsi udvar germanizált a betelepítésekkel. A lázadó magyar vért akarta a németiséggel ellensúlyozni, megelőzendő a császár elleni lázadást. (Beslin:2012;668) Az érseket a Habsburg ház bírta meg, hogy dolgozza ki a töröktől visszafoglalt területek gazdasági hasznosíthatóságának tervét. Kollonich 15 hónapi munka után, 1689-ben nyújtotta be I. Lipót császárnak (1657-1705) „*Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn*” című művét, amely magában foglalta a magyar területek átfogó közigazgatási átszervezését és elnémetesítését. Az érsek úgy vélte, az egész birodalom érdeke, hogy minden tartománya önmagát tartsa el, ezért kell Magyarországot is „benépesíteni és gazdaggá tenni, katonasággal, várakkal, jövedelmekkel, regálékkal ellátni”. Ezt a tervezetet is a merkantilista gazdasági szemlélet hatotta át, amely az aktív mérlegű külkereskedelemmel kísérelte meg a gazdaság stabilizálását. A Kollonich-féle tervezet legtöbb javaslatát nem fogadták el, ám a németek Magyarországra történő telepítését illetően az ő elképzelései valósultak meg. (Szabó:2006;34)

Szintén a terület germanizálásáról ír Boris N. Kršev¹⁰ egyetemi tanár. Szerinte a Karlócai Béke (1699) és az 1867-ben aláírt kiegyezés közötti periódus a Bécsi udvar politikai dominanciának periódusa. Ebben az időszakban komoly germanizáció folyik, német lakosság betelepítésével, a Monarchia területén, mivel a déli területekre, mint *patrimonium Domus Austriacae* tekintettek. (Kršev:2013;128)

⁹ Gróf kollegrádi Kollonich Lipót (Leopold Karl von Kollonitsch, Leopold Kolonič) (Komárom, 1631. október 26. – Bécs, 1707. január 20.) horvát–osztrák származású magyar gróf, bíboros, esztergomi érsek, kora magyarországi ellenreformációjának vezéralakja, az abszolutisztikus berendezkedés egyik legfőbb képviselője.

¹⁰ Boris N. Kršev, rendes egyetemi tanár, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad.

Kezdetben csak a katolikusokat volt szabad telepíteni. Az ellenreformáció idején, amelynek legfőbb hordozója Ausztria volt, ez érthető. Ráadásul csak a katolikusok tűntek a legmegbízhatóbb iszlám- és az iszlám civilizáció ellenzőinek Európában¹¹.

Az 1741-es országgyűlés feloszlatta a határőrvidéket, ezt a döntést Mária Terézia 1745-en foganatosítja. Ami azt jelentette, hogy az addig kizárólag katonai kormányzati rendszert, megszüntették és kincstári polgárvá alakították át, vagyis megszűntek a „határőrök” kiváltságai. A volt határőrvidék lakosai, akik főként szerbek voltak, komolyan tiltakoztak és egy részük Kijev környékére, a Dnyeper és a Bug közé költözött, megalakítva „Új Szerbiát”. A Vajdaság területén maradt szerbséget, 1760 után Bánátba telepítik Mokrin, Nagyikinda, Melence környékére, ahol 1774-ben tíz községből álló, ugyancsak kiváltságos területet hoznak létre. 1768-74 között dunai határőrvidékre költöznek az alibunári, a pancsovai és a nagybecskereki járásba, valamint a titeli sajkáskerület is ebben az időben nyeri el kiváltságait. (Papp: 1997;312) Mivel a románok az 1737-1739-es háborúban szöveterkezték a törökökkel, a császári csapatok ellen, Bécs eleinte ki akarta őket telepíteni Kelet-Bánátról. Maria Terézia beleegyezett ebbe a döntésbe, a románok mégis ugyanannyi támogatást kaptak, mint a németeket, és nagyobb figyelmet fordítottak településeikre és házuk építésére, mint a németekére. A román falvak áttelepítése nem jelentett különösebb nehézségeket, mivel provizorikus házaik fonott vesszőből készültek. (Jankulov:1961)

Mária Terézia uralkodásának ideje alatt már valóban lehet „cigány politikáról” beszélni, mivel az általa kiadott rendeletek célja a „cigány életmód” egészének megváltoztatása volt. A cigány életmód alatt a vándorló, nem helyhez kötött életmódot értették. 1758-ban a földesurak engedélyt kaptak arra, hogy ha akarnak, olyan cigányokat fogadjanak birtokaikra, akik nem követtek el bűnt és nem közösködtek gonosztevőkkel. Azonban a földesúr köteles volt gondoskodni arról, hogy a birtokon élő cigányok állandó lakhellyel rendelkezzenek, tehát hogy felhagyjanak az állandó kóborlással, mivel ezt tartották a cigánybűnözés” forrásának. A földesuraknak, továbbá, a letelepedett cigányoknak kétkézi munkát, és házépítésre és földművelésre alkalmas telket kellett bizto-

¹¹ A magyar protestánsok sok helyen szöveterkezték az ottománokkal, de az erdélyi szászok is "autonóm térségükben" török-barát politikát folytattak a 160 éves török megszállás időszakában, annak érdekében, hogy fenntartsák viszonylagos függetlenségüket.

sítsanak. A törvényhatóságokat kötelezték, hogy a területükön található és még kóborló cigányokat állandó lakásra kényszerítsék, őket a „vastag tudatlanságból” kiemeljék és egyáltalán, a keresztény szabályokra és a köz hasznára alkalmassá tegyék, továbbá, hogy a kóborló cigányokat összeírják, kényszerítsék őket letelepedésre, tiltsák meg nekik a lovak tartását és ne állítsanak ki a számukra útlevelet. Végül akadályozzák meg az oláh cigányok Erdélyből való beszivárgását. A Helytartótanács 1761-ben eltörölteti a „cigány” népvetet; elrendeli továbbá, hogy a cigányokat fel kell venni a céhekbe.¹²

A háborúk után elnéptelenedett és elmocsarasodott Bánát betelepítése lassan haladt, Mária Terézia ezért némi újításokat vezetett be. Bánátnak 1717-ben 80.000 lakosa volt, amely szám a 18. század közepéig 400.000-re nőtt. Köszönhető volt ez az oszmán területekről érkezőknek, az erdélyi és más román területekről áttelepülő románoknak, magyaroknak és szerbeknek Magyarországról. Ehhez a lakosságszámhoz Mária Terézia, a betelepítések végéig, azaz 1771-ig, újabb 42.000 német bevándorlót hozott. (Steiner:2014;128) De ezek a bevándorlók, nem a megszokott német telepések voltak. Bécsben ugyanis elszaporodtak a nem kívánatos elemek száma így a csavargókat, prostituáltakat, csempészeket, lázadó parasztokat vagy orvvadászokat, szóval olyan személyeket, akiket közvetlenül nem lehetett bíróság elé állítani, Bánátba deportáltak. 1744 és 1768 között minden tavasszal és ősszel érkeztek hajóval Temesvárra, összesen 1330 ember. (Steiner, 2014) Bánátot tehát, mintegy negyed évszázadon keresztül, büntetőkolóniának használta a bécsi kormány. Túl csábító volt ugyanis az az elképzelés, hogy több legyet üthetnek egy csapással, az örökös tartományokat megtisztítják a társadalomba beilleszkedni nem tudóktól, Bánát területére viszont munkaerő érkezik, akinek nem kell semmilyen javakat biztosítani. Ezen személyek Temesvárra, Bánát központjába, való átszállítását „Wasserschubnak” nevezték el, mivel őket is, mint a többi kolonistát vízen, hajókkal hozták. Az első, dokumentált „szállítmány” 1744. szeptember 14-én érkezett, a hajó fedélzetén 49 nővel, csak nővel. Többségük hajadon volt, csak hatuknak volt férje, ketten pedig özvegyek voltak. (Steiner: 2014;306) Idővel férfiakat is hoztak. „Két-három évtized alatt sok ezer ilyen tolonccal növekedett meg a Bánát lakossága, mert nem volt olyan év, melyben 200-300 toloncot ne hoztak volna oda. A fegyencnek titulált

¹² http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/altalanos/kor_tanc_sorozat/magyarorszagi_ciganyok/pages/004_maria.htm

birodalmi alattvalók megvásárolhatóak voltak.” (Papp:1997;317) Az így, büntetésből áttelepítettek sem ingatlant sem kedvezményeket nem kaptak. Szálláshely és egy váltás ruha volt ugyan biztosítva számukra, de minden nap menniük kellett dolgozni, hogy az élelemre valót megkeressék.

A bécsi udvar elképzelése az volt, hogy ezek a társadalmat bomlasztó elemek munkaerőként hasznosíthatóak legyenek, így saját maguk keressék meg fenntartásukat és nem kell a börtönökben rájuk költeni. A gond ott kezdődött, hogy Bánátban nem várta őket szállás. Kaszárnyákban helyezték el őket, ruhákat nem kaptak, össze voltak zsúfolva, betegségek mindennaposak voltak. Az elmélet megbukott.

Mária Teréziával ellentétben Angela Merkel nem tudta, hogy kik áramlanak országába. Ő nem tudatosan hozatta a különböző profilú mestereket, iparosokat, földműveseket, kétkezi munkásokat. Arra számított, hogy ekkora tömegeből talál mindenre megfelelő embert. Németországba ugyanis három év alatt több mint 1,3 millió menekült és menedékkérő érkezett. Menekültként kezelik azokat, akik a Genfi Menekültügyi Egyezmény¹³ szerint üldözöttek számítanak. Az elismert menedékkérők menedékjogot Németországban az Alkotmány 16a cikkelye alapján kapnak. A migrációval és menekültekkel foglalkozó állami hivatal és a belügyminisztérium szerint 2015-ben körülbelül 890 000; 2016-ban 280 000; 2017. november végéig 172.737 menedékkérő érkezett Németországba. Ehhez a számhoz még hozzá kell adnunk azt a körülbelül 89 000 embert, akik szeptember végéig családtagként vízumot kaptak, de nem jelennek meg semmilyen menedékjogi statisztikában (2016-ban ez a szám 100 000 körül volt). Németországban, 2017. szeptember 30-ig 1,58 millió menekült és menedékkérő volt. Közülük 1,2 millió ember már rendelkezik menedékjoggal vagy elismert, mint menedékkérő, vagy tolrált.

A menekültek különböző országokból érkeztek. A migránshulám messze legnagyobb csoportját, 2015-ben, a négy és fél éve húzódó szíriai polgárháború elől menekülők alkották. A külföldre menekülők túlnyomó többsége szomszédos országokban igyekezett átvészelni a háború éveit – Törökországba közel 2 millióan, Jordániába több mint 600 ezren, Irakba 250 ezren érkeztek Szíriából. A 4 millió lakosú Libanon mintegy 1,2 millió szíriait fogadott be, így az országban ma minden ötö-

¹³ http://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/QA_1951-Convention.pdf

dik ember menekült. Szíria után Afganisztánból érkezett a legtöbb migráns, róluk nem lehet pontosan tudni, hogy miért kell ilyen nagy számban elhagyniuk a hazájukat. Ugyan Németországba nem érkeztek sokan Eritreából, az Afrika Észak-Koreájának is hívott országból vágnak neki a legtöbben az Olaszországba vezető Földközi-tengeri útnak, majd onnan tovább Németország irányába. Szakértők szerint minden hónapban közel 5 ezren szöknek el a kelet-afrikai államból, és mostanra már több száz-ezerre tehető az eritreai menekültek száma a világban. Jemen valójában kakukktojás a migránsokat kibocsátó országok között, hiszen az innen származó menekültek egyelőre még nem árasztották el Európát, mégis fontos megemlíteni az arab világ legszegényebb országát, mivel pillanatok választják el attól, hogy egy Szíriához hasonló földi pokol színtere legyen. Ha ez megtörténik, az újabb milliós menekülthullámhoz vezetne.¹⁴

Két év múlva, 2017 végén a *Focus* magazin összesítette a Németországban nyilvánosan hozzáférhető adatokat a migránsokról. Az ország területén regisztrált 1,56 millió migráns többségének, vagyis 1,2 millió embernek, joga van a védelemhez, például menekültként vagy elismert menedékkérőként, vagy olyanok, akiket a törvény szerint tolerálnak az országban.

Az 1,56 millióból 579.602 menekült (2016-ba 452.023). Ezen „elismert” menekültek 10%-a korlátlan idejű tartózkodási engedéllyel rendelkezik, 90%-uk tolerált vagy csak korlátozott ideig tartózkodhatnak Németországban. 361.778 (2016-ben 549.239) azok száma, akiknek van tartózkodási engedélye, de menekültügyi eljárásuk még nincs lezárva. A korlátozott védelmi jogállású menekültek száma 176.889 (2016-ban 73.506), ők azok, akik nem hozhatják a családjukat maguk után. 65.310 (2016-ban 37.301) azon menekültek száma, akiket nem szabad az országból kiutasítani; 153.047-ukat (2016-ban 163.184) tolerálnak az ország területén, ők azok, akiknek hiányoznak a dokumentumaik, de ebbe a csoportba tartoznak azok a turisták is, akiknek lejárt a vízumuk.¹⁵

Németországban az állami média a menekülteket pozitív fényben mutatják be, az általuk elkövetett bűntényeket nem közlik, a lakosság felháborodását elhallgatják. Mégis minden központi propaganda ellenére

¹⁴ <https://vs.hu/kozelet/osszes/hany-helyrol-jonnek-miert-jonnek-es-tenyleg-meg-akar-nak-olni-minket-0926#!s0>

¹⁵ www.focus.de/politik/deutschland/antragsflut-fuer-familien-visa-fluechtlinge-ab-2018-koennen-390-000-syrer-ihre-familien-nach-deutschland-holen_id_7525769.html

2017-ben már, egyre több cikk jelent meg, melyekben kimondták, hogy a migránsok több mint feléről senki nem tudja, hogy kicsoda, hány éves valójában, honnan jött, miért, van-e végzettsége és milyen.¹⁶

Bizarr realitássá vált, hogy bárki bemehet a személyét igazoló papírok nélkül Németországba és a törvény nem engedi meg, hogy a papírokkal nem rendelkezőket deportálni lehessen. Hosszú időn keresztül naponta 10.000 menekült érkezett az országba, fele közülük nem menekült volt, vagy analfabéta, vagy a szociális ellátás jövődöbeli kedvezményezettje.¹⁷

4. Mit kaptak a betelepülők?

Mária Terézia és elődei pontosan tudták, hogy mely területekre milyen profilú bevándorlókat akarnak letelepíteni. A tervüknek törvényi keretet alkottak. A nem őshonos lakosság Magyarországra történő betelepítésének alapjául a 103. törvénycikk szolgált (1723), amely szabad embereket hívott letelepítés céljából, az ország területére. A telepeseknek a telepítő, azaz a Monarchia mindent biztosított, ami az élethez szükséges volt. Kész házakat bocsátottak a rendelkezésükre. A házak családok közti elosztása sorshúzással történt. A házakat és minden más ingatlant és ingóságot az érvényes ártól valamivel olcsóbban adtak nekik, és hosszabb lejáratú visszafizetési lehetőséget biztosítottak a vásárláshoz szükséges kölcsönök törlesztéséhez. A megvásárolt ház felett öröklési jogot kaptak. A házak rendkívül egyszerűek voltak, szobából, kamrából, konyhából és istállóból álltak. Minden háztartáshoz 24 lán szántóföld, 10 lán kaszáló és 1 lán kert járt. Mindez mellett, származási helytől függően, 5 vagy 3 év adómentességben részesültek¹⁸. (Beslin:2012;668)

¹⁶ www.nzz.ch/meinung/kommentare/augen-zu-cdu-angela-merkels-wohlfuehldeutschland-ld.1312722

¹⁷ www.nzz.ch/meinung/kommentare/augen-zu-cdu-angela-merkels-wohlfuehldeutschland-ld.1312722

¹⁸ Más források szerint, minden betelepülő 10 év adómentességben részesült. (Ziletic:1994)

Megint más forrás alapján a telepesek a 18. század folyamán annyi földet kaptak, amennyit családjukkal képesek voltak megművelni. A Bánátban egy paraszti telek 24 katasztrális hold szántóból, 6 katasztrális hold mezőből, 3 katasztrális hold legelőből, valamint 1 katasztrális hold építési területből és kertből állt. Emellett az építkezésekhez támogatást, gazdaságuk felszereléséhez állatokat, takarmányt, gazdasági szerszámokat,

Angela Merkel, csakúgy, mint a császárnő teljes ellátást biztosított a migránsok számára. A nagy különbség közöttük az elvárásokban van. Mária Terézia uralkodása alatt szigorúan ügyeltek arra, hogy *csak családos férfiak* telepedhettek le. A még egyedülálló férfiak három hónapos határidőt kaptak házasságkötésre. Az friss házások a császárnőtől pénzadományban és gabonában részesültek. Minden családnak rendelkeznie kellett készpénzzel, 300-1000 forint értékben – a betelepítés időpontjától függően. Ezen kívül a letelepedés után is teljesíteniük kellett bizonyos elvárásokat, így minden kolonista háztartás köteles volt a birtokára 20 nyárfát ültetni, hogy biztosítsa magának a tűzifát a téli hónapokra; 12 eperfát, selyemhernyók tenyésztésére, mivel minden háztartásnak részt kellett vennie a selyemtermelés alapanyagainak előállításában. Minden tulajdonos kötelezve volt arra, hogy a saját kaszálójára gyümölcsfákat telepítsen, amelyek, a termésük mellett, árnyékot biztosítottak az emberek és az állatok számára is. (Ziletic:1994) Mercy gróf¹⁹ feljegyzései szerint, aki a bánági területek parancsnoka volt, a német telepeseket már meglévő közösségekbe telepítették. Ez azt jelentette, hogy állami pénzen falvakat építettek fel, melyeket mérnöki pontossággal megtervezett utak, terek, házak és telkek alkottak. Rendeletben írták elő, hogy egy sváb falunak miként kell kinéznie. Eszerint a falu főterén építették fel a templomot, melyhez egy paplak és egy iskola is tartozott. Minden utcában nyilvános kutat fúrtak. A falu főutcáját 18-20 öl szélesre épült. A telepes házakat számmal látták el, bevezetve így a házzámozást a Vajdaságban. A terv előírta, hogy minden faluba olvasáshoz, írás-hoz és zenéhez értő iskolamestert, valamint megfelelő számú kézművest kell küldeni.

Ahogy azt már korábban említettük, a néhai szerb határőrök jogait Mária Terézia megszüntette, mivel akkor már nem a határvédelem volt a Monarchia elsődleges célja, hanem a földművelés és ezzel együtt a kincstárba befolyó adó növelése. Megkezdődött, ezeken a területeken is, az iskolarendszer felállítása. A Habsburg-ház célja az volt, hogy minden

továbbá takarmány- és pénzelőleget, beruházási kölcsönöket, az odautazáshoz pedig pénzt kaptak.

¹⁹ Claudius-Florimond Mercy (Longwy, Lotaringia, 1666 – Párma, 1734. június 29.), 1716-1733 között volt a Temesi Bánóság (vagy Bánát) főparancsnoka. 1723-tól gróf Mercy Florimond néven a magyar rendek tagja lett. Az őshonos lakosság helyére betelepítést végzett. Elindította a Bega vízszabályozását. Először rokkant és kiszolgált katonákat telepítettek le, majd 1724-től toborzott német telepeseikkel folytatta a betelepítést.

alattvalója, nemzetiségi és vallási hovatartozásától függetlenül, aktív és produktív tagja legyen a birodalomnak, aki képes az iparban és ha szükséges az állam megvédésében is részt venni. Természetesen ezekben az intézményekben képezték ki az adminisztrációs személyzetet is, akik helyben, a lakosság nyelvén, látják el a feladataikat. (Kršev:2013;130)

Míg Mária Terézia alatt nem a bevándorlók határozták meg, hogy mely területre szeretnének letelepedni, hanem a központi hatalom, tervszerűen képesség és képzettség alapján osztotta szét a kolonistákat, addig a mai Németországba, minden kritérium nélkül jönnek akár illegálisan is bevándorlók. A német állam biztosítja az ellátásukat. A gyűjtőtáborokban ingyenes ellátást, ruházatot, a felnőttek ezenkívül havi zsebpénzt kapnak. Ezután állandó, a helyi önkormányzat által kiutalt lakásba helyezik el őket. A bérleti díjat az állam fizeti. Itt már 216 eurót kap a család egyik felnőtt tagja, míg a többi felnőtt és gyerek 133-194 euró közötti összeget kap kézhez havonta.²⁰ 2017. decemberi adatok szerint, közel 600 000 menekült kapott *Hartz IV*²¹ munkanélküli segélyt, amely alapján egyedülállók juttatása 2017-ben, országosan egységesen, személyenként 409 eurót tett ki havonta. 2018-tól az egyedülállók juttatása 416-ra, párok esetében fejenként 374 euróra emelkedik. Ehhez járulnak még a szállás elfogadható költségei és adott esetben, szükség szerinti kiegészítések, valamint különleges esetekben egyszeri juttatások. A 600 000 munkanélküli migránssal szemben, 2017. közepéig kevesebb, mint 200 000 menekült rendelkezett állással, amely után a munkaadó fizeti a járulékokat.²² Ezen adatok alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy a migránsok munkaerőpiacra való integrálása lassabban haladt a tervezettnél, aminek nemcsak a migránsok német nyelvtudásának hiánya az oka, hanem a menekültekre vonatkozó törvények komplikáltsága is, legalábbis így látják egyes német lapok. Így például a mene-

²⁰ www.blikk.hu/aktualis/penz/megmutatjuk-melyik-oroszag-mennyit-kolt-a-menekultekre/vvvd318

²¹ A német szövetségi tanács (Bundesrat) 2004. július 9-én fogadta el a munkaerőpiac megreformálására alkotott törvénycsomagot. Ezt a segélyt az összes Németországban dolgozó keresőképes rászoruló személy igényelheti. A keresőképtelen személyek szociális támogatást (Sozialgeld) kérhetnek. Az egyedülállók juttatása 2017-ben országosan egységesen személyenként 409 eurót tett ki havonta. 2018-tól az egyedülállók juttatása 416-ra, párok esetében fejenként 374 euróra emelkedik. Ehhez járulnak még a szállás elfogadható költségei és adott esetben, szükség szerinti kiegészítések, valamint egyszeri juttatások különleges esetekben.

²² www.focus.de/politik/deutschland/integration-in-den-arbeitsmarkt-600-000-fluechtlinge-leben-von-hartz-iv-nun-schlagen-die-kommunen-alarm_id_8102587.html

dékkérők csak három hónappal a regisztrálásuk után kereshetnek munkát Németországban. A bevándorlási hivatalnak és a foglalkoztatási hivatalnak is jóvá kell hagynia a munkába állást, megelőzendő, hogy egy menekült egy német állampolgár elől vegye el a munkát²³.

Az egészségbiztosítással rendelkezők száma 2017-ben rekordot döntött: 72,7 millióan voltak biztosítva, a 112 egészségügyi biztosítónál a Szövetségi Egészségügyi Minisztérium adatai szerint, ami 800 ezer ügyféllel több, mint 2016-ban. A növekedés szinte kizárólag a Németországba történő bevándorlás eredménye. A biztosítottak közé tartoznak a társadalombiztosítási járulékokat fizető munkával rendelkezők, a rajtuk keresztül biztosított családtagjaik, valamint azok, akik állami támogatásból élnek, mint például a munkanélküliek. Természetesen biztosítva van az össz regisztrált és menedéjjoggal rendelkező menekült. A menedéjjoggal nem rendelkezők egészségügyi költségeit is közvetlenül az állam finanszírozza. A jó gazdasági helyzet, de főként a jól működő szociális ellátás, ami a bevándorlóknak automatikusan jár, egyre inkább vonzza a menekülteket. Ugyanakkor, az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy nem csak a közel-keleti és afrikai illegális bevándorlók száma nő folyamatosan, hanem a Balkánról és Közép-Európából érkező legális munkavállalóké is. Még így is túlzásnak és propaganda ízűnek érezzük Doris Pfeiffer, a Betegbiztosítók Szövetsége elnökének nyilatkozatát, mely szerint 2017 nyarán a fiatal bevándorlók a német társadalomra kettős hatást gyakoroltak: mivel ők nemcsak, hogy járulékokat fizetnek, hanem kevésbé betegek, mint a német társaik. Pfeiffer szerint a bevándorlás „nagyon világos oka annak, hogy a kiadások nem nőnek, mint ahogy azt várták”²⁴.

Közismert és számos kutatással alátámasztott megállapítás az is, hogy semmi nem ösztönzi jobban a társadalomba való beilleszkedést és a befogadó társadalom írásos és íratlan szabályainak elfogadását, mint a jól fizető munkahely. Azonban a bevándorlók elhelyezkedésének tempója még mindig túl lassú. A hatóságok nagy erőfeszítéseket tesznek a nyelv elsajátításával és a továbbképző tanfolyamokkal kapcsolatban, holott sok munkaadónak megfelelnek a képzetlen munkavállalók is. A migránsok lassú munkához jutásának oka, a munkaközvetítők vezetője (Detlef Scheele) szerint, a rossz nyelvtudás. Szinte minden média felhív-

²³ Az összes menedékkérő 0,9 százaléka rendelkezik teljes munkaidős állással.

²⁴ www.focus.de/politik/videos/schluss-mit-den-vorurteilen-sechs-fakten-das-bringen-fluechtlinge-deutschland-wirklich_id_4907744.html

ta már a figyelmet arra, hogy a menekülteknek csak a fele teljesíti sikeresen az integrációs tanfolyamot, de közülük is sokak nem tudják letenni a nyelvvizsgát. Ha egy csúcstechnológiával rendelkező országban zajló tanfolyamok „sikeresebbek” tekinthetők letett nyelvvizsga nélkül, akkor valami baj van.²⁵

A Migrációs és Menekültügyi Szövetségi Hivatal (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) saját maga ismertette el, hogy a 2017-es évben nem teljesítette a kitűzött céljait a migránsok integrációs kurzusaival kapcsolatban. A tanfolyamra való várakozás ideje november végéig, 12,5 hétre nőtt (a tervezett 6-7 hét helyett). 2017-ben 430.000 menekültnek kellett volna ilyen integrációs-kurzuson részt venni, de december közepéig csak 280.000-en hallgatták le. Ezek a kurzusok nem csak nyelvtanfolyamok, hanem úgynevezett orientációs-kurzusok is egyben (Orientierungskurs), amelyek betekintést nyújtanak a német jogrendszerbe, történelembe és kultúrába. A szaknyelvi képzésben a tervezett 175.000 helyett mindössze 84.000-en vettek részt.²⁶ A szövetségi államok különböző módszerekkel próbálkoznak a beérkezett tömeget „hasznosítani”. Hessen állam kormánya meghatározott egy stratégiát, amelyben az integrációt, mint hosszantartó feladatot fogalmazta meg, ezért a tervet a folyamatában is fejleszteni kell. A stratégia hat témát ölel fel: nyelvelsajátítás, képzés, gazdaságba való beépítés, munkavállalás, diszkrimináció legyőzése és interkulturalitás felé nyitás. Ugyanakkor sem a tervezett integráció költségeiről sem a kurzusok sikerességének mérési módszeréről nem tudtak beszámolni.²⁷

A 2017-es év végén Sigmar Gabriel (SPD) kancellárhelyettes újra szerette volna fogalmazni a menekültek integrációjának szabályozását. A közösségeket akarta jobban motiválni, azzal, hogy saját maguk határozhassák meg mennyi menekültet fogadnak be. A közösségek az integráció költségeit visszakapnák a szövetségi kasszából, sőt még egyszer akkora összeget kapnának pluszban a saját, őshonos, lakosaik részére. Ezzel a dupla finanszírozással kívánta a közösségek számára vállalhatóvá tenni a menekültek befogadását a lakosság körében. Nem beszélve arról, hogy ilyen módon megakadályozható lenne a helyi lakosság

²⁵ www.faz.net/aktuell/wirtschaft/kommentar-arbeit-fuer-fluechtlinge-15362266.html

²⁶ www.faz.net/aktuell/politik/inland/fluechtlingsamt-bamf-lange-wartezeit-fuer-integrationskurse-15357225.html

²⁷ www.faz.net/aktuell/rhein-main/hessen-fluechtlinge-und-auslaender-sollen-besser-integriert-werden-15351226.html

felháborodottsága, mert a menekültek számára mindent megtesz a kormányzat, a saját polgárait viszont hanyagolja.

5. Reakciók

Mint már korábban említettük, a 19. században a németiség volt a Monarchia legszámosabb népcsoportja, őket követték a magyarok. A Magyar Korona területén (Horvátországot nem számítva) a magyarságnak csak relatív többsége volt (kb. 6 millió magyar, 2 millió román, 1,5 millió német, 240.000 zsidó, 17.000 szlovák, 120.000 szerb). (Antolovic:2009;186). A kolonizáció általában nem károsította a kis-számú őslakosságot, kivételt képeztek a városok. A bécsi udvar ugyanis, hogy vonzóvá tegye a betelepítendő területeket, a „nem használható” lakosságot a városok külvárosába, sőt van ahol városon kívülre telepítették, hogy a helyükre szorgalmas németeket hozzanak. Temesvár visszahódítása után, 1716 októberében, megkezdődött az ortodox lakosság városon kívülre telepítése. Az 1720-as években a nagyszámú kolonista érkezése következtében elkezdődött a falvak központjainak a kitelepítése is. (Steiner:2014;130) Volt, hogy teljes falvakat áttelepítettek, ilyen pl. Szivác.

A németek anyaországuktól messze, más nemzetekkel körülvéve kizárólag saját gazdagodásukra koncentráltak, kifejlesztve így az individualista életmódot. Ennek az életfelfogásuknak komoly sikerei voltak, a németek életszínvonala az összes más nemzet életszínvonala fölött volt, ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy ezt a színvonalat híressé vált szorgalmukkal és spórolásukkal érték el.

A 19. századi nemzeti ébredés a németiséget nem érintette. A polgárság, karriere érdekében magyarosodott, a falusi németiség pedig, mivel többségben volt, megőrizte nyelvét és szokásait. (Beslin:2012;670)

A betelepítések a Vajdaságba nem értek véget a németek kolonizálásával. A Második Világháború után ugyanis a pár évszázaddal korábban idehozott németiséget vagy visszaküldték az anyaországukba vagy kivégezték. Vajdaságnak megint szüksége volt lakosságra. Ferenchalom (Kačarevo) munkaképes, német ajkú lakosságát elhurcolták a Szovjetunióba, helyükre macedón állampolgárokat hoztak. Dél-Bánátba bukovinai székelyeket, Nyugat-Bácskába líkaiakat, Temerinbe 1946-ban majd 1990-ben ismét szerb menekülteket telepítettek, hogy csak párat említsünk. A vajdasági őslakosság néha fölemelte hangját, ugyanis a 20. században betelepítettek is több előnyben és kedvezmény-

ben részesültek, mint a már ott lakók, de érdemben semmit nem tudtak tenni a lakosságbetelepítés ellen.

Németország is lakossághiánnyal küzdött a Második Világháború után, akkor a hiányt török vendégmunkásokkal pótolták. A 2015-ben tömegessé váló bevándorlás is jól jött Németországnak, mivel megint munkaerőhiánnyal küzdöttek. Angela Merkel nem is tagadta meglepődettségét, ugyanis számításai szerint így pótolni tudja a hiányzó munkásokat, ezzel még jobban fellendíti a gazdaságot, változtatja a tragikus német demográfiai adatokat és ismét bizonyítani tudja, hogy a modern Németországnak semmi köze a hitleri fasiszta ideológiához, mivel Németország tárt karokkal várja a nem német menekülteket.

2016-ban Németország lakosságának döntő többsége még mindig bevándorlaspárti volt. Az ez év tavaszán (március 7.) Brüsszelben megtartott EU csúcson, Merkel a következőket nyilatkozta: „Nem történhet meg, hogy bármit is lezárjunk!” - utalva az egyre szaporodó határzárakra. A brüsszeli folyosói pletykák szerint a csúcstalálkozón elhangzott mondatot, mely szerint a „balkáni útvonal most zárva van”, Németország kezdeményezésére a jegyzőkönyvből törölték.

Ma már más a helyzet, a jegyzőkönyvekben egyre gyakrabban található a mondat: „Egy olyan év, mint a 2015-ös, nem ismétlődhet meg”.²⁸ 2017-ben már Németország lakosságának többsége Merkel álláspontját utópisztikusnak és világ-idegennek tartja.²⁹ Ugyanebben az évben a *Focus* egyik újságírója feltette azt a kérdést, hogy lehet az, hogy Európába kevesebb menekült érkezik, mint Németországba. 2015-höz és 2016-hoz képest csökkent a menedékkérők száma, de havonta még mindig több ezer lépi át a határt. Januártól márciusig csaknem 60.000 ember jelentkezett menedékkéremért Németországban, ugyanakkor januárjától áprilisig 43,357 menekült érkezett Európába. Olaszországban 36.883 ember ért partot, a többiek Spanyolországban vagy Görögországban. Ezt az adatot Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) hozta nyilvánosságra.³⁰

A német közvélemény változására, menekültügyben, a migránsok viselkedése is hatott. Elég gyorsan kiderült ugyanis, hogy a tömeg,

²⁸ www.nzz.ch/international/deutschland-vor-der-wahl-das-geheimnis-der-angela-merkel-ld.1307649

²⁹ www.nzz.ch/meinung/merkeldaemmerung-1.18639497

³⁰ www.focus.de/politik/deutschland/zwei-jahre-nach-dem-fluechtlingsommer-der-grosse-focus-online-ueberblick-weniger-fluechtlinge-abgeschoben-kosten-steigen-der-grosse-rueckfuehrungs-check_id_8058102.html

amely Németországba érkezett és érkezik folyamatosan, nem háborús menekült (a valódi háború elől menekülők nem 3000 km-t tesznek meg, nem oltalomra szorulók vagy migránsok, mivel nem szándékoznak visszatérni hazájukba) hanem gazdasági bevándorló. Nagy többségük nem szándékozik beilleszkedni az európai kultúrába, nem fogadja el az európai demokráciát, hanem továbbra is ragaszkodik a sariához. Ennek a ragaszkodásnak azonban van egy különlegessége, az ugyanis, hogy a bevándorlók a szigorú, saria által minden bűncselekményre előírt, kemény büntetés ellenére, a választott új hazájukban rendszeresen bűncselekményeket követnek el. A bevándorlók által elkövetett bűncselekmények száma (a bevándorlási jog megsértését leszámítva) 2017 első felében csökkent 2016 adataihoz képest. 133.800 esetben voltak menekültek egy bűncselekmény gyanúsítottjai, 2016-ban ez a szám 139.600 volt. A bevándorlók leggyakrabban tulajdon elleni bűncselekményt és hamisítást követnek el, vagy jegy nélkül utaznak (30%), testi sértés vagy rablás az esetek 24%-a, 1,5%-a szexuális bűncselekmény, 0,14%-ban pedig a másik ember életére törtek. 2017 első pár hónapjába 27 gyilkosság történt, 5 áldozat volt német 20 pedig bevándorló.³¹ Németország másik legvitatottabb témája a bevándorlók korának meghatározása. Sok menekült kiskorúnak vallja magát, holott láthatóan túl vannak már a kamaszkoron. Az orvosok ugyanis bizonyos vizsgálatokkal meg tudják állapítani egy személy pontos korát, de sok szervezet és párt tiltakozik az ilyen vizsgálatok kötelezővé tétele ellen, mert jogsértőnek találják azt. A vita akkor vált igazán hevesé, amikor egy magát 15 évesnek valló afgán férfi leszúrt egy fiatal lányt.³² Ez természetesen nem egyedi eset, mégse született még döntés a kormeghatározással kapcsolatban.³³ Szinte minden politikai párt nyilatkozott már ez ügyben és mind egyetértenek azzal, hogy ha a bűncselekményt egy kíséret nélkül Németországban tartózkodó kiskorú követte el, akinek ismert a családja a hazájában, akkor azt a kiskorút ki kell utasítani. „Ilyen esetben a kiutasított kíséretet kap a házaútra.”³⁴

³¹ www.focus.de/politik/deutschland/fakten-check-wie-sich-kriminalitaet-durch-und-gegen-fluechtlinge-wirklich-entwickelt_id_8058158.html

³² www.faz.net/aktuell/politik/inland/wehrhafte-demokratie-kommentar-zur-tat-von-kandel-15362596.html

³³ www.faz.net/aktuell/politik/inland/wehrhafte-demokratie-kommentar-zur-tat-von-kandel-15362596.html

³⁴ www.faz.net/aktuell/politik/kandel-lindner-fuer-abschiebung-minderjaehriger-krimineller-asylbewerber-15367922.html

A korábban Németországba migráltak, nálunk csak „Gastarbeiternak” nevezettek, akik gyerekei már ott születtek és rendelkeznek német állampolgársággal sem tudtak teljesen beilleszkedni a német társadalomba és kultúrába. A 25 és 35 évesek között végzett kutatás szerint a migrációs háttérű fiatalok közül (legalább egy szülő migráns) sokan nem végeznek el semmilyen iskolát (9%, ez a szám a nem migránsháttérűek között 2%) és szakmát se szereznek (32%, ez a szám a nem migránsháttérűek között 9%). Ugyanakkor az egyetemi diploma megszerzésénél nincs különbség a két csoport fiatal között (27%).³⁵

6. Zárszó

A tanulmányunkban vizsgált mindkét állam sok tapasztalattal bír migráns ügyben. A svábok nem illeszkedtek be az őslakos vajdaságiak közé. Saját falvaik voltak, megtartották nyelvüket, szokásaikat, vallásukat – kivéve a már említett polgári réteg, amely elmagyarosodott. Ugyanakkor hatott rájuk, főleg a nyelvükre, a magyarság. Az őslakosok sokat köszönhetnek a sváb betelepülőknek, akikről számos dolgot megtanultak úgy a mezőgazdaság, mint az állattenyésztés területén.

A törökök német társadalomba való beintegrálását ma már sikeresnek tartják, igaz három generáció után és csak minden második török esetében. De nem csak Németország küszködik ilyen problémával, Franciaország sem sikerebb az ő évtizedek óta ott élő migránsaival. Azt meg mi vajdaságiak első kézből tudjuk, hogy a már több évtizede Németországban élő és dolgozó „jugoszláv” vendégmunkások sem tanultak meg rendesen németül és a német kultúrát is levetik, amint átlépik a szerb határt.

A vajdasági őslakosok is csak lassan és nehezen fogadták el a szinte rendszeres időközönként érkező új betelepülőket. Ma a Vajdaságot, mint egyedülálló kulturálisan, vallásilag és etnikailag sokszínű területet reklámozzák, ahol él a Németországban megbukott „multi-kulti”. Az itt lakók tudják, hogy ez ugyanolyan propaganda, mint a németországi „*Wir schaffen es!*” Merkeli szöveg.

A migrációt kiváltó okokról viszont kevés szakértő mer nyilatkozni. A demográfiai adatok egész Európában tragikusak, ami annál is inkább kétségbeejtő, mivel az átlagéletkor folyamatosan nő. Minden

³⁵ www.stern.de/news/zahl-der-menschen-mit-migrationshintergrund-auf-rund-18-6-millionen-gestiegen-7561154.html

állam más módon próbálja gyermekvállalásra ösztönözni a párokat, így csökkentve a fehér halált. Angela Merkel is ilyen ösztönző csomagokkal kezdte kancellári karrierjét, csak nem járt sikerrel. A betelepített svábok utódai is már a múlt század elején híresek voltak az egykézésükről, itt a Vajdaság területén is, mivel így nem kellett osztani a vagyont. A mai német párok is főként egy gyereket vállalnak. A munkaerőhiány viszont folyamatosan nő. Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy Európa szegényebb országai még kilátástalanabb helyzetben vannak, ugyanis ezekben az államokban sem nő eléggé a születendő gyerekek száma és a munkabíró lakosság és főleg a képzett fiatalok tömegesen hagyják el az országot és migrálnak Nyugat Európába. El kell ugyanis ismernünk, hogy a tőlünk elvándorlók is ugyanolyan migránsok, mint a Közel Keletről vagy Afrikából érkezők, az egyetlen különbség, hogy a mieink legálisan érkeznek a célországba és többségük valóban munkát akar vállalni. Ők azok akik szépítik a németországi statisztikákat, amelyeket mi is dolgozatunkban bemutatunk. Németországban azonban a kelet-európai migránsok nem elegendők az össz üres munkahely betöltésére, ezért vállalták be az újabb muzulmán országokból érkező tömeget.

Felhasznált irodalom:

1. Antolovic, Mihael (2007): „Nemci u Južnoj Ugarskoj u XIX veku“, u: Zbornik Matice srpske za istoriju 76, 185-194.
2. Бешлин, Бранко (2012): „Херојско доба” колонизација у 18. веку као мотив у књижевном и ликовном стваралаштву подунавских Шваба. Књижевна Историја – Часопис за науку о књижевности 148, 667-688.
3. Balla Ferenc, Hegedűs Antal (1990): Az egészség szolgálatában, A Bácska és Bánát egészségügye 900-1918. Újvidék:Forum.
4. Hegedűs Katalin (2013): Magyarok és svábok egymás mellett élése a Vajdaságban a két világháború között. „A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken“. Novi Sad:Versal. 225-236.
5. International Migration Report (2017) United Nations, New York
https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf
6. Jankulov, Borislav (1961): Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku. Novi Sad.
7. Kršev, Boris N. (2013): Migraciona politika austrougarskih i jugoslovenskih vlasti u Vojvodini kao osnova njene multikulturalnosti. IV. Međunarodni Skup „Multikulturalnost i savremeno društvo“. Zbornik Radova. Glavni i odgovorni urednik Milan Živkovic. Novi Sad:Tampograf. 127-146.

8. Papp Árpád (1997): A Délvidék magyar újratelepítése 1699 és 1945 között. *Létünk* XXVII évf.3-4, Újvidék:Forum. 308-331.
9. Steiner, Stephan (2014): Rückkehr unerwünscht. Deportationen in der Habsburgermonarchie der Frühen Neuzeit und ihr europäischer Kontext. Wien:Böhlau Verlag.
10. Stojčić, Marijana (2016): Podunavski Nemci – Kratki istorijski pregled do kraja Drugog svetskog rata. In: Na tragu Podunavskih Nemaca u Vojvodini. Centar za nenasilnu akciju. Uredili: Helena Rill, Marijana Stijičić. https://nenasilje.org/publikacije/pdf/Na_tragu_podunavskih_Nemaca.pdf
11. Szabó Dezső (2006): Geschichte der Ungarndeutschen. In: Ungarndeutsche Minderheitenkunde. Budapest: Bölcssz Konzorcium. 13–70.
12. Ziletic, Zoran: Die Deutschen in der Vojvodina. Ihre Ansiedlung, Ihre Herkunft, und die bleibende Werte ihrer Hinterlassenschaft. Veröffentlicht in drei Folgen in *Književne novine*, Belgrad, Nr. 882 vom 15. 03. 1994 [I. Folge], Nr. 883 vom 01. 04. 1994 [II. Folge] und. 884 vom 15. 04. 1994 [III. Folge].

Szociológiai kutatás a vajdasági magyar szórványban a vándorlási folyamatok tükrében

„Az a legélhetőbb város, amelyben az idegen otthon érzi magát”
Italo Calvino

Absztrakt: A szórványban élő vajdasági magyarok helyzetével foglalkozó kutatás időszerűsége vitathatatlan, szükségességét indokolja a vajdasági magyarok számbeli fogyatkozása, változó demográfiai helyzetkép valamint a mind nagyobb méreteket öltő elvándorlás. A szociológiai vizsgálódás a definíciók meghatározásából indul, mindjobban megközelítve a szórvány és a vándorlás fogalmakat – majd a népszámlálási adatok és az esettanulmányok által vizsgálja, keresi az elvándorlás okát is.

1. Fogalmak definiálása

Mi a szórvány?

A szórvány fogalma egyik a legtöbbet használt és kutatott terminusok egyike, s azt a látszatot kelti, hogy jól ismert fogalomról van szó, netalán nincs is újdonság a fogalommal kapcsolatban, amit kutatni lehet. A látszat azonban megtévesztő, hisz a szórvány fogalmával, definíciójával, a jelenséggel való foglalkozás a társadalomkutatók számára az eddigi ismeretek mellett még számos újdonságot tud felfedni. Sokszínűsége abban rejlik, hogy mindegyik kutató a saját tudománya szemszögéből, körülményeihez felfogásához, élettapasztalatához, sok esetben politikai beállítottságából véleményezi és kutatja. Találkozhatunk olyan véleménnyel is, amely tagadja a szórvány kifejezést, mint magyarokat meghatározó kategóriát, azzal az indokkal, hogy azon településeken élő magyarok is a nemzethez tartoznak és nincs szükség még jobban kisebbsíteni a létezésüket. Az ilyen álláspont szorosan kapcsolódik a magyarok identitástudatához, amely alkalmával önmagukat nem mint *magyar nemzet* kisebbséget látják, hanem mint *magyarokat*. Tulajdonképpen, ennek a gyakorlati alkalmazása is tetten érhető olyan példákön, amelyek alátámasztják a *kisebbség* szócska mellőzését. Feltételezhető, hogy abból a

* Dr. Tóth-Glemba Klára, Vajdaság Autonóm Tartomány Kormány, Tartományi Felsőoktatási és Tudományügyi Titkárság, tanácsos, Nagybecskerek

félelemből kifolyólag magyarázható e jelenség, hogy a kisebbségi szócska alkalmazása kevesebbet nyújthat nemcsak számbelileg hanem netalán jogok szemszögéből is (Appadurai, 2008:58) az adott népcsoportnak. A legkézenfekvőbb példa erre a Magyar Nemzeti Tanács, mint a vajdasági magyarok országos kisebbségi önkormányzati szerv elnevezésének fordítása szerb nyelvre, amelyben már megjelenik a *nemzeti kisebbségi* szócska¹. Itt húzunk párhuzamot a szórvány és a kisebbség fogalom azonosulásával. A szórvány kifejezést is mint megkülönböztetési kategóriát csak mások alkalmazzák a szórvány felé éppúgy mint a kisebbségi jelzőt. A szórványban élő magyarok, nem identifikálódnak sem a szórvány sem a kisebbségi szócskával. A fogalmak csak akkor jelennek meg, amikor mások identifikálják az ott élőket, általában megkülönböztetés céljából (ilyen pl. a kisebbségi kultúra, kisebbségi jogok, szórványprojekt, szórványtábor stb.).

Figyelembe véve a fenn elmondottakat, a szórvány fogalmát értelmezhetjük politikai megfogalmazásként, mint a *magyar népesség arányának a szerb állam által tervezett kibérbítése* (Mirnics,2003:25), *határon túli magyarság rétegét, amely a többségi nemzetekhez képest településén, mikro-régiójában 30%-nál kisebb arányban él, hátrányos nyelvi-etnikai, vallási helyzetben, és a nemzetesttől elszigetelődve, leépült intézményrendszerrel, folyamatos veszélynek, felszámolódásnak van kitéve* (Gábrity Molnár, 2005:24-25), *kisebbségi csoportok, amelyek a kisebbségi életüket csak korlátozottan, funkcionálisan megcsonkítva tudják megélni, de megmaradásuknak van esélye* (Sebök, 2002:244). Az általam elfogadott fogalom értelmezése szerint, figyelembe véve és elfogadva a fenti meghatározásokat, szórványnak nevezük azokat a csoportokat, amelyek kisebbségi létükből kifolyólag többszörös kisebbségben vannak: kisebbségben az anyaországhoz viszonyítva, kisebbségben a többségi nemzethez viszonyítva, de kisebbségben önmagukhoz viszonyítva is. Ebből az okból kifolyólag jobban ki vannak téve az asszimiláció veszélyének is (Tóth Glemba, 2003:155). Az asszimiláció veszélyének feldolgozása külön kutatási témát igényel, ezért ez a tanulmány most nem foglalkozik vele. Ennek tükrében, a szórványt számbeli meg-

¹ A Magyar Nemzeti Tanács szerb fordításban: Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine - Mi magyarok, simán csak Magyar Nemzeti Tanácsnak hívjuk és hivatalosan is ezt valljuk. Nem pedig Magyar nemzeti kisebbség nemzeti tanácsa, ahogyan a szerb megfelelője lenne.

határozása és területi szétszórtsága jellemzi. Sorsát pedig a meggyengült intézményrendszer pecsételi meg.

2. Vándorlás /migráció

A történelem során már megfigyelhető volt az emberek vándorlása egyik területről a másikra, s szinte akaratlanul is felvetődik a kérdés a vándorlás okáról: melyek azok a szubjektív vagy objektív tényezők, (okok) amelyek arra készítetik az embereket, hogy földrajzi, szociális, kulturális és politikai területet is váltson (Živković, Šporer, Sekulić, 1995:10-11).

Ami a fogalom meghatározását illetve megfigyelhetjük a szerbiai kutatók és a külföldi kutatók által meghatározott fogalmak közötti különbséget. A szerbiai kutatók szerint vándorlásnak/migrációnak nevezünk minden olyan helyváltoztatást, amely megtörténik független az idő és térbeli változástól (Mimica, Bogdanovic, 2007:326-327) más kutatók szerint a vándorlás/migráció minden lakóhely-változtatás, településhatár átlépése (Andorka, 2002:222). Amikor vándorlásról beszélünk, egyidőben a társadalmi mobilitásról, a migrációról és az emigrációról is beszélhetünk, az értelmezésben megtalálja helyét a vertikális és a horizontális mobilitás, valamint a szociológia felismeri az intergenerációs mobilitást is (u.o.:220).

Több kutató is (mint pl.E.S. Lee /1966/ vagy G.J.Lewis /1982/) rámutatott a „push” és „pull” faktorokra amelyek előidézhetik a migrációt: „push” faktorhoz sorolták az ipar stagnálását, a mezőgazdaság hanyatlását, természeti katasztrófák megjelenését, a gazdasági tényezőket, a magas munkanélküliséget, alacsony béreket, rossz munkakörülményeket és életkörülményeket, a politikai rendszer által kiváltott elégedetlenséget és a rossz szociális körülményeket; a „pull” faktorokhoz pedig a jobb gazdasági helyzetet, magasabb bérezést, magasabb életszínvonalat, valamint továbbképzési lehetőséget, új technológiai eszközökkel való munkavégzést, jobb munkakörnyezetet, lakhatási és iskolai környezet minőségét, politikai viszonyok stabilitását, de nem utolsó sorban, hozánk kedves és közel álló személy által kiépített hálózat vonzóerejét a környezetre (Živković, Šporer, Sekulić, 1995:11-13).

Ennek függvényében, mindegyik vándorlás alapja az emberek mozgolódása, lakóhely cseréje, de nem hanyagolható el az ezzel járó őslakosok és a bevándorlók közötti kapcsolat megteremtése is. A mozgolódás két oldalról vizsgálható meg: a bevándorlók alkalmazkodása az

új környezethez, az új közösséghez valamint a befogadó ország, az őshonos nép elfogadó készsége az új jövevények iránt.

Megkülönböztethetünk gazdasági és nem gazdasági migrációt, valamint önkéntes vagy erőszakos/kényszerített migrációt, időszerűsége szerint lehet ideiglenes és szezonális, a szervezett/csoportos vagy szervezetlen/magányos vándorlást, az utóbbi években pedig mind jobban jelen van a tanulók (általában középiskolai tanulmányok megkezdése) és egyetemisták migrációja, amelyet tanulási migráció név alatt ismerünk fel.

A vándorlást, a migrációt meghatározhatjuk úgy is mint az adott közösség reakciója a társadalom gazdasági, szociális, kulturális és politikai körülményeire, amely egy meghatározott időben és térben zajlik, beláthatatlan következményekkel. Legelső és legjobban szembevetendő a demográfiai következmény, amely a természetes szaporulat negatív tendenciáját és az állandó fogyatkozás révén jut kifejezésre.

3. Demográfiai adatok, összehasonlítások

3.1. Kutatási nehézségek

Még mielőtt rátérnénk a demográfiai mutatók elemzésére, szükség mutatkozik azoknak a körülményeknek, nehézségeknek az ismertetése, amellyel a kutató szembe találja magát, amikor ilyen témával foglalkozik. A tanulmány tárgya a két legutolsó összeírási évet, a 2002-es és a 2011-es évet elemzi és hasonlítja össze a magyarok (mint nemzeti kisebbségek) és a szórványban élő magyarok szempontjából. A 2002-es népszámlálási adatokat regionális, községi és települési leosztásban is megtalálhatjuk a Statisztikai Hivatal közlönyében. A 2011-es népszámlálási adatok késtek egy évet és csak 2012-ben láttak napvilágot. A statisztikai közlönyben csak a régió és községek lebontása található. Ennek ellenére, sikerült a 2011-es adatok táblázatában a szórványtelepüléseken élő magyarok számát beilleszteni. A számok melletti csillag (*) azt jelöli, hogy az adat nem hivatalos úton került a birtokomba. Körülményes úton, de mégis sikerült személyes közbenjárásommal a Hivataltól olyan értesítés kapni, amelyet felhasználhattam a táblázatba,² annak ellenére,

² A * /csillaggal/ jelölt adatokat 2017. november 23-án szereztem be a Statisztikai Hivatal „Одељење за дисеминацију и односе са јавношћу, Dissemination and Public Relations Division” osztályától, hivatalosan még nem jelent meg.

hogy nyilvánosan nem tették közzé. A Hivatal értelmezése szerint ezek az adatok a *disszemináció és érzékeny, személyes* kategóriába tartoznak, amely okból kifolyólag rejtett adatként kezelendő.³

A tanulmány nem tér ki az őslakos magyarok lélekszámának és betelepülők számának megkülönböztetésére. A 1990-es évek délszláv háborúja jelentősen hozzájárult a térség etnikai struktúrájához, amelyhez az is kapcsolódott, hogy az itt élő kisebbségek elhagyták az országot (Gábrity Molnár, 2011:35) és más országokban, keresték a boldogulásukat.

A 2017-es év nem a népszámlálás éve volt. Ettől eltekintve a táblázatban megjelenik ez a lehetőség is, amelyből kifolyólag, egynéhány településről megbízható adatok kerültek birtokomba. Annak ellenére, hogy ezek az adatok csak becslések, mégis megközelítik a lehető legpontosabb adatokat, mivel olyan szórványmagyar emberektől származnak, akik maguk is nap mint nap szembesülnek az elvándorlással.

3.2. Demográfiai adatok

A tanulmány azokra a vajdasági régiókra, körzetekre összpontosít, amelyben a népszámlálási adatok szerint a magyar lakosság száma nem haladja meg a 30 %-ot, az összlakosság számához viszonyítva, miután a szórványfogalom meghatározásakor ezt a számadatot vettük figyelembe. Az ettől nagyobb százalékarány már nem tartozik a szórványkörzetek közé.

Az alábbi táblázat a magyarok számbeliségét és százalékarányát mutatja be a Vajdaság Autonóm Tartományban, az 1948-2011-es népszámlálás adatai szerint:

összeírás éve	összlakosság száma	magyarok száma	magyarok %
1948	1 663 212	428 932	25,79 %
1953	1 712 619	435 345	25,58 %
1961	1 854 956	442 561	23,86 %
1971	1 952 533	423 866	21,71%
1981	2 034 722	385 356	18,94 %

³ Ezt a magyarázatot nem kézzelfogható, értelmetlen magyarázatnak tekintem. Miért tartozik a szerbiai lakosság nemzeti összetételének településekre való lebontása az érzékenyen kezelhető adatok közé?

1991	2 013 889	339 491	16,86 %
2002	2 031 992	296 300	14,58 %
2011	1 931 809	251 136	13,00 %

1. sz. táblázat: A vajdasági magyarok száma és aránya az összlakossághoz viszonyítva.⁴

A fenti ábrán észrevehető a vajdasági magyarok számának folyamatos csökkenése, amely az 1948-as összeírásnál 25,79% -ot tett ki az összlakosság arányához viszonyítva, majd 1953-ban 25,58 %, 1961-ben 23,86 %, 1971-ben 21,71%, 1981-ben 18,94 %, 1991-ben 16,86 %, 2002-ben 14,58 %, a 2011-es évben 13,00 % - ra csökkent.

Az 1948-as népszámlálás időpontjában élt magyar népesség még képes volt ön maga reprodukciójára, míg a csökkenő létszám arra utal, hogy pl. az 1991-es összeírásnál már 110-120 év alatt lenne képes önmagát reprodukálni (Mirnics: 1998:59).

A következő táblázat már a Vajdaság és a régiók népességét mutatja a 2011-es népszámlálás adatai szerint, a magyarok számát és százalékarányát a többségi nemzethez viszonyítva:

2011.év	összesen	magyarok száma	magyarok %
Vajdaság	1 931 809	251 136	13,00%
Nyugat-Bácska	188 087	17 576	9,34%
Észak-Bácska	186 906	76 262	40,80%
Dél-Bácska	615 371	47 850	7,78%
Észak-Bánát	147 770	68 915	46,64%
Dél-Bánát	293 730	13 194	4,49%
Közép-Bánát	187 667	23 550	12,55%
Szerémség	312 278	3 789	1,21%

2. sz. táblázat: Vajdasági régió népessége 2011-es évi népszámlálás adatai szerint – a magyarok száma és aránya a többségi nemzethez viszonyítva

A táblázatból azt látjuk, hogy a 2011-es népszámlálás szerint Vajdaság lakossága mintegy 13,00% tesz ki, a lakosság számához viszonyítva. Nyugat-Bácska régióban a magyarok százaléka a lakosok számához viszonyítva 9,34%-ot, Észak-Bácska régióban 40,80%-ot, Dél-Bácska 7,78%-ot, Észak-Bánát 46,64%-ot, Dél-Bánát 4,49%-ot, Közép-

⁴ Forrás: Köztársasági Statisztikai Hivatal közleménye.

Bánát 12,55%-ot és Szerémség régióban a magyarok százalékaránya az összes lakóshoz viszonyítva 1,21%-ot tesz ki.

Az észak-bácskai régióban a lakosság 40,80 %-ot, az észak-bánati régióban pedig 46,64%-ot tesz ki (a táblázat két sötétített oszlopa). Az általam is elfogadott definíció szerint, mivel ebben a két régióban a lakosság százaléka több mint 30%, ezért ezek a területek, nem képezik a tanulmány tárgyát. A továbbiakban a szórványrégiókra Nyugat-Bácska, Dél-Bácska, Dél-Bánát, Közép-Bánát és Szerémségre, valamint a szórványfalvakra és településekre, fogok összpontosítani és az erre vonatkozó adatok kerülnek bemutatásra. A tanulmány azokat a településeket mutatja be, amelyekben a magyarok száma a 2002-es népszámlálás szerint nagyobb mint 50 lélekszám. Az ettől kisebb lélekszámú településeket nem vettem figyelembe.

4. Vajdasági szórványrégiók, a magyarok lakta községek és települések

	2002. magyarok összesen	2002. a többségi nemzethez viszonyítva %	2011. magyarok összesen	2011. többségi nemzethez viszonyítva %	önmagukhoz. viszonyítva a két összeírás között (2002-2011)	fogyatkozása / növekedése a két összeírás között (2002-2011) %	2017. becslések: magyarok összesen
Apatin község	3 785	11,54%	3102	10,72%	-683	18,04%	?
Apatin város	848	4,38%	732*	4,20%	-116	13,67%	?
Bácskertes	1857	78,82%	1543* ⁵	79,05% *	-314	16,90%	720-750
Szilágyi	792	58,06%	603*	49,46% *	-189	23,86%	?
Szond	267	5,34%	211*	4,87%	-56	20,97%	?
Kúla község	4 082	8,44%	3 412	7,92%	-670	16,41%	?
Vepröd	280	11,89%	217*	11,71%	-63	22,50%	?
Kúla város	2738	14,18%	2310*	12,93%	-428	15,63%	?

⁵ A * /csillaggal/ jelölt adatokat 2017. november 23-án szereztem be a Statisztikai Hivatal „Одељење за дисеминацију и односе са јавношћу, Dissemination and Public Relations Division” osztályától, hivatalosan még nem jelent meg.

Bács-keresztúr	73	1,40%	102*	2,22%	+29	39,72%	?
Szivác	425	4,72%	355*	4,50%	-70	16,47 %	?
Cservenka város	493	4,85%	371*	4,12%	-122	24,75%	?
Hódság község	1 572	4,42%	1188	3,94%	-384	24,42 %	?
Gombos	1154	54,43%	853*	48,91%	-301	26,08%	?
Hódság város	304	3,06%	229*	2,59%	-75	24,67%	?
Zombor község	12 386	12,73%	9 874	11,49%	-2512	20,28%	?
Sári	124	5,70%	118*	6,66%	-6	4,83%	?
Monostor-szeg	211	5,38%	145*	4,16%	-66	31,28%	?
Bezdán	2983	56,68%	2522*	54,55% *	-461	15,45%	1680
Doroszló	952	52,02%	719*	48,03%	-233	24,47%	?
Regőce	217	8,37%	177*	8,8%	-40	18,43%	?
Nemesmilitics	1455	45,91%	1135*	41,33%	-320	21,99%	?
Zombor város	3743	7,27%	2851*	5,98%	-892	23,83%	?
Órszállás	363	7,55%	304*	7,62%	-59	16,25%	?
Bácsgyula-falva	1508	72,36%	1231*	71,56%	-277	18,36%	?
Csonoplya	668	15,32%	525*	15,32%	-143	21,40%	?
Bács község	992	6,10%	958	6,65%	-34	3,42%	?
Bács város	418	6,86%	399*	7,39%	-19	4,54%	?
Bogyán	50	4,49%	59*	6,20%	+9	18,00%	?
Vajszka	341	10,76%	294*	10,37%	-47	13,78%	?
Palona	145	10,42%	175*	15,19%	+30	20,68%	?
Palánka község	1490	2,44%	1356	2,44%	-134	8,99%	?
Palánka város	1160	3,93%	1003*	3,55%	-157	13,53%	?
Béla-major	53	5,23%	36*	4,87%	-17	32,07%	?
Bácsperőc község	85	0,58 %	74	0,55%	-11	12,94%	?
Belcsény község	288	1,79 %	295	1,87%	+7	2,43%	?
Belcsény város	182	2,25%	190*	2,42%	+12	6,59%	?
Cserög	52	1,84%	58*	1,07%	+6	11,53%	?
Óbecse község	20018	48,84	17 309	46,34%	-2689	13,43%	?
Földvár	2519	46,26%	2102*	41,13%	-417	16,55%	?
Péterréve	5175	70,71%	4358*	68,62%	-817	15,78%	?

Óbecsé város	11725	45,49%	10323*	43,20%	-1402	11,957%	?
Isten-földje	571	51,07%	504*	55,44%	-67	11,73%	?
Verbász község	2885	6,29%	2464	5,85%	-421	14,59%	?
Verbász város	2003	7,73%	1690*	7,00%	-313	15,62%	?
Ókér	306	7,02%	262*	6,67%	-44	14,38%	?
Kucora	352	7,55%	305*	7,01%	-47	13,35%	?
Torzsa	161	4,79%	148*	5,05%	-13	8,07%	?
Zsablya község	305	1,11%	271	1,04%	-34	11,15%	?
Boldogasszonyfalva	84	2,16%	83*	2,23%	-1	1,19%	?
Zsablya város	85	0,88%	72*	0,78%	-13	15,29%	?
Csúrog	90	1,01%	66*	0,80%	-24	26,66%	?
Újvidék község	15687	5,24%	13272	3,88%	-2415	15,39%	?
Begecs	61	1,83%	73*	2,19%	+12	19,67%	?
Tiszakálmánfalva	1204	31,47%	1070*	29,27%	-134	11,13%	?
Veternik	473	2,54%	376*	2,15%	-97	20,50%	?
Káty	456	4,08%	408*	3,47%	-48	10,53%	?
Kiszács	52	0,95%	69*	1,35%	+17	32,69%	?
Kabol	140	2,50%	163*	3,01%	+23	16,42%	?
Újvidék város	11538	6,03%	9480*	4,09%	-2058	17,84%	?
Piros	747	13,04%	698*	10,47%	-49	6,55%	?
Futak város	279	1,50%	255*	1,36%	-24	8,60%	?
Pétervárad község	/ ⁶	/	635*	1,87%	/	/	?
Pétervárad város	396	2,83%	326*	2,20%	-70	17,67%	?
Kamenci város	256	2,28%	262*	2,13%	+6	2,34%	?
Szenttamás község	3920	21,95%	3387	20,75%	-533	13,59%	?
Nádálja	163	7,40%	120*	5,97%	-43	26,38%	?
Szenttamás város	3715	28,37%	3220*	26,81%	-495	13,32%	?
Karlóca köz-	215	2,43%	182	2,08%	-33	15,35%	?

⁶ 2002-es összeírás szerint Pétervárad csak városként volt jegyezve, a 2011-es összeírás már községként jegyzi.

ség/város							
Temerin község	8341	29,50%	7460	26,37%	-881	10,56%	?
Szőreg	111	3,68%	102*	3,47%	-9	8,10%	?
Temerin város	8187	42,60%	7318*	37,22%	-869	10,61%	?
Titel község	902	5,29	822	5,22%	-80	8,86%	?
Sajkáslak	240	19,12%	210*	18,85%	-30	12,50%	?
Titel város	582	9,87%	537*	10,14%	-45	7,73%	?
Begaszentgyörgy község	4 017	19,69%	3371	20,01%	-646	16,08%	?
Udvarnok	509	40,30%	426	38,90%	-83	16,30%	?
Begaszentgyörgy város	70	2,15%	58*	1,99%	-12	17,14%	?
Szerbittabé	255	10,60%	219*	11,12%	-36	14,11%	?
Magyarittabé	1077	81,90%	932*	81,25%	-145	13,46%	850
Torák	89	3,12%	60*	2,61%	-29	32,58%	?
Tamásfalva	406	53,21%	287*	53,44%	-119	29,31%	250
Torda	1533	86,56%	1323*	90,49%	-210	13,69%	650-700
Nagybecskerek község	14 211	10,76%	12 350	10,01%	-1861	13,09%	?
Aradac	94	2,71%	94	2,81%	0	0	?
Erzsébetlak	488	33,04%	465*	34,65%*	-23	4,71%	?
Botos	52	2,42%	52*	2,79%	0	0	/
Elemér	93	1,98%	68*	1,56%	-25	26,88%	?
Écska	196	4,34%	183*	4,57% ⁷	-13	6,63%	?
Nagybecskerek város	11605	14,54%	10000*	13,07%	-1605	13,83%	?
Lukácsfalva	404	67,55%	330*	66,26%*	-74	18,31%	200
Melence	65	0,96%	56*	0,93%	-9	13,84%	?
Szentmihály	944	94,02%	854*	90,08%	-90	9,53%	850
Perlez	62	1,62%	46*	1,35%	-16	25,80%	?
Magyar-	2 369	18,65%	1819	17,70 %	-550	23,21%	?

⁷ Növekszik a százalék abból az okból kifolyólag, hogy az összlakosság száma is csökkent.

csernye község							
Magyar-csernye	1574	84,57%	1236*	81,90%	-338	21,47%	?
Szerb-csernye	163	3,71%	113*	3,06%	-50	30,67%	?
Tóba	581	84,08%	428*	82,62%*	-153	26,33%	380-400
Törökbecse község	5177	19,23%	4319	18,05%	-858	16,57%	?
Bocsár	215	11,34%	135*	9,07%	-80	37,20%	?
Kumán	127	3,32%	106*	3,22%	-21	16,53%	?
Törökbecse város	3849	26,63%	3210*	24,44%	-639	16,60%	?
Beodra	986	14,57%	868*	14,41%	-118	11,96%	?
Torontálszecsány község	2068	12,62%	1691*	12,74%	-377	18,23%	?
Bóka	482	27,79%	336*	23,79%	-146	30,29%	?
Káptalan	80	85,10%	53*	84,12%	-27	33,75%	?
Árkod	158	8,69%	103*	6,84%	-55	34,81%	?
Módos	251	8,41%	288*	12,13%	+37	14,74%	?
Kanak	371	37,25%	258*	33,20%	-113	30,45%	?
Nezsény	488	35,59%	446*	35,50%	-42	8,60%	?
Szárcsa	58	3,33%	68*	4,60%	+10	17,24%	/
Surján	140	42,42%	99*	39,13%	-41	29,28%	/
Alibunar község	309	1,35%	227	1,12%	-82	26,53%	?
Alibunár város	61	1,77%	58*	1,92%	-3	4,91%	/
Károlyfalva	103	1,76%	63*	1,23%	-40	38,83%	/
Kevedobra	81	6,02%	49*	4,55%	-32	39,50%	/
Fehértemplom község	459	2,25%	425	2,44%	-34	7,40%	?
Fehértemplom város	180	1,69%	169*	1,86%	-11	6,11%	12
Udvarszállás	200	88,49%	167*	83,91%	-33	16,5%	120-135
Versec község	2619	4,81%	2263	4,35%	-356	13,59%	?
Vercsesvát	67	26,8%	56	23,52%	-11	16,41%	?
Nagy-szered	99	7,38%	117*	9,21%	+8	8,08%	?
Temesvajkóc	182	15,44%	170*	14,80%	-12	6,59%	?
Versec város	1800	4,91%	1517*	4,20%	-283	15,72%	?
Temes-paulis	58	2,59%	63*	2,87%	+5	8,62%	/

Fejértelep	241	64,09%	197*	59,15%	-44	18,25%	?
Antalfalva község	2935	10,52%	2522	9,97%	-413	14,07%	?
Torontál-vásárhely	2836	53,25%	2424*	49,33%	-412	14,52%	1836
Kevevéra község	3408	9,26 %	3001	8,89%	-407	11,94%	?
Gálya	120	3,63%	115*	3,92%	-5	4,16%	?
Kevevéra város	786	5,51%	700*	5,17%	-86	10,94%	?
Homokos	51	1,62%	49*	1,82%	-2	3,92%	?
Székely-keve	2232	86,71%	1972*	83,77%	-260	11,64%	?
Emánueltelep	62	34,4%	38*	23,60%	-24	38,70%	?
Opáva község	58	0,52%	54	0,52%	-4	6,89%	?
Pancsova község	4037	3,17%	3422	2,77%	-615	15,23%	?
Sándorfalva	452	39,96%	360*	34,18%	-92	20,35%	?
Omlód	61	0,93%	76*	1,20%	+15	24,59%	/
Pancsova város	3279	4,25%	2770*	3,63%	-509	15,52%	?
Tárcsó	111	1,45%	82	1,09%	-29	26,12%	?
Zichyfalva község	1619	12,10%	1280	11,29%	-339	20,93%	?
Györgyháza	169	12,29%	136*	11,74%	-33	19,52%	?
Ürményháza	714	69,11%	557*	61,54%	-157	21,99%	?
Nagy margita	100	9,55%	85*	9,19%	-15	15,00%	?
Zichyfalva város	243	5,69%	213*	5,56%	-30	12,34%	?
Óléc	156	14,25%	94*	9,76%	-62	39,74%	?
Hajdúcsica	159	11,56%	116*	10,08%	-43	27,04%	?
Indjia község	962	1,93/%	829*	1,75%	-133	13,82	?
Beska	137	2,19%	125*	2,16%	-12	8,76	?
Indjia város	219	0,83%	188*	2,16%	-31	14,15%	?
Maradék	552	24,02%	455*	21,71%	-97	17,57%	450
Ürög község	816	6,61%	762*	7,01%	-54	6,62%	?
Ürög város	360	7,43%	347*	7,85%	-13	3,61%	?
Satrinca	253	63,40%	245*	65,68%	-8	3,16%	?
Ruma község	1306	2,18%	1171*	2,15%	-135	10,18%	?
Nyékincsa	264	11,91%	213*	11,78%	-51	19,31%	?
Vogány	76	4,70%	60*	3,98%	-16	21,05%	?

Platics	174	6,30%	152*	6,21%	-22	12,64%	?
Ruma város	362	1,12%	333*	1,10%	-29	8,01%	?
Herkóca	310	9,04%	297*	9,78%	-13	4,19%	?
Mitrovi-ca község	739	0,86%	696*	0,87%	-43	5,81%	?
Latyarak	148	1,35%	138*	1,29%	-10	6,75%	?
Mitrovica város	524	1,34%	470	1,24%	-54	10,30%	?
Ópazova község	130	0,19%	131*	0,19%	+1	0,77%	?
Síd község	262	0,67%	179*	0,52%	-83	31,68%	?
Erdővég	95	2,86%	72	2,63 %	-23	24,21%	?

3 sz. táblázat: Magyarok száma és százalékaránya a Vajdaság szórványrégióiban és településein a 2002-es és a 2011-es összeírás szerint.

A 3 sz. táblázat a 2002-es és a 2011-es népszámlálás adatait mutatja, a magyarok számát és százalékarányát a többségi nemzethez viszonyítva. Megjegyzem, hogy a 2002-es népszámlálás adataiból azokat a településeket vettem figyelembe, amelyekben a magyarok lélekszáma több mint 50 fő. Az ettől kisebb közösségek ez esetben kimaradtak a tanulmányból. A táblázatban megtaláljuk a 2017-es évi kimutatást, amely csak részleges becslésekre hagyatkozhat, s amely területekről az esettanulmány alanyai is származnak. A kérdőjelek sokasága indokolja a kutatás szükségességét és folytonosságát, hogy a lehető legpontosabb adatokkal tudjunk rendelkezni a szórványmagyarok lélekszámát illetően.

Megfigyelhető, szinte az állandó negatív előjelű magyarok száma, néhány település kivételével. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a következők települések gyarapodtak: Keresztúr 29 magyarral gyarapodott, Bogyán 9 magyarral, Palona 30 magyar lakóssal, Belcsény város 12 magyarral, Cserög 6 magyarral, Begecs 12-vel, Kiszács 17-tel, Kabol 23-al, Kamenica 6-tal, Módos 37-tel, Szárca 10-el, Nagyszered 8-al, Temespaulis 5-tel, Omlód 15-tel, Ópázova pedig 1 magyar lakóssal gyarapodott. Annak ellenére, hogy itt növekedést tapasztalunk, mégis kevésnek bizonyulnak az összkép pozitív kialakulásához. A 2017-es becslések a következő településekre vonatkoznak: Bácskertes, Bezdán, Magyarittabé, Torda, Tamásfalva, Lukácsfalva, Szentmihály, Tóba, Fehértemplom, Udvarszállás, Torontálvásárhely és Maradék.

5. „Szedem a sátorfámat” – a kutatás és az esettanulmány menete

A vándorlás a mindennapi életünk részévé vált. Nap mint nap szembesülünk az állandó fogyatkozásunkkal, vándorol a többségi nem-

zet is⁸ az országból, vándorolnak a magyarok a tömbből is, azonban a szórványban intenzívebben érezteti a hatását. Míg Szerbia más területeiről szervezeten, autóbusszokkal történik a kivándorlás hetente pár alkalommal, addig a szórványból magányos (néha családos de az is egyéni szervezésben) vándorlásról beszélhetünk. Az esemény érzékenyen érinti, nemcsak az útra készülőt, hanem a családtagjait is, barátait, ismerőseit, de még a szomszédjait is. Ez ihlette meg a tanulmány elkészítését is, a jelenség még tüzetesebb átvilágítását, de nem utolsó sorban az okfejtés szükségességét, mi készítette a megkérdezett alanyokat⁹ a szülőföld elhagyására, melyek azok az okok, amelyek kihatottak a vándorlási kedv megjelenésére, és vajon kétirányú-e ez az út amelyen elindultak?

Tekintettel arra, hogy a vizsgált minta nem reprezentatív, a pontos adatok hiányában, szinte lehetetlen meghatározni a kivándorolt személyek számát és ugyanazokat lekérdezni. Ezért a különböző módszerek alkalmazásával, a teljesség igénye nélkül, személyes ismerősök, ismerősök jó barátai, a világháló és a közösségi háló adta lehetőségek teljes mértékű kihasználásával, sikerült a tanulmányban összesített álláspontokat meghozni.

⁸ A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) Titkársága által közölt becslések szerint Szerbiában szédületes méreteket ölt a kivándorlás Szerbia a 31. aközött az 50 ország között, amelyekben a legnagyobb fokú a kivándorlás. Nincsenek precíz adatok arról, hány szerbiai polgár él és dolgozik jelenleg külföldön, sem arról, hány ember keres évente az államhatáron kívül munkát, a hazai statisztika szerint azonban, mely a legutóbbi, 2011-es évi népszámlálásra alapoz, 313.411 szerbiai polgár tartózkodik az országon kívül. Az OECD adatai alapján, melyeket főleg a gazdasági migránsokat fogadó országok nyilvántartásaira alapoz, 598.200 kivándorolt személyről beszélhetünk, s csak az említett országok és a 15 évesnél idősebb korosztály esetében. Az OECD Titkársága szerint 2005 és 2014 között a Szerbiából az OECD tagállamaiba költöző személyek éves átlaga 31 ezer fő volt. 2014-ben 57 ezer személy emigrált, 2015-ben pedig ez a szám elérte a hatvan ezret. Arról nincsenek adatok, hogy hányan tértek vissza Szerbiába. A közelmúltban végzett kutatások azt mutatják, hogy a szerbiai fiatalok kivándorlási szándéka igen hangsúlyos: az ehhez a kategóriához tartozó megkérdezettek kétharmada szeretne elköltözni az országból. A fiatalok 81,9 százaléka esetében teljes mértékben gazdasági motiváció húzódik meg a kivándorlás hátterében. Többek között jobb életszínvonalat, könnyebb munkapiaci elhelyezkedést, jobb oktatást szeretnének, valamint kedvezőbb feltételeket saját vállalkozás indításához. A megkérdezettek közel egynegyede számára az Európai Unió tagállamai, főleg Németország és Ausztria a legvonzóbb célpontok, a tengerentúli államok közül pedig az USA és Kanada.⁸ Forrás: Szerbiában szédületes méreteket ölt a kivándorlás. <https://www.vajma.info/cikk/tukor/7376/forrás: Danas napilap>

⁹ Lásd a 3.sz. táblázatot, a 2017-es évi kimutatást, amely a részleges becslésekre hagyatkozik, s amely területekről az esettanulmány alanyai is származnak.

Emberi sorsokat, családok történetek közös nevezőjét igyekeztem megtalálni és közelebb hozni a kutatás témájához. A kivándoroltak java része, már régóta fontolgatta családja körében az elvándorlást, sokáig tervezgették mire nekivágtak. Majd esélyek, lehetőségek után kutatva, mind több és több információt gyűjtöttek, mind több kapcsolatokat találtak leginkább azok az ismerősök révén, akik már külföldön vannak. Útnak indultak, letelepedtek, majd dolgozni kezdtek. Időközben igyekeztek beilleszkedni a társadalomba. Lassan elsajátították a választott haza nyelvét (ha még nem tudták) életritmusát, kultúráját, szokásait. Ha családosa apa indult útnak, egy bizonyos idő elteltével maga után vonta a feleségét, gyermekeit. Ha pedig a szülő, nyugdíjas korára választotta ezt a megoldást, akkor igyekezett nagyon gyorsan „helyet csinálni” gyermekeinek, hogy minél előbb egyesüljön a család. Ha magányos fiatalok vágtak neki, szinte a sorrend ugyanez, azzal a különbséggel, hogy az itthon marad családból a testvér vagy a partnere vándorol utána. Legközelebb már csak vendégségbe jönnek haza.

A vajdasági szórványmagyarság vándorlási magatartásmodellje intenzív mozgást mutat. Annak ellenére, hogy a migráció, a vándorlás szinte állandó jelenség az emberi társadalmakban, a szórványban lezajló 21. századi elvándorlás veszélyes attitűdöket produkál. Míg a múlt század szórványvándorlása, az 1960-as, az 1970-es években a fiatalabb korosztályát érintette, leginkább a családapát, aki „fogta a sátorfáját” és nekivágott a nagyvilágnak, megélhetési lehetőség után, havi szinten juttatta haza fizetésének egy részét, amelyet az itthon maradt családi fészekbe fektettek be, amelyben majd nyugdíjas korukat élhették. Ez azt jelentette, hogy az elvándorlást nem állandó letelepedéssel választották, inkább vendégmunkás státusz volt rájuk jellemző. A tengerre túlra mint pl. Ausztrália vagy Kanada már letelepedési szándékkal vándoroltak és nem tervezték a hazajövetelt. Az új vándorlási jelenségben nem ismerhető fel a vendégmunkás fogalom. Fiatalt és időset egyaránt érint. Megcélozva az európai államokat, leggyakrabban Németországot, majd Ausztriát, ritkább esetekben Svédországot, de az anyaország, Magyarország is jelentős húzóerővel hat. Az új vándorlási magatartásmód veszélyesebb, mert az idősebb korosztály is bekapcsolódott, sok esetben ők vágnak neki a világnak úgymond „helyet csinálni gyermekeiknek, unokáiknak”. A „helycsinálás” nagyon gyorsan beválik, már a következő évben, a nagyszülők után a fiatalok, sokszor fiatal családok, kisgyermekekkel is elmennek. Visszaköltözésükről, visszatérésükről szó sem esik. A kivándorolt fiatalok pedig itthon még esélyt sem kaptak, hogy lakhatósági

körülményt biztosítsanak önmaguknak és családjuknak, vagy netalán családalapításba gondolkodjanak. Ezért elmarad a szülőföldön szerzett ingatlanba való befektetés. A tanulási migráció, amely leginkább Magyarország fele irányul, olyan alkalmat ad a kivándorolt fiatalnak, amellyel tanulási vágyának és érvényesülésének, megbecsülésének ad teret, majd a munkavállalás is elérhetőbb lesz a célországban.

A szórványmagyarág vándorlása láncreakcióként van jelen a társadalmunkban. Fiatalok egymást segítve, vándorolnak, testvér a testvért, barát a barátot húzza maga után, és már az új országban tömörülnek egy baráti körbe újra¹⁰.

A migrációval felborul a közösség élete, amely elsősorban a családokat érinti. Ha fiatal családokról van szó, akkor átszerveződésre kényszerülnek, állandó rettegés áll fenn a családban az elvándorolt családtagért, az itthon maradottak a mindennapi dolgokat is nehezebben tudják elvégezni és kényszerhelyzetbe kerülnek, segítségre szorulnak, szülők, nagyszülők támogatására. Lassan visszaszorul az önállóságuk, amelyet a családalapítással értek el. A nyomás, amelyet a családok, a mikroközösségek megélnék csak akkor enyhül, ha család egyesítés céljából az itthon maradt családtagok is kivándorolnak. Ilyenkor már tudni lehet, hogy soha többet nem jönnek vissza.

Annak ellenére, hogy a megkérdezett alanyok java része, az anyagi biztonságot helyezte előtérbe, megjelent még a kivándorlás erkölcsi oka is. Ide tartozik a nem megbecsült munkaerő, amely az alacsony bérezésben, a magas rezsikben mutatkozik meg. A fiatal magasan szakképzett kivándorolt munkaerő esélytelennek ítéli az itteni helyzetet, ami a munkavállalást, majd az előrehaladását és a nagyobb bérezési lehetőséget jelentené. Az alanyok elégedetlenségüket fejtették ki a rendszerrel, amely alatt az egészségügyi, igazságügyi, belügyi, szociális és oktatási rendszert értelmelték. A falvakból való elvándorlás okaként a rendezetlen életkörülményt (a szenny- és ivóvíz-hálózat, köves út hiánya, rendezetlen áramszolgáltatás, egészségügyi ambulanciák / gyógyszerár, fogorvos és általános orvos / hiányát stb.) jelölték meg. A szórványból külföldre elvándorolt 50 éven felüliek között akadnak olyanok is, akik életükben első munkahelyüket kapták meg a választott hazában.

¹⁰ Ez a jelenség sem ismeretlen, hisz az 1960-a évi tengeren túli kivándoroltak, településüket a nép nyelvén, Kismuzslya településnek becézték, ahol a legtöbb muzslyai kivándorolt él (Muzslya-Nagybecskerek város egyik helyi közössége, amely 1961-ben még önálló jogi státussal rendelkezett, önálló falu volt)

6. Zárszó helyet, megoldások?

Mindebből kifolyólag felvetődik a kérdés, a megállítható-e, lelassítható esetleg visszafordítható jelenség- e szórványmagyarság vándorlása? Ahhoz, hogy válaszolni tudjunk, szükség van olyan intézményesített hálózatra¹¹ amely segítségével pontos adatokat kapnánk a lakosság létszámáról, amelyből pontosabb elvándorlási számokat tudnánk lekövetkeztetni. Megbízhatóbb adatokat kapnánk, ha a népszámláskor nemcsak a születési hely, de a korábbi lakhely is megjelölhető lenne (Andorka, 2002:233). Az intézményesített hálózat, amely lehetne migrációs hivatal, vagy bármilyen más néven futó demográfiai intézmény, megfelelő szakemberekkel és kutatókkal nyomon követhetné a vándorlási kedvet és alkalom adtán megoldási illetve akciós terveket tudna beindítani. Ezzel a módszerrel, ha nem is tudnák a jelenséget megállítani, de tisztább képet tudnánk kapni az elvándoroltak számáról. Mindez egy átlátható népese-
dési akcióterv keretén belül, gazdasági, jogi és politikai eszközzel sürgősen javítani tudna az életminőségen és az életkörülményeken, de nem utolsó sorban kihatna az értékrendszer átértékelődésére is.

Megoldások egyikeként felvetődik a táblázatban megjelent pozitív példa is, olyan falvak esetében, amelyekben annak ellenére, hogy azon a településen csökkent a magyarok száma, mégis megnyílhattak a magyar tannyelvű osztályok.¹² A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a szórványmagyar települések létfontosságú kérdése a pozitív megkülönböztetés, a magyar oktatási és kulturális intézmények megmaradása¹³, az identitástudat elemeiben erős programok Vajdaság-szerte, anyaországi

¹¹ Annak ellenére, hogy törvény szabályozza az állandó vagy ideiglenes lakóhely bejelentését, nem követhető nyomon mikor, kik, hogyan és hányan hagyják el az országot. Zakon o prebivalištu u boravištu građana ("Sl. glasnik RS", br. 87/2011), član 3. Ez a törvény megkülönböztet lakóhely és tartózkodási helyet, lakcím változtatását és passzívizálását. A polgár kötelessége, hogy a megfelelő hivatalban bejelentse lakóhelyének változtatását 8 napon belül, ahogyan a változás megtörténik. Ha külföldre vándorol, akkor is köteles kijelentkeznie a lakhelyéről. Szerbiában ez a belügyi szervek hatásköre, ahol egy-egy ilyen változás bejelentése napokig eltart és hosszú órákat vesz igénybe annak, aki ezt gyakorolni szeretné. Ezért legtöbbször mellőzik a ki- és bejelentkezéseket, a belügyi szervek pedig számunkra ismeretlen okokból, nem kísérik nyomon ezt a jelenséget.

¹² <http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/21713/Potapi-Szekelykeven-Az-a-cel--hogy-minden-magyar-gyermek-magyar-iskolaba-jarhasson.html>

¹³ <http://pannonrtv.com/web2/?p=353098> 2017.08.27. Szórványmagyar találkozó volt Kátyon

beiskoláztatási támogatások¹⁴, olyan erővel bírnak, amelyek ha nem is tudják visszafordítani, de legalább lelassítják az elvándorlási folyamatot.

Felhasznált irodalom:

1. Arjun Appadurai 2008, Strah od malih brojeva XX vek, Beograd
2. Mircics Károly 1998, A magyar kisebbség iskolázottsági szintje a Vajdaságban, In: Vajdasági útkereső, mtt, Szabadka, 33-94
3. Gábrity Molnár Irén 2011, Vajdaság népességének háború okozta attitűdjei, In: Magyarorsághoz Vajdaságban, mtt, Szabadka, 34-87
4. Gábrity Molnár Irén 2005, Mit értünk szórványmagyarok alatt Vajdaságban? In: Létünk, 3. sz. Fórum, Újvidék, 19-31
5. Sebők László 2002, A határokon túli magyarság néhány népességszerkezeti jellemzője és perspektívái In: Kisebbségkutatás, 11. évf. 2. szám, 237-252
6. Andorka Rudolf 2002, Bevezetés a szociológiába, Osiris, Budapest,
7. Tóth Glemba Klára 2005, A szórványmagyarok igényeinek szakterület szerinti feltárása In: Létünk, 3 ISSN 0350-4158 IN: Esélyek és lehetőségek a vajdasági magyar szórvány felzárkózására, 37-50
8. Mimica Aljoša, Marija Bogdanović 2007, Sociološki rečnik, Zavod za udžbenike, Beograd
9. Živković Ilija, Šporer Željka, Sekulić Duško 1995, Identitet i asimilacija, Zagreb
10. Tóth Glemba Klára 2003, Identitás-megőrzés esélyei a szórványban (Közép-bánát falvaiban), In: Kisebbségi létjelenségek, mtt, Szabadka, 143-156,
11. Zakon o prebivalištu u boravištu građana ("Sl. glasnik RS", br. 87/2011)
12. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Stanovništvo, nacionalna i etnička pripadnost / Podaci po naseljima/ Republički zavod za statistiku, Beograd, 2003.
13. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011. Stanovništvo, nacionalna i etnička pripadnost / Podaci po naseljima/ Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012
14. Popis 2011. o nacionalnoj strukturi stanovništva Vojvodine po naseljima,
15. „Одељење за дисеминацију и односе са јавношћу Dissemination and Public Relations Division”, 2017. november 23. 13:42
16. <http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/21713/Potapi-Szekelykeven-Az-a-cel-hogy-minden-magyar-gyermek-magyar-iskolaba-jarhasson.html> 2017.09.19. 11:30
17. <http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/21718/Nagybecskereki-kozseg-Negyvenot-magyar-kisdiak.html> 2017.09.19. 11:30

¹⁴ <http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/20611/Kozel-huszonharomezer-diak-reszesul-anyaorszagi-tamogatasban>

- 18.<http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/20611/Kozel-huszonharomezer-diak-reszesul-anyaorszagi-tamogatásban-.html> 2017.09.26. 8:35
- 19.<http://pannonrtv.com/web2/?p=353098> 2017.08.27. Szórvány magyar találkozó volt Kátyon
- 20.Szerbiában szédületes méreteket ölt a kivándorlás <https://www.vajma.info/cikk/tukor/7376/> (forrás: Danas napilap), 2017. 09.19.

Az Európába irányuló tömeges migráció etnográfiai, gazdasági, szociális, kulturális és jogi következményekkel járó hatásai

1. Az Amerikai Egyesült Államok gazdaságpolitikája Európa irányában és szerepe a migrációban

A II. Világháború befejezését követő lopakodó fokozatos gazdasági bevándorlást a muszlim vallású arab világból a háború okozta munkaerőhiány indította el, amely az idők folyamán egyre növekedett. Robbanásszerűvé azonban csak 2015-ben vált és azóta tömeges és irányított bevándorlásról beszélhetünk. Elindítója ennek a folyamatnak az Egyesült Államokban működő és egyre terebélyesedő pénzügyi és gazdasági háttérhatalom, amelyet az Egyesült Államok korábbi elnöke, Barack Obama és külügyminisztere, Hillary Clinton, valamint a globalizálódó neoliberais államrezon képviselt formálisan, Donald Trump elnökké választását követően pedig informálisan Soros György és az általa létrehozott „Nyílt Társadalom” elnevezésű mozgalom alapítványhálózata. Ezt az alapítványhálózatot és annak a migránsok Európába segítő tevékenységét Soros György azzal a hatalmas vagyonnal segíti, amelyet a transzatlanti pénzügyi és gazdasági háttérhatalom segítségével az USA különböző szervein keresztül, formálisan Soros tőzsdei tevékenysége által került a kezelése, igazgatása alá. Az USA már két évtizeddel ez előtt a rövidítve MAE-nak nevezett transzatlanti kereskedelmi befektetési társulási együtt működés létrehozásával termékeit és gazdasági, valamint pénzügyi szolgáltatásait rá akarta kényszeríteni Európára és annak nemzeti államaira, azonban akkor ez a terv az Európai Közösség tagállamainak ellenállása következtében meghiúsult. 2013-ban az USA ezzel a tervével újra előállott, amelyet „Transzatlanti Kereskedelmi és Befektetési Partnertársaságként (TTIP) létrehozni. A TTIP megvalósulása az Európai Uniót teljesen gazdaságilag kiszolgáltatta volna az USA-ban működő supra-, és internacionális pénzintézeteknek, termelő, valamint szolgáltató vállalati csoportoknak, konzorciumoknak. Ez egyértelműen

* Dr. Prugberger Tamás, az MTA doktora, professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Munkajogi és Agrárjogi Tanszék, Miskolc

abból is kitűnt, hogyha az európai áru-, és szolgáltatás-megrendelő cégek, valamint a szállító és szolgáltató, valamint befektető amerikai cégek között jogvita merülne fel, az egyeztető bizottságot és a választóbíróságot a szállító, illetve a szolgáltató-befektető cég lenne jogosult kijelölni. Tekintettel arra, hogy az USA 2016 decemberében hivatalba lépett és a közép-vállalkozók érdekeit képviselő republikánus új elnöke, Donald Trump az USA gazdaságpolitikáját nem gazdasági és pénzügyi hatalmi erőfölénnyel, hanem kölcsönös érdekeltségen alapuló nemzetközi szerződésekkel kívánja megvalósítani, a TTIP lekerült az USA gazdaságpolitikájának a porondjáról. A Barack Obama és Hillary Clinton által fémjelzett demokrata párti gazdaságpolitika és a mögötte meghúzódó globális pénzügyi háttérhatalom azonban továbbra is erőlteti a TTIP létrehozását.

A TTIP-et az Európai Gazdasági Térségben és az Európai Unióban (EU) megvalósítani akaró demokrata párti gazdaságpolitika okulva a MAE kudarcából, az európai nemzeti államok kiiktatásával, közvetlenül Brüsszelen, vagyis az Európai Bizottságon keresztül akarta és akarja ma is elfogadtatni a TTIP-et. Ezt oly módon kívánja megvalósítani, hogy az európai nemzeti államok, vagyis az EU tarállamai és az EGT államai az USA tagállamai módjára tagolódjanak be az EU-ból kialakítandó, az USA-hoz hasonló Európai Egyesült Államokba. Ez az újonnan és lehetőleg minél gyorsabban megalakuló Európai Egyesült Államok szintén prezidenciális köztársaságként működne és így az EU bizottságának az elnöke az Európai Egyesült Államok elnökévé lépne elő, az általa irányított jelenlegi bizottság válna a közvetlen irányítása alá tartozó kormányvá. Ily módon Junker, vagy az utóda, mint az Európai Egyesült Államok elnöke, egyszemélyi hatáskörben aláírhatná az USA elnökével a TTIP-et.

Hogy ez megvalósítható legyen, az USA korábbi demokrata elnöki adminisztrációja tisztában volt azzal, hogy ehhez maximálisan le kell gyengíteni az európai nemzeti államokat. Ennek érdekében a demokrácia exportjának a látszatával – amely nagyon hasonlított a volt Szovjetuniónak az arab világot megcélzott szegénységet eltörlő forradalom exportjához—Irakban, Egyiptomban, Líbiában és Szíriában a megélhetést, egzisztenciális és szociális biztonságot, valamint egészségügyi ellátást és normális államrend-fenntartást megvalósító diktatórikusan irányító elnökökkel szemben felkeléseket szított, amelyek felszínre hozták az iszlám szélsőségeseket, polgárháborúba és teljes anarchiába döntve ezeket az országokat. Az ily módon az USA demokrata elnöki admi-

nisztrációja által tudatosan létrehozott lét-, és egzisztenciális bizonytalanságból menekülni kívánó tömegek az amerikai állampolgárságú Soros György szervezetei irányításával 2015 óta szervezeten nyomulnak Európába. Ezzel előre kiterelve az amerikai centrumból irányított pénzügyi és gazdasági háttérhatalmat kiszolgáló demokrata-párti politikai kurzus az európai nemzeti államok szétverésével minél előbb létre hozná a már említett Európai Egyesült Államokat. Így szeretné kész tények elé állítva rákényszeríteni az USA elnökét, hogy a létrejött Európai Egyesült Államok elnökével parafáltassa a TTIP-et, vagy ha ez nem sikerül, abban a reményben, hogy négy év után ismét ők kerülnek hatalomra, a reménybeli újból hatalomra kerülő demokrata párti elnök parafálhassa az Európai Egyesült Államok elnökével, akinek kiválasztásáról az USA újbóli demokrata párti kormánypolitikája lenne hivatva gondoskodni.

2. Az Európát uralni akaró eme amerikai globális gazdaságpolitika elméleti előkészítése

Ennek az európai nemzeti államokat tönkretenni akaró transzatlanti neoliberális amerikai politikának az elmúlt század 20-as éveire visszamenő elméleti előzménye van. Az USA jelenlegi demokrata párti politikája és a Soros György által irányított és finanszírozott „Nyílt Társadalom” szervezeti hálózata a Páneurópai Mozgalmat megalapító Coudenhove-Kalergi-től szerezte be az elméleti indíttatást. Coudenhove-Kalergi az Első Világháború, pontosabban az akkori nevén a „Nagy Háború” után, 1924-ben megjelentette „Európa megreformálása” című könyvét, amelyben arról írt, hogy a „Nagy Háborúra” azért került sor, mert Európa sok nemzeti államból áll és ezek a nemzeti államok összevesztek egymással. Ezért a nemzeti államokat indokolt lenne felszámolni és az USA mintájára Európai Egyesült Államokat kellene létrehozni. Azzal viszont Kalergi is tisztában volt, hogy ezt nem könnyű megvalósítani, mivel az európai nemzeti államokban a nemzeti kultúrának, a nemzeti hagyományoknak, minden egyes nemzeti nyelvnek, az adott nemzeti államban a lakosság által vallott vallásnak, valamint a hazafias érzületnek erős gyökerei vannak. Ezért álláspontja szerint ezeket a gyökereket szét kell szakítani, ami véres erőszak nélkül csak úgy lehetséges, ha egy népvándorlás mesterséges elindításával muszlim vallású arabokat tömegével telepítenének be Európa valamennyi nemzeti államába. Az így létrejövő vérkeveredéssel Kalergi szerint egy olyan sárga színű faj alakulna ki Európában, mint amilyen az ókori Egyiptomban a kopt népes-

ség volt. Álláspontja szerint az így kialakuló új társadalom már nem ismerné a hazafiság érzését, kozmopolitává válna, igaz műveltségi színvonal is jelentősen lecsúszna, ami azonban csak átmeneti jellegű lenne, mivel ezt a szellemileg és intelligenciájában lecsúszott tömeget a magasabb műveltségi színvonalon álló európai zsidóság irányítani tudná. Ezzel az elmélettel indult el a Pán Európai Mozgalom, amely a két világháború között jelentéktelen maradt, azonban a II. Világháborút követően felerősödött.

Annak ellenére, hogy Coudenhove-Kalergi főnemesi osztrák származású apától és ugyancsak ilyen japán családból származó anyától származott, akinek az apja osztrák és német diplomata volt, mégis úgy látom, hogy elmélete amerikai indíttatású. Ebben jelentős szerepet játszik az USA-nak az I. Világháborúba történt bekapcsolódása. Erre azért került sor, mivel Oroszországnak a Nagy Háborúból 2017-ben történt kilépésével jelentősen meggyengült az Antant és várható volt, hogy a közép-európai államok nyerik meg a háborút. Ebben az esetben viszont Franciaország visszafizetné az amerikai bankoktól felvett hihetetlen nagy összegű kölcsönt. Ezért az amerikai bankok arra szorították az USA akkori elnökét, Wilsont, hogy az Antant oldalán lépjen be a háborúba. Wilson eleinte vonakodott ettől a Monroe elv alapján, mely szerint Európa az európaiaké, Amerika pedig az amerikaiaké és nem avatkozik egyik sem a másik ügyeibe. A bankok nyomására végül is azonban Wilson hadüzenetre kényszerült. Itt is évés közben jött meg az étvágy. Az amerikai vezetés látva Európa értékeit, gazdasági tartalékait, egyre erősebben kezdett érdeklődni iránta, amit igaz, a békeszerződést megelőző tárgyalásokon nem mutatott ki, sőt Wilson a győztes nemzetek mohóságán felháborodva ott is hagyta a béketárgyalásokat. Azonban érdekes, hogy a béketárgyalásokat követően annak ellenére megjelent és meglehetősen megerősödött Európa denacionalizálási irányzata, hogy a győztes antant hatalmak saját nacionalista érdekeik szerint jártak el a legyőzött államokkal szemben a békekötés feltételeinek a megfogalmazása során. Kalergi könyvével, illetőleg elméletével párhuzamosan, sőt azzal összefüggésben a „páneurópai mozgalom” keretében jelent meg a „Bécsi Kör” filozófiájában az ún. „nyelv-logikai szintaxis”, amely egy olyan átfogó világnyelv kidolgozásán munkálkodott, amely a matematikai logikán alapulva következetessége és egyszerű nyelvtani tételei alapján könnyen elsajátítható és érthető lenne. Ennek az elméletnek a filozófiai és rendszertani alapjait az osztrák származású Wittgenstein dolgozta ki, amelynek kiinduló alapját a Cambridgben tanító matematikus és filozó-

fus „Principia Mathematicae” könyve jelentette. A nyelv-logikai szintaxisról írt doktori disszertációját a Cambridge-i Egyetemen Bertrand Russelnél védte meg. Érdekessége a dolognak, hogy abban az időben ott tanított még John Maynard Keynes, aki a II. Világháború alatt Delano Franklin Rosewelt tanácsadójaként az USA-nak a II. Világháborúba történt belépésekor a liberális gazdaságpolitikáról a szociális piaci gazdaságpolitikára való átállást javasolta annak érdekében, hogy szociális irányultságú belpolitikai konfliktusok ne terheljék az USA hadba lépését és hadászati tevékenységét. Így alakult ki a „New Deal” Amerikában az 1940-es évek elején, amely a II. Világháborút követően a nyugat európai kontinentális államok hivatalos gazdaságpolitikája volt, egészen az 1980-as évek végéig. Áttételesen tehát Wittgensteinre és a „Bécsi Körre” hatással lehetett Keynes gazdaságfilozófiáján keresztül az USA fel fogása Európáról. Az összefüggésekre utal még az is, hogy a „Bécsi Kör” kelet-európai régiójában Wittgenstein nyelvelmélete alapján Lejzer Zamenhof angol-latin-olasz-jiddisch és francia szavakból elkészítette az „esperantó” műnyelvet, amely az egyes európai államok és nemzetek közös nyelveként lett volna hivatott funkcionálni. Soros György édesapja, Soros (Schwarcz) Tivadar ügyvéd is az eszperantó mozgalom lelkes híveként sajátította el ezt a műnyelvet a galíciai fronton, az I. Világháborúban és lett a magyar eszperantó folyóiratnak, a „Literatura Mondónak” az egyik megalapítója 1922-ben és szerkesztőségi munkatársa, aki több irodalmi művet is publikált eszperantó nyelven. Egyértelműen fennáll az összefüggés Wittgenstein elmélete és Zamenhof által elkészített eszperantó nyelv között. Wittgenstein kidolgozta az internacionalista nyelv grammatikai elvi szerkezetét, kiindulva Bertrand Russel matematikai elméletéből, Zamenhof pedig erre a szerkezeti vázra felépítette az eszperantó nyelvet. Mivel a bécsi kör filozófiája ideológiailag szöges ellentétben állt a nemzeti szocializmus ideológiájával, Hitler hatalomra jutásával áttevődött számos képviselőinek zsidó származása miatti emigrációja folytán az USA-ba, ahol számos nézet átvételre került belőle és a Soros György által képviselt „nyílt társadalom” ideológiában is érezhető, az eszperantó helyett azonban a nemzetközi kommunikáció nyelve az angol lett. Soros György, amikor 1947-ben az Eszperantó Világkongresszus apropóján kivándorolt Magyarországról, Londonban telepedett le, és miután megszerezte ott a közgazdász diplomát átköltözött az USA-ba, ahol tőzsdei spekulációba kezdett, ami gyanúsán gyors meggazdagodást hozott neki. Valószínű azonban, hogy az USA legfőbb hivatalaiba beépült pénzügyi hatalom felismerve az ifjú Soros György tehetségét és

közgazdasági képzettségét, valamint informálódva eszperantós előéletéről, olyan tőzsdei spekulációkban segítették bennfentes ismeretek informális és bizalmas közlésével, amelynek eredménye az az óriási vagyon lett, amellyel ő hivatalosan rendelkezik. Gyanítható azonban, hogy ez az óriási vagyon nem az övé, csak a kezelésére van bízva és amely tulajdonképpen azé a politikai háttérhatalomé, amelyiknek a célja a migráció segítségével az Európai Egyesült Államok megalakítása.

Mind ezt figyelembe véve csak látszat volt az, hogy Európának a Coudenhove-Kalergi által meghirdetett egyesítési szemlélete az 1920-as évek végére lecsengett. Valóban úgy tűnt, hogy múló divatirányzat volt, ami azonban csak takaréklángra lett helyezve, mert sokkal fontosabbá vált az időközben bekövetkezett gazdasági világválság és annak megoldása. Ezen kívül David Bengurion cionista (munkás)mozgalma (Póale Cijon) mozgalma, amely arra irányult, hogy a világ zsidósága –így az európai is–, települjön vissza ősei földjére, Jeruzsálembe és annak környékére. Ez egyelőre arab területeknek a jeruzsálemi főmufti közreműködésével történt megvásárlásában jelentkezett, az arab és a zsidó lakosság közötti szomszédságból adódó ellentétek –amelyek eredetileg is fenn álltak—azonban tovább mélyültek, így semmi alapja nem volt annak, hogy az európaiaknak az arabokkal történő keveredésével létrejövő új népesség irányítható lenne az Európából egyre nagyobb számban kivándorolni tervezett zsidósággal. Ráadásul Európa több országában szintén divatként végigsöpört antiszemita hullám, amely Hitlernek 1933-ban Németország kancellárjává történt megválasztása és a nemzeti szocialista Németországnak II. világháborús kezdeti sikerei következtében nemcsak a vele „szövetséges”, hanem az általa leigázott államokban az európai zsidó lakosság olyan erősen megritkult, hogy egy különben is ellenséges arab tömeget még az európai „fajjal” történő keveredése ellenére sem tudta volna irányítani. Teljesen téves volt Spenglernek a „Nyugat alkonya” című kétkötetes munkájában leírt az a nézete, hogy a katolikus és a protestáns kereszténység közelebb áll az iszlámhoz, mint az ortodox kereszténységhez. Ezt azzal igyekszik alátámasztani, hogy a nyugati egyház a keresztény világtudat arab formáját reprezentálja. Krisztus prófétája Pál, Allahé pedig Mohamed, a népi vallásban pedig „Mohamed a Krisztus alakkal olvad egybe.” A nyugati és a keleti kereszténység között semmilyen átjárás nincs, ellentétben az iszlámmal, amely a nyugati kereszténységhez hasonlóan nem merevedett be, mint a keleti.

4. A transzatlanti amerikai és a legerősebb európai országok gazdasági érdekeinek találkozása

Annak oka, hogy a 2010-es években újból fellángolt a muszlim vallású észak-afrikai és közel-keleti arabok Európába történő tömeges bevándorlásának a lehetővé tétele, az USA már tárgyalt gazdasági érdekein túlmenően több nyugat-európai államnál a születési rátának vészes negatívumba fordulása és az egészségügy permanens fejlődése következtében az élettartam-hosszabbodással együtt járó társadalmi elöregedés, a szociális ellátórendszer távlati összeroppanása és az egyre fenyegetőbb munkaerőhiány. Korábban az Egyesült Királyság labour kormánya csatlakozott az ifjabb Bush adminisztráció iraki háborújához, amelynek eredménye Irak anarchiába és polgárháborúba taszítása lett. Minthogy nemcsak az ifjabb Bush, hanem az akkori brit kormányfő, Tony Blair is alaptalanul állította, hogy Szaddam Huszein atomfegyverrel rendelkezik, pártját is magával rántva megbukott. 2008-ban az Obama adminisztráció Franciaország és Németország egyetértésével megindította a már ugyancsak említett arab tavaszt, mivel az iraki Szaddam Huszeinhez hasonlóan sem a líbiai diktátor Mohammed Kadhafi és a többi arab diktátor sem volt hajlandó értékarány alatt, egészen olcsón adni az olajat, amit e három állam megkívánt volna tőlük. Az ebből kialakult anarchia és kaosz a már szintén említett módon váltotta ki az Európába irányuló tömeges bevándorlást, amely Európára 2014-től vált erőteljesen veszélyessé, ugyanakkor a fejlett nyugat-európai államok egy jelentős része kedvezőnek ítélte, mert úgy vélte, hogy ezáltal néhány éven belül megoldódik a munkaerőhiány. Az Európai Bizottság és az Európai Parlament többségben lévő liberális-zöld szárnya Soros Györggyel együtt e két irányból jövő és egymással találkozó érdeket támogatva áll ki tévesen a muszlim vallású zömmel arab migráció és a migránsoknak a nemzeti államok általi kötelező befogadása és betelepítése mellett.

Ennek tudható be, hogy amikor beindult a tömeges migráció embercsempészek közreműködésével és később már el nem takarható Soros „nyílt társadalmi hálózatához” tartozó emberjogvédő alapítványainak segítségével megszervezett tömeges Európába történő bevándorlás, az európai bizottság nem tartotta fontosnak, hogy felhívja Görögországot és Itáliát, most pedig Spanyolországot a schengeni határok védelmére. Sőt a német kancellár, Angela Merkel, a „Willkommenkultur” jelszavával egyenesen invitálta őket Európába. A szociál-liberális, és a keresztényszocialista európai kormányok, így sem Franciaország, sem Németor-

szág, sem Ausztria, sem Olaszország, sem a skandináv államok kormánya nem tettek semmit a menekült áradat megállítására, sőt elítélték azokat az országokat – így a Visegrádi 4eket –, amelyek útját állták a menekültek jogtalan beáramlásának. A migránsokat tárt karokkal váró nyugat-európai bal-liberális kormányok és maga Brüsszel is azt hiszi, hogy néhány éven belül rendszeres nyelvi és szakmai képzés mellett beintegrálódnak annak az országnak a munkaerőpiacára, ahová a kvótarendszerrel elhelyezi őket az Európai Bizottság.

5. A gazdasági érdekeltségeken túlmenő demográfiai ENSZ célkitűzések Soros közreműködésével

A migráció az ENSZ-t is erőteljesen foglalkoztatta a világ egyenlőtlen demográfiai helyzetének alakulása miatt. A helyzet ugyanis az már több évtizede óta, hogy Európa lakossága az alacsony népszaporulat miatt egyre csökken és ez nemcsak a nyugat-európai gazdaságilag fejlett államokra vonatkozik, hanem a közép-, és kelet-európai államokra is. Ugyanakkor Afrika és Elő-Ázsia őslakossága jelentősen szaporodik, különösen azokban az államokban, ahol az iszlám uralkodik, amely lehetővé teszi a többnejűséget. Az iszlám értelmében ugyanis egy férfinak négy törvényes felesége lehet és négy feleségtől származhatnak törvényes utódai. A túlszaporodás ennél fogva Afrikában két irányból is adott. Egyfelől Afrika belső és középső részében a természet-közeli életlehetőségek által primitív körülmények között is fel lehet nőni minden szülői megterhelés nélkül, iskolakötelezettség hiányában. Ugyanakkor a felnőtt vegetáló primitív élethez, amely az őserdők mélyén jelenik meg, nem szükséges a felnőtt élet viteléhez különösebb képzettség. A primitív törzsi szervezeten belül ugyanis primitív gazdasági körülmények között egyszerű módon meg tud élni a törzsi szervezetben élő közösségek minden tagja. Más azonban a helyzet a fejlettebb észak-afrikai és elő-ázsiai társadalmakban, ahol ehhez viszonyítva egy jóval fejlettebb arab kultúrával lehet találkozni, amely arab kulturális társadalom már fél-állami szervezetű, ahol már van állam, de az államon belül még a törzsi szervezetre emlékeztető, de annál jóval fejlettebb klán-szervezetek léteznek. Ezekben az arab államokban, vagy azoknak egy részében a mandátumukat ismétlődően, korlátozások nélkül megújítani lehetséges körülmények között uralkodó diktátorok az előző szovjet befolyásra kialakított viszonylag korszerű ingyenes egészségügyi és szociális ellátás, valamint foglalkozásbiztosítás mellett a társadalom tagjai létezni tudtak. Az isz-

lám által elvárt szaporodásnak ennél fogva fennálltak a feltételei. Ez pedig annál fogva, hogy az iszlám kultúra alá tartozó társadalmakban a politika és az állam, valamint a családi élet elválaszthatatlanul összefügg az iszlám vallással, a túlszaporodás feltételei adottak. Ugyanakkor ezt a túlszaporodást – különösen ami már Afrika belsejében – egyre inkább éhséggel és lázadással fenyeget, az ENSZ akként kívánja megoldani, hogy ennek az egyre kilátástalanabb életfeltételek közé kerülő tömegnek egy jelentős része vándoroljon át Európába és az ott felhalmozódott vagyon és ez által biztosított szociális segély terhére egzsisztáljon az ottan történő beintegrálódásáig.

Ennek kivitelezésére a legjobb közösségi alanynak az iszlám vallású arab közösségek mutatkoznak, ahol a Korán alapján minden hívő az iszlám vallást terjeszteni köteles és ellenségesen kell fellépnie minden olyan vallásos vagy ateista személlyel, aki más vallás tételeit hiszi, valamint olyan személlyel szemben is, aki vallástalan. Ez vonatkozik azokra az államokra is, amelyekben nem az iszlám, és nem annak a kultúrája uralkodik, hanem amelyek a görög-római klasszikus és zsidó-keresztény kultúrkörhöz tartoznak. A Korán értelmében ezeket az államokat el kell pusztítani, illetve meg kell hódítani, polgáraikat pedig az igaz hitre, vagyis az iszlámra kell téríteni, aki pedig erre nem hajlandó külön adóval kell sújtani, ha pedig ennek megfizetését megtagadja, halállal kell büntetni. Mínderre a történelem folyamán már két alkalommal sor került. Egyszer a kora-középkorban Hispániában a mór uralommal, másodszor pedig a késő-középkorban Európa déli és középső részében a török uralommal. Most pedig látható, hogy mit tett az Iszlám Állam azokon a területeken, ahol kalifátusát berendezte. Tekintettel arra, hogy az ISIS vezető rétege az iszlámon belül a síta irányzathoz tartozik, az általa meghódított területeken a szunnita irányzathoz tartozókat, ha nem voltak hajlandók áttérni a síta irányzathoz, kivégezte. Palmyrában lerombolta és megsemmisítette a görög-római korból megmaradt impozáns épületmaradványokat és szobrokat. A múzeumokból kihozta a lelőhely-megjelöléssel és kor szerinti datálással nyilvántartott ókori tárgyakat és ékszereket, amelyeket az antik kereskedelemben értékesített annak érdekében, hogy a befolyt pénz fegyverbeszerzésre fordíthassa. A szakirodalomban megjelent olyan nézet, mely szerint a működése területén az infrastruktúrát helyre állította és szociális ellátást vezetett be. A felszabadított területek települései azonban nem ezt mutatják. Romhalmaz van mindenütt. A Közel-Keleten az ISIS ideológiai hatására még azokban az államokban is, amelyeket még részben sem foglalt el, megindult a kopt

és egyéb görög-keleti keresztények üldözése, fizikai megsemmisítése, templomaik lerombolása és a velük szemben elkövetett merényletsorozatok.

Mindezeket akkor még nem tudta az ENSZ, amikor az ezredfordulót megelőzően felújította az 1920-as évek végére elhalt Kalergi tervet és az abban foglalt arab migránstömegeknek az európai népszaporulat negatív irányba fordulása következtében egyre ritkuló népességének a feltöltését érdekében Európába történő irányítását a túlszaporodott területeken történő népességritkítással gondolja a globális demográfiai világegyensúlyt megvalósítani. Ennek jegyében született meg az ENSZ new-yorki kirendeltségének „Immigration replacement” című jelentése, mely szerint 2025-ig bezáróan „Európának 159 millió bevándorlóra van szüksége.” Ez 2015-re annyiban szelődött, hogy a 2000 szeptember 26-án nyilvánosságra hozott „Project Syndicato” évente egy millió bevándorlónak az Európába történő befogadását irányozza elő annak érdekében, hogy az európai gazdaság megfelelő számú munkaerővel rendelkezzen. E folyamat megvalósulásának azonban a legnagyobb akadályát a Soros Györgytől a „Bloomberg Businnes” folyóirat 2015. október 30-iki számában megjelent tanulmány szerint a nemzeti határok, az Európai Unióban pedig a tagállamok belső határai képezik. Ez is az Európai Egyesült Államok létrehozása mellett szóló érv az e nézetet vallók szerint. A Financial Times 2005. július 26-iki számában megjelent tanulmányában pedig az Európába folyamatosan beérkező migránsoknak az Európai Bizottság által az egyes tagállamok részére meghatározott számú kötelező szétosztását javasolta, amelyet az Európai Bizottság 2017. november 16-iki keltezésű határozatával elfogadott.

Ez a demográfiai egyensúly megvalósítási tervének az egyik oldala. A másik oldala viszont az „Immigration replacementben” szintén szereplő „genocidium”, aminek kialakulását a „demográfiai válság” csökkentése, illetve megszüntetése érdekében megfelelő politikai háttértevékenységgel elő lehet segíteni. Ha bele gondolunk, ez valósult meg Dél-Európában a Jugoszláv Köztársaság területén. Josip Broz Tito ugyanis politikai örökségként meghagyta, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság elnökei meghatározott évi sorrendben váltsák egymást a Szövetségi Köztársaság elnöki székében. Amikor azonban Szerbia elnökére, Milosevicsre került a sor, nem tartotta be ezt a játékszabályt és nem adta át a helyét az őt követő soros elnöknek, hanem centralizálva, diktatórikus elnöki hatalmat alakított ki, megvonva a tagállamok behatárolt korlátozott szuverenitását és a két tartomány autonómiáját. Az emiatt

kialakult polgárháborús hangulat közepette nyilatkozott az idősebb Georg Bush, az USA akkori elnöke, hogy ő és adminisztrációja csak egységes Jugoszláviát ismer el és csak azzal hajlandó tárgyalni. Erre indította meg Milosevics a háborút a tagállamokkal szemben és amely különösen Horvátország, valamint Bosznia és Hercegovina területén mind a szerbek, mind a horvátok, mind pedig a bosnyákok részéről egymással szembeni tömegméretű népiertásokhoz vezetett, amelyekben, mint pl. Szebrenicában, a „békefenntartó” ENSZ katonák tétlenül néztek végig és nem avatkoztak be. Nagyszámú tömegsír tanúsítja mindezt. Az USA és az ENSZ ezt a kölcsönös öldöklést és polgárháborút éveken keresztül passzívan nézte végig, holott az USA a maga bombázó tevékenységével korábban is kialakíthatott volna olyan helyzetet, ami a Daiton-i Egyezményhez hasonló befejezést jelentette volna e genocidiumokkal és tömegsírokkal tarkított polgárháborúnak. A másik hasonló ilyen polgárháború tört ki Ruandiában, ahol a hutu és a tuszi ellentét alapján ölték tömegesen egymást, csak azért, mert az egyik törzs az iszlámon belül síta, a másik pedig szunnita. Itt is milliók estek áldozatul. Az ENSZ és a nagyhatalmak itt is évekig csak tétlenül nézték az eseményeket és amikor már úgy látták, hogy megfelelően megritkult a lakosság, akkor avatkoztak be és rendezték úgy ahogy a helyzetet.

6. A következmények és a mögöttük meghúzódó bizonyítható vallási motívumok

Az eddigi tapasztalatok nem ezt mutatják. Pokol Béla az *Európa végnapjai – A demográfiai összeroppanás következményei* címen, jóval a tömeges migráció megindulása előtt megjelent könyvében utal arra, hogy a már Európába letelepedett és ott munkát vállalt arabok gyermekeiket visszaküldik szülőhazájukba a nagyszülőkhöz, az iszlámnak megfelelő nevelésben részesülés érdekében. Felnőve visszajönnek szüleikhez Európába, azonban olyan képzettséggel, amely nem alkalmas arra, hogy azzal az európai modern, komoly szakmai és technikai-technológiai képzettséget, valamint innovációt, és beilleszkedési készséget, képességet igénylő munka világában megállják a helyüket. Ennél még súlyosabb a helyzet. Ugyanis azok a migránsok, akik tömegesen Európába eddig bejöttek és akiket eddig a nyugat-európai államok különböző helyeken elszállásoltak, csak a segélyre aspirálnak, annak rendszeres juttatását, valamint az adott ország polgáraival egyenlő mértékű szociális ellátásokban való részesülést megkövetelik, ugyanakkor deviáns magatartá-

sukkal valamennyi nyugat-európai országban a köznyugalmat és a közbiztonságot veszélyeztetik. Rendszeres jelenség részükről a nők és a kiskorú fiúk, valamint lányok csoportosan történő szexuális zaklatása, sőt megerőszkolása, járókelők utcán történő feltartóztatása és értéktárgyaik elvétele, összeverése, üzletek kifosztása, valamint az általuk elkövetett áruházi és plázai lopások, rendbontások számszerű emelkedése. Elég e tekintetben a svédországi, a németországi, a francia-, és olaszországi, valamint az ausztriai inzultusokra utalni. Újabbán már a közúti áruszállítás sem biztonságos, mert a kamionokat is megtámadják. A migráns fiatalok csoportos garázdálkodása miatt ma már egyre több német és francia nagyvárosban félnek az emberek az utcára kimenni világos nappal is, nem is beszélve sötétedés után. Az egyes országokban és azok településein végrehajtott konkrét migráns-atrocitások dokumentálva vannak nemcsak a magyar, hanem a nyugat-európai sajtóban is, noha a hivatalos hírközlés ezeket elhallgatni és palástolni próbálja és azt igyekszik kimutatni, hogy nincs összefüggés az egyes erőszakos köztörvényi bűncselekmények, valamint azok számszerű emelkedése és a migráció között. Ugyanakkor egyértelműen bizonyítja a kettő közötti összefüggést az, hogy azóta, amióta az olasz kormány bekeményített és szigorította a migránsok Olaszországba jutásának a lehetőségét, új útvonalként Spanyolországot választották és amióta oda irányul a migráció, a köztörvényi bűnözés számszerűsége is jelentősen megemelkedett. Elgondolkodtató továbbá, hogy mindazoknak a többsége, akik e cselekményeket elkövetik, a cselekmények elkövetésekor közlik, hogy mindezt Allah nevében követik el. És itt jön a terrorizmus, amely tömegével szedte halálos és sérült áldozatait és amelyek túlnyomó részét öngyilkos vagy polgárpártos robbantásokkal, vagy teherautós tömeges gázolásokkal követnek el szélsőséges iszlamista terroristák, amelyek szinte mindegyikét az Iszlám Állam (ISIS) vállalta eddig magára, az elindult vizsgálati eljárások pedig egyértelműen kimutatták, hogy az elkövetők az ISIS táborai-ban kaptak kiképzést és az ISIS megbízása alapján követték el előre kidolgozva terrorista cselekményeiket.

7. E terv esetleges megvalósulásának várható etnográfiai, gazdasági, szociális, kulturális és jogi hatásai

7.1. Az etnográfiai kihatás

Ha e terv megvalósulna, a négy fal között, íróasztal mellett kialakított társadalmi „mérnökösöködés” által kiagyalt elmélet szerint az ókori

egyiptomi koptokhoz hasonló kevert népfaj alakulna ki a fehér és az arab fajtól a vérkeveredés által. Ez azonban nem következne be. Erre utal a már Európában több generáción keresztül letelepedett arab közösségek életvitele, amelyek elkülönülve, magukat gettósítva élnek, sőt „no go” zónákká alakítják a maguk lakta városrészeket. Ez a nyugat-európai nagyvárosokban ma már általános jelenség. Ezekre a területekre a rendvédelmi szervek sem szívesen mennek be. Ha mégis feltétlenül be kell menniük, csak komoly erősítés mellett teszik ezt. Ez volt tapasztalható az utóbbi évek terrorcselekményei miatti brüsszeli házkutatások esetében. A helyzet tehát az, hogy az arabok követve vallásukat, nem hajlandók keveredni a más vallású európaiakkal. Lenézik és ellenségesen kezelik őket. E motiváció és a térítési kötelezettség alapján támadó és hódító jelleggel lépnek fel, ha csoportosan vannak. A kölni és a hozzá hasonló erőszakos, csoportosan elkövetett szexuális atrocitásokat is a 2015-től tömegesen Európába érkező arab fiatalok az európai nők lenézésétől motiváltan követték el. Mindez arra utal, hogy népkeveredés legfeljebb csak kis mértékben alakul ki. Viszont párhuzamos társadalmak jelennek meg, amelyben az araboknál tapasztalható népszaporodás folytán ezek veszik majd át településről településre menve, a nagyobb településektől lefelé egyre jobban kiszorul az európai népesség. Ez távlatilag Európa államszervezetének széteséséhez és Európa kalifátus rendszerre történő átállásához vezetne.

7.2. A gazdasági kihatás

A németországi, az ausztriai és a franciaországi iskolákban is az tapasztalható, hogy az államalkotó nemzetiségű tanulókkal egy osztályba járó arab fiatalok elkülönülnek a nem hozzájuk tartozó társaiktól, nem tanulnak, tanáraikkal ellenségesek és bizalmatlanok. Újsághírek foglalkoztak azzal, hogy igen gyakori az agresszív és kihívó a viselkedés részükről a tanáraikkal és osztálytársaikkal szemben. Nagy hányaduk kimarad az iskolából és deviáns módon él. Illegális, főleg drogkereskedelemből, prostituáltak futtatásából és vagyon elleni bűncselekményekből igyekeznek fenntartani magát. A fiataloknak ez az a nem dolgozó, némi szociális segélyből élő rétege, amely autók felgyűjtásával járó utcai zavargások résztvevője, amellyel Nyugat-Európa nagyvárosaiban egyre gyakrabban találkozni lehet. Ugyanakkor Németországban, Ausztriában és a skandináv államokban az átlagos nyugat-európai országokhoz képest jelentősen nagyobb a szociális segély, amelyet az újonnan érkező

migránsok is megkapnak, nagy hányaduk nem is keres munkát. Emellett pedig a már említett okok miatt fennálló alulképzettségük alkalmatlanná teszi őket arra, hogy az egyre nagyobb szakképzettséget igénylő munka világába beintegrálódjanak. A tősgyökeres európaiaknak a szaporodási rátájának tartós negatívuma miatt egyre nagyobb munkaerőhiánya következtében a gazdaság is egyre gyorsuló mértékben hanyatlani fog kezdeni. A segélyeket a Soros-féle javaslat értelmében az IMF-től és netán a tőle felvett hitelekkel lehetne csak fedezni. Mindez az európai államok és végül az egész európai kontinens eladósodásához vezetne. Ezen kívül pedig a felvevő piac zsugorodása következtében egyre több cég fizetéskeptelenné válásával lehetne számolni.

7.3. Szociális kihatás

A tapasztalat az, hogy az Európába érkezett óriási migránstömegből csak igen kevesen akarnak dolgozni. Azok közül is, akik hajlandók erre, legtöbbszörnek, mint már előbb említettem, nincsen olyan képzettsége, amellyel megállná a helyét a mai fejlett technológiával rendelkező munkaerőpiacon. Ezen kívül a többség elutasítja mind a nyelvi, mind pedig a szakmai tanfolyamokon való részvételt, amit mind az EU, mind pedig a befogadás mellett álló államok a részükre szerveznek. Mint már erről szó esett, a legtöbbször az állam nyújtotta szociális segélyekből kíván élni, amit még igyekeznek vagyon elleni devianciával kiegészíteni. Ez a gazdag uniós tagállamokat is annyira megterheli, hogy távlatilag csökkenteni fog kelleni a szociális és társadalombiztosítási szolgáltatások természetbeni és pénzbeli oldalát egyaránt. Soros György javaslata alapján hogy ez ne következzen be, minden tagállam vegyen fel hitelt az IMF-től, a Világbanktól vagy éppen tőle. Ennek az eredménye az államok teljes eladósodás lenne, és így is összeomlana az európai államokban nemcsak a szociális ellátás, hanem az államháztartás is. Pokol Béla ennek a nagy valószínűségét és veszélyét is helytállóan a könyvében végig vezetve leírja.

7.4. Kulturális kihatás

Az Európai Uniónak a civilizáció szempontjából a legfejlettebb és elkényeztetett, elkényelmesedett jóléti társadalmi részben az információs dömping, valamint a gondolkozásbeli eltunulás következtében egyre manipulálhatóbbá vált és válik. Sem a hozzá címzett és készen

kapott információkat, divatos ideológia-eszmei nézeteket kritikailag egyre kevésbé értékeli. Ezért felületessége egyre nagyobb méretűvé válik és ezért a legerőteljesebb impulzusokat kiváltó divatos uralkodó irányzatoknak behódol. Egyértelműen ez mutatkozott meg az Európai Parlament 2017. november 16-án meghozott határozatánál, amelynél a képviselők magas többségi arányban a néppárti képviselők egy jelentős hányadával együtt a zöld-liberális frakció elérte a migránsok szelektálás nélküli felső korlátok nélküli befogadást az Európai Unióba, akiket a bizottság minden évben elosztana befogadási kötelezettséggel az egyes tagállamok részére. A jelen korunk fejlett civilizált jóléti társadalmát az mutatja, hogy egyre zsugorodik a valódi szellemi elit. A formális szellemi eliten belül is egyre csökken a tartalmas szellemi elit aránya. A kultúra, a művészet és a tudomány egy része is eme felületességnek az áldozatává kezd válni. Egyre nagyobb számban jelennek meg áltudományok (gender elméletek, stb.), disszonáns hangvételű zeneművek, meghökkentő és üres képzőművészeti alkotások, diszfunkcionális öltözködési és egyéb divatirányzatok. A migránsok beáramlásával az európai kultúrpolitika történelmileg kialakult klasszikus görög-római-zsidó keresztény kultúrájáról, annak szimbólumairól (lásd a francia keresztlevéltelt II. János Pál pápa emlékműjéről) arról a javaslatról, hogy a keresztény templomok tornyairól vegyék le a keresztet, mert ez sérti a bevándorlók vallási érzületét. Mindez arra utal, hogy az európai kultúrpolitika defenzív módon készíti elő az iszlám vallás uralmát és kultúráját, aminek távlati következménye a még megmaradt és átöröklődött ókori görög-római-zsidó-keresztény/keresztényen, valamint az ebből merítő racionális alapú felvilágosodási kultúra valamennyi szellemi, képzőművészeti, zenei, irodalmi és filozófiai-eszmei terméke megsemmisülne, ezen kívül még az alapkutatásokon nyugvó tudományos értékek nagy része is. Megsemmisülne minden vallási tárgyú műtárgy és festmény. Megismétlődne az ókori alexandriai könyvtár felgyújtásához hasonló sorozatos könyvtár-megsemmisítés, de most már globális méretekben. A több évszázados vallási műemléképületek és belső műkincseinek freskóinak, képeinek a lerombolása, megsemmisítése esetleg mecsetté történő átalakítása várható, miként ez történt Bizánc és a Kelet-Római Birodalom ortodox templomaival az 1453-al sikeresen befejezett ozmánhódítással. Legújabbban erre utaló helyzet a már említett afganisztáni óriás szobrok barbár felrobbantása a tálib uralom időszakában az ezredfordulón, valamint Palmira ókori romvárosának a megsemmisítése az ISIS uralma alatt. Mindez várhatóan be fog következni, mihelyt az iszlám vallású

arabok túlsúlyba kerülnek Európában és mihelyt ennek következtében Európában uralkodóvá válna az expanzív terjeszkedő iszlám vallás és annak intézményrendszere. Az iszlám vallás és annak az állampolitikaival összefonódott intézményrendszere ugyanis merev és nem hajlandó megújulásra és igazodni a zsidó-keresztény kultúrához. Sőt a zsidó vallási kultúrával és magával a zsidósággal szemben eleve ellenséges, a kereszténységgel szemben pedig a vallási különbözőségeken felül még azért is, mert kultúrájának gyökere a görög-rómain kívül a zsidó vallási kultúrában van.

7.5. Közbiztonság, jogbiztonság

A közbiztonság alakulását és annak tragikus romlását a migránsok dologtalansága, a jogállami segélyrendszerre pióca módjára rátapadó és integrálódni nem akaró dologtalan és az európai szellemiséggel, kultúrával életmóddal és vallással ellenséges energiától és életerőtől duzzadó deviáns tömegének antiszociális attitűdjeiről már más vonatkozásban szoltunk. Itt csak annyit említünk meg, hogy a kötelező elosztással történő letelepítésük eleve reménytelen. Az eddigi bevándorlásuk is azt mutatta, hogy meg sem várták a befogadási eljárásuk befejezést, eltűntek a hatóságok látóköréből és kóborolnak tagállamról tagállamra, az Európai Unió területén. Azzal, hogy az Európai Unión belül a határok szabadon átléphetők, a tömeges bevándorlással mozgásuk teljesen ellenőrizhetlenné válik. Letelepítésük a kötelező elosztással eleve reménytelen. Ezt mutatja az első, az uniós tagállamok belügyminiszterei által megszavazott kvóták szerinti letelepítésük végrehajtásának sikertelensége. Most még az eddig tapasztalt közbiztonságromlást az is tovább növelni fogja, hogy az Iszlám Állam a vele szemben a nagyhatalmak által folytatott háborúban rövidesen elveszti valamennyi területét és kvázi gerillaháborúra kényszerül átállni és olyan láthatatlan hatalommá alakulni, amely a most uralkodó pénzhatalmi uralomhoz hasonlóan beépül minden európai állam társadalmába és a radikális iszlám hitközségek intézményein keresztül a robbantásos merényleteket és terrortámadásokat szaporítani fogja Európában.

Ami a jogot és a jogbiztonságot illeti, a jelenlegi európai nagyvárosok tapasztalatai azt mutatják, hogy ma már „no go” zónákká alakult iszlám vallású Európába települt arabok városnegyedekre kiterjedő gettóiban nem csak az iszlám vallás, hanem a vele összefonódó iszlám jog, a saria érvényesül. Nagyon valószínű, hogy az arab lakosság Európába

történő megszorodásával, az ezzel összefüggő iszlám vallás térhódításával egyre nagyobb mértékben fogja kiszorítani a tradicionális európai jogrendszernek mind a tételes jogra épülő kontinentális, mind pedig az esetjogra (case law) formáját.

Eddig az volt a kontinentális európai jogrendszerrel kapcsolatban tapasztalható, hogy amerikai-angol hatásra az esetjogra épülő angolszász jog fokozatosan fellazítja a kontinentális tételes-jog alkalmazására épülő joggyakorlatot, ami a kontinentális európai államokban jogbizonytalanságot és a jog elméleti, jogalkotási és jogalkalmazási színvonalését idézi elő az angolszásztól eltérően fejlődött kontinentális európai államokban. A jogállamiság és a demokrácia és az önkormányzatiság, valamint a szuverenitás fogalma az Európai Unió közjogi intézményrendszeréből fokozatosan kiszorul, eltűnik és helyet ad a totális centralizálásnak és egy egyre keményedő bürokratikus központosított diktatúrának. Itt Magyarországon a bal-liberális Horn és Medgyessy-Gyurcsány-Bajnai kormányzás a jogi értékeket teljesen „nihillé” tette a „megélhetési bűnözés” kategóriájának a jogrendszerbe történő beillesztésével, ami azt jelentette, hogy szociális okokból a szegények által elkövetett vagyon eleni bűncselekményeket – még ha azokat erőszakosan is követik el –, az átlagosnál enyhébben kell elbírálni. Utólag már látható, hogy ez mintegy előkészítője Soros György ama javaslatának, hogy a migránsok által elkövetett valamennyi kriminális és deviáns magatartást a jogalkalmazó szervek az átlagosnál enyhébben bírálják el és az átlagosnál enyhébb szankciót alkalmazzanak. Az iszlám eszmei és kulturális térhódítását elősegítő szolgálalküretű kultúrpolitika a keresztény vallási jelképek levételéhez hasonlóan fokozatosan egyre több iszlámjogi intézményt fognak átvenni, iszlámosítva a történelmi európai jogot, totális önkényt, primitív büntetékiszabást (testi fenytés, kézcsonkítás, megkövezés, stb.) és jogbizonytalanságot előidézve.

8. A lehetséges jogi és politikai ellenintézkedések az itt leírt folyamatok elhárítására

Az Európai Parlamentnek a politikai menekültek befogadásával kapcsolatos dublini rendszer módosításával kapcsolatos 2017. november 16-iki döntése, amellyel jóváhagyta az Európai Bizottság ama javaslatát, mely szerint korlátlanul és felső korlátok nélkül nemcsak politikai menekülteket, hanem gazdasági migránsokat is az Európai Bizottság minden tagállam által elfogadni és végrehajtani köteles kvóták szerint oszta-

ná el az egyes tagállamok között. Azoktól a tagállamoktól pedig amelyek megtagadnák a reájuk eső kvóta szerinti migránsok befogadását és elhelyezését, szankcióként mindaddig, amíg vonakodnak a befogadást teljesítésétől, megvonják minden uniós támogatást. Ebbe a befogadandó kontingensbe bele tartoznának az illegálisan határátlépő migránsok is, valamint a lehetővé tenni tervezett családegyesítés alapján azok is, akik utólag családtagként követnék a már Európába érkezett családtagjukat. Ez azt jelenti, hogy a megkönnyítendő családegyesítéssel akár két tucat családtagot is be kellene Európába engedni, hiszen egy férfinak a Korán előírásai szerint négy felesége is lehet egyenként is több gyermeket szülhetnek férjüknek. Ugyanakkor a menedékkérések elbírálásában és az Európába érkező migránsoknak a tagállamok közötti elosztásában részvételi és ellenőrzési jogot kapnának a Soros égisze alatt működő „Nyílt Társadalom Alapítvány” hálózatához tartó NGO „civilszervezetek”. Az ezzel összefüggő Wikström-jelentést az Európai Parlament Állampolgári, Bel és Igazságügyi bizottsága (LIBE) jelentős szavazati többséggel elfogadta. Ezzel az Európai Bizottság és a LIBE túlmént Soros György eredeti javaslatán, mely szerint évi egymillió migránsnak az Európai Unióba való befogadása lenne a tétel. Ezzel egyértelművé vált, hogy az ENSZ new-yorki kirendeltségének a jelentésében szereplő álláspontja realizálásáról van szó, mely szerint 2025-ig 160 millió bevándorlót kell Európának befogadnia, illetve „ennyi bevándorlóra van szüksége”. Tekintettel arra, hogy az Európai Parlamentben bár a Néppárt van többségben, de a Liberális Párt a zöldekkel koalíciót alkotva többséget képez, ezért várható, hogy a LIBE által elfogadott Wikström jelentés az Európai Parlament és a Tanács határozatával hatályba lépne és kötelező erejűvé válna, de csak akkor, ha a tagállamok 55%-a, valamint a teljes Európai Unió lakosságának 65%-át képviselő országok kormánya támogatja. Ez esetben is azonban az ún. „blokkoló kisebbség” megakadályozhatja a döntés hatályba lépését, mely az Európai Unió lakosságának minimum 35%-át kitevő legalább 4 tagállam együttes tiltakozásával valósulhat meg. Erre, egyetértve Gaudi-Nagy Tamással, reális esély van akkor, ha a Visegrádi 4ekhez felzárkózik e tiltakozásban Ausztria, Románia és Olaszország.

Minthogy az Európai Unió alkotmányát helyettesítő Liszaboni Szerződés kiiktatta azt a lehetőséget, mely szerint a tagállamok megvétőzhatnak az Európai Parlament döntését és helyette ezt a bonyolult blokkoló eljárást vezette be, a magyar bel-és külpolitikának arra kell törekedni, hogy egyrészt Magyarországon minden szavazásra jogosult

magyar állampolgár, vagy legalább is azok nagyobb része a többi tagállamhoz hasonlóan tiltakozzon eme határozati terv ellen. Másrészt viszont a magyar külpolitikának valamennyi tagállam ama erővel és eme terv ellen küzdő szervezeteivel fel kell vennie a követségei útján, vagy közvetlenül is a kapcsolatot, hogy hasonló tiltakozó aláírásokat gyűjtsenek és szervezzenek. Viszonylag könnyű ezt megtenni azokban az országokban, amelyek kormánya szintén nem ért egyet e brüsszeli tervvel. Mint-hogy erre az állampolgároknak valamennyi tagországban megvan a joga, ennek akadályozása bármely állam rendészeti vagy erőszakszerve részéről olyan jogsértés lenne, amely ha az emberjogi bíróság elé kerülne, egyértelműen el kellene ítélnie. Ha pedig ezt nem tenné, abból könnyen forradalom, népfelkelés alakulhatna ki. A Visegrádi-4-ek országaiból – látva a magyar kormány által elindított Nemzeti Konzultáció 1,3 millió visszaküldött kitöltött kérdőívét—a szükséges állampolgári tiltakozás össze fog jönni. A brüsszeli terv megakadályozását célzó írásbeli tiltakozás megszervezését Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Csehország kormányai meg fogják tenni és ez várható még az új osztrák kormánytól, a román kormánytól és valószínűleg még a horvát és a szlovén kormánytól is. Könnyen lehet, hogy addigra Olaszországban is leváltásra kerül a jelenlegi liberális kormány és polgári kormány alakul. De különben is: azokban az államokban is, amelyekben a migránsellenes pártok erősek, mint pl. Németországban, Franciaországban, Hollandiában és Dániában, van esély e terv megvalósításának a megakadályozására.

A brüsszeli kvótaelosztási terv már arról szól, hogy a kötelező elosztás során az újonnan érkező migránsokat elsősorban a közép-, és kelet-európai tagállamokban kell letelepíteni, amelyek még nem, vagy csak igen kevés migránst fogadtak be (pl. Szlovákia). Tekintettel arra, hogy ez a migránsáradat a jobb élet reményében nem ebben, hanem a nyugat-európai régióban kíván bejutni és letelepedni és a közép-kelet-európainál jóval nagyobb szociális ellátórendszerre kívánja rákapcsolni magát, eleve kudarcba fog fulladni a letelepítésük, mert a szabad mozgás és költözés uniós elve alapján azonnal az Európai Unió nyugati államaiba vándorol át. A helyhez kötésük tehát illuzórikus. A brüsszeli bürokrácia is tisztában van ezzel. Ez az Európai Bizottságot egyáltalán nem érdekli. Az érdekli csupán, hogy minél előbb megszűnjenek az európai államok és belátható időn belül megszűnjenek a nemzetek, a nemzetiségek és a sokszínű nemzeti-nemzetiségi kultúra és az egyes államok nemzeti nyelve. Mindezek helyére egy egységes, sablonszerű transzatlanti angolszászhoz hasonló egységes kultúra létrejöveteléről álmodnak az

amerikai és az európai uniós adminisztráció politikusai. Ha mindez megvalósulna, az az európai szuverén államoknak, sok nemzetiségű lakosainak, nemzeti önazonosságuknak, nemzeti nyelvüknek és kultúrájuknak a végét jelentené. Ezért lényeges, hogy azok az államok, amelyek mindezt nem akarják, hagyjanak fel az egymással szembeni nemzeti gyűlöletükkel és a náluk élő nemzeti kisebbségeivel az államalkotó nemzet béküljön ki, ne csak rövid, hanem hosszú távra egyaránt. El kell érni, hogy visszaálljon az eredeti állapot, hogy a schengeni határoknál dőljön el, hogy ki jöhet be Európába és az csak politikai menekült lehessen, vagy olyan, amelyet a saját hazájában jelentkezők közül ott kijelöltek közül az egyes uniós tagállamok munkaerőként hívnak meg saját országukba. A már Európába bejött migránsok közül, pedig azokat, akik nem hajlandók letelepedni, nyelvi és szakmai képzésben részt venni, valamint dolgozni, vissza kell toloncolni, onnan ahonnan jöttek.

Hogy ez az együttműködés a tagállamok józan kormányai és parlamenti képviselői és vezető politikusai között tartós legyen, mindent meg kell tenni az európai politikában annak érdekében, hogy a nemzeti sovinizmus, a nacionalista szembenállás az egyes nemzetek, nemzeti kisebbségek között megszűnjön. Ez pedig úgy érhető el, ha az Európai Unió tagállamai települési, területi és nemzetiségi önkormányzatok rendszerén keresztül épülne fel, az Európai Unió pedig a szuverén tagállamok állam-szövetsége lenne. A jelenlegi centralizmus erőltetése esetén az Európai Unió szétesése borítékolható.

Az Európai Unió tagállamainak és magának az Európai Uniónak az autonómiai jellegű piramisszerű felépítésénél figyelembe kell venni Közép-Európa államainak az I. és a II. Világháborút lezáró békeszerződésnek, valamint a dél-szláv háború befejezését követő Dayton-i Megállapodással a volt jugoszláv tagköztársaságok önállóvá válásával kapcsolatos országhatárok megállapításával bekövetkezett sajátos helyzetét. Ugyanis a világháborúkat lezáró két békeszerződés, valamint a dél-szláv háborút követő Dayton-i Megállapodás által megállapított határok következtében minden államalkotó nemzethez különböző nemzetiségi kisebbségek kerültek, amelyeket az államalkotó nemzetek elnyomtak. Szlovákiában, Romániában, Szerbiában és Horvátországban, Szlovéniában és az ausztriai Burgenland tartományban jelentős magyar kisebbségek élnek egy tömbben, valamint szórványban. Ugyanakkor a délszláv polgárháború következtében Horvátországban hasonló módon szerbek, Szerbiában pedig horvátok. Ez még most is komoly feszültséget okoz az egyes közép-európai államok között. Ha pedig Ukrajna is az Európai

Unió társult, majd rendes tagjává válna, ez a feszültség szélesedne, mivel Ukrajnában nagyszámú lengyel és kisebb számban román kisebbség él, a volt Galicia területén, ezen kívül pedig Kárpátalján nagyszámban él zárt területen és szórványban egyaránt magyar etnikum. Ezen kívül nemzetközi közjogilag az orosz kisebbség helyzetét is rendezni kell.

Mindebből Közép-Európa államaira leszűrhető tanulság, hogy államaik államalkotó és kisebbségei nemzetiségi nyelve, kultúrája, történelme, valamint államisága egyaránt veszélyben forog a nemzetközi pénzügyi árnyékhatalom által irányított egyre erősödő migráció által. Álságos módon az Európai Bizottság három évi időtartamra lehetővé tenné a tagállamok részére, hogy a schengeni közös európai határ védelme helyett minden állam maga védje meg a határait, de kerítés nélkül. Így ez a védelem nem érne semmit. Ugyanakkor a schengeni határokon korlátlanul az Unió belső peremvidékeire beáramló migránstömeg a tagállami határvédés ellenére bekerülne Európa belsejébe a kötelező kvótaelosztás alapján. Mindez a nemzeti államok végét jelentené Nyugat-, és Közép-Európában egyaránt.

Közép-Európa államai a nyugat-európaiakkal szemben azért vannak hátrányosabb helyzetben, mert Trianon óta a nemzetiségi ellentétek és jelentős részben a politika által gerjesztett nacionalista indulatok mérgezik közösségeiket és gyengítik államaikat. Trianon és vele együtt a nacionalizmus mérgének az „Antant” részéről történt elhintése tudatosan a jelenlegi helyzethez vezető célt szolgálta. Éppen ezért elemi érdeke lenne valamennyi közép-európai államnak –bele értve Magyarországot és a velünk szomszédos országokat, de a távolabbiakat is –, hogy fogadják el a nem államalkotó kisebbségi népek kollektív jogait. Ennek megfelelően, ahol egy tömbben élnek, kapjanak egyszerű területi autonómiát. Ahol pedig a lakosság kevert, a területi és a települési önkormányzati igazgatásban az ott élő nemzetiségek (államalkotó és nem államalkotó együtt) számának megfelelő paritással képviselt előljáró testületet válasszanak. A választott tisztségviselők ugyancsak az ott élő nemzetiségek számának megfelelően kerüljenek megválasztásra, amely grémium tagjai az ott élő nemzetiségek számarányától függő időtartamra egymást váltanák a megyei, a járási és a települési vezetői tisztségben (pl. a polgármester), míg a többiek addig helyettesként (pl. alpolgármesterként) működnének. Az államalkotó nyelv mellett az adott területen élő valamennyi nemzet nyelve hivatalos nyelv kellene, hogy legyen, ami a kisebbségi területi autonómiára is vonatkozna. A szórványban élő nemzetiségek kollektív jogait ugyanakkor valamennyi kisebbség részére

„egyesületi autonómia” biztosíthatná. Csak így lehet megszilárdítani Közép-Európa politikai és gazdasági erejét, hogy sikerrel szembe tudjon szállni a migráns beáramlással és az európai bizottság ezt támogató politikájával szemben.

Az írek Amerikába való kivándorlásának társadalmi, politikai és gazdasági aspektusai a 19. században

Absztrakt: A cikk a 19. században végbement tömeges ír kivándorlás háttér okait tárja fel. Bár az emigrációnak számos célpontja volt, mégis a legnagyobb számban Észak-Amerikába vándoroltak ki. Az ír-amerikai bevándorlók voltak az első fehérbőrű, angol anyanyelvű bevándorló csoport, akik pár évtizeden belül látványosan felkapaszkodtak a társadalmi létrán. Több kérdésre próbálok választ adni: „Hogyan illeszkedtek be az új bevándorlók az amerikai társadalomba?”, „Összehasonlítva a többi bevándorló csoportokkal, milyenek voltak az ír-amerikaiak munkapiaci lehetőségei?” illetve „Milyen volt az amerikaiak hozzáállása az újonnan érkezett ír-amerikai bevándorlókhoz?” Tény az, hogy egyes foglalkozások szorosan összekapcsolódtak az Írországból kivándoroltakkal, ilyen pl. a rendfenntartás vagy a tűzoltóság, de az szakszerveződés is egy kiemelt ír-amerikai „érdekerületté” vált. Ezzel ellentétben más olyan munkaterületekről, amelyek magasabb szakképzettséget követeltek, sokáig kirekesztették őket.

Kulcsszavak: ír-amerikaiak, kivándorlás, munkapiac, társadalmi okok

1. Bevezető

A tanulmány célja, hogy bemutassa azon hatásokat, amelyek a 19. századi ír kivándorlás háttérében álltak. Ide sorolhatóak a társadalmi, politikai és gazdasági faktorok, melyek nagyban befolyásolták az ír népcsoport Amerikában való későbbi boldogulását. Hogy megértsük ennek a tömeges kivándorlásnak külső és belső okait, nélkülözhetetlen, hogy megértsük a nagy éhínség (Famine) hatását a társadalmi struktúra átalakulására. Míg a munka első része ezt tárgyalja, későbbi részekben áttér az ír kivándorlók amerikai fogadtatására, illetve az új társadalomba való beilleszkedésére.

Az Amerikai Egyesült Államok több hullámban fogadott be bevándorlókat, előbb Nyugat-Európából, majd Dél- és Kelet-Európából, de Távol-Keletről és Közép-Amerikából is, ellenben minden egyes nagyméretű bevándorlásnak más-más háttér okai voltak. Az Amerikába való beilleszkedést, beolvadást nehezítette az a tény is, hogy különböző nyelvtérületről, gazdasági és társadalmi rétegből származtak, így az amerikai társadalom idegenkedve fogadta őket. Ezen felosztás alapján be-

* Dr. Szedmina Lívía, angol nyelvtanár, Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, Szabadka

szélhetünk „korai bevándorlásról” a 19. sz. első felében, amikor is angolok, skandinávok, németek érkeztek nagy számban, majd „régibevándorlásról” az 1840-es évektől az 1880-as évekig, amikor az ír bevándorlók képezték a többséget, valamint „új bevándorlásról”, ami nagyjából az első világháborúig tartott, ekkor Dél- és Kelet-Európából jöttek elsősorban. Ezzel szemben, az ír kivándorlás szempontjából egy másik felosztás érvényes: ide tartozik a nagy éhínség-előtti kivándorlás, 1845-ig, a nagy éhínség kora, ami durván a következő évtizedet ölelte fel 1855-ig, és végül a nagy éhínség utáni korszak, ami a századfordulóig tartott.

2. A kivándorlás okai

2.1. Az éhínség-előtti kivándorlás okai (1845 előtti időszak)

A kivándorlást kiváltó fő okok a 19. század első felében gazdasági és személyes vonatkozásúak voltak első sorban. Írország népessége egyre növekedett, amit az adott mezőgazdasági rendszer alig tudott kiszolgálni. Mivel 1827-ig az Írországból történő kivándorlást törvényileg korlátozták, az egyetlen lehetséges úti cél az emigránsok számára Anglia volt. Azt ellenben Westminster sem vállalta, hogy Angliát ellepje elszegényedett ír bevándorlók, így a korlátozást megszüntették, és már a harmincas években 50.724 ír bevándorló lépett Amerikába.¹

2.2. Az éhínség alatti kivándorlás okai (1845-1855)

Érdemes kiemelni, hogy Írország, illetve Európa történetében nem ez volt az első komoly éhínség (sem az utolsó), ellenben egy rövid idő alatt jelentősen befolyásolta az ország társadalmi és politikai szerkezetét. Az burgonyavész először 1845 nyarán jelent meg és a teljes termést tönkretette alig két hónap leforgása alatt. Ennek hatását csak a következő hajózási szezonban, tehát 1846 tavaszán érezték, de kivándorlást szempontjából nem beszélhetünk számottevő növekedésről. Az 1846-os nyári termés azonban ismét a burgonyavésznek esett áldozatul, aminek eredményeképpen 1847 első hónapjaiban több, mint 200.000 szálltak

¹ Dinnerstein, Leonard & Reimers, David M. *Ethnic Americans*, New York: Dodd, Mead & Company, 1975, 162. o.

hajóra.² Voltak szerencsés elszegényedett földbérlok, akinek maguk a földbirtokosuk biztosított jegyet az Újvilágba tartó hajóra, mások az utolsó pénzüket is jegyre váltották. Az következő, 1848-as év is hasonló, pusztító méretű burgonyavészt hozott. Ahogy a földművesek egyre inkább elvesztették bizalmukat a földbe és termésbe, a kivándorlók száma is egyre csak nőtt, tetőpontját pedig 1851-ben érte el, amikor 250.000 ember vándorolt el (azaz, valójában elmenekült) Írországból.³

Számokban kifejezve, az ír népesség az 1846-os, 8.2 milliós szintről 6 millió alá csökkent alig egy évtized leforgása alatt. Becslések szerint 2.225.000-re tehető a betegségben vagy éhínségben elhunytak, illetve kivándoroltak száma.⁴

2.3. Az éhínséget követő kivándorlás okai (1855 - 1900)

Nem csak Írországra, de Amerikára is nagy hatással volt az írek migrációja. A századfordulóra több, mint 1.6 millió ír bevándorló élt az Amerikai Egyesült Államokban, akiknek pedig 3.4 millió gyereke már az új hazában született. Ők munkájukkal, keresetükkel igyekeztek az Írországból maradtakat pénzügyileg segíteni, mivel a kis földbérlok gazdasági helyzete az 1850-es években sem javult látványos mértékben. A nagy éhínség alatt a családok gyakran a legerősebb fiúgyermeket küldték ki Amerikába azzal a feladattal, hogy gyűjtsön össze elegendő pénzt, hogy a család többi tagja is utána mehessen. Így becslések szerint az 1850 és 1855 közötti időszakban az ír kivándorlók 1.2 millió fontot juttattak vissza családjaiknak Írországba.⁵

A pénzügyi segítségnek más formája is volt, például az előre kifizetett hajójegyek. Kerby A. Miller számításai szerint a 19. sz. második felében az ír bevándorlók közel 75%-a ilyen előre megváltott jegyekkel érkezett Amerikába.⁶ Maga a hajózás módja is sokat változott az emigráció évtizedei alatt, azaz valójában egyre egyszerűsödött, főképp, miután Galwayból 1858-ban direkt hajójáratot indítottak Amerikába. Ez arra készítette a bejáródott angol hajójáratokat, hogy ők is beiktassanak me-

² Beckett, J. C. *The Making of Modern Ireland 1603 - 1923*, London: Faber and Faber, 1966, 344. o.

³ Foster, Roy, F. *Modern Ireland 1600 - 1972*, London: Penguin Books, 1988. 355. o.

⁴ *Ibid.*, 323. o.

⁵ Miller, Kerby A. *Emigrants and Exiles*, New York: Oxford University Press, 1985. 293. o.

⁶ *Ibid.*, 352. o.

netszerinti megállókát Írországban, így pl. Queensburyben Cork megyében (mai néven Cobh), Movilleban Londonderry közelében, illetve magában Belfast városában.⁷

Míg a nagy éhínség alatt megkérdőjelezhetetlenül a „push-effect” (azaz a taszítóerő) volt, és ezzel egyben a fő mozgatórugója is a kivándorlásnak, addig az éhínséget követő időszakban egyre inkább a „pull-effektus”, avagy a húzóerő volt a meghatározó. Ilyen húzóerő volt az az 1864-es törvény is, amely legalizálta a szerződéses munkát, amivel ügynökök már az óhazában toborozhatták és szerződtethették a munkásokat, garantálva nekik a munkahelyet, amint megérkeznek Amerikába. Az ilyen fajta korlátlan bevándorlás, illetve munkások aktív külföldi toborzása ellenben kiváltotta az amerikai közvélemény ellenszenvét. Felütötte a fejét a nativizmus és végül az 1885-ös Foran törvény véget vetett a szerződéses munkások bevándorlásának, csak a szakképzett munkások képeztek ez alól kivételt. Persze, ez nem azt jelentette, hogy a már Amerikában élő családok nem követtek el mindent, hogy rokonaikat, ismerőseiket is kijuttassák illetve munkahelyet biztosítsanak nekik.⁸ Hogy ez a gyakorlat valójában mennyire elterjedt volt, kiderül pl. azokból az adatokból is, miszerint egy bányaomlás következtében elhunyt 74 bányász-ból 23 bányamunkás szoros családi vagy rokoni kapcsolatban állt egymással, így az áldozatok között volt apa, fia és veje, egy apa és két fia, három testvér, másik két testvér, illetve 4 sor férfi azonos vezetéknevvel, ami szintén rokoni viszonyra utal.⁹

Az amerikai polgárháború egy újabb motiváló tényező volt a kivándorlási okok sorában, így közel 200.000 ír kivándorlott csatlakozott a harcokhoz, mindkét hadseregben jelen voltak. Az első két évben az önkéntesek a korábban kivándorolt írek sorából kerültek ki, ők vagy az Unió hadsereg, vagy a Konföderációra esküdtek fel, attól függően, hogy melyik államban telepedtek le. Az északi hadseregben az íreket gyakran külön szakaszokba, brigádokba vagy egyéb egységekbe szervezték, ezzel szemben a déli hadseregben szétszórták őket, mivel inkább gyanakodva, bizalmatlanul viszonyultak hozzájuk.

A polgárháború második év végére egyre inkább kellettek az utánpótlás önkéntesekből, miközben az önkéntesek lelkesedése jelentő-

⁷ Ibid., 354. – 355. o.

⁸ Miller., 251. o.

⁹ Gutman, Herbert G. *Power & Culture - Essays on the American Working Class*, New York: Pantheon Books, 1987. 134. o.

sen csökkent. Ellenlépésként a Kongresszus kénytelen volt meghozni egy általános hadkötelességről szóló rendeletet 1863-ban, amelyet első körben New York Demokrata városnegyedeiben érvényesítettek, ezzel is kierőszoakolva a bevonulást. A törvény nagy ellenállásba ütközött az ír-amerikaiaknál, mivel nem volt általánosan kötelező: \$300 ellenében a behívandó jelölt kivonhatta magát ezen kötelesség alól, ami természetesen a pénztelen, munkásosztálybeli ír-amerikaiaknak nem volt járható út. A rendelet széleskörű, véres zavargásokat eredményezett, melyekben az ír-amerikaiak kifejezték nemtetszésüket az igazságtalannak vélt kivételéssel szemben.¹⁰

2.4. Politikai emigráció

Az eddig említettek mellett volt azonban egy fontos kivándorlási ok is, mely az összes periódusban jelen volt, ez pedig a politikai indíttatású kivándorlás volt. Ezen motiváció talán a század közepén volt a legerősebb, mivel nem csak Írországbán, de más európai országokban is akkoriban zajlottak komoly nacionalista alapú megmozdulások, illetve politikai zavargások, amelyek miatt a vezetőknek sok esetben nem maradt más választásuk, mint hazájukat, pl. Magyarországot, Írországot, Olaszországot vagy éppen Németországot, elhagyni és kivándorolni.

Írországbán a Young Ireland csoport- szervezte sikertelen 1848-as felkelés után több vezető volt kénytelen kivándorolni, közül pedig később többen Amerikában is maradtak, de voltak, akik pár évnyi szervezés után visszatértek valamely európai nagyvárosba. A Párizs gyakorlatilag az ír politikai szervezkedés kontinentális központjává vált. Ellenben akárhol is telepedtek le, ezek a vezetők folytatták az ír szabadságért, függetlenségért folytatott harcukat. Amerikában kihasználták a polgárháború- nyújtotta lehetőségeket és tapasztalt, harcedzett katonákat tobozoztak az Amerikában működő Feniánus szervezetbe (Feniánus Testvériség – Fenian Brotherhood).¹¹

3. A kivándorlás útja

A 19. században a harmincas évek előtt nem volt más módja az utazásnak, mint, hogy az utazók meghúzták magukat az üres teherszállí-

¹⁰ Ernst, *Immigrants Life...*, 173. – 174. o.

¹¹ Foster, *Modern...*, 312. – 316. o.

tó hajók rakterében, mindennemű biztonság és kényelem nélkül. A század közepéig egy és három hónap közötti ideig tartott az átkelés az Atlanti óceánon, szélviszonyoktól függően, az utazás alatt pedig gyakran felverte a fejét a betegség is, mint a láz vagy kolera, a szokásos tengeri betegség kíséretében. A járatok túlszűfoltak voltak, ez számokban kifejezve azt jelentette, hogy alig 36 hálófülke jutott 260 utasra.¹² Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy az 1847-es év volt a leghalálosabb, mivel hajóláz több ezer ember halálát okozta egyetlen hajózási szezon alatt, ekkor terjedt el a „koporsóhajó” kifejezés is. Az egyik híres koporsóhajó az April nevű vitorlás volt, amelyen 1847-ben egy hajóút során az 1100 utasból 500-an haltak meg fertőzés következtében.¹³

A gőzhajók megjelenésével több szempontból is javult az utazási helyzet, így az 1870-es években már a kivándorlók 81%-a gőzhajón tette meg az utat. A hajóút időtartama is lényegesen megváltozott: az odáig többhetes vitorlás út gőzhajóval alig öt és fél napra csökkent.¹⁴

4. A kivándorlás társadalmi vetülete

A nagy éhínség ideje alatt a kivándorlók a legszegényebb rétegekből jöttek, soraikban nem voltak jelen olyan nagy számban a szakképzett munkások, mint az előző időszakban, és jellemzően jóval kevesebb tőkével kezdték meg az utat – ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy szinte teljesen nincstelenül indultak meg. Bár a kivándorlás kronológiáját tekintve nem a legszegényebbek, illetve a legalacsonyabb társadalmi rétegek voltak azok, akik először elhagyták az ír szigetet. Sok kézműves viszont végignézte, amint a vásárlóközönsége tömegesen elvándorolt, így nem volt más választása, mint szintén kivándorolni. Hasonló volt a helyzet a katolikus papokkal, ők egyszerűen a közösségükkel együtt tartottak, hogy az Újvilágban is szolgálhassák a gyülekezetüket.¹⁵ Az, hogy nem a nincstelen réteg volt az első, aki elhagyta szülőföldjét azzal is magyarázható, hogy a legszegényebbeknek nem volt pénzüik még élelemre sem, nem hogy utazásra, hajójegyre.

Érdeemes megvizsgálni a kivándorlók nemek szerinti leosztását is. A nagy éhínség előtti időszakban férfiak tették ki a kivándorlók jelentős

¹² Dinnerstein, *Ethnic...*, 21. o.

¹³ Handlin, Oscar. *The Uprooted*, Boston: Little, Brown and Company, 1951. 51. o.

¹⁴ Miller, *Emigrants...*, 354. o.

¹⁵ Bodnar, John. *The Transplanted*, Bloomington: Indiana University Press, 1985. 6. o.

részét, egyszerűen azon oknál fogva, mert ők nagyobb valószínűséggel találnak maguknak gyorsan munkát, ez pedig azért volt fontos, hogy az otthonmaradt családot segíteni tudják. Ezzel szemben az éhínség ideje alatt egyre több nő vette útját Amerika felé, részben családjukkal együtt, de sokan egyedül vágnak neki az átkelésnek. Tulajdonképpen egészen az 1880-as évekig ez a felállás jellemezte az ír kivándorlókat, később viszont a nők voltak többségben a kivándorlók soraiban. Ami ellenben a különböző korszakokban sem sokat változott, az az emigrálók átlag életkora, ugyanis mindvégig átlagban 24 évesek voltak a kivándorlók. Nem sok család vándorolt ki teljes létszámban az éhínséget megelőző időszakban, ez a trend inkább az 1840-es évek közepétől figyelhető meg, amikor elkezdtek teljes családok az Amerikába tartó hajókra szállni. Az 1846-os évben a kivándorlók szinte felét (49%) középkorú nők, idősek, illetve gyerekek tették ki. Egy évtizeddel korábban ugyanaz ez az arány alig érte el a 41%.¹⁶ Az a tény, hogy az 1850-es években az ír kivándorlók fele 20 év alatti, illetve 50 év feletti volt, azt jelentette, hogy rossz fizikummal, legyengülten, sok esetben betegen és részben gyenge mentális állapotban érkeztek, és ezzel az állam terhére estek.

Vallás szerinti felosztásban egyértelműen a katolikusok voltak túlsúlyban, főként a nagy éhínség időszakában, és érkezéskor egyből „ír katolikusként” könyvelték el őket, ezen kategória minden valós és vélt karakterisztikájával, előítéletével együtt. Ez nem azt jelenti, hogy protestánsok egyáltalán nem voltak a bevándorlók soraiban, de mivel ők Írország északi, protestáns-lakta részéről érkeztek, nem „írnek,” hanem „ulsterinak” tartották magukat, és ellentétben az „ír katolikus” bélyeggel, az „ulsteri protestáns” bélyeg nem maradt rajtuk olyan tartósan. Sok esetben munkakeresésnél határozottan előnynek bizonyult, hogy nem vallották magukat „ír katolikusnak.” Az ulsteri protestánsoknak sokkal kevesebb ellenszenvvel kellett megküzdeniük és hamarabb beolvadtak az amerikai társadalomban.

5. Foglalkozás szerinti felosztás

5.1. Miért kerültek a földművelést?

Első ránézésre meglepőnek tűnhet, hogy mennyire kerültek az ír kivándorlók a földművelést, azonban, ha jobban megvizsgáljuk a helyze-

¹⁶ Miller, *Emigrants...*, 296. o.

tet, kiderül, hogy a földműveléshez jelentős kezdőtőkére volt szükség. Földet kellett előbb bérelni, ehhez persze pénz kellett, de a föld nem is szántóföld volt, hanem azt előbb megművelhető állapotban kellett hozni, szerszámokra, lovakra is szükségük volt. Ellenben a legelső probléma a helyszín volt, ugyanis általában az írek szinte pénztelenül érkeztek meg a keleti partra, és tőke hiányában csak kevesen tudtak eljutni az ország belsejébe, ahol a földművelés zajlott, mert még az utazást sem tudták fedezni. A bevándorlók számára sokkal célravezetőbb volt, ha a part mentén, városi környezetben maradnak és fizikai munkákat vállalnak.

Am a pénzügyi helyzettől eltekintve más oka is volt, hogy nagyon kevesen vágtak bele a parasztéletbe. Írországból mély nyomokat hagyott a nagy éhínség az egész társadalomra, így a kivándorlókra is, és a termés- biztosította megélhetésbe vetett bizalmuk megrendült. A föld az írek számára a bizonytalanság és szenvedés szimbólumává vált. Ezt az alábbi statisztika is megerősíti: a századfordulón 60% az ír-amerikaiaknak mindössze hat államban élt: New York, Pennsylvania, New Jersey, Massachusetts, Connecticut és Rhode Island.¹⁷ Ezekben az államokban hatalmas ír-amerikai városi közösségeket hoztak létre, aktívak szerepet vállaltak a katolikus egyházban és rendületlenül szolgáltatták a városi fejlődéshez szükséges kétféle munkásokat.

5.2. Ír-amerikaiak a városi szakképzetlen állásokban

Az írek tehát a városokba tömörültek és elvezték az ugrásszerű fejlődés-nyújtotta munkalehetőségeket. Olyan városok, mint New York City, Boston vagy Chicago hatalmas léptekben fejlődtek és számtalan területen alkalmaztak szakképzetlen fizikai munkásokat, mivel pl., a tengerparti városok kikötőiben mindig szükség volt rakodómunkásokra. Az 1880-as évekre a teljes észak-keleti partvidék összes beérkezett rakományának 70%-át New York Cityben rakodták ki.¹⁸ Az írek feltűntek a kompok, kikötői hajók fedélzetén, a nagy teherszállító hajók rakterében, de akár a parton az árurakodók soraiban is, összesítve a dokkmunkások hozzávetőlegesen háromnegyed részét az ír-amerikaiak tették ki.¹⁹

¹⁷ Perlman, Joel. *Ethnic Differences - Schooling and Social Structure among the Irish, Italians, Jews and Blacks in an American City 1880 - 1935*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 45. o.

¹⁸ Smith, Page. *The Rise of Industrial America*, New York: McGraw-Hill Book Company, 1984, 364. o.

¹⁹ Ernst, *Immigrant...*, 71. o.

A kikötő mellett közlekedés és szállítás volt a másik olyan biztos pont, ahol sokféle munka várt a kétkezi munkásokra. Voltak bevándorlók, akiknek még az Óhazában tapasztalatuk volt az állatokkal, őket a tömegközlekedésben alkalmazták, főként a lovak gondozásában segítettek. A közlekedésen kívül is akadt számos munka az ír bevándorlók számára, pl. futárként, felszolgálóként, csaposként, pultosként vagy utcaseprőként dolgoztak.

A szakképzetlen munkák nagy hátránya volt, hogy a bevándorlóknak nem volt semmilyen garanciájuk az állandó vagy hosszú távú munkára, az egyetlen, amiben biztosak lehettek, az az alacsony fizetés és a hosszú munkaidő volt. Talán a legnagyobb biztonságot a munkapiacon a számos építkezési terület nyújtotta, mivel az építkezés volt a legdinamikusabb városi ipari szektor. De nem csak a városokban lehetett érezni a fejlődést és haladást, hanem a városokat összekötő út és vasúthálózatban is. Ír bevándorlók ezreinek jelentették az épülő vasúti sínpályák, csatornák, aluljárók, utak és dokkok a megélhetést. Leonard Dinnerstein történész kiemelte, hogy, míg a nyugati parton elsősorban kínai és mexikói bevándorlók dolgoztak a vasútépítéseken, addig a keleti parton ezt a feladatot az ír és német bevándorlók vállalták.²⁰

Az építkezésekhez hasonlóan az Észak-amerikai szénbányák is vonzó munkahelyeknek tűntek, főképpen azon bevándorlók számára, akiknek az régi hazájukban szereztek tapasztalatot a bányászat terén. Pennsylvania, Wisconsin és Illinois államok szénkitermelésében kimondottan nagy számban dolgoztak bevándorlók és másodgenerációs bevándorlók az amerikai munkások mellett.

5.3. Ír-amerikaiak a szakképzett állásokban

A 19. sz. későbbi évtizedeiben egyre inkább modernizálódott az ipar a technológiai fejlődések következtében. Ez a folyamat kihatással volt a bevándorlók munkavállalási helyzetére is, miszerint az 1880-as éveket követően egyre nehezebb volt munkát találni az amerikai gyárakban, műhelyekben, még akkor is, ha kivándorlásukat megelőzően volt is Európában szerzett ipari tapasztalatuk, mivel az Amerikában használt technológiák merőben különböztek a régi gépektől. Ahogy már eddig is felvázoltam, az ír bevándorlók jelentős része szakképzettséget nem igénylő területeken dolgozott, ám mégis dolgoztak a városi kiskerekedé-

²⁰ Dinnerstein, *Ethnic...*, 27. o.

sekben és élelmiszeriparban is. Olyan gócpontok, mint pl. az ír sarki élelmiszerbolt vagy éppen a bevándorlókat kiszolgáló német-amerikai hentes fontos részét képezték a bevándorlók életének. Leginkább a nők számára jelentett sokat, hogy a „saját” boltokban tudtak vásárolni, saját nyelvükön beszélni és kötetlenül, „egymás közt” találkozni, megbeszélni a napi ügyeket.

5.4. Bevándorló nők a munkapiacra

Női bevándorlóknak igencsak korlátozott lehetőségeket nyújtott a munkaerőpiac, még városi közegben is, majd, amikor már férjhez mentek, akkor ezek a lehetőségek szinte teljesen beszűkültek, sőt, gyakran maguk a férfiek vissza is tartották őket a munkavállalástól. Vagyis, hajadon lányok sokkal könnyebben találtak maguknak munkát, sokan beálltak cseléd lányoknak gazdag városi háztartásokba. Az ír-amerikai szolgálányok ebben a munkakörben a skandináv és német bevándorló lányokkal versengtek állásokért, de itt határozott előnynek számított az angol nyelvtudásuk. Ha nem szolgálóknak vették fel őket, akkor is előnyben részesítették pont az ír származású lányokat olyan munkakörben, mint pl. betegápoló, szakács, vagy nevelőnő, mivel az ír-amerikai bevándorló nők megbízható és szorgalmas munkaerő hírében álltak. Tagadhatatlan, hogy a kivándorlás, a hajóút, az óriási különbségek az Óhaza és az új környezet között megviselt mindenkit, de talán az egyedülálló lányokat még inkább. Ezt úgy próbálták orvosolni a hajadon fiatal nők, hogy minél előbb saját családot és otthon alapítottak, lehetőleg egy „környékbeli” férfival (Amerikában is az írországi környék volt a mérvadó, ahonnan az illető elszármazott).

Ellenben, ahogy már említettem, a házassággal együtt megszűnt a hivatalos munkavállalás is a nők számára, mivel a kor hagyománya szerint otthon maradtak a családdal, habár gyakran a rossz pénzügyi helyzet rákényszerítette őket, hogy mégis eltérjenek a hagyományoktól, és a család asszonya is eljárjon dolgozni, keresni. Szó szerint nem jártak „el”, hanem otthonról dolgoztak, szendvicseket árultak, lakókat fogadtak, vagy varrtak, hogy fizetéshez jussanak. Ezek pincékben, hátsó szobákban működő műhelyek voltak, úgynevezett „sweatshops”, ahol tipikusan nők és fiatal lányok dolgoztak, ezzel hozzájárulva a család költségvetéséhez.

Több forrásban is találunk utalást az átlagos bevándorló család gyenge pénzügyi helyzetére, miszerint mivel, hogy a családban egyetlen

dolgozó személy fizetése aligha volt elég, hogy fenntartsa az egész családot. A *The New York Times* becslése szerint 1851-ben egy öttagú családnak legalább 600 dollárra volt szüksége. Ezzel szemben egy fizikai munkás havonta 20 és 30 dollár között keresett, ami messze nem érte el ezt a szintet. Hasonló volt a helyzet egy évtized később is: az évi minimális költségvetés 810 dollárra ugrott, miközben egy szakképzetlen munkás továbbra is ennek alig a felét kereste meg évente (465 dollárt).²¹ Ezek alapján nem meglepő, hogy a családanyák is munkát vállaltak, sőt, a gyerekek is. A bevándorló családok valójában akkor találták magukat a legkiszolgáltatottabb helyzetben, amikor az édesanya a fiatal gyerekekkel otthon maradt és csak a családapa bevételére hagyatkozhattak. Emiatt az idősebb gyermekek is már elkezdtek dolgozni. Viszont meg kell említeni, hogy a gyerekmunkával nem kizárólag a bevándorló családoknál találkozunk, mivel amerikai családok is elküldték gyerekeiket dolgozni, de talán kisebb mértékben. „Amerikaiak körében, a fiúk egyötöde és a lányok egytizede vállalt munkát tizenéves koruk elején, míg ez az arány az ír-amerikai bevándorlók körében a fiúknál a kétharmada, a lányoknál pedig fele volt.”²² A gyerekmunka mértéke természetesen szoros kapcsolatban állt az oktatásban résztvevők számával, illetve oktatásban eltöltött idővel is.

Igazából az oktatás volt egyike azon területeknek, amelyben a nők kimagasló eredményeket értek el. Az ír-amerikai férfiak felemelkedése és előremenetele gyakran a politika világába vezetett, a nők pedig a tanítás felé orientálódtak. Dinnerstein szerint az 1880-as évekre Bostonban és New Yorkban már az oktatók negyede ír származású nő volt. Ebből az is következett, hogy az ír bevándorló szülők egyre nagyobb bizalommal voltak az oktatási rendszer iránt és egyre több gyermeküket küldték iskolába, egyre hosszabb időre.²³

5.5. „Nem csak árkokat ástak” – ír bevándorlók szerepe az amerikai politikai életben

„Minden bevándorló közösség igyekezett kidomborítani, hogy milyen nagy mértékben hozzá járult a város gazdasági fejlődéséhez, így az írek is megpróbálták eloszlatni azt az általános, hogy ők nem csak

²¹ Dinnerstein, *Ethnic...*, 29. o.

²² Perlman, *Ethnic Differences...*, 46. o.

²³ Dinnerstein, *Ethnic...*, 118. p.

árkokat ástak és ezt gyakran hangoztatták is.”²⁴ Ezzel az idézettel Robert Ernst történész azokra a célzott erőfeszítésekre és általános célkitűzésekre utalt, miszerint az ír-amerikai bevándorló közösség igyekezett előbbre jutni az amerikai társadalmi ranglétrán.

Nemcsak kereskedőként és kocsmatulajdonosként voltak jelen a városban, hanem egyre inkább feltűntek a tűzoltóság és rendőrség sorai-
ba, és nem utolsó sorban, Tammany Hallt is bevették, azt az épületet, amely a Demokrata Párt New York-i központja és szimbóluma volt. Nathan Glazer történész ugyan túlegyszerűsítette a történetet, amikor megállapította, hogy „Az írek leszálltak a hajóról és máris várta őket az új identitásuk, ők immár ír katolikus demokraták voltak.”²⁵ De vitathatatlan tény, hogy a bevándorló közösség hatalmas sikereket ért el a politika terén, aminek a kiteljesedése az ír-amerikai katolikus elnök volt.

Az írek mindig is a Demokrata Párt oldalán álltak, ez még a Francia forradalomra vezethető vissza. A Föderalista Párt Angliát támogatta, míg a Demokrata Párt a franciák célkitűzéseivel szimpatizálta, ezzel pedig garantálták maguknak az írek természetes támogatását. Tammany Hallban, a New York-i demokrata hatalom fellegetében mindig is örömmel látták a bevándorlókat. Korábban Andrew Jackson vezetése alatt a Demokrata Párt vállalta, hogy szavazatukért cserébe pártfogolja az újonnan érkezetteket. Ez a pártfogás a gyakorlatban azt jelentette, hogy az ír bevándorlóknak nem kellett versengeniük munkáért a felszabadított rabszolgákkal, mivel a saját ír városnegyedeikben a vezető pozíciókba helyezték őket, ezáltal gondoskodni tudtak „sajátjaikról.”²⁶ Ilyen tekintetben is kiemelten fontos helyeknek számítottak a kocsmák és szalonok, mivel ott zajlottak a nyílt (és kevésbé nyilvános) politikai események.

Az ír-amerikai politikai vezetők munkáját – és hatalmát – az egyre számosabb ír-amerikai rendőrsereg is segítette. A század közepére, 1855-re New Yorkban a teljes rendőrség állományának megközelítőleg egy negyede ír származású volt.²⁷ New York „bevándorló negyedeiben” szinte kizárólag ír-amerikai rendőrök járőröztek. A rendőrség mellett a tűzoltóság is lényeges szerepet játszott abban, hogy kiépítsék a bizalmat

²⁴ Ernst, *Immigrant...*, 73. o.

²⁵ Glazer, Nathan & Moynihan, Daniel Patrick. *Beyond the Melting Pot*, Cambridge, M.I.T. Press, 1963, 221. o.

²⁶ Yans-McLaughlin, Virginia (ed.). *Immigration Reconsidered: History, Sociology, and Politics*, New York: Oxford University Press, 1990, 112. o.

²⁷ Ernst, *Immigrant...*, 216. o.

a Tammany Hall és a bevándorló negyedek lakói között, ezzel is biztosítva a bevándorlók szavazatát.

A keleti part több nagyvárosában kialakult az úgynevezett „főnökrendszer” („boss-rule”). Ez a politikai vezetés monopolizálását jelentette, miközben a munkásosztály értékrendjét vették alapul: nagy hangsúlyt fektettek a reciprocitásra és a kölcsönös segítségre. A politikai „főnök” a bevándorló negyedek napi problémáiban nyújtott segítséget, cserébe rendelkezésére állt egy nagyszámú választószereget, amelyet mozgósíthatott a Tammany Hall javára, amikor szükség volt. Hogy minél hatékonyabban tudják a választóközönséget kihasználni, gyakran előhoztak olyan ügyeket, amelyek az ír-amerikaiak számára fontosak voltak, mint pl. az ír függetlenedés, és ezzel rájátszottak a közösség hazaszerető és merőben angolelleses érzelmeire.

Azt ugyan nem lehet túlzás nélkül kijelenteni, hogy „New York város ír,”²⁸ vagy, hogy „az írek bevették a várost”²⁹, de tény, hogy a vizsgált, kb. ötvenévnnyi időszakban a vezető politikusok mind ír származásúak voltak. Tammany Hallban a „hatalomátvétel” hivatalosan 1874-ben történt, amikor a protestáns főnök, William T. Tweed, elvesztette a posztját és „Honest John” Kelly lépett a helyére. Alig pár évvel később, 1880-ban, New York megválasztotta az első ír-amerikai polgármesterét is William P. Grace személyében. Az írek politikai sikerei sorra következtek: több nagyvárosban, köztük Bostonban is ír-amerikai polgármestert választottak meg 1885-ben, majd 1928-ban már az elnökválasztáson is indult az ír származású Al Smith, bár Herbert Hoovertól vereséget szenvedett. Tammany Hallban az ír vonal a huszadik század közepéig tartott, egészen odáig, mígnem az olasz-amerikai Carmine G. De Sapio megjelent a színen.

5.6. *Ír kivándorlók küzdelme az ír függetlenségért*

Ahogy már említettem korábban, az a tény, hogy Írországot elhagyták, nem változtatott az ír kivándorlók, immár ír-amerikaiak angolelleses érzelmein, sem tettvágyukon, hogy szervezkedésük, pénzügyi támogatásuk segítségével megvalósuljon a régóta áhított független Írország. Ahogy Írországban is, az Egyesült Államokban is működtek nyilvános és titkos ír republikánus szervezetek, amelyek célja, hogy akár

²⁸ Glazer, *Beyond...*, 217. o.

²⁹ Jones, *American...*, 233. o.

forradalom árán is elérjék az ír függetlenséget. Sok ír csatlakozott, vagy legalább is szimpatizált az ilyen ír-amerikai szervezetekhez, és az ő pénzügyi donációi jelentették azt a nélkülözhetetlen pénzforrást, amely finanszírozta a függetlenségért folytatott küzdelmet.

Az ír kivándorlók nemzeti küzdelmét egy konkrét Feniánus szabadságharcoson keresztül fogom bemutatni. John Devoy (Seán Ó Dubhuí; 1842-1928) egy tipikus példája annak a bevándorló rétegnek, aki megtartotta erős nacionalista beállítottságát, de ellentétben az „otthonmaradtakkal”, Amerikában megvolt rá a lehetősége, szabadsága, és nem utolsó sorban, pénzügyi kapacitása is, hogy ezt a küzdelmet támogassa. Egy átlagos ír-amerikai bevándorlott örömmel adakozott különböző nemzeti célokra, ezzel támogatva az ír szabadságharcot, és egyúttal hangot adva saját angolelleses érzelmeinek. De mit is értünk „ír szabadságharc” alatt? A Fenianizmus kezdetét a – többnyire sikertelen – 1848-as és 1866-67-es ír felkelések jelentették. Ezen felkelések vezetői közül többen kénytelenek voltak elhagyni Írországot, néhányan a székhelyüket Franciaországba tették át. Többségük Amerikába vándorolt ki, ahol már volt egy nagy létszámú, ír emigránsokból és száműzetésben levőkből álló közösség, akik nem adták fel a független Írországgal kapcsolatos álmukat, sem pedig lázadó munkásságukat az új hazájukban sem. Tehát, összegezve, Feniánusoknak nevezzük azokat a nacionalistákat, akik nevüket az ősi ír harcosoktól származtatják, az Írországból fennálló brit uralmat ellenezték, és egy független Írországot kívántak. Ennek eléréséhez a törvényes, parlamenti eszközök alkalmazását már nem tartották elegendőnek, így a forradalom felé irányultak. Amerikában a Clan na Gael (jelentése: Gaelek családja) szervezet biztosította számukra a keretet, amelyben forradalmi és szervezőmunkájukat végezheték. Ennek a nyilvános szervezetnek a titkos, eskühöz kötött megfelelője az Irish Republican Brotherhood (IRB – Ír republikánus testvériség) volt.

John Devoy fáradhatatlan, határozott, konok nacionalista volt, de egyben rendkívül pragmatikus is, aki kiállt az elvei mellett. Devoynek különleges, hosszú és munkás élete volt, három kontinensre terjedő szervezési munkával. Azon személyek listája, akit a nemzeti mozgalomból személyesen ismert felért a „Ki kicsoda a 19.-20. század ír és ír-amerikai politika színterén” listával. Minden életszakaszában a nacionalizmus volt a meghatározó motívum, kezdve a killi családi otthonával, ahonnan a család később beköltözött Dublinba, a Feniánus aktivitásokon, a letartóztatáson, majd szabadon bocsájtáson keresztül, egészen az Egyesült Államokba való áttelepüléséig. Bár John Devoy volt az egyik

kulcsszemélye az ír-amerikai Feniánus mozgalomnak, amelyben gyakran támogatták az erőszakos megoldásokat a békés tárgyalásokkal szemben, mégis Devoy legerősebb „fegyvere” az újságírás volt. Devoy élete java részét a zsurnalizmus közelében töltötte, New Yorkban először a *The New York Herald*nál kapott állást. De nem csak, mint újságíró dolgozott, hanem szerkesztéssel és kiadással is foglalkozott.

Rengeteg időt szánt az adománygyűjtésre is, sokfelé utazott, hogy előadásokat tartson, beszédeket mondjon az írországi ügy érdekében. Úgy vélte, hogy a Feniánus mozgalomnak szüksége van egy saját fórumra: tulajdonos és kiadója lett a *The Irish Nation* című folyóiratnak 1881 és 1885 között, majd később a *The Gaelic American* című lapot adta ki egészen haláláig. Írásaival és szerkesztő leveleivel az olvasóközönséget az aktuális ír és ír-amerikai eseményekről informálta, oktatta és kioktatta, véleményüket formálta, cikkeiben olykor vádaskodott, támadott, érvelt, és tagadott. Devoy megpróbálta a közönség véleményét adott vonal mellett irányítani, hogy biztosítsa az ír események iránti támogatásukat, amely adományokban nyilvánult meg.

Hatalmas szervezési sikereket is elért a Clan na Gaelen belül: a *Catalpa* mentőakcióval, amikor az ő szervezésében hat Feniánus rabot kimentettek nyugat-ausztráliai börtönükből, az 1879-81-es New Departure kezdeményezéssel, valamint az 1916-os húsvéti forradalomhoz, majd a függetlenségi háborúhoz (1919-21) nyújtott nélkülözhetetlen anyagi támogatásával. Az eddig felsorolt események hozzájárultak ahhoz, hogy 1922-ben megalakuljon a Szabad Ír Állam.

John Devoy példájából is kitűnik, hogy az ír szabadságharc aktív résztvevői jelentős támogatásra számíthattak az ír-amerikai közösségtől, mind morális támogatás, mind donációk formájában. Valójában az ír történelem ezen szakaszában az ír-amerikaiak egyfajta támpontja voltak az nemzeti függetlenségi küzdelemben résztvevőknek. Ellenben, mint közösségnek, ez a szervezőkészség is segítette előremenetelüket a társadalmi-politikai ranglétrán.

6. Befejezés

Ezen munka nem azzal a céllal íródott, hogy az Amerikába való kivándorlás minden aspektusát leírjam, inkább az volt a szándékom, hogy bemutassam, milyen élet várt azokra az Írországból kivándoroltakra, akik hajóra szálltak és az Újvilág felé vették útjukat. A kivándorlás nem volt mindig önkéntes, mivel főként a nagy éhínség időszakában ez

volt az egyetlen esély a túlélésre. A 19. Századi Amerikában az ír bevándorlók képezték a legszegényebb és egyben legképzetlenebb migráncsoportot, mégis alig egy generáción belül jóval feljebb kerültek a társadalmi létrán. Mire megérkezett a következő tömeges bevándorló hullám, addigra nem az írek álltak a legalsó lépcsőfokon, és ezt jórészt angoltudásuknak és verhetetlen szervezőképességüknek köszönhették.

Az ír-amerikaiak beleszövődtek az amerikai életbe: a fizikai munkások segítettek felépíteni a városokat és a vasúti hálózatot, a katolikus nővérek az iskolában tanították az Írországból érkezettek már Amerikában született gyerekeiket, az ír származású szolgálólányok igyekeztek férjhez menni és saját ingatlanukban saját otthonot teremteni: ők voltak a „csipkefüggönyös írek”, mivel a csipkefüggöny jelképezte mindazt, amit az Óhazában nélkülöztek. Az ír-amerikai bevándorlók többsége mégis ragaszkodott az ír-lakta negyedekhez, amelyekre általában ír származású „fönökök” felügyeltek, az ír járőrökkel és balesetek esetén, az ír tűzoltókkal együtt. Egy-egy ilyen negyed gócpontjait a kocsmák jelentették, mind társadalmi, mind politikai értelemben, a Demokrata párt pedig biztosította – és élvezte is – az ír-amerikai közösség támogatását.

Felhasznált irodalom:

1. Anzovin, Steven. *The Problem of Immigration*, New York: The H.W. Wilson Company, 1985.
2. Beckett, J.C. *The Making of Modern Ireland 1603 - 1923*, London: Faber and Faber, 1966.
3. Bodnar, John. *The Transplanted*, Bloomington: Indiana University Press, 1985.
4. Coleman, Terry. *Passage to America*, London: Penguin Books, 1972.
5. Dinnerstein, Leonard & Reimers, David M. *Ethnic Americans*, New York: Dodd, Mead & Company, 1975.
6. Ernst, Robert. *Immigrant Life in New York City 1825 - 1863*, Port Washington: Ira J. Friedman, Inc. 1949.
7. Foster, Roy F. *Modern Ireland 1600 - 1972*, London: Penguin Books, 1988.
8. Glazer, Nathan & Moynihan, Daniel Patrick. *Beyond the Melting Pot*, Cambridge, M.I.T. Press, 1963.
9. Gutman, Herbert G. *Power & Culture - Essays on the American Working Class*, New York: Pantheon Books, 1987.
10. Handlin, Oscar. *The Uprooted*, Boston, Toronto, London: Little, Brown and Company, 1951.

11. Hansen, Marcus Lee. *The Immigrant in American History*, New York: Harper Torchbooks, 1940.
12. Hirsch, Susan E. *Roots of the American Working Class - The Industrialization of Crafts in Newark, 1800 - 1860*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1978.
13. Jones, Maldwyn Allen. *American Immigration*, Chicago: The University of Chicago Press, 1960.
14. Keneally, Thomas. *The Great Shame*, Sydney: Random House, 1998.
15. Miller, Kerby A. *Emigrants and Exiles*, New York: Oxford University Press, 1985.
16. O'Rourke, Canon John. *The Great Irish Famine*, Dublin: Veristas Publications, 1989.
17. Perlman, Joel. *Ethnic Differences - Schooling and Social Structure among the Irish, Italians, Jews and Blacks in an American City 1880 - 1935*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
18. Smith, Page. *The Rise of Industrial America*, New York: McGraw-Hill Book Company, 1984.
19. Yans-McLaughlin, Virginia (ed.). *Immigration Reconsidered: History, Sociology, and Politics*, New York: Oxford University Press, 1990.

Az ökológiai és az ökonómiai folyamatok együtthatása a környezetvédelem szemüvegén keresztül

A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság szervezésében a Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2017 tudományos tanácskozás címe a „Migráció, környezetvédelem – társadalom és természet” amely nagyon összetett és összetartozó témaköröket fogalmaz meg és fed le. A (külső) migráció egyik vélt és valós oka a természeti tényezők és körülmények kedvezőtlen változása, mint pl. az elsivatagosodás, felmelegedés, a tengerszint-emelkedés, amely az életkörülményeket megnehezítik, illetőleg ellehetetlenítik. Természetesen a migrációnak vannak egyéb politikai és gazdasági motiváló tényezői, amelyektől nem lehet eltekinteni. A gazdasági és megélhetési okok jellemzően a (belső) migráció esetén dominánsak és vezetnek egyes területek elnéptelenedéséhez.

Ezen túlmenően a környezetvédelemben (ökológia) is folyamatosan számolni kell a gazdasági (ökonómiai) kérdésekkel. A környezeti érdek sok esetben eltérő intézkedéseket indukál, mint amelyet a gazdasági érdek. A környezeti érdek és a gazdasági érdek ütközése és folyamatos vibrálása folyamatosan érzékelhető és nehezen küszöbölhető ki. Ez az érdekütközés mind az elmélet, mind a gyakorlat, mind a jogalkotás területén megfigyelhető. A bírósági ítéletekben a környezetszennyezés-, veszélyeztetés esetén azért nem kerül sor a tevékenységtől eltiltás, korlátozás, vagy felfüggesztés meghozatalára, mert – az ítéletek indoklásában is az jelenik meg, hogy – a beruházás volumene, foglalkoztatási, szociális okok miatt ez nem indokolt és inkább a kártérítés megfizetésére kötelezésre kerül sor, amelyet a környezetszennyezés „árának” is titulálhatunk. A jogi szabályozásban is megtalálható ez a kettősség pl. a földvédelem kapcsán. A földet, mint környezeti elemet helyezi középpontba a környezetvédelmi törvényünk (1995. évi LIII. törvény), míg a földvédelmi törvény (2007. évi CXXIX. törvény) – amely a termőföld tör-

* Dr. Csák Csilla, tanszékvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrár- és Munkajogi Tanszék, a Kar tudományos és nemzetközi dékán-helyettese, Miskolc

vényből vált ki – szabályozási irányát tekintve megmaradt az agrárgazdasági, élelmiszergazdasági szempontok prioritizálásánál.

A gazdasági érdekek által orientált problémákra a környezetszabályozás módszertanát tekintve, gazdasági szabályozók szerepének erősítésével adhatunk választ. Jelen tanulmány keretei között az ökonómiai kitekintést követően az ökológiai kérdések pénzügyi, gazdasági eszköztárából a fedezeti kérdések kerülnek előtérbe.

1. Externális hatások

Sok esetben a környezetvédelmi szabályozás szükségességét Garrett Hardin meséje alapján interpretálják, amelynek címe „A közlegelők tragédiája”. A tragédia úgy bontakozik ki, hogy van egy nagy legelő, amely mindenki számára nyitva áll. Sok ember abból él, hogy marhákat tenyészt, amiket kiterel a nagy közös legelőre legelni. Minden gulyás annyi marhát tart, amennyit csak tud. Egy ideig a betegségek az éhség és a törzsi háborúk ésszerű szinten tartották a marhák számát, mennyiségét. Végül a földterület csak egy bizonyos mennyiségű marhát tud eltartani. A gulyás dilemmázik azon, hogy ha még egy marhával többet legeltet, akkor annak eladásából több haszna származik, ezért érdekében áll növelni a gulya méretét. Ennek negatív hatása több gulyásnál lép fel a túllegeltetés miatt. A negatív hatás megoszlik az összes gulyás között, káruk egyéenként minimális. Ezért a gulyások elkezdik bővíteni a marhák létszámát, amely a legelő pusztulásához és az egyének tragédiájához vezet. A pusztulás az a végállomás amerre az emberek tartanak, ahol mindegyikük a saját céljait követi egy olyan társadalomban, amely a legelők szabadságában hisz. A közlegelők szabadsága mindenkinek a romlásához vezet.¹

A környezeti tényezők számos eleme tehát közjavaknak tekinthető és ezek jó részét szabad javaknak tekintették és tekintik. Ugyanakkor sok elem esetében azok szükössége illetőleg az externális hatások miatt ez a kategória megkérdőjelezhetővé válik. A külső gazdasági hatások miatt sok esetben a közjavakat ért negatív hatások, „közrosszak” kerültek/kerülnek előtérben, amely már jelentős költségtényezőként jelenik meg magán és társadalmi szinten egyaránt. A költség alapú megközelítés az értékelt természeti tőke által nyújtott szolgáltatások fenntartását bizto-

¹ Nancy K. KUBASEK - Gary S. SILVERMAN: *Environmental Law*, Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, 2008, pp. 129-130.

sító intézkedések költségeit határozza meg. Ezen költségek közé tartoznak a helyreállítási, a helyettesítési, áthelyezési² és megelőzési költségek (technológiai fejlődés alternatívái). A helyreállítási költségek természetesen nem egyenlők a környezeti kár értékével, bár abban az esetben, amikor a helyreállítás az elsődleges cél, szoros kapcsolat állhat fenn a helyreállítási költség és kár között.³

Azáltal, hogy a gazdasági következtetéseket, az átfogó tudományt és közvéleményt szükséges összeegyeztetni a környezetvédelmi döntések során, a hagyományos jogi mechanizmusok megfelelősége kétségbe vonható a döntések nehézsége miatt. A döntéshozatal során a felügyeleti hatóság hatalmas mennyiségű technikai információ alapján dolgozik olyan forrásokból, mint az ipar, tudomány, környezetvédelmi csoportok, és fogyasztóvédelmi csoportok. A végső döntés elkerülhetetlenül kényes kompromisszum lesz számos érdekelt csoport nézőpontjai között. A bíróság korlátozottsága ebben az esetben azt jelenti, hogy nem remélhető, hogy ugyanezen információ elérhető legyen a számára. Habár a bíróság rendelkezik hozzáféréssel a jogforrásokhoz, a valóságban a hozzáférése gyakran korlátozva van egy olyan beszámoló figyelembevételére, melyet olyanok készítettek, akik fölött nincs ellenőrzési joga. Ráadásul meghatározott ideje van, melyen belül meg kell birkóznia a technikai tényekkel. A bíróság szerepe a jogi vizsgálat során (az elsődleges mechanizmus a környezetvédelmi döntések hatóság általi jogi vizsgálata) arra korlátozódik, hogy a hatóságok megfelelően látják-e el teendőiket. A bíróság nem helyettesítheti érdemben a saját nézeteivel a hatóság nézeteit. A környezetvédelmi jogalkotás átfogó természetének fényében, távolról sem biztos, hogy a bíróságok alkalmasak bármilyen szélesebb körű feladat vállalására. A jelenlegi javaslatok bizonyos mértékben azonban egy speciális környezetvédelmi bíróság felállításra irányulnak a külföldi szakirodalomban is, amelyek csökkentik a jelenlegi korlátozások hatását, ezáltal biztosítva, hogy az igazságszolgáltatás a környezetvédelem területén is méltányosabb és hatékonyabb fellépést tudjon prezentálni.⁴

² Mecsekben a Zengőre tervezett lokátor-állomás miatt a Bánáti bazsarózsák áttelepítésének felmerült lehetősége.

³ Lásd bővebben: SZLÁVIK János: *Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás*. KJK Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2005. Környezetvédelmi Kiskönyvtár 14. pp. 72-76.

⁴ Justine THORNTON-Silas BECKWITH: *Environmental Law*. Thomson Sweet and Maxwell 2004. pp. 21-41.

Externalitásról (külső gazdasági hatás) beszélünk, ha a kérdéses gazdasági aktivitás olyan résztvevőt (harmadik személyt) is érint, aki nem vesz részt a piaci tranzakcióban. A vízszennyező vegyi gyár, amely negatív módon befolyásolja az alvizi halászatot (termelési jellemű negatív externália), vagy a szomszéd virágoskertje, amely szép kilátást biztosít (fogyasztáshoz kapcsolódó pozitív externália). Így egy Janus-arcú fogalommal állunk szemben, amely nemcsak a közgazdaságtan belső világa, hanem általában a társadalom (környezetvédelem, jog, politika) szempontjából is kitüntetett jelentőséggel bír.⁵ Ha egy gazdasági-piaci tevékenység esetében nincs externália, akkor ez a kibocsátás társadalmi szempontból is optimális.

Az externáliák sajátossága, hogy a tevékenység valamely harmadik személynek vagy személyeknek a jóléti függvényét módosítja. A pozitív externália növeli a jólétét (a gyümölcstermesztőnek nő a termése), a negatív externália pedig csökkenti a jólétét (például az erőmű közelében lakók gyakrabban betegek és ezért csökken a jövedelmük). A jólét növekedéséért (pozitív externália esetén) vagy csökkenéséért (negatív externália esetén) a harmadik felet nem kötelezik a haszon ellenértékének a megfizetésére vagy a kárért nem kompenzálják.⁶

Az externáliák is osztályozhatók mint például technológiai⁷ vagy pénzügyi⁸, közjavakhoz⁹ vagy magánjavakhoz¹⁰ köthetők, de be-

⁵ TÓTH I. János: Az externália új dimenziói, Magyar Tudomány, 2008/05 pp. 593.

⁶ KERÉKES Sándor: *A környezetgazdaságtan alapjai*. Budapest 1998. <http://mek.oszk.hu/01400/01452/html/index.htm> Letöltés: 2012. szeptember 1. pp. 73-75.

⁷ A technológiai externáliáknak van igazán környezetvédelmi szerepük. A már említett lignittel fűtött erőmű esetén a kéndioxid emisszió a technológia következménye, vagyis technológiai externália. Az állattartó telep esetében képződő hígtrágya okozta környezeti problémák szintén technológiai externáliák.

⁸ A város határában épült bevásárlóközpont, amely odavonzza a vásárlókat és ennek következtében a belvárosi kisüzletek forgalma és jövedelmezősége csökken. Ugyanez az eset vizsgálható negatív technológiai externáliaként abban a vonatkozásban, hogy a bevásárlóközpont városon kívülre települése - ami az értékesítési technológia része - miatt megnövekszik a bevásárláshoz kapcsolódó autóforgalom és a káros közlekedési emissziók.

⁹ A nem kimerülő externáliákra tipikus példa a szennyezett levegő, amelyből attól, hogy valaki más is belélegzi a rossz levegőt, nem lesz kevesebb, vagyis mindenkinek „jut” az ilyen közrösszből.

¹⁰ Tipikus esetnek tekinthetjük a szemetet, amit ha leraktak valakinek a földjére, ugyanazt a szemetet egyidejűleg nem rakhatják le másnak a telkére. A szemet tehát közgazdasági értelemben „magán” externália. Ezt eldöntvén közgazdasági értelemben

szélhetünk megfordítható és egyirányú externáliákról, attól függően, hogy a költségviselés közös vagy „egyes”. A környezetgazdaságtan a negatív externáliákkal foglalkozik, a „közrosszakra”, vagyis a negatív externáliákra fókuszál. Közgazdasági értelemben ahhoz, hogy externáliáról beszélhessünk, nem elegendő a kedvezőtlen hatás fizikai léte, tudnunk is kell róla, hogy létezik, káros hatása van.

A környezetvédelemmel összefüggő externáliák általában a közjavakhoz kötődnek. Környezetpolitikai szempontból az igazi problémát nem az externália fajtája jelenti, hanem az externália nagysága a szennyező és a szennyezést elviselő áldozat szempontjából.¹¹ A gazdasági élet szereplőinek döntéseit sok esetben az üzleti haszon vezérli, az egyes döntéseknél a feláldozott haszon és a megnyert haszon között vívódnak („használdozat költség”). A piac torzító hatása azonban ebben az esetben is érzékelhető. Sokszor a gazdasági döntések során nyert hasznot lényegesen meghaladják a társadalomnak okozott költségek, környezeti károk, tehát a költség sokkal nagyobb, mint a haszon. A közjavak felérésre kerülnek.¹²

A környezetvédelemmel foglalkozó közgazdászok jelentős része a negatív externáliák internalizálására¹³ törekszik, azaz a piaci kereteken kívül keltett makroökonómiai hatásokat (zömében környezeti károkat) vállalati költséggé kívánják átalakítani, eleget téve ezzel a „fizessen a szennyező” (Polluter Pays Principle) erkölcsileg is elfogadható, sőt népszerű elvének. A külső gazdasági hatások belsővé tétele a környezet-szennyezést a vállalatok számára költségessé teszi, amiért is a vállalatok

már "csak" az a kérdés, hogy kinek a telkén van a "legjobb helyen" a szemét, vagyis olyan környezetpolitikát kell választanunk, amely biztosítja a szemétnek a telkek közötti elosztását úgy, hogy a társadalmat a legkisebb jólét-csökkenés érje.

¹¹ KERÉKES Sándor: *A környezetgazdaságtan alapjai*. Budapest 1998. <http://mek.oszk.hu/01400/01452/html/index.htm> Letöltés: 2012. szeptember 1. pp. 73-75.

¹² Lásd bővebben: DÓCSNÉ Balogh Zsuzsanna: *A költség-haszon, a költség-hatékonyság és értékelemzés alkalmazása a kármentesítés során*. KvVM, Budapest, 2002., Lásd bővebben: MARJAINÉ Dr. SZERÉNYI Zsuzsanna (szerk.): *A természetvédelemben alkalmazható közgazdasági értékelési módszerek*, Komáromi Nyomda és Kiadó Kft., Komárom 2005. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatalának tanulmánykötete.

¹³ A gazdasági szabályozók egyik szerepe, hogy a hatékony termelés irányába történjen elmozdulás azáltal, hogy a környezetvédelmi externáliákat internalizálják. Az ELD irányelv azonban korlátozza a környezetvédelmi externáliák internalizálását azzal, hogy szűk definícióját adja meg mind a kárnak. A környezetvédelmi externáliák internalizálása az irányelvnek nem legfontosabb céljaként jelenik meg.

törekszenek a környezetszennyezést minimalizálni. Az internalizálás egy igen bonyolult közgazdasági feladat, ami sok buktatóval jár, hiszen összetett követelménynek kell megfelelni, ha azt akarjuk, hogy a gazdasági szabályozás a várt eredménnyel járjon.¹⁴

2. A környezetvédelem pénzügyi fedezeti rendszere

A környezetvédelemben alkalmazott biztosíték-fedezeti rendszer célja egyrészt a környezetveszélyeztetésből eredő megelőző intézkedések, másrészt a környezetkárosodásból eredő helyreállítási, kármentesítési intézkedések illetőleg a jogi felelősség érvényesítéshez kapcsolódó szankciórendszer pénzügyi kockázatainak csökkentése így különösen

- nemteljesítés esélyének minimalizálása
- állami helytállási kötelezettség lehetőségének csökkentése
- hatékonyabb, gyorsabb reparáció megvalósítása
- preventív hatás elérése és erősítése.

A hipotetikus feltevés szerint a környezetjog pénzügyi biztosítéki rendszere nem teljes körű és nem működik kellő hatékonysággal. Ez visszavezethető a jogi szabályozás hiányosságaira, amely mind az uniós, mind a tagállami szabályozásokban és ezen belül a hazai szabályozásban is nyomon követhető.

Az állam felelőssége ebben a kontextusban kétirányú egyrészt a felelősséggel tartozik a jogi szabályozás és intézményrendszer kialakításáért és megfelelő működtetéséért, másrészt egyes konkrét esetekben helyállási kötelezettség terheli a kárelhárítási/mentesítési feladatok elvégzése és ehhez kapcsolódóan a költségviselés tekintetében. Ez utóbbi

¹⁴ KERÉKES Sándor: *A környezetgazdaságtan alapjai*. Budapest 1998. <http://mek.oszk.hu/01400/01452/html/index.htm> Letöltés: 2012. szeptember 1. Az externáliák internalizálására vonatkozó elmélet Arthur C. Pigou-tól (1877-1959), a Cambridge University tanárától származik. Híres műve, a Jóléti gazdaságtan (Economics of Welfare) 1920-ban jelent meg, amelyben levezeti a szennyezés megadóztatásának szükségességét. Alapvetően az extern hatások teljes mértékben nem internalizálhatók, csak közelíteni lehet az optimális megoldások felé. Az extern hatások gyakran jelentős időbeli késéssel jelentkeznek a tevékenység után. Új ipari-technikai tevékenységek esetében kezdetben lehetnek olyan extern hatások, amelyek ott és akkor még nem ismertek, azaz előre nem láthatók. Más esetekben az azonban az externáliák előre láthatóak a technika alkalmazói fő vonásaiban tudatában vannak a várható negatív következményeknek, de rövid távú parciális érdekeiket követve ezt figyelmen kívül hagyják. A várható károk elkerülését többnyire csak a társadalom vagy az állam tudja kikényszeríteni.

esetben az állami helytállás szükségessége akkor merül fel, amikor a károkozó illetőleg eredeti kötelezett megszűnt, felszámolási eljárás alá került, nem található, ismeretlen (gazdátlan károkról beszélünk) valamint akkor is ha a kötelezett nem rendelkezik megfelelő anyagi fedezettel. Ebben az esetben az állami költségvetést terhelik a kiadások, amely az egyéni felelősségről a közös társadalmi felelősség irányába tereli a problémák megoldását. Természetesen a jogi szabályozás lehetőséget teremt az állam részére a megtérítési igény alkalmazására, de ez a gyakorlatban csekély megvalósulási rátát mutat. A költségvetés terhelő állami finanszírozás lehetősége csökkenthető a megfelelően kialakított környezetjogi biztosítéki rendszer esetén.

A környezetjog hatékonyan működő komplex felelősségi rendszerének elengedhetetlen feltétele és a jogérvényesítés garanciája a pénzügyi rendezéshez szükséges vagyoni fedezet biztosítása. A szennyező fizet elve alapján – amely elsőként gazdasági elvként, környezetpolitikai elvként majd környezetjogi elvként jelent meg - a környezethasználónak viselnie kell az előre meghatározott vagy előre nem prognosztizálható költségeket, díjakat, a helyreállítás, rekultiváció költségeit illetőleg adott esetben a környezetszennyezéssel összefüggésben felmerülő összes költséget, kártérítést stb.

2.1. A szabályozási háttér

Az Alaptörvény XXI. cikk (2) bekezdése értelmében „*Aki a környezetben kárt okoz, köteles azt - törvényben meghatározottak szerint - helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni.*” A szennyező fizet elve (akár explicit, akár implicit jelleggel) és a kapcsolódó jogi szabályozás megjelenik a környezetvédelmi törvényünkben (1995. évi LIII. törvény) és a szakterületi szabályozásban egyaránt. Vannak olyan költségelemek, amelyek előre megállapíthatóak, prognosztizálhatóak és vannak olyanok, amelyek volumene előre nem határozható meg. Ez utóbbi különösen a környezetszennyezések illetőleg környezetkárosodások hatásainak reparációját jelentő esetek.

A környezetpolitikai által megfogalmazott célok, elvek és az ehhez kapcsolódó eszközrendszer alapján megállapítható, hogy stratégiai kérdés a környezeti állapot fenntartása, megóvása és javítása. A környezeti állapot megóvásának feltétele a természeti erőforrásokkal való észszerű gazdálkodás, a szennyezés megelőzése, a szennyezett környezet helyreállítása. Ezen túl a környezet igénybevételeivel és terhelésével ösz-

szefüggésben keletkezett magánjogi alapú igények kielégítése is. Ez pedig a hatékony, gondoskodó és felelős környezetvédelmi szabályozás alapján valósítható meg.

A környezeti károk megelőzésére és felszámolására - a környezeti felelősségről szóló irányelv¹⁵ szerint - a tagállamoknak intézkedéseket kell tenniük annak érdekében, hogy ösztönözzék a gazdasági szereplőket megfelelő biztosítás vagy más pénzügyi biztosíték igénybevételére. Ezen kívül ösztönözniük kell továbbá a pénzügyi biztosítékok és azok piacának fejlődését azzal a céllal, hogy hatékony fedezetet teremtsenek az irányelv értelmében fennálló pénzügyi kötelezettségekre. Az irányelv azonban általános jelleggel a kötelező biztosítéki rendszer bevezetéséről nem rendelkezik.

A Környezetvédelmi törvényünk értelmében a környezethasználó külön kormányrendeletben meghatározott tevékenységéhez környezetvédelmi biztosíték adására köteles, továbbá a tevékenységével okozható előre nem látható környezetkárosodások felszámolása finanszírozásának biztosítása érdekében - külön jogszabályban meghatározott feltételek esetén - környezetvédelmi biztosítás kötésére kötelezhető. A környezethasználó a külön kormányrendeletben meghatározottak szerint környezetvédelmi céltartalékot képezhet a jövőben valószínűleg vagy bizonyosan felmerülő környezetvédelmi kötelezettségeire. A tevékenységeket, valamint a biztosíték formáját és mértékét, felhasználásának feltételeit, elszámolásának és nyilvántartásának szabályait, továbbá a környezetvédelmi biztosítás szabályait a Kormány rendeletben állapítja meg. A törvényi szabályozásban rögzített kormányrendelet megalkotására azonban mind a mai napig nem került sor. A környezetvédelmi törvény általános szabályozásán túl azonban meg kell állapítanunk, hogy vannak olyan szakterületi előírások, amelyek a biztosítékok meghatározott körének kötelező alkalmazását rendeli el. Ilyen például a hulladékgazdálkodást, a bányászati tevékenység végzését szabályozó joganyag. Ezekben az esetekben a tevékenység megkezdéséhez és folytatásához szükséges engedélyezési eljárásban írják elő a biztosítékok igazolásának a kötelezettségét illetően a hatósági ellenőrzési tevékenység körében vizsgálják meglétét és mértékét. Példaként említhető a hulladékgazdálkodás körében a hulladékkezelő létesítmények rekultivációs és utógondozási munkálatai-

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2004/35/EK IRÁNYELVE (2004. április 21.) a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről

nak biztosítására előírt céltartalék-képzési kötelezettség vagy az előre nem látható környezeti károk felszámolása érdekében előírt környezetvédelmi biztosítás kötési kötelezettség. De ide sorolható a gyártókat terhelő biztosítékadási kötelezettség is.

A környezetjogi szabályozás alapján érzékelhető, hogy különböző pénzügyi biztosítékok jelennek meg: biztosítékok, céltartalék képzése, környezetvédelmi biztosítás kötése. Ha ezeket megvizsgáljuk számos következtetés levonható. Amikor a jogszabályok biztosíték adásáról beszél, ezalatt gyűjtőfogalmat kell értenünk, amely magába foglalja a polgári jog területén illetőleg a pénzpiacon elérhető és alkalmazott fedezeti formákat (kezesség különböző formái, letét, óvadék, bankgarancia stb.). Példaként említhető a bányászatról szóló törvényben rögzített rendelkezés, mely szerint a szénhidrogén kutatás, feltárás, kitermelés engedélyezéséhez *pénzügyi biztosítékként visszavonhatatlan vagy a bányafelügyelet jóváhagyásához kötött visszavonható garanciaszerződés fogadható el. A bányavállalkozó bányászati tevékenységből eredő kötelezettségei teljesítésének pénzügyi fedezetére a miniszter a koncessziós szerződésben, a bányafelügyelet az engedélyben a bányavállalkozó ajánlata figyelembevételével biztosítási szerződés megkötését vagy biztosíték adását írja elő. E pénzügyi fedezetnek ki kell terjednie a bányakárok megtérítésére, valamint a tájrendezési kötelezettség teljesítésére - ideértve a hulladékkezelő létesítmények környezeti kárait és rehabilitációs munkálatait - is.*

A megfelelő biztosíték hiánya esetén a tevékenység megkezdését vagy folytatását megtiltó határozat meghozatalára kerül sor.

Az átfogóan szabályozó környezetvédelmi biztosítékokról szóló – és a környezetvédelmi törvény által beígért – kormányrendelet azonban nincs. Erre 1995-től nem került sor, csak kísérletek – 1996-ban, 2007-ben kormányhatározat tervezet formájában.

Az egyre szigorodó környezetvédelmi felelősség következtében a jogkövető környezetszennyezők is igénylik a kockázat áthárítását vagy megosztását.

A biztosítás gyakorlati szférájában a kockázati kör bizonytalansága illetőleg a károk individualizálása a legkritikusabb terület. A kockázati kör bizonytalansága a környezeti károk fogalmi bizonytalanságára vezethető vissza. Ez a biztosítók tartózkodásában, a helytállás szűkítésében is jelentkezik.

Azt a bizonytalanságot azonban, amelyet a jogpolitika irányítója, vagy akár a bíró megengedhet magának a „környezet” körének rugalmas

kezelésében, nem engedheti meg a biztosító, akinél egyrészt a károk kalkulációja nem egyszerűen az egyik, hanem döntő szempont, és akit másrészt a kártelepítés társadalmi következményei nem közvetlenül, hanem csak gazdasági áttételeken keresztül befolyásolnak. A probléma nem csupán a „környezeti kockázat” cseppfolyós volta, hanem az is, hogy az ilyen rizikó az egészen másra tervezett biztosításokban is váratlanul felbukkanhat. A környezetvédelmi kockázati kör fogalmi körülhatárolása tehát elkerülhetetlen, bár milyen értelmezési nehézséggel jár is. Ez a gyakorlatban kétféleképpen történik. Vagy egyes meghatározott szennyezés-fajták kockázatát vállalja a biztosító, vagy pedig általában a „környezetszennyezéssel” okozott károk megtérítését és ekkor a kivételeket specifikálja.

A környezetvédelmi felelősség kiterjedése egyre-másra hozza felszínre az újabb „környezetvédelmi károkat”. Az egy fő kockázatára épülő speciális biztosítások már nem nyújtanak menedéket. Közkeletű példa az olajszállító autók közlekedési balesete. Országonként változó, hogy a kifolyt olaj okozta károkat a kötelező gépjármű felelősségbiztosítás milyen mértékben (esetleg külön díj ellenében) fedezi. Ugyanez vonatkozik a fuvarbiztosítás kockázatának „túlterhelésére” a kiömlő rakomány okozta károkkal (pl. tankhajók). Eldöntendő kérdés, hogy a repülőgépek okozta zajjal kapcsolatos károokra milyen feltételek mellett és milyen körben terjed ki a légi fuvarozási biztosítás. Ha pedig a fő kockázat maga a „környezetszennyezéssel okozott kár”, az ilyen biztosítás létfeltétele a környezeti károkozás általános érvényű elhatárolása az egyszerű károkozástól. Itt sem csupán a környezetvédelmi felelősség körének fogalmi pontosításáról van szó, hanem speciális károk kizárásáról a kockázatból; s eközben negatív oldalról vetődnek fel ugyanazok a problémák, mint az egyes környezeti kárfajtákra kialakított kötvényekben. A környezetvédelmi országonként igen különböző helyzetben van. A skála a biztosítás törvényi tilalmától a kötelező biztosításig terjed. Sőt, megjelentek a károsultvédelem szempontjából a biztosítás funkcióját ellátó alapok is, amelyek végképp közjogi területre kormányozzák a kárviselést.

Mindezek azonban csak árnyalják a képet: gyakorlatilag a felelősségbiztosítás játssza a főszerepet, de ezen belül azt is meg kell állapítani, hogy az atomkárokkal kapcsolatos felelősségbiztosítás mindenhol sajátos feltételekkel történik.

A vagyoni biztosítékok körében vannak olyan fedezeti formák, amelyeknél előre prognosztizálható és meghatározott a fedezeti érték

számítás alapja és általában a kötelezett és a hatóság közötti jogviszony keretében kerül meghatározásra, amely a kiszámíthatóságon, előre tervezett költségvetés alapján alapul. Ezzel szemben különösen a felelősség-biztosítási forma alkalmazásakor egyrészt a kockázat előre nem látható, nehezen prognosztizálható, a reális biztosítási fedezet kalkulációjának nincs szilárd alapja, másrészt a szerződésen kívüli károkozás alapján a jogalap és az összecszerűség sok esetben kérdéses, az okozati összefüggés megállapíthatósága nem egyértelmű. Az összecszerűség tekintetében alapvető kérdés a fedezeti kör tartalmának a meghatározása. Ez lehet a helyreállítás költségviselésére illetőleg a kár pénzbeli reparációra vonatkozó teljesítési kötelezettség. A pénzbeli ellentételezés azonban a természetbeni reparáció esetén is fennállhat, hiszen általában ekkor is felmerül az értékcsökkenés rendezésének, az elmaradt vagyoni előny pótlásának kérdése. A jelenlegi fedezeti/biztosítási termékek korlátját képezi általában, hogy nem vehető igénybe bizonyos kárelhárítása/kárfelszámolási intézkedések (kompenzációs) esetén.¹⁶

2.2. Nemzetközi kompenzációs mechanizmusok

A pénzügyi biztosítékok preventív és reparatív jellege korlátozott. A biztosítékok általában nem nyújtanak 100%-os fedezetet, amely azt jelenti, hogy a különbözetet vagy a károkozónak, kötelezettnek vagy az állami költségvetésnek kell viselnie.

A jelentősebb balesetek, katasztrófák kategorizálhatók a kiváltók alapján természeti eredetű vagy ipari eredetű katasztrófaként. A hatások mindkét esetben óriási negatív következményekkel jár a környezetben, az ökológiai rendszerben, de az emberi életben, vagyoni javakban egyaránt. A két eset között azonban lényeges különbség van a jogkövetkezmények megállapítása és viselése, azaz a felelősség alkalmazása tekintetében. Az egyik esetben a vis maior esetével állunk szemben, míg a másik esetben emberi magatartásra (mulasztásra vagy tevőleges magatartásra) vezethető vissza a katasztrófát kiváltó ok. De gondolhatunk kisebb környezetkárosítással járó esetekre is. Végző soron a károsodás bekövetkezése esetén a kérdés az, hogy a kár helyreállítható-e, van-e olyan személy, aki a helyreállításra kötelezhető, és akinek a teljesítő

¹⁶ Lásd a témakörrel kapcsolatban bővebben: CSÁK Csilla: *A környezetjogi felelősség magánjogi dogmatikája*, Miskolci Egyetem Miskolc 2012., BÁNDI Gyula: *Környezetjog*. Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 2011.

készsége és képessége a reparációhoz megfelelő. Nagyon leegyszerűsítve a kérdést a kisebb károk rendezése esetén a környezethasználó, nagyobb károk, katasztrófák esetén az állam helytállása prognosztizálható. Mindkét eset kombinálható a pénzügyi szereplők illetőleg a biztosító társaságok helytállási kötelezettséget teremtő kompenzációs rendszerével.

Katasztrófák okozta károk fedezetére különböző lehetőségek állnak rendelkezésre. Az uniós szinten a természeti katasztrófák okozta károk fedezeti alapjának a 2002 óta működő Szolidaritási Alap áll rendelkezésre. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a kártételeket csak meghatározott nagyság fölött, un. jelentős katasztrófák esetén orvosolja és nyújt segítséget a tagállamnak.

Ugyanakkor a tagállamoknak is ki kell alakítaniuk a természeti katasztrófák kezelésére vonatkozó kompenzációs rendszereiket. Az OECD felmérés alapján a természeti katasztrófák hatása egyre jelentősebb. A természeti katasztrófák okozta károk extrém volta miatt inszolvens állapot jöhet létre a kockázatot korábban bevállalt biztosítóknál, továbbá a nem biztosítható kockázatok köre felvetik a szükségességét adekvát kompenzációs rendszerek működtetésének. A biztosítási és tőkepiaci lehetőségeken túl tehát szükséges az állami helytállás. A kompenzációs mechanizmusok alkalmazása során - a nemzetközi tapasztalatokat figyelembe véve - az állami szerepvállalásnak különböző formáival találkozhatunk. Az egyes államok pénzügyi alapokat hoznak létre (pl. Ausztrália, Ausztria). Belgiumban 2005 óta új kétszintű kompenzációs rendszer működik. Egyrészt a biztosító viseli a kár meghatározott hányadát. Amint a biztosító a plafont elérte, benyújtja a kárt az ezen célra létesített nemzeti irodának, amely megtéríti a megállapított plafonérték és a kifizetendő teljes kárösszeg közötti különbséget. A kompenzációs rendszernek ez a második szintje bevezeti a kármegosztás lehetőségét a magán és az állami szektor között. A biztosított személy ebben a rendszerben csak a biztosítótársasággal áll szerződéses kapcsolatban, a biztosító pedig az állami rendszerrel. Japán viszontbiztosítási rendszert működtet a földrengés okozta károk megtérítésére, és a viszontbiztosító mögöttes felelőse az állam.

Megállítható, hogy a megfelelően kialakított és működtetett pénzügyi kompenzációs rendszerek már önmagukban kockázatmérséklő hatásúak azáltal, hogy a katasztrófa bekövetkeztekor gyors intézkedést tesznek lehetővé, a kárelhárítás hatékonyságát növelik.

Ipari katasztrófák esetében azonban nem állnak rendelkezésre uniós pénzügyi alap. Az emberi magatartásra visszavezethető katasztrófák esetén, mint pl. a vörös iszap katasztrófa nincs olyan alap, amelytől az állam kompenzációt kérhet. Kezdeményezések és javaslatok születtek már annak érdekében, hogy az ipari katasztrófák fedezeti alapja is felállításra kerüljön.

2.3. Az állami pénzalapok szerepe

Nemcsak az uniós szabályozás tekintetében fontos az elkülönített állami pénzeszközök megléte, hanem tagállami szinten is. A környezetvédelmi állami intézkedések megalapozása szempontjából alapvető kérdés egyrészt annak felmérése, hogy a környezetszennyezés közvetlen és közvetett hatásai milyen kárt okoznak, másrészt annak meghatározása, hogy milyen nagyságrendű anyagi ráfordítás szükséges a szennyezés megelőzéséhez, a szennyezettségi szint szinten tartásához, illetőleg javításához. Kérdésként merül tehát fel, hogy milyen nagyságrendű, azaz anyagi ráfordítási igény, amelynek révén az állami költségvetést érintő a környezeti ártalmak következtében jelentkező káros hatásokat – különös figyelemmel a kvantifikálható káros tényezőkre – el lehet hárítani, helyre lehet állítani. Erre vonatkozóan univerzális zsinórmérték nem állítható fel, a globális költségigényt az egyes országokra jellemző sajátosságok határozzák meg:

- természeti adottságok (hidrológia, geológia stb.)
- gazdasági szerkezet és ehhez kapcsolódó technikai és technológiai színvonal
- határon átnyúló hatások, szennyezés
- településszerkezet
- a környezet egyes tárgyainak tényleges szennyezettségi állapota

A környezetstratégiai célkitűzéstől (a szennyezés megelőzése, a szennyezettségi szint szinten tartása) függ, hogy a döntési alternatívárisen belül hogyan alakul a tényleges ráfordítás. A környezetszennyezés óriási gazdasági károkat okoz, amelynek több olyan komponense van, amely pénzben nehezen, vagy egyáltalán nem fejezhető ki.

Ugyanakkor a szakirodalmi álláspontokat elfogadva alappal feltételezhető, hogy össztársadalmi szinten a környezeti károk elhárításának költségigénye alacsonyabb, mint a bekövetkezett károsodás reparációja, amely esetenként nem is lehetséges. Ez a megállapítás, összefüggés ugyanakkor nem biztos, hogy helytálló egy adott üzem vonatkozásában.

A környezeti hatások káros következményei sok esetben nem az előidéző üzemeknél jelentkeznek (hanem máshol), azaz a környezetszennyezés kifizetődőbb lehet, mint a környezetkímélő magatartás. Ugyanez a megállapítás tehető a szankciórendszer gyenge pontjaira hivatkozással, mint pl. csekélyebb összegű kártérítés fizetésével kiváltható a környezetszennyező magatartás, kártérítés = környezetszennyezés ellenértéke. Ennek a döntési alternatívának a kiküszöbölése érdekében szükséges az anyagi érdekeltségi rendszereknek, az intézkedéseknek illetőleg a szankcióknak a szabályozott együttes rendszere és a következetes bírói, jogalkalmazói gyakorlatnak a kialakítása.

3. Összegző gondolatok

Mind a közjogi, mind pedig a magánjogi szabályozásban megtalálható az a rendelkezés, amely a károsodás veszélye, környezetveszélyeztetés esetén a hatóságnak illetőleg a bíróságnak lehetőséget biztosít a tevékenységtől eltiltás, a kár enyhítésére vonatkozó intézkedések illetőleg biztosítékadási kötelezettség elrendelésére. A környezetvédelmi hatósági tevékenység során ugyanakkor valamely tevékenység megkezdésének feltétele a biztosítéki igazolás. Amennyiben a jogszabály előírja a fedezet igazolását, ennek hiányában a hatósági engedély nem adható meg.

A környezetjogi szabályozás nagymértékben korlátozza, bizonyos esetekben megakadályozza a gazdasági tevékenység megkezdését illetőleg folytatását. Előbbi a hatósági tevékenységhez, eljáráshoz utóbbi a hatósági illetőleg bírósági eljáráshoz köthető. A tevékenység felfüggesztése, korlátozása illetőleg megtiltása jogintézmények azonban a bírósági esetjogban szinte elenyésző számban találhatók meg. Nagyon kevés azon határozatok száma, amelyek a környezet veszélyeztetéséhez kapcsolódóan a tevékenység végzésének megtiltását rendelik el. Erre a megállapításra juthatunk más országok joggyakorlatának elemzése során is. Az ítéletek indoklásában – a tevékenység megtiltásának mellőzésére – a gazdasági érdekekre hivatkozással kerül sor (foglalkoztatottak száma/munkanélküliség, beruházási támogatások volumene stb.) Nagyon kirívó, a környezetszennyezés magas fokán kerül sor általában az ilyen kötelezésre.

A gazdasági és környezetvédelmi érdekütközés különböző szinteken vizsgálható.

- környezetpolitika- gazdaságpolitika

- társadalom egésze - egyes csoportjai
- gazdasági tevékenységet végzők között.

Az érdekiegyenlítés célja ebben az esetben nem az, hogy a konfrontációt teljes mértékben kiküszöbölje, hanem az, hogy a különböző érdekeket összhangba hozza, amely elérési szint sem tekinthető könnyen megvalósíthatónak, hiszen a társadalmi és gazdasági érdekstruktúra bonyolult.

Az alapvető problémát jelent, hogy a káros hatások általában nem annál a környezethasználónál jelentkeznek, aki azokat előidézte. Megállapítható az is, hogy a környezeti károkozás túlnyomó része a gazdaság szférájához köthető, tehát itt kell megtenni azokat az intézkedéseket, amelyek annak megelőzésére, csökkentésére, illetőleg felszámolására irányulnak. Ilyen intézkedéseket azonban a különböző környezethasználók általában csak akkor tesznek, ha erre az állam megfelelő befolyásolási eszközök útján kényszeríti őket. Ennek markáns oka alapvetően az előzőleg említett érdek-konfliktusokban keresendő.

Környezetjogi módszertani szempontból a megoldás az ösztönző és korlátozó intézkedések egységével és egyensúlyával érhető el. A módszertani alapok oldaláról vizsgálva a kérdést – nem vitatva a közigazgatási és önszabályozó jogintézmények jelentőségét és szerepét – alapvetően a gazdasági eszközök optimális szintű kialakításával valósítható meg. A biztosítéki rendszer egyes elemeit tekintve a komplex rendszer hintázik a közigazgatási – gazdasági - önszabályozó jelleg között.

A pénzügyi biztosítékadás teljesítése során a környezethasználónak anyagi terheket kell vállalnia. Ez egyes esetekben konkrét fizetési kötelezettséget (díj, jutalék stb.), más esetekben saját forrás lekötését, pénzeszköz kivonást jelent a környezethasználó részére. Ezek a költségek nyilvánvalóan megjelennek a termékek, szolgáltatások ellenértékében. Ennek érdekében az ésszerű költség szinten működő rendszert kell kialakítani. A pénzügyi biztosítékok rendszerének kialakítása tehát nemcsak a jog hatékonyságának cél – eszköz - eredmény viszonyában bír jelentőséggel, hanem gazdasági, közgazdasági értelemben is elemzés tárgyát képezi.¹⁷

¹⁷¹⁷ NAGY Zoltán: La place et le rôle de la fiscalité environnementale dans la politique de l'environnement, A környezeti adózás helye és szerepe a környezetpolitikába, *AG-RÁR- ÉS KÖRNYEZETJOG* 11:(1) pp. 78-90. 2016, NAGY Zoltán: Energy taxation and its problems of regulation, *CURRENTUL JURIDIC* XVIII:(1) pp. 128-148. 2015, NAGY Zoltán: A piaci alapú eszközök a környezetpolitika szabályozásában: Market based instruments in the regulation of the environment policy, In: Dr Erika Váradi-

A fedezeti rendszerek alkalmazásának költségvonzata van, amelyek megjelennek a szolgáltatások, termékek árában (költségáthárítás). A költségviselési rendszernek a költségáthárítási metodikáját kiküszöbölni nagyon nehéz, lehetetlen. Álláspontom szerint azokat a keretszabályokat kell felállítani és érvényesíteni, amelyek a költségáthárítás sarokköveit rögzíti, mit például a szankciós (bírság, kártérítés stb.) jellegű üzemi kiadásokat ne lehessen áthárítani, illetőleg a környezetvédelmi üzemi költség (terhelési díjak, termékdíj, közszolgáltatási díjak stb.) az üzemi belső költségelosztási rendszerben annak a szolgáltatásnak/termék árában jelenjen meg, amelyhez kapcsolódóan felmerült. Azaz ne legyen lehetőség az üzemi belső átstrukturálásra. Tehát olyan fedezeti rendszer kialakítása szükséges, amely alkalmas a preventív és reparatív funkció betöltésére és költséghatékony megoldást jelent, azaz mind a köz, mind a magánérdekeket képes ötvözni.

A kötelező pénzügyi biztosítékok egységes rendszerével a szennyező fizet elve illetőleg a felelősség szabályainak érvényre juttatása kedvezőbb folyamatokat eredményeznek. A kötelezetti helyzet állása esetén a pénzügyi feltételek (vagy egy részének) rendelkezésre állása esetén garantált, ezáltal a környezethasználat végpontjaként a helyreállítás lehetősége és kötelezettsége eredményesebben, a környezethasználó, kötelezett terhére megvalósítható. Ugyanakkor a környezeti felelősség uniós irányelvének (2004) Bizottsági jelentése (2010) során feltárt hiányosságok kiküszöbölése során a kötelező biztosítéki rendszer fejlesztése és megvalósításának felgyorsítása várható. Ennek a folyamatnak nagy lökést adott a 2010. évben bekövetkezett vörös-iszap katasztrófa. A Szolidaritási Alap és más uniós alapok nem alkalmasak a nagy ipari katasztrófák kárkövetkezményeinek finanszírozására. A Szolidaritási Alap és más uniós alapok nem alkalmasak a nagy ipari katasztrófák kárkövetkezményeinek finanszírozására. A Szolidaritási Alap a nagy természeti katasztrófák esetében nyújt segítséget, amelyek becsült kára meghaladják a 3,4 milliárd eurót vagy a GDP 0,6%-át. A vörös-iszap katasztrófa nem érte el ezt az összeghatárt, számítások szerint 38 milliárd forint (nagyjából 136 millió euró) kárösszeget jelentett, másrészt nem természeti katasztrófának, hanem ipari katasztrófának minősítették, amely emberi mulasztás következményeként következett be. Az elmúlt húsz évben, több mint 20 - főleg vegyipari, olajipari tevékenység körébe

Csema (szerk.) Aktuális kérdések és európai válaszok a jog és igazságszolgáltatás területén Romániában és Magyarországon: Current Questions and European Answers on the Field of law and justice in Romania and Hungary = Provocări și răspunsuri în domeniul dreptului și sistemului judiciar din România și Ungaria. Miskolc: Miskolci Egyetem, 2015. pp. 166-176.

tartozó – ipari baleset történt az unióban, amely meghaladta a 100 millió eurót. A nagy ipari létesítmények biztosítási alapjának létrehozására (Európai Ipari Katasztrófa-biztosítási Rendszer, European Industrial Disaster Risk Sharing Facility), születtek meg elképzelések és javaslatok, amelyek lényege az, hogy ezek a létesítmények az értékesítési bevételeik meghatározott %-a erejéig (0,2%) teljesítenének befizetést (harmonizált és kötelező biztosítási díj).¹⁸ Ez a megoldás erősítheti a szennyező fizet elvének érvényesülését, a kárhelyreállítás és kárfelelősség érvényesítésének pénzügyi háttérét, a kötelezettek teljesítőképességét. Rendszer működése piacélénkítő, piacvédő és gazdasági ösztönző szerepet is betöltene. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy elsődleges szempont a megelőzés elve alapján a környezet igénybevétele során a legkisebb mértékű változás előidézése a környezetben illetőleg a környezetveszélyeztetés és károsítás elkerülése.

¹⁸ Lásd: VARGA, Judit – VÁSÁRHELYI, Gábor: Concept for a European Industrial Disaster Risk Sharing Facility, A lesson learned from the Hungarian red sludge disaster. In: RAISZ Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*, Miskolc 2012. pp. 207-215.

A környezetpolitika és a gazdasági szabályozás összefüggései, szabályozási lehetőségek

1. Bevezető gondolatok

A környezetvédelem szerepét, súlyát és jelentőségét mutatja az uniós jogforrásokban, akcióprogramokban, nemzetközi dokumentumokban, nyilatkozatokban, valamint a tagállami legfelsőbb szintű szabályozásban történő deklarálása. A környezethez való jog általános megfogalmazásban 1972-től (Stockholm) jelenik meg. Az 1972-es Stockholmi Deklaráció 1. alapelve kijelenti: „Az embereknek alapvető joguk van a szabadsághoz, a méltányossághoz, és megfelelő életkörülményekhez egy olyan minőségű környezetben, mely méltóságot és jólétet biztosít.” Ezt elsősorban az egészséges környezethez való jog – mint harmadik generációs jog - megjelenése és a jogrendbe való ültetése teremtette meg, amely elfogadottá és általános érvényűvé vált az unió tagállamainak szabályozásában.¹Ezt kiegészítve, a jogpolitikai irányt markánsan meghatározza a fenntartható fejlődés megjelenése, amely alapvetően a természeti erőforrások védelmi szintjét célozza meg. Az Alaptörvény értelmében „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez”, kiemelt figyelmet kell szentelni az esélyegyenlőség, a társadalmi igazságosság, valamint a nemzedéken belüli és nemzedékek közötti szolidaritás elvének; melyek egyúttal kapcsolódnak a helyi erőforrások fenntartható hasznosításának elvéhez, miszerint törekedni kell a közösségek szükségleteinek helyi szinten, helyi erőforrásokból történő kielégítésére, de egyben a helyi sajátosságok, sokszínűség, készletek védelmére is.

A nyolcvanas évek elején jelent meg a „fenntarthatóság” vagy a „fenntartható fejlődés” kifejezés a nemzetközi szakirodalomban. Általános ismertségét *Lester R. Brown* a fenntartható társadalom kialakításával foglalkozó műve váltotta ki, amely 1981-ben jelent meg. A szerző ösz-

* Dr. Nagy Zoltán, habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc

¹ Fodor László: Környezetvédelem az alkotmányban, Gondolat – Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának közös kiadványai IV., Budapest, 2006. 20-70.o.

szekapcsolta a népesség növekedését a természeti erőforrások hasznosításával és mindezt úgy kívánta megoldani, hogy a lehető legkisebb legyen a természeti környezet mennyiségi és minőségi romlása.

1983-ban az ENSZ Közgyűlés határozata alapján megkezdte munkáját az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága, amelyet *Gro Harlem Brundtland* norvég miniszterelnöknő vezetett. A Bizottság 1987-ben *Közös jövőnk* címmel kiadott jelentésében a gazdasági növekedés olyan új korszakának lehetőségét vázolta fel, amely a fenntartható fejlődés globális megvalósítására épít, megőrzi a természeti erőforrásokat, s amely megoldás lehetne a fejlődő országok nagy részében elhatalmasodó szegénység leküzdésére is. A jelentés nagyon röviden és tömören határozta meg a fenntartható fejlődés fogalmát: „a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket”. A fogalomnak négy eleme van. A természeti erőforrások megőrzésének szükségessége az elkövetkező generációk javára (a „generációk közötti igazságosság” elve). A természeti erőforrások fenntartható mértékű vagy körültekintő kiaknázásának célja (a „fenntartható használat” alapelve). A természeti erőforrások igazságos használata, mely magában foglalja, hogy az államoknak az erőforrások használatában figyelembe kell venniük más országok szükségleteit (az „igazságos használat” vagy a „generációkon belüli igazságosság” alapelve). Annak szükségessége, hogy a környezeti szempontoknak a gazdasági rendszer fejlesztési terveibe történő integrálódása biztosított legyen, és hogy a fejlődés szükségleteit figyelembe vegyék a környezeti célok vonatkozásában (az „integráció” elve).

A fenntartható fejlődés három alappilléren nyugszik: a szociális, a gazdasági és a környezeti pillérekén és mindhármát együttesen, kölcsönhatásaik figyelembevételével kell mérlegelni a különböző fejlesztési stratégiák, programok kidolgozása során, illetve a konkrét intézkedésekben, cselekvésekben.

Herman Daly megfogalmazása szerint „a fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartóképességet meghaladó módon növekednénk”. A fejlődés alapvető célja tehát a szociális jólét, a méltányos életfeltételek lehetőségének biztosítása mindenki – egyaránt a jelenlegi és a jövőbeli nemzedékek – számára, ami csak úgy lehetséges, ha közben fenntartható módon hasznosítjuk a természeti erőforrásokat, elkerüljük a káros hatásokat, s különösen a környezet állapotában bekövetkező visszafordíthatatlan változásokat.

A Világ Tudományos Akadémiáinak Nyilatkozata megfogalmazásában: „A fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és a természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg.” (*Átmenet a fenntarthatóság felé.* Világ Tudományos Akadémiáinak Nyilatkozata, Tokió, 2000). A fenntartható fejlődés, mint általános stratégiai cél megjelent a nemzetközi konferenciák, szervezetek dokumentumaiba és a nemzeti kormányok cselekvési programjaiba (1992 Rió, 2000, Johannesburg).

A hazai környezetvédelmi törvényünk² alapján a fenntartható fejlődés a társadalmi-gazdasági viszonyok és tevékenységek rendszere, amely a természeti értékeket megőrzi a jelen és a jövő nemzedékek számára, a természeti erőforrásokat takarékosan és célszerűen használja, ökológiai szempontból hosszú távon biztosítja az életminőség javítását és a sokféleség megőrzését. A preambulum kimondja, hogy „a természeti örökség és a környezeti értékek a nemzeti vagyon részei, amelyeknek megőrzése és védelme, minőségének javítása alapfeltétel az élővilág, az ember egészsége, életminősége szempontjából; e nélkül nem tartható fenn az emberi tevékenység és a természet közötti harmónia, elmulasztása veszélyezteti a jelen generációk egészségét, a jövő generációk létét és számos faj fennmaradását”.

A gazdasági fenntarthatóság egyik fontos szegmense az államháztartási gazdálkodás. Alapvető közgazdasági elv a szűkösség elve, azaz olyan társadalom nem létezik, amely számára korlátlanul állnának rendelkezésre erőforrások, a javak korlátozott mennyiségben állnak rendelkezésre az igényekhez képest.³ Ugyanez igaz az államháztartásra is, azaz a rendelkezésre álló forrásokat hatékonyan kell felhasználni a költségvetési politika szintjén, nemcsak a piacgazdaság területén.⁴ Azonban az államháztartás rendszerében eltérő prioritások is érvényesülnek, amelyek felülírják a piacgazdasági törvényszerűségeket.⁵ A költségvetési

²1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól (Kvtv.)

³ Samuelson, Paul A.-Nordhaus, William D.: *Közgazdaságtan*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012, 3-6.o.

⁴ Lentner Csaba: *Uncertainty Factors in National Economy Planning-International Effects and Hungary's Outlook Up to 2050.* Central European Political Science Review, 2015/16:(62)pp.9-26.

⁵ Lentner Csaba: *A vállalkozás folytatása számviteli alapelvének értékelése: profit és közjóság-előállító gazdálkodóknál - I. rész, Számvitel Adó Könyvvizsgálat: Szakma 2014/ 56: (2) 72-74.o.*

Lentner Csaba: *A vállalkozás folytatása számviteli alapelvének értékelése: profit és közjóság-előállító gazdálkodóknál - II. rész, Számvitel Adó Könyvvizsgálat: Szakma,*

gazdálkodás legfontosabb célja a közfeladatellátás, amelynek a forrás-gazdálkodása nem piaci alapon történik. A költségvetési célok azonban szorosan összefüggenek a környezeti fenntarthatósággal, mivel a rendelkezésre álló forrásokat ennek megfelelően kell elosztani, azaz a költségvetési támogatások is hatnak a környezeti fenntarthatóságra. Ugyanilyen hatások érvényesülnek a közbevételek szintjén, ahogy erre utalunk is a tanulmányban, hiszen a gazdasági szabályozó eszközök egyik területe a környezeti adók köre. Az adóknak versenytorzító hatása van, de a környezeti adók befolyást gyakorolhatnak a környezetet károsító tevékenységekre.

2. Felelősség a környezeti fenntarthatóságért

A Kvtv. 1. § (1) bekezdése a törvény céljaként az ember és környezete harmonikus kapcsolatának kialakítását, a környezet egészének, valamint elemeinek és folyamatainak magas szintű összehangolt védelmét, a fenntartható fejlődés biztosítását jelöli meg. A (2) bekezdés értelmében megfelelő kereteket teremt az egészséges környezethez való alkotmányos jogok érvényesítésére és elősegíti - többek között - a környezet igénybevételének, terhelésének és szennyezésének csökkentését, károsodásának megelőzését, a károsodott környezet javítását, helyreállítását, az emberi egészség védelmét, az életminőség környezeti feltételeinek a javítását. Ezek a törekvések a környezetjogi és környezetpolitikai alapelvekben egyaránt megjelennek, különösen az elővigyázatosság, megelőzés, helyreállítás és felelősség elveiben. A felelősség elve alapján a környezethasználó a Kvtv-ben és más jogszabályokban szabályozott módon felelősséggel tartozik tevékenységének a környezetre gyakorolt hatásaiért⁶ és a környezetjogi felelősség általános rendelkezései szerint, a környezethasználó a Kvtv-ben meghatározott és más jogszabályokban szabályozott módon büntetőjogi, polgári jogi és közigazgatási jogi felelősséggel tartozik tevékenységének a környezetre gyakorolt hatásaiért.⁷ Ez a szabályozás komplex felelősségi rendszert jelent a környezetjogban, amely a speciális környezetjogi szabályanyagot ötvözi a magánjogi és közjogi területek generális felelősségi normáival.

2014/ 56: (3)130-132.o.

⁶ Kvtv. 9. §

⁷ Kvtv. 101. § (1) bekezdés

Nem szabad megfeledkeznünk az Alaptörvény előremutató – az európai alkotmányozást meghaladó – rendelkezéseiről sem. Mindamellet, hogy az egészséges környezethez való jogot deklarálja az Alaptörvény, a korábbi Alkotmányhoz képest, megjelenik többek között a hulladékgazdálkodással kapcsolatos, a GMO-mentes mezőgazdasággal kapcsolatos szabályozás, de megtalálhatjuk a „szennyező fizet” elvének alaptörvényi szintre emelését is. Ennek értelmében *“aki a környezetben kárt okoz, köteles azt – törvényben meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni”*. A „szennyező fizet” elv környezetpolitikai elvként, azon belül is gazdasági elvként jelent meg, amelynek indoka a közös környezeti felelősségről az egyéni környezethasználók felelőségének irányába történő elmozdulás, a helytállási felelősség áthárítása azokra a személyekre, akik a környezet igénybevétele során terhelik, illetőleg veszélyeztetik a környezetet. A „szennyező fizet” elve jogszerű környezetterhelések esetén is fennálló fizetési kötelezettséget jelent, azaz határértéken belüli kibocsátások esetén teljesítendő környezetterhelési díjak megfizetését jelenti. De ezt meghaladóan a jogellenes magatartások (környezetkárosítások) következményeinek teljesítését is jelenti egyben. Ebben az értelemben tehát tágabb megközelítésben határozhatjuk meg, mint a felelősség elvét. Az elvek szoros összefüggésben állnak egymással és kapcsolódnak a megelőzés és helyreállítás elvének hatékony érvényesüléséhez és ezáltal hozzájárulnak a fenntartható fejlődés környezetpolitikai értelemben vett tartalmának megvalósításához. A fenntarthatóságnak számos definíciója látott napvilágot, amelyek mind abba az irányba mutatnak, hogy a környezeti állapotromlás ne következzen be, amely összefüggésben áll a környezetveszélyeztetés és környezetterhelés elkerülését szolgáló szabályrendszer megalkotásával, azaz a tartalmas környezethasználat kialakításával. Az intézményrendszer és a szabályozó rendszer kialakítása és működtetése az állam alapvető feladata. Környezetszabályozás módszertani szempontból azonban vannak olyan szabályozási elemek, amelyek esetében az állami befolyás mértéke alacsony. A legmarkánsabban a közigazgatási engedélyezés körében az állami szerep jelentősége, míg a gazdasági szabályozók (adók, díjak stb.), az önszabályozó eszközök (környezetbarát termékjelölés, EMAS, ISO) esetén kisebb mértékű.⁸

⁸ Csák Csilla: Gondolatok a "szennyező fizet" elvének alkalmazási problémáiról. Miskolci Jogi Szemle, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata, 2011/6.:(Klnsz.) 31-45.o.

Fontos tehát kiemelni a környezeti felelősség jelentőségét, amely a fenntarthatóság kérdése kapcsán egyre nagyobb szerepet játszik. Sőt a fenntarthatóság mellett a környezeti felelősség erőteljesebb hangsúlyozására van szükség, mivel a környezeti felelősség ugyan összetett fogalom, de van egy nagy jelentőségű szerepe a környezeti szabályozásban, hogy szankcionálható, számon kérhető a környezethasználókon. A környezeti felelősség a központi eleme a környezetpolitikai szabályozásnak, amely két területet ölel fel, a közvetlen hatósági szabályozást és a közvetett, gazdasági szabályozást.⁹

3. A gazdasági szabályozás szempontjai

A gazdasági szabályozók, ösztönzők hasonlóan a közvetlen, direkt eszközökhöz szintén a jogi szabályozáson alapulnak, de közvetlen utasítás helyett a gazdasági érdekek alapján törekszenek a gazdasági élet szereplőit a megfelelő környezeti magatartás irányába terelni.¹⁰

Lényegét tekintve a szabályozás arra épül, hogy a piaci szereplők számára a környezet szempontjából kedvezőbb tevékenység nagyobb értékkel bír, mint a környezetkárosító tevékenység. A szabályozók képesek megbecsülni a gazdasági élet szereplőinek a hasznát és költségeit környezeti szempontból. A gazdasági eszközök tehát ösztönzést tudnak nyújtani a környezeti szempontból kedvezőbb megoldások igénybevételeire.¹¹ A megfelelő gazdasági ösztönző rendszer kialakítása során két különböző ismérvet kell kielégíteni, a környezeti érdekek képviselését és a valós árak megállapításában való közreműködést.¹²

A sokrétű gazdasági szabályozók megteremtése során alapvető szempontokra is figyelemmel kell lenni, amelyek a hatékony eszközrendszer kialakítása irányába hatnak. Ilyen szempontok a statikus hatékonyság, a dinamikus hatékonyság, az ellenőrzés és végrehajtás egysze-

⁹ Csák Csilla: A "szennyező fizet" elv a fenntartható fejlődés szolgálatában. In: Szalma József (szerk.) Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék 2015, 187-193.o.

Csák Csilla: A fenntarthatóság természeti erőforrás-gazdálkodás jogi szabályozása. Műszaki Földtudományi Közlemények, 2013/ 84: (2) 73-86.o.

¹⁰ Kerekes Sándor: A környezetgazdaságtan alapjai, Budapest, 1998, www.mek.niif.hu (letöltés ideje: 2012.06.06.) 98.o.

¹¹ Szlávik János: Fenntartható környezet és erőforrás-gazdálkodás, KJK-Kerszöv, Budapest, 2005, 175-179.o.

¹² Bándi Gyula: Környezetjog, Szent István Társulat, Budapest, 2011, 277.o.

rúsége, a gazdasági változásokhoz történő rugalmas alkalmazkodás, társadalmi hatás, politikai megfontolások.¹³

A statikus hatékonyság alatt a szakirodalom az extenzív környezetvédelmet érti. A hatékonyságot uniformizált adók és díjak segítségével éri el. A szabályozó eszköz hatékonyságának megítéléséhez az emisszió-csökkentéssel kapcsolatos összes költséget figyelembe veszik és egy optimális adó- és díjrendszert alakítanak ki.

A dinamikus hatékonyság a preventív forrás- vagy szerkezetorientált környezetvédelemre ösztönöz, az alkalmazott eszköz révén orientálja a szennyezőt rámutatva, hogy az alacsonyabb szintű szennyezés pénzmegtakarítást eredményez. Ez megvalósulhat technológiaváltással, áttelepüléssel, adók, díjak és értékesíthető engedélyek segítségével. Fontos a dinamikus hatékonyság esetében a folyamatos ösztönzés a károk minimalizálására és a környezetkímélő technológia bevezetésére. Az eszközök gyorsabban hatnak és hatékonyabbak az optimális szennyezés-csökkentés elérésében.

Az ellenőrzés és végrehajtás egyszerűsége, illetve az információigény kritériuma azt méri, hogy mennyi adat szükséges ahhoz, hogy a hatóság az eszközt használni tudja. A kritérium jelentősége akkor nő meg, ha több környezetszennyező tevékenység eltérő módon károsítja a környezetet. Az ellenőrzésből és végrehajtásból adódó probléma általában függ a szabályozó rendszertől és a szennyezési folyamatok technikai feltételeitől.

A gazdasági változásokhoz történő rugalmas alkalmazkodás azt jelenti, hogy a változások esetén a használt eszközökkel is könnyen alkalmazkodni lehessen a kialakult új helyzethez és megvalósuljon a környezetpolitika elve. Az eszközök területén az adók, díjak kevésbé rugalmasak, de még így is egyszerűbb a változtatás, mint a környezet-szennyezési normákat felülvizsgálni vagy a környezetszennyezés komplex szabályozási rendszerét megváltoztatni.

Legutolsó sorban pedig a társadalmi hatások, politikai megfontolások is fontos kritériumok a szabályozórendszer szempontjából, amely elsősorban a disztribúciós, etikai és gazdasági stabilizációra vonatkozik. Az eszközök közül a költséggel járó eszközök kevésbé népszerűek. Az adók, díjak közvetlen költségvetési felhasználása helyett, viszont javíthat az elfogadottságon, ha ezeket a költségvetés elkülönített alapokba áramoltatja és környezetvédelmi célokra használja fel. Etikai kérdéseket vet

¹³ Szlávik: i.m. 229-235.o.

fel a környezetszennyezés súlya és hatása, ezért a közvetlen direkt szabályozók felé hajlott a társadalmi felfogás a környezetszennyezés megvásárlásával (adókkal, díjakkal) szemben. Azonban ez a felfogás is változott, hiszen a teljesen elutasító, túl szigorú eszközök sok esetben a társadalmi jólétet veszélyeztették. Mindezek a problémák is jól mutatják, hogy a gazdasági eszközök alkalmazhatósága összetett feladat és az eszközrendszer hangolását a kritériumrendszer használata elősegítheti.

A piaci alapú eszközök kérdésével az Európai Unió is foglalkozott Zöld könyvben összefoglalva az ezzel kapcsolatos folyamatokat és következtetéseket.¹⁴ Az Unió nagyszabású célokat tűzött ki a környezetpolitika területén, amelyhez hatékony eszközrendszer alkalmazására van szükség:

- éghajlatváltozás,
- környezetvédelmi fenntarthatóság,
- külső erőforrásoktól való függés biztosítása,
- európai gazdasági ágazatok versenyképessége,
- biodiverzitás csökkenésének a megállítása,
- természeti erőforrások megőrzése,
- közegészségügy védelme.

Ezek a célok az egyes államok szabályozása nélkül nem valósíthatók meg, de az EU a gazdasági, piaci alapú eszközök felhasználását preferálja rugalmasságuk és költséghatékonyságuk miatt elsősorban. Az EU célja a piaci alapú eszközök intenzívebb alkalmazása a környezetpolitikában mind a közösségi, mind a nemzeti szinten.¹⁵

A közösségi politikai célok megvalósításában a gazdasági eszközök többféle előnnyel bírnak a hagyományos direkt eszközrendszerrel szemben:

- a külső költségek internalizálása révén a gazdasági szereplők változtatnak magatartásukon, a negatív környezeti hatásokat csökkentik, a pozitív környezeti hatásokat pedig növelik;
- rugalmasságot biztosítanak a gazdasági tevékenységek számára, hogy a környezetvédelmi célkitűzéseket alacsonyabb költségek mellett értsék el;

¹⁴ Zöld Könyv a környezetvédelmi és a kapcsolódó politikai célokra szolgáló piaci alapú eszközökről – Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel 28.3. 2007. {sec (2007) 388}

¹⁵ Szilágyi János Ede: Környezetvédelem az európai uniós jogban. In: Nagy Zoltán-Olajos István- Raisz Anikó- Szilágyi János Ede: *Környezetjog II. – Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből.* Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010, 51-72.o.

- hosszú távon ösztönzőleg hatnak a környezeti technológiai fejlesztések megvalósítására, mely elősegíti a környezeti hatások csökkentését;
- környezetvédelmi fiskális vagy adóreform további gazdasági előnyöket jelent a foglalkoztatás területén.

A piaci alapú eszközrendszer sajátos gyakorlatban alkalmazott eszközöket mutat. A piaci alapú eszközöket szűkebb értelemben használja a dokumentum, mint a gazdasági eszközök elméleti rendszere. A Zöld Könyv a piaci alapú eszközök körébe sorolja az adókat, díjakat és a kibocsátás-kereskedelmi rendszereket. Nem tartozik a piaci alapú eszközök körébe a támogatások köre. Az uniós koncepció kiemeli az egyes környezetpolitikai részterületeken milyen hatásokat érhet el a piaci eszközök alkalmazása.

Az energiafelhasználás területén nagy kihívást jelent az ökológiai fenntarthatóság az ellátás biztonsága és a versenyképesség, ezért a jövőben a hatékonyabb energiafogyasztásra, tisztább energia felhasználására és új technológiák bevezetésére van szükség. Ezen a területen az adópolitikának (energiaadó), illetve az EU-ETS (kibocsátás-kereskedelmi rendszer) rendszernek van kiemelkedő szerepe. Fontossá vált a hatékonyság érdekében, hogy az adózás szorosabban kapcsolódjon a szakpolitikai célkitűzésekhez és jobban elősegítse környezetbarát energiafogyasztással kapcsolatos célkitűzések megvalósítását.¹⁶

A közlekedés környezeti hatásai jelentősek és egyre növekvő tendenciát mutatnak a környezetszennyezésben, különösen a levegő szennyezés területén, de a környezeti problémák felmerülnek a por-szennyezéssel, zajszennyezéssel illetve a forgalomtorlódással kapcsolatban is. Az optimális piaci eszköz alkalmazása érdekében tehát szükségessé vált egy általános, átlátható modell, amely az infrastrukturális adók és járulékok kiszámításának az alapját képező összes költség értékelésére szolgál. A modell alkalmazását elősegíti a külső költségek internalizálását minden közlekedési ágazatra kiterjedő hatáselemzése, illetve egy stratégia kialakítása a fokozatos bevezetésre.

A piaci eszközök alkalmazása egyrészt a közlekedéssel kapcsolatos adók, díjak kivetésében jelentkezik, különösen a személygépkocsival kapcsolatosan felmerült cél olyan adók, díjak alkalmazása, amely a gépkocsi-vásárlókat energia-hatékony és kevesebb káros-anyag kibocsátású

¹⁶ Nagy Zoltán: Környezeti adózás szabályozása a környezetpolitika rendszerében, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2013.

autók vásárlására ösztönözné. Szintén alkalmazható piaci eszköz az EU-ETS rendszer, amelynek kiterjesztése a légi közlekedés mellett a felszíni közlekedés területén is felmerült.

A piaci alapú eszközök alkalmazását ösztönzi az EU az egyes szakpolitikák területén is, különösen igaz ez a szennyezés kezelése és az erőforrások védelme területén. Az EU szintű harmonizáció is felmerül abban az esetben, ha határon átnyúló ügyekről van szó, illetve a nemzeti szintű adók alkalmazása kihatással lehet a belső piac működésére. Két kiemelt területet említ a Zöld Könyv ebben a témakörben: a vízgazdálkodás és a hulladékgazdálkodás témakörét. A vízpolitikára vonatkozó keret irányelv (2000/60/EK irányelv) az árpolitika révén kíván ösztönözni a hatékony vízfelhasználásra, így a felhasználóknak viselnie kell a környezetvédelmi és erőforrás költségeket. Az árpolitika mellett a tagállamok adókat és díjakat alkalmaznak (Magyarország is) a felszín alatti és felszíni vizek kivétele, illetve a vízfogyasztás tekintetében. Ezek a piaci eszközök elősegítik a fogyasztás, a szivárgás és a szennyezés csökkentését.¹⁷

A hulladékgazdálkodás területén a cél a gazdasági növekedés és a hulladéktermelés szétválasztása. A jellemző megoldás a hulladékgazdálkodás területén a hulladéklerakó létesítése, ezért a hulladéklerakók és a hulladékártalmatlanítás megadóztatása ösztönözhetné a hulladékújrafeldolgozást és a hulladék-hasznosítást. E tekintetben viszont a tagállamoknak szorosan együtt kellene működniük akár egy minimum adómérték uniós szintű meghatározásával, hogy a verseny torzulását, illetve az államok és régiók közötti hulladékszállítást elkerüljék. A hulladékgazdálkodás egyik fontos területe a csomagolóanyagok kérdésköre, amelynél a piaci alapú eszközök a fenntartható fogyasztás ösztönzését szolgálják. A tagállamok többsége alkalmaz adókat, betétdíjas rendszereket, illetve értékesíthető engedélyeket, amelyek akkor hatékonyak, ha kellően tükrözik az egyes anyagok környezeti hatásainak a különbségét (jó példa erre a dán adózási rendszer).

Hatékonyak lehetnek a piaci eszközök a biodiverzitás védelme érdekében. A piaci eszközök mindhárom típusát (adók, támogatások, forgalmazható engedélyek) alkalmazzák az ökoszisztéma és egyes fajok

¹⁷ Raisz Anikó-Szilágyi János Ede: Az agrárjog kapcsolódó területeinek (környezetjognak, vízjognak, szociális jognak, adójognak) fejlődése az Európai Unióban, a nemzetállamokban és a WTO-ban. *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2012/12.sz., 107-148.o.

védelve érdekeiben. Az adók, díjak, engedélyek (vadászati, halászati) elősegítik a biodiverzitás fenntartható szinten való megőrzését. A pénzügyi támogatások környezetpolitikai intézkedésekhez nyújtott kifizetés formájában jelennek meg, amellyel például a földtulajdonosokat kárpótolják az erdők, vizes élőhelyek megőrzéséért. A környezetvédelmi kötelezettségek eladható eszközökké való átalakítását jól példázza az élőhelybank, illetve az élőhellyel kapcsolatos kreditek kialakítása és forgalmazása¹⁸

Legutolsó sorban pedig piaci alapú eszközök alkalmazására kerül sor a légszennyezettség területén is. A légszennyezésre kivetett adók és díjak mellett egyre nagyobb jelentősége van a nemzeti kibocsátás-kereskedelmi rendszereknek a hagyományos légszennyező anyagok okozta problémák csökkentése céljából. Ezeknek a kereskedelmi rendszereknek a hátrányára is rámutat a jelentés, utalva arra, hogy ne alakuljanak ki a kibocsátás-kereskedelem révén környezeti szennyezés szempontjából kritikus helyek.

Az OECD jelentése értékelt Magyarországon a környezetpolitika teljesítményét és ezen belül a gazdasági eszközök alkalmazását, illetve ajánlásokat fogalmazott meg ezeknek az eszközöknek a továbbfejlesztésére.¹⁹

Megállapítást nyert, hogy Magyarország fokozta a közgazdasági eszközök alkalmazását. A jelentés nem tér ki a gazdasági eszközök értékelésénél valamennyi eszközre, hangsúlyozottan a környezetterhelési díj és a termékdíj kérdésével foglalkozik.²⁰

A környezetterhelési díj 2004-es bevezetését alapvetően pozitívan értékeli a jelentés, hiszen ez fontos előrelépés a szennyező fizet elvének a megvalósítása területén.²¹ Összességében azonban a díjak vi-

¹⁸ Zöld Könyv a környezetvédelmi és a kapcsolódó politikai célokra szolgáló piaci alapú eszközökről – Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel 28.3. 2007. {sec (2007) 388}

¹⁹ OECD: Környezetpolitikai teljesítményértékelések: Magyarország (2008.) OECD Jelentés (letöltés időpontja: 2012. 07. 10.) www.oecd.hu

²⁰ Raisz Anikó: Környezetvédelem a nemzetközi jogban, In: Nagy Zoltán – Olajos István – Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: Környezetjog II. kötet – Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010. 9-24. o.; Raisz Anikó: A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében. Miskolci Jogi Szemle, 2011/1. 90-108.

²¹ Bobvos Pál- Csák Csilla-Horváth Szilvia-Olajos István-Prugberger Tamás- Szilágyi János Ede: A szennyező fizet elv megjelenése a mezőgazdaságban. Journal of Agricultural and Environmental Law, 2006/1. sz. 29-55.o.

szonylag alacsony összege, a nyújtott mentességek és kedvezmények gátolják a jelentés szerint a rendszer hatékonyságát. A légszennyezés és vízszennyezés esetén alkalmazott kedvezmények a szennyezőt a környezetszennyezés-csökkentő intézkedések és berendezések, technológiák alkalmazására sarkallta.

A talajszennyezési díjfizetési kötelezettség az elérhető közüzemi infrastruktúrák használatára ösztönzi a szennyezőket, így az a rendszer hozzájárult ahhoz, hogy növekszik a közüzemi csatornahálózatra csatlakozott háztartások száma.

A termékdíjak a pozitív hulladékkezelési eredmények megvalósulását segítették elő. A pozitív tapasztalatok háttérben részben a termékdíjak alkalmazása, részben a használt termékek (hűtő, akkumulátor) csomagolási hulladékok begyűjtése és hasznosítása áll. A termékdíj-rendszer 1995-ös bevezetését követően 2004-ben a termékdíj-rendszer reformjára került sor. A díjrendszer átalakítása, a begyűjtés és a hulladék hasznosítása jelentős mértékben 2005-re 57 %-ra nőtt. A termékdíj-rendszer továbbfejlesztésére azonban további előrelépést irányoz elő a jelentés, így a termékdíjak további szélesebb körben történő alkalmazását.

A hulladékgazdálkodással kapcsolatosan problémákat is megfogalmaz az OECD a háztartások által fizetett átlagos éves hulladékdíjjal kapcsolatosan. A díjjal kapcsolatosan a környezetpolitika kettős szorításban van. Egyrészt a díjak jelentős emelkedése a lakosság teherviselő képességét érinti és visszatartó erő lehet a hulladékkezelés kérdésében. A másik probléma, hogy a befizetett díjak csak az üzemeltetési költségekre elegendőek, és nem elegendőek a beruházási szükségletek finanszírozására.

Az OECD a gazdasági eszközök kérdésében, a továbblépés érdekében ajánlásokat fogalmazott meg, amelyek a jövőre nézve is hasznos útmutatást adnak a környezetpolitika számára. Az ajánlások több fontos területet érintenek. A támogatáspolitikai területén a javaslat rámutat arra, hogy javítani kell a magyar gazdaság szennyezés-, energia- és erőforrás igényességét és ennek érdekében támogatni kell a fenntartható termelési és fogyasztási módokat. A környezeti szempontból előnyös támogatások mellett a környezeti szempontból káros támogatások megszüntetésére kell törekedni. A támogatáspolitikai továbbfejlesztése érdekében lehetővé kell tenni a környezetpolitikának az EU-támogatások magas felhasználási képességét. Ehhez szükség van a támogatást folyósító szerveknél a gazdasági és szakmai szakértelem fejlesztésére, különösen a környezeti

hatásvizsgálat, a költség-haszon elemzés, a stratégiai környezetvizsgálat és a környezeti integráció alkalmazása területén.

Az adók, díjak kérdésében az ajánlás Magyarország esetében rámutat arra, hogy az európai országok esetében is problémaként felmerült a gazdasági eszközök körének további szélesítése. A jelentés kiemeli, hogy a gazdasági eszközök értékelése is fontos, mivel így lehetséges a szennyező fizet és használó fizet elvének a megvalósítása. A szélesebb körű alkalmazásnál természetesen figyelembe veendő tényezők az egyéb gazdasági és társadalmi megfontolások (pl. versenyképesség).

Harmadsorban pedig az ajánlások azokra az egyéb tényezőkre irányulnak, amelyek befolyásolják ezekben a gazdasági eszközöknek az alkalmazását. Ilyen terület a környezeti célokhoz az ágazati politikában való beépítése, amelynek fontos elősegítője az intézményközi együttműködés országos és területi szinten egyaránt.

Az egyes eszközök, de különösen a gazdasági eszközök hatékonyságát alapvetően befolyásolják a megvalósítás-értékelési mechanizmusok és monitoring rendszerek. A monitoring rendszerek működését pedig a megfelelő mutatórendszer és a nyilvánosság fokozott részvétele segítheti elő.

A gazdasági eszközök érvényesüléséhez monitoring rendszerek mellett a költséghatékony irányítási és jogérvényesítési kapacitás is elengedhetetlen, amelynek fontos feltétele az elégséges finanszírozás és személyzet a környezeti igazgatás számára. Az OECD ajánlásra figyelemmel a Nemzeti Környezetvédelmi Program a gazdasági szabályozórendszer fejlesztését fontos környezetpolitikai célnak tekinti és ezzel kapcsolatos célokat is megfogalmaz:²²

- a termékdíj rendszerének a fejlesztése a hulladék keletkezésének megelőzése és hasznosításának növelése érdekében, illetve a termékdíjhoz kapcsolódó adminisztrációs terhek csökkentése;
- az energiahordozók (földgáz, elektromos áram) ivóvíz, szennyvízelvezetés és tisztítás fogyasztói díjszabásának átalakítása, hogy a takarékos használat ösztönözve legyen, illetve a díj fedezze a teljes előállítási-szolgáltatási költségeket;

²² 96/2009.(XII.9.) OGY határozat a 2009-2014 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról (III.NKP)

27/2015.(VI.17.9) OGY határozat a 2015-2020 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról (IV.NKP)

- a víz- és csatornadíj támogatási rendszerének olyan átalakítása, hogy a vízszolgáltatások költségmegtérülése érvényesüljön és csak a rászorulóknak szociális alapú támogatására kerüljön sor;
- az útdíj rendszerének a felülvizsgálata szükséges, az autópályák használatának ösztönzése érdekében;
- a közbeszerzés zöldítésére készült Nemzeti Cselekvési Terv végrehajtása, illetve a közszféra szemléletének, beszerzési gyakorlatának átalakítása;
- a levegő minőségjavítása céljából a közösségi közlekedést vonzóbbá kell tenni, a támogatási rendszer átalakításával, illetve forgalomtechnikai intézkedésekkel.

4. A gazdasági szabályozás eszközei

A gazdasági szabályozás eszközrendszere összetett és a különféle szakirodalmi álláspontok eltérően osztályozzák és tipizálják az eszközöket, de a jogi szabályozás sem biztosít konzekvens rendszert az eszközök osztályozására. A környezetvédelmi törvény (Kvt.) nem rendszerezve tagolja a gazdasági eszközöket és nem ad rendszertani magyarázatot az eszköz szerepére.²³

A támogatások alatt a közvetlen, illetve a közvetett támogatásokat is érinti a szabályozás. A közvetett támogatások alatt az egyes adó, vám- és illetékkedvezmények, mentességek rendszerét érti. A közvetlen pénzügyi támogatások az államháztartás két alrendszeréből származhatnak a központi költségvetésből és a helyi önkormányzati költségvetésből. A törvény hangsúlyosan a központi költségvetési támogatások segítségével kíván forrást biztosítani a környezetvédelmi feladatok ellátására.

A támogatások hatékony felhasználása bizonyos alapvető követelmények előírásával valósulhat meg. Ilyen alapvető követelménynek tekinti a szakirodalom:²⁴

- a források megjelölését,
- a felhasználás céljának a meghatározását,
- támogatás módját (pályáztatás),
- pályázat elbíráló testületeket,
- a támogatáskérés feltételeit,

²³ Bándi: i.m. 287-294.o.

²⁴ Bándi: i.m. 293.o.

- döntéshozatali eljárást,
- támogatással kapcsolatos megállapodást,
- társadalmi részvétel lehetőségét,
- a felhasználás ellenőrzését,
- a visszaélés jogkövetkezményeit.

A környezet használata után fizetendő díjakat a környezet terhelését, igénybevitelét csökkentő intézkedések fedezetéül szolgáló forrásoknak tekinti a környezetvédelmi törvény, négy díjat meghatározva (környezetterhelési díjak, igénybeviteli járulékok, termékdíjak, betétdíjak). Fontos kiemelni, hogy a díjrendszert keretjelleggel szabályozza a törvény, a részletszabályokat külön törvényekben találjuk meg. Nem foglalkozik a törvény azokkal az adókkal és illetékekkel, amelyeket szintén külön törvények szabályoznak, de a gazdasági alapok körébe sem helyezi el rendszertanilag. (Csak adó, vám- és illetékkedvezményről rendelkezik a jogszabály.)

A gazdasági eszközökön belül kiemelt jelentőséget tulajdonít a díjaknak. A jogalkotó külön általános elvekről rendelkezik a díjak meghatározásánál:

- ösztönző jelleg: a díjak mértékét úgy kell meghatározni, hogy ösztönözzék a környezethasználót a környezet-igénybevitelnek és terheléseknek a csökkentésére,
- egyeztetés és fokozatos bevezetés: a jogalkotó előírja, hogy díjakat időre és mértékre kivetítve egyaránt fokozatosan kell bevezetni, illetve a felhasználás célját és mértékét a díjfizetésre kötelezettek érdekképviselőivel egyeztetni kell,
- a felhasználás céljának, módjának meghatározása: a fiskális szempontok elé helyezi a környezeti elemek védelmét, mivel a törvény kimondja, hogy a díjak döntő hányadát a környezetterhelés illetve a környezet-igénybeviteltség mérséklésére kell fordítani.

A környezethasználó a környezetterhelésért környezetterhelési díjat köteles fizetni. A környezetterhelési díjat a törvény olyan anyagra és energiafajtára határozhatja meg, amelyekre érvényes mérési szabvány van, illetve a kibocsátás mértéke technológiailag megállapítható. A jogalkotó a környezetvédelmi törvényben részletszabályokat nem állapít meg, azokat külön törvényben határozza meg. A részletszabályok a környezetterhelési díj három fajtáját különítik el (levegőterhelési díjat, vízterhelési díjat, talajterhelési díjat).

Az igénybevételi járulékot a környezethasználó köteles fizetni a környezet valamely elemének egyes igénybevételi módjai után. A környezetvédelmi törvény a részletszabályokra itt sem tér ki és nem is határozza meg, hogy mit ért ezen a kategórián és mit tart idetartozónak. A szakirodalom határozza meg ezek körét, jellemzően két igénybevételi járulékot említve, a bányajáradékot és a vízkészlet-járadékot.²⁵

A termékdíj a környezetet vagy annak valamely elemét, a felhasználása során vagy azt követően különösen terhelő, veszélyeztető termékek előállítását, behozatalát, forgalmazását terhelő díj, amelyet a forgalmazott termék egységnyi mennyiségére kell megállapítani. A termékdíj esetében is a termékek körét, a díj mértékét, a nyilvántartás és az adatszolgáltatás rendjét külön törvény határozza meg. Sajátos szabályozás áll fenn az elhasznált termékek visszafogadásával kapcsolatban. Ha a jogszabály kötelezi az előállítót, forgalmazót, importőrt a termék visszafogadására, akkor a termékre eső díjat a termék hasznosítására, ártalmatlanítására, illetve az ezt megvalósító beruházások finanszírozására kell fordítani.

A betétdíj sajátos díj, mivel ez nem képezi a központi költségvetés bevételeit, tehát hagyományos értelemben nem is fizetési kötelezettség. A környezetterhelés, illetve a termék forgalmazója köteles a használt termék visszavételéről, kezeléséről gondoskodni, illetve a betétdíjat a termék visszaszolgáltatójának megfizetni. Így a betétdíj a termék forgalmazójának a bevételeit képezi, ha nem kell visszatérítenie.

Eljárási költségek és díjak egyrészt a környezetvédelmi és természetvédelmi hatóság által lefolytatott közigazgatási eljárásokért fizetendő igazgatási szolgáltatási díjakból, illetve a közigazgatási hatósági eljárás során felmerülő vizsgálatok költségeiből, a dologi és személyi költségekből, egyéb eljárási költségekből állnak. A törvény a díjak közül a felügyeleti díjat nevesíti, egyéb szolgáltatási díjakat külön jogszabályok határozzák meg. A felügyeleti díj a környezetvédelmi hatóság bevételeit képezi és a felügyeleti tevékenységgel kapcsolatos működési költségek fedezetére szolgál. A díj fizetésére a környezethasználati engedélyezés hatálya alá tartozó és bejelentéshez kötött tevékenységet folytató kötelezett.

²⁵ Fucskó József - Kis András - Bela Gyöngyi - Krajner Péter - Valené Kelemen Ágnes: Ökológiai adóreform II. Magyar Környezetgazdaságtani Központ, Budapest, 2000, www.makk.hu (letöltés ideje: 2012. 06. 16.) 41-45.o.

A környezetjogi felelősség körében kerül szabályozásra a biztosítékok és a biztosítás kérdése. A jogalkotó egyes tevékenységhez előírhatja a környezetvédelmi biztosíték adását. Külön jogszabályok elsősorban a hulladékgazdálkodás területén rendelkeznek ilyen eszközökről. A környezetvédelmi biztosítás célja pedig, hogy a környezethasználó tevékenységével előre nem látható környezetkárosodások felszámolásának a finanszírozását biztosítsa.

A környezetvédelmi bírság sajátos gazdasági eszközként kezelendő. Egyrészt jogkövetkezményként elméletileg a direkt eszközök körébe lenne sorolható, de egyben pénzügyi kötelezettség is. Ha a bírság nagyságát nézzük gazdasági eszközként is értelmezhető, hiszen a bírság növelése, csökkentése közvetett eszközként a környezetszennyező gazdálkodását befolyásolja. A sajátos helyzetét a jogszabály is jól érzékelteti, hiszen a környezetvédelmi bírság adók módjára behajtandó köztartozásnak minősül. A bírság a hatósági aktus következtében kerül kiszabásra a jogszabályban, hatósági határozatban vagy közösségi jogi aktusban meghatározott előírások, határértékek megszegése, be nem tartása esetén. Természetesen a bírság mértéke igazodik a jogsértő magatartás súlyához, a környezetszennyezés, környezetkárosítás mértékéhez, időtartamához és ismétlődéséhez.

A környezetvédelmi törvény keretszabályként fogja át a környezetpolitika gazdasági eszközeit, de a szabályozás nem érinti valamennyi eszközt, illetve rendszert nem épít ki a gazdasági eszközök áttekintésére, alkalmazására. Erre sokkal pontosabb szabályozást ad a Nemzeti Környezetvédelmi Program a hármas kategorizálással, mely negatív ösztönzők, pozitív ösztönzők és speciális eszközök területére osztja fel a gazdasági eszközök rendszerét. Negatív ösztönzők körébe tartoznak az adók, díjak, míg a pozitív ösztönzők körébe a közvetett és közvetlen támogatások. A közvetett támogatások szintén a támogatások körébe esnek, de az adók körébe tárgyalandók, hiszen a közvetett támogatások körébe tartoznak az adómentességek, kedvezmények. A közvetlen támogatások alatt a közpénzügyi támogatások értendőek, amelyeknek a forrása lehet az európai uniós, a nemzetközi, a központi költségvetés vagy az önkormányzati költségvetés.²⁶

²⁶ Nagy Zoltán: A közpénzügyi támogatási jogviszony a közjogi és magánjogi szabályozás metszetében. *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus, 2012, XXX/2. 339-351.o.

A speciális eszközök területét a program két részre bontotta a szennyezési jogok kereskedelmére és a biztosítékkadás rendszerére. Ezek a speciális eszközök azonban szélesebb kört ölelnek fel és folyamatosan bővülő rendszert képeznek.

A negatív ösztönzők köre is rendkívül széles palettát jelent, amelybe az adókon, díjakon kívül beletartoznak a járadékok, bírságok és egyéb fizetési kötelezettségek is. A hármas felosztás tehát jó áttekintést ad a rendszerről kategorizálva az egyes eszközöket, bemutatva szerepüket a fiskális és a környezetvédelmi szabályozásban egyaránt, de nem öleli fel az összes eszközt.

5. Összegzés

A korlátozott erőforrások a gazdálkodás minden szegmensére hatással vannak, ezért központi kérdés, hogy hogyan szabályozza az állam az erőforrás felhasználást anélkül, hogy a gazdasági fejlődést, a gazdasági növekedést ne veszélyeztesse és a környezeti elemek védelme is megvalósuljon. A szabályozás fókuszában nem általánosan a fenntarthatóság kell, hogy álljon, hanem az azt biztosító környezeti felelősség. Ennek az érvényre juttatása valósul meg a környezetpolitikai szabályozó rendszeren keresztül. A környezetpolitikai szabályozáson belül nagyobb területet kell biztosítani a közvetett szabályozásnak a közvetlen hatósági szabályozás mellett. A szakirodalmi források egyöntetűen az ilyen típusú szabályozás megerősítése mellett teszik le a voksot. Ez a rendszer nagyobb lehetőséget biztosít az új módszerek alkalmazására, a gazdasági folyamatokhoz jobban illeszkedő szabályozási konstrukciók kialakítására. A gazdasági szabályozó eszközök kevésbé avatkoznak be a piaccgazdasági folyamatokba és kevésbé torzítják azokat. Fontos azonban kiemelni, hogy a szabályozásban sincs egyedüli üdvözítő megoldás, nem nélkülözhetőek teljes mértékben a közvetlen, hatósági eszközök. A szabályozás kihívása tulajdonképpen az, hogy hogyan találja meg az egyensúlyt a két szabályozási forma között.

Magyarország földjogi szabályozásának egyes aktuális kérdései

Magyarország – alapjait tekintve – 2013-ban elfogadott földjogi szabályozása kapcsán még korántsem beszélhetünk egy nyugvópontra jutott, letisztult szabályozási rendszerről (más szóval: földforgalmi rezsimről). Sőt, valójában azt figyelhetjük meg, hogy az új földszabályozás – amelynek két alapvető törvényi alapja a Fftv¹ és a Fétv² – esetében, illetve a mögötte lévő nemzetpolitikai fundamentumok³ és szakpolitika⁴ esetében igencsak sok nyitott kérdés van még. Jelen tanulmányban e kérdések közül veszünk sorra néhány, az állam- és jogtudományt is érintő aktualitást. Fontos kihangsúlyozni ugyanakkor, hogy jelen tanulmány terjedelme nem teszi azt lehetővé, hogy a földszabályozást mélységében bemutassuk, sőt, az egyes aktualitások mélyreható elemzése is sokkal részletesebb kifejtést érdemelne. Tekintettel azonban, hogy ezen kérdésekben immáron számos jó alapozó munkára⁵ támaszkodhatunk a magyar szakírók tollából, ezért jelen tanulmány elsődleges feladatának a jelenlegi – hihetetlen dinamikával változó – szabályozási és joggyakorlati helyzetkép felvillantását szánjuk.

1. A belső jogfejlesztési kérdések

A földforgalom újraszabályozásának folyamata nem csak valamilyen külső tényező miatt tekinthető nyitottnak, hanem az alkotmányozó

* Dr. Szilágyi János Ede, habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc

¹ 2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról.

² 2013. évi CCXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról.

³ Ennek kapcsán lásd különösen az Alaptörvény P) cikkét.

⁴ Ennek kapcsán lásd: Vidékfejlesztési Minisztérium: *Az új földtörvény vitaanyaga – A magyar föld védelmében*, 2012. május 30.

⁵ Bobvos Pál – Hegyes Péter: *Földjogi szabályozások*, Szeged, JATEPress, 2014; Orlovits Zsolt (szerk.): *Földforgalmi szabályozás*, Budapest, Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, 2015; Szilágyi János Ede (szerk.): *Agrárjog*, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2017, 40-124. p.

hatalom szempontjából is. Az Alaptörvény P) cikke ugyanis a földforgalmat érintő három főbb szabályozási területet is sarkalatos törvényi szabályozási körben nevesít (hangsúlyozzuk, hogy pusztán nevesíti e témaköröket, és a jogalkotót nem kötelezi ezek megalkotására!), miközben mindezek közül a törvényalkotó mindezigéig lényegében csak egy esetben⁶ realizált szabályokat (nevezetesen a „termőföld és az erdők tulajdonjogának megszerzésének, valamint hasznosításának” korlátai kapcsán). A másik két esetben – nevezetesen az integrált mezőgazdasági termelés-szervezésre illetve a mezőgazdasági üzemekre (és annak egyik típusára, a családi gazdaságokra) – ezidáig nem született részletkebe menő speciális jogalkotás. A szakirodalomban mindazonáltal igen aktuálisnak és szükségesnek tekintenék különösen az utóbbi, mezőgazdasági üzemre, mint vagyoni elemek összességére vonatkozó jogszabály megszületését. Mindezek kapcsán *Kurucz Mihály* ekként fogalmazott már 2010-ben is: „*A sajátos dologösszességek magánjogi kezelését elégtelennek érzem a magyar magánjogban, és úgy látom nincs változás az új Ptk. egyik tervezetében sem ebben a tekintetben, így különösen az egy agrárüzemhez tartozó földek és felszerelés élők közötti forgalma és a halál esetére való kezelése tekintetében*”.⁷ Mind a mezőgazdasági üzemek, mind pedig a mezőgazdasági földek tulajdonjogának megszerzésének kérdéskörével szoros kapcsolatban van ezek speciális törvényi öröklési szabályainak kérdése. A speciális törvényes öröklés szabályozását többen is (így *Hornyák*,⁸ *Prugberger*,⁹ *Raisz*,¹⁰ *Szilágyi*¹¹) javasolták

⁶ Némileg cizellálva a fenti kijelentésünket, meg kell jegyezzük ugyanakkor, hogy a mezőgazdasági üzem esetében is találunk átmeneti szabályokat a jelenlegi szabályozásban.

⁷ Kurucz Mihály: A mezőgazdasági üzem, mint jogi egység, in: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2010, 151. p.

⁸ Hornyák Zsófia: Einige neuralgische Punkte des neuen Grundstückverkehrsgesetzes, in: Stipta István (szerk.): *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa*, Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, 2013, 117-121. p.; Hornyák Zsófia: Földöröklési kérdések jogösszehasonlító elemzésben, in: Szabó Miklós (szerk.): *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa*, Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományos és Nemzetközi Rektorhelyettesi Titkárság, 2016, 131-135. p.

⁹ Hornyák Zsófia – Prugberger Tamás: A föld öröklésének speciális szabályai, in: Juhász Ágnes (edit.): *Az új Ptk. öröklési jogi szabályai*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2016, 47-58. p.; v.ö. Prugberger Tamás: Szempontok az új földtörvény vitaanyagának értékeléséhez és a földtörvény újra kodifikációjához, *Kapu*, 2012/6-7, 62-65. p.

¹⁰ Raisz Anikó: Topical issues of the Hungarian land-transfer law, *CEDR Journal of Rural Law*, 2017/1, 70. p.

immáron. *Hornyák Zsófia* ennek kapcsán a következőképpen fogalmazta meg sommás véleményét: „*Tekintettel arra, hogy hazánkban a Ptk. szerinti általános öröklési rend alapján történik a mezőgazdasági földterületek öröklése, így könnyen előfordulhat, hogy földművesnek nem minősülő személy fogja megszerezni a föld tulajdonjogát. Bár a földforgalmi törvény hatálya nem terjed ki a törvényes öröklés jogcímén történő tulajdonszerzésre, ellentmondásosnak érezzük, hogy törvényes öröklés esetén ezen személyek a földforgalmi törvényben számukra megengedett egy hektárnál nagyobb méretű föld tulajdonjogát is megszerezhetik*”.¹² E gondolathoz ugyanakkor annyi megjegyzést fűznénk, hogy ha földművesnek nem minősülő belföldi természetes személy vagy tagállami állampolgár a tulajdonjogot átruházó személy közeli hozzátartozója, akkor az egy hektáros korlátot élők közötti tulajdon-átruházás esetében sem kell alkalmazni.¹³ Ettől eltekintve *Hornyák Zsófia* további megállapításaival egyet kell értsünk: „*Mindenképpen szükség lenne speciális szabályok kialakítására, mivel ilyen rendelkezésekkel nem találkozunk a földforgalmi törvényben, így ezeket a kérdéseket egy külön földöröklési törvényben kellene rendezni. Mindenképpen követendőnek tartom hazánk számára azt, hogy egy esetleges jövőbeni speciális, földre vonatkozó öröklési jogszabály kialakításánál azt az elvet tűzze ki célul, amit a svájci, az osztrák és a német jogalkotó, vagyis hogy a mezőgazdasági üzem egy kézben maradjon.*”¹⁴ A szakértők felvetésének igazi aktualitást viszont egy 2017. év végi alkotmánybírósági döntés¹⁵ adhat, amely döntés a jogalkotót is a terület szabályozásának újragondolására készítheti.

¹¹ Szilágyi János Ede: A magyar földforgalmi rezsimit befolyásoló tényezők, in: Szilágyi János Ede (szerk.): *Agrárjog*, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2017, 60. p.

¹² *Hornyák Zsófia*: A földöröklés szabályozása egyes európai országokban, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. klszm, 188. p.

¹³ Fftv 16. § (1) bek.

¹⁴ *Hornyák Zsófia*: A földöröklés szabályozása egyes európai országokban, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. klszm, 188. p.

¹⁵ A 24/2017. (X.10.) AB határozatban az Alkotmánybíróság megállapította az Országgyűlés mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességét, mivel a Fftv 34. § (3) bek. hatálybalépésével egyidejűleg nem gondoskodott olyan szabály megalkotásáról, amely a végintézkedésen alapuló tulajdonszerzés jóváhagyásának megtagadása esetére, amennyiben a törvényes öröklés rendjén az állam öröklése áll be, a végrendeleti örökös javára megváltást állapít meg (egyúttal az Alkotmánybíróság felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotási feladatának 2017. december hó 31. napjáig tegyen eleget). Ezen túl a hivatkozott jogszabályhely utolsó mondatának alaptörvény-ellenességét is megállapította az Alkotmánybíróság, ezért azt megsemmisítette.

Meglátásunk szerint mindazonáltal érdemes lenne, ha a mezőgazdasági földekre vonatkozó speciális törvényes öröklési szabályok mellett, a speciális törvényes öröklési szabályok a mezőgazdasági üzemek kapcsán is megszületnének, mindez pedig feltételezi, hogy a speciális törvényes öröklési szabályozás kialakításával párhuzamosan a mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályozás kodifikációja is megtörténik. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy – értelmezésünk szerint – mindezek azonban sarkalatos törvényi felhatalmazást igényelnek.

2. Az európai uniós jogi kihívások

A belső jogi igények mellett hasonlóan fontos és koncepcionális változást hozhatnak az Európai Unió szintjén zajló folyamatok, amelyek leglátványosabban a határon átnyúló földforgalmi kérdések¹⁶ vonatkozásában indított kötelezettségszegési eljárások képében nyilvánulnak meg. E kötelezettségszegési eljárások első, szembeötlő sajátosságát képezi az a tény, hogy korábban az Európai Unió Bírósága előtt földforgalmi kérdésekben – finoman szólva – nem volt jellemző kötelezettségszegési eljárások indítása (lényegében egy ügyről tudunk, amelyben bírósági ítélet is született). Ehhez képest korábban az előzetes döntéshozatali eljárások voltak meghatározók, habár kétségtelen tény az is, hogy ezek esetében sem lehet túlzottan nagy számú ügyről beszélni. Az uniós szabályozási keretek kapcsán felvetődő, vitára okot adó helyzet is éppen ezzel függ össze. Nevezetesen, hogy a földforgalom tulajdonszerzési vonatkozásait tekintve uniós szinten alapvetően csak alapelvi – vagyis részletszabályokat nem tartalmazó – előírások vannak (leginkább a tőke szabad mozgása és a letelepedés szabadsága érintett), és ezek konkrét földtulajdonszerzésre történő bírói értelmezése is meglehetősen kevés. Lényegében ez teremti meg azon szakirodalmi felvetés létjogosultságát, amelyet *Korom Ágoston* 'birtokpolitikai bizonytalanságként' definiál¹⁷

¹⁶ A határon átnyúló földszerzések kategóriájának meghatározásáról lásd Szilágyi János Ede: General Report of Commission II, in: Roland Norer (szerk.): CAP Reform: Market Organisation and Rural Areas: Legal Framework and Implementation, Baden-Baden, Nomos, 2017, 231-234. p.; Szilágyi János Ede: A magyar földforgalmi szabályozás új rezsimje és a határon átnyúló tulajdonszerzések, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/1. klszm, 110-114. p.

¹⁷ Korom Ágoston: Az új földtörvény az uniós jog tükrében, in: Korom Ágoston (szerk.): *Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2013, 20-22. p.

az európai uniós szabályozási kereteket illetően. Ebből kifolyólag az olyan új, 2004-ben vagy azt követően csatlakozott tagállamok, mint hazánk is – amelyek földárai jóval alacsonyabbak, mint a korábban csatlakozott tagállamok földárai – ennél fogva mintaként leginkább a korábban csatlakozott tagállamok nemzeti szabályozásából tudtak kiindulni. Lényegében ezen sajátossághoz kapcsolódik az uniós szintű viták egy másik sajátossága, nevezetesen hogy az Európai Bizottság átfogó földjogi vizsgálatot és ebből induló kötelezettségszegési eljárást kizárólag a 2004-ben illetve azt követően csatlakozott országok ellen indított, miközben ezen tagállamok számos határon átnyúló földforgalmat korlátozó intézkedése más, régebben csatlakozott tagállam nemzeti szabályozásából került áttemelésre. Elismerve azt, hogy ezen áttemelések – uniós jogot (vagyis a tőke szabad mozgását és a letelepedés szabadságát) érintő – hatása eltérhet az eredeti ország intézkedésének uniós jogi hatásaitól, illetve nem vitatva az Európai Bizottság diszkrecionális jogát arra, hogy maga válassza meg azt, mely tagállam ellen indítson eljárást, mégis úgy gondoljuk, hogy Korom Ágoston azon felvetése,¹⁸ amely szerint mindezzel az Európai Bizottság diszkriminatívan élt, megítélésünk szerint¹⁹ is vizsgálatra szorul még, és elképzelhetőnek tartanánk ennek kapcsán akár egy, a kérdést tisztázó európai ombudsmani eljárást is.

A fentebb említett birtokpolitikai bizonytalanságokból adódó helyzet (keményebben fogalmazva: visszásságok) megoldása végett a magyar szakértők több kiutat is felvetettek, illetve tárgyaltak a szélesebb nyilvánosság elé (beleértve az Európai Bizottságot is!). Egyrészt az Európai Agrárjogi Tanács (CEDR) 2015-ös potsdami kongresszusának második munkabizottsága foglalkozott e megoldási lehetőségekkel,²⁰ másrészt pedig egy 2017-es, a Magyar Agrárjogi Egyesület illetve az MTA Közjogi Albizottsága által szervezett budapesti konferencia²¹ is

¹⁸ Korom Ágoston – Bokor Réka: Gondolatok az új tagállamok birtokpolitikájával kapcsolatban. Transzparencia és egyenlő bánásmód, in: Gellén Klára (szerk.): *Honori et virtuti*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2013, 266-267. p. Korom Ágoston ezen véleményéről lásd még Papik Orsolya: “Trends and current issues regarding member state’s room to maneuver of land trade” panel discussion, *Agrár- és Környezetjog*, 2017/22, 155. p.

¹⁹ Lásd Szilágyi János Ede: Conclusions, *Agrár- és Környezetjog*, 2015/19, 92-93. p.

²⁰ Szilágyi János Ede: Conclusions, *Agrár- és Környezetjog*, 2015/19, 93. p.; Szilágyi János Ede: General Report of Commission II, in: Roland Norer (szerk.): *CAP Reform: Market Organisation and Rural Areas: Legal Framework and Implementation*, Baden-Baden, Nomos, 2017, 299-300. p.

²¹ Szilágyi János Ede: Cross-border acquisition of the ownership of agricultural lands

továbbgondolta már e kérdéskört. Mindezekből úgy tűnik, hogy a magyar szakértők (Andréka Tamás, Kurucz Mihály, Szilágyi J. Ede) leginkább az uniós szintű jogalkotásban látják a kérdéskör megnyugtató rendezésének kérdését (ettől némileg eltérő álláspontot képvisel Korom Ágoston).

A konkrét magyar ügyekre áttérve, különbséget kell tegyünk az Európai Bizottság által indított kötelezettségszegési eljárások²² és az előzetes döntéshozatali eljárások között. A magyar kötelezettségszegési eljárások közül az egyik²³ illeszkedik az Európai Bíróság által földügynben, az új tagállamok ellen indított kötelezettségszegési eljárások fősodrához (a szakirodalomban erre, mint „átfogó-ügyre” történik hivatkozás²⁴). Ezen átfogó-ügynek ugyanakkor vannak egyedi sajátosságai Magyarország viszonylatában; nevezetesen a jogi személyek általános földtulajdonszerzés-tilalma, amely tilalom már az uniós csatlakozásunk előtt is egyedi jellemzője volt a magyar földforgalmi szabályozásnak. Ez a tilalom a jelenlegi magyar földszabályozás szempontjából koncepcionálisnak tekinthető, vagyis az Európai Unió Bíróságának ebben való, Magyarország szempontjából kedvezőtlen döntése a magyar földforgalmi rezsím alapjaiban történő újragondolását hozhatja magával. Ennek következtében előkerülhetnek, és hangsúlyosabbá válhatnak olyan pénzügyi korlátozós intézkedések a földforgalom kapcsán mint, amilyenekkel Nagy Zoltán is foglalkozik munkáiban.²⁵ A Magyarország ellen indított

and some topical issues of the Hungarian law, Zbornik Radova *Pravnog Fakulteta u Novom Sadu*, 2017, m.a.; v.ö. Papik Orsolya: “Trends and current issues regarding member state’s room to maneuver of land trade” panel discussion, *Agrár- és Környezetjog*, 2017/22, 157-159. p.; Bartha Ildikó: Földindulás – A földforgalom-szabályozás tagállami és uniós joga, *Jogtudományi Közlöny*, 2017/9, 409-413. p.

²² A kötelezettségszegési eljárások mélységében történő értelmezése kapcsán lásd Andréka Tamás – Olajos István: A földforgalmi jogalkotás és jogalkalmazás végrehajtása kapcsán felmerült jogi problémák elemzése, *Magyar Jog*, 2017/7-8, 417-424. p.

²³ 2015/2023. sz. jogsértés.

²⁴ Szilágyi János Ede: A magyar földforgalmi rezsímet befolyásoló tényezők, in: Szilágyi János Ede (szerk.): *Agrárjog*, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2017, 61-62. p.

²⁵ Csák Csilla – Nagy Zoltán: Regulation of Obligation of Use Regarding the Agricultural Land in Hungary, *Zbornik Radova Pravnog Fakulteta u Novom Sadu*, 2011/2, 541-549. p.; Nagy Zoltán: A termőfölddel kapcsolatos szabályozás pénzügyi jogi aspektusai, in: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*, Miskolc, Novotni Kiadó, 2010, 187-194. p. 2010 végén egyébiránt a hivatalban lévő magyar kormány immáron azzal számolt, hogy már 2011-től uniós jogi konformmá kell tennie a magyar földszerzési szabályokat, és ennek érdekében ki is dolgoztak egy elég részletes koncepciót, amelyben pénzügyi korlátozások is voltak. A koncepció főbb

másik kötelezettség-szegési eljárás²⁶ (a szakirodalomban erre, mint „haszonélvezeti-ügyre” történik hivatkozás²⁷) a magyar szabályozás egy relatíve kis szegletére, a nem közeli hozzátartozók közötti szerződéssel alapított haszonélvezeti jogok ex lege megszüntetésére korlátozódik. Az eddig nyilvánosságra került előzetes döntéshozatali eljárások is ezen haszonélvezeti-ügyhöz kapcsolódnak, és ezek tárgyában immáron egy – magyar szempontból igen kedvezőtlen – főtanácsnoki indítvány²⁸ is megszületett.

Fontos megjegyezzük ugyanakkor, hogy a mezőgazdasági földek forgalmának határon átnyúló kérdései koránt sem csak Magyarország illetve más, 2004-ben vagy azt követően csatlakozott országok szempontjából relevánsak. Jól érzékelhetően korábban csatlakozott országok kapcsán is aktuális a kérdés.²⁹ Ráadásul óriási törésvonalak is felszínre kerültek e téma vonatkozásában, ezért aztán – nem kis meglepetésre – olyan európai uniós intézmények is rendhagyó formában fogalmazták meg elképzeléseiket, értelmezésüket, amelyek ezidáig ilyen kérdésekben lényegében tartózkodtak mindezekről. A sort az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye³⁰ nyitotta, ezt követte az Európai Parla-

elemeit 2010. november 11-12. napján Andréka Tamás, az akkori Vidékfejlesztési Minisztérium főosztályvezető-helyettese be is mutatta Miskolcon, a Magyar Agrárjogi Egyesület által szervezett konferencia szakértői közönségének. Mivel azonban az Európai Bizottság végül jóváhagyta a földmoratórium meghosszabbítását (vagyis ez által a moratórium 2014. április 30. napjáig fennmaradhatott), ezért aztán e koncepció végül nem kapott szélesebb nyilvánosságot. Andréka Tamás a konferencia tanulmánykötetében végül egy általánosabb témájú tanulmányt jelentett csak meg; v.ö. Andréka Tamás: Birtokpolitikai távlatok a hazai mezőgazdaság versenyképességének szolgálatában, in: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2010, 7-19. p.

²⁶ 2014/2246. sz. jogsértés.

²⁷ Szilágyi János Ede: A magyar földforgalmi rezsimit befolyásoló tényezők, in: Szilágyi János Ede (szerk.): *Agrárjog*, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2017, 61-62. p.

²⁸ Joined cases C-52/16 and C-113/16, opinion of advocate general Saugmandsgaard Øe delivered on 31 May 2017; ennek elemzéséről lásd Szilágyi János Ede: Cross-border acquisition of the ownership of agricultural lands and some topical issues of the Hungarian law, Zbornik Radova *Pravnog Fakulteta u Novom Sadu*, 2017, m.a.

²⁹ Szilágyi János Ede: Conclusions, *Agrár- és Környezetjog*, 2015/19, 93. p.; Szilágyi János Ede: General Report of Commission II, in: Roland Norer (szerk.): *CAP Reform: Market Organisation and Rural Areas: Legal Framework and Implementation*, Baden-Baden, Nomos, 2017, 238-242. p.

³⁰ European Economic and Social Committee (EESC): *Opinion: Land grabbing – a warning for Europe and a threat to family farming*, NAT/632 – EESC-2014-00926-00-00-AC-TRA (EN), Brussels, 21 January 2015. Ennek elemzéséről lásd Szilágyi János

ment jelentése.³¹ Végül pedig az Európai Bizottság³² is lépett egy értelmező közlemény kibocsátásával. (A következőkben e három dokumentumot, mint „uniós jogi állásfoglalást” nevesítjük.) A szakirodalomban ezen uniós jogi állásfoglalásokat (most hozzáértve a korábban említett főtanácsnoki indítványt is a magyar haszonélvezeti kérdéseket taglaló előzetes döntéshozatali eljárásokban) a szerint is szoktuk értékelni, hogy az azokban megnyilvánuló jogi érvelés mennyiben tükrözi a – Korom Ágoston által a francia szakirodalomból beemelt – negatív (alapvetően tőke szabad mozgását és a letelepedés szabadságát előtérbe helyező) illetve pozitív (például a Közös Agrárpolitikát is karakteresen figyelembe vevő) integrációs szabályozási modellt³³ a földforgalmi viszonyok vonatkozásában. Számunkra kedvezőbb az, ha egy jövőben születendő európai uniós bírósági döntésben a pozitív integrációs modell szerinti uniós jogi értelmezés nyer teret, és kedvezőtlen az, ha például a főtanácsnoki indítvány tisztán negatív integrációs modell talaján álló értelmezése tükröződik vissza. A nagy kérdés így jelenleg az, hogy ezen uniós jogi állásfoglalások közül az Európai Unió Bírósága melyik érvelését tartja inkább elfogadhatónak, illetve mely szabályozási modellre támaszkodva közelíti meg a magyar kötelezettségszegési eljárási, valamint előzetes döntéshozatali ügyeket.

3. A nemzetközi szabadkereskedelmi megállapodások által felvetett kérdések

A magyar szakirodalomban sokáig nem tulajdonítottunk relevanciát azon kétoldalú kereskedelmi megállapodásoknak, amelyeket az Eu-

Ede – Raisz Anikó – Kocsis Bianka Enikő: New dimensions of the Hungarian agricultural law in respect of food sovereignty, *Agrár- és Környezetjog*, 2017/22, 160-162., 181-183., doi: 10.21029/JAEL.2017.22.160.

³¹ European Parliament (EP): *Report on the state of play of farmland concentration in the EU: how to facilitate the access to land for farmers*, Committee on Agriculture and Rural Development A8- 0119/2017, 2017.03.30. Ennek elemzéséről lásd Szilágyi János Ede: European legislation and Hungarian law regime of transfer of agricultural and forestry lands, *Agrár- és Környezetjog*, 2017/23, 179-181., doi: 10.21029/JAEL.2017.23.148.

³² Európai Bizottság: *Bizottsági értelmező közlemény a termőföld megvásárlása és az uniós jog kapcsolatáról*, 2017/C 350/05. számú értelmező közlemény.

³³ Ezek mibenlétéről lásd Korom Ágoston: Az új földtörvény az uniós jog tükrében, in: Korom Ágoston (szerk.): *Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Budapest, Nemzeti Közszerzői Társaság, 2013, 14. p.

rópai Unió köt illetve tárgyal más világkereskedelmi partnerekkel. A Kanadával kötött kereskedelmi megállapodás (CETA) korábbi munkaverziói ugyanakkor rávilágították a figyelmet arra,³⁴ hogy érdemes ezek viszonylatában is foglalkozni a határon átnyúló földszerzések kérdésével. Habár a CETA végső hivatalos verziója úgy tűnik, hogy relatíve megnyugtatóan rendezte ezen kérdéskört (Magyarország két típusú fenntartást is tett az ügyben),³⁵ a küszöbön álló további kétoldalú kereskedelmi megállapodások esetében is fontos lenne legalább hasonló védelmi szintet garantáló szabályozást kialakítani.

4. Az Alkotmánybíróság joggyakorlatának fejlesztő hatása a magyar földforgalom szabályozására

Az Alkotmánybíróság több esetben³⁶ is foglalkozott már az új magyar földforgalmi rezsimmel. Ezen alkotmánybíróági döntések sorából mindenképpen érdemes kiemelni a 17/2015. AB határozatot,³⁷

³⁴ Szilágyi János Ede: A magyar földforgalmi szabályozás új rezsimje és a határon átnyúló tulajdonszerzések, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/1. klszm, 121-123. p.

³⁵ Raisz Anikó: A magyar földforgalom szabályozásának aktuális kérdéseiről, *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica*, 2017/35, 442-443. p.; és Szilágyi János Ede: A határon átnyúló mezőgazdasági földszerzés aktuális kérdései, ELTE 350, m.a.

³⁶ Lásd például: 14/2013. AB határozat [a nemzeti vagyronról és a választott bírászkodásról], 3199/2013. AB határozat [a mezőgazdasági földeken fennálló haszonélvezet ex lege megszűnéséről], 1120/2014. AB határozat [a mezőgazdasági földhasználati jog megszerzésének szabályairól], 16/2015. AB határozat [az állami földvagyron kezeléséről (visszalépés tilalma: intézményi!)], 25/2015. AB határozat [a megszűnt haszonélvezeti és használati jogok elszámolási szabályairól], 3146/2015. AB határozat [az egyesületek földhasználati jogosultságáról], 18/2016. AB határozat [a helyi földbizottság állásfoglalásán alapuló képviselő-testületi döntéssel kapcsolatos közlési kötelezettségről], etc. Az Alkotmánybíróság földforgalomra vonatkozó joggyakorlata kapcsán lásd Bobvos Pál – Farkas Csamangó Erika – Hegyes Péter – Jani Péter: A mező- és erdőgazdasági földek alapjogi védelme, in: Balogh Elemér (szerk.): *Számadás az Alaptörvényről*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2016, 31-40. p.; Csák Csilla: A termőföldet érintő jogi szabályozás alkotmányossági normakontrollja, in: Csák Csilla (szerk.): *Current challenges of the European legislation on agricultural land*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2010, 69-79. p.; Téglási András: Az alapjogok hatása a magánjogi viszonyokban az Alkotmánybíróság gyakorlatában az Alaptörvény hatálybalépését követő első három évben, *Jogtudományi Közlöny*, 2015/3, 148-157. p.

³⁷ A 17/2015. ABH részletes, több szempontú értékelését végezte el *Olajos István*; lásd erről Olajos István: Die Entscheidung des Verfassungsgerichts über die Rolle, die Entscheidungen und die Begründetheit der Gründen der Stellungnahmen der örtlichen

amelyben az Alkotmánybíróság általános jelleggel is áttekintette a földforgalmi rezsimet. Az elmúlt hónapok legfrissebb koncepcionális alkotmánybíróági döntései e témakörben a már említett 24/2017. AB határozat, amely a végintézkedésen alapuló öröklés témakörét érinti. A földforgalmi rezsim fontos elemét képező, a Nemzeti Földalapról szóló 2010. évi LXXXVII. törvény egy 2016-os módosítása tárgyában szintén lényeges döntés született az Alkotmánybíróság részéről, amikor is a 27/2017. AB határozatában az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a 2016-os módosítással az Országgyűlés az Alaptörvény P) cikk bekezdésével összefüggésben mulasztásban megnyilvánuló alaptörvényellenességet idézett elő azáltal, hogy nem gondoskodott olyan szabály megalkotásáról, amely biztosítaná a Nemzeti Földalap sarkalatos szabályokkal védett vagyonának hosszú távú megőrzését, és kizárná annak lehetőségét, hogy egyszerű többséggel elfogadható törvények alkalmazása a Nemzeti Földalap céljainak, a természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok védelmének, fenntartásának, a jövő nemzedékek számára megőrzésének megvalósítását veszélyeztető mértékű vagyonszerzéshez vezessen (ezzel egyidejűleg az Alkotmánybíróság felhívja az Országgyűlést, hogy jogalkotási feladatának 2018. május 31-ig tegyen eleget). A 28/2017. AB határozatban pedig – mintegy a földforgalmi jog és a természetvédelmi jog megfelelő összhangját biztosítandó – az Alkotmánybíróság – egyébiránt hivatalból eljárva – megállapította, hogy az Országgyűlés mulasztásban megnyilvánuló alaptörvényellenességet idézett elő azáltal, hogy a védett természeti területnek nem minősülő Natura 2000 földrészletek Alaptörvény P) cikkében foglalt céloknak megfelelő értékesítése és hasznosítása természetvédelmi szempontjainak érvényesítését szolgáló biztosítékokat nem alakította ki; mindezzel tekintettel az Alkotmánybíróság felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotói kötelezettségének 2018. június 30-ig tegyen eleget.

Jelen fejezetben említett alkotmánybíróági döntésekből is kitűnik, hogy habár a 17/2015. AB határozatában az Alkotmánybíróság általános jelleggel a Fftv-t az Alaptörvénnyel összeegyeztethetőnek találta, azonban a földforgalmi rezsim (amely számos más jogszabályt is magá-

Grundverkehrskommissionen, *Agrar- und Umweltrecht*, 2017/8, 284-291. p.; Olajos István: Az Alkotmánybíróság döntése a helyi földbizottságok szerepéről, döntéseiről, és az állásfoglalásuk indokainak megalapozottságáról, *Jogesetek Magyarázata*, 2015/3, 17-32. p.

ban foglal illetve érint a Fftv-n kívül) egészének egyfajta alkotmányjogi finomhangolása még további jogalkotási feladatokat ró az Országgyűlésre.

5. A földforgalmi rezsिम kapcsán kifejlődő joggyakorlat

5.1. Az új földforgalmi rezsिम szabályainak gyakorlati alkalmazása során számos kérdés merült fel. Elsőként a bíróságok közigazgatási joggal foglalkozó bírái, később pedig a polgári jogi ügyszakkal foglalkozók is szembesültek az új földforgalmi rezsिम gyakorlati kihívásaival. Ezen kérdések közül számosat dolgozott fel immáron a szakirodalom.³⁸ A felmerült joggyakorlati problémák kapcsán – a teljesség igénye nélkül³⁹ – magunk a következőket emeljük ki:

5.1.1. Kérdésként merült fel, hogy ha egy adásvételi szerződés két tulajdonostárs között köttetik, az egyik tulajdonostárs megszerzi a másik tulajdoni részarányát, ugyanakkor az ügylet beteljesedése után még mindig maradnak további tulajdonostársak, akkor vajon alkalmazható-e a Fftv azon kedvezményt biztosítható fordulata, amely szerint tulajdonostársak közötti adásvétel esetén az Fftv szigorú elővásárlási jogi szabályai nem állnak fenn, ha az ügylet a közös tulajdon megszüntetését eredményezi.⁴⁰ A nyelvtani értelmezéssel (mint a jogszabályok értelmezésének első számú eszközével) egyszerűnek tekinthető szabály, a joggyakorlat számára bizonytalanságot jelentet, amelyet végül a bíróság⁴¹ – lényegében a nyelvtani értelmezést előtérbe helyező módon –

³⁸ Lásd például Bábits Krisztina: Változások az ingatlan-nyilvántartási törvényben és a földforgalom szabályozásában, *Új Magyar Közigazgatás*, 2016/2, 54-60. p.; Mikó András: A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara szerepe a termőföld jóváhagyási eljárásban, *Gazdaság és Jog*, 2017/3, 17-20. p. Rajtuk kívül mindenképpen érdemes megemlíteni a Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportjának munkáját is: Kúria Joggyakorlat-elemző Csoport: *Az Ingatlan-nyilvántartási joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye*, 2016. június 13.

³⁹ Lásd még például: az 17/2015. AB határozattal összhangban, annak egyfajta kiegészítését jelentő 2/2016. KMK vélemény; a helyi földbizottságok állásfoglalásában szereplő indoklás számos aspektusát érintő 16/2016. számú közigazgatási elvi döntést; a helyi földbizottságok keresetösségi jogának hiányát megállapító 21/2016. számú közigazgatási elvi döntést; a Kúriának a helyi földbizottságok állásfoglalásának közhatalmi döntés jellegét elutasító állásfoglalását a Kfv.IV.37.835/2016. számú ügyben; ezek összefoglalásáról lásd Valentényi-Szilágyi Bernadett: A földforgalmi rezsिम kérdőjelei a bírósági joggyakorlat tükrében, *Jegyző és Közigazgatás*, 2017/4, 22-26. p.

⁴⁰ Fftv 20. § b) pont.

⁴¹ BH 6613. V.ö. BH 18679. Továbbá lásd a Kfv.III.37.232/2015/7. számú és a

oldott fel. A Kúria megoldását *Olajos István* a következőképpen összegezte illetve kommentálta: „A kúriai ítélkezési gyakorlatban kialakult álláspont, hogy termőföldön fennálló közös tulajdon csak akkor szűnik meg, ha egyetlen tulajdonosa lesz az ingatlannak. Társ tulajdonosok egymás közötti adásvétele – több tulajdonostárs esetén – ezt nem eredményezi. A Földforgalmi törvény egyértelmű rendelkezése ugyanis a közös tulajdon megszűnését fogalmazza meg, mint kivételt, és nem általánosságban a társ tulajdonosok közötti adásvételt, mert a közös tulajdont nem a tulajdonosok száma határozza meg, hanem az, hogy az adott dolognak egynél több tulajdonosa van. Amíg ez utóbbi állapot fennáll, addig az érintett dolog vonatkozásában megszakítás nélküli közös tulajdonról kell beszélni, függetlenül attól, hogy a tulajdonosok száma a közös tulajdonon belül változik. A törvényi feltétel a tulajdonosok közötti, a közös tulajdon megszüntetését eredményező adásvétel. Az adásvételnek tehát a tulajdonosok között kell létrejönnie és a közös tulajdon (mint olyan) megszűnését kell eredményeznie. Minden más esetben a Földforgalmi törvényben meghatározott elővásárlási jog fennáll, melynek során a tulajdonosok – amennyiben az ajánlat egy tulajdonostárról érkezik – a Földforgalmi törvény 18. §-ában felsorolt elővásárlási rangsorban elfoglalt helyük szerint jogosultak az elővásárlási jog gyakorlására.”⁴²

5.1.2. Érdekes joggyakorlati kérdések kapcsolódtak a Fftv 23. § (1) bek. a) pontjában található azon szabályozáshoz, amely szerint „A mezőgazdasági igazgatási szerv a részére jóváhagyás céljából megküldött okiratok közül az adásvételi szerződést és az elfogadó jognyilatkozatokat először – kizárólag azok tartalma és alaki kellékei alapján – az érvényességi és hatályosulási feltételeknek való megfelelés szempontjából vizsgálja meg, illetve ellenőrzi. A mezőgazdasági igazgatási szerv az okiratok beérkezésétől számított 15 napon belül döntést hoz az adásvételi szerződés jóváhagyásának a megtagadásáról, ha megállapítja, hogy ... az adásvételi szerződés a jogszabályi előírások megsértése miatt létre nem jött szerződésnek, vagy semmis szerződésnek minősül...”. Első ránézésre meglehetősen érdekesnek tűnik, hogy a bírósági joggyakorlatban e jogszabályhelyre történő hivatkozás gyakorta éppen az érintett szerződés eredeti vevője részéről történik. Magyarán e furcsaságra

Kfv.III.37.349/2015/5. számú ítéleteket.

⁴² Olajos István: The acquisition and the right of use of agricultural lands, in particular the developing Hungarian court practice, *Agrár- és Környezetjog*, 2017/23, 112. p.

ugyanakkor az, hogy e lépésükkel az eredeti vevők tipikusan éppen azt szeretnék megakadályozni, hogy a szerződés tárgyát képező mezőgazdasági föld egy későbbi – elővásárlási jogával élő – vevő tulajdonába kerülhessen. Így az eredeti vevők hivatkoztak már az Fftv 23. § (1) bek. a) pontjának mezőgazdasági igazgatási szerv által történő megsértésére amiatt például, hogy az eredeti vevő *hibásan jelölte meg* elővásárlási jogosultságát,⁴³ illetve amiatt is, hogy az eredeti vevő *elmulasztotta megjelölni* az elővásárlási jogosultságát.⁴⁴ A két esetkör kapcsán a jogirodalomban különösen az utóbbi esetkör vonatkozásában találunk kritikát a kialakuló bírósági joggyakorlat megoldását illetően. Ez utóbbi esetkör kapcsán azonban mindenekelőtt fontos utalni a Fétv 13. § (3) bekezdésére is, amely szerint *„Az adás-vételi szerződésben rögzíteni kell azt is, hogy a vevő elővásárlásra jogosult-e. E jogosultság fennállása esetén meg kell jelölni a szerződésben azt is, hogy a jogosultság mely törvényen, és az ott meghatározott sorrend mely ranghelyén áll fenn.”* E jogszabályhely értelmezése kapcsán a jogerős ítéletet hozó bíróság érvelése szerint, ha a vevő nem jelöli meg az elővásárlási jog gyakorlására való igényét, akkor annak fennállását nem a szerződés egészének érvényességi kellékeként kell értékelni, hanem úgy, hogy ha fenn is áll az elővásárlási joga, akkor azt nem kell figyelembe venni.⁴⁵ Az ítéletben megfogalmazott indoklással szemben Olajos István más értelmezést látna elfogadhatónak: *„Az eredeti vevő elővásárlási jogosultságának megjelölése és a szerződésben történő feltüntetése a Fétv. 13. § alapján olyan anyagi jogi jellegű tartalmi elem, melynek feltüntetése minden ilyen jellegű szerződés kötelező eleme. Ha a szerződés ezeket az elemek közül valamelyiket nem tartalmazza, ezeknek hatósági általi észlelésétől egy esetben sem lehet eltekinteni. Ha például a szerződésből a szerződő állampolgársága marad ki, minden esetben elutasítás a mezőgazdasági igazgatási szerv határozata, abban az esetben is, ha a felek állampolgársága nem kétséges. Jelen ügyben a mezőgazdasági igazgatási szervnek is egyértelmű volt, hogy az eredeti vevő helyben lakó. Ezt azonban, mint elővásárlási jogot keletkeztető körülményt hivatalból nem lehet figyelembe venni. A tényről, a helyben lakó státustól, és a felek valamint a szerződést készítő ügyvéd azon hibájáról, hogy ez a tény a szerződésben nem szerepel, szintén nem lehet eltekinteni. Maga a szerződés ilyen hibá-*

⁴³ Gyulai Törvényszék 9. Kf.25.190/2016/9. számú határozata, és BH 11803.

⁴⁴ Miskolci Közigazgatási és Munkaügyi bíróság 11. K.27.145/7. számú ítélete.

⁴⁵ Miskolci Közigazgatási és Munkaügyi bíróság 11. K.27.145/7. számú ítélete.

ja, nem csak a felekre hat ki... Az ügyben tehát, az eljáró hatóság határozatával pótolta az eredeti vevő elővásárlási jognyilatkozatát, azonban a valósággal ellentétes tartalommal. Értelmezésem szerint csak az a vevői nyilatkozat vezethetett volna a fenti hatósági jogértelmezéshez, ha az eredeti vevő úgy nyilatkozik, hogy elővásárlási jogosultsággal nem rendelkezik. Minden egyéb esetben az elővásárlási jogra okot adó körülmény fel nem tüntetése olyan ügyvédi műhiba, mely az eredeti vevő érdekein kívül sérti a többi elővásárlásra jogosult azon érdekét, hogy az eredeti vevőhöz képest csak erősebb elővásárlási jogát kívánja gyakorolni a jegyző előtti eljárásban.”⁴⁶ Magunk úgy látjuk, hogy Olajos István érvei kellően fajsúlyosak és meggyőzőek ahhoz, hogy a jövőben egy hasonló ügyben egy másik bíróság akár még e jogtudósi véleménnyel megegyező, jogszabályilag és igazságossági szempontok alapján is helytálló döntést hozzon.

5.1.3. Fontos bírósági értelmezésre⁴⁷ hívta fel a figyelmet Valentényi-Szilágyi Bernadett a mezőgazdasági földek vételárának aránytalansága, mint a helyi földbizottságok negatív állásfoglalásának egyik tipikus indoka kapcsán.⁴⁸ E vonatkozásban a Fftv 24. § (2) bekezdésének d) pontja bír relevanciával, amely szerint „A helyi földbizottság az adás-vételi szerződést a köztudomású tények és legjobb ismeretei alapján, különösen a következő szempontok szerint értékeli: .. az ellenérték a föld forgalmi értékével arányban áll-e, s ha nem, az aránytalansággal a vevő elővásárlásra jogosultat tartott távol az elővásárlási jogának gyakorlásától.” A helyi földbizottságok tehát ezen kérdés vizsgálata során köztudomású tények (például KSH adatok) és legjobb ismeretei alapján járnak el, azonban Valentényi-Szilágyi Bernadett kiemeli a bírói véleménynek azon részét amely szerint az „ingatlan forgalmi értéke szakkérdés, így az aránytalanság megállapítása is. Ehhez pedig az alapügyben eljáró bíróságnak szakértőt kellett volna kirendelnie.”⁴⁹

5.2. A joggyakorlati nehézségek között végül fontosnak tartjuk megemlíteni a – köznyelvben – ‘zsebszerződés-ként’ ismertté vált jelen ség elleni küzdelem (adott esetben büntetőjogot is érintő) anomáliáit,

⁴⁶ Olajos István: The acquisition and the right of use of agricultural lands, in particular the developing Hungarian court practice, *Agrár- és Környezetjog*, 2017/23, 115-116. p.

⁴⁷ Kfv.IV.37.784/2016. számú ügy.

⁴⁸ Valentényi-Szilágyi Bernadett: A földforgalmi rezsím kérdőjelei a bírósági joggyakorlat tükrében, *Jegyző és Közigazgatás*, 2017/4, 24-26. p.

⁴⁹ Valentényi-Szilágyi Bernadett: A földforgalmi rezsím kérdőjelei a bírósági joggyakorlat tükrében, *Jegyző és Közigazgatás*, 2017/4, 24-25. p.

amelyek – több más mellett – leginkább a színlelt ügyletek létének bizonyítási nehézségeihez kötődnek. A kérdéskörrel többen is foglalkoztak, amely tanulmányok közül a zsebszerződések tipizálása kapcsán úttörőnek számítottak *Olajos István* tanulmányai,⁵⁰ a végrehajtási deficit kapcsán

5.3. Végül érdemes kitérni arra is, amire a joggyakorlat kapcsán *Csák Csilla* hívta fel a figyelmet, nevezetesen, hogy immáron a földforgalmi kérdések megjelenhetnek a Nemzeti Agrárkamara mellett működő választottbíróság előtt is. Csák Csilla ugyanakkor ennek kapcsán arra is rámutatott, hogy választottbírósági eljárás igénybevételének lehetősége azonban nem teljes körű, vannak korlátai: például a felek alávetése szükséges (választottbírósági kikötés) illetőleg a nemzeti vagyonba tartozó állami földek esetében nem alkalmazható.⁵¹

6. Konklúzió

Meglátásunk szerint jelen tanulmány egyes fejezetei kellőképpen alátámasztják azon álláspontunkat, hogy a jelenlegi földforgalmi szabályozás milyen dinamikus fejlődésen megy keresztül, és hogy a tervezhető jövőben hamarosan koncepcionális változásokra is kényszerülhet, illetve ilyen változások mellett is dönthet a magyar jogalkotó.

⁵⁰ Olajos István – Szalontai Éva: Zsebszerződések a termőföld-tulajdonszerzések területén, *Napi Jogász*, 2001/7, 3-10. p.; Olajos István: A zsebszerződésekről, *Héthatár*, 2001/2, 36-38. p.

⁵¹ Csák Csilla – Hornyák Zsófia: A jogviták rendezésének eljárási kérdései a földforgalom körében: (Választott) bírósági keretek, *Őstermelő: Gazdálkodók Lapja*, 2014/4, 5-7. p.

A nemvagyoni kártérítés (sérelemdíj) a magyar magánjogban

1. Bevezető

A korábbi (1959. évi Ptk.), rendszerváltást megelőző szabályai szerint csupán az vagyoni kár volt téríthető. A rendszerváltást követően a Ptk.-nak számos módosítására került sor, beleértve a nemvagyoni kártérítés generálklauzula útján történő elfogadását is. A módosítások a nemvagyoni kártérítést az általános kárfelelősség szabályaihoz fűzik, azzal a sajátossággal, hogy e felelősségre a joggal oltalmazott személyiségi jogok megsértése esetében kerülhet sor. Az új Ptk. (2013) ezzel szemben, a nemvagyoni kártérítést lényegében leválasztja az általános kártérítési szabályokról, mintegy különleges felelősségi alakzatot. Megtartván ugyan egyes felelősségi feltételek tekintetében a kapcsolatot a két felelősségi rendszer között.¹ Az új Ptk. a nemvagyoni kártérítési felelősség körét továbbra is a joggal oltalmazott általános (emberi méltóság)² és különleges, nem zártkörűen nevesített személyiségi jogok (élet, testi épség, egészség, szabadság és az ezekből származtatott jogok)³ köréhez fűzi. Eltér azonban a korábbi Ptk. kártérítési koncepciójától a szankció tekintetében. Kártérítés helyett bevezeti a szubjektív felróhatóságon alapuló sérelemdíjat.⁴ Megállapítván ennek mércéit (melyek hiányoztak a korábbi, módosított Ptk.-ban), mint a) a jogsértés súlya, b) ismétlődő jellege, c) a felróhatóság mértéke, d) a jogsértésnek a sértettre és környe-

* Dr. Szalma József DSC, az MTA doktora, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék, Budapest; nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar, Újvidék, a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja

¹ Ld. a Ptk. 2:52. paragrafusának(2) bekezdését: Az általános kártérítési joggal kapcsolatos közös nevezők maradtak : a) különösen a sérelemdíjra kötelezhető személy tekintetében, azaz ki a felelős személy, továbbá b) analóg alkalmazást nyertek az általános kártérítési jog szabályai a felelősség feltételire nézve.

² Ld. a Ptk. 2:42. paragrafusának (2) bekezdését.

³ Ld. a Ptk. 2:43 -2:50. paragrafusait.

⁴ Ld. az új Ptk. 2:52, paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit.

zetére gyakorolt hatása, figyelemmel d) az eset körülményeire.⁵ Ha a személyiségsérelem egyidejűen vagyoni kárt is előidézett, a sérelemdíj mellett követelhető az anyagi kár megtérítése is, az általános kártérítési szabályokkal összhangban.⁶ A kódexen kívüli külön törvények szabályozzák a nemvagyoni kártérítés közelebbi tényállását és szankcióját illető sajátosságait (Sajtótörvény, Egészségügyi törvény, Magzatvédelmi törvény, Biztosítási törvény, Szerzői jogi és találmányi törvények, Pp., Btk. és Btké). Az új Ptk. ugyanakkor előírja az objektív, felróhatóságtól független szankciókat is⁷, amelyek pusztán a jogsértés ténye alapján követelhetők, mint: a) a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítása; b) a jogsértés megállapítása és a jogsértő további jogsértéstől való eltiltása; c) elégtételadás és a jogsértés nyilvánosítása a jogsértő költségén; d) a sérelmes helyzet megszüntetése, a jogsértést megelőző helyzet helyreállítása; e) a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítése; f) a jogsértéssel szerzett vagyoni előny jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerinti átengedése a sértettnek.⁸ A személyiségi jogok csak személyesen érvényesíthetők, tehát átruházhatatlanok.⁹ A Ptk. és a Ptk.-kívüli törvények külön szabályokat irányoztak elő a közigazgatási, bírósági, ügyészi, közjegyzői és végrehajtói, azaz közhatalmi jogkörben jogellenesen okozott személyiségi jogsérelmekért, vagy károkért, azzal a feltétellel, hogy a sérelmezett megelőzően élt, adott eljárásban, rendes perorvoslati jogosultságával.¹⁰

E tanulmány célja a nemvagyoni és a vagyoni kár közös és egymástól elkülönülő szabályainak és jogi jellegzetességeinek vizsgálata.

2. Alapkérdés, fogalom-meghatározások

2.1. A nemvagyoni kártérítés alapvető kérdése

A vagyoni javak forgalomképesek, ezért (objektív) piaci értékkel, árral rendelkeznek. A megsértésük esetén bekövetkező kártérítés, a teljes térítés elvével összhangban, arányos a sértett vagyon piaci értékének

⁵ Ld. a Ptk. 2:52. paragrafusának (3) bekezdését.

⁶ Ld. a Ptk. 2:53. paragrafusát.

⁷ Ld. a Ptk. 2:52. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit.

⁸ Ld. a Ptk. 2:51. paragrafusának (1) bekezdése a)-e) albekezdéseit.

⁹ Ld. a Ptk. 2:54. paragrafusának (1) bekezdését.

¹⁰ Ld. a Ptk. 2:51. paragrafusának (2)-(3) bekezdéseit, továbbá a Ptk. 6:548-6:549. paragrafusait.

csökkenésével: amennyi a kár, akkora a kártérítés. A nemvagyoni, joggal oltalmazott személyiségi javak pedig olyanok, amelyek a személyiségtől elválaszthatatlanul, ahhoz szorosan tapadnak, nem forgalomképesek, nem ruházhatók át, ennél fogva nincs piacon mérhető értékük. Ez azonban nem jelenti azt, hogy megsértésük nem járhat vagyoni jellegű jóvátétellel. A polgári jog szemszögéből ugyanis mind a vagyoni, mind a nemvagyoni javak, a személyiségi jogosultságok oltalma egyaránt, egyenrangú oltalmi célnak tekinthetőek. Csupán azért, mert a vagyoni javak, objektív módon mérhetőek, a nemvagyoni javak pedig nem, vagy pedig nem olyképpen mint a vagyoni javak, a nemvagyoni javak nem kerülhetnek kívül a polgári jog oltalmi köréből, akár vagyoni szankciók útján is, összhangban azzal, hogy a polgári jognak alapvető jogkövetkezménye vagyoni jellegű. Tehát a nemvagyoni sérelem, személyiség-sérelem vagyoni szankcióval is kárpótolható, azzal, hogy a pénzbeli jóvátétel mércéje nem „objektív“, „piaci“ jellegű, hanem szubjektív, de nem közelebbi támpontok nélkül, hiszen a jóvátétel mértéke függ (de lege ferenda) a sértett javak jelentőségétől (a Ptk.-ban: „súlyától“), a sérelem (testi fájdalom okozása esetén) intenzitásától és tartamától, továbbá az okozati (objektív) és vétkességi – elvárhatósági (szubjektív) felrőhatóságtól, vagyis (de lege lata) - az eset körülményeitől, a jogsértés súlyától, ismétlődő jellegétől, a felrőhatóság mértékétől és a sértettre és környezetére gyakorolt hatásától. Vannak olyan személyiségsérelmek, melyek igazán sem pénzbeli kárpótlással, sem más úton helyre nem állíthatóak /pl. közeli hozzátartozó halálának okozása miatt létrejövő lelki sérelem (gyász), vagy szabadság fosztásra szóló téves, alaptalan büntetőjogi marasztalás/. De vannak olyanok is, amelyek akár nem pénzben, hanem más módon, részben vagy egészében helyre állíthatók. Így pl. a személyiséget ért testi sértés miatti (a személyiség esztétikai kinézetét és identitását megrengető, sértő) torzítás esetében, a helyreállítás megtörténhet orvosi esztétikai műtét útján. Ilyen továbbá a rágalom, becsület-sértés esetén a sértően nyilatkozónak arra való marasztalása, hogy állítását vonja vissza, ami sajtósérelem esetében a helyesbítés intézményét teszi lehetővé. Szellemi alkotások nemvagyoni komponensének megsértése esetén (szerzői jogbitorlás) a sértett alkotó kereseti kérelmében követelheti a bitorlás abbahagyását és a további bitorlás megtiltását, amellet, hogy az okozott anyagi kár térítését is igényelheti. Ennek megfelelően állítható, hogy míg a vagyoni kártérítés esetében, a károkozást megelőző (vagyoni) helyzet teljesen helyreállítható (damnum emergens és lucrum cessans szintjén), addig ez a személyiségi jogsérelmek eseté-

ben nem (mindig) lehetséges, a sérelemdíj és más szankciók azonban alkalmasak arra, hogy a sérelmezettnek biztosítsa a jóvá tételt, az elégtételt, azaz ezáltal, sérelmének enyhítését. Amennyiben jelentős, joggal védett személyiségi jogosultságok megsértésére kerül sor, mint pl. a szabadság, élet, egészség, - a sérelemdíj nem lehet szimbolikus, hanem jelentős, összhangban és arányosan e sérelmek jelentőségével (súlyával).

2.2. Fogalom-meghatározások¹¹

A nemvagyoni kártérítés és vele együtt a joggal oltalmazott személyiségi jogosultság megsértéséért járó sérelemdíj szoros összefüggésben áll az általános kártérítési jog alapfogalmaival. Ezeknek megkíséreltük e tanulmányban használt értelmezését nyújtani. Témánk szemszögéből jelentőséggel bír a kár alapvető felosztása: a vagyoni és a nemvagyoni kárra, azaz ennek az osztályozásnak a közös jogkövetkezménye, a vagyoni és nemvagyoni kártérítés. A *vagyoni kár* nem más, mint a természetes vagy jogi személynek, jogellenes cselekmény, vagy mulasztás következtében, vagyoniában keletkezett értékcsökkenés. A *nemvagyoni kár* kifejezés azt jelenti, hogy e sérelem a nemvagyoni javaknak, azaz a személyiségi jogsérelemeknek, piaci ár értelmében ki nem fejezhető, *eszmei javak* megsértésében nyilvánul meg. A felosztás a nemvagyoni kár szintagmája szerint *negatív* meghatározású, tehát ő az, ami nemvagyoni jellegű sérelem. A *pozitív* meghatározások kíséreltei arról szólnak, hogy közelebbi definíciót, fogalom-meghatározást nyerjen a nemvagyoni kár. Számos terminus technicus (szakkifejezés) és a hozzájuk fűződő jogi jelentéstartalom segítségével történt meg a nemvagyoni kár pozitív fogalom-meghatározása. Ilyen terminus az említett eszmei kár. Az „eszmei kár“ kifejezés, jogi szintagma, arra utal, hogy ez egy fajta *absztrakt kár*, aminek előre, törvényben, vagy általános üzletkötési feltételekben, vagy szerződésben előre meghatározott értéke van. A nemvagyoni kár ilyen megközelítését az ún. *tarifális* szemlélet képviseli. Ez az álláspont megkísérelte, hogy szinte felsorolásszerűen, pl. testi sérelem esetében, fej-alkar-, felkar, stb. sérülés, azaz minden eszmei kárfajtára nézve, előre megszabja a térítés összegét. Az absztrakt kár általánosan elfogadott fogalom-meghatározása szerint nem más, mint olyan előre meghatározott térítés, mely a sérelem beálltától kezdődően a

¹¹ Rövidítések jelentése: m. - magyar jog; n.-német jog; o.-osztrák jog; fr.-francia jog; sv.- svájci jog.

sérelmező köteles fizetni a sérelmezettnek, függetlenül attól, hogy a sérelem következtében beállt-e a kár vagy sem, és attól is, hogy amennyiben a kár bekövetkezett, ez az (egyedi vagy általános jogi aktusban) előre előirányozott absztrakt kárnál nagyobb, vagy kisebb, vagyis eltér az előre megszabott kár összegétől. Ez a kárfajta általában a szerződésszegés esetére előirányozott, tulajdonképpen pönalé jellegű térítés (szerződési bírság, stipulatio poenae, kötbér). A második megközelítés szerint, a nem vagyoni kár egyfajta *kárátalánnyal* vagy ún. *általános kártérítéssel*¹² téríthető, vagyis olyan összeggel, amely a kár értékének meghatározása hiányában, vagy meghatározhatatlansága miatt, a körülmények figyelembe vételével, bírői *becslés* (becsérték) alapján szabható meg. A harmadik álláspont szerint a nemvagyoni kár tulajdonképpen joggal védett *érdeksérelem* és meghatározhatósága abban található meg, hogy ez az érdek lehet pozitív vagy negatív. Valójában a *pozitív* érdek arról szól, hogy a nemvagyoni sérelem mindig magával vonja az egyébként mérhető anyagi kárt. Pl. ilyenek az egészségsérelem okozása esetében a gyógykezeltetési költségek. Ez egyfajta felmerült kár (*damnum emergens*). A *negatív* érdek is, valójában anyagi kár, az a jövedelem, amelyet a sérült megvalósított volna, ha a károkozásra nem kerül sor (elmaradt jövedelem, *lucrum cessans*). Ez az álláspont azonban a nemvagyoni kárt visszavezeti a vagyoni kárra és annak térítésére. A német jog megkülönbözteti egyfelől az ún. teljesítési kárt (*Erfüllungsschaden*), aminek azonos jelentése van mint a pozitív érdeknek, és a bizalmi kárt (*Vertrauensschaden*). Utóbbinak azonos jelentése van mint a negatív érdekkárnak, ami egyébként a törvényi jogszabályo-

¹² Ld. az új Ptk. 6:531. paragrafusát (általános kártérítés). Ennek értelmében, „ha a kár nem állapítható meg, a károkozásért felelős személy olyan összegű kártérítés megfizetésére köteles, amely a károsult kárának a kiegyenlítésére alkalmas.” Ez a paragrafus gyakorlatilag a korábbi (módosított) Ptk. 359. paragrafusának redukált szövege. Ugyanis az utóbbi előirányozta, hogy „Ha a kár mértéke – akár csak részben – pontosan nem számítható ki, a bíróság a károkozásért felelős személyt olyan összegű általános kártérítés megfizetésére kötelezheti, amely a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmas.” /Ld. pl. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényt - tükrös szerkezetben (a hatályos joganyaggal) II. kötet, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2. kiadás, 2013. szerk. Juhász Agnes, lektorálta Bíró György, a szerkesztésben közreműködtek: Pusztahelyi Réka, Juhász Ágnes, 573-574. old./ A kettő közötti különbség abban mutatható ki, hogy az új Ptk. kifejezetten nem említi, hogy az általános kártérítés csupán a vagyoni kárra vonatkozik, bár ez a szövegből közvetetten következik, míg a régi Ptk. kifejezetten rendelkezik arról, hogy a kárátalány csupán a vagyoni kár összegének meghatározására alkalmas.

kon alapul, mégpedig a BGB 249. paragrafusán. Innét ered a különbség-tételi hipotézis. A teljesítési kár a szerződési és a szerződéshez hasonló kötelemnél akkor oltalmazott érdek, ha az adott igényt a törvény védelemben részesíti. A teljesítési kár, vagy pozitív szerződési érdek, esetében a főszabály szerinti szankció nem más, mint a teljesítést helyettesítő kártérítés, a BGB 280. paragrafusának 3. bekezdése értelmében. A negatív érdek azokat a károkat foglalja magába, amelyek abból erednek, hogy a hitelező (később károsult) bizalommal volt aziránt, hogy a szerződés érvényes. Fő alkalmazási területe ennek a kárformának a BGB 122. paragrafusának 1. bekezdése, valamint 179. paragrafusának 2. bekezdése szerint, az, hogy a kárösszeg a pozitív érdek szintjére korlátozódik. A bizalmi kár tehát az a kár, mely abból következik, hogy a hitelező, károsult, a szerződés érvényébe vetett bizalma alapján kiadásokba, költségekbe bocsátkozott. A bizalmi kár csak kivételesen öleli fel az elmaradt jövedelmet (entgangener Gewinn).¹³ Az „*érdek*“ azonban lehet *nemvagyoni jellegű*, anyagi kártól függetlenített fogalom, minthogy ez pl. a *jóhírnév*, becsület, stb. megsértésében nyilvánulhat meg. A negyedik pozitív meghatározást célzó álláspont szerint, a nemvagyoni kár tulajdonképpen *erkölcsi kár* (dommage moral, fr.), mivel a személyiség erkölcsi, gyakran és előfordulóan jogon kívüli, etikai javainak megsértéséről van szó (tisztesség, becsület, jóhírnév, szabadság, stb.). Az ötödik pozitív definíciót kereső álláspont értelmében, a nemvagyoni kár tulajdonképpen a *személyiség joggal oltalmazott javainak* megsértésében nyilvánul meg, mint az *élet*, az *egészség*, a *szabadság*, a *testi és szellemi épség*. Ennél fogva a nemvagyoni kár nem kár, hanem *személyiség sérelem*. E fogalom-meghatározásokhoz idomulnak a *szankciók* is. Azok az álláspontok, amelyek szerint a nemvagyoni kár nem más, mint a személyiség morális, azaz *erkölcsi vagyonának* megsértése (fr., m.) a nemvagyoni kár előidézését, pénzbeli kártérítéssel szankcionálják, éppúgy mint a vagyoni kár okozása esetében, azzal, hogy a vagyoni kár mércéitől eltérő kritériumok alapján határozzák meg a pénzbeli térítés összegét. Vannak azonban olyan nézetek is, amelyek a nemvagyoni kár okozását nem tartják a klasszikus értelemben vett kárnak. Ők úgy gondolják, hogy a nemvagyoni károk legtöbbször lelki (pl., rágalom, hírnévrontás), vagy testi *fájdalomban* (pl. baleseti testi sértés, életképességcsökkenés, mint mozgás- látás- hallás korlátozottság) nyilvánulnak meg.

¹³ Ld., Maximilian Fuchs, Werner Pauker, Alex Baumgärtner, Delikts- und Schadenersatzrecht, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2016, 382-383. oldal.

Végül figyelemre méltó az a fogalom-meghatározás, hogy a nemvagyoni kár tulajdonképpen (fizikai és morális értelemben) *érzelmi kár*, tehát olyan kár, amely abban nyilvánul meg, hogy megváltoztatja, megbolygatja a károsult lelki, egészségi egyensúlyát (sv.,m.). Ennél fogva a pénzbeli kártérítés, *fájdalom pénz* (Schmerzensgeld, n., o., sv. satisfaction, fr.,sv.) tulajdonképpen egyfajta elégtétel, kompenzáció, jóvátétel, mely ugyan nem hárítja el a „kárt“ (a testi és lelki fájdalmat), de alkalmas arra, hogy a pénzbeli kárpótlás segítségével, akár más (előfordulóan anyagi jellegű) javak elérése útján (pl. adaptált közlekedési eszköz vétele a rokkant számára), de ettől függetlenül is, csökkentse, mérsékelje, kárpótolja, jóvá tegye a test és lelki fájdalmat. Ehhez a definícióhoz fűződik a testi fájdalom és a félelem jogellenes előidézése esetében ezeknek *intenzitását* és *tartamát* pótkritériumként figyelembe vevő álláspont, mely szerint a testi fájdalom és a félelem okozásának pénzbeli térítése csak a fokozott intenzitás és a tartósság feltételével téríthető pénzben (sv.,n.,m.). A különböző definíciók és az ezekhez fűződő szankciók rendeltetése, célja is előfordulóan más-más, bár közös nevezőjük a nemvagyoni kártérítés útján a (testi és lelki) sérelmi következmények enyhítése. Az első álláspont szerint a nemvagyoni kártérítés célja közel azonos a vagyoni kártérítés céljával – a *helyrehozattal* (in integrum restitutio), azaz a károkozás előtti állapot helyreállításával. Megmutatkozott, hogy ez egyes nemvagyoni károknál lehetséges, mint pl. az igaztalan, hazug, pontatlan állítás visszavonása, sajtósérelem esetén a helyesbítés, szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogbitorlás esetén a bitorlást megvalósító dolgok megsemmisítése, és a bitorló további bitorlástól való eltiltása, torzítás esetén az esztétikai testi sérelem plasztikus műtét útján való helyreállítás, stb. Lévén azonban, hogy a nemvagyoni károkozás helyreállítása legtöbbször nem lehetséges, - mint pl. halál, tartós rokkantság, tartós egészségsérelem okozása, továbbá a jogellenes szabadságelvonás folytán előállt a testi és lelki fájdalmak - nem háríthatók el, marad a sajátos pénzbeli térítés, melynek jellege *kompenzatorikus*. Ennél fogva alakult ki a *fájdalom pénz* (sérelemdíj, m., sv., o.) fogalma, amelynek összege a sértett nemvagyoni javak jelentőségéhez, súlyához igazodik. Időnként ismétlődően, a sérelemdíj, v. nemvagyoni kárpótlás rendeltetését az elmélet *pönális*, magánjogi büntetés - jellegűnek tartja. Másszóval, összegének meghatározása függ az elkövető szándékától, tehát *szándékossága*, súlyos gondatlansága esetében rá, mintegy magánjogi büntetesként, a bíróság nagyobb összeget ró ki, enyhe gondatlansága esetében pedig kisebbet. Persze, mindkét eset-

ben, az így meghatározott összeg a sérelmezettet illeti meg. Ebben különbözik a magánjogi pönalítás, a közjogitól (a büntetőjogitól). Ugyanis a közjogi pénzbeli büntetés az erráriumot (államkasszát) és nem a sérelmezettet illeti meg. A pönális magánjogi kártérítés, ezzel szemben, a sérelmezett jogosultsága. Ez a (magánjogi büntetés elmélete) sugallta megoldás azonban nem egyeztethető össze azzal, hogy a sérelemdíj, nemvagyoni kártérítés, jellegénél, céljánál fogva, nem a sérelmező szankcionálását, sújtását, hanem a *sérelmezett elégtételnyújtását, jóvátételét* kell szolgálja. Előfordulhat, amennyiben a sérelemdíjat magánjogi büntetésnek vennénk, hogy a sérelemdíj összege a sérelmező szándékosága miatt, nagyobb lenne, habár a sérelem bagatell volt és megfordítva, az is, hogy a térítés kisebb lett, annál fogva, hogy a sérelem, a sérelmező gondatlansága miatt állt be, habár az ezáltal sérelmezettnek okozott lelki vagy testi sérelem súlyosabb. Tehát ennek folytán, a sérelemdíj, nemvagyoni kártérítés, rendeltetése szerint, nem a sérelmet okozó, elkövető büntetését, hanem a sérelmezett fokozott oltalmát kell szolgálja. A sérelmezettet nem az „érdekli“ hogy a sérelmező szándékosan, vagy gondatlanul okozta a kárt, a nemvagyoni sérelmet, hanem az, hogy a sérelemdíj, a neki okozott sérelemmel arányos, méltányos legyen, összhangban a sérelem súlyával, jelentőségével.

3. A felelősség mértéke és a nemvagyoni kártérítés (sérelemdíj) helye a magánjogi felelősségi rendszerben, a felelősségi feltételek és rendeltetésük, felelősségkimentés

3.1. A felelősség mértéke

Mint a vagyoni kártérítésél, a nemvagyoninál is felmerül a felelősség mértéke, vagyis a teljes és részleges térítés, jóvátétel. Tehát az, hogy a károkozó a károsultnak csupán a felmerült kárért felelős (mint pl. az osztrák jogban, a gondatlanságból okozott kárnál), vagy emellett az elmaradt jövedelemért is (mint pl. az osztrák jogban, a szándékos károkozásnál). Ez a kérdés a magyar jogban eldőlt, legalábbis a vagyoni kártérítés területén, mivel az új Ptk. elfogadván a teljes kártérítés elvét¹⁴, a károkozót, függetlenül attól, hogy a kárt szándékosan, vagy gondatlanul okozta, mind a felmerült kár, mind az elmaradt haszon tekintetében, téríthetőnek tartja. A vagyoni kárfelelősség további mérték-kérdése az

¹⁴ Ld. a Ptk. 6:522, paragrafusának (1) és (2) bekezdéseit (a kártérítés mértéke).

okozatosság mentén merült fel. Vagyis főszabályként a károkozó “anynyi” kárért felelős, amennyit saját jogellenes cselekményével okozott, elő idézett. Am annál fogva, hogy egyik ok (feltétel) másik oknak (feltételnek) lehet az oka (okláncolat), vagyis az elsődleges kárkövetkezmény további károkhoz vezethet, felmerült az ún. közvetlen és közvetett károk elmélete. A *közvetlen kár* az, amelyik nyomban a károkozó magatartást követően következik be, a *közvetett*, pedig az, amelyik ennél később áll be. Ennek az elméletnek egy része csupán a közvetlen, másik része pedig a közvetett károkért is felelőssé teszi a károkozót. Ez a dilemma a nemvagyoni kártérítésnél is fennáll (pl. rokkant egészségi állapotának romlása).

3.2. A nemvagyoni kártérítés (sérelemdíj) helye a kárfelelősségi rendszerben

A kártérítési jogelméletben általánosan elfogadott terminus-technicusokat és a hozzájuk fűződő jogi jelentéstartalmukat értjük, alkalmazzuk. Így az *általános kártérítési felelősség* fogalma alatt értjük, hogy ez azokat a felelősségi jogszabályokat öleli fel, amelyek egyaránt alkalmazhatók az alanyi, vagy szubjektív, a tárgyi, vagy objektív, szerződési és szerződésen kívüli (deliktuális), a saját és másokért való felelősségre nézve. Ennek a jogi jelentősége abban van, hogy amennyiben az adott különleges felelősségi alakzatra nézve a törvény mást nem ír elő, az általános felelősségi szabályokat kell alkalmazni. A *különleges kártérítési felelősség* szabályai azokra a felelősségi alakzatokra érvényesek, amelyek az általános felelősségi szabályoktól eltérnek, és amelyeket a Ptk. ilyennek tart. A Ptk. a tárgyi, v. objektív, v. szubjektív felrőhatóságtól független felelősséget is különleges felelősségi alakzatnak tekinti, habár az újabb Ptk.-kban ez a felelősség nem tartozik a különleges felelősségi alakzatokhoz. Egyébként az új Ptk. az egyéb különleges felelősségi alakzatokhoz sorolja a külföldi Ptk.-khoz hasonlóan, az állattartói felelősséget, az épületkárokat, stb. Az újabb európai közösségi és nemzeti törvényhozás ide sorolja továbbá az ún. *atomkárokat* is. Utóbbinál az ún. tarifa- szemlélet érvényesül, azaz a törvény szabja meg az egyes személyiségsérelmek, élet, testi épség, egészség, stb. atomkárok miatti megsértéséért, okozót kötelezhető legmagasabb összegét. A *közlekedési baleseti károk* jellemzője, hogy a járműközlekedésben résztvevő járműtulajdonosok kötelesek harmadik személy iránti baleseti kockázatok (élet, egészség, testi épség) megvalósulása esetére károkozói felelőssé-

güket *biztosítani*. Az alanyi, vagy *szubjektív felelősség* alatt a vétkességtől függő felelősséget értjük. Vagyis, a magyar jogra nézve, a szubjektív felróhatóságon alapuló felelősséget. A *tárgyi*, vagy *objektív*, avagy a magyar jogban, veszélyes üzemi felelősség¹⁵ fogalma alatt azt értjük, hogy e felelősségnél jogilag irreleváns a vétkesség, avagy a szubjektív felróhatóság, azaz ez nem feltétele a felelősségnek. Ebben a felelősségben központi felelősségmegalapozó tényező az okozati összefüggés a cselekmény, vagy joggal előírt kötelező cselekmény mulasztása és a következmény, azaz a kár között. A szubjektív (alanyi) és objektív (tárgyi) felelősség közötti sorrendtartási viszony tekintetében az állapítható meg, hogy a szubjektív felelősség általános, az objektív felelősség kivételes. Az objektív felelősség szabályainak alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha a kár veszélyes, vagy fokozott kárveszéllyel járó üzem vagy dolog, tevékenység hatására került sor. *Fokozott veszéllyel járó dolognak*, vagy veszélyes üzemnek, vagy veszélyes tevékenységnek tekintik a kártérítési doktrína azt a dolgot, tevékenységet mely helyzeténél, sajátosságainál, működésénél fogva, fokozott kárveszélyt hordoz. A járműközlekedésben, külön jogszabály alapján, a szubjektív felelősség szabályai érvényesülnek. Egyébként, akár a szubjektív akár az objektív felelősségnél az *okozati összefüggés* általános felelősségi feltétel, rendeltetése pedig az, hogy *“rámutat” a felelősség alanyára*: Aki okozta a kárt, a sérelmet, felelősséggel tartozik érte. A *különleges felelősségi alakzatoknak* csupán annyi közös nevezője van, hogy valamiben, a törvényben rögzített módon, eltérnek az általános felelősségi szabályoktól. Náluk legtöbbször arról van szó, hogy tényről függően tartozhatnak az alanyi, tárgyi, szerződési és deliktuális, vagy másokért való felelősséghez.

A *szerződési felelősség* alatt értjük a *szerződésszegést*, vagyis a szerződés nemteljesítését, a késedelmet és a hibás teljesítést.¹⁶ A *deliktuális (szerződésen kívüli) felelősség* alatt értjük a törvényben megszabott általános károkozási tilalom¹⁷ megszegését. A kettő közötti különbség abban van, hogy a szerződési felelősség az egyedi jogi aktus, a szerződés, ÁÜF¹⁸ megszegésében, a deliktuális pedig az általános jogi aktus, a tövényi, általános károkozási tilalom megszegésében nyilvánul meg. Gyakorlati különbség pedig abban van, hogy az általános károko-

¹⁵ Ld. a Ptk. 6:535-6:539 paragrafusait.

¹⁶ Ld. a Ptk. 6:137-6:152 paragrafusait (szerződésszegés), 6:153-6:156 paragrafusait (késedelem), és 6:157-6:167 paragrafusait (hibás teljesítés, kellékszavatosság).

¹⁷ Ld. a Ptk. 6:518 paragrafusát.

¹⁸ Ld. a Ptk. 6:77-6:81, 6:103-6:107 paragrafusait (ÁÜF, tisztességtelen kikötések).

zási tilalom megszegése, tehát a deliktuális felelősség, a károkozót teljes kártérítésre (*damnum emergens, lucrum cessans* – felmerült kár, elmaradt jövedelem), míg a szerződési felelősség a szerződéskötési szabadság korlátain belül (jószokások, jóhiszeműség és tisztesség,¹⁹ jóerkölcs, egyedi törvényi tilalmak) a kárfelelősséget felelősségkizáró, vagy felelősségkorlátozó rendelkezésével a teljes kártérítés alól, a szerződésszegőt részben vagy egészében mentesítheti. A szerződési felelősségnek számos egyéb sajátossága is van, amiket témánk miatt csak említünk, mint a jogszavatossági²⁰, és a kellékszavatossági felelősség, a szerződés teljesítését biztosító klauzulák - foglaló²¹, kötbér²², jótállás²³, óvadék, a termékszavatossági felelősség, garanciális felelősség a műszaki termékekért, általános üzletkötési feltételek szerinti felelősség, tisztességtelen versenykikötésekkel²⁴ kapcsolatos felelősség, a rosszhiszeműen vezetett szerződéskötési tárgyalás - *culpa in contrahendo* iránti felelősség, szerződési felelősségátruházás felelősségbiztosítás útján, stb. Habár a korábbi hazai és külföldi doktrína a nemvagyoni kártérítési felelősséget kizárólag a deliktuális felelősséghez fűzte, újabban, helyeselhetően a szerződési felelősséghez is kapcsolódóan is elő irányozza (pl. a gyógykezelési szerződés megszegése, pl. betegtájékoztatás elmaradása kapcsán az orvosi felelősség, felelősségbiztosítás esetén, stb.). A magyar jogban, mint a külföldi jogrendszerekben, érvénytelenek a szándékos bűncselekményre (az élet, a testi épség, egészség megsértésére) irányuló felelősségkizáró, vagy felelősségkorlátozó szerződési klauzulák.²⁵

A *biztosítási szerződés* egyik fontos intézménye a szerződési felelősségnek. Ennek a szerződésnek a rendeltetése a *felelősség átruházása* vagy telepítése a potenciális károkozóról a biztosítási társaságra. *Formális* (lényeges alaki kellékhez főződő, *forma ad solemnitatem*) szerződés, olyan kötelező alaki kellékről van szó, amelynek jogkeletkeztető jellege van; *visszterhes*, mert a felek, a biztosító és a biztosított között kölcsönös kötelezettséget vállalnak. Ugyanakkor e szerződés *aleatorikus* (szerencse jellegű), mert a biztosító biztosítási összeg

¹⁹ Ld. a Ptk. 1:3 paragrafusát (jóhiszeműség és tisztesség) és a Ptk. 6:96. (jóerkölcs) paragrafusait.

²⁰ Ld. a Ptk. 6:175-6:176 paragrafusait.

²¹ Ld. a Ptk. 6:185 paragrafusát.

²² Ld. a Ptk. 6:186-6:189 paragrafusát.

²³ Ld. a Ptk. 6:171-6:173 paragrafusát.

²⁴ Ld. a Ptk. 6:102-6:107 paragrafusait.

²⁵ Ld. a Ptk. 6:526 paragrafusát.

fizetését illető kötelezettsége függ egy bizonytalan, felek által nem befolyásolt jövőbeni eseménytől, azaz a biztosítási esemény bekövetkeztétől.²⁶ A biztosító kötelezettsége a biztosított felelősségének átvállalása és ezzel összhangban a biztosítási összeg kifizetése a biztosítási kockázat megvalósulása időpontjától, azaz a biztosítási eseménytől, mégpedig a biztosítás fajtától függően, magának a biztosítottnak, vagy más kedvezményezettnek (harmadik személynek). A biztosított alapvető kötelezettsége pedig a biztosítási díjfizetés²⁷, ami nem más, mint a biztosítás ára. A biztosítási *kockázat*²⁸ alatt értjük azt a (kár)veszélyt, amellyel kapcsolatosan a biztosítási szerződés megkötésére sor kerül (pl. jég- vagy viharverés, villámcsapás, közlekedési baleset, munkahelyi baleset). A *biztosítási esemény*²⁹ nem más, mint a biztosítási kockázat megvalósulása, pl. a munkahelyi baleset beállta. Más szerződési rendelkezés hiányában, ettől kezdve beáll a biztosító biztosítási összegfizetési kötelezettsége. A *biztosítási összeg* valójában a kedvezményezettnek járó kártérítés. Ha törvény, általános üzletkötési feltétel, vagy szerződés nem szabja meg (nem korlátozza) a biztosítási összeget, a biztosítási összeg azonos az okozott kár összegével, értékével. Általában azonban vagy a törvény (kötelező biztosításnál), vagy a szerződés, azaz a biztosító társaság általános üzletkötési feltétele a *limitálja*, korlátozza a biztosítási összeget, vagy megszabja a vállalt kockázatokat. A limitáció szerződési úton is történhet, kockázat-kizárással, vagy a vállalt kockázatok limitatív felsorolásával, továbbá a biztosítási összeg korlátozásával. A biztosítási ösz-

²⁶ Ld. a Ptk. 6:439-6:490. paragrafusait. A Ptk.6:439. paragrafusa (1) bekezdése értelmében a biztosítási szerződés alapján a biztosító köteles a szerződésben meghatározott kockázatra fedezetet nyújtani, és a kockázatviselés kezdetét követően bekövetkező biztosítási esemény bekövetkezése esetén a szerződésben meghatározott szolgáltatást teljesíteni; a biztosítóval szerződő fél díj fizetésére köteles.

²⁷ Ld. A Ptk. 6:439. paragrafusának (1) bekezdését (biztosítási szerződés), 6:444. paragrafusának (1)-(2) bekezdéseit (díjfizetési kötelezettség), 6: 448, paragrafusának (1)-(2) bekezdését (díjfizetési kötelezettség szerződés megszűnése után), 6:449. paragrafusának (1)-(2) bekezdését (a díjfizetési kötelezettség elmulasztásának következménye).

²⁸ Ld. A Ptk. 445. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit (a biztosítási kockázat viselésének kezdete). A biztosítási kockázat viselésére a Ptk. szerint a biztosító a felek által szerződésben meghatározott időpontjától kötelezett, ennek hiányában a szerződés megkötésének időpontjától kezdődően. Ld. továbbá a Ptk. 6:446. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit (a biztosítási kockázat jelentős növekedése). A kockázat jelentős növekedése esetén a biztosító a kockázat-növekedésről szóló tudomásszerzéstől kezdődően, záros, harmincnapos határidőn belül kezdeményezheti a szerződés módosítását.

²⁹ Ld. A Ptk. 6:439. paragrafusának (1) bekezdését, továbbá a Ptk. 6:453. paragrafusát (a biztosítási esemény bekövetkezésére vonatkozó bejelentési kötelezettség).

szeg korlátozható, csökkenthető ún. *franchise klauzulával*, mégpedig a biztosított terhére történő *önrész* vállalás útján. Ez azt jelenti, hogy a biztosított, a potenciális károkozó, a kár egy részét maga viseli. Többféle önrész-típus ismeretes, mint pl. az integrális, leválasztható, részarányos, stb. Az integrális önrészről akkor van szó, ha a kárhoz viszonyítottan, bizonyos százalék határáig a kárt maga a károkozó viseli, e százalékon túlmenő kárt a biztosító, teljes egészében, míg a leválasztásos önrésznél a kárhoz mért százalékban kifejezett értékig minden esetben az önrészvállaló szerződő fél viseli a kárt, a százalékon túlmenően pedig a biztosító. Számos biztosítási *fajta* ismeretes. A legjelentősebb felosztása a biztosításnak a *kötelező* és a *fakultatív* (önkéntes) biztosítás. Az európai biztosítási irányelvekkel³⁰ jogközelítés céljából összehangolt 2009. évi, azóta többször módosított³¹ magyar LXII. törvény a *kötelező gépjármű felelősség* biztosításról³² egyik legfontosabb, bár nem egyedüli faja a kötelező felelősségbiztosításnak a magyar jogban, hiszen egyes hivatások esetében, pl. az ügyvédi hivatás gyakorlása tekintetében, a külön, ügyvédi törvény, előíranyozza a kötelező felelősségbiztosítást. A kötelező felelősségbiztosítás alapvető jellemzője, hogy törvény szabja meg a biztosítottak körét (pl. közlekedési járműtulajdonosok) a biztosítással kötelezően felveendő biztosítási kockázatokat és amennyiben ilyen van, a biztosítási limitációt, azaz a legmagasabb, vagy legkisebb összegű korlátozást.³³ A korlátozás tehát előfordulóan lehet a legkisebb összegre szóló biztosítás. Az *önkéntes* v. fakultatív biztosítást a biztosított szabadon kötheti meg. A fakultatív biztosítás feltételeit legtöbbször a biztosítási társaság általános üzletkötési feltételeiben szabja meg, meghatározván ezeknek típusát, kockázatait és összegét. A biztosítás továbbá a fele-

³⁰ Ld. a 73/239 EGK, a 88/357/EGK és a 2005/14 EK számú Európai Tanácsi Irányelveket.

³¹ Legutoljára a kötelező biztosítással összefüggésben az egyes biztosítási tárgyú törvények módosításáról szóló 2015. évi CXLII. törvény.

³² E törvényt megelőzően a kötelező gépjármű-biztosítás kormányrendelet szabályozta: a 190/2004 (VI.8) sz. Kormányrendelet a kötelező felelősségbiztosításról.

³³ Így. pl. a hatályos magyar közlekedési felelősségbiztosítási törvény 13. paragrafusának (1) bekezdése szerint, egy biztosítási esemény vonatkozásában a károsultak számától függetlenül egymillió – kettőszázhuszezer eurónak megfelelő forintösszeg határig, személyi sérülés miatti károk esetén káreseményként hatmillió hetvenezer eurónak megfelelő forintösszeg – határig köteles helytállni, amely összegek magukban foglalják a káresemény kapcsán bármilyen jogcímen érvényesíthető követeléseket, az igényérvényesítés költségeit (beleértve a jogi képviselőt költségeit is) valamint a teljesítés időpontjáig eltelt időszakra járó kamatokat.

lősségbiztosításon³⁴ túlmenően lehet *összegbiztosítás*,³⁵ *balesetbiztosítás*,³⁶ *egészségbiztosítás*,³⁷ *kárbiztosítás*,³⁸ *dologbiztosítás*, mezőgazdasági *terménybiztosítás*, *harmadik személy javára szóló biztosítás* (mint pl. az *életbiztosítás* esetében a kedvezményezett lehet a biztosított által meghatározott közeli hozzátartozó, vagy más személy), *alulbiztosítás*, *felülbiztosítás*³⁹ (amikor is a biztosított dolog értékétől nagyobb vagy kisebb a biztosítási összeg), stb. A fakultatív biztosítás körébe sorolható a nemvagyoni károkozásért való speciális felelősségbiztosítás. Összhangban az új Ptk.-val⁴⁰, a járművezetők kötelező felelősségbiztosításáról szóló hatályos törvény⁴¹ előírja, hogy semmis a biztosító által egyoldalúan, másik fél közreműködése nélkül meghatározott és *egyedileg meg nem tárgyalt szerződési (biztosítási) feltétel*, amennyiben olyan kikötést tartalmaz, hogy a biztosító csak a díj (első díjrészlet) befizetését követően viseli a kockázatot. A gépjármű-tulajdonos kötelező felelősségbiztosításáról szóló törvény 15. paragrafusában előírja a biztosítói felelősség terjedelmét, azaz a *felelősség kizárását*, - pl. a biztosító nem felel a gépjárműben elhelyezett dologkárokért, vagy azokért a károkért amelyeket a biztosított gépjárműben keletkezett. A kötelező felelősségbiztosítás ugyanis harmadik személy javára történő biztosítás, a biztosító annak a kárát téríti akinek a biztosított kárt okozott. A kötelező közlekedési járműbiztosításról szóló törvény 34. paragrafusának (1) bekezdése b) pontjában *regresszjogot* (visszkereseti jogot) biztosít a biztosító javára. Ez azt jelenti, hogy a biztosítási összeg kedvezményezettnek történő teljesítését követően, a biztosítottól, külön perben, - amelyben a

³⁴ Ld. a Ptk. 6:470-6:674. paragrafusait (felelősségbiztosítás).

³⁵ Ld. a Ptk. 6:475-6:484. paragrafusait (összegbiztosítás).

³⁶ Ld. a Ptk. 6:485-6:486. paragrafusait (balesetbiztosítás).

³⁷ Ld. a Ptk. 6:487-6:490. paragrafusait (egészségbiztosítás).

³⁸ Ld. A Ptk. 6:458-6:469. paragrafusait (kárbiztosítás – általános szabályai).

³⁹ Hozzá fűzhető, hogy az új Ptk. 6:458. paragrafusa bevezette a túlbiztosítás tilalmát, vagyis azt, hogy a biztosítási összeg nem haladhatja meg a biztosított vagyontárgy értékét. Ld. e paragrafus (1) bekezdését. A (2) bekezdés szerint, e rendelkezés ellenére, elfogadható a biztosított tárgy várható értékéke, további helyreállításának, vagy új állapotban való beszerzésének értéke erejéig történő biztosítási összeg érték meghatározása.

⁴⁰ Ld. a Ptk. 6:77. paragrafusának (1) és (2) bekezdését (általános szerződési feltétel), továbbá 6:78. paragrafusának (1) bekezdését (az általános szerződési feltétel szerződés tartalmává válása).

⁴¹ Ld. a kötelező közlekedési járművetői felelősségbiztosítási törvény 19. paragrafusának (3) bekezdését.

biztosító a felperes, a biztosított károkozó, pedig az alperes, - vissza követelheti a teljesített biztosítási összeget, amennyiben ő a kárt *jogellenesen és szándékosan* okozta.

3.3. Felelősségi feltételek és rendeltetésük

Általánosan elfogadott, hogy a *felróhatóság* (Vorwerfbarkeit, Schadenszurechnung, n.⁴²) fogalmának jogi rendeltetése a *felelős személy* meghatározása. Erre a magyar jogban még a korábbi rendszer idején, a külföldi jog figyelembevételével, munkáiban Eörsi Gyula is utalt. (A magyar jogban ugyan e fogalom alatt egy érthető: a szubjektív felróhatóság. Pontosabban, e fogalom kételyeket okoz, mert a korábbi Ptk. hatására, az új Ptk. részben “elmossa” az okozatossági és a vétkességi felelősség közötti lényeges különbséget). Ehelyett, az általánosan (n., fr. sv.), vagy legalábbis a kontinentális, római jogi alapozású európai polgári jogi jogrendszerek, amihez egyébként a magyar jogi hagyományok is szorosan fűződnek, többségében elfogadott elmélet szerint, a felróhatóság kétféle lehet: szubjektív és objektív. A *szubjektív felróhatóság* a felelős személy meghatározásánál döntően azt a személyt tartja felelősnek, aki a kárt szándékosan okozta, tehát akarta tettét és következményeit is, vagy pedig ezekre ráállt. Vagyis, aki tettének jogellenességével és következményeivel az elkövetés (károkozás) időpontjában tisztában volt és mindkettőt akarta, tettét is és következményeit (szándékosság) is, vagyis, aki tudatában volt annak, hogy tette jogellenes, de könnyelműen úgy gondolta, hogy a következmények nem állnak be, s ezáltal ezekre közvetetten ráállt (gondatlanság). Az *objektív felróhatóság* elmélete a felelős alany meghatározásánál nem a szándékból, hanem az *okozásból* indul ki: aki a kárt okozta, felelős. Az *előreláthatóság* a vétkességhez (gondatlansághoz) fűződik, és arról szól, hogy a jogellenesen cselevőnek kötelességében állt-e az, hogy szándékolt cselekményének következményeit előre lássa vagy kötelessége – volt-e, a következmények előre látása. Az új magyar Ptk. az előreláthatóságot a kár mértékének meghatározása szempontjából tartja jogilag relevánsnak, vagyis a károkozó csak azokért a károkért felelős, amelyeket előre látott, vagy köteles volt volna előre látnia. Ez arra a vitás kérdésre vonatkozik, amire már fennebb utaltunk, hogy a károkozó felelősségre vonható-e az ún. közvetett károkért. A

⁴² Ld. pl., Maximilian Fuchs, Werner Pauker, Alex Baumgärtner, Delikts- und Schadenersatzrecht, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2016, 396. oldal.

közvetlen kár az a kár, amely a jogellenes cselekményt követően azonnal bekövetkezett. Vagy a német elmélet definíciójával élve, a közvetlen kár (unmittelbarer, direkter Schaden, n.) az a kár, amely a megsértett joggal oltalmazott javakban mutatkozik meg.⁴³ A *közvetett kár* pedig az, amely ugyan nem azonnal, hanem ennél később, de előreláthatóan bekövetkezett, mégpedig bizonyíthatóan, a közvetlen kár hatására. A német jogban a közvetett kár egyéb kárként definiált, azzal, hogy ugyanebben az elméletben a közvetlen kár *sérelmezési kárnak* (Verletzungsschaden, n.), míg a közvetett kár mint *következménykárnak* (Volgeschaden, n.) is nevezett kárfajta. A német gyakorlatban pl. a közvetlen kár a dologbani kár, azaz dologsérelem, ami felöleli a javítási költségeket és a dolog értékének piaci értékcsökkenését. A közvetett kárhoz tartozik az elmaradt haszon (lucrum cessans).⁴⁴ Pontosabban, ehhez hozzá tehető, hogy a közvetett kár az a kár, amelynél az időben megelőző kár volt az oka (feltétele) az újabb, későbbi, további kárnak. Végül is egyértelművé vált a kárfelelősségi doktrínában, hogy a károkozó a közvetett kárért is felelős, feltéve, hogy bizonyítást nyert, hogy a később bekövetkező kár is az eredeti jogellenes magatartáshoz fűződik, és nem ettől független okból, más magatartás, vagy tény hatására következett be.

3.4. A normacél elmélete és az előző helyzet helyreállítása

Fontos kérdése a kártérítési és különösképpen a nemvagyoni, azaz sérelemdíjjal kapcsolatos kártérítési jognak a *normacél* elmélete. Vagyis az, hogy mi a célja, rendeltetése a kártérítésnek. Egyértelmű a vagyoni kártérítésnél a károkozás előtti vagyoni helyzet helyreállítása. A nemvagyoni kártérítésnél, személyiségi jogsérelemnél azonban divergens az álláspontok. Egyes elméletek abból indulnak ki, hogy a nemvagyoni károknál, személyiségi jogsérelemnél nincs különbség a normatív cél tekintetében, a vagyoni kártérítéshez képest. Mivel a vagyoni kártérítésnél a normacél a *károkozás előtti helyzet helyreállítása*, lehetőleg a természetbeni helyreállítás útján, ezt a célt kell követni a nemvagyoni kártérítésnél is: Amennyiben a személyiségi jogsérelemnél a jogsérelem előtti helyzet helyre állítható, akkor erre kell törekedni. E célt szem előtt nem veszítve, a *kompenzációs elmélet* értelmében, a kár-

⁴³ Ld. pl., Maximilian Fuchs, Werner Pauker, Alex Baumgärtner, Delikts- und Schadenersatzrecht, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2016, 384. oldal.

⁴⁴ Ibidem.

pótláshoz kell folyamodni- tehát a kártérítés helyett más úton kell orvosolni akár a vagyoni, akár a nemvagyoni sérelmet. Vagyis, a nemvagyoni jogsérelmet lehetőleg a polgári jog eszközei, rendelkezésére álló szankciórendszere és lehetőségei útján, csökkenteni kell. A magyar kártérítési jogelméletben, figyelemmel a jogösszehasonlítási eredményekre, ezt a pótrendeltetést számos terminus technicus és hozzájuk fűződő jogi jelentés kívánja kifejezésre juttatni. Az első elmélet szerint a nemvagyoni, személyiségsérelemi károk sajátosak, merőben eltérnek az anyagi kártól, ezért a személyiségsérelemek pénzbeli kárpótlásra utaltak. A második elmélet szerint a nemvagyoni károk, azaz a személyiségsérelemek szankcióinak normacélja a kártérítés helyett az *elégtételnyújtás*. Közben a magyar jogelmélet, de előfordulóan az európai jogelmélet is, ezen elméleti irány fogalma alatt azt érti, hogy az elégtételnyújtás nem más, mint az elkövetőre vonatkoztatható magánjogi büntetés, bírság, pönalé, vagyis, nem annyira az, hogy a sérelmezettnek kárpótlást nyújtson, hanem a sérelmezőt, különösképpen szándékának (vétkességének) fokára figyelembe vételével, arányosan marasztalja. Vagyis, a sérelemdíj egyfajta polgári jogi megtorlás és ez képezi a sérelmezettnek nyújtott elégtételt. A másik kárpótlási elmélet, mely mind a magyar, mind az európai, kontinentális elméletben kifejezésre jutott és a nemvagyoni kártérítés szankcióit képezik, mind az előzetes helyzet helyreállítása, mind a pénzbeli kártérítés, avagy a sérelemdíj útján, nem arra szolgálnak, hogy a sérelem okozóját “büntessék”, hanem a sérelmezettnek nyújtsanak elégtételt, tehát az ő és nem a sérelmező szubjektív állapotát, szándékát, kell figyelembe venni, hanem azt, hogyan élte meg ő, a sérelmezett, a sérelmet. Az elégtétel fogalma és jogi jelentése tehát a polgári jogban nem az elkövetőn múlik, hanem a sérelmezetten. A másik magyar és pontos (jogi) kifejezés a *jóvátétel*. Ez már nem az elkövetőt, a sérelmezőt, hanem a sérelmezettet helyezi előtérbe. Ennél a kifejezésnél a normacél nem az, hogy a sérelmező, hanem a sérelmezett joggal oltalmazott érdekei nyerjenek akár a sérelmezettet érintő szubjektív körülmények figyelembe vétele, mérlegelése útján. A normacél az, hogy a polgári jog a sérelmezettnek nyújtson elégtételt, jóvá tételt. A jóvá tétel célja a sérelem által okozott következmények, hátrányok csökkentése, enyhítése, a sérelmezett személy személyiségsérelem által megrendített méltóságának helyre állítása, s történhet ez akár pénzben, akár nem pénzben is, vagy halmozva A szankciók tehát differenciáltak, annak függvényében, mely személyiségsérelemről van szó, vagyis attól függően, hogy a sérelem a morális integritást, vagy a testi épséget érintette. Miközben mind-

kettő, a súlyozást mindenképpen figyelembe véve, ezt nem mellőzve, a polgári jog szemszögéből szemlélve, elvben egyenlő oltalmi érték, cél. A nemvagyoni kártérítés elmélete szerint - *nem kell*, legalábbis elvi szinten, egymástól szigorúan *elválasztani a vagyoni és a nemvagyoni kárfelelősséget*. Annak ellenére, hogy az egyik a morális, *erkölcsi vagyoni*, a másik *anyagi vagyoni* sérelmét idézi elő. Ugyanis mindkettő kárnak tekinthető. Közösek a kárfelelősségi feltételek is, - folyamatosan a francia jogban, majd újabban a reformált német kötelmi jogban jutott kifejezésre, de bizonyos mértékben az osztrák és a svájci jogban is képviselve van. Ennek az elméletnek az alapja az, hogy a polgári jognak, szankciói által, egyformán kell oltalmaznia mind az anyagi mind az erkölcsi javakat, tehát nincs jogdogmatikai érv arra, hogy a vagyoni javak esetében egyfajta, a nemvagyoni javak esetében másfajta szankciók alkalmazására kerüljön sor. A polgári jog alapvető szankciója, a kártérítés, vagyoni jellegű és ez a szankció típus egyaránt vonatkozik a nemvagyoni javak megsértésére is. A nemvagyoni javak és a vagyoni javak esetében is kárról van szó, ezért mindkét sérelem esetében a szankció kártérítésben kell nyilvánuljon, közben irreleváns, hogy a nemvagyoni javak megsértése esetében a pénzbeli kártérítés mércéi eltérőek. Mindkét fajta károkozás abban is közel áll egymáshoz, hogy a normacél a sérelem előtti helyzet természetbeni helyreállítására utal, s csupán akkor, ha ez nem lehetséges, marad a pénzbeli kártérítés. Nemcsak a nemvagyoni kárnál, hanem a vagyoni kárnál is előfordulhat, hogy a károkozás előtti állapot nem állítható helyre, pl. egyedi, helyettesíthetetlen dolog tönkretétele, vagy akár totálkárral is. *Totálkárról* akkor van szó, ha akár helyettesíthető dolognál (pl. gépkocsi roncs), a kijavítás, ha lehetséges is, gazdasági oknál fogva nem rentábilis, nem ésszerű.⁴⁵

A *felelősségi feltételek* alatt értjük (1) a *kár (sérelem)* létrejöttét; a cselekmény vagy mulasztás (2) *jogellenességét*;⁴⁶ (3) az *okozatosságot*, vagyis a cselekmény, vagy mulasztás és a kár közötti (objektív) oksági összefüggést; valamit a (4) *szubjektív felróhatóságot*,⁴⁷ azaz a

⁴⁵ V.ö. Ld. pl., Maximilian Fuchs, Werner Pauker, Alex Baumgärtner, Delikt- und Schadenersatzrecht, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2016, 409-412. oldal.

⁴⁶ Ld. a Ptk. 6:520. paragrafusát (jogellenesség).

⁴⁷ Ld. a Ptk. 1:4. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit (az elvárható magatartás elve, felróhatóság). Ld. továbbá a deliktuális felelősségnél a felróhatóság hiányának felelősségkimentő rendelkezését: a Ptk. 6:519. paragrafusát. A szerződési felelősségnél (szerződésszegés) a szándékos károkozás esetében a szerződést szándékosan megszegő fél felelős az ezáltal okozott teljes kárért (a Ptk. 6:143. paragrafusának (3) bekezdése sze-

vétkességet, amennyiben szubjektív (alanyi) felelősségről van szó. A szubjektív felróhatóság különleges felelősségi feltétel, mivel ez a feltétel csupán az alanyi felelősségnél szükséges, a tárgyi (objektív) felelősségnél nem. A szubjektív felelősségre vonás alapvető indoka a károkozó szándéka. Ennél fogva a kárért, sérelemért az a személy felelős, aki a károkozást és a következményeit akarta. Az okozatosság, ezzel szemben, általános felelősségi feltétel, mivel nélküle nincs polgári jogi felelősség, sem tárgyi, sem alanyi. Az objektív felelősségre vonás a kárfelelősség alanyát nem abban határozza meg, ki akarta a károkozást, hanem abban, hogy szándéktól függetlenül, kinek a cselekményéből vagy mulasztásából következett be a kár. A feltételek egyenrangúságának elméletétől eltérően, az okkiváltás elmélet szerint, a döntő, vagy túlnyomó okról szóló elmélet, adekvát (konkrét helyzetben megfelelő feltételé elmélete), a tipikus kauzalitás elmélete (a hasonló esetekben legtöbbször kárt kiváltó feltétel elmélete), a hipotetikus kauzalitás elmélete (időben egymást szukcesszíve követő feltételek elmélete, melynél az első feltétel időben megelőzte a rákövetkezőt, de szinte biztos, hogy az időben utólagosan beálló feltétel ugyanazon következményhez vezetett volna). A személyiségi jogsérelemknél értelemszerűen alkalmazhatóak az általános és különleges felelősségi feltételekről szóló jogszabályok.

A jogellenes magatartás kétféle lehet: cselekmény vagy mulasztás útján. A *cselekményes* jogellenesség akkor áll fenn, ha a károkozó aktív magatartásával szegte meg a törvényi vagy más jogszabály útján

rint). Argumentum a contrario, a károkozó nem felelős a teljes kárért, csupán a dologban okozott kárért, ha a szerződésszegés gondatlanságból történt, avagy a szerződésszegő azon kárért felelős, amit előre látott, vagy köteles volt előre látnia. (Ld. a Ptk. 6:143. paragrafusának (1)-(2) bekezdését). Szerintem ez a rendelkezés nem szokásos, beleértve az előreláthatóságot. A szokásos az, hogy a szerződési felelősségnél vélelmezzük azt, hogy a szerződésszegéstől kezdődően, a szerződést megszegő fél „vétkes” azaz felelős minden kárért ami ezután keletkezik, függetlenül attól, hogy a károkozás szándékos volt-e vagy sem, azaz csak gondatlanságból következett volna be. Ez a szokásos vélelem azonban a klasszikus szerződési felelősségi doktrína szerint, megdönthető, a felelősség a szerződésszegésért kizárható, ha a szerződést megszegő bizonyítási terhe alatt bizonyítást nyer, hogy a kár a másik szerződő fél, vagy harmadik személy kizárólagos, vagy részbeni hozzájárulása (okozása, vétkessége) alapján történt. Más szóval, a szerződési felelősségnél, a szerződésszegésnél, a szerződést megszegőnek a felelőssége főszabályként teljes, függetlenül attól, hogy a szerződésszegés és az azt követő károkozás „szándékos” vagy „gondatlan” volt. A teljes kárért való szerződési felelősséget akár az okozási elmélet is megerősítheti, azaz itt is, megdönthetően vélelmezhető, hogy az összes kár, mely a szerződésszegés után keletkezett, a szerződésszegésből eredt.

előírt tilalmat. *Mulasztás* csak akkor lehet jogellenes, ha adott esetre nézve a törvény vagy más jogszabály előzetesen az adott helyzetre nézve, cselekvési kötelezettséget irányozott elő.

A nemvagyoni kártérítésnél, azaz a sérelemdíjnál megkülönböztetést nyert az *általános személyiségi jogok* és a *nevesített személyiségi jogok* megsértése, - az első az emberi méltóságnak⁴⁸, a második, a törvényben kifejezetten előírt személyiségi jogok megszegésében nyilvánul meg.⁴⁹

3.5. Felelősségkimentő okok

A *felelősségkimentő okok* is közösek és úgy tűnik, egyaránt érvényesek mind a vagyoni, mind a nemvagyoni kártérítésnél. Ezek vagy a felelősség teljes kimentéséhez, vagy felelősség megosztásához, vagy korlátozásához vezetnek. A *teljes felelősségkimentéshez* az erőhatalom (*vis maior*), az esemény (*casus*), jogos védelem (jogtalan támadás, vagy fenyegetés elhárítása)⁵⁰, szükséghelyzet,⁵¹ a károsult beleegyezése⁵² a felelősség-megosztáshoz, azaz a részleges felelősségkimentéshez pedig a szubjektív (vétkességi) vagy objektív, okozatossági alapon mért károsulti hozzájárulás, közrehatás⁵³, többes okozás⁵⁴, továbbá harmadik személy közrehatása⁵⁵ vezet. A Ptk. megszabja, hogy a szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget megkárosító károkozásért való fele-

⁴⁸ Ld. a Ptk. 2:42. paragrafusának (2) bekezdését.

⁴⁹ Ld. a Ptk. 2:42-2-52. paragrafusait.

⁵⁰ Ld. a Ptk. 6.520. paragrafusa első bekezdésének b) pontját. Ennek értelmében jogtalan támadás és közvetlen támadásra utaló fenyegetés során a támadónak okozott kárért való felelősség kizárt, feltéve, hogy a védelem az elhárításhoz szükséges mértéket nem lépte túl. Ez esetben ugyanis a törvény kizárja a jogellenességet.

⁵¹ Ld. a Ptk. 6.520. paragrafusa első bekezdésének c) pontját. Ennek értelmében a szükséghelyzetben okozott kárnál kizárt a felelősség, ugyanis a törvény alapján ez esetben sem állapítható meg a jogellenesség.

⁵² Ld. a Ptk. 6.520. paragrafusa első bekezdésének a) pontját. Eszerint a jogellenesség mint általános kárfelelősségi feltétel kizárt, ha a kár, sérelem okozására a károsult, sérelmezett egyet értésével, beleegyezésével történt.

⁵³ Ld. a Ptk. 6:525. paragrafusának (1)-(3) bekezdését (károsulti közrehatás). Objektív, veszélyes üzemi felelősségnél: ld. a Ptk. 6:637. paragrafusának (1),(2) bekezdését.

⁵⁴ Ld. a Ptk. 6.524. paragrafusának (1)-(4) bekezdéseit (többek közös károkozása).

⁵⁵ A termékfelelősségnél a Ptk. 6:557. paragrafusa értelmében a gyártó nem mentesül a felelősség alól arra hivatkozással, hogy a kár bekövetkeztében harmadik személy magatartása is közre hatott.

lősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.⁵⁶ A Ptk. továbbá kizárja a kártérítési felelősséget, az okozatosság kizárása útján, azon károk iránt, amelyeket a károkozó, a sérelmező, a károkozás időpontjában nem látott elő és nem is volt köteles előre látni. A Ptk. értelmében ugyanis nem állapítható meg az okozatosság, azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is volt köteles előre látni.⁵⁷

A legáltalánosabb felelősségkimentő ok az erőhatalom vagy vis maior. *Erőhatalom* alatt értjük azt a külső, előre nem látható, felek által nem befolyásolt, azaz elő nem idézett, ki nem váltott elháríthatatlan eseményt, mely döntően hozzá járult a károkozáshoz. Általában természeti jelenségről van szó, mint földrengés, villámcsapás, árvíz. Az *esemény* (casus) is felelősségkimentő ok, de redukált. Az erőhatalomtól csupán abban különbözik, hogy szükséges és kötelező gondossággal, elővigyázatossággal, előre látható és így megelőzhető a kár. Az előreláthatóság körünkben változó, köszönve a modern technológiának, ezáltal az elháríthatatlanság fogalma is változik. Ami “tegnap” még előreláthatatlan és egyúttal elháríthatatlan volt, ma már előre látható és elhárítható. Ily módon, az előreláthatóság és az elháríthatóság hiánya, a vis maior klasszikus kimentési okai, “átvándoroltak”, vagy átkerülhetnek a casus okai közé. A *jogos önvédelem* támadás megfelelő eszközökkel való egyidejű elhárítása. A *végszükség* esetén jogos a kárveszély e veszéllyel arányos, ehhez mért, idejekorán történő megfelelő elhárítása. Nemcsak saját, hanem mások veszélyeztetése esetében is.⁵⁸

A vagyoni kártérítésnek, de a nemvagyoni kártérítésnek is, két alapvető *módja* van: 1) Az előző helyzet helyreállítása (természetbeni helyreállítás, m., Herstellung in Natur, n., in integrum restitutio; 2.) és a pénzbeli (kár)térítés.⁵⁹ Az európai kontinentális jogrendszerek többségében a károsult, a sérelmezett, szabadon választhat a két térítési mód között. Így pl. a német BGB 249. paragrafus 2. bekezdésének 1. fordulója értelmében, a károsult a törvényben előírt feltételekkel, a természetbeni helyreállítás helyett, igényelheti a pénzbeli térítést.⁶⁰ A hatályos magyar

⁵⁶ Ld. a Ptk. 6:526. paragrafusát (a károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása).

⁵⁷ Ld. a Ptk. 6:521. paragrafusát (előreláthatóság).

⁵⁸ Ld. a Ptk. 6:520. paragrafusát (jogellenesség és kizárása).

⁵⁹ Ld. a Ptk. 6:527. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit (a kártérítés módja).

⁶⁰ Ld. pl. *Fuchs-Paucker-Baumgärtner*, Delikts- und Schadenersatrecht, 9. Auflage, Sringer Verlag, Berlin-Heidelberg, 2016, 412. oldal, 3. pont.

Ptk.-ban a pénzbeli térítés elsődleges. Tehát a Ptk. nem bízta a károsult-ra a térítés módjának választását. Kifejezetten megszabja, hogy a kár-
okozó a kárt pénzben köteles megtéríteni, kivéve, ha a körülmények a
kár természetben való megtérítését indokolják.⁶¹ Eközben a Ptk. kifeje-
zetten (szerintem nem szokásosan) megszabja, hogy a bíróság a *kártérít-
és módjának* meghatározásánál *nincs kötve a károsult kérelméhez* (itt
tehát a bíróságnak a Pp. értelmében vett kérelemhez való kötöttsége), a
kártérítésnek azt a módját nem alkalmazhatja, amely ellen *valamennyi
fél tiltakozik*.⁶²

A *többes károkozás* esetére az új Ptk. *egyetemleges* felelősséget
irányzott elő.⁶³ Ez a megoldás is vitatható. Ugyanis, az általánosan elfo-
gadott európai felelősségi doktrína, de a magyar hagyományos felelős-
ségtan értelmében, vagy akár a szokásos európai nemzeti Ptk.-k norma-
tív megoldásai szerint, a többes károkozásnál (és ez egyaránt érvényes a
személyiségsérelmeknél is), *főszabály* szerint a szubjektív és az objektív
felróhatóság arányában mért *osztott* felelősség érvényesül és az egyetem-
legesség csupán *kivételes*, amikor a szubjektív és az objektív hozzájárú-
lás nem állapítható meg és amikor ezt a törvény külön esetekre nézve
előíranyoz.

4. Összegzés

Az új Ptk. a nemvagyoni kártérítést, azaz objektív (sérelem meg-
állapítása, abba hagyásra való kötelezés, sérelem által előállított dolog
megsemmisítése, sérelemmel szerzett vagyoni előny átengedése a
sérelezett javára) és a szubjektív (sérelemdíj) szankcióit a törvényben
előírt személyiségsérelmekhez (alapvetően: élet, testi épség, egészség és
szabadság megsértése) fűzi. A korábbi módosított Ptk.-hoz képest, mely
a nemvagyoni kártérítést az általános kártérítési joghoz szorosabban
kapcsolódóan szabályozta, az új Ptk. a személyiségi jogok megsértésé-
nek szankcióit az általános kártérítési szabályoktól elkülönülten szabá-
lyozza, megtartván azonban a két felelősség alapvető kapcsolatát.

⁶¹ Ld. a Ptk. 6:527. paragrafusának (1) bekezdését (a kártérítés módja).

⁶² Ld. a Ptk. 6:527. paragrafusának (3) bekezdését.

⁶³ Ld. a Ptk. 6:524. paragrafusát (többes károkozás).

A termékbiztonság gazdasági és jogi funkciói

„A megértés csak azáltal lehetséges, hogy az ember által követett célok, törekvéseinek iránya, érdekei bizonyos fokig egyformák.”¹
(Helmut Coing)

1. Célmeghatározás

A termékek biztonsági követelményeit rögzítő jogi előírások meghozatala – a mögöttes gazdasági folyamatok, valamint lefedett termékek sokrétűségén, illetve felhasználási célcsoport és funkciók szerinti differenciált megközelítésen kívül – több szempont együttes figyelembe vételét követeli meg. Az értékesítési láncba bekapcsolódó valamennyi gazdasági szereplőnek garantálnia kell a megfelelő intézkedések meghozatalát annak érdekében, hogy az általuk gyártott vagy forgalmazott terméknek ne legyenek veszélyes hatásai a felhasználók biztonságára nézve. Ha legújabb korunk technikai fejlődésének vívmányaira tekintünk, akkor a mikrobiológiai, genetikai tervezéstől a mikroelektronikán, a kommunikációs eszközök fejlődésén át a robotika felé tart a jövő; a mezőgazdaság iparosítása, a genetikailag módosított növények termesztése új kihívásokat állít az élelmiszerbiztonság elé, amely a termékbiztonságra vonatkozó jogi előírások jelentőségét mindinkább alátámasztja.²

Jelen tanulmánynak nem célja a termékbiztonságra vonatkozó uniós szinten érvényesülő, illetve a hazai jogszabályi rendelkezések elemzése, hanem komplex megközelítésmód alkalmazásával kívánja feltárni a termékek biztonságát szolgáló jogi környezet mögött álló gazdasági igényeket, amelyeket mint jogalkotási szükségletet, az állami beavatkozást alátámasztó tényezőket veszünk figyelembe. A szabályozás indokainak felleltározását követően – figyelembe véve a jog logikai

* Dr. Bakos-Kovács Kitti, egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Szeged

¹ COING, Helmut: *A jogfilozófia alapjai*. Osiris, Budapest, 1996. 95.

² REES, William E. – WESTRA, Laura: *A fogyasztás erőszakja – Lehetséges a fenntarthatóság és környezeti igazságosság a szűk erőforrások világában?* In: Scheiring Gábor – Boda Zsolt (szerk.): *Globalizáció és fejlődés – Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény*. Védegylet, Budapest, 2011. 280.

struktúráját és belső összetartó erőit – a jogalkotással szemben támasztott elvárásokat és a termékbiztonságot érintő jogi előírások szerkezetét kívánjuk jogalkotástani szempontból elemezni. Az Európai Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata alapján az egyes jogszabályi rendelkezések értelmezésénél nem csupán az érintett jogforrás normaszövegét kell figyelembe venni, hanem a szabályozás célját, háttérét, indokát és általános felépítését is fel kell tárni.³ Előzményi kutatások során⁴ megállapításra került, hogy a termékek biztonsági követelményeit meghatározó normatív eszközök olyan kiemelten védett közérdeket szolgálnak, mint az élet, testi épség, egészség védelme, továbbá céljuk a munka-, tűz- és környezetvédelem szempontjainak a garantálása és érvényre juttatása is.⁵ Közös jellemzőik továbbá, hogy nem csupán fogyasztó jogviszonyban érvényesülnek (tehát nem tekinthető egyértelműen fogyasztóvédelmi meghatározottságúnak),⁶ illetve hatóköre átfogja a gazdasági láncolat egészét, azaz a gyártási, fejlesztési, forgalmazási és értékesítési folyamatok során (beleértve a határon átnyúló kereskedelmet is) mindvégig szem előtt kell tartani és alkalmazni kell a termékbiztonsági előírásokat.⁷ A jogszabályban lefektetett biztonsági követelményeket a termékek *visszterhes* értékesítése, illetve tulajdonjogának *ingyenes* átruházása során is alkalmazni kell.

2. Jogalkotási szükséglet – gazdasági funkciók

A termékbiztonságra vonatkozó jogi előírások megjelenése társadalmi és gazdasági történetiségben gyökerezik,⁸ amely a tömegtermelés

³ C-315/05. sz. ügy: Lidl Italia Srl kontra Comune di Arcole (VR) – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 42. pont

⁴ Lásd erre vonatkozóan részletesen: BAKOS-KOVÁCS Kitti: *A termékbiztonság ágazat-specifikus normái és szabályozási struktúrája*. In: GLAVANITS Judit (szerk.): *A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései*. Győr. (megjelentetés alatt)

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 765/2008/EK rendelete a termékek forgalmazása tekintetében az akkreditálás és piacfelügyelet előírásainak megállapításáról (1) preambulumbekzdés; 2012. évi LXXXVIII. törvény a termékek piacfelügyeletéről - Preambulumbekzdés

⁶ Fogyasztóvédelmi célzatú, végfelhasználásra szánt termékekre alkalmazandó: Az Európai Parlament és a Tanács 2001/95/EK irányelve az általános termékbiztonságról

⁷ C-544/13. és C-545/13. sz. egyesített ügyek: Abcur AB és Apoteket Farmaci AB, illetve az Apoteket AB és Apoteket Farmaci AB között folyamatban lévő eljárásban – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 5., 50-51. pont

⁸ MACZONKAI Mihály: *Jogszociológia*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2005. 19.

kialakulásához, az iparosodás folyamatához, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások és az innovációs, technológiai fejlődés rohamos és ugrásszerű térhódításának köszönhető. A termékbiztonsági követelményeket rögzítő jogi előírások ebből fakadóan a *politikai* (az állam kereskedelem- és gazdaságpolitikájába tartozóan),⁹ *gazdasági* (a technológiai-fejlesztés, illetve a szükséglet-kielégítés kölcsönös függősége vonatkozásában),¹⁰ *ökológiai* (a fenntartható fejlődés érdekében különös jelentőséget kapnak a környezetvédelmi és energetikai előírások), valamint *a társadalmi erők metszéspontjában* helyezkednek el.¹¹ A termékbiztonsági rendelkezések alkalmazása függ az adott állam urbanizációs fejlettségétől, a fogyasztási életstílus változásától, újabb fogyasztási igények megjelenésétől, valamint a globális ökológiai szisztéma változásától.¹² Mindazonáltal időről-időre piacra kerülnek tömegek biztonságát vagy életét, egészségét veszélyeztető termékek; a tömeges károkozás veszélyét az egyre bonyolultabb technológiák és összetett termékek is megnövelik.¹³ A termékbiztonsági előírások összességükben a termékek (és a szolgáltatásokkal összefüggésben megjelenő áruk) *műszaki-minőségi követelményeinek állami kényszereszközzel történő garantálását* szolgálják a hozzájuk kapcsolt *piaci ellenőrzés szervezeti rendszerével* együtt annak érdekében, hogy ne maradhassanak forgalomban olyan termékek, amelyek akár ipari felhasználásra, akár végső fogyasztás céljára veszélyesek. A termékbiztonsági rendelkezések érvényesülését szolgáló hatósági szervezetrendszer kialakítása tagállami hatáskörben maradt kiegészítve a tagállamok közötti gyorsítási rendszer felállításával.

A termékbiztonsági előírások célja tehát annak biztosítása, hogy kereskedelmi forgalomba csak biztonságos *termékek* kerülhessenek, ugyanakkor azonban sem a vonatkozó hazai jogszabályok, sem pedig az uniós jogi aktusok nem terjesztik ki a termékbiztonsági rendelkezések alkalmazási hatókörét a szolgáltatásokra;¹⁴ a szolgáltatásokkal összefüggésben csak és kizárólag abban az esetben értelmezhetőek, ha a szolgál-

⁹ DRINÓCZI Tímea – PETRÉTEI József: *Jogalkotástan*. Dialóg-Campus, Budapest-Pécs, 2004. 87.

¹⁰ COING, 1996. 147., 193.

¹¹ REES – WESTRA, 2011. 281.

¹² REES – WESTRA, 2011. 281-282., 291., 301.

¹³ FAZEKAS Judit: *Fogyasztóvédelmi jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2007. 107.

¹⁴ 2001/95/EK irányelv (9) preambulumbekzdés

tatásnyújtás eredményeképpen valamely termék vagy áru (materiális formában) jelenik meg a felek közötti jogviszonyban.

Az Európai Unión belül a termékbiztonságra vonatkozó uniós aktusok preambulumbekendései egyértelműen rögzítik, hogy a jogalkotási szükségletet az egészség (külön kiemelve ezek közül az élelmiszerbiztonságot, illetve a munkahelyi egészséget), valamint a biztonság megteremtésének követelménye szolgálja, kiemelt prioritásként kezelve a fogyasztók és a környezet védelmének érvényesülését. Az Európai Unió célkitűzéseit tekintve a termékek biztonsági követelményeit tartalmazó jogi előírások nem csupán az áruk szabad mozgását és a tagállami belső jogi akadályainak lebontását célozzák, hanem egyben a *versenyképesség és az innováció javításának eszközei* is (a fentiekben említett fogyasztóvédelmi és környezetvédelmi funkción túlmenően).¹⁵ Kiemelten védendő érdekként érvényesül a termékek műszaki-minőségi követelményeinek környezeti tényezőkre gyakorolt hatása, mind a termék funkcionális működését, mind az energiahatékonyságot, mind pedig az iparra és a fogyasztókra gyakorolt költségoptimalizálást tekintve. A jogalkotási szükségletet – gazdaságtani szempontból – indokolhatja az adott termék tekintetében a kereskedelem volumene, valamint a fogyasztás szintje és az eladások száma is. Valamely kereskedési forma (például az elektronikus kereskedelem lehetőségének) korlátozása – a termékbiztonsági szempontokra hivatkozva – csak abban az esetben fogadható el, ha a tilalom fenntartását a termék valamely objektív jellemzője, minőségének megóvása vagy megfelelő használatának biztosítása indokolja és szükségszerűen feltételezi.¹⁶

A termékbiztonsági normák részét képezik azok a jogi előírások is, amelyek a vásárlók félrevezetésére alkalmas termék-megjelölést, alapanyag-összetételre vonatkozó, vagy a termék gyógyhatását előtérbe helyező információ feltüntetését gátolják, amelyek adott esetben – végfelhasználásra szánt termékek vonatkozásában – *fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatnak* is minősíthetők.¹⁷ A forga-

¹⁵ Az Európai Parlament és Tanács 1272/2008 EK rendelete az anyagok és keverékek osztályozásáról, címkézéséről és csomagolásáról (1) preambulumbekendés

¹⁶ C-439/09. sz. ügy: Pierre Fabre Dermo-Cosmétique SAS kontra Président de l’Autorité de la concurrence és Ministre de l’Économie, de l’Industrie et de l’Emploi – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 40. pont

¹⁷ C-544/13. és C-545/13. sz. egyesített ügyek 14-15. pont; C-95/14. sz. ügy: Unione Nazionale Industria Conciaria (UNIC), Unione Nazionale dei Consumatori di Prodotti in Pelle, Materie Concianti, Accessori e Componenti (Uni.co.pel), FS Retail, Luna Srl,

lomba hozott termékek biztonságos használatát, valamint a tájékoztatást szolgálják és segítik elő a megfelelő *címkézési és jelölési előírások* jogi aktusokban történő rögzítése, illetve ebből fakadóan kötelező alkalmazásuk kötelezettsége. Ezen jogszabályi rendelkezések ugyanakkor nem csupán a felhasználók és a fogyasztók tájékoztatását tűzik ki célul,¹⁸ hanem a termék minőségi összetételének meghatározása és feltüntetése révén biztosítják azt, hogy a forgalomba hozott és fogyasztásra szánt termék, illetve annak felhasználása biztonságos legyen.

A termékbiztonsági előírásokat érvényre juttató jogi keretek a globális világgazdasági és szabadkereskedelmi társulásokhoz illeszkedve az állam vagy regionális, illetve nemzetközi szintű együttműködések kereskedelmi és gazdaságpolitikai akaratnyilvánításaként megjelenő *protekcionista eszközök speciális esetének* tekinthetők, amelyek *akadályozzák* az államok közötti szabad kereskedelmet.¹⁹ A nemzeti szintű szabályozás hatókörét vizsgálva – a mögöttes gazdasági folyamatok jellegéből és az államok közötti hatékony termelés-elosztásból fakadóan – megállapítható, hogy a normák hatálya ugyanakkor *szükségszerűen túllépi* a nemzetállamok határait, hiszen mind az export, mind pedig az import termékek esetében meghatározzák az országba más államból behozatalra kerülő és értékesítésre/felhasználásra szánt, illetve kivitelre gyártott javak (akár ipari, akár fogyasztási felhasználás tekintetében) műszaki-minőségi jellemzőit.²⁰ Ebből fakadóan a termékbiztonsági követelményeket rendező jogi előírások azon jellegzetességére következtethetünk, amely szerint a kapcsolódó jogi aktusok a globális világgazdasági folyamatok fényében, ide értve a regionális együttműködések is, *határon átnyúló „továbbhatása”* érvényesül még abban az esetben is, ha ezen normatív szabályozó eszközök az egyes államok szuverenitásából eredően, ebből fakadóan elsődlegesen belső jogforrásokban kerültek lefektetésre az adott állam gazdaságpolitikai céljainak mérlegelését követően. Az egyes államok területén kötelező jelleggel érvényesülő termékbiztonsági rendelkezések betartása nem csupán a *gyártót*, hanem – *adott eset-*

Gatsby Srl között folyamatban lévő eljárásban – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 14. pont

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 1007/2011/EU rendelete a textilszállénevezésekről és a textiltermékek szálösszetételének ehhez kapcsolódó címkézéséről és jelöléséről (10) preambulumbekzdés

¹⁹ C-95/14. sz. ügy 7. pont

²⁰ Lásd erre vonatkozóan: C-137/13. sz. ügy: Herbaria Kräuterparadies GmbH kontra Freistaat Bayern – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, A főtanácsnok indítványa.

ben másik államban letelepedett/székhellyel rendelkező – gazdasági szereplőt, mint forgalmazót is terheli a termék országba történő behozatala vagy kivitele során.²¹

A jogi szabályozás kettős tárgya (annak személyi és tárgyi hatálya) leképezi az ember cselekedeteit, és egyben együttesen és egyetemesen szemlélve célja, hogy az ember nyilatkozatainak keretet adjon, az emberi teremtő erőt tetten érje, annak a szellemi alkotótevékenység keretei között teret engedjen, amely materiális vagy immateriális eredményekben manifesztálódik. A *szellemi alkotótevékenység* határtalan lehetőségeinek *kontrollfunkciójaként* értékelhetőek a termékbiztonsági rendelkezéseket rögzítő jogi normák, amelyek több dimenzióban, mind az alkotási folyamatot leképező termelés-fejlesztés fázisában, mind az adott termék értékesítése, forgalmazása vagy szolgáltatás nyújtása során (ide értve ennek magánjogi kereteit adó tulajdonátruházásra, illetve forgalmazásra irányuló kontraktusokat is), mind pedig a végfelhasználás stádiumában érvényesülnek az élet, testi épség és egészség, valamint a környezet védelme érdekében.

3. A jogalkotással szemben támasztott elvárások

A nemzetközi kereskedelem megkönnyítése érdekében univerzális szinten is elfogadásra kerültek olyan osztályozási rendszerek és a termékek, vegyi anyagok címkézésére vonatkozó harmonizált kritériumok, amelyek – hatásukat tekintve – a nemzeti jogba való beépítést követően globálisan kerülnek alkalmazásra.²² A termékbiztonságra irányadó jogi környezet kialakítása erőteljes *uniós behatás* alatt álló terület, melynek következtében a *tagállamok* jogalkotóinak hatásköre szükségképpen *korlátozott*.²³ A nemzetállamok jogalkotási monopóliuma – fegyelembé véve a jogegységesítés és a harmonizáció fokát – csak az uni-

²¹ 2001/95/EK irányelv 5. cikk (2)-(3) bek.; 2012. évi LXXXVIII. törvény 1. § (1) bek., 3. §, 9-13. §§; C-592/14. sz. ügy: European Federation for Cosmetic Ingredients és Secretary of State for Business, Innovation and Skills, Attorney General között, a Cruelty Free International, a European Coalition to End Animal Experiments részvételével folyamatban lévő eljárásban – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 16-17. pont

²² Az *EU egységes piaca és a termékbiztonság*. Cégvezetés, 2004/08. szám, <http://cegvezetes.hu/2004/08/az-eu-egyseges-belso-piaca-es-a-termekbiztonsag/> (letöltés ideje: 2018. 01. 18.); 1272/2008 EK rendelet (4)-(5) preambulumbekzdés; C-691/15. P. sz. ügy: Az Európai Bizottság és a többi fél között folyamatban lévő eljárásban fellebbezés tárgyában, 2. pont

²³ Jat. 2. § (4) bek. c) pont

ós normák által nyitva hagyott keretek között érvényesül akként,²⁴ hogy amennyiben az adott tagállam olyan szektorális ágazat vagy termék biztonsági követelményeit kívánja kötelező jelleggel érvényesülő jogi aktus révén rendezni, amelyet uniós jogforrás nem érint, *bejelentési kötelezettség* terheli az európai szervek felé.²⁵ A fentiekből fakadóan a belső jogi keretek megteremtése során – a normaszöveg szintjén – egyrészt *hivatkozni* kell az Európai Unió azon jogi aktusára, amelynek felhatalmazásán a nemzeti jogszabály nyugszik vagy amelynek végrehajtására szolgál,²⁶ másrészt pedig minden esetben meg kell vizsgálni a *harmonizáció fokát és mértékét* annak meghatározásához, hogy a tagállami jogalkotó mennyiben szabályozhat további vagy eltérő feltételeket, illetve tarthat fenn kiegészítő szabályokat egy-egy ipari ágazat egészét érintő vagy az adott termék biztonsági előírásaira vonatkozóan.²⁷

A termékek biztonságossági előírásainak jogszabályi szinten történő rendezése mindenképpen *több szakma és tudományterület együttműködését* feltételezi, hiszen egyrészt szolgálnia kell a piaci szereplők gazdasági és pénzügyi érdekeit, a szellemi alkotótevékenység kibontakozását – mint az ipari és innovációs fejlődés motorját – annak megfelelő kereteit is megteremtve, illetve a technológai-termelési-fejlesztési folyamatok műszaki meghatározóinak rögzítését. Uniós szinten is nagy szerepet kap a jogalkotási folyamatban az érdekelt piaci szereplőkkel, illetve szakmai érdekképviselői szerveikkel történő *egyeztetési folyamat*, amely a termékbiztonsági követelményeket rendező jogi előírások döntően műszaki meghatározottságára vezethető vissza. Az uniós jogi aktusok előkészítésében és elfogadásában, egy-egy szektorális ágazat, termék vagy vegyi anyag biztonsági követelményeinek a meghatározásánál, minősítésénél és osztályozásánál nemzetközi szinten felállított szervezetek, egyesületek, műszaki bizottságok és tudományos testületek – szakértők bevonásával – működnek közre, illetve kapnak jelentős szerepet a jogszabályok műszaki tartalmának a kialakításában az erre vonatkozó javaslat megtétele révén.²⁸

²⁴ C-47/09. sz. ügy: Európai Bizottság kontra Olasz Köztársaság – kötelezettségszegés megállapítása iránti kérelem, 29. pont; C-239/02. sz. ügy: Douwe Egberts NV kontra Westrom Pharma NV és társai – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 4. pont

²⁵ Jat. 20. §; C-95/14. sz. ügy 3. pont

²⁶ C-44/16. P. sz. ügy: Dyson Ltd. és az Európai Bizottság között folyamatban lévő eljárásban – fellebbezés elbírálása tárgyában, 5. pont

²⁷ C-315/05. sz. ügy 43., 48. pont; C-239/02. sz. ügy 34. pont

²⁸ T-291/04. sz. ügy: A Törvényszék Ítélete az Enviro Tech Ltd., az Enviro Tech Inter-

A jogalkotással szemben az előbbieket az a követelményt támasztják, hogy ezen gazdasági indikátorokat és műszaki paramétereket kell szintetizálni a jog racionális alapokon felépülő rendezettségével, logikai struktúrájával, belső koherenciájának megőrzésére irányuló törekvésekkel, beleértve a jogszabályok szövegének megalkotására vonatkozó világos és egyértelmű szabályozási igényt is.²⁹

A jog feladata, hogy a gazdaság igényeihez igazodva olyan kereteket teremtsen meg, amely mind a domináns pozícióban megjelenő gazdasági szereplők célkitűzéseit, mind a minél magasabb fokú szellemi alkotótevékenység kibontakozását serkenti, ugyanakkor azonban megfelelő védelmet nyújt és támaszt ad azoknak a – jelen esetben egyben magasabb fokú közérdeket is szolgáló – védendő érdekeknek és a gyengébb fél pozíciójában fellépő csoportoknak, amelyek az *értékkonfliktus és az értékmérlegelés módszerének* a segítségével hívásával kiegyensúlyozott társadalmi viszonyokat teremtenek meg és tartanak fenn.³⁰ A jogi szabályozás abban ez esetben válik eredményessé, ha reagál és teret enged arra, hogy a figyelembe veendő és mérlegelés tárgyát képező érdekek egyensúlyi helyzetének a megteremtésével eleget tegyen annak a *természeti törvényszerűségnek* is, amely szerint szellemi alkotótevékenysége keretében az ember természeti lényként egyben vágyik bizonyos képességeinek minél nagyobb fokú kibontakoztatására, másrészt szükségleteinek megfelelő kielégítésére.³¹ Ez utóbbinak viszont az előbbi feltétel, azaz a szellemi alkotótevékenység eredményeképpen megjelenő alkotás (a termékbiztonsági normarendszer tárgyi hatályában a termék vagy a szolgáltatás) tud eleget tenni. Ebből fakadóan a szellemi alkotó tevékenység, amely természeti meghatározottságán kívül a termelési folyamatok mögött álló gazdasági mozgatórugóként is értelmezhető, kölcsönös előfeltétele, generátora az emberi szükségletek megfelelő kielégítésének. Ellenkező irányból szemlélve ugyanakkor megállapítható, hogy a felmerülő szükségletek is visszahatnak a technológiai fejlesztésekre, generálva ezáltal egy olyan körforgást, amely természeti és gazdasági meghatározottságához a jog társítja hozzá azokat a kereteket és kontroll-

national Inc. és az Európai Bizottság között folyamatban lévő ügyben, 28. pont; C-691/15. P. sz. ügy 7. pont; C-592/14. sz. ügy 8. pont

²⁹ Jat. 2. § (1) bek. és (4) bek. d) pont; POKOL Béla: *A jog elmélete*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001. 58.; DRINÓCZI – PETRÉTEI, 2004. 315-316.

³⁰ VARGA Csaba: *A jogi gondolkodás paradigmái*. Szent István Társulat, Budapest, 2006. 298.; COING, 1996. 109.

³¹ COING, 1996. 93-94.

funkciókat, amely állami kényszereszközzel egyrészt az élet, testi épség és egészség védelmét szolgáló magasan védett közérdek biztosításra kerülhet, illetve a fenti tényezők, valamint a különféle gazdasági szereplők olykor egymásnak feszülő érdekeinek egyensúlyban tartása hosszú távon megvalósulhat. A termékek biztonságát szolgáló műszaki és minőségi előírások ebből fakadóan az igazságosság és szabadság feltétlen érvényesülését szem előtt tartva egyrészt szolgálják azokat a természeti-társadalmi-gazdasági igényeket, amelyek szabályozására hivatottak, ugyanakkor azonban gátat is jelentenek és korlátot állítanak a szellemi alkotótevékenység határtalan voltával és lehetőségeivel szemben.

A szabadság és az igazságosság követelményének további leképeződése a termékbiztonság területén fokozottan érvényesülő egy adott szakmai ágazatra kiterjedő *önszabályozó mechanizmusok* megjelenése, etikai kódexek kidolgozása és alkalmazása önkéntes jogkövetés révén, valamint ide csatornázható be a *szabványosítás* szerepe és jelentősége is; az Európai Unió termékbiztonsághoz kapcsolódó jogalkotási politikájához szorosan hozzákapcsolódik a harmonizált szabványok kialakítására vonatkozó törekvés.³² Az egyes termékek vonatkozásában érvényesülő európai szabványok által követendő biztonsági szempontokat – jogforrási szinten – *bizottsági határozatok* rögzítik és képezik alapját a szabványok tartalmi meghatározásának. Amennyiben egy adott termék biztonsági jellemzőit uniós jogi aktus, jogszabály vagy kötelezően alkalmazandó szabvány nem határozza meg, akkor speciális jogi norma hiányában a műszaki-biztonsági követelményeknek való megfelelést – többek között – harmonizált európai vagy önkéntesen alkalmazott szabványok, az érintett ágazatban hatályos szakmai követelményrendszer és szakmai szervezetek által kidolgozott ajánlások, illetve a tudomány és a technika mindenkori állása szerint kell megítélni.³³

A termékbiztonságot érintő műszaki követelmények jogszabályi szintre történő emelése feltételezi ezen jogi előírások jogrend egészébe történő illeszkedését. A termékbiztonsági követelményekre vonatkozó jogi szabályozó normák megalkotására irányuló eljárásban jogi szempontból tehát szem előtt kell tartani azt, hogy a termékek biztonságosságának előírásait meghatározó jogszabályok illeszkedjenek és eleget te-

³² A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak – Az Uniónak az európai szabványosításra vonatkozó éves munkaprogramja [COM(2013) 561 Final]

³³ 6/2013. (I. 18.) Kormányrendelet 3. § (2) bek.

gyenek a jogrendszer egységességét biztosító elvárásoknak, valamint ennek keretei között biztosítani kell a más jogszabályokkal történő összhangot is.³⁴ Tekintettel arra, hogy a termékek biztonságosságát szolgáló követelmények több ágazati és szektoriális területen érvényesülnek, és eltérő műszaki tartalommal rendelkeznek, így a *szakmai előkészítő dokumentáció* összeállítása során mindig figyelmet kell szentelni azok *műszaki tartalmának*.³⁵ Ezen szempont elsődlegesen nem jogi meghatározottságú, hanem azokat a közös szakmai elvárásokat egyesíti, amelyek az adott piacon és szakterületen sajátos jelleggel érvényesülnek, valamint tartalmazza a minőségbiztosítási rendszer és megfelelőségi eljárások adekvát alkalmazására vonatkozó irányvonalakat, illetve kiterjed a szabványosítási folyamatra is. Egy-egy jogi aktusban foglalt minőségi követelmények jogszabályi szinten történő rögzítésénél a(z uniós) jogalkotónak *széles körű mérlegelési joga* van – annak műszaki tartalmát illetően –, ugyanakkor azonban a normaszövegben foglaltak kialakításánál nem mellőzhető a *tudományos és technikai álláspontok feltérképezése, műszaki értékelés, számítások elvégzése, egységes vizsgálati módszerek kidolgozása, valamint az összefüggések és a fizikai törvényszerűségek feltárása, bizonyítása és dokumentálása*.³⁶

Az *előzetes hatásvizsgálati mechanizmusok* keretében³⁷ a jogszabály jelentősnek ítélt hatása szempontjából, de akár a környezeti és egészségügyi tényezőket is szem előtt tartva megállapítható, hogy a termékek biztonságára vonatkozó jogi előírások olyan *közérdeket* szolgálnak, és ebből fakadóan kapcsolnak hozzá magasabb szintű és végső soron állami kényszereszközzel is érvényesülő védelmet, mint az élet, testi épség és egészség védelme, beleértve a környezet védelmének prioritásait is, azzal együttesen és összefüggéseiben szemlélve.³⁸ Ezen védendő

³⁴ Jat. 2. § (4) bek. b) pont; DRINÓCZI – PETRÉTEI, 2004. 361.

³⁵ Jat. 16. § (1) bek.

³⁶ C-19/15. sz. ügy: Vernad Sozialer Wettbewerb eV és Innova Vital GmbH között folyamatban lévő eljárásban – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 17., 23., 40. pont; C-535/15. sz. ügy: Freie und Hansestadt Hamburg és Jost Pinckernelle között, a Vetreter des Bundesinteresses beim Bundesverwaltungsgericht részvételével folyamatban lévő eljárásban – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 17. pont; T-291/04. sz. ügy 125. pont; C-691/15. P. sz. ügy 34. pont; C-44/16. P. sz. ügy 53. pont; Lásd még: 1007/2011/EU rendelet (15) és (23) preambulumbekzdés

³⁷ Lásd erre vonatkozóan részletesen: KOVÁCSY Zsombor – ORBÁN Krisztián: *A jogi szabályozás hatásvizsgálata*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2005.

³⁸ Jat. 17. §

érdek egyben a jogi beavatkozás indokoltságát és szükségességét, valamint komplexitását is alátámasztja.

Különös jelentőséggel bír a termékbiztonság területén a jogi aktusok *műszaki fejlődéshez történő hozzáigazítása, rendszeres felülvizsgálata*, illetve az ehhez szükséges módosítások – meghatározott eljárási rendben történő – elfogadása.³⁹ A termékbiztonsági szabályok hatályba lépése és *időbeli korlátai* tekintetében különös gonddal kell vizsgálni a korábbi előírások alapján forgalomba hozott termékek megfelelőségét. Amennyiben különösen védendő érdek vagy közvetlen, súlyos veszély nem indokolja, akkor kerülni kell a piaci forgalomban lévő termékek funkcionalitását igénylő kedvezőtlen hatásokat, figyelembe kell venni egy-egy jogszabály-változás következtében fennálló, az érintett piaci szereplőket terhelő költség-terheket, gazdasági veszteségeket, ugyanakkor azonban biztosítani kell – különös tekintettel az egyes technológiai ágazatok rohamszerű fejlődési tempójára – a jogszabályi rendelkezések és technikai követelmények időben történő teljesülését is.⁴⁰

A termékbiztonsági előírások módosítása és műszaki fejlődéshez történő hozzáigazítása különösen abban az esetben bír relevanciával és gyakorol hatást az érintett gazdasági szereplőkre nézve, ha azok valamely termék gyártására vonatkozó szellemi tulajdonjogokkal (szabadalommal) rendelkeznek,⁴¹ amely termék minőségi követelményeit a megváltozott jogi környezet vagy módosított osztályozási rendszer hátrányosan érinti, vagy valamely technológiai eljárás lefolytatását akadályozzák a kritériumok szigorítása révén. A jogszabályi rendelkezések felülvizsgálata – a biztonsági-műszaki szempontok szem előtt tartásán túlmenően – csak abban az esetben tesz eleget a jogalkotási eljárásra irányadó követelményeknek – annak műszaki és szakmai megalapozottságát tekintve – , ha a *háttérdokumentumok és jogszabály-előkészítő anyagok vizsgálata* alapján megállapítható, hogy a jogalkotásra hivatott szervek – más szakmai testületekkel együttműködve – gondosan és pártatlanul *minden tudományos, műszaki tényezőt mérlegelve* fogadták el a normaszöveg tartalmát, és ezen eredmények értékelése során vagy valamely tényező figyelmen kívül hagyása következtében *nyilvánvaló értékelési hibát nem követtek el*.⁴² A technikai fejlődés rohamos tempójára tekintettel a jogi

³⁹ Jat. 22. §; T-291/04. sz. ügy 26. pont; Lásd erre vonatkozóan például: 1007/2011/EU rendelet (2) preambulumbekzdés; DRINÓCZI – PETRÉTEI, 2004. 179.

⁴⁰ Vö. Jat. 2. §-ában foglalt követelményekkel a jogszabály időbeli hatályára nézve.

⁴¹ Lásd erre vonatkozóan: T-291/04. sz. ügy 99-102. pont

⁴² C-691/15. P. sz. ügy 46-47., 58. pont; C-19/15. sz. ügy 41. pont

aktusok jogszerűségét a jogforrás meghozatalának időpontjában fennálló ténybeli és jogi elemek, illetve a technika állása függvényében kell elbírálni.⁴³

A jog nem képes valamennyi technológiai eljárás vagy termék biztonsági követelményeinek rögzítésére, hiszen a technológia fejlődése rohamosabb mértékben zajlik, mint amelyet a jogalkotási eljárás – annak formalizált eljárási rendjét és idődimenzióit is figyelembe véve – lekövetni képes.⁴⁴ A jogszabály-alkotási folyamat ebből fakadóan fogyatékosnak tűnhet, hiszen valamennyi élethelyzet konkrét jogi normák révén történő rendezése – a termékbiztonság területén hatványozottabban érvényesülve – nem lehetséges, azonban ez a hiány *megfelelő absztrakciós szint* alkalmazásával és előrelátással kompenzálható, amellyel a jog állandósága, kiszámíthatósága fényében megteremthető az egyensúly akként, hogy a jogi szabályozás a gazdasági folyamatok egészéhez, annak általános törvényszerűségeihez igazodva fekteti le azon *alappilléreit*, amelyet újabb technikai vívmányok esetében is segítségül lehet hívni (*a termékbiztonsági normák horizontális szintjeként értelmezve*).⁴⁵ Amennyiben az adott ipari ágazat, illetve ezen belül valamely termék egyedi tulajdonságai, specifikus jellemzői megkövetelik, akkor a jogi normák megfelelő részletezettsége *alacsonyabb jogforrási rendben* (a termékbiztonság területén – a hazai szabályozást vizsgálva – miniszteri rendeletek megalkotása révén) indokolható (*a termékbiztonsági előírások vertikális tagoltságaként értékelve*).⁴⁶ Mind az Európai Unió jogi aktusait, mind pedig az egyes tagállamokon belül érvényesülő jogi szabályozó eszközöket vizsgálva megállapítható, hogy a termékbiztonsági rendelkezések figyelembe vétele során *többszintű és összetett jogforrási rendben* érvényesülnek a kötelező előírások.

A fentiekből fakadóan a *lex specialis derogat legi generali* elv alkalmazása a termékbiztonság területén különös jelentőséget kap. E vonatkozásban megállapítható, hogy az egyes ipari ágazatokra, illetve termékekre irányadó, műszaki tartalmat is hordozó jogi előírások alkal-

⁴³43 C-44/16. P. sz. ügy 57. pont

⁴⁴ 2001/95/EK irányelv (5) preambulumbekkezdés

⁴⁵ 765/2008/EK rendelet (4) preambulumbekkezdés

⁴⁶ Jat. 3. §; C-132/03. sz. ügy: Ministero della Saluta kontra Coordinamento delle associazioni per la difesa dell'ambiente e dei diritti degli utenti e dei consumatori (Codacons) és Federconsumatori – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 15. pont; C-239/02. sz. ügy 6., 22. pont

mazási kötelezettsége *megelőzi az általános rendelkezéseket azzal,*⁴⁷ hogy a megfelelő törvényi szabályozás minden esetben olyan generális keretek lefektetését kell, hogy célozza, amelyek védőernyője alatt el-
lentmondásmentesen és teljes mértékben teret nyerhetnek az ágazatspecifikus rendelkezések akként, hogy az általános és speciális szabály *egymást kölcsönösen kiegészítve érvényesülhessen.*⁴⁸

4. Jogszabályszerkesztési technikák

A jog feladatát tekintve emberek együttműködését szabályozza akként, hogy olyan absztrakt szinten megfogalmazott magatartási szabályokat rendez, amelyet egységesen követni kell. A jog ugyanakkor nem képes valamennyi életviszony, jelen esetben szakmai, ipari, mezőgazdasági, vegyi, orvostechikái stb. ágazat, szektoriális terület, technológiai-fejlesztési folyamat vagy egyes termékkategóriák részletes és aprólékos rendezésére (még akkor sem, ha a termékbiztonság területén egyébként a hazai jogalkotásban miniszteri rendeleti szinten megjelenő előírásokat, illetve a vonatkozó uniós jogforrások szövegezését *kazuisztikus szabályozási módszer* jellemzi), így a szabályozás felépítését tekintve meg kell különböztetni a egyrészt a termékbiztonságra irányadó normarendszer azon *keretrendelkezéseit* (a nemzeti jogalkotásban törvényi szinten megjelenve), amelyek generális jelleggel rögzítenek ágazatspecifikus alapelveket, biztosítva ezáltal a jogi szabályozó rendszer hatékonyságát, konkrét életviszonyoktól elvont és absztrakt jellegét,⁴⁹ másrészt pedig *a műszaki követelményeket is rögzítő, alacsonyabb szintű jogforrásokat.*⁵⁰ Ez utóbbi esetben a jogalkotással szemben támasztott azon igény, amely a normatív eszközök viszonylagos rugalmasságára, a folyamatos megújulására, illetve megfelelő alkalmazkodóképességére vonatkozik, alacsonyabb szintű jogforrások megalkotásával (az ahhoz kapcsolódó egyszerűbb jogalkotási rend követésével) biztosítható. A termékbiztonsági követelményeket előíró *miniszteri rendelet* megalkotására csak az adott ipari ágazat biztonságossági feltételeit – átfogó jelleggel – szabályozó törvényben, illetve a fogyasztóvédelemről szóló törvényben⁵¹ foglalt

⁴⁷ C-47/09. sz. ügy 2. pont

⁴⁸ Lásd erre vonatkozóan: BAKOS-KOVÁCS (megjelentetés alatt)

⁴⁹ Jat. 4. §; DRINÓCZI – PETRÉTEI, 2004. 61.

⁵⁰ 2069/2000. (III. 31.) Kormány határozat 1. a) pont

⁵¹ 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről 56. § a) pont; Generális jellegű felhatalmazás: 2012. évi LXXXVIII. törvény 30. §

felhatalmazó rendelkezés alapján kerülhet sor,⁵² amelyre a normaszövegben *hivatkozni* kell.

A termékbiztonság területén különös jelentőséggel bír a jogszabály *tárgyi hatályának* megállapítása, azaz mely ipari ágazatra, ezen belül pedig mely termékre irányadó és alkalmazandó az adott jogi szabályozó eszköz. Ehhez kapcsolódóan a *fogalmi definíciók és az értelmező rendelkezések részletes kidolgozása* és lefektetése a jogszabály tárgyi hatályának és alkalmazhatósági körének a behatárolását szolgálja, amelyek figyelembe vétele – szigorú értelmezés mellett – nem mellőzhető mindazon jogvita eldöntésénél, ahol a termékbiztonsági követelmények vagy előírások megsértése merül fel.⁵³

A műszaki-biztonsági előírások meghatározása a normaszövegben történhet egyrészt a gazdasági folyamatok fényében (a gyártást megelőző fejlesztések, a gyártás-előállítás, a forgalmazás, valamint a tárolás és szállítás tekintetében), továbbá ahol szükséges, ott a jogszabály az egyes – speciális – munkavédelmi rendelkezések meghatározására is hangsúlyt fektet. Vannak olyan esetek, ahol a jogszabály az adott termék minőségi követelményeire, illetve annak garantálására vonatkozó vizsgálati módszerek szakmai előírásait rögzíti, továbbá az adott terméktípus hatósági ellenőrzésére, bejelentésére, megfelelőség-értékelésére tartalmazhat kötelező érvényű szabályokat. Gyakori jogszabály-szerkesztési technika, hogy az egyes szektorális ágazatok vagy termékek esetében érvényesülő műszaki meghatározók (így például az a termék fizikai-mechanikai tulajdonságaira, gyúlékonyságára, kémiai jellemzőire, elektromossági vizsgálataira, összetételre, adalék-anyagokra, vegyi összetevőkre, a termékek jelölésére vonatkozó követelmények) a jogszabály *mellékletében* kerülnek lefektetésre (azok részletes mivoltára és elsődlegesen nem jogi tartalmára is tekintettel).⁵⁴ Terméktípustól függően az adott jogi norma nem csupán a termék gyártása során érvényesülő biz-

⁵² Alaptörvény 18. cikk (3) bek.; Jat. 5. §; DRINÓCZI – PETRÉTEI, 2004. 85.

⁵³ DRINÓCZI – PETRÉTEI, 2004. 47.; C-321/14. sz. ügy: Colena AG és Carnevalservice Bastian GmbH között folyamatban lévő eljárásban – előzetes döntéshozatal iránti kérelem, 17. és 23. pont

⁵⁴ Az összevetés alapjául szolgáló néhány hazai jogszabály (a teljesség igénye nélkül): 16/2008. (VIII. 30.) NFGM rendelet a gépek biztonsági követelményeiről és megfelelőségének tanúsításáról; 38/2011. (X. 5.) NGM rendelet a gyermekjátékok biztonságáról; 45/2006. (VI. 15.) FVM rendelet a szikvíz gyártásának, töltésének, valamint a szikvizese palack és ballon tárolásának és szállításának Biztonsági Szabályzatáról; 35/2004. (IV. 26.) ESzCsM rendelet a csecsemők és kisgyermekek számára készült feldolgozott gabona alapú élelmiszerekről és bébiételekről stb.

tonsági előírásokat rögzítheti, hanem annak szakszerű beépítésére, üzembe helyezésére, karbantartására, szerelésére és rendeltetésszerű használatára vonatkozó követelményeket is meghatározhatja.⁵⁵

5. Összefoglalás

Valamely jogszabály megalkotásának szükségessége akkor merül fel, ha társadalmi-gazdasági viszonyok indokolják, azaz felmerül a szabályozás igénye. Jelen tanulmányban arra kerestük a választ, hogy melyek azok a tényezők és kockázati faktorok, amelyek a termékek biztonságossági követelményeit meghatározó jogi eszközök megalkotását egyre nagyobb mértékben és részletezettséggel, a technika rohamos fejlődése által generálják; ebből fakadóan jogalkotói szándékként értékelhetőek.

Megállapításra került, hogy a műszaki-biztonsági követelmények tekintetében nem csupán az eredeti jogalkotási folyamatoknak van jelentősége, hanem kiemelten kap szerepet a jogi aktusok felülvizsgálatának szükségessége (egyben kötelezettsége) módosítások elfogadása révén.⁵⁶ A jogterület komplexitása a szabályozás mögött meghúzódó védendő érdekek biztosításán túlmenően a fenntartható fejlődés révén a környezetvédelemmel és az energiapolitikával is összefügg, valamint a biztonságos termék kategóriája átfogja a rendeltetésszerű használatra vonatkozó tájékoztatási-informálási célzatú előírásokat is. Jelen tanulmánynak nem volt célja a kapcsolódó hatósági és közigazgatási szervezetrendszer, jogkövetkezmények és szankciók tárgyalása, valamint az e tárgyú közjogi és eljárásjogi normaanyag elemzése.

A termékbiztonság területén a jogszabály-előkészítésen túlmenően a jogalkotási eljárás során egyrészt az előzetes hatásvizsgálat és az egyes előírások műszaki-szakmai megalapozottsága, determináltsága kerül előtérbe, másrészt pedig a jogi norma hatályosulása és a műszaki haladás megköveteli az utólagos hatásvizsgálat lefolytatását is a korszerű és a gazdasági igényekhez igazodó jogi szabályozás jegyében.

Jellemző, hogy a jogalkotásban résztvevő szakmai személyzet nem (feltétlenül) rendelkezik mélyreható műszaki-technikai-vegyi ismeretekkel. Ezen tény több szakmai szervezet együttműködését és bekap-

⁵⁵ Lásd erre vonatkozóan: 108/2001. (XII. 23.) FVM-GM együttes rendelet a felvonók biztonsági követelményeiről és megfelelőségének tanúsításáról 1. sz. melléklet

⁵⁶ KOVÁCSY Zsombor – ORBÁN Krisztián: *A jogi szabályozás hatásvizsgálata*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2005. 26.

csolódását indukálja a jogalkotási eljárásba,⁵⁷ amelyet össze kell egyeztetni az állam gazdaságpolitikai érdekeivel, valamint a jog céljával, főbb attribútumaival, továbbá belső összetartó erőivel.

A vonatkozó jogszabályok analitikus elemzése következtében feltártuk, hogy melyek azok a szabályozástechnikai modulok, amelyeket a termékbiztonsági követelményeket meghatározó normaszöveg megalkotásánál koherensen vagy rendszertanában egységesen szem előtt kell/lehet tartani.⁵⁸

Tekintettel arra, hogy a megnövekedett áruforgalom döntő jelentősége határokon átnyúlóan zajlik, nem mellőzhető a nemzetközi tendenciákhoz történő igazodás és alkalmazkodás azzal, hogy az Európai Unió tagállamaként az uniós jogalkotás vívmányait is figyelembe kell venni, amelyet a termékbiztonság területén egyre növekvő – talán már túlzott mértékű – szupranacionális szintű jogi beavatkozás jellemez.

⁵⁷ Uo. 33.

⁵⁸ Uo. 130.

A szabadalmi jogi szabályozás fejlődése Szerbiában az európai integrációs folyamatok fényében

1. Szabadalmi jogi szabályozás Szerbiában – történeti áttekintés

Az Oszmán Birodalomtól való függetlenedése után mindössze néhány évvel a megújult és polgáriasodás útjára lépett Szerb Királyság az Ipari Tulajdon Oltalmáról szóló 1883. évi Párizsi Egyezmény¹ egyik részes állama lett, viszont az Egyezmény becikkelyezésére, azaz a belső jogrendbe való beiktatására nem került sor. Az Egyezmény előírányozta az általa létrehozott, az Ipari Tulajdon Oltalmára létesült Unió tagállamainak, így a Szerb Királyság számára is, hogy belső jogszabállyal, az Egyezmény tartalmával összhangban, biztosítsa az ipari tulajdon oltalmának elvárt szintjét. Erre azonban a Szerb Királyság létezése alatt nem került sor. Az első, az ipari tulajdon jogi oltalmának szentelt törvény elfogadására csak 1922-ben került sor, amikor a Szerb Királyság megszűnt létezni és helyébe a délszláv népek egyesítését célzó első államalakulat, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (az ún. „első” vagy „királyi” Jugoszlávia) lépett.

Az 1922. évi az *Ipari tulajdon oltalmáról szóló törvény*² rendelkezése az volt, hogy a Párizsi Egyezmény rendelkezéseinek tartalmát az új jugoszláv állam belső jogrendjébe integrálja. A Törvényt valójában

* Dr. Dudás Attila, egyetemi docens, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, Újvidék

¹ Az Ipari Tulajdon Oltalmáról szóló 1883. évi Párizsi Egyezmény, elfogadása óta, hét alkalommal módosult. Ld. http://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/trtdocs_wo020.html (megtekintve 2017. október 3-án). A néhai Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság a Párizsi Egyezményt 1974-ben cikkelyezte be, a stockholmi módosításokat pedig 1986-ban. Ld. Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori i drugi sporazumi [A JSzSzK Hivatalost lapja – Nemzetközi szerződések és egyéb megállapodások], 74/5. sz. és Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori [A JSzSzK Hivatalost lapja – Nemzetközi szerződések és egyéb megállapodások], 86/6. sz. A Párizsi Egyezményt becikkelyező jogszabályok a jogfolytonosság elvével összhangban a hatályos szerb jogrend részét képezik.

² *Zakon o zaštiti industrijkse svojine* [Törvény az ipari tulajdon oltalmáról], Službene Novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca [A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság Hivatalos Közlönye], 1922/69. sz.

megelőzte az azonos tartalmú 1920. évi az Ipari Tulajdon Oltalmáról Szóló Kormányrendelet³, így a Törvény valójában csak a Kormányrendelet törvényi erőre való emelését szolgálta, viszont a Kormányrendelet tekinthető az első jogszabálynak, amely Jugoszláviában a szabadalmi jogot, azaz a tágabban vett ipari tulajdont szabályozta. A törvény módosítására 1928-ban került sor, amely módosított tartalmában egészen a II. világháborúig.

A második világháború utáni szocialista Jugoszlávia (az ún. „második” Jugoszlávia) egyik legjelentősebb, de egyben legradikálisabb jogi következményekkel járó jogszabály az 1946. évi, a szakirodalomban csak „Hatálytalanítási törvény”-ként⁴ ismert törvény volt, amely az 1941. április 6-a előtti jogszabályokat hatályon kívül helyezte, az 1941. április 6-a utáni, a tengelyhatalmak által hozott jogszabályokat pedig semmisé nyilvánította. A Hatálytalanítási törvény gyakorlatilag jogi vákuumot idézett elő, amelyet a bírói gyakorlat volt hivatott, kisebb-nagyobb sikerrel jogi tartalommal újból felölteni. A Hatálytalanítási törvény eredményeképpen, a többi második világháború előtti jogszabállyal egyetemben, az 1922. évi az Ipari tulajdonoltalmáról szóló törvény is hatályát veszítette. Szerencsére, az ipari tulajdon oltalmát biztosító jogszabály hiánya okozta űrt, a jogalkotó gyorsan „befoltozta”: a második világháború utáni első szabadalmi törvény ezért viszonylag gyorsan megszületett. Ez volt az 1948. évi *Találmányokról és technikai fejlesztésekről szóló törvény*⁵, amely a szocialista szabadalmi jogalkotás jegyeit hordozta. A törvény ugyanis a szabadalmaztatott találmányok hasznosítása terén lényegesen elmozdította a feltalálók érdekei és a társadalmi érdekek közötti meglehetősen érzékeny egyensúlyt, a társadalmi érdekek javára. A hazai találmányok alapvető oltalmi formája a feltalálói tanúsítvány volt, míg szabadalommal csak a külföldi feltalálók találmányait

³ *Uredba o zaštiti industrijkse svojine* [Az Ipari Tulajdon Oltalmáról Szóló Rendelet], Službene Novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca [A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság Hivatalos Közlönye], 1920/265. sz.

⁴ *Zakon o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije* [Az 1941. április 6-a előtt és az ellenséges megszállás alatt elfogadott jogszabályok hatályon kívül helyezéséről szóló törvény], Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije [a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Hivatalos Lapja], 1946/86. sz.

⁵ *Zakon o pronalascima i tehničkim unapređenjima* [A találmányokról és technikai fejlesztésekről szóló törvény], Službeni list FNRJ [A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Hivatalos közlönye], 1948/108 sz.

lehetett oltalmazni.⁶ A hazai feltalálók számára elérhető feltalálói tanúsítvány nem biztosította a találmány kizárólagos gazdasági hasznosítására irányuló jogosultságot. A kizárólagos hasznosítási jog jogosultja (mind belföldön, mind külföldön) az állam volt. A feltalálónak a feltalálói tanúsítvány alapján csak személyhez fűződő jogai voltak a találmánnyal kapcsolatban, hasznosítási díjra pedig csak akkor volt jogosult, ha a találmány gazdasági hasznosítást nyert: a feltalálónak csupán a feltalálói minőségének az elismerésére volt joga, illetve méltányos díjazásra az államtól a találmány gazdasági hasznosítása esetén.⁷

Az 1948. évi Törvénnyel bevezetett dualista rendszer (a feltalálói tanúsítvány és a szabadalom kettőssége), azonban, meglehetősen sikertelennek bizonyult, ezért egyre gyakrabban hangzott el szakmai körökben az az álláspont, hogy át kell térni a találmányok egységes, csak szabadalom formájában történő oltalmára, de továbbra is vitatott volt, hogy mely kizárólagos jogok jogosultja legyen a feltaláló.⁸ A találmányok oltalmának új megközelítése az 1960. évi *Találmányokról és technikai fejlesztésekről szóló törvényben*⁹ nyert tételes jogi formát, amely szerint a szabadalom a találmányok egyetlen oltalmi eszköze. Ezt az 50-es évek elején bekövetkezett szemléletváltás indokolta, amelynek lényegi eleme a társadalmi tulajdon fokozatos felszámolása és a szocialista öngazgatás egy sajátos modelljének, a dolgozói öngazgatás bevezetése, amely magában foglalta a találmányok hasznosításával, és ezzel kapcsolatban, a szabadalmi jog egyes tartalmi elemeinek a piacgazdaság elvei szerinti megközelítését.¹⁰

Időrendi sorrendben a következő szabadalmi törvény a *Találmányok, technikai fejlesztések és használati minták oltalmáról szóló törvény*¹¹ volt, amelyet 1981-ben fogadtak el. A jogalkotó e törvénnyel az

⁶ Ld. Sandra FIŠER, *Patent kao subjektivno pravo* [A szabadalom mint alanyi jog], Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 21. old.

⁷ Ld. Slobodan MARKOVIĆ, *Patentno pravo* [Szabadalmi jog], Nomos, Beograd, 1997, 20. old.; FIŠER, *Patent kao subjektivno pravo*, id. mű, 21. old.

⁸ Ld. Miodrag JANJIĆ, *Prinudna licenca u materiji patenata u uporednom i domaćem pravu* [A kényszerlicencia intézménye a szabadalmi jog területén a nemzetközi és a hazai jogban], Institut za uporedno pravo, Beograd, 1962, 25. old.

⁹ *Zakon o pronalascima i tehničkim unapređenjima* [A találmányokról és technikai fejlesztésekről szóló törvény], Službeni list FNRJ [A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Hivatalos Közlönye], 1960/44 és 1962/28. sz. (a továbbiakban: TTFT1960).

¹⁰ Ld. MARKOVIĆ, *Patentno pravo*, id. mű, 20. old.

¹¹ *Zakon o zaštiti pronalazaka, tehničkih unapređenja i znakovna razlikovanja* [A talál-

ipari tulajdonnal kapcsolatos különböző jogintézményeket teljes körűen, egy jogszabályban kívánta szabályozni. A törvény elfogadására egy sajátos nemzetközi gazdasági-politikai kontextusban került sor, amelyet a fejlődő országok egyre erőteljesebb nemzetközi fellépése és érdekérvényesítése fémjelez.¹² A fejlődő országok nemzetközi befolyásának növekedését a 70-es évek elején bekövetkezett olajválság okozta, amely megmutatta mennyire sérülékeny a fejlett országok gazdasága, amennyiben a fejlődő országokban lévő természeti erőforrásokhoz való hozzáférésük nehézségekbe vagy akadályokba ütközik. Kihhasználván ezt a helyzetet, a fejlődő országok egyre határozottabban követelték egy új nemzetközi gazdasági rend felállítását, amelyben méltányosabb alapokra helyeznék a fejlett és a fejlődő országok közötti együttműködési modelleket.¹³ Ennek fényében a fejlődő országokban fokozatosan egyre világosabbá és hangsúlyosabbá vált az az álláspont, hogy a szabadalom, különösen a nemzeti/egyenlő elbánás elve miatt, nem más mint a technológiai kolonizáció eszköze a fejlett országok kezében. A kritikák mindegyikétől a szabadalomból származó jogosultságok kizárólagossága és egyáltalán a szabadalom létjogosultságát érintették, a kialakult viták során pedig felmerült a szabadalmi jog negatív hatásainak az enyhítését szolgáló megoldások feltárásának igénye.¹⁴ Ezeknek a törekvéseknek a fényében a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) és más nemzetközi szervezetek keretén belül a 70-es évek közepétől megkezdődtek a tárgyalások a Párizsi Egyezmény, és általában véve a szabadalmi jog nemzetközi szabályozásának megreformálására.¹⁵

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSzSzK), mint az El Nem Kötelezett Országok Mozgalmának és a 77-es Csoport (77 fejlődő országot felölelő nemzetközi együttműködési forma) prominens tagja, ezekben a folyamatokban aktív szerepet vállalt.¹⁶ Ebből az okból kifolyólag egyáltalán nem meglepő, hogy a jugoszláv jogalkotó az 1981. évi törvényben a szabadalmi jog intézményét rendkívül szigorú és szűk törvényi keretek közé szorította, amihez a jogösszehasonlítási modellt a

mányok, technikai fejlesztések és használati minták oltalmáról szóló törvény] Službeni list SFRJ [A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Hivatalos Lapja], 1981/34, 1990/3 és 1990/20 sz. (a továbbiakban: TTFHMOT).

¹² Ld. MARKOVIĆ, *Patentno pravo*, id. mű, 20. old.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Ld. MARKOVIĆ, *Patentno pravo*, id. mű, 21. old.

latin amerikai államok ipari tulajdoni szabályozása képezte.¹⁷ Ezt mi sem fémjelzi egyértelműben mint a Törvény azon rendelkezése, többek között, amely szerint a szabadalmasnak csak akkor volt kizárólagos joga a találmány alapján gyártott termékek forgalomba helyezésére, ha a találmányt előzetesen a JSzSzK területén gazdaságilag hasznosította¹⁸, valamint azon rendelkezése, amely az oltalmi időt mindössze hét évre korlátozta, amely csak akkor volt meghosszabbítható további hét évre, amennyiben a szabadalmazott találmány valós és jelentékeny gazdasági hasznosítására sor került a JSzSzK területén¹⁹.

Az 1980. évi Törvény az alkalmazásának első tíz évében nem mutatott fel érzékelhető hozzájárulást az ország technológiai fejlődéséhez. Emellett, a nyolcvanas évek során alapvető változásokon ment keresztül az a politikai és ideológiai kontextus, amelynek hatása alatt született meg a Törvény: a fejlődő országok nemzetközi politikai befolyása csökkent, a fejlett országok „rendezték soraikat” és újból kezükbe vették a nemzetközi gazdasági folyamatok irányítását.²⁰ Jugoszláviában, másrészt, érezhetően gyengült a társadalmi tulajdonba és az öngazgatásra épülő szocializmusba vetett mindaddig rendületlen hit és megkezdődött a gazdasági rendszer átalakítása, amelynek során előtérbe került a piac megnyitásának, a magánkezdeményezés és a szabad verseny fejlesztésének igénye.²¹ A külpolitika terén, pedig, a nyolcvanas évek a JSzSzK számára az El Nem Kötelezettek Mozgalmától való fokozatos eltávolodást és az Európai Közösségek (Európai Unió) felé való közeledést jelentette.²² Ebben a kontextusban egyértelművé vált a szabadalmi jogi szabályozás reformja, az időközben elfogadott Európai Szabadalmi Egyezményvel való összehangolása, ami ugyanakkor a szabadalmi jog klasszikus intézményeihez való visszatérést is jelentette.²³ A Törvény átfogó módosításaira 1990-ben került sor, két alkalommal. A legjelentősebb újítások közül különösen említésre érdemes, hogy lehetővé vált a vegyi- és gyógyszeripari találmányok szabadalmaztatása, valamint az, hogy az oltalmi időt a jogalkotó húsz évre terjesztette ki.²⁴

¹⁷ Uo.

¹⁸ Ld. TTFHMOT, 45. szak.

¹⁹ Ld. TTFHMOT, 51. szak.

²⁰ Ld. MARKOVIĆ, *Patentno pravo*, id. mű, 21. old.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Ld. MARKOVIĆ, *Patentno pravo*, id. mű, 21-22. old.

Az 1980. évi Törvény 1990. évi módosításai megnyitották az utat a jugoszláv szabadalmi jog teljes körű konszolidációja előtt, az összehasonlító és nemzetközi szabadalmi jogi szabályozás legkorszerűbb jogi megoldásai mentén. Az öngazgatási gazdaságirányítási rendszer felhagyása utáni első szabadalmi jogi jogszabály, az 1995. évi *Törvény a szabadalmakról*²⁵ volt, amelyben e konszolidálódási folyamat számos tekintetben testesült meg. A legjelentősebb újítást a törvényben a találmányok szabadalmi oltalmának egyik külön válfajának, az ún. „kis-szabadalom”-nak, azaz a használati mintának a bevezetése volt. A használati minta gyakorlatilag ugyanolyan tartalmú kizárólagos jogosítványokat hoz létre mint a szabadalom, viszont olyan találmányokra vonatkozólag lehet kérelmezni, amelyek a szabadalmaztatható találmányokhoz képest alacsonyabb műszaki színvonalat jelentenek, a jóváhagyási eljárás pedig rövidebb, egyszerűbb és olcsóbb, de az oltalmi idő is rövidebb (mindössze tíz év). A 90-es évek Jugoszláviájában (Jugoszláv Szövetségi Köztársaság – „harmadik” Jugoszlávia) az egyik legnagyobb kihívás a szabadalmi jog területén a hazai feltalálók szabadalmi jogi oltalmának a fokozásának az igénye volt, akik csak kivételes esetben tudtak olyan találmányt felmutatni, amely versenyben a külföldi feltalálókkal, eleget tett volna a szabadalmaztatás feltételeinek. Így, hogy találmányaik ne maradjanak szabadalmi jogi oltalom nélkül (amelyek igaz alacsonyabb műszaki színvonalat képviseltek), a jogalkotó megalkotta számukra a használati minta intézményét, amely 10 éves időszakra biztosított a szabadalomhoz hasonló jogi oltalmat.²⁶

A következő, 2004. évi *Törvény a szabadalmakról*²⁷ volt az utolsó szövetségi, vagy akkor már konföderációs szinten, Szerbia és Montenegró Államközössége szintjén elfogadott szabadalmi jogi törvény a jugoszláv államban.

²⁵ *Zakon o patentima* [Törvény a szabadalmakról], Službeni list SRJ [A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Lapja], 95/15, 95/35 és 96/28. sz. (a továbbiakban: TSz1995).

²⁶ Ld. MARKOVIĆ, *Patentno pravo*, id. mű, 22. old.

²⁷ *Zakon o patentima* [Törvény a szabadalmakról], Službeni list SCG [Szerbia és Montenegró Államközösségének Hivatalos Lapja], 2004/32, 2004/35 sz., Službeni glasnik RS [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye], 2006/115 sz. (a továbbiakban: TSz2004).

2. A szabadalmi jog tételes jogi szabályozása Szerbiában

A hatályos, 2011. évi *Szabadalmakról szóló törvény*²⁸ elfogadására az Európai Unió és a Szerb Köztársaság közötti kereskedelemről és kereskedelemmel kapcsolatos kérdésekről szóló átmeneti megállapodás implementációja céljából került sor, amely a szerb belső jognak az Európai Uniói irányelveivel és rendeleteivel való teljes harmonizációját írja elő.²⁹ Az említett Megállapodással a Szerb Köztársaság vállalta, hogy megteszi a szükséges intézkedéseket, hogy a Megállapodás nemzetközi jogi hatálybalépésétől számítva legkésőbb öt éven belül biztosítja a szellemi-, ipari- és kereskedelmi tulajdon olyan szintű oltalmát, amely megfelel az Európai Unióban biztosított oltalom szintjének, ami magában foglalja hatékony jogi eszközök bevezetését is, amelyek az elvárt oltalmi szint megvalósulásához szükséges. A Megállapodás végrehajtására létrehozott Bizottság 2010. március 2-ai határozata alapján, e határidő 2009. január 1-én kezdett el telni. Ennek alapvető jelentősége van, mert a szerbiai termékek versenyképességét az európai és világgpiacon csakis a találmányok jogi oltalmának olyan rendszere biztosítja, amely megfelel a találmányoknak az Európai Unióban létező oltalmi rendszerének.³⁰ Ezekből az okokból kifolyólag egy új szabadalmi törvény elfogadásának szükségességére utal *A szellemi tulajdon fejlesztéséről szóló a 2011-2015 közötti időszakra vonatkozó stratégia* is, melyet a Kormány 2011. június 23-án fogadott el.³¹

E vállalat figyelembe véve, az új Szabadalmi törvény a következő uniós irányelvek és rendeletek tartalmát építi be a szerb belső jogba:

²⁸ *Zakon o patentima* [Törvény a szabadalmakról], Službeni glasnik RS [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye], 2011/99. sz. (a továbbiakban: TSz2011).

²⁹ A szerb jogban kihirdetve: *Zakon o potvrđivanju Prelaznog sporazuma o trgovini i trgovinskim pitanjima između Evropske Zajednice, s jedne, i Republike Srbije, s druge strane* [Törvény az Európai Unió és a Szerb Köztársaság közötti kereskedelemről és kereskedelemmel kapcsolatos kérdésekről szóló átmeneti megállapodás kihirdetéséről], Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye – Nemzetközi szerződések], 2008/83. sz.

³⁰ Ld. *Stručni komentar novog Zakona o patentima* [Szakmai kommentár az új Szabadalmakról szóló törvényhez], Paragraflex elektronikus jogi adatbázis.

³¹ *Strategija razvoja intelektualne svojine za period od 2011. do 2015. godine usvojenu od strane Vlade Republike Srbije* [A szellemi tulajdon fejlesztéséről szóló a 2011-2015 közötti időszakra vonatkozó, a Szerb Köztársaság Kormánya által elfogadott stratégia], A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye (Službeni glasnik RS), 2011/49 sz. Ld. Stratégia, 20. old.

az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK irányelve (1998. július 6.) a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról; az Európai Parlament és a Tanács 2004/48/EK irányelve (2004. április 29.) a szellemi tulajdonjogok érvényesítéséről; az Európai Parlament és a Tanács 1610/96/EK rendelete (1996. július 23.) a növényvédő szerek kiegészítő oltalmi tanúsítványának bevezetéséről; az Európai Parlament és a Tanács 469/2009/EK rendelete (2009. május 6.) a gyógyszerek kiegészítő oltalmi tanúsítványáról; az Európai Parlament és a Tanács 816/2006/EK rendelete (2006. május 17.) a közegészségügyi problémákkal küzdő országokba történő kivitelre szánt gyógyszeripari termékek előállításával kapcsolatos szabadalmak kényszerengedélyezéséről, etc.

A Törvény rendelkezései az említett közösségi jogszabályokkal megfelelő szinten és értelemben harmonizált ahhoz, hogy Szerbiában a találmányok jogi oltalmának olyan rendszere alakuljon ki, amely kompatibilis az Európai Unióban létező oltalom szintjével és minőségével.³² Ezzel egyúttal Szerbia a szabadalmi jog terén teljesítette a Stabilizációs és Társulási Megállapodásban vállalt harmonizációs kötelezettségeit.³³

Emellett a jogalkotó az új Szabadalmi törvényben magasabb szintre helyezte a belső szabadalmi jognak a szabadalmi jog nemzetközi forrásainak való megfelelését, amelyek alkalmazását a Szellemi Tulajdon Világszervezete felügyeli. Ezek nevezetesen a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonzatairól szóló Megállapodás (TRIPS)³⁴, az 1970. évi Szabadalmi Együtműködési Szerződés, illetve az erre vonatkozó Végrehajtási Szabályzat³⁵, a 2000. évi Szabadalmi jogi Szerződés³⁶,

³² Uo.

³³ A szerb jogban kihirdetve: *Zakon o potvrđivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih Zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge strane* [Törvény a Stabilizációs és társulási megállapodás kihirdetéséről, amely egyrészt az Európai Közösségek és tagállamaik, másrészt a Szerb Köztársaság között jött létre], Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye – Nemzetközi szerződések], 2008/83. sz.

³⁴ Habár Szerbia még nem részes állama a TRIPS Egyezménynek, a szellemi alkotásokra, így a szabadalmi jogra vonatkozó szabályozását jelentős mértékben összehangolta az Egyezmény tartalmával.

³⁵ A szerb jogban kihirdetve: *Zakon o potvrđivanju ugovora o saradnji u oblasti patenata, sa pravilnikom za sprovođenje ugovora o saradnji u oblasti patenata* [Törvény a Szabadalmi Együtműködési Szerződés, illetve az erre vonatkozó Végrehajtási Szabályzat kihirdetéséről], Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori [A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos lapja – Nemzetközi szerződések], 1996/3. sz.

³⁶ A szerb jogban kihirdetve: *Zakon o potvrđivanju Ugovora o patentnom pravu* [Törvény a Szabadalmi jogi Szerződés kihirdetéséről], Službeni glasnik RS – Međunarodni

amely 2010-ben lépett nemzetközi jogilag hatályba, valamint az 1971-ben elfogadott, a Szabadalmak osztályozásáról szóló Strasbourgi Megállapodás³⁷, amely 2009-ben lépett nemzetközi jogi hatályba, illetve 2010-ben kezdődött meg alkalmazása.

Az Európai Szabadalmi Hivatal felügyeleti körébe tartozó nemzetközi egyezmények közül az 1973. évi Európai Szabadalmak Megadásáról szóló Egyezményt kell kiemelni, amelynek Szerbia 2010-ben vált részes államává.³⁸

A törvény megalkotásához alapot képező törvénytervezet kidolgozásában, amelyet a Szellemi Tulajdon Hivatala 2010-ben tett közzé honlapján és bocsátott széleskörű társadalmi vitára³⁹, a jogalkotó számos külföldi szabadalmi törvényt vett figyelembe. Kimutatható a dán, görög, osztrák, szlovák, magyar, bolgár, román és szlovén szabadalmi jogi jogalkotás, kisebb-nagyobb hatása.⁴⁰ A tervezet 2010. október 19-én kapott hivatalos kormányzati támogatást, amikor a Szerb Köztársaság Kormányának Gazdasági és Pénzügyi Bizottsága a Kormány 110. ülésén határozat formájában elfogadta az új szabadalmi törvény tervezetének munkaváltozatára vonatkozó közvita programját. Ennek alapján a Szellemi Tulajdon Hivatalában 2010. október 25-e és november 8-a között megszerzésre került a törvénytervezet közvitéja.⁴¹ November 5-én kerek-

ugovori [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye – Nemzetközi szerződések], 2010/19. sz.

³⁷ A szerb jogban kihirdetve: *Zakon o potvrđivanju strazburškog sporazuma o međunarodnoj klasifikaciji patenata od 24. marta 1971. godine, sa izmenama od 28. septembra 1979. godine* [Törvény a Szabadalmak osztályozásáról szóló 1971. március 24-én elfogadott, majd 1979. szeptember 28-án módosított Strasbourgi Megállapodás kihirdetéséről], Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye – Nemzetközi szerződések], 2009/42. sz.

³⁸ A szerb jogban kihirdetve: *Zakon o potvrđivanju Konvencije o priznavanju evropskih patenata (Konvencija o evropskom patentu) od 5. oktobra 1973. godine, sa izmenama člana 63. konvencije o evropskom patentu od 17. decembra 1991. godine i izmenama od 29. novembra 2000. godine* [Törvény az Európai Szabadalmak Megadásáról szóló 1973. október 5-én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről (Európai Szabadalmi Egyezmény), a 63. szak 1991. december 17-ei, valamint az Egyezmény 2000. november 29-ei módosításaival], Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye – Nemzetközi szerződések], 2010/5. sz.

³⁹ Ld. DUDÁS Attila, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, Magyar Jog, 2012/7. sz., 443-448. old, 444 old.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Lásd *Analiza efekata Zakona o patentima* [A Szabadalmakról szóló törvény hatástanulmánya], 15. old. Hivatkozás: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvény-*

asztal-beszélgetést szervezett a Hivatal, melyen részt vettek a Honvédelmi Minisztérium, igazságszolgáltatási szervek (Legfelsőbb Igazságügyi Tanács, Legfelsőbb Semmítőszék, Gazdasági Fellebbviteli Bíróság, a belgrádi Gazdasági Bíróság és Felsőbíróság, az újvidéki Felsőbíróság), felsőoktatási intézmények, kutatási és fejlesztési központok (a Belgrádi Egyetem Jogtudományi Kara, a Gépészeti Kar Innovációs Központja, az Elektrotechnikai Kar Innovációs Központja, a Szervezéstudományi Kar Innovációs Központja, a Műszaki Tudományi Karok Ügyviteli-Technológiai Inkubátora, az Újvidéki Egyetem Műszaki Tudományi Karának Központja a Szellemi Tulajdonért, a Mihajlo Pupin Intézet), a Szerb Gazdasági Kamara, szakmai és tudományos egyesületek képviselői, valamint szabadalmi ügyvivők és ügyvédek is.⁴² A tervezet alapul vételével, de a közvitán elhangzott észrevételek figyelembevételével, született meg 2011 első felében az új szabadalmi törvény javaslata, melyet a Kormány 2011. július 7-én megtartott ülésén fogadott el.⁴³ A javaslat hamarosan törvényhozó eljárásba került és 2011 december végén a Képviselőház elfogadta az új Szabadalmakról szóló törvényt.

A 2011. évi Szabadalmakról szóló törvény legjelentősebb újdonságai közül a következőket kell mindenféleképpen kiemelni.

A törvény kötelezővé teszi az újdonságkutatási jelentés elvégzését a szabadalmi bejelentés közzététele előtt.⁴⁴ A 2004. évi törvény szerint a szabadalmi bejelentés érdemi vizsgálatát a szabadalmi bejelentés közzététele után a bejelentő kérelmezhet, legkésőbb a közzétételtől számított hat hónapon⁴⁵, illetve a határidő leteltét igazoló értesítést követő 30 napon belül⁴⁶. Ennélfogva a bejelentő csak hosszú idő múlva szerezhetett információt arról, hogy a találmány, melynek szabadalmaztatását igényli, újnak minősül-e, amikor már a szabadalmi bejelentés közzététele megtörtént a találmány pedig már a technika állását képezte. Az új

ről, id. mű, 444. old.

⁴² Uo.

⁴³ Lásd a Szerb Köztársaság Kormányának honlapját <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=156129> (a honlap megtekintve 2017. november 10-én).

A Szellemi Tulajdon Hivatalában 2010. november 5-én megtartott kerekasztal-beszélgetésen felvetett érvekről, valamint az elfogadott és nem elfogadott módosítási indítványokról lásd a Szabadalmakról szóló törvény hatástanulmányát, 17-27. old. Idézve: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, id. mű, 444. old.

⁴⁴ Ld. TSz2011, 100. szak.

⁴⁵ Ld. TSz2004, 42. szak. 1. bek.

⁴⁶ Ld. TSz2004, 42. szak. 2. bek.

rendelkezés célja, hogy a bejelentő minél rövidebb időn belül szerezzen tudomást találmánya újdonságáról és találmányi jellegéről, mint a szabadalmazhatóság feltételeiről. Ezt az új törvény úgy éri el, hogy elrendeli az újdonságkutatási jelentés elvégzését már a szabadalmi bejegyzés alapján, annak közzététele előtt.

A törvény új szabályozást tartalmaz az ún. „kisszabadalom” tekintetében is. A 2004. évi törvénnyel⁴⁷ ellentétben, az 2011. évi törvény szerint a kisszabadalommal oltalmazott találmánynak is ugyanolyan feltalálói tevékenységi szinttel kell rendelkeznie, mint a szabadalomképes találmánynak, azzal az eltéréssel, hogy kisszabadalommal nem lehetséges a találmány szerkezeti vagy funkcionális összetételének oltalma.⁴⁸ Emellett, az új törvény különbséget tesz az elismert és a kivizsgált kisszabadalom között. Az e két oltalmi alakzat közötti különbségtételt a gyakorlatban észlelt gyakori visszaélések tették célszerűvé, mert a kisszabadalom bejelentői, már a bejelentés ténye alapján, gyakran indokolatlanul kérelmeztek bírósági biztosítási intézkedést a találmány harmadik személy általi felhasználásának megakadályozása céljából. Most már csak akkor lehet ilyen biztosítási intézkedést kérelmezni, ha az elismert kisszabadalom rendelkezik kivizsgálási igazolással. Ennek következtében vált szükségessé, a feltalálói tevékenység megítélése szempontjából, a kisszabadalom és a szabadalom kiegyenlítése és a kisszabadalom tízéves oltalmi idejének előírása.⁴⁹ A jóhiszemű harmadik személyek érdekeit, akik a találmányt a bejelentés közzététele és a szabadalom megadása közötti időszakban felhasználták, szolgálja a bejelentés sürgősségi eljárásban történő kivizsgálása. Az új törvény értelmében a bíróság elrendelheti a Szellemi Tulajdon Hivatalának, hogy szabadalmaztatási eljárást sürgősségi eljárásként folytassa le.⁵⁰

A 2011. évi törvény által bevezetett számos újítására azért volt szükség, mert a 2004. évi törvény elfogadása idején Szerbia még nem volt részes állama az Európai Szabadalmi Egyezménynek, de rendelkezéseinek alkalmazását kiterjesztette Szerbia területére. Ez a helyzet a 2004. évi törvény több rendelkezésének a tartalmára is kihatással volt (az európai szabadalmi bejelentés joghatása, az európai szabadalom kiterjesztett joghatása, az európai kiterjesztett joghatással rendelkező szaba-

⁴⁷ Ld. TSz2004, 134. szak. 1. bek.

⁴⁸ Ld. TSz2011, 163. szak.

⁴⁹ Ld. a 2011. évi Törvény tervezetének megindoklását, 3. old. Hivatkozás: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, id. mű, 445. old.

⁵⁰ Ld. TSz2011, 105. szak.

dalmaknak a szabadalmi lajstromba történő bejegyzési eljárása, az európai szabadalom kiterjesztett joghatásért és annak fenntartásáért fizetendő díjak, a szabadalmi oltalom egyidejű létrejötte, amikor a kiterjesztett európai szabadalom és a nemzeti szabadalom ugyanazzal a bejelentési vagy elsőbbségi dátummal rendelkeznek, etc.).⁵¹ Tekintettel azonban arra, hogy 2010. október 1-én az Európai Szabadalmi Egyezmény Szerbia területén is hatályossá vált, célszerűtlenné vált az európai szabadalom kiterjesztett joghatására hivatkozni, ezért a 2011. évi törvény már egyértelműen az európai szabadalmaztatási eljárás és a megadott európai szabadalom kategóriákat ismeri.⁵² Ugyanezen logika mentén, a 2011. évi törvénynek szabályoznia kellett Az európai szabadalmak elismeréséről szóló egyezményt becikkelyező törvény további hatályát is. Az új szabadalmi törvény így előírja, hogy hatálybalépésével hatályukat veszítik Az európai szabadalmak elismeréséről szóló egyezményt becikkelyező törvény 3-13. szakaszai⁵³, azzal, hogy mindaddig lehetséges lesz a kiterjesztett európai szabadalmi bejelentések átadása, amíg az Európai Szabadalmi Hivatal nem fejez be minden olyan eljárást, amelyben Szerbia mint az európai szabadalom kiterjesztett joghatását elismerő országgént szerepel⁵⁴.

A 2011. évi Szabadalmi törvény előíranyozza a bejelentő fellebbezési jogát a Szellemi Tulajdon Hivatalának végzése ellen. A Törvény elfogadása idején hatályos általános közigazgatási jogi szabályozás szerint, a minisztériumok vagy más önálló közigazgatási szerv, illetve közigazgatási szervezet végzése ellen csak akkor volt helye fellebbezésnek, ha ezt a jogorvoslati lehetőséget külön törvény irányozta elő.⁵⁵ A 2004. évi szabadalmi törvény nem irányozta elő a fellebbezés lehetőségét a

⁵¹ Ld. a 2011. évi Törvény tervezetének megindoklását, 3. old. Hivatkozás: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, id. mű, 445. old.

⁵² Uo.

⁵³ Ld. TSz2011, 176. szak. 1. bek. 2. pont.

⁵⁴ Ld. TSz2011, 174. szak.

⁵⁵ Ld. *Zakon o opštem upravnom postupku* [Általános közigazgatási eljárásról szóló törvényt], Službeni list SFRJ [A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Lapja], 97/33 és 2001/31 sz., Službeni glasnik RS [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye], 2010/30 sz., 213. szak. A hatályos szabályozás szerint az elsőfokú közigazgatási végzés ellen az ügyfél fellebbezéssel élhet, ha a fellebbezést külön törvény nem zárja ki. Ld. *Zakon o opštem upravnom postupku* [Általános közigazgatási eljárásról szóló törvényt], Službeni glasnik RS [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye], 2016/18 sz., 151. szak. 1. bek. A hatályos Ket. szerint csak a Kormány közigazgatási végzése ellen nem lehet fellebbezést benyújtani. Ld. 151. szak. 2. bek.

Szellemi Tulajdon Hivatalának végzései ellen, így a szabadalom bejelentőnek csak közigazgatási per kezdeményezésére volt lehetősége. Az eddigi gyakorlat szerint a közigazgatási bíróság az ilyen perekben általában kasszációs jogkörben járt el, azaz csak a közigazgatási aktus törvényességét vizsgálta. Ennélfogva, amennyiben a bíróság a kereseti kérelmet megalapozottnak ítélte, a Szellemi Tulajdon Hivatalát új határozat hozatalára marasztalta. A bíróság csak kivételesen határozott ilyen ügyekben reformatórius jogkörben, azaz a megtámadott közigazgatási aktus érdemi megváltoztatásával. Ebből kifolyólag a Szellemi Tulajdon Hivatala végzéseinek bírósági felülvizsgálata nem bizonyult hatékony jogvédelemnek.⁵⁶ Ezt a hiányosságot hivatott enyhíteni a 2011. évi Szabadalmi törvény, amely kétfokú közigazgatási eljárást irányoz elő: a szabadalmi bejelentések alapján első fokon a Szellemi Tulajdon Hivatala határoz, másodfokon pedig a Kormány.⁵⁷ A kétfokú közigazgatási eljárás bevezetésének a célja a szabadalom és kisszabadalom megadásának eljárása és a többi ipari tulajdon megadására vonatkozó eljárások közötti aszimmetria elhárítása volt, mert a szabadalmi eljárás az előző szabályozás szerint egyfokú közigazgatási eljárás volt, míg a többi ipari tulajdon esetében kétfokú.⁵⁸

Az új törvény kifejezetten előirányozza a felülvizsgálati kérelem benyújtásának lehetőségét a találmány- és szabadalombitorlási perekben hozott másodfokú jogerős ítéletek ellen.⁵⁹ A törvény megalkotói fontosnak tartották, hogy az új szabadalmi törvény egyértelműen előirányozza a felülvizsgálat lehetőségét⁶⁰, mert a gyakorlatban kérdésessé vált, hogy a 2004. évi Perrendtartási törvény 2009. évi módosításai szerint ezekben a perekben megengedett-e a felülvizsgálat, ha a kereseti kérelem vagyoni és nem vagyoni követeléseket is tartalmaz, azaz hogyan kell meghatározni a pertárgy értékét, mivel a Pp. 2009. évi módosításai szerint felülvizsgálati kérelemnek csak akkor volt helye, ha a pertárgy értéke polgári perekben meghaladta a 100.000 eurót, illetve gazdasági perekben a

⁵⁶ Ld. a Tervezet megindoklását, 4. old. Hivatkozás: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, id. mű, 445. old.

⁵⁷ Ld. TSz2011., 38. szak. 2. bek.

⁵⁸ Lásd a Szellemi tulajdon fejlesztéséről szóló a 2011-2015 közötti időszakra vonatkozó stratégiát, 17. old. Hivatkozás: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, id. mű, 445. old.

⁵⁹ Ld. TSz2011, 144. szak.

⁶⁰ Lásd a Szabadalmi törvény hatástanulmányát, 10. old. Hivatkozás: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, id. mű, 446. old.

300.000 eurót.⁶¹ Időközben, 2011 szeptemberében új Pp. került elfogadásra, de ennek a pertárgyértékre, mint a felülvizsgálati kérelem benyújtásának feltételére vonatkozó rendelkezései nem térnek el a 2004. évi Pp. rendelkezéseitől.⁶² Kifejezetten szabályozza ugyanakkor, hogy felülvizsgálati kérelem benyújtására mindig van lehetőség, ha azt külön törvény előírja.⁶³ Ilyen külön törvénynek minősül az új szabadalmi törvény is, amely elődjével ellentétben kifejezetten előírja a felülvizsgálati jogosultságot találmány- és szabadalombitorlási perekben, a pertárgy értékétől függetlenül.

A 2011. évi törvény kibővíti azoknak az okoknak a jegyzékét, amelyek miatt kérelmezhető a szabadalmi oltalom újra érvénybe helyezése. Az új szabályozás lehetővé teszi a szabadalmi oltalom újra érvénybe helyezését a fenntartási díj fizetésének elmulasztása esetén is⁶⁴, ami összhangban van a Szabadalmi Együtműködési Szerződés Végrehajtási Szabályzatával. Ez a megoldás kétségtől előnyös a bejelentők, azaz a szabadalmasok számára, mert a gyakorlatban a szabadalmi oltalom újra érvénybe helyezését leggyakrabban a fenntartási díj fizetésének elmulasztása miatt kérelmezik.⁶⁵

A törvény ezen kívül kifejezetten szabályozza a szabadalom vagy kisszabadalom zálogbehelyezésének kérdését is. A 2003-ban elfogadott ingó dolgokon létesített bejegyzett zálogjogról szóló törvény szerint ingójelzálog tárgya szellemi tulajdon is lehet, azzal, hogy a szabadalomon létesített ingójelzálog a szabadalmak lajstromába történő bejegyzés pillanatában keletkezik.⁶⁶ A 2004. évi szabadalmi törvény azonban nem szabályozta a szabadalmakon és kisszabadalmakon létesített ingójelzálo-

⁶¹ Ld. *Zakon o parničnom postupku* [Polgári perrendtartásról szóló törvényt], Službeni glasnik RS [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye], 2004/125 és 2009/111 sz., 394. szak. 2. bek., illetve 486. szak.

⁶² Ld. *Zakon o parničnom postupku* [Polgári perrendtartásról szóló törvényt], Službeni glasnik RS [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye], 2011/72 sz., 403. szak. 3. bek., illetve 485. szak.

⁶³ Ld. a 2011. évi Polgári perrendtartásról szóló törvény 403. szak. 2. bek.

⁶⁴ Ld. TSz2011, 73. szak.

⁶⁵ Ld. a Szabadalmi törvény hatástanulmányát, 10. old. Hivatkozás: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, id. mű, 446. old.

⁶⁶ Ld. *Zakon o založnom pravu na pokretnim stvarima upisanim u registar* [Az Ingóságokon létesített bejegyzett zálogjogról szóló törvény], Službeni glasnik RS [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye], 2003/57, 2005/61 és 2006/64 sz., 14. szak. 3. bek.

gok bejegyzési eljárását.⁶⁷ Ezt a kérdéskört a 2011. évi törvény részletesen szabályozza.⁶⁸

Végül fontos kiemelni, hogy a 2011. évi Szabadalmakról szóló törvény a „Polgári jogi oltalom” és „Büntetőjogi rendelkezések” c. részeiben megvalósítja a TRIPS Egyezménynek és A szellemi tulajdonjogok érvényesítéséről szóló 2004/48/EK irányelvnek a szabadalmas jogainak oltalmazásáról szóló rendelkezéseivel való jogharmonizációt.⁶⁹ A szabadalmak jogi oltalma céljából az új törvény átfogóbban szabályozza a szabadalombitorlás esetén elrendelhető bírósági biztosítási intézkedéseket és a bizonyítékok biztosítását szolgáló intézkedéseket, valamint törvénnyel meghatározott személyek tájékoztatási kötelezettségét, bírósági határozat alapján, olyan áruk és szolgáltatások származásával és terjesztői hálózatával kapcsolatosan, amelyek szabadalombitorlásnak minősülnek vagy a bejelentésből eredő jogosultságok sérelmét jelentik.⁷⁰

3. Összegző gondolatok

Szerbia hivatalosan is megnyitotta az Európai Unióhoz való csatlakozási tárgyalásait, amelyek során a szellemi tulajdon oltalmának kérdése külön, 7. csatlakozási tárgyalási fejezetnek minősül. Az Európai Unió előzetes értékelése 2014. szeptember 24. és 2014. november 11. között valósult meg. Ennek eredményeit és a levonható következtetéseket, a Bizottság 2015 decemberében tette közzé a Szerbia előrehaladásáról a szellemi tulajdon oltalmának terén szóló jelentésében.⁷¹ A Bizottság megállapítja, hogy Szerbia jelentős eredményeket ért el a szellemi alkotások oltalmára vonatkozó szabályozásának a közösségi joggal való összehangolásában, de további erőfeszítéseket kell tennie a szellemi tulajdon oltalma terén.⁷² E tárgyalási fejezet hivatalos megnyitására 2017.

⁶⁷ Ld. a Szabadalmi törvény hatástanulmányát, 5. old. Hivatkozás: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, id. mű, 446. old.

⁶⁸ Ld. TSz2011, 47. szak.

⁶⁹ Ld. a 2011. évi Szabadalmi törvény tervezetének megindoklását, 4. old. Hivatkozás: DUDÁS, *Az új szerbiai Szabadalmakról szóló törvényről*, id. mű, 446. old.

⁷⁰ Ld. TSz2011, 132-144, 170. és 171. szak.

⁷¹ Ld. Az Európai Bizottság Screening Jelentése a csatlakozási tárgyalások 7. fejezetével kapcsolatban [Screening Report Serbia Chapter 7 – Intellectual Property Law], https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/serbia/screening-reports/screening_report_ch_7_serbia.pdf (megtekintve: 2017. november 10-én). A továbbiakban: Screening jelentés.

⁷² Ld. Screening jelentés, 8 old.

június 20-án került és a jelen tanulmány kéziratának átadásáig még nem zárult le. E csatlakozási fejezet tárgyalása során különösebb nehézségek nem várhatók a szabadalmi jog területén. Inkább a szerzői és a szomszédos jogok oltalma hatékonyságának a fokozására kerül majd a hangsúly, különösen a szerzői és szomszédos jogok kollektív oltalmára.⁷³ A szabadalmi jog területén, a csatlakozási tárgyalások várhatóan csak kisszámú jogintézmény módosítását fogják megkövetelni.

⁷³ Ld. Vladimir Marić, a Szellemi Tulajdon Hivatala megbízott igazgatójának, a *Politika* napilapban, 2017. április 20-án, megjelent szerzői cikke: *Zašto je intelektualna svojina važna za naše pridruživanje Evropskoj uniji?* [*Miért fontos a szellemi tulajdon az Európai Unióhoz való csatlakozásunk tekintetében?*], http://www.ijp.rs/iz-instituta/autorski-tekstovi/zasto-je-intelektualna-svojina-vazna-za-nase-pridruzivanje-evropskoj-uniji_38/ (megtekintve: 2017. november 10-én).

Mgr. Bozóki Antal*

Nemzeti kisebbségi jogvédelem és jogvédők a Délvidéken

A délvidéki magyar közösség jogvédelmének és jogvédő szervezeteinek áttekintése, a nemzeti kisebbségi érdekérvényesítés útjai, valamint időszerű problémái

A vajdasági magyarok jog- és érdekvédelme se nem intézményes, se nem szervezett

A nemzeti közösségi jogoknak, mint az általános emberi jogok tartozékának védelmét a nemzetközi jog, számos országban pedig, ahol ilyen kisebbségek élnek, a belső jog is biztosítja.

Ennek a jogvédelemnek legalább három vonatkozása van:

1. a nemzetközi nemzeti kisebbségvédelmi kötelezettségeknek a törvényekbe és az alacsonyabb rendű jogszabályokba való átültetése;
2. a jogszabályok gyakorlati alkalmazása, valamint
3. a jogok gyakorlati megvalósulásának ellenőrzése.

Az *Európai Bizottság (EB)* 2016. évi országjelentése,¹ az Emberi jogok és a kisebbségek védelme c. fejezetben (2.4.) megállapítja, hogy Szerbiában „adottak az emberi és nemzeti kisebbségi jogok tiszteletben tartásának nemzetközi jogi keretei. Általánosságban szemlélve úgyszintén létezik a törvényi keret, amely támogatja és védi a nemzeti kisebbsé-

* Mgr. Bozóki Antal, ügyvéd, publicista, Újvidék

¹ Evropska komisija. Radni dokument Komisije. Republika Srbija. Izveštaj za 2016. godinu. Brisel, 9. novembar 2016. [Európai Bizottság. A Bizottság munkadokumentuma. Szerbia Köztársaság. 2016. évi jelentés. Brüsszel, 2016. november 9.]. Kancelarija za evropske integracije [Európai Integrációs Iroda],

<http://www.seio.gov.rs/src/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>; angol nyelvű szöveg: <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/eu-dokumenta.211.html>, vagy [godisnji_izvestaj_16_eng.pdf](http://www.seio.gov.rs/dokumenta/eu-dokumenta.211.html) Az angol nyelvű szöveg 96, a szerb fordítás 108 oldal.

Lásd még az EU-csatlakozás c. írást.

<http://naplo.org/index.php?p=hir&modul=minaplo&hir=9017>, 2016. december 12.

Lásd még Az EP állásfoglalása Szerbiáról c. írást. <http://delhir.info/cimlap/friss-hireink/51239-2016-02-13-19-55-34>, 2016. február 13. [20:02] és JOGI-INFO, 2016. február 14.

gi jogokat és kultúrát.” Szükséges azonban – fogalmaz (nagy általánosságban) a jelentés – ezek „következetes megvalósítása az ország egész területén”.²

Ebből a szövegből azt lehet kiérteni, hogy Szerbiában adottak ugyan a nemzeti kisebbségvédelem jogi keretei, viszont gond van azoknak a gyakorlati megvalósításával. Az esetek többségében elmarad a jogszabályok gyakorlati alkalmazásnak vizsgálata, ellenőrzése is. Erre a feladatra nem alakultak ki megfelelő, a hatalomtól független szakmai intézmények és szervezetek, amelyekre elsősorban Vajdaság Autonóm Tartományban lenne szükség, a soknemzetiségű lakosságra való tekintettel. Így valójában nincs is pontos betekintésünk, hogy az általában többé vagy kevésbé jól megfogalmazott törvényekből mi is valósul meg a gyakorlatban. A legnagyobb baj viszont mégis az, hogy – az egypárti monopóliumok miatt – még csak társadalmi vita se nincsen ezekről a kérdésekről.

Ehhez hozzá kell még tennünk, hogy Vajdaságban a kilencvenes évek óta nem folyik intézményes kisebbségkutatás,³ annak ellenére sem, hogy a tartományban szerbek, magyarok, románok, bunyevácok, szlovákok, horvátok, ruszinok és még mintegy 20 különböző nemzeti közösséghez tartozók élnek.⁴

A *Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia (VMTDK)* a 2016. november 17-i kerekasztalának zárónyilatkozatába foglalta, hogy „rendkívül fontosnak tekinti egy Vajdasági Magyar Kisebbségi Kutatóintézet megalapítását”.⁵

A magyar nyelvben – szűkebb értelmezésben – a jogvédelem „a jogsérelem (veszélye) esetére nyújtott bírói, hatósági védelmet”, a jogvédő kifejezés pedig „jogügyekben segítő” jelent.⁶ A jogászok vagy civil szervezetek is segítséget, jogi tanácsokat adhatnak, jogvédelmet

² Uo. Ljudska prava i zaštita manjina [Emberi jogok és a kisebbségek védelme] 21(1).

³ A Tartományi Közigazgatási Intézet [Pokrajinski zavod za javnu upravu], amelynek székhelye Újvidéken volt (a Železnička) [Vasút] u. 6. szám alatt, a nemzeti kisebbségi jogok kutatásával is foglalkozott, de a kilencvenes évek elején felszámolták.

⁴ Autonoma pokrajina Vojvodina [Vajdaság Autonóm Tartomány].

<http://www.vojvodina.gov.rs/sr/>

⁵ [A 15. VMTDK tudományos kerekasztalának zárónyilatkozata](http://szabamagyarszo.com/2016/11/18/a-15-vmtdk-tudomanyos-kerekasztalanak-zaronyilatkozata/), *Szabad Magyar Szó*, <http://szabamagyarszo.com/2016/11/18/a-15-vmtdk-tudomanyos-kerekasztalanak-zaronyilatkozata/>, 2016. november 18.

⁶ Magyar értelmező kéziszótár A–K, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 628.

nyújthatnak, és jogi eszközökkel segíthetik a sérelmet szenvedetteket a jogaik megvalósításában.

Jogvédelemre tehát akkor van szükség, ha a jogok sérülnek. Ebben az esetben lépnek fel, vagy kellene fellépniük a jogvédőknek, akiknek a tevékenysége nem éppen a legveszélytelenebbek közé tartozik.

A gyakorlatban a nemzeti közösségi jogok érvényesüléséért naponta és szinte minden esetben meg kell küzdeni. A kisebbségi közösségekhez tartozóknak tisztában kell lenniük azzal, hogy csak annyi joguk lesz, amennyiért megküzdenek, amennyi megszereznek. Küzdelem nélkül, sajnos, kevés remény van az eredményre. Az emberek nagy része nem tudja, mihez van joga, nem ismeri a jogait, ezért nem is él velük, ha pedig sérelem történik, nem tudja megvédeni, az eljárásban képviselni magát. Jogsegély nyújtása pedig nem kis felelősséget jelent/felelősséggel jár.

Jogsérelem esetén a jogvédőknek emlékeztetniük kell a bíróságokat és a közigazgatási szerveket az alkotmány és a törvények által szavatolt nemzeti kisebbségi jogok és szabadságjogok létezésére. Ez bizony hatalmas munka és felelősség a jogászoknak.

Az eljárások során, amikor nem alkalmazták a törvényt, s emiatt sérültek például az anyanyelv használati jogok, vagy amikor a bíró az ügyféllel akarja megfizettetni a fordítás díját, ami a törvény szerint a költségvetést terheli, a jogvédőnek mindig résen kell lennie és idejében reagálnia, figyelmeztetni a bírót, ügyészt, közjegyzőt vagy a közigazgatási hivatalnokot a jogsérelemre.

Vajdaságban alig néhány civil szervezet létezik, amely azzal a céllal jött létre, hogy az emberi és a kisebbségi jogokkal foglalkozzanak, ilyen vagy olyan módon.⁷ Ezek is anyagi gongokkal küzdenek, vagy éppen megszűnőben vannak. Ezek a következők:

1. Az újvidéki székhelyű *Árgus – Vajdasági Magyar Kisebbségjogi Civil Egyesület*⁸ 2001. június 15-én alakult azzal a céllal, hogy figyelemmel kísérje az emberi és a nemzeti kisebbségi jogok megvalósulását Vajdaságban. Anyagi eszközök és támogatás hiányában az egyesület megszűnése éppen most van folyamatban.

⁷ Arról hogy a vajdasági magyar pártok és a Magyar Nemzeti Tanács hogyan vesznek részt a jogvédelmünkben, és hogyan néz ez ki, mit eredményezett a gyakorlatban, bővebben írtam A délvidéki/vajdasági magyarok helyzete és jogai, (Árnyék)jelentés 2017. c. könyvemben. Árgus, Újvidék, 2017, 256.

⁸ <https://www.facebook.com/pages/%C3%81rgus-Vajdas%C3%A1gi-Magyar-Kisebbs%C3%A9gjogi-Egyes%C3%BClet/217761998234237?fref=ts>

2. Az *Emberi Jogi Központot (EJK)*⁹ egy fiatalokból álló csoport hozta létre 2006 januárjában Szenttamáson.

Munkája elismeréseként az Emberi Jogi Központot 2009. június 20-án az Európai Parlament Európai Polgár díjban részesítette.¹⁰

A Központ honlapján a legutóbbi bejegyzés a 2016. szeptember 29-i dátumot viseli, amikor állást foglalt az illegális bevándorlásról.¹¹ Tevékenységéről az utóbbi időben egyre ritkábban hallani.

3. A 2014 eleje óta létező temerini *Kisebbségi Fórum (KIFO)* célkitűzése, hogy „civil szervezeti módszerekkel, a Nemzeti Együttműködés Rendszerének (NER) kereteiben, a Kárpát-medencében minél több magyar minél tovább megmaradjon magyarnak”.

A KIFO tevékenysége többnyire a Hírlevelének – szinte napi rendszerességgel történő – internetes terjesztésében merül ki.¹² A levél azonban leginkább – a hivatalos magyar politikát tükröző – magyarországi híreket, elemzéseket, valamint írásokat tartalmaz, és csak időnként vajdasági vonatkozásúakat.

4. A *Vajdasági Magyar Jogászegylet (VMJE)* alakuló közgyűlését 2016. március 29-én tartották meg,¹³ az eseményen csak a tizenkét alapító volt jelen.

Az Alapító Okirat szerint „az Egylet a jogtudomány és a jogászság hagyományának Vajdaság AT területén történő megtartása és előmozdítása, különös tekintettel a magyar nemzeti kisebbség jogállására”.¹⁴

A céljai között szerepel még az „ajánlások megfogalmazása jogszabályok módosításának kezdeményezésére és jogszabályok véleményezése; a Szerb Köztársaság jogszabályainak tanulmányozása, különös tekintettel a kisebbségi jogokra és a kisebbségi jogokkal kapcsolatos jogszabályok összehasonlító elemzése”.¹⁵ Ezek között azonban nem található az Egyletnek a magyar közösség jogaiért való kiállása.

⁹ <http://www.humanrightscenter.net/>

¹⁰ <http://www.humanrightscenter.net/hu/szervezet-bemutakozo>

¹¹ <http://www.humanrightscenter.net/hu/dokumentumok/473-az-emberi-jogi-koezpont-allasfoglalasa-az-illegalis-bevandorlással-kapcsolatban>

¹² 2016-ban 340 Hírlevél volt.

¹³ <http://www.vmje.rs/aboutlist.php?vest=2> Lásd még: Megalakult a Vajdasági Magyar Jogászegylet. Magyar Szó, 2016. november 18. 1. és 4.

¹⁴ Alapító Okirat. <http://www.vmje.rs/aboutlist.php?vest=2>

¹⁵ Uo.

Az Egylet elnöke és a vezetőségi tagok a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) tisztségviselői a hatalomban, vagy e párthoz kötődnek. Ez (is) erőteljesen megkérdőjelezi a szervezet civil irányultságát és képességét, hogy a magyar közösség jogaiért/érdekeiért fellépjen.¹⁶

Az Egylet ugyanis, a honlapján, a Magyarkanizsán (2017. február 25-én) szervezett jogászbál óta, más tevékenységről nem számol be.

További csalódást jelent, hogy a december 1-jére és 2-ára „Jog a mindennapjainkban” címmel bejelentett VMJE konferencia napirendjére sem került a vajdasági magyarság helyzetével kapcsolatos egyetlen vitás kérdés, vagy törvény megvitatása sem.¹⁷

¹⁶ Bővebben lásd az Állami és pártegylet? c. írást. <http://delhir.info/cimlap/friss-hireink/59987-kisebbszegjogi-temak-allami-es-partegylet>, 2016. december 4. [18:02] és <http://naplo.org/index.php?p=hir&modul=minaplo&hir=8978>, 2016. december 6.

¹⁷ A VMJE konferencia hirdetése. Magyar Szó, 2017. november 9. 10.



**A VAJDASÁGI MAGYAR JOGÁSZ EGYLET (VMJE)
AZ EURÓPA KOLLÉGIUMMAL KARÖLTVE
2017. DECEMBER 1-JÉN ÉS 2-ÁN
(PÉNTEKEN ÉS SZOMBATON)
KONFERENCIÁT SZERVEZ ÚJVIDÉKEN,
JOG A MINDENNAPJAINKBAN CÍMMEL.**

A konferencia első napjának az Európa Kollégium díszterme ad otthont, még a második napon a Tartományi Képviselőház nagytermében tanácskozunk.

A kétnapos tanácskozást **Snejder-Sára Ildikó**, az Európa Kollégium igazgató asszonya és **Nyilas Mihály**, a Vajdasági Magyar Jogász Egylet elnöke nyitja meg.

A megnyitó után **dr. Letsch Endre**, **Molnár Ferenc** és **dr. Dudás Attila** bemutatja a Jogász ABC-t, majd **dr. Szalma József** nyugalmazott egyetemi tanár osztja meg velünk tapasztalatait, Joghallgatók az iskolapadban címmel. Ezt követően **Dávid Hargita** és **dr. Klenanc Miklós** ügyvédek előadását hallgathatjuk meg, mely a vajdasági és a magyarországi ügyvédség sajátosságait mutatja be.

A konferencia szombati napján elsőként **Pásztor István**, a VAT Képviselőházának elnöke osztja meg velünk gondolatait, majd rövid ismertetőt tart a képviselőház munkájáról. Ezután a közjegyzői szerepkörrel ismerkedhetünk meg a magyarországi **dr. Molnár Tamás** közjegyzőhelyettes jóvoltából, míg a szerbiai gyakorlatot **mgr. Míavecz Béla** közjegyző ismerteti.

Az ebéd utáni panelbeszélgetést **Orosz János**, a magyar–szerb, szerb–magyar jogi és közigazgatási szótár összeállítója és szerkesztője kezdi, aki a szótár jelentőségéről szól, majd az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda két munkatársa, **Csányi-Siffel Enikő** és **Novakov Růzsa Annamária** a szakfordítás lényeges elemeire mutat rá, **Újvári András** pedig a gyakorlati szempontokat mutatja be. Ezt követően előadóként mutatkozik be **Bajity Boris**, aki a hivatalos nyelvhasználattal megbízott felügyelői munkakörben szerzett tapasztalatait osztja meg a jelenlévőkkel, majd a tanácskozás záró részében **dr. Kántor Zoltán**, az NPKI igazgatója a magyar nyelvhasználat megvalósulását elemzi a Kárpát-medencében.

A konferencia résztvevőinek, igény szerint, térítésmentesen szállásról gondoskodik **Újvidéken, a Putnik Szállóban**, mely a város központjában található (**Ilije Ognjanovića 24., Újvidék**).

A szállásigényt a konferenciára való jelentkezési lapon szükséges megjelölni.

Kérjük azokat, akik részt szeretnének venni a konferenciánkon, hogy jelentkezésüket legkésőbb november 27-éig tegyék meg a Vajdasági Magyar Jogász Egylet honlapján (**www.vmje.rs**).

Konferenciánkra szeretettel várjuk a Vajdasági Magyar Jogász Egylet tagjait, az Európa Kollégium lakóit, valamint mindazokat a vajdasági magyar jogászokat és joghallgatókat is, akik érdeklődést tanúsítanak egyeletünk munkája és a tanácskozás témái iránt.

Magyar Szó, 2017. november 9. 10.

Mindebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a vajdasági magyar civil szervezetek tevékenysége a nemzeti kisebbségi jogok érvényesítésért folytatott küzdelemben sajnos nem számottevő. Jól illusztrálja ezt az állítást az a tény is, hogy a *Vajdasági Magyar Diákszövetség*

get (*VaMaDisz*) az újvidéki Felső Bíróság előtti, a Jogtudományi Kar elleni perben, amely azért indult, mert „a Kar nem szervezi meg a hallgatóknak a magyar nyelvű felvételit”,¹⁸ nem magyar ügyvédi iroda képviseli. Vagy már erre sem vagyunk képesek?

Nem vagyunk azonban teljesen magunkra hagyva:

A budapesti *Kisebbségi Jogvédő Intézet (KJI)* céljai közt elsőként szerepel „az Európai Unió jogrendje által kínált lehetőségek tudományos eszközökkel való támogatása a kisebbségvédelem területén”.¹⁹ Képzéseket is tart „a külhoni magyar jogászoknak, ügyvédeknek, valamint szakmailag és anyagilag is támogatja az elcsatolt területeken működő ügyvédeket, akik a magyarságot ért sérelmeket bírósági eljárásban képviselik”.²⁰

A KJI és a szabadkai *Concordia Minoritatis Hungaricae (CMH)* polgári egyesület képviselője 2016. június 15-én „megállapodást kötött, vállalják a Vajdaság területén a magyarságot érintő kisebbségi vonatkozású jogsérelmek alakulásának figyelemmel kísérését, ezekről egymást tájékoztatják, dokumentálják az ügyeket, valamint elérhetőségeik megjelennek egymás honlapján, ezzel szolgálva a hatékony együttműködést”.²¹ Ugyancsak kilátásba helyezték, hogy a KJI három temerini ügyvéddel szerződést köt.²²

A megállapodások szépséghibája azonban, hogy az „Intézet csak azokban az ügyekben tud eljárni, amelyekben hozzájuk fordulnak”.²³ Ez az jelenti, hogy a jogsérelmek megelőzésével, de a jogérvényesítés kezdeményezésével sem foglalkozik intézményesen senki. Jól illusztrálja ezt például, hogy nem vagyunk képesek megszervezni még egy tanácskozást sem a két legfontosabb törvényről, a nemzeti kisebbségek jogai-

¹⁸ Csábi Viktória. A VaMaDisz másodszer is fellebbez. Családi Kör, 2017. október 26. 11.

¹⁹ Uo.

²⁰ Magyar jogásznak lenni Vajdaságban. Magyar Szó.

<http://www.magjarszo.rs/hu/3291/kozelet/160449/Magyar-jog%C3%A1sznak-lenni-Vajdas%C3%A1gban.htm>, 2017. február 11. [17:02] és dió: Magyar jogásznak lenni Vajdaságban. Magyar Szó, 2017. február 13. 4.

²¹ KJI-látogatás Vajdaságban. <http://www.kji.hu/news-posts/kji-latogatas-a-vajdasagban/> Hasznos lenne viszont, ha a CMH a nyilvánosság elé tárná vagy legalább az érdeklődők rendelkezésére bocsátaná az általa észlelt jogsérelmekről készült dokumentációt.

²² Uo.

²³ Dr. Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes írásos válasza Sneider Tamás országgyűlési képviselő kérdésére. PARLF-TNM/44/2 (2017)

nak és szabadságainak védelméről és a nemzeti tanácsokról szóló törvényről.

A vajdasági magyarság jogvédelme szempontjából rendkívül fontos az is, hogy *Morvai Krisztina* független európai parlamenti képviselő és *Tőkés László* EP-képviselő, valamint *Gaudi Nagy Tamás*, a magyar *Nemzeti Jogvédő Szolgálat (NJSZ)* ügyvezetője folyamatos érdeklődést mutatnak, szakmai, erkölcsi és politikai támogatást nyújtanak a délvidéki/vajdasági magyar szervezeteknek. Nem egy alkalommal a délvidéki/vajdasági magyarokat (is) ért jogsérelmeket az Európai Parlamentben és az Európa Tanácsban is szóvá tették.

Az elmondottakból arra lehet következtetni, hogy a vajdasági magyarok jog- és érdekvédelme se nem intézményes, se nem szervezett. Ez pedig nagy baj, mivel mindannyian kárt szenvedünk ez miatt.

A legújabb példa is ezt az állítást igazolja: Az osztrák tulajdonú, törökbecsei székhelyű *Brantner* szemétszállítási cég magyarkanizsai ágazata az ügyfelet, aki magyar nyelvű levéllel merészelt a céghez fordulni, szerb nyelven írt 2017. október 24-ei válaszában „emlékeztette, hogy a Szerb Köztársaságban a hivatalos nyelv a szerb és ez a nyelv van hivatalos használatban, amikor hivatalos intézményekhez fordulunk”.²⁴

Ugyancsak közölte, hogy az ügyfél levelére csak akkor fog válaszolni, ha ezt a levelet „az állam hivatalos nyelvén megírja, hogy azt megértsek”.²⁵

Egyébként Törökbecse²⁶ és Magyarkanizsa²⁷ község területén egyformán „egyenrangú hivatalos használatban van a szerb és a magyar nyelv és írásmód”.

Nem kellene ilyenkor pld. a Magyar Nemzeti Tanács Nyelvhasználati Bizottságának, vagy a szerződése ügyvédeknek intézkedni?

Ezen a helyzeten mielőbb javítani kell. Ennek érdekében két irányban lehetne tevékenykedni:

Először: Időszerű egy értekezlet összehívása az érintett civil szervezetek képviselőivel, ügyvédekkel és más érdekeltekkel a jogvéde-

²⁴ *Brantner*: Szerbiában a szerb a hivatalos nyelv, attól még maga beszélhet magyarul, csak nem velünk. <http://delhir.info/2017/11/08/brantner-szerbiaban-szerb-hivatalos-nyelv-attol-meg-maga-beszehet-magyarul-csak-nem-velunk/>, 2017. november 8.

²⁵ Uo.

²⁶ Statut opštine Novi Bečej [Törökbecse község Alapszabálya]. 2008. július 24. Lásd a község Alapszabályának 5. szakaszát.

²⁷ Statut opštine Novi Bečej [Törökbecse község Alapszabálya]. 2008. július 24. Lásd a község Alapszabályának 13. szakaszát.

lem hatékony megszervezéséről, intézményesítéséről és eredményesebbé tételéről. Ehhez egy olyan civil szervezet létrehozása vagy valamelyik meglévő oly módon való felerősítése is szükséges, amely helyi és nemzetközi szinten (nemzetközi fórumok és szervezetek előtt) is megfogalmazná, kifejezné és képviselné a vajdasági magyar közösség érdekeit.

Másodszor: A vajdasági magyar civil szervezetek nem kielégítő tevékenysége a kisebbségi jogvédelem területén és az intézményes és folyamatos tudományos kisebbségkutatás, valamint az alapos monitoring (állapotfelmérés) hiánya miatt szükség lenne egy, a – Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia (VMTDK) által javasolt – Vajdasági Magyar Kisebbségi Kutatóintézet létrehozására. Mivel erre belátható időn belül bizonyára nem kerül sor (a jelenlegi hatalomnak nem érdeke, hogy létrehozza) szükséges, hogy a VMTT kialakítson egy alosztályt/szervezeti egységet, amely tudományos módszerekkel és folyamatosan figyelemmel kísérné a nemzeti kisebbségek jogai megvalósulását és helyzetének alakulását is. Ez az egyedüli lehetőség arra, hogy tárgyi-lagos képet kapjunk arról, hol is tartunk ma a jogvédelem terén. Eddig azonban a VMTT vezetése sem mutatott készséget az ilyen irányú aktivitásra.

Hiányzó gyászjelek Szerbiában

Absztrakt: A második világháború utolsó előtti évének végén, valamint az utolsónak a kezdetén a Délvidék magyarságát a győztes Tito beintésére alaposan megretkítették. Ma sem tudjuk, hogy az akkor Jugoszláviában élő mintegy félmillió magyar lakos közül hány ezer, esetleg hány tízezer személyt mészároltak le, és mintegy százezret üldöztek el az országból. Tanulmányunk az emberirtással, valamint az ártatlanul megölték emlékhelyeinek – tömegsírok, kínzó- és kivégzőhelyek – megjelölésével foglalkozik.

Kulcsszavak: vérengzés, háborús bűnösök, kisebbségek, ártatlan tömegek likvidálása, magyarirtás, tömegsírok, megemlékezés, emlékállítás, magyar–szerb megbékélés

1. Bevezető

Hetvenöt évvel az után, hogy 1944/45 folyamán az újjáéledő Jugoszláviában lezajlott egy akkora magyarirtás, hogy kiterjedt az országnak a magyarok lakta teljes területére, s arányát még mindig csak latolgatjuk, az áldozatok számát pedig saccolgatjuk, a történészek nagy része a történeteket fölszabadulásnak írja és mondja, a közvélemény pedig így tartja, holott ez legfeljebb felében igaz. Annyiban ugyanis, hogy csakugyan megszűnt a náci fasizmus. Sőt! Átestek e tájon akkoriban a ló másik oldalára: amit az épülő új rezsimben gonosznak akartak minősíteni, arra elég volt rásütni, hogy fasiszta, akár az volt, akár nem, s máris lehetett, vagy inkább kötelezővé vált tűzzel-vassal irtani. A kommunista diktatúra minden eszközével. Mintha az ilyen bélyeggel illetett valaki vagy valami maga a megtestesült Gonosz, a Belzebub, a Sátán lett volna. A fölszabadítók és a legyőzött fasiszták, nácik eszközei teljesen azonosak voltak. Ezért mondható, hogy felemás volt a fölszabadulás. Azt, hogy kommunista diktatúra lépett a fasiszta-náci helyébe, bizonyítani sem kell, hiszen magának a rezsimnek a bevezetői még mielőtt uralomra jutottak volna már nyíltan hirdették a bevezetendő saját rendszerükről, hogy diktatórikus lesz, úgy gondolván, hogy ha a marxizmus alapelvei szerint diktatúrájukat proletár jelzővel illetik, akkor az majd indokolt és igazságos lesz.

A diktatúra – illessék is bármilyen jelzővel –, az önmagát minősíti. A XX. század bővelkedett benne. Még sokáig tart a verseny, hogy a

* Matuska Márton, nyugalmazott újságíró, publicista, Újvidék

történészek és társadalomkutatók eldöntsék, a két legismertebb XX. századi közül melyiknek lett több áldozata széles e világban. A kettőnek együtt olyan kétszázmillió.

Jugoszláviában természetesen nem csak magyarok estek áldozatául. Az ország lakossága a második világháború táján a következőképpen alakult.¹

Év	Lakosság száma ezerben	Az ország területe km ²
1939	15596	247.542
1945	15216	255.270
1946	15444	255.270
1948	15901	255.270

A táblázatunkba foglalt első három évben nem volt népszámlálás, a forrás szerint ezek becsült adatok. A háború után az első, eléggé hevenyészett összeírást 1948-ban végezték.

A párizsi béketárgyalásokra készülődvén a jugoszláv delegáció számára előkészítettek egy okmányt arról, mekkora volt az ország embervesztesége a háború miatt. Eszerint az emberveszteség 1,7 millió volt. Ezt ugyan a legtöbben erős túlzásnak tartják, de egyre többen fűzik hozzá, hogy a mindenképpen veszteség nagyobbik hányadát maguk a kommunisták okozták, nyersebben fogalmazva: vérük Tito kezét szennyezi.²

Valójában abban az időben az országban folytatódott a fegyveres harcok 1941-es kitörésének kezdetétől fogva elterjedt általános öldöklés nemzetek és ideológiák képviselői, hadseregek, politikai csoportok, sőt felekezetek között is. A korábbi időben államalkotónak tartott délszláv nemzetek egymás közti, valamint e nemzeteken belüli leszámolások közepette majdhogynem föl sem tűnt a kisebbségek irtása, noha az ország területén élő több mint félmillió lelket számláló németység attól az időtől kezdve mintegy két évtized alatt szinte teljesen eltűnt. Hasonló leszámolás ebben a térségben a XIX. században is folyt, erre bőven található adat

¹ Forrás: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1968. Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1968. 80. o.

² Jugoszlávia háborús veszteségeinek megállapításával foglalkozik Pero Simić a TITO. Fenomen 20. veka c., a Josip Broz életrajzát taglaló könyvében, a 249–253 oldalakon.

Latinka Perović Između anarhije i autokratije c. könyvében. Ő azzal magyarázza a korábbi időkben lezajlott kegyetlen vérengzést, hogy a török rabigában sínylődő Szerbia népe a több évszázados megszállás idején azt tanulta, hogy „minden ellenfelem ellenségem”, ergo, ki kell irtani.

A világháború végi öldöklés okáról, valamint a meghirdetett humanus elvekkkel és az írott dokumentumok tartalmával merőben ellentétes gyakorlatról bőségesen szolgált bizonyítékot Simić az idézett könyvében. Közli például, hogy Tito hivatalosan hadifoglyoknak minősíti a Jugoszláviából Ausztriába átmenekült, a német hadsereggel kollaboráló fehérorosz, szerb csetnik és horvát domobrán katonákat. Kíméletesen, a hadifoglyokról szóló nemzetközi jog szerint kell bánni velük. E magasztos elvvel ellentétben Tito a Jefto Šašić nevű titkos futárját lóhalálában a Szlovénia területén tevékenykedő parancsnokaihoz küldi azzal az utasítással, hogy ezeket a megnevezett, Ausztriából visszaszolgáltató katonákat és civileket az utolsó szálíg likvidálni kell.³

2. A második razzia

(Legfőbb irányítással, tudományos módszerekkel)

Mai ismereteink szerint határozottan állítható, hogy Tito országa születésekor az újszülött bölcsője nem csupán testvérnépek vérenek tengerében ringott, hanem az ország kisebbségeiben is. A testvérháború és a kisebbségek irtása azonban sok tekintetben különbözik egymástól. Csak kettőt említsünk közülük. Az egyik: a kisebbségek vesztesége arányaiban jóval nagyobb, mint az államalkotó nemzeteké. A másik: az irtás következtében a kisebbségi nemzeteket a teljes eltűnésük veszélye fenyegette. Mi csupán az ő ügyükkel foglalkozunk, azon belül is a magyarokéval, itt-ott érintve a németekét.

A kommunisták nem csupán a két világháború között és a második világháború során hirdették a népek, közöttük a nemzeti kisebbségek egyenrangúságát és egyenjogúságát, hanem már a Szerbia, Horvátország és Szlovénia egyesítésével létrejött SHS államban is, az 1919-ben Vukováron (Valkóvár) megalakított Jugoszláv Kommunista Párt létrejöttétől kezdve. Ezzel nyerték meg az országon belüli magyarok tetemes részének a bizalmát. A párt hivatalos álláspontja szerint az országban a kisebbségek jogfosztottak voltak, amit minden kisebbségi lakos érzett. Örömmel olvasták és hallgatták hát a kommunisták érvelését, s egyik-

³ Simić, 95. o.

másik magyar település lakossága tömegesen állt a Kommunista Párt mellé, noha emiatt szinte ki lettek közösítve. Nem csupán a rendszer üldözte a kommunistákat, hanem az egyház is és a környezetük is. Péterréve, Bácska egyik nagy magyar többségű községében például annyira népszerűvé vált a kommunista ideológia a magyarok között, hogy a köznyelvben Pecellő néven emlegetett helység a Vöröspecellő gúnynevet kapta. E kommunista elkötelezettség azonban nem nyújtott védelmet a magyaroknak az öldöklés idején. Példa rá az, ami éppen Péterrévén is megtörtént, ahol a negyvenégy októberében felálló új helyi hatalomban sokáig nem kapott helyet egyetlen magyar nemzetiségű képviselő sem, sőt az iskolában magyar tanító sem dolgozhatott néhány hónapon át. Tetéződött ez a helyzet a faluban lezajlott magyarirtással. A templomból kiáramló hívei előtt lelőtték dr. Takács Ferencet, a falu nagy tekintélyű plébánosát. Rá ugyan még mondhatták, hogy azért, mert csakugyan elkötelezett antibolsevista volt, magyar országgyűlési képviselő 1941 és 1944 között. Sok délvidéki magyar paphoz hasonlóan ő is hálaadó szentmisét mondott az 1941-es visszacsatoláskor. Vele egyidejűleg azonban máig meg nem határozott számú helybéli magyar polgárt is lemészároltak a „fölszabadulás” idején.⁴ Azonos példát szolgáltatott a zentai Olajos Mihály és Farkas Nándor. Mindketten elkötelezett baloldaliak voltak a második világháború idején, de már a királyi Jugoszláviában is. Meg is hurcolták őket baloldaliságuk miatt a magyar hatóságok. A partizánok hatalomátvétele után, 1944 októberében ők lelkesen ünnepeltek, teljes joggal részt vettek a Helyi Népfelszabadító Bizottság néven ismert új helyi hatalom megalakításában. Szörnyű csatlódás érte azonban őket, amikor alig néhány napra rá fölsőbb utasításra mindkettőjüket kitiltották onnan.⁵

3. A bűnösség megállapításáról

Ennyire nyilvánvaló kisebbségellenes események nem játszódhattak le a legfőbb állam- és pártvezetés tudta és utasítása nélkül, s különösen nem olyan tömegesen, mint ahogyan az történt. Valójában ez

⁴ A péterréveai a tömegmészárlásról egyelőre nem készült még külön tanulmány, ám a tény közismertté vált azóta, hogy e sorok írója foglalkozott vele az 1990 októbere és 1945 februárja között a Magyar szó napilapban közzé tett, Negyvenöt nap negyvennégyben című tényfeltáró tárcasorozatában.

⁵ A történet olvasható Matuska Márton: A megtorlás napjai c. kötetben, valamivel részletesebben pedig Szloboda János: Zentán történt '44-ben c. könyvében.

volt a gyakorlat. Arról, hogy a magyarok ritkítása fölsőbb szervek utasítására zajlik, még hozzá tudományos módszerek szerint, vannak korabeli dokumentumok. Elsőnek említsük meg azt a ma már közismertnek mondható tény, hogy Ivan Rukavina, a Bácska, Bánság és Baranya (Drávaszög) területére kiterjedő katonai igazgatás parancsnokló tábornoka egy 1944. október 22-i keltezésű közleményében nyilvánosságra hozza, hogy neki elsőrendű feladatai közé tartozik szavatolni a hatáskörébe tartozó vidék délszláv jellegét. A tudományosság alapját pedig a ma már szintén közismertnek tekinthető okmánnyal lehet bizonyítani, amelyet 1944 őszén Vasa Čubrilović szerb akadémikus juttatott el Titóhoz, s amely arról szól: kisebbségektől háború végi zűrzavarban lehet a legkönnyebben megszabadulni.⁶

A tömegirtást és a nemzetiségek között csapott népirtást kezdetől fogva háborús bűnösök felelősségre vonásának mondták, és ezzel leplezték. A magyarok esetében általánosan elterjedt az az állítás, hogy az 1942-es délvidéki razzia felelőseit büntetik. Meg kell azonban nézni, hogyan szedték össze a gyanúsítottakat, és hogyan állapították meg a háborús bűnösséget. Hogy ez milyen lehetett, arra már következtethetünk annak a Tito által személyesen ellenőrzött okmánynak az alapján, amely 1944. május 24-én készült el. Címe: Rendelet a Katonai bíróságokról, valamint a Katonai bíróságok szervezeti felépítése és hatásköre. Ennek 27. szakasza így szól: „A vádlott cselekményére és bűnösségére vonatkozóan az igazság megállapításában a bíróság formailag semmilyen bizonyító anyagtól sem függ, hanem határozatát szabad mérlegelés alapján hozza meg.”⁷ Ennek az idézetnek az ismeretében kell értékelnünk azokat a büntetőeljárásokat is, amelyek a háború után Újvidéken zajlottak le, és amelyek eredményeként háborús bűnösként kivégezték többek között Szombathelyi Ferenc volt magyar vezérkari főnököt, Deák Leó volt vármegyei főispánt is.

Bűnösséget valójában az esetek óriási többségében sehogyan sem állapítottak meg. És gyanúsítottakat sem fogtak. Az történt, hogy a magyarok lakta településeken összeszedtek és bezártak nagy magyar tömegeket, majd általában kegyetlen kínzásoknak vetették alá őket, amelybe többen belehaltak. Ezt követően tömegesen legyilkolták őket. Ez történ-

⁶ Az előbbi Idézi Aleksandar Kasaš a Mađari u Vojvodini 1944-1946 c. könyv 158. oldalán, az utóbbi tanulmány magyar szövege pedig megtalálható a HÍD. c folyóirat 1996. XII. számában.

⁷ Josip Broz Tito összes művei, 20 kötet. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986. 241–249. o.

hetett agyonveréssel, agyonlövéssel, agyonkínzással, esetenként akár darabolással, a testen esett sebek sózásával, sőt egy esetben arról vallottak mozsori tanúk, hogy megégetéssel. Általában utólag megkíséreltek valamiféle jogi keretet adni a már megtörténteknek: kineveztek bizottságot, valamiféle ítélethozatalra feljogosítva, de ezzel a lincselésnek még a látszatát sem tudták leplezni. A településeken úrlapokat osztogattak, amelyeken előre megírt vádakot fogalmaztak meg, és ezeket a helyi lakosság közül valakinek csak alá kellett írnia. Ez szolgálhatott vádbizonyítékául. A likvidáltokról rendszerint eléggé pontos névsort állítottak össze, de ez nem mindenhol került elő. Valamennyi idővel később – talán 1948 táján – központi utasításra pontosítani kellett a névsorokat, és készült egy országos összegzés is, de ez sem került még elő.⁸

Nagyjából így zajlott le a „felelősségre vonás” mindenütt az egész országban.

Az 1942-es razzia felelőseire való hivatkozás nem állja meg a helyét, hiszen az az első razzia csak Bácska délkeleti szegletére terjedt ki, a második, az 1944 ősze és 1945 nyarának kezdete között lezajlott második azonban a dél-bánsági Fehértemplomtól a szlovéniai Muraszombatig zajlott.

4. A tömegsírokról

Nem csekély gondot okozhatott a tetteseknek a tetemek elrejtése. Ez értendő a helyi tettesekre éppúgy, mint a központi hatalomtartókra. Annyit a helyi hatóság is tudott, hogy valahova el kell tenni őket, hiszen a hullák nem maradhattak a tetthelyen akkor sem, ha a mérsárlás nem a falu központjában, hanem valami félreeső helyen zajlott le. Mondjunk találmásra néhány példát.

⁸ Dr. Mészáros Sándor a *Holtta nyilvánítva* c. könyvének 200-203. oldalain foglalkozik az áldozatok lehetséges számának megállapításával s szerinte mintegy húszezerre tehető. E számhoz nem véletlenül juthatott. Erre jutott az általa végzett demográfiai kalkuláció alapján, de megemlíti azt is, hogy erről több alkalommal személyesen beszélgetett Petar Relić-Čedo volt OZNA-főnökkel valamint Svetozar Kostić Čapoval, e rosszhíru terrrorszervezetnek egy másik főnökével. Nem írja le azonban azt, amit ő maga személyesen e sorok írójával közölt egy bizalmas beszélgetésünk során. Azt ugyanis, hogy egy, a Tartományi Bizottság Történelmi Levéltárában lezajlott, nőnap-i eszemizszomozás alkalmával ő, kihasználva az alkoholközi állapotot egyenesen megkérdezte az utóbb említettet, hogy szerinte mennyi magyar áldozat esett. Válaszul a kérdezett közölte, hogy talán a negyvenes évek végén, egyenesen Titótól és Rankovićtól, a belügy akkori teljhatalmú urától kapott utasítás alapján e célból felmérést végzett és azt jelentette főnökeinek, hogy a magyar áldozatok száma mintegy 20 000 (húszezer) lehet.

Kezdjük a legismertebb esettel, a csurogival.

A likvidálandók egy részét beidézték, másokat fegyveres partizánok vagy hirtelen azzá avanszált csetnikek, helyi gazemberek, haszon- és vagyonesők bekísértek a községházára. A haszonlesést azért kell említeni, mert nem kis arányú azoknak az áldozatoknak a száma, akiket a vagyonukra ácsingózó helyi vagy fölsőbb hatalom tétetett el láb alól. A befogott, bezárt személyek előtt nem volt kétséges, hogy élve valószínűleg nem fognak szabadulni. Azonnal megkezdődött a verésük, kínzásuk, kínváltásuk. Kínzóik mindenáron el akarták érni, hogy valamiféle szörnyű bűn elkövetését vallják a maguk fejére. Mivel már a kezdetekben megtörtént, hogy a kezelésbe néhányan belehaltak, ezeknek a tetemét nyomban el kellett takarítani. Már ekkor eldőlt, hogy a falu nyugati részében használt dögtemetőben kell elásni őket. Szekereket mozgósítottak általában, Csurogon is meg másutt is magyar ló- és szekértulajdonosokat idéztek be, és parancssal arra kényszerítették őket, hogy hordják a kijelölt helyre a hullákat. A hullák föl- és lerakására természetesen a későbbi sorra kerülőket kényszerítették.

Általában a dögtemetőkben ásták meg a tömegsírokat. Bizonyított, hogy ez történt Csurogon, Titelen, Sajkáslakon, Mozsorban, részben Zsablyán és Kabolban. Ritka kivételként Bezdánban a temető lett az áldozatok végső nyughelye, de ennek az a külön története, hogy a falu szélén, az Isterbácnak⁹ nevezett részen lemészároltakat ott helyben hevenyészve földelték el, s tavasszal a hullabűz elárasztotta a vidéket, a járásközponti Zombor hatósága kénytelen volt intézkedni. Majdnem bizonyosra vehető, hogy Herceg János írónk érdeme, hogy ekkor szabályosan exhumálták a tetemeiket, mind azonosították, s minden tetemet külön sírba temettek el a bezdáni temetőben. Herceg abban az időben Zomborban tagja volt a helyi hatalmi testületnek, befolyásával megakadályozta, hogy a közelben fekvő Bácskertes futballpályáján kerítés mögé zárt helybeli magyarok hatalmas csoportját kivégezzék.

Zomborban is van egy tömegsír az ottani temető közelében, de a legismertebb teljesen hozzáférhetetlen, mert ráépítették a buszállomást. Hasonló történt Járekon. Ott az akkoriban létrehozott haláltáborban elhunytak legtöbbször a temető nagy német kriptáiba dugdosták, majd néhány évvel később a temetőt mindenestül eltüntették – a viszonylag nagy, drága és díszes síremlékeket egy temerini sírkőfaragóval ellopatták

⁹ Nem tartozik kutatásunkhoz, mégis érdemes itt megjegyezni, hogy az Isterbác elnevezésben megőrződött a Duna római neve.

–, s a területet kifarcellázták, majd lakóházakkal beépítették. A tetemek ma is ott nyugszanak a házak alatt. Palánkán a likvidáltak legnagyobb része úgy veszett el, hogy kezüket-lábukat megkötözve csónakba rakták őket, belökték őket a folyó sodrába, majd a csónakot lövésekkel kilyukasztgatták. A helység területén Bakos Pál zsblyai születésű lakos közlése szerint több helyen is van tömegsír, többek között a Bukin, Dunabökény (Mladenovo) felé vezető út elágazása közelében lévő akác-erdőben.

Szabadkán a legnagyobbak a Zentai úti temető mögött vannak egymással párhuzamosan, de félig letakarva városi szeméttel, majd egy részüket le is betonozták.

Többek között Magyararkanizsán, Zentán, Moholon, Péterrévén a Tisza partján a fövényben ásták el a tetemeket. Jó részüket kimosta és elsodorta a víz.

Zsblyán a temetőben lévő kálváriadombhoz vezető keresztút stációi között ásták el őket.

Példának említhetünk néhány más régióban lévő tömegsírt. A bánági Oroszlámoson szintén a temetőben, de közelebből sosem azonosított részén. Torontálvásárhelyen a nyugati falurészen lévő téglagyár gödreiben rejtették el őket. A faluban élt és szintén agyonvert Gachal János református püspök tetemét a nyugati temető árkában ásták el.

Kínzóhelyül szinte mindenütt igénybe vették a községházát, de városhelyen egyéb épületeket, elsősorban börtönt, titkosrendőrségi épületek pincéit, esetleg kocsmákeit, vendéglőkeit, vagy, mint Moholon, egy iskoláét.

Temerinben a községháza és a zárdaépület szolgált erre. Csak a községháza Csurogon, a bánági Oroszlámoson, Torontálvásárhelyen és Nezsényben. Zsblyán a községházán kívül más, a falu központjában álló épületek.

5. A nyomok eltüntetése

A vérengzés elmúltával annak nyomait évekkel később központi utasításra, de helyi kezdeményezésre is igyekeztek minél előbb eltüntetni. A péterrévei tömegsírt a Tisza kimosta, a magyararkanizsait az áltéri erdőben vaddisznók és kóbor kutyák túrták-kaparták ki. A drávaszögi Hercegszöllősön a paplak szomszédságában fekvő egyik telek kertjében ásták el a halottakat, köztük a helybeli Faragó Ferenc református esperest. A megelőző években sok helybeli szerb és zsidó polgár megmenté-

sén buzgólkodott sikeresen, ami nem volt elég ok a megkímélésére. A telket a tulajdonos hamarosan eladta a lakóházzal együtt, a tömegsírnak nem maradt semmi nyoma.

A tömegsírok eltüntetésében nagymester volt a titói éra újvidéki hatósága. Több egykorvoltról van tudomásunk, de egy sincs már. A valamikor magyarul Kátyi-erdő, szerbül Rajina šuma néven ismert, a város lakóterületén kívül eső területen, a Ferenc József-csatorna torkolatán túl volt egykor az erdőben a városi lövölde. Ott sokszor folyt tömegek halomra lövése. A tetemeket a helyszínen ásták el föltehetőleg több tömegsírba. Ezt szerb kutatók is állítják azon oknál fogva, hogy a város szerb polgári lakossága közül is ott gyilkoltak sokakat halomra. Ma azon a helyen van a Duna–Tisza–Duna-csatorna újvidéki szakasza a torkolattal, a kőolaj-finomító, egy malom a tárolóival és más hasonló objektumok is. Építésük folyamán megtörtént, hogy az ott dolgozó kubikusok kiásták a tömegsírokat. Ilyenkor azonnal ott termettek a rendőrség emberei, a munkásokat néhány napra hazaküldték, s ez idő alatt a csontokat eltakarították. Egyes értesülések szerint a csontok a városi múzeum pincéjében ládákbán várják sorsukat.

Az 1965-ös és az 1971-es nagy áradások után Újvidék mellett is tetemesen megerősítették az árvédelmi töltést, néhány helyen áthelyezték a korábbinak a nyomvonalát. E hatalmas talajmunkák közben előke-rültek tömegsírok, s ezekről a hatóság a föntebb leírt módon rendelkezett. A Horgász-sziget területén is voltak tömegsírok, ezeket állítólag a nagy áradások idején mosta el a víz, kisebb-nagyobb partszakadásokkal. Egyébként az újvidéki áldozatokról egyes szemtanúk azt állították, hogy sokak tetemét teherautókon az Újvidék és Szabadka közötti akkori műút Szenttamás és Bácsfeketehegy közötti szakaszának jobb oldalán álló akácerdőben ásták el.

Külán sem lehet már tömegsírt találni. Tudjuk az egyik legnagyobból, hol volt. Egy nagy bombatölcsér szolgált a tetemek elásására, de később házakat építettek fölibe.

Szenttamáson tömegsírok egy részét kiásták alapozáskor, amikor a község a katolikus temető halottasházát építtette föléje, más része föltehetőleg érintetlen még.

Mindezek ismeretében a tömegsírokról tudni kell, hogy módszeresen alig-alig foglalkoztak velük kutatók, inkább csak érintőlegesen. Saját adataim szerint az egész egykor volt Jugoszlávia területén az alábbiakat lehet felsorolni. Erről azonban meg kell jegyezni, hogy szabályos sírföltárási szándékkal eddig egyetlen kapavágást nem tett senki, egyet-

len tömegsírnál sem. Alapos vizsgálattal az itt következő táblázatban említett helységek némelyikéről esetleg kiderülhet, hogy téves, meg kell azonban jegyezni, hogy tárgyi bizonyítékunk – egy koponya-, kar- vagy lábszárcsont, éppen a tudományos föltárás, valamint egy akárcsak hevenyészett próbaásás elmaradása miatt is – egyetlenegy tömegsírból sincsen.

Magyar áldozatokat rejtő tömegsírok föltehetően az alábbi helyeken vannak:

Sor-szám	Helységnév	Sor-szám	Helységnév
Szerémség (Srem)		29	Csantavér (Čantavir)
1	India (Indija)	30	Csurog (Čurug)
2	Maradék (Maradik)	31	Gombos (Bogojevo)
3	Ürög (Irig)	32	Járek (Bački Jarak)
Drávaszög (Baranja)		33	Horgos (Horgoš)
4	Hercegszöllős (Kneževi Vinoradi)	34	Kabol (Kovilj)
5	Pélmonostor (B. Manstir)	35	Kúla (Kula)
Bánság (Banat)		36	Magyarkanizsa (Kanjiža)
6	Antalfalva (Kovačica)	37	Martonos (Martonoš)
7	Csóka (Čoka)	38	Mohol (Mol)
8	Hódegyháza (Jazovo)	39	Mozsor (Mošorin)
9	Kisoroszi (Rusko Selo)	40	Nagyfény (Žednik)
10	Magyarcsernye (Nova Crnja)	41	Óbecse (Bečej)
11	Muzslya (Mužla)	42	Palánka (Bačka Palanka)
12	Nagybecskerek (Zrenjanin)	43	Péterréve (Bačko Petrovo Selo)
13	Nagykikinda (Kikinda)	44	Sajkáslak (Lok)
14	Nezsény (Neuzina)	45	Szabadka (Subotica)
15	Oroszlámos (Banatsko Arandjelovo)	46	Szenttamás (Srbrbran)
16	Padé (Padej)	47	Szivác (Sivac)
17	Pancsova (Pančevo)	48	Sztapár (Stapar)
18	Perlasz (Perlez)	49	Temerin (Temerin)
19	Tiszaszentmiklós (Ostojićevo)	50	Titel (Titel)

20	Torontálvásárhely (Debeljača)	51	Topolya (Bačka Topola)
21	Törökbecse (Novi Bečej)	52	Tündéres (Vilovo)
22	Törökkanizsa (Novi Kneževac)	53	Újvidék (Novi Sad)
23	Versec (Vršac)	54	Veprőd (Krušćić)
Bácska (Bačka)		55	Verbász (Vrbas)
24	Ada (Ada)	56	Zenta (Senta)
25	Adorján (Adorjan)	57	Zombor (Sombor)
26	Bajmok (Bajmok)	58	Zsablya (Žabalj)
27	Bácsföldvár (Bačko Gradište)		
28	Bezdán (Bezdan)		

A Horvátország területén likvidáltokról dr. Horváth László, a műszaki tudományok doktora és dr. Bognár András horvátországi akadémikus, történész készítettek átfogó tanulmányt, amelyben 946 áldozat neve szerepel helységenként felsorolva. A leírásukat véve alapul a saját megítélésem szerint vettem ki közülük a táblázatba foglalt helységeket, föltételezésem szerint ezekben bizonyára van tömegsír. Szerintük az alábbi helységekből likvidáltak magyarokat a táblázatban említettek mellett: Kiskőszeg (Batina), Bellye (Bilje), Dárda (Darda), Csúza (Suza), Vörösmart (Zmajevac), Csáktornya (Čakovec), Diakovó (Đakovo), Eszék (Osijek), Belovár (Bjelovar), Garešnica, Grubino Polje, Nagypiszanica (Velika Pisanica).

A szerbiai tömegsírokról írt rövid megjegyzést mgr. Bozóki Antal ügyvéd az alább mellékelt írásában. Bozóki az egyetlen délvidéki jogi végzettségű szakember, aki évtizedek óta módszeresen foglalkozik a délvidéki vérengzés kutatásával és jogi vonatkozású elemzésével, amellyel, hogy ügyvédként számtalan rehabilitációs eljárásban képvisel ügyfeleket a likvidált áldozatok leszármazottjai által kezdeményezett bírósági ügyekben. Az írásában említett Danas az egyik ismert belgrádi szerb nyelvű napilap.

Íme Bozóki ügyvéd írása:

„Az Igazságügy-minisztérium azt állítja, hogy a titkos sírok feltárásának bizottsága befejezte a munkát, ami miatt létrehozták

Megtaláltak minden titkos sírhelyet

Belgrád – Az 1944. szeptember 12. után megöltek titkos sírjai feltárásának állami bizottsága nem szűnt meg, hanem befejezte azt a

munkát, ami miatt 2009-ben létrehozták és ennél fogva nincs szükség a további működésére – mondták a Danasnak az Igazságügy-minisztériumban.”

«Slobodan Marković, a Bizottság elnöke 2016 februárjában átadta az Igazságügy-minisztériumnak a Bizottság munkájára vonatkozó végső jelentését (záradékait), megállapítva, hogy a Bizottság befejezte a munkáját, ami miatt nincs szükség a további működésére, és hogy a testület 2015 végén formálisan is megszűnt létezni. A Bizottságot, tehát, figyelembe véve ezt, nem szüntették meg, hanem mivel befejezte a munkáját, amit maga a Bizottság állapított meg, megszüntette a működését», közölték az Igazságügy-minisztériumban.

A Minisztérium állítása szerint, minden adatot, amely a Bizottság internetes honlapján található, elküldenek a szerbiai levéltáraknak, hogy a bíróságok számára hozzáférhető legyen minden szükséges információ, amely lényeges az általuk folytatott eljárásokban.

„A Bizottság a munkáját függetlenül és önállóan végezte, az Igazságügy-minisztérium kötelezettsége volt, hogy adminisztratív támogatást biztosítson a Bizottság munkájához. Pontosabban, a Minisztérium a Bizottság elnökének ajánlására alkalmazott és fizetett egy személyt, aki segített a Bizottság tevékenységének megvalósításában”, mondják az Igazságügy-minisztériumban.

Az 1944. szeptember 12. után megöltek titkos sírjai feltárása állami bizottságának felállítására a szerb kormány 2009. július 9-i határozata alapján került sor. A bizottság egyik tagja Slobodan Homen, az Igazságügy-minisztérium államtitkára volt, aki biztosította is az eszközöket a testület munkájához.

A bizottság azoknak a titkos síroknak a megtalálásának és megjelölésének feladatával lett létrehozva, amelyekben az 1944 szeptemberétől kivégzettek holttesteinek vannak, hogy elvégezze az összes sírhely felderítését és megjelölését, valamint hogy megállapítsa az 1944 szeptemberétől kivégzettek pontos számát.

V. Jeremić

Danas, 2016. június 16. 7.

http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/pronadjene_sve_tajne_grobnice_.55.html?news_id=322010

Fordította: Bozóki Antal

Kapcsolódó írás:

V. Jeremić: Komisija za tajne grobnice više ne postoji [Megszűnt a titkos sírok feltárására felállított bizottság]. Danas, 2016. június 15. 7., vagy

http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/komisija_za_tajne_grobnice_vise_ne_postoji_.55.html?news_id=321949

Megjegyzés:

A Danas c. belgrádi napilap írásai után jó lenne tiszta vizet önteni a pohárba:

Nyilvánosságra kellene hozni a Slobodan Marković, a Bizottság elnöke által – az idézett írások szerint – 2016 februárjában az Igazságügy-minisztériumnak átadott, a Bizottság munkájára vonatkozó végső jelentését (záradékait).

Megválaszolni a kérdést, hogy valóban megtalálták az 1944. szeptember 12-e után megöltek titkos sírjait? Feltárára kerültek ezek a sírhelyek, és hogy elkészül-e az áldozatok teljes névsora?

Lesz-e illetékes, aki ezeket a kérdéseket megválaszolja, vagy újságíró, aki kikutatja?”

6. Emlékhelyek

Az 1990 őszén rendezett első, a vérengzéssel összefüggésben álló megemlékezések óta elég sok helységben állítottunk már emlékjelet. Legutóbb Titelben, 2016. október 15-én. Temerinben volt a legelső megemlékezés, majd Újvidéken. Az ez utóbbi helyen állított első jeleket, száz kicsi és egy nagy keresztet, órákon belül, már aznap, az éj leple alatt, titokban eltakarította a rendőrség. Újvidéken a tizenharmadik emlékkereszt maradt meg, s áll még napjainkban is föl-föjlújított, földbe ásott tövével. Ez a része ugyanis teljesen elkorhadt már. Onnan tudjuk, hogy a tizenharmadik, mert a harmadikként állított, majd a következő években a többire is rendre ráírtuk, hányadik. Az első években készülte-

ket mindannyiszor szigorú, de távolról, majdnem diszkrétnek mondható rendőri megfigyelés mellett tettük a helyükre. A szigor azonban az évek során egyre enyhült, jórészt annak köszönhetően, hogy a helyi hatóság képviselői egyre több helységben képviseltették magukat a kegyeletadási rendezvényeinken, majd 2013-tól kezdődően majdnem teljesen megszűnt az ilyesfajta provokáció. A rendőrség tetteket sosem talált. A jelzett évtől kezdődően nyilván azért maradt el az emlékjelek rendszeres tönkretétele, mert abban az esztendőben Belgrádban és Csurogon Áder János és Tomislav Nikolić, a két állam államfője nagyjából helyére tette a második razzia kezelését. Hatalmas lépés volt ez a két nemzet és a két állam olyannyira szükséges megbékélése felé, noha sok tennivaló van még, ez kiderül e tanulmányból is.

A két államfő találkozásának köszönhetően, mint fõntebb már írtuk, csakugyan lényeges változás következett be Szerbiában a háború végi magyarellenes atrocitások értékelésében. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a föltárást és a földolgozást, valamint az emlékjelek állítását befejeztük. Annak ellenére sem, hogy a két állam tudományos akadémia-ja által létrehozott bizottság is befejezettnek minősítette a munkáját.

Elmaradhatatlan feladataink felsorolását kezdjük a már említett exhumálással. Meg kell bizonyosodni afelől, melyik föltételezett tömegsír csakugyan az, aminek mondjuk. Némely esetben ez nem okozhat gondot, hiszen bizonyos például, hogy a temerini, a szabadkai, a bajmoki, a zsablyai emlékhely megjelölése nem téves, még ha nem is szedtek ki a földből egyetlen emberi csontot sem. Más kérdés, hogy a megjelölés módja mindenütt méltó-e az áldozatokhoz. A fõntebb említett Csurogon, Szabadkán, Temerinben, Bezdánban és még néhány helyen említettek nyilván a méltóakhoz tartoznak. Nem méltóak többen vannak. Említsük csupán a zsablyait, mozsorit. Fõl sem tudnám sorolni azokat a helységeket, ahol még méltatlan sincsen. Számba kellene venni ezeket is, mint ahogyan mindazon helységeket, ahol van. Csupán azért, hogy magunk is tudjuk.

Újvidéken valójában nincsen olyan emlékmű, amely az 1944 őszen és 1945 elején a városban lezajlott magyarirtásra utalna. A megemlékezések helyszínérõl is tudni kell, hogy semmi vonatkozásban nincs összefüggésben a vérengzésekkel. Az a hely a Futaki úti katolikus és református temető elhagyatott vége volt valamikor. Az első világháború idején katonatemetővé lett. A királyi Jugoszlávia idején még viszonylag épen megmaradt, a titói korszakban azonban teljesen tönkretették, városi szeméttelként használták. Mint fõntebb említettük, a városban valaha

volt tömegsírok eltűntek. Az 1990-es első megemlékezés előtt az eseményt szervező Papp Ferenc döntött úgy, hogy itt tartsuk meg. Jó heti munkával, több rakomány hulladék és szemét eltakarítása árán önkéntesekkel alkalmassá tettük a helyet. A hulladék alól előkerült a katonatemető központi emlékművének, egy turulszobornak a fejetlen maradványa és alapzatának a csonkja. Az alapzatot kissé kijavítottuk, és a csonka szobrot ráhelyeztük. Köré állígtattuk a szemét alól előkerült néhány katonasír kőből faragott maradványát. Ez a szobor és a síremlékmарadványok alkotják a második újvidéki razzia elsősorban magyar áldozatainak az „emlékművét”. Erről a szégyenletes és méltatlan állapotról tájékoztatta Makovecz Imre építőművészt 1999-ben a már említett Papp Ferenc. A következő évre a művész elkészítette és a megemlékezések szervezőinek rendelkezésére bocsátotta ingyen az azóta eléggé ismertté vált, Makovecz-toronymnak nevezett méltó emlékmű komplett tervét, az emlékmű azonban azóta sem épült föl.

Az ügy részletei meghaladják e tanulmány kereteit.

Maradjunk mégis néhány mondat erejéig ennél az újvidéki helyzetnél.

Azok az épületek, amelyekbe a halálra szánt embereket összegyűjtötték, ahol kínozták, majd leöldösték őket, nem alkalmasak arra, hogy oda helyezzünk egy méltó emlékjelet, noha egy-egy táblával jelezni lehetne, mi zajlott le bennük a második razzia idején. Az egyik legnagyobb és legismertebb kínzóhely a város szélén, a Duna partján elterülő folyamórségi kaszárnya. Elképzelhető ugyan, hogy kaszárnyába, alig látogatható környezetbe dugjunk el egy ilyen műtárgyat, de ez legfeljebb egy falra szegezett tábla lehetne. Az egyik legismertebb kínzóhely ma képtárként szolgál, s ez is nagy épületek közé van ékelve, tehát ide sem való méltó emlékmű. Annak meghatározására, hogy hova kell állítani, analóg példaként szolgál az a tény, hogy hol áll a városban lezajlott első razzia emlékműve. Azé a razziáé, amelynek terhe a mi lelkünket, magyarokét nyomja.

Köztudomású, hogy ez az 1942 januárjában lezajlott vérengzés Cseres Tibor művei hatására Hideg Napok megnevezéssel került a magyar köztudatba. Jó két évtizeddel lezajlása után épült meg az emlékműve a város szívében, a Duna partján, de nem azon a szakaszon, ahol az áldozatok tetemét jég alá csúszttatták, vagyis a városi strandon, hanem annál vagy egy kilométerrel lejjebb. Éppen azért, hogy minél jobban szem előtt legyen. A város neves szobrászművésze, Jovan Soldatović tervezte. Közel esik a Péterváradra vezető híd újvidéki hídfőjéhez. Igaz-e

vagy csupán mese, hogy a művésznek a tervezés idején fölrótták, hogy túl messzire tervezi a hídtól, jobban szembe ötlene, ha közelebb kerülne hozzá. Mire ő azt válaszolta, hogy a közelebbi helyre szükség van a másik emlékmű számára.

A magam részéről mindezen tényeknek és még sok másnak az ismeretében az a határozott véleményem, hogy előbb vagy utóbb Újvidéken föl kell állítani a Makovecz-tornyot. A csaknem három évtizede szervezett megemlékezések helyszínén. A legfőbb kifogás eddig az volt ellene, hogy túl magas. Mellette érvelvén nekem az erre a válaszom: lehet alacsonyabb, de akkor tegyük oda a másik mellé.

A többi emlékjelről szólva mindenekelőtt tudni kell, hol van és hol nincsen még. Nem csupán a tömegsírokra gondolunk, hanem – mint fentebb is említettük – a kínzó- és a vesztőhelyekre. Egy ilyen hely például az igen félreeső faluban, a Duna mellett fekvő, majdnem kizárólag szerb népesség által lakott Dunagárdony (Gardinovci). Itt, a folyó partján valóságos embermészárszék működött a vérengzés idején. A környező falvakból tömegesen hordták ide a halálra szánt magyarokat, s vagy már a parton kivégezték őket, majd tetemüket csónakon behordták a víz sodrásába és ott belelöködtek őket, vagy pedig a csónakokban végeztek velük, s tették a tetemekkel ugyanazt. Akárcsak a tömegsírokat, először az ilyen helyeket is számba kell venni: hol vannak, s eldönteni, melyeket kell okvetlenül megjelölni, illetve hol kell helyi jellegű éltő emlékművet állítani.

Forrás- és irodalomjegyzék:

1. Dr. Balla Ferenc és Dr. Balla István: A bezdáni vérengzés, 1944. Panonia-Print, Topolya, 2013.
2. Bozóki Antal: A háborús bűnösség terhe. Eltörölték, megszüntették? Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2017.
3. Broz, Josip Tito: Összes művei. 20. kötet. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986.
4. Cseres Tibor: Vérbosszú a Bácskában. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1941.
5. Csorba Béla (szerk.): Rémuralom a Délvidéken. Atlantis, Újvidék, 2004.
6. Híd, Irodalom, művészet, társadalomtudomány. Folyóirat. Újvidék, 1996. december.
7. Jurčević, Josip: Prikrivena stratišta i grobišta. Dokumentacijsko i informacijsko središte, Zagreb, 2012.

8. Kepecs József szerk.: A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai. (1880–1941) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1998.
9. Kasaš, Aleksandar: Mađari u Vojvodini 1941–1946. Filozofski fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 1996.
10. Matuska Márton: A megtorlás napjai. Forum Könyvkiadó – Magyar Szó, Újvidék, 1991.
11. Matuska Márton: Negyvenöt nap negyvennégyben. Magyar Szó napilap, tárcasorozat, Újvidék, 1990. X. 14. – 1991. II. 27.
12. Matuska Márton: Hová tűntek Zsablyáról a magyarok? A VMDP Történelmi Bizottsága kiadása, Temerin, 2004.
13. Matuska Márton: Az elhallgatott razzia. Vérengzés Újvidéken (1944–1945). Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2014.
14. Mojzes Antal: Tömegsíról emléketemető. Bajmok 1944–2014. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2015.
15. Molnár Tünde: Elhurcolások. Gombos 1944. november. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2012.
16. Perović, Latinka: Između anarhije i autokratije. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2006.
17. A. Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.
18. Szloboda János: Zentán történt '44-ben. Történelmi esszé. Kráter, Pomáz, 2005.

A fasizmus visszakisértése

Absztrakt: A most novemberi évfordulók elgondolkodtatóan más megvilágításba helyeznek sok mindent. A fasizmussal kapcsolatos évfordulók nemcsak emlékeztetnek arra, hogy az emberiség nagy elméi által összeírt könyvtárnyi könyv csak részben tudja megmagyarázni tömegek és értelmes emberek hogyan tudtak hinni egy ilyen örülségben, hanem reflektorfénybe állítanak egy mai kettősséget. Egyrészt a mai jelenségek demonstrálják hogyan indul el a fasizmus, másrészt a történelem figyelmeztet bennünket arra, hogy ha ezeket a mai jelenségeket nem fékezzük meg, azok a fasizmushoz vezethetnek. Az októberi forradalommal kapcsolatban pedig az helyez más megvilágításba sok mindent, hogy ma az orosz-amerikai viszony olyan kielezett, mint a hidegháború idején volt.

Ez év novembere tanulságos történelmi évfordulókkal van tele. November 5.: 80 éve annak, hogy Hitler meghirdette a világ meghódításának programját. November 7.: az októberi forradalom századik évfordulója. 75 éve, hogy 1942. november 8–12.: az angol és amerikai csapatok partra szálltak Marokkóban, Algériában és Tunéziában. November 20.: 75 éve annak, hogy megkezdődött a német hadtest bekerítése Sztálingrádnál és annak, hogy Rommel afrikai hadtestét visszavetették arra a pontra, ahonnan hódítása elindult.(Churchill a II. világháborúról szóló több kötetes munkájában az 1942. novemberi eseményeket taglaló IV. kötetének a Sorsforduló címet adta.)¹ Vagyis összeomlott a világ meghódításának terve, hogy ettől kezdve már csak a „rugalmas elszakadás” és a „taktikai frontlerövidítés” jöjjön, mert csak idő kérdése volt, hogy a szovjet csapatok mikor érnek Berlinig, és mikor találkoznak a másik oldalról érkező szövetséges csapatokkal.

Az évfordulók kiváltotta elgondolkodásban elsősorban arra kell felfigyelnünk, hogy a fasizmusról könyvtárnyi tanulmány készült, úgyhogy szinte már semmi újat nem lehet mondani. De ugyanakkor arra is felfigyelhetünk, hogy ez a sok tanulmány nem tudja teljesen megmagyarázni sem azt a elvakult hitet, amely a fasizmus híveit jellemezte, sem azt, hogy a tömegek miért fogadták el és túrték olyan sokáig. Ugyanakkor fel kell figyelni egy sajátos kölcsönhatásra. Ma a fasizálódás számtalan jelét és fokozatát látjuk. És ezek a jelenségek érthetőbbek lesznek, ha a fasizmus történelmét vizsgáljuk. De érvényes fordítva is: jobban megértjük a fasizmus jelentkezését, ha a mai jelenségeket látjuk.

A mai fejlemények azonban más megvilágításba helyezik az októberi forradalmat is. Főképp, ha azt látjuk, hogy valamikor a két társadalmi rendszer szembekerülésével magyarították a szovjet–amerikai ellentétet. A rendszer azonban közben eltűnt, de

* Bálint István, nyugalmazott újságíró, publicista, Újvidék

¹ Vinston S. Čerčil: Drugi svetski rat, IV. kötet, Prosveta, a 602. oldaltól, Rommellel kapcsolatban lásd: Kenneth Macksey: Rommelov afrički korpus, Alfa, Zagreb, 1974. A sztálingrádi csatáról pedig sokan írtak. A legteljesebb forrás: G. K. Zsukov: Emlékek és gondolatok, Kossuth Könyvkiadó, 1976.

ugyanúgy kialakult az orosz–amerikai ellentét. Tanulmányom ezekkel a jelenségekkel kíván foglalkozni.

Kulcsszavak: fasizmus, Hitler, Sztálin, világuralom, fasizálódás

1. Az örület

A fasizmusnak (itt mellőzzük azt, hogy a fasizmus meghatározást csak Mussolini használta, a hitleri fasizmust már – annak alapján, hogy Hitler pártját úgy hívták, hogy Nemzetiszocialista Munkáspárt – náci-fasizmusnak mondják) számtalan megfogalmazása van. Íme néhány közülük. A fasizmus „ez a kapitalizmus sans phrases, piac és politika nélkül, de demagógiával és kultusszal”. „A fasizmus nem a monopolista kapitalizmus ‘természetes’ terméke, sem logikus következménye a lekésett nemzetek állama történelmének, sem a középosztály kanalizált ellenállása. A fasizmus a kapitalizmus megmentése kísérletének sokkal bonyolultabb terméke, amelynek okait a XX. század korszakos gazdasági, politikai és kulturális ellentmondásaiban kell keresni.” „A fasizmust úgy határozhatjuk meg, mint a kispolgári tiltakozó mozgalom egyik tipikus termékét, amely a középrétegek társadalmi lecsúszása ellen irányul, a szocializmus, mint legfőbb veszély ellen, és a polgári demokrácia, mint a lecsúszás állítólagos oka ellen, amely képes ideológiájával mozgósítani más elégedetlen társadalmi csoportokat.” (A legutóbb idézett szerző, Pascal Ory polgári vallásnak nevezi és ebből vezeti le tekintélytiszteletét.) De rábukkantunk egy olyan meghatározásra is, amely szerint „A fasizmus egy pontosan meghatározott doktrína és politikai gyakorlat, amely napjainkban csak arra szolgál, hogy minősítsünk egy diktatúrát bárhol a világban.”²

Még több kísérlet van a fasizmusnak és a vele járó elvakultságnak a megmagyarázására. A marxisták elméletétől, amelynek első megfogalmazását még Rosa Luxemburg adta meg, Lukács Györgyig, aki: Az ész trónfosztása c. hatalmas művében nemcsak a fasiszta ideológia filozófiai történelmét írja le, hanem ismerteti magát ezt az ideológiát is, megállapítva: „Maga a német fasizmus eklektikus szintézise valamennyi

² Az idézetek forrásai a megemlítés sorrendjében:

Wolfgang F. Haug: Ideologische Komponenten in den Theorien über den Faschismus, a Das Argument 33. száma, 16. old.

Todor Kuljić: Fašizam, Nolit kiadás, 34. old.

R. Kühnl: Formen bürgerlicher Herrschaft, 99. old.

Pascal Ory: Du fascisme, Histoire de la dire c. folyóirat, 2014. június 1-i szám.

reakciós tendenciának, amelyek Németország sajátos fejlődése következtében itt erősebben és határozottabban fejlődtek ki, mint más országokban.”³

De az írók is megpróbálkoztak vele. (Thomas Mann például azt írta róla, hogy a fasizmus „korunk betegsége, amely mindenütt jelen van, és amelytől egyetlen ország sem mentes”.) A már idézett Todor Kuljić ezt a hihetetlen gazdagságú irodalmat így foglalta össze: „Azt a több száz művet, amely csak német nyelven megjelent a fasizmusról, formálisan kétfajta elméletre oszthatnánk fel: egyrészt arra, amely döntő szerepet tulajdonít annak a társadalmi-gazdasági helyzetnek, amelyben a fasizmus született, a másik elmélet pedig elhanyagolja ezt a társadalmi tényezőt és általános nemzetiszocializmusként magyarázza a fasizmust, a spanyol vagy usztasa fasizmust vezérek beteg és dinamikus személyiségével, a politikai helyzet véletlen alakulásával vagy éppen azzal, hogy 1908-ban a bécsi művészeti akadémia elutasította Hitlert a felvételin.”⁴

Be kell azonban látnunk, hogy a fasizmus olyan elképzelhetetlen elemeket tartalmaz, olyan elvakultsággal jár, hogy azt már nem lehet nemcsak megmagyarázni, hanem még józan ésszel felfogni sem. Mert nyilvánvaló, hogy csak beteg elme képzelhette, hogy Németország meghódíthatja az egész világot. Hitler elképzelése ugyanis az volt, hogy elfoglalják egész Európát, hogy biztos és zavartalan hátországot teremtsenek maguknak. (Ami nagyjából sikerült is nekik.) A következő lépésnél azonban már változott a sorrend. Mivel Anglia elfoglalása sok időt kívánt volna, Hitler későbbre halasztotta, hogy a következő lépés a Szovjetunió megszállása legyen. Közben elfoglalják Észak-Afrikát is. Hogy utána a német csapatok meginduljanak két irányból. Az egyik irány Bakuból, a másik irány pedig Egyiptomból, hogy Indiában találkozzanak a japán csapatokkal. Ez az őrült terv tartalmazta még az USA legyőzését is, hisz Hitler külön parancsot adott az angol hadihajók kímélésére, mert azok segítségével akarta térdre kényszeríteni az USA-t.

Még nagyobb őrültség kellett ahhoz, hogy ne ismerje fel és ne vallja be, hogy a Sztálingrádnál (utána kellett még a kurszki csata is, hogy a német hadigépezet gerince megroppanjon) és az Észak-Afrikában elszenvedett vereséggel a terv összeomlott. Sőt mindvégig bízott abban, hogy a szovjet csapatok előrenyomulását megállíthatják, kezdetben,

³ Lukács György: Az ész trónfosztása, Negyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, 556. old.

⁴ Todor Kuljić, i. m., 13. old.

hogy a szövetséges csapatok partraszállását meghiúsítják, majd később előrenyomulásukat megállíthatják. Sőt azt hitte, hogy a háború sorsát még megfordíthatja akkor is, amikor a szovjet csapatok már Berlint lőték.

Még nagyobb örültség volt, hogy annyi államférfi hitt Hitler győzelmében. (Feltételezhető, hogy sokan nem is látták elég világosan a hitleri rendszer borzalmait. Jellemző, hogy Sztójay magyar miniszterelnök akkor mondta, hogy a háború befejezése után meg kell oldani a zsidókérdést, amikor már tudhatta volna nemcsak azt, hogy ez a háború elveszett, hanem azt is, hogy a német haláltáborok már javában dolgoznak a „végleges megoldáson”.⁵

De még nagyobb örültség volt, hogy ott tolongtak Hitler körül kegyeit keresve. Mert az még talán megmagyarázható, hogy bizonyos területek visszacsatolása érdekében Horthy azt bizonygatta Hitlernek, hogy Magyarország 36.000 zsidót küldött munkaszolgálatra a keleti frontra, majd megemlítette, hogy egyetlen ütközetben a magyar hadseregnek 14.600 halottja és 30 ezer sebesültje volt a szovjet fronton.⁶ De az már pusztán örültség, hogy a rosszul megszervezett „kiugrás” után Szálasinak ő adta át a hatalmat. Még elképesztőbb örültség volt, hogy Szálasi még hitt a győzelem lehetőségében és azt kérte Hitlertől, hogy minél előbb határozzák meg azt a vonalat, amelynél az oroszokat a hitleri ígéret értelmében megállítják, hogy neki minél nagyobb ország maradjon. Hangsúlyozva, hogy „Bárhon vívjuk meg a döntő csatát, a Dunánál, a Balatonnál vagy Bécs falai alatt, Németország mindig számíthat Magyarországra.”⁷

De a területét veszítő Románia „vezérénel”, Antonescunál már megmagyarázhatatlan, hogy egész addig, amíg meg nem buktatták, még nagyobb határozottsággal bizonygatta, hogy mennyire hisz a német győzelemben és számtalanszor hangsúlyozta: „Németország az egész román népre számíthat.” És a horvát Pavelić sem akart lemaradni, ezért arról szónokolt, hogy „Horvátországban nincs olyan réteg, amely ne ragaszkodna teljes szívvel a Führerhez.”⁸

⁵ Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944 (a Frankfurt am Mainban 1970-ben megjelent mű fordítása), Magvető Kiadó, 1983, I. kötet, 34. old.

⁶ Hitler hatvannyolc tárgyalása, i. m., II. kötet, 84. és 88. old.

⁷ Hitler hatvannyolc tárgyalása, i. m., II. kötet, 393. old. Mondotta ezt 1944 decemberében.

⁸ Hitler hatvannyolc tárgyalása, i. m., II. kötet, 321. és 315. old.

A legérthetlenebb azonban, hogy a tömegek milyen lelkesedéssel fogadták ezt a rendszert és ünnepelték Hitlert. Ennek érzékeltetésére hadd idézzük a regényíró. Frederick Forsyth *Az Odessa ügyirat* c. regényének egyik hőse ugyanis így emlékezik vissza a legendáris hitleri nagygyűlések hangulatára: „Megmutattuk mindenkinek, milyen hatalmas a mi népünk. Maguk, mai fiatalok nem is tudják, milyen az, büszkének lenni, hogy német az ember. Az olyan, mintha tűz lobogna az ember belsejében. Amikor peregtek a dobok és szólt a zene, amikor lobogott a sok zászló, és egy ember mögé sorakozott fel az egész nemzet, mi a világ végére is elmasíroztunk volna.” De tőle származik az a megállapítás is, hogy: „Nagyon szófogadó nép vagyunk. Ebben van az erőnk, de ebben rejlik gyengeségünk is. Ezért vagyunk képesek megvalósítani a gazdasági csodát, míg odaát a britek sztrájkolnak, és ettől tudunk egy Hitler-féle alakot követni még a tömegsírba is.”⁹ (Kertész Imre Nobel-díjas regényírónk regényéből készült filmben mondja Goebbels: „Mi nem erőszakkal kerültünk hatalomra. A német nép maga adta kezünkbe sorsát és mi most elvágjuk a nyakát.”)

De maga Hitler is természetesnek vette ezt a lelkes támogatást, amikor azt említette, hogy az 1928-as korosztályból – tehát akik 16 évesek voltak 1944-ben, amikor már Németország területén folytak a harcok – 370 ezren önként jelentkeztek a hadseregbe. Közben még akkor is bízott a német győzelemben, ezt a hitét arra alapozva, hogy az országban már nincs egyetlen zsidó sem.¹⁰ És csak a végén emlegette, hogy a német nép megérdemli sorsát, ha nincs elég ereje ahhoz, hogy megvalósítsa az ő örült álmát.

Később még foglalkozunk ennek a lelkesedésnek a részleges magyarázatával és azokkal a tényezőkkel, amelyek e lelkesedéstől függetlenül ezt a rendszert fenntartották. Itt elég emlékeztetni arra, hogy Ceausescu sorsa mutatja: a legkegyetlenebb diktatúra is nagyon egyszerűen megdönthető, ha az egész nép ellene fordul. (Az orosz cár is lemondott, amikor a katonák nem voltak hajlandóak a tömegbe löni.) Hitlert viszont lelkes tömegek ünnepelték, még a mi környékünkön is voltak, akik az utolsó percig hittek a német győzelem lehetőségében. A hadsereg gondolkodó és a helyzetet világosabban látó részében is Hitler eltávolításának gondolata a sikertelen merénylettel csak akkor fogant meg, amikor a vég már nagyon is világosan látszott. És az örültséget

⁹ Frederick Forsyth: *Odessa ügyirat*, IPM Könyvtár, 1988, 409. és 130. old.

¹⁰ Hitler hatvannyolc tárgyalása, i. m., II. kötet, 407. és 323. old.

tetézi, hogy ma jelentkezhettek olyan emberek, akik ennek az őrültségnek a szellemében még élesztgetik is a fasizmust.

2. A nacionalizmus

A vezetők irracionális viselkedését aránylag könnyű megmagyarázni: a hatalom szédülete elég ahhoz, hogy akár ténylegesen, akár csak megjátszva, a tömegek megdolgozása érdekében lelkesedni tudnak őrültségeikért is. A tömegek ilyen irracionális viselkedését, amely napjainkban is a nacionalizmus martalékává teszi ezeket a tömegeket, már nehezebb megmagyarázni. Sőt még a nacionalizmus hatását is legalább részben meg lehet magyarázni, de ott van még a tömegek csodavárása, ennek hatására vezérkeresése és egy vezér mögé való felsorakozása is, ami magyarázatra szorul. Így a könyvtárnyi anyag, amelyet okos elmék összeírtak, csak nagyon is részleges magyarázatot ad.

A jelenség megértésében legtovább ment Erich Fromm (akinek megértésre és megmagyarázásra irányuló kísérletével később még foglalkozunk), aki *Menekülés a szabadságtól* című művében leírta: „A mennyország végérvényesen elveszett, az egyén maga maradt és szemben áll a világgal – idegenként bevetve a végtelen és veszélyes világba. Az új szabadság elkerülhetetlenül a bizonytalanság, a tehetetlenség, a kétely és a nyugtalanság mély átérzését kelti. Ezt a bizonytalanságot enyhíteni kell, ha azt akarjuk, hogy az egyed sikeresen tevékenykedjen.”¹¹ Ezért kapaszkodik felette álló eszmékbe, veti alá magát a vezéreknek vak hittel, a szabadságtól menekülve ragaszkodik ezekhez az eszmékhez, követi a vezéreket, hogy megtalálja helyét ebben a világban, úgy érezze, hogy tartozik valahova, nincs egyedül, biztonságot találjon a sok bizonytalanság világában, minden nap úgy keljen fel, hogy képes legyen beállni abba a taposómalomba, amit az élet jelent.

Mi nem hisszük, hogy ennél többet mondhatunk. De a nacionalizmus mai éledezése alapján könnyű megállapítani, hogy a fasizmus előretörésének egyik titka az a hatás, amelyet a nemzet képes az emberekre gyakorolni, elsősorban motiválni tudja őket arra, hogy gyilkoljanak, és képesek legyenek meghalni, ami a mi szempontunkból azért lényeges, mert a fasizmus a nacionalizmusnak egyik végletes formája. Ez a mechanizmus ugyanis végletes hatását abban érte el, hogy a japán kamikazék vállalták, hogy életük árán támadnak és a mai öngyilkos me-

¹¹ Erich From (Erich Fromm): *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd, 1964, 72. old.

rénylők képesek magukat felrobbantani. (Bár mindkét esetben tudnunk kell, hogy a háttérben ott vannak azok a lelkiismeretlen emberek, akik halálba küldik a kamikazékat és az öngyilkos merénylőket, de ők még utána is sokáig éltek és élnek.)

Én fiatalkoromban, amikor még minden ember zseninek érzi magát, kísérletet tettem annak a mechanizmusnak a megfejtésére, amely Petőfivel leírta: „Sehonnai bitang ember,/ki most, ha kell, halni nem mer,/kinek drágább rongy élete,/mint a haza becsülete”, hogy ettől kezdve a naív fiatalember magában hordja a halált és amely értelmes embereket rábír nemcsak a gyilkolásra, hanem a halál önkéntes vállalására is. Egykor írtam egy könyvet, amelyet a Fórum könyvkiadó el is fogadott és beiktatta évi kiadói tervébe. Időközben azonban a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottsága hozott egy határozatot a nacionalizmus ellen. És a könyvkiadó megijedt, hogy erre a könyvre is rávetülhet a nacionalizmus gyanúja, mert végső következtetése az volt, hogy a marxizmus lebecsülte a nemzet hatását. (Ennek a gondolatmenetnek a rövid változatát azonban megírtam a Praxis c. akkori legtekintélyesebb jugoszláv folyóiratban és elmondtam egy magyarországi tanácskozáson.)

A nemzet hatását jelentő mechanizmusból megfejthető két dolog. Az egyik az, hogy az ember első igazán emberi tette az volt, hogy a férfiak körbefogták a nőket és gyerekeket azzal az eltökéltséggel, hogyha kell, életük árán is megvédik őket. (Még a legbékésebb állat, az antilop csordája is agyontapsná a legvérengzőbb vadállatot is, ha mindegyik egyed nem a saját életének megmentését, hanem az ellenség elpusztítását látná célnak.) A természetes kiválasztás azonban gondoskodott arról, hogy csak azok maradjanak meg, akik a nőket és gyerekeket meg tudták menteni, hogy aztán ennek az önfeláldozásnak a képessége megmaradjon az emberben. A nacionalizmus lelkiismeretlenül igénybe veszi ezt a mechanizmust.

A másik elem, amit a könyv megfejthetőnek ítélt, az volt, hogy mi csak szűrőkön át látjuk a világot. A valóság ugyanis nem az, amit mi látunk, hanem az, hogy még a tű fokán is ki tudja hány atom van örök mozgásban. Olyan atom, amelyben sokkal több az üresség, mint a részecskék tömege, mi mégis csak a tű fokát látjuk. Mert csak bizonyos hullámhosszakon látunk, hallunk, tehát a világból csak azt látjuk, halljuk, ami ezeken a hullámhosszakon látható és hallható. És a nemzet is egy szűrő, ami azt jelenti, hogy a világot csak úgy látjuk, ahogyan a szűrő megengedi, és csak annyit látunk, hallunk belőle, amennyit ez a szűrő átenged. (A török szultánok a mi számunkra kegyetlen zsarnokok, a tö-

rökök számára dicső uralkodók. A délszláv népek csak saját áldozataikat látják, azt nem, amit ők okoztak a testvérnépeknek stb.)

Mindez meg az a többi, amit a könyvtárnyi anyag a nacionalizmus megértésének kísérletével tartalmaz azonban csak részleges magyarázat lehet arra, hogy a hazáról, a nemzetről szóló hangzatos szólamok az ismert hatást kifejthetik. (A krónika feljegyezte, hogy egy színész fogadott, hogy teljesen értelmetlen halandzsázással nagy sikert ér el, csak gyakran be kell dobnia a – haza, becsület, nem hagyjuk magunkat – szavakat, és megnyerte a fogadást, fergeteges sikere volt.) Az viszont egyértelmű, hogy a nacionalizmusnak a fajelmélettel való kombinálása nemcsak lényeges eleme és ismérve a nácifasizmusnak (ez a vonás Mussolininál nem volt meg), hanem – a nacionalizmus tanulmányozásával kapcsolatban rendelkezésünkre álló anyag ismeretében – megkönnyíti a fasizmusnak és bizonyos mai jelenségeknek a megértését.

A társadalomtudomány elsősorban azt tudatosította, hogy a nemzetek kialakulása az I. világháborúig befejeződött, és ez a nemzetállamok formájában jelentkezve – a nemzetállam követelése és a meglévő soknemzetiségű birodalom ellenállása formájában – már szerepet játszott a háború kitörésében, annak befejezése pedig a nemzetállamok kialakulását hozta meg egész Európában. (Két illúzióval. Az egyik az, hogy a szerb, horvát és szlovén meg a cseh és a szlovák egy nemzet. A másik pedig az az illúzió, hogy az új államokban a nemzeti kisebbségek épp olyan gyorsan beolvadnak, mint az a korábban nemzetállammá lett nyugat-európai országokban történt.)

Az első világháború „legfilozofikusabb” történésze már felismerte, hogy a háborúban olyan fontos szerepet játszó nacionalizmus már magában hordja a háború lehetőségét és ezzel – ezt már mi tesszük hozzá – alkalmassá válik arra is, hogy a végsőkig fokozva a fasizmus egyik döntő eleme legyen, és ezzel – legalább részben – megadja a magyarázatot arra is, hogyan lehet a nacionalizmus a fasizmus egyik eleme és az egyik olyan tényező, amely a fasizmus hatásához, sőt ahhoz is hozzájárult, hogy olyan sokan elvakultan bízzanak a fasizmus győzelmében, és még életüket is adják ezért a győzelemért. (A tömegeket halálba küldők többsége épp úgy járt el, mint a kamikazékat halálba küldő tábornokok: megpróbálták a vereség utánra is maguknak menedéket és életet biztosítani.)

Ugyanis ezt írja „A korszerű nemzetet egyformán meghatározza a homogén kultúra és az identitás, a közös történelem és a nyelv, meg az eltökéltség, hogy megvédi a határokat, szembeszáll a külső ellenséggel.”

És „Az integrális nacionalizmus úgy határozza meg a nemzet egységét és sorainak összezárását, mint előfeltételét annak, hogy kitarson a nemzeti önfenntartásért folyó harcban.”¹² A már vulgarizált marxizmus kissé leegyszerűsítve, de látta a lényegét. Révai Józsefet, a Rákosi-rendszer főideológusát idézzük: „A burzsoázia mint nemzeti uralkodó osztály minden erőszakszervével, tehát neveléssel is, az elnyomott osztályok öntudatát befolyásolni törekszik. Mint expanzív kapitalizmus úgy a vele versenyző másik ‘nemzeti’ burzsoázia nemzetisége ellen uszít. Ez a nemzeti szellemű nevelés a mai társadalomban. Az elnyomott osztályokból regrutálódik a militarizmusa és így szükséges, hogy az elnyomott osztályok, mint a burzsoáziának más burzsoáziával való harcának a fegyverei, kaphatók legyenek erre a szerepre.”¹³

Kétségtelen, ez a nacionalizmus lényeges szerepet játszott abban, hogy a tömegek olyan lelkesen felsorakoztak Hitler mögé. A németek nemzeti hiúságának tetszett, hogy Hitler meghódította Európát, uralkodóvá tette a német népet. Azt ígérte, hogy „életteret” nyit a németeknek, hogy lélekszámuk gyorsan 100 millióra gyarapodjon. És hogy ez a nacionalizmus még hatékonyabb legyen, megtoldotta a fajelmélettel, az árja faj felsőbbrendűségének hirdetésével, az alacsonyabb rangú fajok leigázásának, sőt egyes fajok kiirtásának elméletével. Hitler azt írta a Mein Kampfban „Minden, ami nem teljes értékű faj – gyom.” Ezért az árják legfontosabb feladata és legfőbb célja a vér tisztaságának a megőrzése. A legmagasabb szintű kultúrát az árják hozták azzal, hogy leigáztak és rabszolgává tettek más népeket. „Az első kultúrák – közli a továbbiakban – ott keletkeztek, ahol az árják találkoztak alacsonyabb rendű népekkel, leigázták őket, rájuk kényszerítették akaratukat.”¹⁴

Az utóbbival kapcsolatban kap szerepet a zsidók kiirtása is. Ez ugyanis kettős formában beépült a hitleri fasizmus csáberejébe. Egyrészt a nacionalizmus hatásának lényeges része az ellenségkeresés. Kell valaki, aki ellen tömöríteni kell a nemzetet, a Vezér mögé állítani a tömegeket, valaki, akit felelőssé lehet tenni minden rosszért, bajért, hogy a Vezér legyen az, aki a tömegeket megvédi mindennel szemben. (Napjainkban látjuk, hogy a világ legszörnyűbb és legbonyolultabb problémájából, a migránskérdésből hogyan lesz egyszerűen az uszítás kedvenc témája.)

¹² Oliver Janc (Janz): 14. Veliki rat, Prometej, 2014, 17. és 23. old.

¹³ Révai József: Válogatott történelmi írások, Kossuth Könyvkiadó, 1966.

¹⁴ Idézve a hitleri fasizmus szerintünk legátfogóbb ábrázolásából: D. Melnyikov–L.Csornaja: Hitler – mítosz és valóság, Kossuth Könyvkiadó, 1981., 50. old.

Sőt van olyan – jogos – vélemény, amely szerint a nemzeti identitást nem valamivel vagy valamikkel, hanem valamivel vagy valakikkel szemben határozzák meg. Másrészt a zsidók kiirtásával bűnrészessé tehetette a tömegeket is, meg a szövetségeseket is, hogy már a megtorlástól félve is a végsőkéig kitartsanak Hitler mellett. (Annak idején volt egy olyan vélemény, hogy a Hitler-barát magyar tábornokok azért rendezték meg az újvidéki és csúrogi razziát, hogy Horthy háborús bűnössé válva ne is gondoljon a kiugrásra.) Wass Albert – akit a magyar irredentizmus jogtalanul ki akart sajátítani, amíg rá nem jött, hogy nem Nagy-Magyarországot akart, hanem a három nemzet önálló Erdélyét és a legkeményebb kritikát adta a visszacsatolásról – írja, hogy a zsidókat szállító vonat még ki sem gördült a vasútállomásról, a zsidók vagyonát máris az utolsó kanálig széthúzták, és egy faluban még tüntetések is voltak, mert a vezetőség a zsidó vagyont meg akarta menteni a kollektív fosztogatástól.

Ez a nemzeti érzelem szerepet játszott abban is, hogy a szövetségesek felsorakoztak Hitler mögé, és az ottani tömegek is lelkesen fogadták Hitlert. Ausztriában hathatott annak érzése, hogy részei lehettek a „nagy német nemzetnek”. Horthyt Hitler mellé állíthatta bizonyos területek visszacsatolása, Pavelicét az önálló horvát állam megteremtése. Ezt csak kiegészítette a hatalom vágya: csak Hitler mellett állva maradhattak vagy kerülhettek hatalomra. Azzal, hogy ez a hatalomvágy szerepet kap Pétaintól Nedićig a csatlós államok vezetőinél is. Még Antonescu is ennek hatására lett Hitler lelkes híve, holott Romániát megcsonkították: nemcsak Magyarország, hanem még a Szovjetunió is kapott román területet.

3. A gazdasági válság

Hogy a fent vázolt nacionalizmus ilyen hatékony legyen, kellett még két egymást kiegészítő tényező. Egyrészt az I. világháború elvesztése és annak következményei a revansizmus vágyától a hadikárpótlás terhén át a gazdasági következményekig, amely sebezhetővé és befolyásolhatóbbá tette a tömegeket. Másrészt a gazdasági válság, amely azok mögé állította a tömegeket, akik nemcsak ígérték a kilábalást, hanem tényleges eredményt is elértek a gazdaság beindításában és ezzel az életszínvonal emelésében, a munkanélküliség csökkentésében.

Az első világháború elvesztésének hatásáról csak annyit, hogy ennek a hatásnak két része van. Az egyik a német katonatisztek jelentős

részének meggyőződése, hogy a hadsereg még harcolhatott volna, esetleg győzelmet, de biztosan kedvezőbb feltételeket harcolhatott volna ki az országnak, ha a politika, a hátszág nem árulja el a hadsereget azzal, hogy a béke érdekében elfogadta a megalázó feltételeket. Ők biztosra veszik, hogy német katona többre képes. (Ismét a regényírók kell segítségül hívnunk, hogy részben ezt a véleményt illusztráljuk, részben a tény is érzékeltessük. Szintén Frederick Forsythe hőse mondja: „Ennek a bolygónak a történetében még nem volt a Waffen SS-nél keményebb, jobban kiképzett, fegyelmezettebb, okosabb, rátermettebb katona.”)¹⁵

Ez a meggyőződés hatással volt arra, hogy a hadsereg Hitler mellé állt, és egészen addig kitartott mellette, amíg a háború elvesztése nem lett nyilvánvaló, és a hadsereg gondolkodó része Hitler meggyilkolásában lássa annak eszközét, hogy a háborút a végső vereség előtt kedvezőbb feltételekkel fejezhessék be. A fent említett hatást csak kiegészítették azok a sikerek, amelyek fél Európa megszállásában igazolva látták a német katona felsőbbrendűségének mítoszát. Magát a meggyőződést pedig táplálta, hogy Hitler a Ruhr-vidék visszaszerzésével, majd fél Európa megszállásával nemcsak a háború elvesztésének hatását tudta érvényteleníteni, hanem a revansizmus megrészesítő hatását is meghozta. A tömegekre pedig nemcsak a győzelmek megrészesítő érzése hatott, hanem az is, hogy megszabadultak a hadikárpótlás terhétől, és még elégtételt is kaptak azért, mert a rájuk kényszerített hadikárpótlás áldozatokkal járt.

Sokkal nagyobb hatása volt azonban a gazdasági válságnak. Mint ismeretes, ez a válság 1932-ig olyan borzalmas pusztítást végzett, hogy abban az évben a részvények 1929. évi értéküknek csak a 20 százalékát érték. 11 ezer bank ment csődbe fizetéképtelenség miatt. Az USA ipari termelése csak 54 százaléka volt az 1929. évinek, minden negyedik amerikai polgár elveszítette munkahelyét stb.¹⁶ Németországban pedig a gazdasági helyzet már 1930-ban lényegesen rosszabbodott, és utána a külföldi tőkebefektetésektől függő, eladósodott német gazdaság még az átlagosnál is nehezebben vészelte át a válságot. Ipari termelése 1929 és 1932 között csaknem a felére csökkent. A munkanélküliek száma már 1929 szeptemberében elérte a 1 320 000 főt, de ez a szám 1931 szeptemberében már 3 millió volt, 1932 szeptemberében meghaladta az 5

¹⁵ Frederick Forsyth i. m., 253. old.

¹⁶ Az összegezést Philippe Gigantes könyvéből vettem át. Lásd Filip Dzigajgentes: Moć i pohlepa, Moć Knjige kiadó, 2003, 202-203. old.

milliót, abban az évben volt hónap, amikor 6 milliónál is több munkanélküli volt. A mezőgazdasági termények ára csökkent, a parasztok tönkrementek. A kiskereskedők, kisiparosok is tönkrementek, mindent felvásároltak a nagy trösztök, áruházak, nagyüzemek.¹⁷

A már említett Erich Fromm is nagy jelentőséget tulajdonít a hitlerizmus feltörésében a gazdasági válságnak. E tényezők és a háborús kárpótlás mellett említi még a monarchia összeomlásával járó megrázódatást és elbizonytalanodást. A gazdasági tényezők közé sorolja még az inflációt is, amely halálos csapást mért a takarékbetétekre, de szétzúzta az állam tekintélyét is. Szerinte az infláció ugyan 1923-ban érte el tetőpontját, de az történt, hogy 1924 és 1928 között éppen javulni kezdett a gazdasági helyzet, mire jött a gazdasági válság, hogy befejezze a bajok halmozódását és minden régi tekintély leomlását, hogy a németeket fogékonyra tegye minden új eszme iránt és mindenki iránt, aki új tekintélyként megígéri minden bajnak az orvoslását.¹⁸

És itt érünk el odáig, hogy a gazdasági válsággal napjainkban gerjesztett nacionalizmus jelentkezése hogyan segít abban, hogy jobban megértsük azt a hatást, amelyet a fasizmus gyakorolt a tömegekre. Azt látjuk ugyanis, hogy a 2008-ban kezdődő és elhúzódó mostani gazdasági válság, a gazdaság lelassulásával, sőt visszaesésével, az életszínvonal elakadásával, sőt a megszorítások kikényszerítésével, a munkahelyek bizonytalanabbá válásával hogyan nehezítette meg a tömegek életét, és ebben a helyzetben a politika hogyan próbál kiutat találni a nacionalizmus szításával.

Az történt ugyanis, hogy a gazdasági válság sok tekintetben megváltoztatta a polgárok életkörülményeit és átalakította a politikát. Legelőször is nyilvánvalóvá vált, hogy a mesterségesen gerjesztett féktelenül pazarló fogyasztás nem tartható fenn, mert részben feléli a Föld tartalékait: ma már augusztus 8-áig elfogyasztjuk mindazt, amit a Föld egy év alatt újratermelni képes, tehát „hitelre élünk”, amit a tömegek ma még kevésbé érzékelnek. Másrészt – és ennek hatása sokkal jobban érződik – ez a pazarló fogyasztás eladósodással jár: az állam és az egyének eladósodásával. Ez viszont takarékoskodásra kényszeríti az államot, ami válságba hozza az eddig olyan sikeresen működő jóléti államot, mert nincs pénze a vállalt kötelezettségek teljesítésére. Másrészt ellehetetleníti az eladósodott, az adósság fizetésére már képtelen polgárokat.

¹⁷ Ezeket az adatokat is D. Melnyikov–L.Csornaja idézett könyvéből vettem, 77. old.

¹⁸ Erich Fromm, i. m., 196. oldaltól.

Ebben a helyzetben egyrészt a polgárokon elhatalmasodik a félelem, ami kedvez a csodavárásnak, annak, hogy higgyenek mindenkinek, aki megoldást kínál. Márpedig a félelem – ahogy az ezzel foglalkozó szakértők kimutatták – képes sajátos hatással lenni a polgárokra. Másrészt beigazolódnik, hogy a demokrácia csak addig hatékony, amíg nem a többségnek kell fájdalmas áldozatokat hoznia. Mihelyt a tömegeknek kell tudomásul venniük, hogy nincs elég pénz a fizetésekre, nyugdíjakra, az egészségügyre és az oktatásra, mindjárt jelentkezik az ellenállás az elkerülhetetlen intézkedésekkel szemben. És a tömegek hajlamosak lesznek arra, hogy részben szembeforduljanak azzal, ami kényszer, részben hajlamossá válnak arra, hogy higgyenek mindenkinek, aki azt ígéri, hogy megszabadítja őket ettől a kényszertől. Nagyon tanulságos ebből a szempontból a görög példa. A Sziriza egyik napról a másikra győztes párttá tudott válni pusztán azzal, hogy elhitette a tömegekkel, hogy képes megszorítások nélküli megoldást találni. És utána mégis kénytelen volt elfogadni ezeket a megszorításokat, amikor már napokig zárva voltak a bankok.

A Szirizában még volt annyi becsület, hogy bevallja: nem tehetett mást. És a választók megértését kérve új választásokat írt ki annak kiderítésére, hogy ennek ellenére is élvez-e a választók bizalmát. A politikusok zöme azonban úgy próbálja egyrészt elhitetni a polgárok ellenükben felcsapó elégedetlenségét, hogy arról akarja meggyőzni őket, illetve úgy próbálja levezetni elégedetlenségüket, hogy azt állítja: a megszorítások oka nem az, hogy azt a pénzt, ami nincs, nem lehet elkölteni és öngyilkosságba visz, ha valaki a mai pénztelenségén kölcsönrel próbál segíteni, hisz legközelebb még kevesebb pénze lesz, mert fizetnie kell a kölcsön részleteit és kamatját is. Ehelyett az elégedetlenséget úgy próbálják levezetni, hogy mást hibáztatnak, a jelen esetben az Európai Uniót, a Világbankot, Sorost.

Ezzel már meg is kaptuk a nacionalizmus erősödésének hajtóerejét. A politika ahelyett, hogy beismerné: a nemzeti szuverenitás emlegetése csak szépen hangzó szónoki fogás, hisz milyen szuverenitás lehet akkor, amikor a világ távoli sarkán lezajló esemény jobban befolyásolja a polgárok mindennapi életét, mint nemzeti kormányuk megannyi lépése, amikor egy senkit semmire nem kötelező hitelminősítő intézet leminősítése tönkretelhet egy országot, ennek a szuverenitásnak a védelmével próbál támogatókat szerezni.

És a mai fejlemények elének is tárják, hogy a gazdasági válságnak a nacionalizmussal párosítása hogyan sodor a fasizmus felé. Elsősorban

is a nacionalizmus ellenségeket keres. Részben azért, mert – mint már mondtuk – a nemzet is inkább másokkal szemben és nem önmagában, identitásának felismerésével határozza meg magát. (A franciák egy évre tervezett, de utána meghosszabbított vitát rendeztek arról, hogy mi adja a francia nemzeti identitást. És nem tudtak továbbmenni annál, hogy felsoroltak olyan általános, minden jó emberre jellemző közös vonásokat, mint a becsületesség, állhatatosság stb.) A nemzeti összetartás, sőt áldozatkészség erősítéséhez pedig okvetlenül szükség van ellenségre, aki ellen össze kell fogni, aki ellen már élesztgethető az asszonyokat és gyerekeket körbezáró ős génjei, aki ellen már keményen és fenntartás, vita nélkül fel kell sorakozni a kormány mögé. (Viharban még a birkák is összebújnak.)

Ezzel aztán már napjainkban megjelennek mindazok az elemek, amelyek a végletekig elvisznek a fasizmushoz, legalább részben megmagyarázzák Hitler hatalomra jutását is. És azt, hogy azok, akik végig hittek benne, ma képesek a fasizmust élesztgetni. Tudomásul veszik, hogy a gazdasági bajok enyhítéséhez, a széthúzás és ellenséges csoportokra oszlás, az ellentétekben elveszés felszámolására országos összefogáson alapuló hatékony lépésekre van szükség. Ehhez olyan vezetőség kell, amelyben megbízunk, amely mögé fel tudunk sorakozni. Ezért jelentkeznek mind gyakrabban pártok-kormányok, amelyek a nemzettel azonosítják magukat, arról akarják meggyőzni a tömegeket és ahhoz találnak ki mindig valami új fogást, hogy az ő hatalmuknak örökösnek kell lennie, mert különben a nemzet károsodik, a nemzeti érdekek sérülnek, próbálnak módot találni, törvényt, ha kell, alkotmányt módosítani, új módszereket és megoldásokat kitalálni, a végrehajtó hatalomtól független vagy éppen annak ellenőrzésére létrehozott szerveket kisajátítani az örökös hatalom megkaparintása és megőrzése céljából. Keresik azt az „erős embert”, aki ezt a nemzetet képviselő, sőt kifejező hatalmat megtestesíti. És már meg is kaptuk az ezeréves hatalomban és Führerben megtestesülő rendszernek – amely a hitleri fasizmusban érte el a csúcát – néhány lényeges elemét.

De a magyarázatot tovább kell keresnünk. Mert most az örök hatalomban gondolkodó, Erdogantól, Vučićig kifejeződő rendszer csak egy kisebbik része annak, hogy a hitleri fasizmust és annak tömegbázisát megértsük. Már azért is, mert ezek a mai próbálkozások csak a tendenciát világítják meg, de messze vannak a fasizmustól. Annál inkább, mert csak a hatalomra jutás magyarázatát segítenek felfogni. Különben is a lelkes támogatás – mint mondtuk – csak annyiban érhető, amennyire

inkább csak megértjük, mint megmagyarázni tudjuk azt, hogy a nemzet képesíti tagjait arra, hogy a haza nevében ölni tudjanak és meghalni legyenek képesek. A hatalomra kerülés és a hatalmon maradás magyarázatát pedig néhány elemmel ki kell bővítenünk.

Európában ugyanis furcsa és elég ellentmondásos jelenséggel állunk szemben. A gazdasági válság következtében mindenütt erősödtek a szélsőséges jobboldali pártok, néhány közülük már veszélyesen közel került a fasizmushoz. A gazdasági válság ugyanis kedvezett nekik. Ráadásul jött a migránsáradat, amely ellen ágálva nagyon könnyen lehetett népszerűsége szert tenni, és amelynek kihasználása olyan vonzó volt még néhány kormánypárt számára is. A könnyen fasizmussá válható idegengyűlölet ugyanis kedvező témát kapott. Az előző korszakokban próbálkozott a cigányellenességgel, a mi tájainkon a kisebbségek, Nyugat-Európában a tömegesen érkező kelet-európaiak elleni lármával, kapóra jött tehát nekik a migránsválság.

Mert a migránsok a világ legsúlyosabb problémájává váltak. Nemcsak az a gazdasági tényező hatott, hogy a tévé jóvoltából a világ legtávolabbi zugában láthatják, hogy másutt mennyivel jobban élnek az emberek, és ez felébreszti bennük azt a vágyat, hogy ők is részesei legyenek ennek a jólétnek. A különféle válságok, sőt háborúk, Szíriában a fegyveres bandák, Líbiában a káosz milliókat tett hontalanná. Többségük meghúzódik a határ közelében lévő táborokban, akiknek van pénzük, azok pedig az embercsempészek zsákmányává válnak. (Az embercsempészet a kábítószer-csempészet után és a fegyvercsempészet előtt nagyon jól fizető kereseti forrás lett. És tudjuk, hogy a csempészet ellen milyen kevés sikert ér el a világ rendőrsége. Magyarországon a kerítés ellenére naponta hallunk elfogott illegális határátlépőkről és el tudjuk képzelni, hányat nem fogtak el, hisz a megtalált kábítószerrel is gyakran hallunk, a kábítószer-csempészet azonban érintetlen.) Így jött létre az a szerencsétlen gubanc, amelyet olyan könnyen ki lehet használni. Mert természetes, hogy házába-szobájába senki sem akar befogadni menekültet, mindenki fél, hogy veszélyessé válnak, ha útközben elfogy a pénzük, mert már kerítések akadályozzák vonulásukat. Különb is nemcsak azt a veszélyt hordozzák magukban, hogy terroristák is megbújnak köztük. (Bár a terrorcsempészetet leggyakrabban a már régen itt élők hajtják végre.) Az a veszély is fenyeget, hogy erőszakoskodnak, lopnak. Egészében azonban sajnálnunk kell őket és együtt érezni velük. Ezért a szélsőjobb malmára hajtja a vizet, ha a politika kampányt indít ellenük, ha politikát csinálnak az ellenük folytatott kampányból. Ráadásul Nyugat-Európában sokszor

nem is tesznek különbséget a menekültek és a kelet-európai álláskeresők között. A migránsok elleni ágálás így kiegészíti az Európai Unió elleni kampányt, mert legkönnyebb mindenért Brüsszelt hibáztatni. Ráadásul ez alkalmas annak elhárítására, hogy a felhalmozódó elégedetlenség a kormányok ellen forduljon.

A gazdasági válság hatására így lett a jobbratulódás eszköze a migránsválság, hogy gerjessze azt az elégedetlenséget, amelyet amúgy is táplálnak a megszorítások, gerjeszt a munkahely bizonytalanná válása, az életszínvonal emelkedésének elakadása stb. Ezért tolnak jobbra a kormányok, de főleg ezért jelentkeznek és erősödnek a szélsőjobboldali, már-már a fasizmussal kacérkodó pártok. A helyzet beindult javulása ugyan több országban – Franciaországban, Ausztriában, Hollandiában – megakasztotta előrenyomulásukat, de Németországban harmadik lett a fasizmushoz veszélyesen közeledő párt. Egyes országokban – Horvátországban, Ukrajnában – pedig még az is a fasizmust élesztgeti, a fasizmusban annak előfutárját látják, hogy kiharcolták önálló (már amennyire beszélhetünk Hitlerrel szembeni önállóságról) államiségüket. Bennünket azonban mindez csak azért és annyiban érdekel, hogy a szemünk előtt mutatják azokat a jelenségeket és folyamatokat, amelyek Hitlert is hatalomra segítették.

Itt csak még annyit kell elmondanunk, hogy Hitler rendszerének támaszai között ott volt az, hogy a gazdaság beindításában és a munkanélküliség leküzdésében kétségtelenül voltak sikerei. A munkanélküliséggel ráadásul az a helyzet, hogy több munkáskézre volt szüksége, mint ahánnyal az ország rendelkezett. Csak éppen nem a jobb fizetéssel csalogatta magához a szükséges munkaerőt, mint a mai Németország (amelyről olyan hírek vannak, hogy az Európai Unió bővítésével megindult népvándrolás és az Európába eddig érkező migránsok zömének befogadása után még 600 ezer betöltetlen munkahelye van), hanem a szövetségeseinek megszabta, hogy hány ezer munkást kell Németországba küldeniük. (Antonescu hűségét azzal is bizonygatta, hogy hangsúlyozta, ők milyen szívesen Hitler rendelkezésére álltak.) De ebben nincs semmi új. Azt mások is felfedezték, hogy az 1929-től elhúzódó válság leküzdéséhez szükség van a közpénzek nagyobb arányú befektetésére. A különbség csak ott van, hogy Rooseveltt ezeket a pénzeket vasutak és utak építésére fordította, Hitler pedig fegyverkezésre. (A gazdasági szakértők szerint az európai gazdaságnak az első lendületet az adta meg, hogy Amerika felfedezésével több lett az arany az egyes országokban. A fej-

lődéshez ugyanis befektetés kell. A befektetéshez pénz. Akkor csak az arany lehetett pénz, ma már nyomja az állam.)

4. Az októberi forradalom nélkül nincs fasizmus

Természetes, amikor lelkesedést mondunk, nem szabad elfeledkezni arról, hogy a társadalomnak mechanizmusa van arra, hogy ezt a lelkesedést kihasználja, sőt arra is, hogy kikényszerítse, kihasználásra alkalmassá tegye. Gondolunk itt arra, hogy a katonák nemcsak lelkesedéssel, a nemzeti érzéstől áthatva mennek gyilkolni és a halálba, hanem az államnak megvan az a gépezete, amely ezt szavatolja, lebonyolítja. Mint ahogyan ott van az állami erőszak apparátusa is, amely a lelkesedéstől függetlenül gondoskodik a rendszer fenntartásáról, és Hitler tökéletessé tette és kérlelhetetlenül igénybe vette ezt az apparátust. (A háború végén már tömegesen végezték ki a katonaszökevényeket, ha elfogták őket, de addig is meg volt az eszköze, apparátusa arra, hogy kegyetlenül leszámoljon nemcsak a rendszer ellenségeivel, hanem mindenkivel, akivel szemben a gyanú felmerült, a besúgók hálózata pedig gondoskodott arról, hogy ezek a „gyanúsak” kézre kerüljenek.) De ez nem a mi témánk, hanem az, hogy a mai jelenségek alapján világosabbá tegyük azt a mechanizmust, amely a fasizmus hatalomra jutásában segédkezett.

Ennek a hatalomra jutásnak a megértéséhez hozzá kell még tennünk (már azért is, hogy utaljunk az októberi forradalom századik évfordulójára, de nemcsak azért, hanem azért is, mert az októberi forradalomra utalás nélkül nem érthetjük meg a múlt század eseményeit, így Hitler hatalomra jutását sem), hogy az októberi forradalom hatása nélkül nem érthetjük meg sem azt a tömeghangulatot, amely a fasizmus szövetségese lett, sem a fasizmus hatalomra kerülését.

Nincs helyünk részletesen ismertetni, de utalnunk kell arra, hogy az I. világháború nemcsak pusztításával, emberáldozataival lett a történelem része, hanem a társadalmi fejlődésre gyakorolt hatásával is. Kitörése a munkásmozgalom első nagy kudarca. Ennek a mozgalomnak a szerve, a II. Internacionálé ugyanis biztosra vette, hogy a munkásmozgalom megakadályozza a háború kitörését. Ehelyett azt kellett látnia, hogy a tömegek mindenütt lelkesen köszöntötték a háború kitörését. (A magyarok is. – Megállj, megállj, kutya Szerbia – énekelve demonstrálták, hogy mennyire örülnek a háborúnak.)

A háború vége pedig szinte egész Európán végigsöprő forradalmi hullámot hozott. Azért, mert a háború annyi szenvedéssel járt, azért,

mert a háborúval elfoglalt hatalom elárulta gyengeségét azzal, hogy már nem tudott gondoskodni az emberek alapvető szükségleteiről. Ez hozta meg a forradalmat nemcsak a cári Oroszországban (ahol a forradalmi hullám nem állt meg a cári rendszer megdöntése után sem, sokban azért, mert a polgári forradalom is folytatni akarta a háborút), hanem Németországban is. Ezt a forradalmat elfojtották, de a félelem és a forradalom kiküszöbölésének törekvése megmaradt.

Ez a helyzet kettős vonatkozásban játszott szerepet: a fasizmus egyformán hasznosította a maga javára a forradalmi hangulatot meg a forradalomtól való félelmet. Elsősorban megpróbálta kihasználni azt az elégedetlenséget és tenni akarást, amelyet ez a hangulat hozott: ezért kacérkodott a baloldallal, átvette tőle mindazt, ami segíthetett abban, hogy az elégedetlen tömegeket maga mellé állíthassa, tömegbázisát erősíthesse.

Mussolininál ez jobban látszik. Nála is megvan az erő dicsőítése, ami elsősorban a mai „eltunyulás” kárhóztatásának eszköze. Ahogyan életrajzírója idézi egyik tanulmányából: „Az erősebb jogát – amely a római civilizáció gránitalapja volt – a felebaráti szeretet és a jámborság váltotta fel. A felebaráti szeretet húsz évszázados háborúskodáshoz, az inkvizíció borzalmaihoz, a máglyák lángjaihoz vezetett, főleg pedig a modern európai emberhez..., aki nem eléggé reakciós, hogy megvédje a feudális múltat, nem eléggé lázadó ahhoz, hogy eljusson a forradalom végső következtetéseiig, aki kicsinyes minden ténykedésében.” Ugyanaz az életrajzíró azonban megállapítja: „Mussolini nem volt nacionalista. Ő abban az időben a munkásfelkelés híve volt.” Sőt a háborúval szemben a szocialista forradalomban látta a megoldást: „A válaszut pedig ez volt – írja ugyanő –, háború vagy forradalom, az Európa uralmáért versengő kapitalizmusok háborúja, vagy a szocialista forradalom.”¹⁹ Hogy aztán a szocialista forradalom híve ugyanolyan pusztító háborúba vigye országát. De neki nem volt szüksége vérengzésre, hogy ezt a forradalmiasságot a múlt részévé tegye.

Kétségtelen azonban, hogy a hatás megérződik Hitlernél is. Már abban is, hogy a párt nevében ott van az ilyen elégedetlenség kihasználását célzó „szocialista” jelző. Ahogyan szerintünk ezt a problematikát legteljesebben feldolgozó D. Melnyikov és L. Csornaja könyvében ol-

¹⁹ Antikváriumból gazdagított könyvtáram egyik gyöngyszeme: Ugo D’Andrea: Századunk motorja, fordította dr. Badics László, kiadta a Stadium Sajtóvállalat Részvénytársaság a két világháború között, 62., 35. és 51. old.

vashatjuk, nála a gazdasági kérdések kisebb szerepet játszottak, mert „Hitler azt állította, hogy az eszme, a szellem ereje, a nép hősiessége és egysége sokkal fontosabb a gazdasági törvényeknél, amelyek véleménye szerint amúgy is ’az entellektüelek kiagyalásai’”, de azért pártjának programjában előkelő helyet kapott az, hogy a dolgozókat szabadítsák meg a „kamatrabszolgaságtól”.²⁰ De Hitlernek hatalomra jutása után valóságos vérfürdőt kellett rendeznie, hogy leszámoljon a Röhmm által képviselt baloldali szárnyal, amely komolyan vette ezeket a baloldali jelszavakat.

Ugyanakkor azonban a fasizmus hatalomra kerülésében fontos szerepet játszott a forradalomtól való félelem is. Napjainkban nagyon világosan látjuk, hogy a hatalom erősítésében, egy vezéralak mögé felsorakozásban és az erős kéz keresésében szerepet játszik nemcsak az, hogy jöjjön végre valaki, aki képes lesz megoldani a problémáikat, hanem az is, hogy a tömegeknek elege van a sok akadékoskodásból, még inkább abból, hogy tüntetések, sztrájkok zavarják meg az életét. Örök tanulságul marad, hogy 1968-ban a fiataloknak az ország megbénulásához vezető akkori francia forradalom idején egymillió ember tüntetett az elnök, De Gaulle ellen. Egy hét múlva viszont ugyancsak egymillió vonult fel most már mellette. Közben csak annyi történt, hogy Párizsban egy hétig nem hordták el a szemetet.

Természetes, hogy a nyugalomra vágyóknak ez az óhaja – hogy legyen már vége a zűrzavarnak, az élet térjen vissza a megszokott kerékvágásba – szerepet kapott a tömeghangulat formálásában és Hitler támogatottságának alakulásában. Még nagyobb szerephez jutott azonban a hatalomra kerülésében, hogy pénzt és támogatást kapott azoktól, akik félték a forradalomtól és alig várták, hogy valaki „rendet csináljon”. A fasizmussal foglalkozó bőséges irodalom kellőképpen fel is dolgozta a fasizmus hatalomra kerülésének ezt a tényezőjét.

Maga Hitler igyekezett is maximálisan kihasználni ennek a félelemnek azt a részét, amely a szovjet uralomtól való rettegésből eredt. Nemcsak a hatalomra jutásnál, hanem később is, még végnapjaiban is. Kezdetben arra, hogy a német népet és a csatlósokat az ő feltétlen támogatására bírja. Később pedig arra, hogy a szövetségeseket ne csak ijesztgesse a szovjet előrenyomulással, hanem megpróbálja rákényszeríteni őket, hogy hagyják, sőt kívánják, hogy megnyerje a háborút a Szovjetunió ellen, az utolsó percig reménykedve abban, hogy szakadást idézhet

²⁰ D. Melnyikov–L. Csornaja, i. m., 50. old.

elő az ellene összeállt szövetségben, és a nyugati hatalmak nem engedik meg, hogy Európa szovjet uralom alá kerüljön. Elsősorban annak emlegetésével, hogy a szovjet csapatok győzelme esetén Európa nem maradna fenn, mert „elnyelné a bolsevizmus”.²¹

5. A hasonlóságok

Végezetül ahhoz, hogy a mai tanulságokat a Szovjetunióval kapcsolatban is hasznosítsuk és bizonyos formában azokkal összefüggésben kapcsolódjunk az októberi forradalom századik évfordulójához, el kell mondanunk még néhány dolgot, ami hozzásegíthet bennünket ahhoz is, hogy világosabban lássuk nemcsak a fasizmust, hanem a sztálinizmust is. (A nyelvészek lelkén szárad, hogy az októberi forradalmat kisbetűvel írjuk, holott – hozzáállásunktól függetlenül – ez a neve. Köztársaság például van vagy száz, a francia alkotmány mégis nagybetűvel írja a Köztársaságot, mert ez az ő államuknak a neve.)

Elsősorban fel kell figyelnünk egy sajátos mai jelenségre, arra, hogy annak idején a két társadalmi rendszer közti ellentéttel, a diktatúra és a demokrácia, a kommunizmus és a kapitalizmus közti harccal magyarázták és indokolták az USA és a Szovjetunió közti ellentétet, vetélkedést. Ma viszont azt látjuk, hogy a Szovjetunió szétesett, a kommunizmus letűnt, az USA és Oroszország közti viszony azonban mégis majdnem olyan feszült, mint a hidegháború idején volt. Pontosabban: a fegyverkezés és a katonai kiadások növelésének (amire, mint már láttuk, szükség van a gazdasági válság leküzdéséhez) az indokolásához szükség van a méltó ellenfelek vetélkedésére, viszont minden más kérdésben keresni kell annak módját, hogy ők ketten egyetértésben rendezgessék a világ ügyeit. A rokonságot az teremti meg, hogy nem lényeges mit mond a hivatalos propaganda, hogy a demokráciára vagy a kommunizmusra hivatkozik-e. A lényeg marad: a hatalom vágyától, a világuralomra törekvésen át a fegyverkezés indoklásának szükségességéig az, ami ellentétet szül.

Ez a sajátos jelenség már elég ahhoz, hogy másképp nézzünk a világ és a történelem nem egy jelenségére. Elsősorban is ennek felismerése közelebb visz bennünket a fasizmus és a sztálinizmus megértéséhez. Bennük nem látunk valamilyen csodabogarat, amely véletlenül és a történelemben egyedülállóan, megismételhetetlenül jelentkezett, tehát va-

²¹ Lásd többek között: Hitler hatvannyolc tárgyalása, i. m., I. kötet, 224. old.

lami különleges, csak rájuk vonatkozó magyarázatot igényel. A bennük és velük jelentkező elvakultság a vallással és a nemzettel egyformán vele járó tünete és terméke bizonyos emberi hozzáállásnak. Onnan, hogy legszélsőségesebb formájában az elvakultság szempontjából az inkvizíció még mindig fel nem múlt történelmi jelenség. Mind a lakosság lélekszámához mérten legtöbb áldozatot követelő tömeggyilkosság, mind a leszámolás legkegyetlenebb formája szempontjából. (Még a kegyetlenségében és vallásüldözésében napjainkban felülmúlhatatlan Iszlám Állam képviselői is a vádakra azzal vágta vissza, hogy ők még egyetlen embert sem égettek eleven el.) Azon át, hogy a hidegháború kísérőjelenségeként a veszélyesnek tartott ideológia hívei elleni hajszában J. Edgar Hoover, az FBI élén majdnem hitleri és sztálini módszereket alkalmazott. Addig, hogy a gyűjtőtáborokat nem a fasiszták és a sztálinisták találták ki, hanem elsőnek az angolok alkalmazták Dél-Afrikában, de az Egyesült Államokban is gyűjtőtáborba vitték a japánokat és a franciáknak is megvolt a maguk Szibériája, az Ördögsziget.

És amikor ez a sajátos jelenség már kinyitotta a szemünket, akkor már felismerhetünk sok mindent, ami a fasiszmus és a sztálinizmus jobb megértését éppúgy egyszerre segíti elő, mint ahogy a kettő közötti hasonlóság felismerését is lehetővé teszi. Főképp az tudatosodik bennünk, hogy mind a két jelenséget ugyanaz a társadalmi helyzet szülte. Elsősorban is mind a két jelenséget az I. világháború által táplált elégedetlenség segítette uralomra. A Szovjetunióban úgy, hogy közvetlenül kitermelt egy olyan társadalmi rendszert, amely felszámolja a háború kirobbantásának mind a két elemét: a gazdasági versengés szülte ellenségeskedést, meg a hatalom megkaparintását kihasználó nacionalizmust. Németországban viszont volt egy átmeneti időszak, amikor még nem dőlt el a társadalmi fejlődés iránya, ezért csak a gazdasági válság kirobbanása tette lehetővé, hogy szülessen egy erő, amely a problémák megoldására vállalkozik.

De nemcsak a társadalmi helyzet volt azonos. (Köztük csak az volt a különbség, hogy ugyanaz a folyamat az egyik országban egy primitívebb, elmaradottabb társadalomban játszódik le, amelynek még az ipar megteremtésének feladatával is meg kell birkóznia, a másik országban pedig egy fejlettebb gazdaság körülményei között, miközben meg kell küzdeni már ennek a fejlettebb gazdaságnak a válságával is.) Rokon volt az erőszaknak és a félelemkeltésnek az apparátusa is, amely a két rendszer fennmaradását biztosítja, a tömegek megdolgozása és megnyerése nagyon hasonló, más eszközök és fogások kiegészítéseként. És

amíg a két erőszak-apparátus rokonságát a szakma minden további nélkül felismerte, az egyéb rokonságnak a kimutatása elmaradt. A szakma még azt sem domborította ki, hogy nemcsak az erőszak-apparátus, hanem a lelkesedés keltésének a mechanizmusa is nagymértékben azonos.

Csak részben és mintha valami külön jelenség lenne, tárgyalták a sztálinizmus más megnyilatkozásait is. Nem elemezték ki még azt sem, hogy milyen következményekkel járt az, hogy nem jött be Marxnak az a tétele, mely szerint a kapitalizmust a legfejlettebb országokban – még-hozzá többen egyszerre – váltja fel a szocializmus. A többiek nem foglalkoztak vele, a marxisták pedig megelégedtek Lenin korrekciójával, hogy a szocializmus nem a legfejlettebb országokban győz, hanem ott, ahol legkiélezettebbek az imperializmus korszakának ellentmondásai. Csak Trockij foglalkozott azzal, hogy a Szovjetunióban – ahogyan ő mondja – „nacionalista kommunizmus” született. (Valójában, egy időben úgy tűnt, hogy a kapitalizmus fejlettségének egy bizonyos fokán dönteni lehet arról, hogy a szocializmus felé haladnak-e tovább vagy a globális kapitalizmus felé. Nem az eurokommunista pártoknak sikerült ugyanis békésen végrehajtani a kapitalizmus átnövését a szocializmusba, hanem korábban Tanzánia és Chile, később Venezuela döntött úgy, hogy a kapitalizmus adott fokáról a szocializmus útján halad tovább. És mivel a marxizmus most „nem divat”, senki sem taglalta ebből a szempontból azt a tényt, hogy egy szocialista ország, Kína a kapitalizmus útján jutott el a fejlettebb gazdaság állapotába.)

Annyira a különbségek kidomborításán volt ugyanis a hangsúly, hogy most azt kell kiemelni: mind a két rendszer a hatalom megőrzésére azonos eszközöket vetett be. A tömegek lelkesedésének ébren tartása és a hasonlóan félelemkeltésre szolgáló erőszak-apparátus mellett közös vonásuk a nacionalizmus és a terjeszkedés vágya. Ma már világos, hogy nevetséges oktondiság a nacionalizmus nevében bírálni a Szovjetuniót (pontosabban: azt kifogásolni, hogy a nemzeti érzelmekkel szemben a nemzetköziséget helyezte előtérbe, holott az éppen úgy csak a befolyása terjesztésének eszköze volt, mint az USA-nál a demokrácia, amit eszébe sem jut megkövetelni, mondjuk Szaúd-Arábiától), hiszen a szovjet rendszer is az orosz nacionalizmusra épülve próbálta bővíteni tömegbázisát. (Csak viccgyártásra volt jó, mert Európa nevetett azon, hogy mindent az oroszok találtak fel. És a vicc: A röntgent orosz találta fel, amit bizonyít egy XVIII. századból származó levél, amelyben egy orosz katona ezt írta a feleségének: „Átlátok rajtad, бүдös kurva.”) Ami lehetővé tette, hogy – a Marx által támasztott követelménnyel szemben – a szocializmus egy

országban győzzön, és ez már elegendő volt, hogy az oroszok államának tekintett országban a tömegek megnyerésének eszköze lehessen az orosz nacionalizmus. (Az októberi forradalomra úgy kell tekintenünk, mint az eddig legradikálisabb szemszállásra a nacionalizmussal. A népek önrendelkezési jogának eddig legteljesebb elismerésétől. Azon át, hogy a bolsevikok 122 nyelvet és nyelvjárást ismertek el, negyven-egynéhánynak még az ábécéjét is ők csinálták meg. Addig, hogy a Szovjetunió első himnusza az Internacionálé volt.) És Sztálin volt annyira okos, hogy éljen ezzel a lehetőséggel.

A sztálini alkotmány teremtette meg a nemzeti autonómiák legteljesebb rendszerét. A Szovjetunió belül volt 15 szocialista köztársaság. A szocialista köztársaságon belül volt az autonóm köztársaság. Az autonóm köztársaságon belül az autonóm tartomány. Az autonóm tartományon belül az autonóm körzet. De Sztálin ezt könnyen megtehetette, mert mindenütt a párt volt az úr, a párton belül pedig csak az ő akarata érvényesült. És mindez semmit sem változtatott azon, hogy a rendszer ideológiája formálisan a marxizmus volt, ténylegesen ezt a szerepet a tömegek támogatásának biztosításában egy felfokozott orosz nacionalizmus töltötte be, amely kiváltotta a lefojtott oroszellenességet is. (Számunkra, amikor Tito idejében Mitja Ribičić akkori jugoszláv miniszterelnök kíséretében Észtországra jártunk, az volt a meglepetés, hogy amíg nem tudták meg, hogy jugoszlávok vagyunk, én még ráadásul rokon magyar is, milyen ellenségesen fogadtak bennünket, mert oroszul beszéltünk, és mennyire megváltozott a viszony, amikor megtudták, hogy nem oroszok vagyunk.) Mert ez a nacionalizmus nemcsak az orosz hegemoniában nyilvánult meg, hanem abban is, hogy valamennyi nemzetre rákényszerítették a cirill abécét és egész nemzeteket sújtottak a kollektív bűnösség átkával.

A közös hatalomvágyat már könnyebb volt felismerni. Mert nemcsak az történt, hogy mind a két fél kiegyezett a náci Németországgal: Nyugat-Csehszlovákiát feláldozva Münchenben. És még a Lengyelország megtámadása miatt átadott hadüzenet után sem csináltak semmit, hanem azt várták, hogy Hitler nyomuljon tovább előre a Szovjetunió felé. (De volt annyi eszük, hogy minden eshetőségre számítva a Szovjetunióknak nem üzentek hadat ugyanannak a Lengyelországnak a megtámadása miatt.) Sztálin pedig szépen megegyezett Hitlerrel nemcsak abban a reményben, hogy Nyugat-Európát támadja meg, hanem azért is, hogy terjeszkedhessen: megkaparinthassa nemcsak Lengyelország egy részét, hanem a balti államokat és Románia egy részét is.

E két dolgon kívül a két rendszernek – a faszizmusnak és a sztálinizmusnak – volt még néhány közös vonása, amit csak azért emelnék itt ki, mert azt szeretnénk minél jobban megvilágítani, hogy Hitler és Sztálin rendszere tulajdonképpen jelentős tömegtámogatást élvezett, és próbálnánk ennek a titkát legalább részben megfejteni. Közös a személyi kultusz, a Vezér, a pártot és az államot irányító egyén istenítése, aminek a kiépítéséhez Hitlernek és Sztálinnak egyaránt le kellett számolnia a párton belül jelentkező különféle áramlatokkal, az irányításba beleszólni akaró személyiségekkel. Abban, hogy napjainkban is egymás után jelentkeznek olyan vezetők – mint már mondtuk Erdogantól Orbánon át Vučićig –, akik a saját kezükbe akarják összpontosítani a hatalmat, annak jelét látjuk, hogy a problémákkal, elsősorban a gazdasági bajokkal való birkózásban, vagy akár csak a társadalomnak egy célra (Hitlernél a világ meghódítására, Sztálinnál a Szovjetuniót minden tekintetben – még gazdaságilag is, de főképp befolyásban és annak alapot adó fegyverkezésben – vezető hatalommá tevésére) összpontosításában nem engedhető meg a vita, a széthúzás. Vannak dolgok, amit nem lehet szavazásra bocsátani, abban bízva, hogy nyilvánosságra kerül nemcsak az, hogy van többség, hanem természetesen az is, hogy a kisebbség elismeri ennek a többségnek a döntését még akkor is, ha csak 50,01 százalékról van szó. (A demokráciában ez úgy néz ki, mint Szingapúrban, ahol titokban szedték össze a kormánypárt parlamenti képviselőit a gazdasági intézkedések elfogadására, mert azok hatékonyságát nem szabad csökkenteni még az ellenzék okoskodásával sem.) Ha pedig valami fájdalmas dologról van szó – mint amilyen Hitlernél a háborúra készülődés, Sztálinnál a mezőgazdaság kollektivizálása, napjainkban a megszorítások –, akkor nincs helye a vitának, akadékoskodásnak. Kell valaki, akinek a társadalom feltétel nélkül engedelmeskedik. Ezt az engedelmeskedést Hitlernek és Sztálinnak sikerült a tökélyig fokoznia. A mai „erős kezek” ennek csak a halvány, aprócska részét érik el, de jelentkezésük mutatja, hogyan és miért indul el a Vezér mítoszának a kiépítése.

A két rendszer közös vonása az is, hogy a párt központi szerepet kap a társadalom megszervezésében és működtetésében, sőt még abban is, hogy a kemény fegyvelemmel összefogott embercsoportnak még támaszként, a fegyelem erősítésének és az engedelmeskedésnek a biztosítására is rendelkezésére áll még egy szervezet: Hitlernél az SS, Sztálinnál a kezdetben Csekának nevezett, később több más néven létező belügyi szerv. (A mai erős kezek még szerencsére nem tartanak itt, de már

keresik annak módját, hogyan kényszeríthetik ki akarataik akadálytalan érvényesülését, és e tekintetben a török Erdogan jutott legmesszebb.)

Nem Lenin találta ki, csak felismerte, hogy egy tudatosan és fegyelmezetten cselekvő csoport, szervezet csodára képes. Az emberiség ennek már nagyon korán a tudatára ébredt. Amikor az ember először ismerte fel, hogy mire képes egy embercsoport, amely fegyelmezetten végrehajtja a parancsokat, ez a hadsereg, akkor nekilátott ennek a fegyelmezett csoportnak a létrehozásához és fenntartásához. Lenin csak annak elméletét fogalmazta meg, hogy ilyen tudatosan és fegyelmezetten cselekvő csoport lehet a párt is. Ezt különben Hitler is felismerte, sőt a múlt század harmincas éveitől kezdődően ugyanilyen elv szerint működnek a gengszterbandák. A pártra a mai erős kezeknek is szükségük van. A legnagyobb csodára azonban Lenin pártja volt képes. Elterjedt vélemény szerint a bolsevikok mindössze tízezren voltak, amikor hatalomra kerültek és nekiláttak az életet megszervezni a hatalmas Oroszországban. (De van egy forrásom, amely szerint mindössze ötezren voltak.)

Közös vonásként említhetnénk meg több más dolgot is. Például azt, hogy a nagy felvonulások és nagygyűlések egyformán a tömegek megdolgozásának eszközei. Ugyanúgy igénybe vették a tömeghangulat hatását meg azt is, hogy a tömegek mozgósításához ugyanazokat az eszközöket használták és a háttérben mind a kettőnél ott volt az erőszak-szervezet, amely a szükséges fegyelmet és összhangot megteremtette és őrizte. De megemlítjük azt is, hogy még a tervgazdálkodás is közös vonás volt azzal a különbséggel, hogy az egyik a teljesen államosított gazdálkodásra épült, a másik csak a részben államosított, érintetlenül hagyva a kapitalista gazdasági rendszert.

Véleményünk szerint ennyi is elég, hogy elérjük elég szerényre szabott célunkat. Annak demonstrálását, hogy a XX. század arculatát és történéseit meghatározó két nagy mozgalmat – a faszizmust és a sztálinizmust ugyanaz a társadalmi helyzet szülte, azok ugyanazokkal a módszerekkel dolgoztak, céljaik és eszmeviláguk eléggé eltérő volt, de rokonságuk és annak számos eleme vitathatatlan. Tehát megértésükhöz és egyben néhány mai jelenségnek a megértéséhez szükség van ennek a rokonságnak a tudatosítására.

Végül csak annyit, hogy szerény lehetőségeinkhez mérten ilyen formában is megemlékezzünk azokról a novemberi évfordulókról, amelyek sorsfordulóként meghatározták kontinensünk jövőjét, tehát ebben a formában beépültek mai napjainkba is.

id. Dr. Bagi Ferenc*

A KMV szervezésének módja és e szervezési módból is következő sajátosságai

Az idén (2017-ben) van ötven éve, hogy Óbecsén először került sor a KMV, a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének megszervezésére, ugyanis e rendezvény elődjét éppen ötven évvel ezelőtt, 1967. április 8.-án és 9.-én tartották meg a becsei *Todor Dukin Gimnázium Szenteleky Kornél Önképzőköre* és a *Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség Becse Községi Szervezetének Válaszmánya* szervezésében *Vajdasági Gimnáziumok Magyar Önképzőköreinek Irodalmi Vetélkedője* címmel. Ebből a kezdeményezésből fejlődött ki, nem éppen viszontagságoktól mentesen², a ma csak egyszerűen KMV néven ismert és elismert ifjúsági művelődési rendezvény. Csak egy évben, 1999-ben maradt el e vetélkedő megrendezése, ugyanis ez év tavaszán, éppen a KMV megszervezésének szokásos idején, az ország bombázásának következtében gyülekezési tilalom volt érvényben, tehát a vetélkedő megrendezésére sem kerülhetett sor.

Sajátos érdekességként jegyzendő meg, hogy bár a vetélkedésben részt vevő tanulók teljesítményei és ezek zsűrik általi értékelései voltak a lezajlott versenyek után az érdeklődés középpontjában, azért a híradások és az értékelések már az első rendezvény megtartásától a legutóbbival, a jubileumi ötvenedikkel bezárólag, a szervezésről, azaz a szervezők mun-

* id. Dr. Bagi Ferenc, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék

² A tartományi magasabb politikai fórum (fórumok?) részéről a KMV-vel szemben megnyilvánuló bizalmatlanságról és ennek következményeiről szóltam az *Adalékok a KMV történetéhez (Egy pályadíjnyertes regény körüli politikai bonyodalmakról, amelyek a KMV további létét is veszélyeztették, két valamikori párttitkár emberségéről, és talán még másról is)* című írásomban. Az írás első része a *Híd*, 2017. márciusi, a második részére pedig az év utolsó, tizenkettedik számában jelent meg. Azt, hogy a KMV megrendezésének 50. jubileumi évére készült írás két része a folyóirat időben egymástól ilyen távol eső két számában jelenik meg tisztelgést jelent-e a jubiláló rendezvényre nézve, vagy sem, – arról hadd ne szóljak én. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a megjelent első részben (részben félreértésből következőleg) több hiba fordul elő és több lábjegyzet is kimaradt, aminek következtében ezen írásváltozat helyett inkább a Vigi László KMV-ről készülő kiadványában megjelenő azonos című írásom ajánlhatom az érdeklődő olvasó figyelmébe.

kájáról is említést tettek – a szervezésben észlelt hibákat sem hallgatva el. És ez így jól is van, el is fogadható, ám csak az észrevételezés szintjén. Viszont akkor, amikor a szervezés módjának mibenlétéről, meg a szervezői munka érdemi elbírálásáról, érdemi értékeléséről van szó, akkor már többre van szükség. Ekkor már az értékelés nem ragadhat meg a könnyen észrevehető technikai hibák felelőletésénél, számbavételezésénél, illetve a rendezvény gördülékeny lefolyásának dicséreténél. Ekkor már a bírálónak, értékelőnek mérlegelnie kell, ekkor tehát számba kell vennie a szervezés minden mozzanatát: a legkevésbé jelentőset (vagy csak ilyennek tűnőt), és azokat a legfontosabbakat is, amelyek a vetélkedő megrendezését, sikerét, illetve megrendezésének folytonosságát feltételezik, de valamennyi mozzanat egybetartozását és együtthatását is, mint a rendezvény zökkenőmentes lefolyását és kerek egész voltának érzetét, valamint ilyenekénti újbóli megrendezhetőségének feltételeit biztosítják. Azonban ennek kapcsán, sajnálattal, de azt kell megállapítani, hogy a szervezés és a szervezői tevékenység éppen ezen elemei, tartalmi nem, vagy csak ritkán és ekkor is részlegesen kerültek a vetélkedő rendezésének kérdéseiről is szólók látókörébe. Ezekre vonatkozó kérdéseket az egykori- és a mostani szervezőknek sem tettek fel, sem az újságírók, sem mások. (Egyetlen kivétel van, a Képes Ifjúság 2017-es néhány száma.) És ezekről a tényezőkről maguk a szervezők is csak olykor-olykor, és inkább csak egy-egy szempontot előtérbehelyezően ejtettek néhány szót, tehát ők sem igen hívták fel a figyelmet ezek meglétére, mint ahogy a magyartanárok rendezvénnyel kapcsolatos vállalásairól, illetve vetélkedőn résztvevő tanulóikat felkészítő munkájáról, ennek mibenlétéről sem szóltak az értékelések. Pedig az említett tevékenységeknek jelentős szerepük volt és van abban, hogy a vetélkedő megérte megszervezésének, létezésének 50., jubileumi évfordulóját, – és lesz is, mert a vetélkedő minden jel szerint továbbra is létezni fog! Igaz, az idők során pulzálásra emlékeztetően bővült és szűkült, – időnként több, időnként kevesebb versenyyága volt, mégis, évről évre megrendezték, és megrendezték annak ellenére, hogy egy időben akadtak olyanok, akik ezt megakadályozták volna, és annak ellenére is, hogy szélesebb és szűkebb környezetünkben is igen jelentős, sőt történelmi jelentőségű társadalmi események és változások következtek be.

Az első vetélkedő megrendezésének időszakára vonatkozóan elmondható, hogy azok az idők sem voltak problémamentesek. És nem zárható ki annak feltételezése, hogy a becsei gimnázium keretei között a magyar tannyelvű oktatás beindulását is ezek az egyre inkább feszültsé-

gekre utaló társadalmi-politikai állapotok tették lehetővé 1963-ban, mivel ezek megjelenése a hatvanas évek kezdetére már társadalmi reformok eszközlésének szükségességét jelezték. E feszültségek létezésének bizonyosságát érzékeltették azok az egyre gyakrabban felbukkanó csoportok, amelyek a hatalmi pártot megkerülve, különböző, elsősorban nem is politikai jellegű célok eléréseért aktivizálódtak, de amelyek ellenzéki színezetű politikai arcukat kialakulásának lehetőségét is magukban hordozva leginkább a fiatalokat mozgósították. Az ország legfelsőbb politikai és társadalmi vezetése érzékelte e jelenséget és hajlandónak is bizonyult a központi irányításból úgy engedni, hogy közben kommunista alapelveiről, valamint vezető és irányító szerepéről ne kelljen lemondania, így csakhamar pártpolitikai és társadalmi programmá vált az egyenjogúság, testvériség-egység, és a párt más, kiemelten fontosnak tartott elveit magába foglaló *társadalmi önigazgatás*, amely, ugyan a kommunista párt felügyelete alatt, de utat nyitott a szűkebb közösségek, meg az egyének kezdeményezéseinek is, mind gazdasági, mind művelődési téren, ezzel pedig – akkor úgy látszott – a felgyülemlett feszültségek levezetésére is alkalmasnak bizonyul. Ebben a társadalmi-politikai légkörben már Becsén is szóba kerülhetett a magyar tanuló tagozatok megnyitása a gimnáziumban, már azért is, mert a község lakosságának 62%-át alkották a magyar nemzetiségűek. A tagozatmegnyitásra irányuló kezdeményezéssel szemben elvi ellenvetés nem is volt tapasztalható, sem hivatali, sem politikai vonalon, így inkább a tanulók érdekeit szolgálóan (eredményes továbbtanulási esélyeik biztosításának érdekét kidomborítóan) olyan megoldás fellelésére irányultak az előzetes megbeszélések, amelyek a szerb nyelv (azaz, akkoriban: a Szerb Szocialista Köztársaságban szerbhórvát nyelv, illetve a Horvát Szocialista Köztársaságban horvátszerb nyelv) tanulók általi kellő elsajátítását, elsajátíttatását teszi lehetővé középiskolai tanulmányaik során. Tehát ezen, nyomtatékosan tanulói érdekeket előtérbe helyező szempont érvényesítésének indoklásával esett a választás a *szabadkai gyakorlat* néven ez időkből ismertté vált nemzeti kisebbségek (korabeli szóhasználatban: nemzetiségek) nyelvén szervezett középiskolai oktatási koncepcióra. E *szabadkai gyakorlat* néven szervezett nemzeti kisebbségi anyanyelvű középiskolai oktatás pedig lényegében véve azt jelentette, hogy az adott nemzeti kisebbségi nyelvű tagozatok első osztályában az előadott tárgyak 80%-át e kisebbségi nyelven (esetünkben tehát magyar nyelven) oktatták, 20%-át pedig szerb nyelven, a második osztályban az előbbi tanítási nyelveken előadott tárgyak aránya 60:40%, a harmadikban

40:60%, a negyedikben pedig 20:80 %-os arányt érvényesített. Az ezen elv és gyakorlat alapján szervezett oktatás célszerűségét és eredményességét a szocialista Jugoszláviában több, hangoztatottan tudományos igényrel készült hazai tanulmány igazolta, ezeket a megállapításokat az aktuális politika elfogadta és támogatta is mindazon ellenérvekkel szemben, amelyeket az e megállapításokat vitatók, más tudományágak, és akár nemzetközileg elfogadott tudományos mércékkel és eljárásokkal végzett kísérletek eredményeire támaszkodva, meg a középiskolai tanulmányaikat magyar tannyelvű tagozatokon végzett, szerb oktatási nyelvű hazai egyetemekre iratkozott hallgatók sikeres tanulmányvégzését igazoló statisztikai adatokra hivatkozva kérdőjelezték meg, vagy éppenséggel cáfolni igyekeztek. E viták ellenére Becsén, a *szabadkai gyakorlat elvén és gyakorlatán* alapuló oktatásszervezés elfogadása után kerülhetett sor a magyar tannyelvű tagozat megnyitására a gimnáziumban az 1963/64-es tanévben.³

Az oktatás megszervezésének említett módja ellenére a gimnázium magyar tannyelvű tagozata iránti érdeklődés felülmúlta a várakozásokat. A gimnáziumba kerülésemkor, 1966 szeptemberében hallottam, hogy abba az első osztályba, amelynek tanulói ekkorra lettek negyedikesek, és csak tizenketten voltak, 42 tanuló iratkozott be. A negyedikben ilyen alacsony létszámmal osztályként nem is maradhattak volna meg, ugyanis a korabeli előírások az osztályok létszámát huszonötötől harmincötig terjedő tanulói létszámban határozták meg, így az előírtakat tiszteletben tartva, a gimnáziumi vezetés az 1966/67-es tanév kezdetén a tanulókat a szerb tagozatokba osztotta el, de a tanulók, a szülők, értelmiségiek és sokak tiltakozásának hatására, igen gyorsan vissza is állította az osztályt, amely összetartó, cselekvőképes tanulóközösséggé vált az eltelt három év alatt annak ellenére, hogy a tanulók létszáma évről évre érezhetően csökkent. Talán éppen ösztönösen szívós megmaradni-akarásuknak volt jelentős szerepe abban, hogy ez az első nemzedék az

³ Ennek kapcsán azonban meg kell jegyezni, hogy a gimnázium vezetése, ha csak erre lehetőség nyílt, kétnyelvű (magyar és szerb nyelven előadó) szaktanárt alkalmazott, ami nem is volt könnyű feladat, mert ezekben az időkben még szakemberhiány volt, és nem csak a nemzeti kisebbségek soraiban. A gimnáziumi vezetés a község társadalmi-politikai vezetői részéről is támogatott ezen káderpolitikájának, valamint annak köszönhetően, hogy az 1970/71-es tanévben az adai és temerini község településeiből teljes osztálynyi tanuló iratkozott a becsei gimnázium magyar tannyelvű tagozatára, minden olyan tantárgyat magyar nyelven adtak elő, amelyre sikerült magyar anyanyelvű szaktanárt biztosítani. És ez a helyzet ma is.

iskolai évek során számos tanulói ötlet, kezdeményezés elindítója, felkarolója és realizálója lett, amit az óraadó magyartanár, Károlyi Etelka, nem csak megértéssel fogadott, és nem csak teret engedett kezdeményezéseiknek, de iránymutatóan serkentette is őket azok realizálásában. Így volt ez az irodalmi önképzőkör megalakításakor is, amikor az önképzőköri tevékenység évi tervének minden önképzőköri tag aktív részvételével történő meghozatalára hívta fel figyelmüket, majd meghívta őket anyaiskolája önképzőkörének összejövetelére, amelyen írásaikat olvashatták fel és kedvelt költőik verseit mondhatták el, és közbenjárt annak érdekében, hogy a város másik három általános iskolájának önképzőköri összejövetelein is felléphessenek. Tett arról is, hogy az újabb évfolyamok tanulóit a „régiek” ne csak elfogadják, hanem barátsággal fogadják és egyenjogúakként kapcsolják be az önképzőköri munkába. Az osztály tanulóinak kezdeményező kedve így aztán nem lankadt, sőt magával ragadta az alsóbb osztályok tanulóit is, ennek köszönhetően pedig zentai gimnáziumba iratkozott volt általános iskolai társaik révén felvették a kapcsolatot a zentai gimnázium önképzőkörével, meghívták tagjaikat közös önképzőköri találkozóra, és miután ez nagyszerűen sikerült, rendszeresítették találkozósaikat: – minden iskolaév kezdetén irodalmi önképzőköri találkozón ők látták vendégül a zentaikat Becsén, tavaszán pedig a zentaiak őket, Zentán. Ezek a találkozások az együttlét élményén és a fellépések izgalmán túl, mindkét magyartanár elismerését eredményezték, mindketten dicsérték kezdeményezésüket, ezzel pedig megmentették fiatalos fellángolásukat a kialvástól, életben tartották kezdeményezésüket, hozzájárultak találkozóik hagyományossá válásához.

Ilyen osztály-és diákközösséget találtam tehát, amikor 1966. szeptember 20-a körül a gimnázium magyartanára lettem. Ekkori tanári mivoltom kapcsán talán nem mellékes megemlíteni, hogy nem voltam már egészen kezdő a pedagógusi pályán, ugyanis tanítói és magyartanári okleveleim biztosította ismereteimen kívül már hasznosíthattam egy-egy év tanítói, illetve általános iskolai magyartanári munkám tapasztalatait, amelyek alapján akkor úgy hittem, hogy e két év alatt megbizonyosodtam azon tanítóképzőből hozott pedagógusi munka lényegét és értelmét meghatározó tézis gyakorlatban való megvalósíthatóságáról, amely szerint a tanuló az iskolai órán és egyéb, pedagógus által irányított iskolai aktivitása során „azt teheti, amit akar, de azt akarja, amit a tanítója akar, aki viszont nem akarhat mást, mint azt, hogy a tanuló elsajátítsa, egyénivé és használhatóvá tegye azon tananyag nyújtotta ismereteket és azokat a képességeket és készségeket, amelyeket az adott iskolafokozatra és

iskolai osztályra vonatkozóan az oktatási és nevelési program előír.” Ennek az elvnek tanítói, valamint általános- és középiskolai tanári gyakorlatban való érvényesítése viszont – értelmezésem szerint – elsősorban azt jelentette és jelenti ma is, hogy a pedagógus mindig figyeljen a tanulóra, hallgassa meg iskolai munkával, tevékenységgel, tananyaggal kapcsolatos észrevételeit, javaslatait még akkor is, ha azok eléggé váratlanszerűek, ötletszerűek és még kuszáltan megfogalmazottak is, aminek következtében a tanárban a megvalósíthatatlanság benyomását keltik. Későbbiek során szerzett tanári tapasztalataim alapján is bizton állíthatom, hogy a pedagógusi munka gyakorlatában igen fontos a tanuló meghallgatása, egyrészt azért, mert már maga a pedagógusi odafigyelés, a meghallgatás bizonyos munkatársi viszonyt alakít ki tanuló és tanár között (a tanár a tanuló együttműködésre való hajlandóságát és bizalmát nyeri el ezzel), másrészt viszont, ha a tanuló kissé- vagy akár érezhetőbben kuszált megfogalmazásban tette is meg javaslatát, a tanár néhány részletre irányuló kérdés nyomán, a tanulót javaslata átgondolására és tökéletesebb megfogalmazására készítheti. Ha mindez az osztályban, órán, önképzőköri összejövetelen, vagy több tanuló által is figyelemmel kísért óra utáni kötetlen beszélgetés során történik, akkor a jelenlévők is érdeklődéssel figyelnek fel a javaslatra, bekapcsolódnak a beszélgetésbe és ezzel az egy tanuló által felvetett ötletből szélesebb érdeklődést kiváltó megvitatandó kérdés kerekedik, önképzőkörön-, esetleg iskolán belüli közérdekű ügy lesz. Ebben az esetben viszont már többen szólnak hozzá, és több szempontból is, a tanár pedig kérdezzen rá, mutasson rá a hozzászólások nyomán előtűnő, az ötlet realizálását akadályozó problémákra, – ezek elhárításának fontosságára, anélkül azonban, hogy maga venné át a kezdeményezés realizálása kapcsán felmerülő problémák elhárításának teendőit, vagy csak az elhárítási folyamat irányítását is. Ha a tanár megmarad a tanulói ötlet megvalósítását gátló akadályok elhárításának fontosságára való rámutatásnál, akkor – a megoldáskeresés következtében! – a tanulók mind határozottabban látják meg az ötlet realizálásához vezető módot, utat és teendőket, illetve azokat az akadályokat, amelyek elhárítása után válhat az ötlet megvalósíthatóvá. Ha eddig eljutottak, akkor mérlegelhetik: vállalják-e a cél elérése érdekében a várható akadályok elhárításával járó angazsálódást, tevékenységet, és azt az esetleges kockázatot is (sikertelenséget, vagy kitűzött céljuk módosult megvalósíthatóságát, stb.), ami vállalásukból adódóan bekövetkezhet. Ekkor eldönthetik: beérik-e az egyszerűbben megvalósítható szerény eredményekkel, vagy megkísérik valamely politikai, társadalmi, esetleg más

létező szervezet képviselőinek segítségét igénybe véve kiteljesedtebb módon megvalósítani ötletből, majd javaslatból tervvé vált kezdeményezésüket.

És elmondhatom, hogy a becsei gimnázium egyik 1966 őszen, (telének kezdetén?) tartott önképzőköri összejövetelen, vagy a tanulók által kezdeményezett óra utáni kötetlen beszélgetés alkalmával (már nem emlékszem pontosan) éppen az imént leírtak történtek meg. Az akkor negyedikes Kartag Nándor (ma, nyugalmazott újságíró), a gimnázium önképzőkörének elnöke, azt vetette fel, hogy jó lenne, ha az önképzőkör megszervezné a vajdasági gimnáziumok magyar irodalmi önképzőkörei tagjainak találkozóját. Ötletét, javaslatát a jelenlévő tanulók nem csak elfogadták, de egyetértéssel támogatták is, sőt a találkozó lehetséges műsorszámaiként a versmondást, valamint az önállóan írt verset és prózát említették. (Ezek a műsorszámok szerepeltek a zentai önképzőkörökkel fenntartott találkozókön is.) Mind ezt én is jónak láttam, és el is mondtam, hogy azért tartom jónak a javaslatot, mert egy ilyen találkozó a gimnáziumok önképzőköröseinek nyújtana alkalmat egymás teljesítményeinek, írásainak megismerésére, valamint az önképzőköri munka megszervezésével kapcsolatos kérdések megbeszélésére, meg azért is, mert ez a dolog serkentené és fel is értékelné magát az önképzőköri tevékenységet. A jelenlévők egyetértéssel fogadták az érveimet, de meglepte őket az ezután következő kérdésem: „Ki véleményezné, ki bírálná el a tervezett találkozón felolvasott munkákat, a versmondók teljesítményeit?” Rövidebb szünet után, bár kissé bizonytalanul, egy tanuló ezt válaszolta: „Majd mi..., mi elbíráljuk.” – és bizonyos volt, hogy a „mi” személyes névmás alatt a megszólaló a találkozó résztvevőit értette. „Abból baj is lehet, mert előfordulhat, hogy az iskolák önképzőkörösei a saját önképzőkörük tagjainak munkáit, versmondásait tartják majd a legjobbnak.” – jegyeztem meg, minden akadékoskodó szándék nélkül, de – és erre pontosan emlékszem! – a beszélgetés résztvevői éppen ellenkezőleg, akadékoskodásként fogadták észrevételem, megjegyzésem. Siettem is hozzátenni, hogy jobb lenne, ha a munkák elbírálását egy, író, irodalomkritikus és színész alkotta bíráló bizottság végezné, a legjobb írások szerzői meg a legjobb versmondók pedig könyvjutalmat kapnának. „Ehhez kell valamennyi pénz, de így sikeresebb lehetne a találkozó.” – tettem még hozzá. Erre nagy csend lett. Amikor már-már kilátástalanná vált a helyzetet, valaki kételkedve megkérdezte: „És a gimnázium erre adna pénzt?” „A gimnázium ugyan nem, de az iskola ifjúsági szervezete adhatna.” – válaszoltam. „Ezek nem! Ezek semmit sem csi-

nálnak.” – állapította meg határozottan Kartag Nándor, azonban csakhamar, fellobbanó reménnyel tette hozzá: „De a községi ifjúsági szervezet, – az, adhat!” Annak reménye és lehetősége, hogy az ifjúsági szövetség községi szervezete anyagilag támogathatja az önképzőköri találkozó megszervezését nem volt alaptalan. A beszélgetésben részt vevő tanulók tudtak olyan esetekről, amikor a községi ifjúsági szervezet támogatta a fiatalok kezdeményezését, és vállalta az azok realizálásával járó kisebb összegeket kitevő kiadások fedezését, és említettek is ilyen eseteket a vita során. Erre egyszerre többen is szóltak, és mindannyian arról, hogy miként is kellene, miként is lehetne az önképzőköri találkozót megvalósítani és megismételték, hogy a találkozó műsorában a résztvevők a versmondáson kívül önálló verssel meg prózával lépjenek fel. A megoldás lehetséges módja a vita során fokozatosan rajzolódott ki. Felsorolták, hogy a Vajdaságban a becsei gimnáziumon kívül a zentai, a szabadkai, a zombori, az újvidéki és a becskereki gimnáziumban is létezik magyar tagozat, tehát ezen iskolák magyar önképzőköröseit kell meghívni, a fellépők munkáit és szavadatait pedig megfelelő összetételű bíráló bizottság véleményezze és ítélje oda a könyvek képezte díjakat, műsorszámokként három díjat. Ezek után szünet állt be. Lehet, hogy azért, mert a vitatkozóknak úgy tűnhetett, hogy mindent megbeszéltek, bár lehet, hogy csak magukban tekintették át, vették számba, hogy mimindenben állapodtak meg, s azon gondolkodtak el, hogy mit is kellene még megvitatniuk. Ekkor Kartag Nándor, azt mondta, hogy ő vállalja az elhangzottak ismertetését Rehák István községi ifjúsági elnökkel, a megbeszélésekről pedig a következő összejövetelel tájékoztatja majd a tagságot. Nekem sem volt ellenvetésem, de megjegyeztem, hogy szerintem jobb lenne a megbeszéléteket írásban átadni az ifjúsági elnöknek, hogy pontosan megismerhesse az önképzőköri találkozó tervét. A beszélgetés résztvevői azonban rövidebb vita után abban állapodtak meg, hogy az önképzőkör elnöke előbb beszélje meg a dolgot az ifjúsági elnökkel szóban, és ha ő egyezik az önképzőköri találkozó tervével, és annak ifjúsági otthonban való megtartásával, akkor majd mindent leírnak, amit kell.

A következő önképzőköri összejövetelel Kartag Nándor arról számolt be, hogy Rehák István ifjúsági elnök elvben egyezett a találkozó megszervezésének gondolatával és a terem rendelkezésre bocsátásával is, de megjegyezte, hogy a találkozót könnyebb volna megszervezni, ha ebből a célból a javaslattal együtt a rendezvény megszervezésének szabályzatát megvitatás végett írásban is benyújtanák az ifjúsági szövetség vezetőségének. Az önképzőkör tagjai némi csalódással fogadták azt,

hogy az ifjúsági szövetség vezetősége megvitassa a javaslatot. Ezt kezdeményezésük fölülbírálásának és burkolt akadályozásának érezhették. Kartag Nándor tájékoztatója további részében azonban meggyőzően mondta el, hogy az ifjúsági elnök valóban jónak és megvalósíthatónak tartja az önképzőköri találkozó kezdeményezését, de ő sem dönthet egyedül annak megrendezéséről, neki is meg kell beszélnie a vezetőséggel a javaslatot, és a tervezett rendezvény szabályzatát, de megígérte, hogy elnökként mindent meg fog tenni azért, hogy az önképzőkör megrendezhesse a találkozót. És megállapítható, hogy ez egészen bizonyosan így is volt, és pedig azért, mert a fentebb már említett kommunista pártot megkerülő különböző kezdeményezések miatt, ekkoriban igen fontos pártpolitikai programrész lett az ifjúság eszmei-politikai képzése és a fiatalok szervezett aktivizálása, amelyek realizálását a párt természetesen az ifjúsági szövetség helyi szervezeteitől várta el. Ezek pedig évi tevékenységi tervekhez készítették, a fiatalok eszmei-politikai képzése céljából tanfolyamok, előadássorozatok indítását, meg különböző, fiatalokat mozgósító tevékenységeket iktattak e tervekbe, amelyek között viszont akadtak olyanok, amelyek alig-alig valósultak meg, és olyanok is, amelyek érdeklődés hiányában egyszerűen megvalósíthatatlanok maradtak. Ezekkel a kezdeményezésekkel szemben az önképzőkörösök találkozója az ifjúsági elnök megítélése szerint is realizálható, eszmei-politikai szempontból pedig elfogadható és vállalható volt, hiszen ifjúságiak, diákok kezdeményezték, diákok vesznek majd benne részt, és ők is folytatják le a szervezést az ifjúsági szövetség keretein belül, mintegy annak felügyelete alatt. E megértő elfogadásban ezen kívül, bár kimondatlanul, benne volt a rendezvény eszmei-politikai felelősségvállalásának tanárokkal való megosztása is, mégpedig oly módon, hogy a tanulók csak írjanak szabadon, érzelmeik és elgondolásaik szerint, tanáraik pedig tanári módon, háttérből segítsék őket, de, ha éppen úgy adódik, ha éppen nagyon kell, akkor eszmei-politikai szempontból rájuk, tanárookra, is hárul felelősség tanítványaik esetleges eszmei-politikai eltévelyedése, vagy másféle túlkapása miatt. Hogy ez volt a helyzet, azt mindenki tudta akkoriban, a tanárok is.

Miután az önképzőkör tagjai elfogadták Kartag Nándor érvelését, elhatározták, hogy felhívást küldenek a megnevezett gimnáziumok önképzőköreinek, és ebben részvételre szólítják fel azok tagságát, valamint azt, hogy e körlevélhez mellékelik a találkozó szabályzatát, amelyben rögzítik a minden résztvevő számára biztosított azonos fellépési feltételeket, valamint a fellépőkkel szembeni azonos elvárásokat. A felhívást

mindjárt meg is szövegezték: találkozóra hívják a szóban forgó gimnáziumok önképzőköröseit, amelyen versmondóik, meg vers-és prózaíróik léphetnek fel, produkcióikat viszont írókból, irodalomkritikusokból álló bíráló bizottság értékeli és ítéli oda a könyvjutalmakat, első, második meg harmadik díjként. A szabályzatra térve előbb összegezték a már megbeszélteket, és ekkor meglepően egyszerűnek tűnt a dolog: hat gimnázium önképzőkörének tagjai vehetnek részt a találkozón, a felhívásban meghirdetett műsorszámokban: versmondás, önállóan írt vers és önállóan írt próza. A találkozó szervezői viszont a becsei gimnázium önképzőköre és a becsei ifjúsági szövetség. Ekkor, elismerve a tanulók eddigi döntéseinek megalapozottságát, a műsorszámok kapcsán arra hívtam fel a résztvevők figyelmét, hogy a szabályzatban meg kellene határozni, hogy egy-egy önképzőkört műsorszámonként hány tanuló képviselhet, meg azt is, hogy hány percig tarthat fellépésük, azaz, hány percig tarthat a versmondás, meddig az önállóan írt vers, és meddig az úgyszintén önállóan írt próza. Jól emlékszem a tanulók reagálására. Az elismerést ezúttal is tudomásul vették, a fellépések percekben való meghatározását viszont kimondatlanul is kétkedéssel fogadták. Láttam: javaslatom meg kell indokolnom. Eklatáns példákat hoztam fel: „Nem mindegy, hogy valaki a *Toldit* fogja-e elmondásra választani, vagy egy három versszakos lírai költeményt, és az sem mindegy, hogy az önállóan írt vers műsorszámában egyik versenyző összes verseit kívánja-e majd felolvasni, a másik meg csak két-három pársorosát, mint ahogy az sem mindegy, hogy az önállóan írt próza műsorszámában valaki kisregényét olvassa-e fel, másvalaki viszont csak két-három oldalas kézzel írott novelláját. És mind ez szervezési szempontból sem mindegy, – hívtam fel a figyelmüket, – mert az biztosan nem lesz jó, ha az irodalmi önképzőköri találkozó órákig eltart.” És itt meg kell jegyezmem, hogy nem tanári leleményesség, és nem is rendezvények szervezésében szerzett tapasztalat mondatta velem a találkozó időtartamára vonatkozókat (ez utóbbi nem is mondat-hatta, hisz ilyen szervezési tapasztalataim nem voltak), hanem az előállott vita- és beszédhelyzet juttatta eszembe Devecseri Gábor antik görög drámák időtartamára vonatkozóan leírt sommás megjegyzését (amit, persze, nem idéztem), de amely szerint e művek egyike sem tarthatott és nem is tartott tovább kettő- kettő és fél óránál, mert együltében ennél többet „az ókori görög fenék sem bírta ki”. Az elmondottak nyomán a tanulók kételkedése eloszlott, de már nemigen volt kedvük újabb vitakozásba kezdeni, és ezt a gyűlést vezető önképzőköri elnök is megérezte, majd azzal a megjegyzéssel, hogy mivel hat önképzőkör tagjai három

műsorszámban vesznek majd részt a találkozón, valóban meg kell gondolni, hogy egy-egy önképzőkörből hány tanuló léphessen fel műsorszámonként, és hány percig tarthasson egy-egy fellépés, és azt is, hogy minden műsorszámra ugyanannyi percet adjanak-e. Az elmondottak után azt javasolta, hogy ezekről meg az esetleges további kérdésekről a következő önképzőköri összejövetelen döntsenek. Javaslatát a jelenlévők elfogadták. A következő összejövetelen azután úgy döntöttek, hogy a találkozón önképzőkörönként két-két tanuló vehet részt, azok, akik az önképzőköri válogató versenyen a legjobbaknak bizonyultak, és minden tanuló csak egy versenyágban indulhat a három lehetséges közül, a versenyágankénti időtartamot illetően pedig arra jutottak, hogy a versmondás és az önállóan írt vers 5-5, az önállóan írt próza viszont hat percig tarthat. Ehhez az időhöz szervezési szempontból hozzá kellett számítani még minden műsorszám, minden fellépőjének esetében kb. 3-4 percet, amely időt a fellépő nevének bemondására, valamint elfoglalt helyéről a hallgatóság elé lépésére, majd onnan való visszatérésére és a hallgatóság elismerést kifejező tapsára kellett biztosítani. Amikor a fellépési perceket a „technikai” idővel együtt egy önképzőkör fellépésére vonatkozóan, majd mind a hat önképzőkör fellépőinek esetére vonatkozóan is összeadták, kiderült, hogy a találkozó a meghatározott idő pontos betartása esetén is három órán át is tarthat. Ezzel ennek a kérdésnek a megvitatása le is zárult. Megrendezését illetően a találkozó kapcsán azonban nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, hogy az eredetileg javasolt önképzőköri találkozóhoz viszonyítva (amely iskolai kereteken belül és iskolás körülmények között került volna megszervezésre!) az ifjúsági elnök által elfogadott, de az önképzőkör tagjai által javasolt új szervezési változat jelentősen különbözött egymástól. Az új változat szerint az önképzőkörös találkozó ígéretesebb és több is lett az eredetileg tervezett találkozóznál, hisz e változás következtében hivatalos és közönség előtt lefolyó diákifjúsági művelődési rendezvényé vált, amely már most, indulásakor, kettős jelentőséggel bír: egyrészt az iskolán kívül állók számára nyújtott betekintést a gimnáziumok önképzőköreiben folyó tevékenységbe (bizonyos mértékben meg a gimnáziumokban folyó munkába is), másrészt az irodalom iránt érdeklődő és irodalmi alkotásokkal kísérletező tanulóknak biztosított érvényesülési lehetőséget közönség elé lépésük által. Az önképzőköri összejöveteleken lefolyt megbeszélések során egyértelművé vált az is, hogy az új lehetőség, a rendezvény szervezési módjában is változtatásokat igényel. Szükségessé vált a hivatalos megnyitó (a résztvevők és vendégek üdvözlése) és a bemondó, aki a

soron következő műsorszámokat, a fellépők nevét és iskoláját ismerteti a közönséggel, abból következőleg pedig, hogy a fellépők nem közismert személyek, de azonos művészeti ágakon belüli műsorszámokba tartozó produkciókkal léptek közönség elé, magától adódott, hogy bíráló bizottságra és díjakra is szükség van, hogy első, második és harmadik díj odaítéléséről lehet szó, éshogy minden díjat könyvek képezzenek, egymástól díjfokozati eltérést érzékeltető dinárértékben. Miután ennek kérdése is tisztázódott-megoldódott, az elfogadott álláspontok összefoglalása során kitűnt, hogy mindaz, amiben a találkozót illetően az önképzőköri tagság vita után határozatait véglegesítette versenyszellemet kölcsönöz a rendezvénynek, ezt pedig nevével, elnevezésével is ki kell fejezni! A megfelelő nevet az összejövétel résztvevői csakhamar meghatározták: a megnevezésbe a *találkozó* szó helyébe a *vetélkedő* szót illesztették, így kerekedett ki a *Vajdasági Gimnáziumok Magyar Önképzőköreinek Irodalmi Vetélkedője* név. Tehát minden kérdés megoldódott, *csak* le kellett írni, azaz *csak szabályzatba kellett foglalni a megbeszélteket*. Erre többen is vállalkoztak, akik végül abban egyeztek meg, hogy a szabályzatot pontról pontra haladva együtt írják meg, előbb csak kézzel, elkészülte után pedig az első önképzőköri összejövetelel felolvassák, pontról pontra haladva újból megvitatnak mindent, és csak ezután gépelik le, sokszorosítják meg és viszik el az ifjúsági elnöknek, hogy a vezetőség is megvitassa és elfogadja. A vállaltakat el is végezték, majd azt az önképzőköri tagság meg is hallgatta és egy kiegészítéssel, a *vetélkedő* célját megindokló, meghatározó kiegészítésem beiktatásával el is fogadta. Emlekezetem szerint a kiegészítés a következő mondat volt: „*A vetélkedő célja: érvényesülési lehetőséget nyújtani az irodalom iránt érdeklődő és irodalmi alkotásokkal próbálkozó iskolai önképzőköri tagoknak.*”

De volt még tennivaló, pl. technikai jellegű, ugyanis magyar ábécés írógépből sem volt éppenséggel sok akkoriban a városban, de a szöveg-sokszorosítás művelete sem volt ekkor még egyszerű technikai művelet, az önképzőkör tagjai azonban megoldották ezeket a problémákat is: a *vetélkedő* szabályzatát, valamint az azt bevezető Felhívás szövegét kellő példányszámban sokszorosították meg, majd egy-egy példányt maguknak, az önképzőkörnek, meg nekem meghagyva, a többit átadták az ifjúsági elnöknek, hogy a vezetőség is véleményezze és elfogadja azt. Ez megtörtént. Észrevételük nem volt. Ezek után azonban az ifjúsági elnök a *vetélkedő* kérdését illetően engem egy beszélgetésre hívott. Érdekelte, hogy tanárukként tudok-e a tanulók kezdeményezéséről, és ha igen, mi a véleményem róla. Formális volt az érdeklődése, mert bizo-

nyos volt abban, hogy a tanulók velem folyamatosan kapcsolatban voltak az előkészületek során, de biztos akart lenni a dologban. Véleményemet illetően egyetértett velem abban, hogy ez a diáktalálkozó azon sporttalálkozókhöz hasonlítható, amelyeken iskolai kézilabda-, futball-, vagy sakkcsapatok mérkőznek meg egymással iskolanapi ünnepek-kor, vagy más alkalmakkor, azzal a különbséggel, hogy most az irodalmi önképzőkörösök a maguk érdeklődési területein teszik ezt, és ahogy a sport iránt érdeklődő tanulókat megilleti a versenyzés, a találkozás lehetősége, úgy az irodalom és más művészeti ágak iránt érdeklődő tanulóknak is biztosítani kell annak lehetőségét, hogy találkozzanak hasonló érdeklődésű társaikkal. A díjakat illetően abban állapodtunk meg, hogy az első díjat három-négy, a másodikat kettő-három, a harmadikat pedig két igényesebb kivitelű könyv, értékes irodalmi alkotás képezze, amit majd én rendelek meg a Fórum helyi könyvesboltjában, az ifjúsági szövetség pedig a hozott számla alapján kifizet, a tanulók pedig előkészítik azokat a kiosztásra: beírják minden díj egy-egy könyvébe odaítélésének alkalmát, versenyágát, rangját, kihagyják a díjazottak nevének a helyet (majd a zsűri eredményhirdetése után írják azt be), a vetélkedő megtartásának időpontját, és végül a szöveget az ifjúsági szervezet elnöke írja alá, a díj hivatalosságát pedig a Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség Becsei Választmányának pecsétje bizonyítja majd. A vetélkedő szervező bizottságát illetően az önképzőköri összejövetelen hozott határozat alapján azt javasoltam, hogy az önképzőkör hat, az ifjúsági szervezet pedig öt tagot jelöljön, annak elnöke viszont ő, mint az ifjúsági szövetség helyi választmányának elnöke legyen, vagy a bizottság válasszon meg valakit tagjai közül. Úgy emlékszem, hogy ez utóbbit fogadta el azzal, hogy a szervező bizottság ülésein időnként én is vegyek részt. A bíráló bizottság tagjainak útiköltségét, napidíját, a szervezés postai költségeit, a vetélkedő meghirdetésére készített (magyar és szerb nyelvű) plakát nyomdai kiadásait az ifjúsági szervezet fedezi majd, a vetélkedésre Felhívó levél és a vetélkedő szabályzatának postai elküldését pedig a szervezet hivatalnoka végzi el, és fogadja is majd a rendezvényt kapcsolatos postát, az elküldendő anyagot azonban a szervező bizottsághoz az önképzőkör időben kell hogy eljuttassa, hogy az, ha úgy látja jónak, postázás előtt áttekinthesse. Most már úgy tűnt, hogy minden rendben van, de azután az iskolák önképzőköreinek küldendő felhívás és szabályzat címzettjeinek kérdése kapcsán mégis több elgondolás merült fel az önképzőköri összejövetelen, végül azonban abban állapodtak meg, hogy a címzettek a gimnáziumok magyartanárai legyenek, „Az önképzőkör tagságának.”

zárójeles megjelöléssel, majd a vetélkedő megtartásának dátumát illetően is kiderült, hogy azt sem olyan könnyű meghatározni, mert májusban már a negyedévesek az érettségire összpontosítanak, viszont az ő részvételük nélkül, mint az iskola legfelkészültebb tanulóinak nélkül, nem lenne valami nagy értelme a vetélkedőnek, ezért a tanulókkal április hónapot láttuk a legmegfelelőbbnek a rendezvény lebonyolítására, így a tervezetek szerint a vetélkedő megtartásának dátuma 1967. IV. 8.-a és 9.-e lett, helye a becsei Ifjúsági Otthon, kezdete viszont csak a szombati tanítási nap letelte utáni időpont lehetett (mert ekkor még a szombati nap munkanap volt országsszerte), így lett 15 óra, 20 órától pedig (az előszámítások alapján ekkorra érhetek véget a résztvevők írásainak felolvasásai és a versmondások) a bíráló bizottság véleményezi a vetélkedőn résztvevők teljesítményeit meg ismerteti a díjazottak nevét, majd másnap, vasárnap délelőtt kilenc órától a díjazottak nyertes produkcióikkal való fellépése, valamint a díjak kiosztása következik. De a bíráló bizottság haladékot kért, így az eredményhirdetés vasárnap délelőtt történt. Ez azonban nem okozott problémát, bár a vetélkedőnek két napra osztása a más városokból érkezett résztvevők visszautazását nem tette lehetővé. A szervező bizottság tanuló tagjainak ez nem okozott különösebb gondot, ugyanis megszervezték azt, hogy a becsei gimnazisták vendégül látták vetélkedőre érkezett társaikat.

A felhívás és a vetélkedő szabályzatának elküldése megtörtént, a versenyt meghirdető plakátok is időben elkészültek. A gimnáziumok magyartanárai továbbították a postát önképzőkörökükhöz és a hat gimnáziumi önképzőkörből öt jelezte jövetelét. A hatodik, becskerek-i gimnáziumból valamivel később érkezett a hír, hogy sem vonattal, sem busszal nem jöhettek, mert egyikkel sem érkezhettek volna meg időben Becsére. Az akkori közlekedési viszonyok ezt valóban nem tették lehetővé, személygépkocsija pedig sokkal kevesebb embernek volt akkor, mint ma. Tehát ahhoz, hogy fellépjenek a vetélkedőn a becskerekieknek szombaton a reggeli órákban kellett volna indulniuk Becsére, de mivel a szombat munkanap volt, az utazás miatt iskolai órákat kellett volna a tanárnak elhalasztania, a vetélkedőn résztvevő tanulók órákról való távolmaradását pedig jelentenie. Ez utóbbi nem okozott volna gondot, annál inkább a tanár távolmaradása, ami csak igazgatói engedéllyel történhetett volna meg, ám ez esetben is a meg nem tartott órák bepótlásának árán, ennek megvalósítása pedig akkoriban sem volt egyszerű dolog, mint ahogy ma sem az. Ez volt tehát távolmaradásuk oka. A következő években azonban sikerült ezt a problémát áthidalniuk, így a becskerekiek is a vetélke-

dők rendszeres résztvevői lettek. Tehát öt magyartanár vállalta, és a hatodik is vállalta volna, hogy a heti munka szombat délutáni és vasárnapi kipihenése helyett, ezt a délutánt és a vasárnap délelőttöt is tanulóinak társaságában a megszokottnál fokozottabb felelősségvállalással töltse el, vasárnap délutánja pedig visszautazásukkal múljon, és mind ezt „csak” azért, hogy tanítványaik részt vehessenek a vetélkedőn, akik különben ugyanúgy szabadidejük árán méretgették meg tollforgatói vagy versmondói képességüket, bár igaz, ők érvényesülésük reményében tették ezt. A tanárok e vállalása, a szombat délutáni és vasárnapi pihenőjükéről való lemondáson túl, azért is figyelmet érdemlő, mert sem anyagi, sem munkakörülményeik nem serkentették őket erre. Ezt Dudás Károly, ugyan pár évvel későbbi időpontból (1971. jan. 20.) származó, de a pedagógusok fizetését és munkakörülményeit illetően az 1967-ben fennálló állapotokra is visszautaló *Képes Ifjúságban* megjelent cikke már címével is érzékelteti: „*Akit az isten meg akar verni, abból pedagógust csinál*”, hangzik a cím, a bevezető sorok pedig bizonyítanak: „A Topolyai Gimnázium és a Mezőgazdasági Iskola pedagógusainak sztrájkja után most a zentai középiskolák tanári karából is jó néhányan arra készülnek, hogy elégedetlenségüket, elkeseredettségüket először a tiszteletdíjas órák lemondásával, később, ha tovább feszül a húr, általános munkabeszüntetéssel fejezzék ki.” A tanárok munkafeltételeinek helyzetismertetését a cikk szerzője írásának utolsó előtti bekezdésében nyújtja: „A tanárok csendesen vagy emelt hangon tiltakoznak, s úgy látszik, teljes joggal. Évek óta sok minden nincs rendben a tanügy háza táján. Elég, ha csak megemlíjtjük, hogy Zentán a négy középiskolának egyetlen tanári szobája van, ebben az alig ötven négyzetméteres helyiségben kénytelen szorongani negyvenhat tanár. A korszerű oktatáshoz szükséges taneszközök túlnyomó része hiányzik és a tanítás nagyjából 37–43-as osztályokban folyik.” És hogy hol mennyire ismerte el a közvetlen környezete a magyartanár tanulói vetélkedőn való minél sikeresebb szerepléséért kifizetett munkáját, az nehezen mondható meg, de hogy igencsak eltérő helyzetek lehettek, az kitűnhet egy-két középiskolai magyartanár az ekkoriban rendszerint Szabadkán tartott magyartanárok és tanítók őszi szemináriumán elmondott esetéből. Elmondásaik szerint, ha jelentik az igazgatónak, hogy néhány tanulóval a vetélkedőre mennek, akkor ők leginkább ezekkel a szavakkal fogadják a bejelentést: „Már megint viszed a gyerekeket?!”, ha pedig díjjal vagy díjakkal jönnek meg, akkor pedig a fogadtatás így hangzik: „Ahol még ti is nyerhettetek, ott biztosan két kézzel szórják a díjakat.” Hogy ezekben a megnyilvánulásokban mennyi volt a

komiszkodó ugratással párosult kartársi irigység, a lekicsinylő fölényeskedés, avagy éppenséggel a bizalmaskodó elismerés, az nehezen volt eldönthető már akkor, ott, a középiskolai tanárok szekcióján is, de hogy a résztvevők közül egyesek megmosolyogva, mások bosszankodva fogadták a közléseket, arra emlékszem.⁴

A díjkiosztás véget érte után különös feszültség lett úrrá a jelenlevőkön, – mindenkinek rendkívül fontos és azonnali, semmiféle halasztást el nem tűrő mondanivalója lett a vetélkedőről: a tanároknak, a színpadról éppen lejövő, vagy a tegnap délután folyamán fellépő tanulóknak, a bíráló bizottság tagjainak, de a nézőknek is. Szerencsére az akkori becei Ifjúsági Otthon nagytermének utcára néző folytatásában egy másik, a színpaddal rendelkező terménél (ahol a verseny lefolyt) kisebb, de azért eléggé tágas terme is volt, amelyben egymásra rakott asztalok álltak. Ezek elrendezésében sokan segédkeztek, és a székek nagyteremből való áthozatala után adottak is lettek a feltételek a mindenkiben felgyülemlített mondanivaló kifejtésére alkalmas összejövettel, a vetélkedő első *kerekasztal-értekezletének* megtartására. Már ezen az értekezleten, és persze, minden további kerekasztal-értekezleten is, minden résztvevőnek javaslattevési és szavazati joga volt, tehát szót kérhetett, hozzá szólása, érvei révén pedig közvetlenül része lehetett a vetélkedőt meghatározó szabályzat meghozatalában, a vetélkedő jellegének és szellemiségének kialakításában. Ezt érezve aztán ezen értekezleten sokan kértek szót, és sokan mondták el, hogy a rendezvény jól sikerült, hogy erre a vetélkedőre szükség van, hogy a jövőben is meg kell rendezni. A zsűri elnöke, Schulhóf József, a bíráló bizottság másik két tagjának, Gion Nándornak és Deák Ferencnek a nevében pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy munkájuk során a *prózá*nak nevezett versenyszámmal akadt a legtöbb gondjuk. E versenyszámmal az volt a legfőbb gond, hogy ennek kertében igen jó elbeszélést, kritikát, riportot, de még humoreszket is leltek, olvashattak, ami ugyan nagyon jó, de ez miatt nagyon nehéz lett a döntés meghozatala, mert nem csak egy műfajon belüli legsikeresebb alkotások díjazásáról kellett dönteniük, hanem arról is, hogy melyik műfajt részesítsék előnyben döntésükkel. Viszont nem ez volt, és ez nem is lehetett a bíráló bizottság feladata. Javasolta is mindjárt ennek a versenyszámnak *elbeszélésre, kritikára, riportra és humoreszkekre* „bontását” – már a jövő

⁴ Szűcs Imre: A diákvetélkedők jelentősége. Nagy szerepük van az alkotó emberiségre való nevelésben. Magyar Szó, Kilátó, rovat. A Magyar Szó kulturális és kritikai melléklete. Szerk.: Végel László. 1974. szept. 7.

évi versenyre! A résztvevők ezt azonnal elfogadták. Kaszás József, az Újvidéki Óvónőképző (ekkor még középiskola) tanára viszont (aki a gimnáziumi tanárt helyettesítette) azt javasolta, hogy a szervezők jövőre tegyék lehetővé az újvidéki óvónőképzősök és a szabadkai tanítóképzősök részvételét is, mivel ezen iskolák mivoltukban közel állnak a gimnáziumokhoz, amit a technikumokban is tanító tanárok a technikumok tanulóinak részvétele melletti kiállással toldottak meg, mondván, hogy ezek az iskolák, a gimnáziumokhoz hasonlóan, szintén négyéves iskolák. Amikor már úgy állt, hogy a résztvevők többsége mindkét javaslatot elfogadja, akkor egyik résztvevő a szakmunkásképző iskolák tanulóinak részvételét azzal indokolta, hogy bár a szakmunkásképzők hároméves iskolák, de középiskolák, és semmi oka annak, hogy ezen iskolák tanulói hátrányos megkülönböztetésben részesüljenek, tehát ezen iskolák önképzőköröseit is megilleti a vetélkedőn való részvételi jog. Így minden iskolatípus magyar önképzőköröseinek részvétele mellett döntöttek a jelenlévők. A szervezők azonban ezeket a bővítéseket már nem merték azonnal elfogadni, de megígérték, hogy őszig mindent megtesznek annak érdekében, hogy az elhangzott javaslatokat megvalósítsák, arról viszont, hogy mit sikerült elérniük, a majd ősszel (októberben, vagy novemberben) tartandó kerekasztal-értekezleten számolnak be. Ha sikerül a javaslatokat megvalósítani, akkor új szabályzat-tervezetet is készítenek, amit majd az őszi kerekasztal-értekezleten vitára bocsátanak. A kerekasztal-értekezlet résztvevői megértéssel fogadták a szervezők óvatosságát, és bizalommal az ígéretüket, így a rendezvény sikeres volta mellett ennek köszönhetően is jó hangulatban ért véget ez az első kerekasztal-értekezlet.

Az őszi kerekasztal-értekezleten a szervezők arról tájékoztathatták a középiskolák önképzőköröit képviselő tanárokat és tanulókat, hogy a tavasszal megtartott értekezleten elfogadott javaslatok valóra váltásának érdekében sikeres megbeszéléseket folytattak le, tehát az ajánlott bővítések a következő vetélkedőn megvalósulhatnak, de ehhez, a vetélkedő műsorszámainak és a résztvevő önképzőkörök megnövekedett száma következtében, szerintük, két dologra van szükség. A első az, hogy a tanulók produkcióikkal az eddigi házi, azaz iskolai önképzőkörön belüli válogató versenyek után a versenyáganként innen továbbjutó két-két tanuló (de minden tanuló csak egy-egy versenyágban: versmondás, illetve önállóan írt vers, elbeszélés, kritika, riport és humoreszk) még egy megmérettetésen, *körzeti (elődöntő)* versenyen vegyen részt a már érvényes időkereteknek (5-5 perc a versek, illetve 6-6 perc a próza műfa-

jaiban) megfelelően, ahonnan a versenyáganként legjobb teljesítményt nyújtó tanuló juthat a döntőbe, függetlenül attól, hogy melyik önképzőkör képviselőjeként indult. A szervezők a vetélkedő elődöntőit (körzeteket) a gimnáziumok köré csoportosítottan határozták meg (a gimnáziumokkal azonos városban vagy közeli településen működő technikumok, illetve óvónő-és tanítóképzők, valamint szakmunkásképzők) tartoztak az adott elődöntős (körzeti) csoportokba, és a vetélkedő körzeti-versenyeinek megszervezésére is a gimnáziumok önképzőköreit javasolták azzal, hogy a körzetbe sorolt iskolák önképzőköreinek képviselői más szervezőt is választhatnak, ha úgy látják jónak. A tanulók teljesítményét az elődöntő versenyeken is szakavatott bíráló bizottság bírálja el és hozza meg a versenyágak szerinti egy továbbjutóról szóló döntését, de dönthet a második és harmadik helyezetről is, a szervezők pedig könyvekből álló díjakat is kioszthatnak a bíráló bizottság döntése nyomán azokat kiérdemlőknek. Az elődöntők megtartásának végső határideje ezentúl minden évben április 10.-e, ezek szervezői pedig április 16-ig kötelesek a döntőbe jutott versmondó előadott versének szövegét, valamint a versenyágankénti legsikeresebb önálló írás szerzőjének írását három-három példányban a döntő szervezőjének címére megküldeni. A vetélkedő döntője viszont ezentúl minden év áprilisa harmadik hetének hétvégéje lesz. A döntő szervező bizottságának második javaslata a vetélkedő megnevezésére vonatkozott. Azt javasolták, hogy a rendezvény neve a bekövetkezett változásoknak megfelelően *Vajdasági Magyar Középiskolások Irodalmi Vetélkedője* legyen. Az értekezlet résztvevői a javaslat első pontja kapcsán azt jegyezték meg, hogy az elődöntős csoportok közül a zentai és a szabadkai csoportba a többi csoportnál több és magasabb tanulólétszámú iskola, iskolai önképzőkör került, ebből következőleg pedig e két elődöntő résztvevői hátrányos helyzetben vannak más elődöntősökhöz viszonyítva. A szervezők ezzel egyetértettek, s azonnal azt javasolták, hogy e két elődöntős csoportból versenyáganként a két-két legjobb teljesítményt nyújtó tanuló jusson tovább. Így is lett. A második javaslatot észrevétel nélkül fogadták el.

E határozatok eredményeként a következő évi vetélkedőn 19 iskolai önképzőkörből 64 tanuló került a döntőbe, tehát a vetélkedőn résztvevő iskolák száma az előző évihez képest majdnem megnégyszerződött, a döntőben résztvevő tanulóké pedig több mint kétszeresére nőtt, de ha még az önképzőköri válogató versenyeken meg az elődöntőkben fellépők, valamint ezek szervezésében résztvevő tanulók számát is figyelembe vesszük (mint tették azt egyes vetélkedőről tájékoztató

tudósítók), akkor a vetélkedő által aktivizált tanulók számát illetően egyértelműen jelentős előrelépést állapíthatunk meg. A sikeresen lefolyt vetélkedő utáni kerekasztal-értekezlet résztvevői azonban, mint ahogy az évek során egymást követő további kerekasztal-értekezletek résztvevői sem, érték be ennyivel, tehát az elkövetkező tizenkét év során lett *irodalmi* (vers, elbeszélés, kritika, riport, humoreszk), *beszédművészeti* (verses és prózai alkotások előadása), két csoportban: a magyar ajkúak, és a magyart környezetnyelvként nem magyar ajkú tanulók részvételével, *műfordítói* (irodalmi alkotások fordítása szerb és német nyelvről), *képzőművészeti* (festészet, szobrászat, karikatúra stb.), *zenei* (klasszikus zenei művek előadása zongorán, hegedűn, harmonikán stb.), és *színművészeti vetélkedő* (egyfelvonásos, vagy több felvonásos művek egy felvonásának előadásával), középiskolai tanulók számára kiírt *plakátpályázat* a rendezvény meghirdetésére, egy-egy alkalommal pedig *tévé-riport* pályázat meg *néprajzi vetélkedő* is, aminek következtében a vetélkedő neve is változott: *Vajdasági Középiskolások Művészeti Vetélkedője* lett most, amikor pedig a kerekasztal-értekezlet kezdeményezése nyomán a szervezőknek sikerült a horvátországi Pélmonostor meg a szlovéniai Muraszombat magyar középiskolásait is bevonnai a versenybe, akkor *Jugoszláviai Magyar Középiskolások Művészeti Vetélkedője* lett e rendezvény neve.

Megállapítható hát, hogy az első vetélkedő megrendezését megelőző időszaknak, valamint megrendezésének első éve és évei folyamán fennálló társadalmi-politikai viszonyok jellemzőbb vonásainak leírásai egyrészt jelzik, érzékeltetik e diákrendezvény ötletének érlelődési körülményeit, társadalmi és szűkebb közösségi feltételeit, majd tanárok általi fogadtatását és segítségét megvalósításában, de a tanulók és a kerekasztal-értekezlet résztvevőinek kezdeményező kedvét, ezeknek a kezdeményezéseknek vetélkedő szervezői általi fogadtatását, a kezdeményezések, javaslatok megvalósítására való szervezői készséget, realizálásuk érdekében kifejtett tevékenységüket, másrészt; az első vetélkedő megrendezésének nyomán az elmondás ismerteti az évek során egymás után következő rendezvények egyre több versenyággal való gazdagodását, és ezek szervezők által most is segített folyamatát, e folyamatok részeseiményeinek részletesebb leírása viszont mutatja a vetélkedő szervezésének módjából már első éveiben kifejezésre jutó sajátosságait: a diákok aktív részvételével történő szervezését, az azonos vagy rokontémák iránt érdeklődő egymást követő vetélkedők résztvevői számára találkozási, ismerkedési és véleménycsere-lehetőség biztosítását, a művészetek iránt

érdeklődők érvényesülési lehetőségéért, igaz emberré érésükért történő szervezését, fenntartását. A vetélkedő ezen sajátosságaiból adódóan csak természetes a vetélkedőn résztvevő tanulók és a vetélkedőt szervezők vetélkedőhöz, mint számukra megkülönböztetetten fontos közösségi érdekű, közös elhatározással és közös akarattal létrehozott rendezvényhez való elkötelezett szellemi és érzelmi viszonyulása. A KMV 50 éves fennállása, tanulók általi bensőséges és mások, sokak általi, vagyis általános elfogadottsága, minden kétséget kizáróan bizonyítják a fellépők és tanáraik tanítás során kifejtett iskolai kötelező munkáján túl, önként vállalt és érdeklődéssel végzett, önképzőkörük keretei között folyó, nagyobb, sőt, többletteljesítményre felkészítő tevékenységét, amely tevékenység eredményességének megmérettetésére hármaskozatú alkalmat és lehetőséget nyújtott és nyújt a vetélkedő: az iskolai önképzőkörön belülit, a körzetin (elődöntőn). valamint a döntőn történőt, – azonban egyikén sem szabályoktól menteset, de művészeti ágaktól és műfajoktól függően meghatározott szabályokat, olyanokat, amelyek tekintettel vannak a fellépők korára és előképzettségére. E szabályok betartása kétségkívül alkalmazkodási készséget és önfegyelmet követel meg a résztvevőktől. A szabályok megléte, szükségszerű volta pedig egyrészt a vetélkedő verseny-jellegéből adódik, amelynek időtartama (mint minden versenyé), meghatározott, másrészt viszont a résztvevők, a tanulók korából és előképzettségéből következik, ezért percekben meghatározott. Ez utóbbiként említett tényező, azaz a megadott időkeretek kapcsán, talán nem mellékes elmondani, hogy ezt annakidején, az első szabályzat meghozatalakor kimondottan szervezési szempontból tartottam fontosnak a döntéshozó becsei gimnáziumi önképzőkör tagságának figyelmébe ajánlani, azt pedig, hogy a tanulók korukkal megszabott, adott teherbírásának szempontjából is igen fontos ez az előírás, csak később, majd hogyanem véletlenül vettem észre, tapasztaltam, és pedig akkor, amikor egy alkalommal, csak úgy, érdeklődésből és inkognitóban mentem el vetélkedő vers-és prózamondó versenyére, éppen abban az időszakban, amikor a szóban forgó időkeretek, időmeghatározások e két versenyágban nem voltak érvényben, mert eltörölték őket! Ekkor a versenyt követve arra figyeltem fel, hogy az egyik versmondó igen jól induló versmondása egy idő után visszaesett, majd kis időre visszaállt a rendes kerékvágásba, de csakhamar újból kikökölt, s végül fáradtan és zavartan fejezte be szavaltát. Az volt az érzésem, hogy a kétségkívül tehetséges versmondó ezúttal túl hosszú verset választott, s emiatt nem volt sikeres. Tehát figyelni kezdtem arra, hogy a versmondók közül ki, mennyi idő alatt adja elő

kiválasztott versét, és milyen teljesítményt nyújt. Hárman fejezték be előadásukat 5 perc alatt, és én éppen az ő teljesítményeiket ítélem meg a legjobbaknak. Nem vártam be a zsűri döntését, másnap azonban véletlenül találkoztam a vetélkedő ekkori szervezőjével, Szilágyi Miklóssal, és a versenyről pár szót váltva vele, megemlítettem, hogy szerintem kár volt eltörölni a szóban forgó időkereteket, mert a középiskolások mégiscsak fiatal és amatőr versmondók, akiknek teljesítménye hosszabb versek választása esetén, ingadozóbbá válik, s megemlítettem annak a három fellépőnek a nevét, akik szerintem azért is emelkedhettek ki a mezőnyből, mert ösztönösen korukhoz és képességeikhez mért terjedelmű verset választottak, azaz, versmondásuk nem haladta meg a régebben meghatározott időkeretet, az öt percet. A neveik említése után előbb ő, és a körülötte álló három-négy tanuló lepődött meg, majd én, amikor megmondták, hogy mindhárman díjazottak, csak nem az általam említett díjérték sorrendjében. „Én nem a díjérték szerint, hanem fellépésük sorrendjében említettem a neveket” – védekeztem spontánul, holott ők nem is vádoltak, csak rácsodálkoztak az észrevételemre. Nem állíthatom, hogy észrevételezésem hatására, de a szervezők visszaállították a vers- és prózamondás időkereteit, és más előadói művészeti ágon is meghatározták az előadandó szöveg időtartamának percekben kifejezett idejét. Nem állították vissza azonban – igaz, nem is javasoltam – azt a régi szabályzati előírást, amely szerint egy-egy művészeti ágon belül (pl. az önállóan írt irodalmi munkák műfajainak versenyágaiban), minden tanuló csak egy-egy versenyágban indulhat. Ezt a rendelkezést az első szabályzat készítői elsősorban azért iktatták a szabályzatba, hogy elejét vegyék annak, hogy az önképzőkörök vagy a magyartanárok egy-egy tehetséges tanulót több versenyágban szerepeltessenek a több díj megszerzésének reményében, másodsorban pedig azért, mert azt szerették volna elérni, hogy alaposabb felkészüléssel eddig észre nem vett, de jó képességű tanuló is lehetőséget kapjon, azaz, több versenyzőt felvonultató önképzőköri csapatok lépjenek fel a körzeti vetélkedőkön. Ezen a téren akkoriban mutatkoztak is bizonyos eredmények, bár abban az időben is, mint később is, nem ritkán voltak érezhetőek a vetélkedő versenyágainak írásai közötti színvonalkülönbségek, de a verseny szintminőségének évenkénti eltérései is. Ennek kapcsán mondható el a versenyágak színvonalára vonatkozóan, hogy a vetélkedő első tizenkét éve alatt a legki egyensúlyozottabb teljesítményeket a *magyar nyelv és irodalom* tantárgy

akkori programjához legközelebb álló versenyágak, a *kritika*, (az idei, LI. KMV meghirdetett programjában⁵ *értekező próza*: kritika, tanulmány, esszé néven szereplő versenyág) az *elbeszélés* (most: *novella*) és a *vers* voltak. Bár az sem hallgatható el, hogy voltak évek, amikor a *riport*, ma: *publicisztika* (*interjú, riport, jegyzet, glossza*), vagy (ez azért ritkábban történt meg!) éppen a *humoreszk* minősült igen sikeresnek.

Csak természetes, hogy mindezek következtében a vetélkedő nem maradt észrevétlen. A rádió, a televízió, a lapok tudósításokat, véleményeket, értékeléseket közöltek, amelyek nemcsak magáról a rendezvényről szóltak, de a vetélkedő kapcsán felmerülő-előtűnő művelődési kérdésekről, színházi gondokról általában és ezeken belül nemzetiségi színházi gondjainkról, képzőművészetünk állapotáról, zenei előadóművészetünk helyzetéről, az oktatás és anyanyelvi oktatásunk kérdéseiről, ezen belül a képzőművészet és zenei oktatás problémáiról is, a felmerülő problémák megoldásának sürgető, azonnali és elkövetkező években elvégzendő teendőiről, de a vetélkedővel szembeni elvárásokról is, és pedig minden észlelt kedvezőtlen tünet, jelenség mielőbbi elhárítását megkövetelően. Már az első, az 1967-ben megjelent értékelésben, Deák Ferenc *Egy irodalmi vetélkedő ürügyén* című írásának⁶ első soraiban a következő megállapítás olvasható: „Nem írható a véletlen számlájára, hogy, mondjuk, az amatőrök kultúrrendezvényei szinte kivétel nélkül az intézményesen ápolts és lényegében öncélú kultúrákciók fölé emelkednek.” Magáról a rendezvényről pedig így szól: „Mégis szent kötelességemnek tartom kiemelni épp ezt a főleg diákok által felépített, megszervezett és zökkenőmentes irodalmi vetélkedőt, mely teljes nagyságában és makulátlan tisztaságában adta a gimnazisták irodalom iránti szeretetét.”, 1968-ban pedig Dr. Bányai János, a bíráló bizottság nevében állapította meg: „Az irodalmi vetélkedő fontos tényezőjévé vált a vajdasági magyar középiskolások művészeti, irodalmi és anyanyelvi nevelésének.”⁷ Majd Dr. Bori Imre, aki több írásában is foglalkozott a vetélkedővel és emelte ki jelentőségét, és 1969-ben a bíráló bizottság elnöki tiszttségét is elvállalta, *Középiskolásaink ünnepe Becsén* című értékelésében a következőket írta: ”A becei kezdeményezés (immár harmadik éve, hogy ezek a vetélkedők folynak), pezsgést vitt középiskolásaink ellankadt

⁵ Középiskolások Művészeti Vetélkedője, Magyar Szó, Újvidék, 2018, február 13., 9. oldal.

⁶ Deák Ferenc: Egy irodalmi vetélkedő ürügyén, Képes Ifjúság, Újvidék, 1967. 4.15.

⁷ Dr. Bányai János: Bíráló bizottsági értékelés, Képes Ifjúság, Újvidék, 1968.V.11.

szellemi életébe, s nem pusztán tanárokat angazsált, hanem a diákságot is, amely valójában letéteményese egész szellemi konstitúciónknak, s végeredményben rajta áll vagy bukik kultúránk és létünk is a nap alatt.”⁸ Egy évvel későbbi írásában azonban már így értékeli: „A becsei, immár hagyományos, magyar középiskolás szemle /.../ nemcsak belső erőinknek, lappangó, teret nem kapott képességeinknek kínál kiutat, feltörési lehetőséget. Ezúttal szellemi életünk emelkedő színvonalát is tükrözi, mérhetővé teszi, mit eddig legfeljebb néhány javíthatatlan optimista érzett és érzékelt, támogatja, hogy ez az emelkedő és sokoldalúvá váló érdeklődés megmutatkozzék, hogy a tehetségek feltörése, reprodukálásának a folyamata megindulhasson, ezáltal pedig egész szellemi életünk új erővel gazdagodhasson.”⁹ De e rendezvény más művészeti ágakban megrendezett versenyei is érdeklődést keltenek anélkül, hogy háttérbe szorítanák az elsőként indult irodalmi vetélkedő iránti érdeklődést. Így például 1970-ben Gerold László egyetemi tanár *Diákszínjátások szemléje* címmel színházi életünk helyzetét is szem előtt tartva írja: ”Tudjuk, hogy színházaink, főleg az egyetlen magyar társulat, nemigen vállalkozhat kísérletekre, műsorában csak módjával és nagyon ritkán kaphat helyet egy-egy merészebb, nagyobb közönségsikerre nemigen számító darab. A diákszínjátások pedig éppen ezeket mutathatnák be.”¹⁰ Ács József festő ugyanezen évben *A magyar középiskolások művészeti vetélkedője* című írásában e vetélkedő képzőművészettörténettel és régészettel való bővítésének javaslata mellett megállapítja, hogy a vetélkedőt: ”... tömegessé kell tenni, hiszen egyik évről a másikra sok új tehetség jelentkezhet, ha az előkészítés időben történik. A középiskolás tehetségektől várhatjuk csupán az iskolázott képzőművészeti utánpótlást.”¹¹ Biztatóan szól a zenei vetélkedőről Király Ernő zeneszerző *A zene a szó ikertestvére* című írását kezdve: „Ébredező zenei életünk egyik jelentős eseménye volt a Jugoszláviai Magyar Középiskolások Művészeti Vetélkedője, amelyet ez év április 24.-én tartottak meg a becsei ifjúsági otthonban.” De írása befejező részében kérdéseket tesz fel: ”Vajon milyen lehet fiataljaink zenei felfogása, tájékozottsága? Milyen zenei nevelésben részesülnek? Miért maradtak el ezúttal a műsorból például a hazai és más

⁸ Dr. Bori Imre Középiskolásaink ünnepe Becsén, Magyar Szó, Újvidék, 1969. május 11.

⁹ Bori Imre: Előremutató seregszemle. Képes Ifjúság, Újvidék, 1970. június 3.

¹⁰ Gerold László: A diákszínjátások szemléje. Magyar Szó, Újvidék, 1970. április 12.

¹¹ Ács József: A magyar középiskolások művészeti vetélkedője, Magyar Szó, Újvidék, 1970. április 29.

kiváló modern zeneszerzők alkotásai /.../? Miért nem hallottunk semmit klasszikus értékű népzeneinkből, vajon kinek készültek a népdal-kiadványok, a hangversenydobogókra szánt népdalfeldolgozások?” Írását mégis kedves megértéssel fejezi be: „Továbbra is nagy érdeklődéssel várjuk fiataljaink megjelenését a hangversenydobogókon, és szívesen hallgatjuk őket is, nemcsak a külföldieket.”¹² A magyartanárok a fentebb idézettektől eltérő értékeket emelve ki, de nem kevésbé figyelmet érdemlően szóltak a vetélkedőről, illetve e rendezvénynek tanulóikra gyakorolt és általuk megfigyelt, érzékelt hatásairól a fentebb már említett szabadkai tanácskozáson. Ők vetélkedőn részt vett tanítványaik érdeklődőbbé, nyitottabbá, kezdeményezőbbé és aktívabbá válását említették. Észrevételeik szerint ezek a tanulók önállóbban találják meg az őket érdeklő szakirodalmat, de a mindennapi élet történéseiben, történés-mozzanataiban is könnyebben fedezik fel azokat a részleteket, amelyeket az éppen őket érdeklő témakörben megjelent problémájuk megoldásában bizonyos logikai elvonatkoztatással és levezetéssel hasznosíthatnak. Elmondták azt is, hogy ezek a tanulók önállóan kapcsolódnak be a kultúr-egyesületek vagy az ifjúsági szövetség őket érdeklő tevékenységet folytató szekcióiba, munkacsoportjaiba, rendezvények szervezésébe. Ágoston Mihály egyetemi tanár viszont a vetélkedő eredményeit és fontosságát elismerve másféle kérdésre, problémára hívja fel a figyelmet: szélesebb közösségünk rendezvénnyel szembeni közömbösségét kifogásolja *Létünk perifériáján?* — *Szavakkal nem tagadhatjuk a közönyt* című írásában.¹³

Az említett szerzőkön kívül a vetélkedő további fejlődését segítő szándékkal mások is szóltak Nem is kevesen. De ... amint azt egy-két elejtett szóval jeleztem is már fentebb, nem nézte mindenki, illetve nem nézte minden politikai szervezet jó szemmel a vetélkedő fejlődését, művészeti ágakkal való bővülését. Lehet, hogy meglepő, lehet, hogy nem, de ebbéli elégedetlenségének a Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség Tartományi Titkársága többször is jelét adta. Kezdetben azért, hogy csak határozottan követelte meg az évről évre megtartott vetélkedőkről szóló jelentéseket és eszmei-politikai szempontú elemzéseket a becsei társadalmi-politikai szervezetek illetékes bizottságaitól, amelyeknek elvégzése és elemzéseik illetékes felsőbb szerveknek való megküldése

¹² Király Ernő: A zene a szó ikertestvére? Képes Ifjúság, Újvidék, 1970, június 3.

¹³ Ágoston Mihály: Létünk perifériáján? – Szavakkal nem tagadhatjuk a közönyt, Magyar Szó, Újvidék, 1972, február 17.

egyébként e bizottságok kötelessége is volt ezekben az időkben, és amely kötelezettségüknek a becsei bizottságok rendre eleget is tettek, e jelentések és elemzések azonban (bár e bizottságok nemzetiségi szempontból vegyes összetételűek voltak!) egységesen a vetélkedőre, meg a szervezőire nézve is kedvezőek voltak. Talán éppen e pozitív tartalmú jelentések miatt, netán ezekkel szembeni fenntartásai miatt, az említett politikai szerv, kételyei megalapozott voltának igazolása céljából és céljával egy tagját küldte ki Becsére, aki két becsei politikussal társulva bizottsági megbeszélésre hívatott engem, mint a vetélkedő szervezőbizottsága tagjainak egyikét (legrégebbi tagját?), amely megbeszélésen a küldött mindhárom feltett kérdésére ugyan pontos és valós tényekre alapozott válaszokat adtam, de válaszaimmel, azok minden tényszerűsége és valós volta ellenére sem lehetett kiküldött tagjának beszámolója után sem e titkárság elégedett, mert 1975. február 20.-i keltezéssel leiratot küldött a becsei társadalmi-politikai szervezeteknek és a vetélkedő szervező bizottságának. Ennek első pontjában a vetélkedő nevének, a Jugoszláviai Magyar Középiskolások Művészeti Vetélkedője névnek minden önigazgatási megbeszélést mellőzően Középiskolások Vetélkedője névre való változtatását rendelte el, második pontjában pedig a leiratban megnevezett becsei társadalmi-politikai szervezeteknek (minden szervezetnek!) a Kommunista Szövetség becsei szervezetével közösen alakítandó bizottság felállítását írta elő, amely bizottságnak kötelező érvénnyel eszmei-politikai szempontból kellett kielemeznie minden eddig megtartott vetélkedő létezésének célját, miértjét, tevékenységének kereteit, ezek formai és tartalmi sajátosságait! Harmadik pontjában pedig azt rendelte el, hogy a szervező bizottság haladéktalanul hívja meg és tegye lehetővé a tartomány többi nemzetisége és nemzetei középiskolásainak az ezévi vetélkedőn való részvételt és versenyzést.

Hogy a leiratban megnevezett községi társadalmi-politikai szervezetek mit- és hogyan végeztek el a parancsoltakból azt akkor sem tudtam meg, és azóta sem értesültem róla. A vetélkedő szervező bizottsága viszont azt állapította meg, hogy a minden nemzetiség és nemzet középiskolásainak már ezévi vetélkedésbe való bevonására vonatkozó feladat technikai okokból és az idő rövideje miatt nem teljesíthető ugyan ebben az évben, de a kezdeményezést üdvözli és megvalósításának részese kíván lenni. Ennek érdekében engem bíztak meg egy akkor érvényben lévő vetélkedő szabályzatán alapuló a tartományi középiskolai művészeti vetélkedő egységes szabályzat-tervezetének kidolgozásával, valamint a Jugoszláviai Középiskolások Magyar Nyelvű Művészeti Vetélkedő sza-

bályzat-tervezetének megírásával, amelynek nyomán minden nemzetiségi és szerbhorvát nyelvű vetélkedő-rész (egység) megírta a maga szabályzatát, majd pedig döntést hozott arról, hogy a többnyelvű tartományi vetélkedő megrendezésének becsei szervező bizottság részéről való felvétel nélküli támogatása bizonyosságként a JMKMV nevét már ezévből Jugoszláviai Középiszkolások Magyar Nyelvű Művészeti Vetélkedője névre változtatja, és javasolta továbbá azt is, hogy az ötnyelvű vetélkedő minden vetélkedő-egysége művészeti ágainak versenyszámaiban produkcióikkal első díjat nyert tanulók május huszonötödikén, az ifjúság napján (Josip Broz Tito államelnök születésnapján), az ifjúság-napi ünnepek keretében rendezendő manifesztáción lépjenek fel, adják elő, mutassák be díjnyertes munkájukat, produkciójukat irodalmi, komolyzenei, színművészeti rendezvényeken, illetve képzőművészeti kiállításon, amely rendezvény viszont már nem verseny, hanem ifjúsági művelődési seregszemle lenne. A szervező bizottság a két megsokszorosított szabályzat egy-egy példányát, valamint rendezvény-javaslatát megküldte az érdekelt társadalmi-politikai szervezeteknek, de arra válasz sehonnan sem érkezett. Ezen kívül a szervezők meghívtak a IX. vetélkedő döntőjén való fellépésre egy-egy szerbhorvát, román, ruszin, és szlovák oktatási nyelvű gimnáziumot is, de csak a bácsipetrőci (Bački Petrovac) szlovák tannyelvű gimnázium tanulói jöttek el, akik a döntő díjnyertesének vasárnapi műsorában fel is léptek. Más változás nem volt. A vetélkedő zökkenőmentesen folyt le, – következett a kerekasztal-értekezlet. Erről a Magyar Szó 1975. április 24.-i számában *N.I. Ötnyelvű vetélkedő. A SZISZ Tartományi Választmánya vállalta a védnökséget* címmel tájékoztat, – tehát négy nappal az esemény lefolyása után. Ebből a cikkből idézem az esemény és az előállt helyzet lényegére leginkább rámutató következő két részletet:

1) „Április 20-án, a vetélkedő befejezése után összehívták a hagyományos kerekasztal-értekezletet, amelyen megjelentek a becsei községi pártszervezet, valamint a SZISZ Tartományi Választmányának képviselői is. A vetélkedő történetében (ezt a szervezők is megállapították) a vasárnapi volt a legrangosabb. Kellett is, ez a rangos gyülekezet, hiszen nem kisebb dologról, mint a vetélkedő fennmaradásáról, esetleg megszüntetéséről volt szó.”

2) „Mivel a tevékenysége (mármint a vetélkedőé, B.F.) sikeresnek és eredményesnek mondható, szükségessé vált továbbfejlesztése, vagyis egy többnyelvű, egész Vajdaságot felölelő vetélkedő létrehozása. Tehát: minden nyelvtérület számára meg kell szervezni egy olyan vetél-

kedőt, mint a becsei volt korábban. Az elkövetkező, X. jubileumi vetélkedőt már ebben a szellemben rendezik meg.”

Nem ez következett, sőt, – nagyon-nagyon más történt. Nemcsak hogy olyan ötnyelvű vetélkedő megszervezésére nem került sor, amilyenről a IX. vetélkedő utáni kerekasztal-értekezlet résztvevői döntést hoztak, de a becsei sem lett a jubileumi tízedik versenyre „*olyan vetélkedő, mint volt korábban*”. Mert, annak ellenére, hogy éppen ez évben, a IX. vetélkedő évében először és igen sikeresen a Zentán megszervezett képzőművészeti diákalkotások kiállítása mellett még két új versenyágban, a művészettörténet előre meghirdetett ismeretanyagában és képzőművészeti kritika írásában való jártasságukról adtak sikeresen számot a versenybe szállók, – ez a vetélkedő megszűnt, És ugyanezen évben ez történt meg a negyedik éve újvidéki Ifjúsági Tribün Magyar Szerkesztősége által szervezett Színművészeti Vetélkedővel is, annak ellenére, hogy erre az évre sikerült megoldaniuk a szervezőknek a diákszínjátósok vetélkedő teljes idejére való elszállásolását, aminek köszönhetően a diákszínjátósok végignézhették egymás előadásait, – mind a hét előadást – a legtöbbet a diákszínjátósok vetélkedésének fennállása óta! –, és együtt vehettek részt a szervezők által meghívott becsei önképzőkörösök irodalmi estjén, valamint a megtartott előadásokat követő beszélgetéseken, vitákban. De ez évben szűnt meg, az előbbi két vetélkedő megszűnésével véletlenszerű egybeeséssel, a mindeddig Becsén megrendezett Zenei Vetélkedő is, de ez a verseny megszervezési körülményeinek megnehezülése, a versenyzők érdeklődésének visszaesése és ez utóbbi ok következményeként bekövetkezett színvonalcsökkenés miatt. Az első két kellemetlen hírről a becsei szervezők is csak a jubileumi X. vetélkedő megtartása előtti napokban értesültek. De a náluknál informáltabb újságírók sem rendelkeztek erre vonatkozó információkkal, ugyanis a Magyar Szó kultúrrovatának munkatársa, Szűcs Imre a lap 1976. április 6.-i számában *Megérdemelt jubileum. Középiskolásaink becsei művészeti vetélkedője* című hosszabb tudósításában még a vetélkedő minden művészeti ágának megtartásáról tud és megérdemelt jubileumi ünneplés tervezéséről szól: „Hiszen a néhány év óta elhangzó bizonyos fokú „kétélyek” eloszlása után – a községi társadalmi-politikai szervezetektől kezdve az illetékes tartományi szervekig éppen a napokban – mindenki egyöntetű támogatásáról értesítette a SZISZ községi választmányát és a szervező bizottságot.” – írta. További jó híre, „... hogy a korábbi évek visszavisszatérő anyagi gondjával szemben, most – több fórum támogatásával – a szükséges pénzügyi keretet is megkapták a szervezők.” Valamivel

később, a lap április 24.-i számában, azaz, az ezévi vetélkedő kezdetének napján, a lap becsei munkatársa, Lajber György a szervező bizottságtól kapott értesüléseire hivatkozva közli, hogy a jubileumi vetélkedőn csak az irodalmi, és beszédművészeti vetélkedők versenyszámaiban lesz vetélkedés. És az olvasókat arról is tájékoztatta, hogy a szervezők meghívták az eddigi vetélkedők minden résztvevőjét a jubileumra, amelynek tiszteletére a Gyűjtők Tartományi Egyesületével összefogva öt színváltozatban jelvényt is készíttettek. A szervező bizottság már-már makacs-sággal határos kitartó jubileumra való készüléséből, (a *makacs* jelző e helyzetben rájuk nézve kedvező kicsengésével egyetemben, annak megállapítása sem vetett éppen rossz fényt rájuk, hogy eszükbe se jutott feladni a dolgot), eszükbe sem jutott felhagyni a vetélkedő szervezésével. Pedig a helyi és tartományi politikai fórumok Szűcs Imre emlegette megadott anyagi támogatásai ellenére, a vetélkedő három ágának hirtelen és két esetben teljesen váratlan megszűnése mellett, számot kellett vetniük azzal a ténnyel is, hogy a helyi politikai szervezetek tagjainak egy része a lezajlott választásokkal lehurrogottan távozott posztjáról (köztük számos őszinte támogatójukkal), tisztségükben maradt támogatóik tekintélye és szavuk súlya pedig megcsappant. De a zökkenőmentesen lefolyt jubileumi X. vetélkedő sem lett olyan, amilyenre készültek. Nem titkolja e tényállást Dudás Károly ezen eseményről szóló beszámolójának, a *Csendes évfordulónak*¹⁴ a címe sem. Írása sorainak többségéből lehangoló kép tárul az olvasó elé: „A szervező bizottság meghívott minden eddigi résztvevőt, alig néhányan jöttek el. Távol maradtak a becsei társadalmi-politikai szervezetek képviselői, a kultúrmunkások, a pedagógusok. Nem jelent meg a SZISZ Tartományi Választmányának képviselője sem. A közöny, az érdektelenség odáig fokozódott, hogy a díjkiosztáson, a kerekasztal-beszélgetésen már a győztesek egy része sem jelent meg.”

Mindenképpen lesújtó kép... Egyetlen, talán el nem hanyagolható, talán értékelendő, valós ténnyel kiegészülten, a következővel: – a fent idézett újságírói sorokban jelenlétüket hiányolt korabeli tartományi politikai fórumok képviselőinek kilencedik vetélkedő kerekasztal-értekezletének véget értétől számítva a vetélkedő minden lehetséges kérdésétől és vonatkozásaitól való távolmaradása. Elmondható, hogy e jelenségnek vetélkedő résztvevői, szervezői és szimpatizánsai részéről lassan bekövetkező elfogadásának és megszokásának mértékében oldó-

¹⁴ Dudás Károly: *Csendes évforduló, Képes Ifjúság, Újvidék, 1976. április 28.*

dott a vetélkedővel szembeni addig megnyilvánuló fenntartás, így a X. vetélkedő utáni kerekasztal-értekezlet véget értéig ottmaradt magyartanárok és tanítványaik, meg „... az a maroknyi kötelességtudattól vagy lelkiismerettől vezérelt érdeklődő”, akiknek köszönhetően a tudósítás szerzője mégis a következőket állapíthatta meg e vetélkedőről szóló írásának kezdetén (minden, írásában későbbiek során említett kedvezőtlen és kellemetlen tény ellenére), hogy ez a rendezvény és kerekasztal-értekezlete is: „Jól szervezett, családi hangulatú összejövetel volt.” És ez a megállapítás a vetélkedő kezdetekkor megvetett alapjainak megbízhatóságát és szilárd voltát bizonyította, a következő év pedig a rendezvény megmaradt keretek közötti stabilizálódását, no meg az újraépítkezés tervezésének, az újraindulás lehetséges módozatainak számbavételét jelentette. Ezek megvalósításához, tehát az újraépítkezéshez azonban új erők, új emberek kellettek. És ők jöttek is! A becsei gimnáziumból kikerült, eddigre egyetemet végzettségűek, magyartanárok: Varnyu Rumincsik Ilona, Beretka Ferenc, Sági Verona meg a közgazdasági egyetemet végzett Kajári Karolina, a vetélkedők volt szervező bizottsági tagjai, és volt versenyzők. Ők a lezajlott eseményekről már nem tudtak, vagy csak hallottak ezekről a dolgokról, de ezeket már aktualitásukat vesztetteknek tekintették, túlléptek rajtuk. Már megtehették! Tehát a vetélkedő megmaradt, megszilárdított-megszilárdult alapjaira, a szervezéskor és versenyzéskor tapasztaltak, átéltek szellemében kezdték meg az újraszervezést, amit a becsei gimnáziumban tanárként maradó Varnyu Rumincsik Ilona 10-15 éven át folytatott. Tőle Lajber György újságíró és Börcsök László tanár vették át ezt a nem könnyű tevékenységet, ötölük pedig, úgy tíz év múltán, Szilágyi Miklós ügyvéd és Vígi László tanár, szervező csapatukat alkotó fiatalokkal, és tíz éven át szervezték e rendezvényt, mára viszont a volt versenyzők közül, a Szilágyi Miklós és Vígi László vetélkedőket szervező csapatát alkotók, az akkori segítők mára a vetélkedő szervezőivé lettek...

És az alábbiakban hadd következzen egy ezévi díjnyertes versenyző, meg néhány évi versenyzés után most már szervezővé váltak nyilatkozataiból néhány részlet arról, hogy mit jelent, illetve mit jelentett a vetélkedő számukra akkor, amikor versenyeztek, és mit jelent ma, szervezőkként. A részletek kiválasztása kapcsán ki kell mondanom: nem volt könnyű az igen tartalmas és igen érdekesen megfogalmazott nyilatkozatokból részleteket kiválasztani, de talán a kiválasztott részletek érzékeltetik azokat a sajátosságokat, amit a vetélkedő a szervezés módjával is nyújtani kívánt, nyújtott, és nyújt ma is az évről évre versenybe

szállóknak, a középiskolásoknak. De hogy erre a válogatásra és választásra egyáltalán sor kerülhetett az a Magyar Szó mellékleteként megjelenő Képes Ifjúság hetilap felelős szerkesztőjének, Benedek Miklósnak köszönhető, ugyanis mindezidáig (az ötven év pedig nem kis idő!) ő fordult először a szervezőkhöz olyan öt kérdéssel, amelyekben vetélkedővel kapcsolatba-kerülésükről, versenyzésükről, KMV-ről kialakult véleményükről, valamint szervezőkké válásuk körülményeiről kérdezte őket. Az alábbiak során tehát e kérdésekre adott válaszokból választottam ezen írás témájának megfelelő részleteket, sajnos csak néhányat, csak a láttatás-érezkeltetés érdekében.

Hadd, idézzem először az idei novella elsődíjasának, Váradi Ibolya Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című verse nyomán KMV-ről írt verses véleményét, amelyben Illyés versének tartalmát mintegy ellenpontozva, számára kellemes KMV-és világot sejtetve-érezkeltetve tréfás jókedvűséggel írja:

„Mert ahol káemvé van,
ott káemvé van,
nemcsak a versenyző szívekben
nem csak a zsűriben,

nemcsak a szervező szobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó énekes hangjában,
ott káemvé van

nemcsak a füst-sötétben
lobogó nyitóbeszédekben,
beismerésben,
bulizók smsében

ott káemvé van

Majd a következő sorokkal zárja *KMV-utóhangok. Napsugár az őszi borongásban*¹⁵ című írását: „Az egyetlen amit tehetünk a KMV után: emléket idézünk, várjuk a következő áprilist, és beírjuk a naptárba a fontos dátumokhoz: születésnap, karácsony, húsvét, káemvé.”

¹⁵ Váradi Ibolya: *KMV-utóhangok. Napsugár az őszi borongásban*. Újvidék, Képes Ifjúság, 2017, május 3. 10. o.

A versenyzőből szervezővé vált újvidéki Léphaft Ágnes pedig így emlékezik versenyzői idejére: „Így visszagondolva, nem is tudom, miért versenyeztem... na jó, mondjuk, az enyém lett a nyertes plakát 2008-ban, és a háromnapos középiskolás fesztiválért Óbecsén. Az ebédért az óvodában. Meg mert „jé, más is hallgat Theriont, Prioritások... És mert pont akkori éneket ismerik meg, ami még kialakulóban van. Szerintem ez egy nagyon fontos részlet, szóval megérte. A visszajárás Óbecsére pedig ezért jött” /.../ „Amikor egyetemista lettem inkább csak a buliért mentem el egy-egy KMV alkalmával Óbecsére, meg azért, hogy megismétlődjön a vajdasági alternatív tavaszi fesztivál, és találkozzak azokkal az emberekkel, akikkel csak akkor és ott szokás.” /.../

A szervezővé válása történetének egy részlete pedig a következő:

„Aztán hivatalosan is felkértek, hogy legyek a csapat tagja, de elutasítottam, mert „ahh, nem vagyok én erre elég jó... felelősséggel jár” stb. Végül része lettem a teamnek. Ennek a vidám baráti társaságnak, ami nélkül szerintem sok minden nem lenne.”¹⁶

A magyarkanizsai Borbély Éva számára „A benyomás a KMV-ről mindig ugyanaz – akárhányszor szállok le a péntek reggeli Enkáról Becsén, megint egy kicsit 2010 van. Meg megint ugyanazok az ismerős arcok és barátok ülnek a Scena teraszán. Ugyanaz a nap süt. Viccen kívül.”

A „*Máshogyan tekintesz a KMV-re szervezőként mint résztvevőként?* minden szervezőnek feltett kérdésre pedig a válasza így hangzik:

„Annyiban tudnám megkülönböztetni a szervezést a részvételtől, hogy a fellépés előtti gyomorideget felváltotta a levelezésből eredő kialvatlanság, valamint a becsei hétvégére való felkészülés nem pár napig vagy hétig tart, hanem egész éves folyamat, becsei, kanizsai találkozásokkal és Skype-konferenciákkal – amúgy minden ugyanolyan szép, sőt.”¹⁷

És zárjuk az idézetek sorát a magyarkanizsai Oláh Sándor szavával:

„A körzeti versenynél nem jutottam tovább, de nem igazán tört le a dolog. Akkor még azt hittem, hogy ez is csak egy pályázat. Nem is tévedhettem volna nagyobbat. A következő évben már bántam, hogy nem utaztam el Óbecsére pusztán azért, hogy eggyel többször legyek részese az eseménynek. Aztán a következő két évben, 2008-ban és 2009-

¹⁶ „Én egy dzsóker vagyok”, Újvidék, 2017, március 22., 10. o.

¹⁷ Mít csinál egy zsűritutujgató?, Újvidék, Képes Ifjúság, 2017, április 5., 10. o.

ben nemcsak továbbjutottam a döntőbe, hanem mindkétszer első lettem a verseimmel. De ez akkor a legkevésbé sem számított. Sokkal fontosabb volt, hogy sok hasonló emberrel ott voltunk egymásnak, hogy a tavasz három napon keresztül csak a mienk volt. A becsei színházteremben szinte egyszerre lélegeztünk a színpadon álló versenyzőkkel. Megünnepeztük, hogy hasonlóképpen gondolkodunk, hogy szemérmetlenül hiszünk az igazunkban, hogy szabadok vagyunk, hogy szavainkkal néha még akaratlanul is olyan lényegi kérdéseket fogalmaztunk meg, amikre azután egy életen keresztül kereshetjük a választ, ha elég bátrak vagyunk hozzá.” /.../

„Egészen biztos vagyok benne, hogy a KMV nélkül nem lennék ugyanaz, mint aki vagyok. Ez nosztalgiától fűtött túlzásnak tűnhet, de egyáltalán nem az. Rengeteg olyan ismeretséget kötöttem Becsén vagy a zentai KSZV-n töltött napok alatt, amelyek a mai napig meghatározóak, és számos olyan közeli barátot ismertem meg a rendezvénynek köszönhetően, akik nélkül ma kevesebb lennék.”¹⁸

A KMV szervezését illetően pedig a következőket mondja:

„Fontos megjegyezni, hogy az év folyamán közösen gondolkodva alakítjuk ki a KMV zenei és művészeti programját, s folyamatosan törekszünk arra, hogy újdonságokkal, izgalmas, de ugyanakkor értékes tartalmakkal színesítsük a rendezvényt. A becsei döntő három napja alatt azonban mindenkinek megvan a személyre szabott feladata. Ettől működünk gördülékenyen. Én elsősorban a promócióért és a rendezvény dokumentálásáért felelek, de gálaműsort is rendeztem már.”

Az utolsó kérdésre-kérésre, erre: „*Megosztanál velünk egy anekdotát a sokéves közös történelmetekből?*”, a következőket válaszolta:

„Nehéz lenne bármit is kiválasztani a sok emlék közül. Talán nem is lehet, mert minden összefonódik. Mert hiába mesélnék a hajnalig tartó beszélgetésekről, a nagy találkozásokról a főtéri ártézi kút mellett, a koncertek jótékony mámoráról, a felismerés öröméről, hogy mások is ugyanúgy gondolkoznak a világról, mint mi. A KMV-t nem elbeszélni, hanem megtapasztalni kell. S aki egyszer már átélte, azt előbb vagy utóbb úgyis visszahúzza a szíve.”¹⁹

És az idézett írás-és nyilatkozat-részletek, pontosítottabban: a KMV-ről szóló vallomás- töredékek elolvasása után szabad-e, egyáltalán

¹⁹ „Aki egyszer már átélte, azt előbb vagy utóbb úgyis visszahúzza a szíve”. Újvidék, Képes Ifjúság, 2017. március 22., 11. o.

illendő-e megkérdezni, hogy akad-e ezen írásnak olyan olvasója, aki elhiszi, elhiheti e sorok írójának, hogy igazat és nem *vereses ráfogást* mond akkor, amikor azt állítja, ha meri, ha merészeli azt állítani, hogy már a kezdetek kezdetén, már az első vetélkedő megszervezésének kezdeményezését támogatva e rendezvénynek fiatalok általi olyan elfogadottságát kívánta középiskolai tanárként elérni, mint amilyenről a jelenlegi és volt versenyzők idézett írás-és nyilatkozat-részletei szólnak. De e sorok írója, bár tudván tudja, hogy, ha elvileg szabad is, illeni azért mégsem illik ennél kevesebb, ennél még szerényebb dolgot sem állítani, vagy, ha mégis, akkor bizonyítania kell! És ezt teszem is! Mert egy múltbéli, akkor nem várt és akkor a szervezőkre, közöttük pedig rám nézve sem kellemes, mára viszont szerencsésnek bizonyuló körülménynek köszönhetően megtehetem: bizonyítom állításom! Az történt ugyanis, hogy az 1971 őszére meghirdetett kerekasztal-értekezletre csak kevés tanár és önképzőkörös tanuló jött el, de ennek ellenére akkor, ott tartalmas megbeszélés folyt, aminek említése után a Képes Ifjúság munkatársa, Podolszki József a távolmaradó tanárokat élesen bírálta és le is *tanárumozta* őket, amire Barta Sándor zentai magyartanár nem kevésbé élesen, de a szervező bizottságot is bírálva reagált. Azt állítva, hogy mivel a szervező bizottság a szervezés kérdései kapcsán sem kérdőívet, sem a szabályzat-tervezetet nem küldte meg az érdekelteknek, olyan helyzetbe hozott minden érdekeltet, hogy, ha el is jön az értekezletre nem tehet mást, mint: „... rámondja az áment a módosító javaslatokra.” És bár másban nem, a kérdőív és a szabályzat megküldésének kérdését illetően a vitázók a szervezők rovására egyet is értettek. Ezt az „ámentmondásos” állítást a kerekasztal-értekezletek vetélkedő előzetes eseményeiben betöltött szerepére emlékeztetve cáfoltam, majd megállapítottam:

„Bátran állíthatjuk, hogy eddig leginkább a kerekasztal-értekezletek alakították, formálták a JMKMV-t. Remélem, nem túlzok, amikor azt állítom, hogy e verseny népszerűségét és jelentőségét a mindig hozzáértő, szakképzett és döntéseit a felmutatott munkák, produkciók minősége alapján hozó bíráló bizottságnak, valamint a nyílt, a résztvevők érdekeit szem előtt tartó szervezési formának köszönheti, ez viszont azt jelenti, hogy eléri célját, hogy valóban a tehetségek feltörését, felszínre hozását segíti elő. Az elmondottakból kitűnik az is, hogy a JMKMV-mozgalom szervezésében társadalmunk öngazgatási elve és a közös megbeszélésre alapozó cselekvés szelleme van jelen, sőt – ez alkotóeleme.” /.../

Írásom pedig a következő, talán ma is aktuális jelentésű szavakkal zártam:

„A JMKMV jövőjét illetően elmondhatjuk, hogy mi, szervezők, optimisták vagyunk, de mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy optimizmusunkat éppen Barta Sándor és a hozzá hasonlóan dolgozó tanárok táplálják, ugyanis kell, hogy legyen jövője az olyan vetélkedőnek, amelyre a következő sorok vonatkoznak: „... az elsős is Becse felé néz már, mint sikerei eddig még elérhetetlennek tűnő csúcsa felé.” Ha ez igaz, akkor még büszkék is létünk, de nemcsak mi, becsei szervezők, hanem mindannyian, akik meg tudunk teremteni egy olyan kulturális rendezvényt, amelyet tanítványaink szívükbe zártak.”²⁰

²⁰ Bagi Ferenc: Optimisták vagyunk... Válasz a Képes Ifjúság cikkére. Újvidék, Képes Ifjúság, 1971. január, 20.

Az emigráns sajtó nyelvezete

Összefoglaló: A magyar sajtónyelvi vizsgálatok eddig az anyaországra és a körülötte fekvő utódállamokra irányultak. A Kárpát-medencén kívüli magyar közösségeknek a sajtóját is érdemes nyelvi szempontból tanulmányozni. Erre az a körülmény is lehetőséget nyújt, hogy ezen hírlapok anyaga többnyire online is hozzáférhető. A szerző egyrészt abból a feltevésből indul ki, hogy az emigráns sajtótermékek nyelvezete jobban őrzi a hagyományokat, mint a Kárpát-medenceieké, másrészt pedig abból a hipotézisből, hogy az emigráns sajtó a környezeti nyelv hatását mutatja. A vizsgálatok alapján az első feltevés nem igazolódott be, a második pedig beigazolódott.

1. Sajtónyelvi vizsgálatok

A magyar sajtónyelvi vizsgálatok eddig az anyaországra és a körülötte fekvő utódállamokra irányultak. Többek között az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok 1976. évi tudományos ülészaka is a sajtónyelvvel foglalkozott. (Nyelvhasználati szintek... 1976.) Ezen a tanácskozáson a következő előadások hangzottak el: Hernádi Sándor: A 7 Nap nyelvhasználatáról, Nyelvhasználati szintek... 1–19.; Szathmári István: Megjegyzés az Üzenet című folyóirat nyelvéről és stílusáról, Nyelvhasználati szintek... 20–33.; Grétsy László: A jugoszláviai magyar nyelv az ifjúsági lapok tükrében, Nyelvhasználati szintek... 34–49.; Rác Endre: A jugoszláviai magyar sportsajtó nyelvéből, Nyelvhasználati szintek... 50–71.; Pénovácz Antal: A Topolya és Környékének, a Magyar Szó mellékletének nyelvhasználata, Nyelvhasználati szintek... 72–86.; Lánicz Irén: A Magyar Képes Újság nyelve, Nyelvhasználati szintek... 105–116.; Sántai Pál: A szabadkai üzemi lapok nyelve, Nyelvhasználati szintek... 117–133.; Molnár Csikós László: A mutató névmás használatának kérdései községi hivatalos lapjainkban, Nyelvhasználati szintek... 144–158.; Szloboda János: A zentai és adai Képviselő-testület küldöttségi tájékoztató közlönyének nyelvi elemzése, Nyelvhasználati szintek... 159–178. Két további előadás (Hock Rezső: A társadalmi-politikai közösségek magyar nyelvű hivatalos lapjainak nyelvéről, és Papp György: A Dolgozók nyelvéről) a szerzők ideológiai és politikai alkalmatlansága miatt nem hangozhatott el. Az 1985. évi Szarvas Gábor Nyelvművelő

* Dr. Molnár Csikós László, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék

Napok két előadását szintén a sajtónyelvnek szentelték (Szloboda János: A szerbhorvát helyesírás hatása a magyar nyelvű községi hivatalos lapok helyesírási gyakorlatára, *Hungarológiai Közlemények*, 66-67. sz., 23–33. o.; Kovács T. Ilona: A jugoszláviai magyar sajtó helyesírása, *Hungarológiai Közlemények*, 66-67. sz., 43–49. o.). Jelen tanulmány szerzője is vizsgálta a horvátországi Magyar Képes Újság nyelvét (Molnár Csikós László: A Magyar Képes Újság nyelvezetéről, in.: *HMSz-évkönyv* 15-16., Osijek, 1996., 67—70.)

A Kárpát-medencén kívüli magyar közösségeknek a sajtóját is érdemes nyelvi szempontból tanulmányozni. Elsősorban a következő Kárpát-medencén kívüli országok magyar nyelvű sajtójáról van szó: Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Izrael, Argentína.

A legtöbb magyar nyelvű sajtótermék az Amerikai Egyesült Államokban jelenik meg, heti rendszerességgel a Californiai Magyarság, az Amerikai Magyarság, az Amerikai Magyar Népszava Szabadság, a Dallaszi Magyar Szó, havonta a Magyar Napló és az Evangéliumi Hírnök. Kanadában megjelenő hetilap a Kanadai-amerikai Magyarság (Az Egyesült Államokban is terjesztik), a Kanadai Magyar Hírlap és a Magyar Krónika. Ausztráliában a Magyar Élet hetilap és a Perthi Magyar Hírek havi lap képviseli a magyar nyelvű sajtót. Az izraeli Új Kelet lap arról is nevezetes, hogy egy időben húszezres példányszámban megjelenő napilap volt. Említésre méltó még az Argentínai Magyar Hírlap utóda, a Buenos @ires-i Hírmondó.

A nyugati világ legnagyobb magyar hetilapja a Kanadai-amerikai Magyarság. Elődét, a Kanadai Magyarságot 1949-ben alapították Torontóban. 1957-től népszerűen „Kékújságként” emlegetik, ugyanis fejlécén a „Magyarság” kék színű betűkkel volt írva. A Kékújság 1990. novemberében átvette a Chicago és Környéke című magyar nyelvű újságot, így a hivatalos neve Kanadai-amerikai Magyarságra változott. A Kanadai-amerikai Magyarság középutat képviselő hetilap, tárgyilagosan tárja fel a magyarságot érdeklő híreket, ismerteti, hogy mi újság az észak-amerikai magyar közösségekben, illetve Magyarországon és a Kárpát-medencében. A lap tudatja olvasóival a határon túl élő magyar közösségek gondjait, problémáit és emberjogi sérelmeit. Felszólal a magyarság védelmében, akárhol is esik bántódása. Minden ügyet tárgyilagosan mutat be, és az olvasóira bízta az értékelést. (Kanadai-amerikai Magyarság)

A 1922 októberében indult Californiai Magyarság hetilap az Egyesült Államok nyugati partvidékének magyar bevándorlóit szolgálta friss hírekkel. Az akkori emigránsok zömmel az 1919-es tanácsköztársas-

ság menekültjei voltak. Az évek folyamán különböző emigráns rétegek befolyásolták és támogatták a lapot: a 30-as években a nácizmus menekültjei, a 40-es években a világháború menekültjei, 50-es években a kommunizmus menekültjei, az 56-osok. 2010-től kezdve a Californiai Magyarság csak az interneten jelenik meg. Az internetes olvasók érdeklődéséből azt állapították meg a szerkesztők, hogy nem ugyanaz, mint amire a szerkesztők gondoltak, amikor nyomtatott újságot adtak ki. (Californiai Magyarság)

Az ausztráliai Magyar Élet hetilap elődei a melbourne-i Magyar Élet és a sydneyi Ausztráliai Magyarság volt. Az előbbi 1958-tól jelent meg, az utóbbi 1964-től, eleinte mindkettő sorszedő (Linotype) gépen készült. Az Ausztráliai Magyarság 1965 augusztusában áttért az ofset nyomdatechnológiára, ez az eljárás képes oldalakkal, irodalmi melléklettel való bővítést tett lehetővé. A szövegeket villanyírógép segítségével vitték a nyomólemezeire. A Magyar Élet 1966-ban új tulajdonos kezébe került, és szintén áttért az ofset nyomtatásra. 1977-ben melbourne-i és a sydneyi magyar hetilap Magyar Élet néven egyesült, országos terjesztésűvé vált, és ofset nyomdatechnológiával készült. 1987-től már Apple Macintosh számítógépen állították össze az újság oldalait. A Magyar Élet kiadója a magyarság szolgálatát vallja, ezzel azt is vállalja, hogy a vállalkozás vesztesége is az övé. Az előfizetés élteti a lapot, ha megszűnik, a kiadó visszatéríti a többletbefizetést. (Magyar Élet)

Az Új Kelet című magyar nyelvű napilapot 1918. december 19-én alapították Kolozsvárott. 1920-ban a napilap hetilappá alakult át. 1940-ben Észak-Erdélynek Magyarországhoz való visszacsatolása után a lapot betiltják a kor hatóságai. 1948-ban Marton Ernő napilapként újraindította Tel-Avivban. 2010-től kezdődően huszonnégy oldalas hetilapként jelent meg. 2016 januárjától havonta jelenik meg. [Új Kelet – Wikipédia; Új Kelet (folyóirat, 1918) – Wikipédia]

2014 márciusában jelent meg Haynalné Kesserű Zsuzsánna szerkesztésében az Argentínai Magyar Hírlap utolsó száma. 2014 májusában már indult a Buenos Aires-i Hírmondó, a szabadkai Czékus Ábel szerkesztette néhány hónapig. Az elektronikus hírlevél 2016 februárjáig jelent meg. Czékus Ábel közgazdász Szabadkán született, középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte. Közgazdász oklevelet a Szegedi Tudományegyetemen szerzett. Egyetemi tanulmányai alatt Norvégiában és Olaszországban is tanult, később Szlovéniában volt kutató ösztöndíjas. Anyanyelvén kívül hat nyelven beszél. 2014 márciusa és júliusa kö-

zött a Buenos Aires-i magyar közösségben tevékenykedett a Kőrösi Csoma Sándor-program ösztöndíjasaként. (Buenos @ires-i Hírmondó)

Ezeknek a hírlapoknak az anyaga többnyire elektronikusan is hozzáférhető (habár nem mindig teljes egészében és naprakészen, vagyis néha rövidebb változatban, illetve utólag teszik közzé az anyagot).

2. Észlelt jelenségek

1. Szóállomány és kifejezőkészlet:

Idegen szó és szókapcsolat

Idegenszerű szóhasználat

Regionális szó vagy szóalak

Régies szó

Szótévesztés és helytelen szóválasztás

Különleges szóalak

Neologizmus

2. Szószerkezet és mondatszerkezet:

Idegenszerű vagy szabálytalan mondatszerkezet

Ragtévesztés

Ragelhagyás

Vonzattévesztés

Alanyvesztés

Egyeztetési probléma

Szórendi probléma

Szükszavúság

3. Helyesírás és tipográfia:

Szókapcsolat tagjainak egybeírása

Összetétel tagjainak különírása

Kötőjeles összetétel tagjainak egybeírása

Összetétel tagjainak kötőjeles írása

Régies írásmód

Értelemzavaró elírás

Számos esetben megtörténik, hogy ugyanabban a mondatban egyszerre többféle nyelvi jelenség is felbukkan. Például egyeztetési probléma, szórendi probléma, vonzattévesztés: Bár már 1958-ban is voltak Torontóban adventista magyar családok, *akik* kisebb közösséget al-

kottak az akkori jugoszláv egyházon belül, formálisan 1965-ben alakult meg a magyar gyülekezet *Sohlman Károly lelkipásztor kezdeményezésével*. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Bár már 1958-ban is voltak Torontóban adventista magyar családok, amelyek kisebb közösséget alkottak az akkori jugoszláv egyházon belül, formálisan Sohlman Károly lelkipásztor kezdeményezésére 1965-ben alakult meg a magyar gyülekezet.

2.1. Szóállomány és kifejezőképesség

Idegen szó és szókapcsolat

Az idegen elemek öncélú használata egyértelműen káros, mert megnehezíti a gondolatok cseréjét, a nyelvi érintkezést, kiszorítja helyükből a rokon értelmű magyar megfelelőket, és ezáltal elszürkíti a nyelvet, olykor még szótévesztést is okozhat. Nagyon fontos mérlegelni az idegen szó használatakor, hogy kihez és miről beszélünk, írunk. Szűkebb szakmai körnek szóló műben bátrabban élhetünk idegen kifejezésekkel, de minél inkább szélesedik hallgatónk, olvasóink köre, annál erősebben kell törekednünk a közérthetőségre. (Grétsy és Kemény 2005)

Május 1-jén a Hungária klubban találkozott a magyar közösség apraja és nagyja a hagyományos déli *asado*-n. (Buenos Aires-i Hírmondó) > Május 1-jén a Hungária klubban találkozott a magyar közösség apraja és nagyja a hagyományos déli grillezésen. (asado = az argentin stílusú grillezés gyűjtőneve 1. parázs felett való sütési mód, 2. szabadtéri sütéssel egybekötött parti)

Középkorú nő Los Angelesben *caregiver* munkát vállal házvezetéssel egybekötve, gyermekre való felügyelet is lehetséges. (Amerikai Magyar Hírlap) > Középkorú nő Los Angelesben gondozói munkát vállal házvezetéssel egybekötve, gyermekre való felügyelet is lehetséges.

Szerencsére még jóidőben sikerült a gyűjtési engedélyeket beszerezniük, így a *rangerek* mindenütt vendégszeretően fogadnak, s megengedik, hogy olyan helyeken táborozzunk és gyűjtsünk, ahová mások nem nagyon tehetik be a lábukat. (Magyar Élet) > Szerencsére még jó időben sikerült a gyűjtési engedélyeket beszerezniük, így az erdőőrök mindenütt vendégszeretően fogadnak, s megengedik, hogy olyan helyeken táborozzunk és gyűjtsünk, ahová mások nem nagyon tehetik be a lábukat.

... a keretében megjelenik egy jelenség, vékony, *slank*, melyet a bokáig érő ujjatlan, lezser, fekete ruha jobban kiemel, légiesebbé tesz.

(Magyar Élet) > a keretében megjelenik egy jelenség, vékony, karcsú, melyet a bokáig érő ujjatlan, lezser, fekete ruha jobban kiemel, légiesebbé tesz.

... és van *egy ún. „casco histórico”* amelyben nagyon régi és látványos épületek emelkednek! (Buenos Aires-i Hírmondó) > ... és van óváros, amelyben nagyon régi és látványos épületek emelkednek!

Magyar *all-you-can-eat* étterem nincsen Kanadában én pedig kedvelem a magyar kosztot, ... (Kanadai Magyar Hírlap) > Magyar mindent ehetsz étterem nincsen Kanadában, én pedig kedvelem a magyar kosztot, ...

Idegenszerű szóhasználat

Idegenszerűség (barbarizmus) tágabban értelmezve minden olyan nyelvi kifejezőeszköz, amely nem az adott nyelv sajátos, belső, történetileg kialakult törvényeit, hanem egy más, idegen nyelvét tükrözi. Szűkebb értelemben idegenszerűség a magyarban minden olyan kifejezés, amely magyar elemekből áll ugyan, de idegen mintára, idegen gondolkodásmódot követve jött létre. (Grétsy és Kemény 2005)

A lakosság 59 százaléka az angolt jelölte meg *mint anyanyelvet*, míg 38 százaléknian franciául beszélnek otthon. (Kanadai Magyar Hírlap) > A lakosság 59 százaléka az angolt jelölte meg anyanyelveként, míg 38 százaléknian franciául beszélnek otthon.

Európában nyílt zsidó múzeumok *sorában* a budapesti 1909-ben kezdte meg működését, és azóta gyűjt minden zsidósággal kapcsolatos tárgyat és dokumentumot. (Kanadai-amerikai Magyarország) > Az Európában nyílt zsidó múzeumok közt a budapesti 1909-ben kezdte meg működését, és azóta gyűjt a zsidósággal kapcsolatos minden tárgyat és dokumentumot.

A Magyar Zsidó Múzeum nem csupán *egy* történelmi múzeum, de képcsarnok és néprajzi múzeum is egyben, (Kanadai-amerikai Magyarország) > A Magyar Zsidó Múzeum nem csupán történelmi múzeum, de képcsarnok és néprajzi múzeum is egyben,

A fesztivál „szülőanyja”, Pigniczky Réka dokumentumfilmes szerint évről évre *minőségibb* filmek érkeznek Magyarországról. (Kanadai-amerikai Magyarország) > A fesztivál „szülőanyja”, Pigniczky Réka dokumentumfilmes szerint évről évre színvonalasabb filmek érkeznek Magyarországról.

A túra első megállóját a Megalomaniac borászat alkotta, amely rendkívül sikeresen *építette ki magát*, ez pedig *ráadás* a boraik minősége *mellett*. (Kanadai-amerikai Magyarország) > A túra első megállóját a Megalomaniac borászat alkotta, amely rendkívül sikeresen fejlődött ki, ez pedig többletet jelent boraik minőségén kívül.

A lehenгерlő előadás két ismert 17. századi magyar jezsuita, Szántó István és Pázmány Péter Korán-fordításait és *annak* körülményeit elemezte példákkal alátámasztva a sok helyütt pontatlan fordításokat. (Kanadai-amerikai Magyarország) > A lehenгерlő előadás két ismert 17. századi magyar jezsuita, Szántó István és Pázmány Péter Korán-fordításait és körülményeit elemezte, a sok helyütt pontatlan fordításokat példákkal alátámasztva.

Az elmúlt 50 évben *úgy* a város, *mint* ez a rész is sokat változott. (Kanadai-amerikai Magyarország) > Az elmúlt 50 évben mind a város, mind ez a rész is sokat változott.

Míg az egyaránt külső és belső küzdelem a felnőttéválás legfontosabb alkotóeleme, *addig* a felnőtt kor mindennapi kenyerere is. (Kanadai-amerikai Magyarország) > Egyrészt az egyaránt külső és belső küzdelem a felnőtté válás legfontosabb alkotóeleme, másrészt a felnőtt kor mindennapi kenyerere is.

Vallásilag az ilyen megújulást fiatal vagy harcban elfogott emberáldozatok megnyúzása eleveníti fel, és az azték papok a bőrt magukra öltve húsz napig abban járnak és imádkoznak, hogy a termés azévben is *biztosított* legyen. > Vallásilag az ilyen megújulást fiatal vagy harcban elfogott ember-áldozatok megnyúzása eleveníti fel, és az azték papok a bőrt magukra öltve húsz napig abban járnak és imádkoznak, hogy a termés az évben is biztosítva legyen.

Ez *egy* szép, de veszélyes játék volt, mert bizonyos idő múltán nem csak a nézők értették ezt a nyelvet, hanem az elmeörök is. (Magyar Élet) > Ez szép, de veszélyes játék volt, mert bizonyos idő múltán nemcsak a nézők értették ezt a nyelvet, hanem az elmeörök is.

De a „hasznót” lehet akár meg is sokszorozni, ha az utazásból néhány kézzelfogható értéket is haza tudunk juttatni, hogy azzal közgyűjteményeink *kultúrkincsét* gyarapítsuk. (Magyar Élet) > De a „hasznót” lehet akár meg is sokszorozni, ha az utazásból néhány kézzelfogható értéket is haza tudunk juttatni, hogy azzal közgyűjteményeink kulturális kincsét gyarapítsuk.

Főcélunk a rovargyűjtés, mely nem *egy* egyszerű dolog az éppen kegyetlenül forró és száraz időszakban. (Magyar Élet) > Fő célunk a

rovargyűjtés, mely nem egyszerű dolog az éppen kegyetlenül forró és száraz időszakban.

- Tudom Lacikám, tudom - *pityeredte el magát* csendesen a néni
- (Magyar Élet) > - Tudom Lacikám, tudom - *pityeredett el* csendesen a néni –

Azon a *vasárnapi* délutánon, amikor én is kimentem, egy közösségi férfikórus szolgáltatta az örökzöld számokat. (Kanadai Magyar Hírlap) > Azon a vasárnap délutánon, amikor én is kimentem, egy közösségi férfikórus szolgáltatta az örökzöld számokat.

Regionális szó vagy szóalak

A magyar köznyelv nem egységes, ingadozási sávok vannak normájában. Az egyes regionális változatai hangzásukban, szóalakjukban, szójelentésükben, szókészletük elemeiben különbözhetnek. Nemcsak a köznyelv hat a helyi nyelvváltozatokra, hanem a nyelvjárások is befolyásolják a területükön beszélt köznyelvet. Ez leginkább a helyi hangzásban feltűnő. A regionális köznyelvek a maguk vidékén uralkodnak a nyelvhasználatban: a társalgásban, a közéletben, sőt még az előadói és szónoki stílusban is. (Grétsy és Kemény 2005)

A durva *bozgorozás* velem csak egyszer fordult elő. (Magyar Élet) > A durva magyarcsúfolás velem csak egyszer fordult elő.

El nem *múlasztottuk* volna a viláért sem, hiszen csak ez az egy volt, amelyik magyarul szólt hozzánk – folytatja újdonsült ismerősünk. (Magyar Élet) > El nem mulasztottuk volna a viláért sem, hiszen csak ez az egy volt, amelyik magyarul szólt hozzánk – folytatja újdonsült ismerősünk.

Mai szemmel úgy tűnhet, hogy se füle se farka e mítosznak, amíg nem tekintjük azt a mi emberré válásunk fokozataiként, az állatiasságból az érzéketlenségen keresztül a *lehelletvékony* vagy láthatatlan valóságok iránti egyre erősebb fogékonyság elsajátításáig, (Kanadai-amerikai Magyarország) > Mai szemmel úgy tűnhet, hogy se füle se farka e mítosznak, amíg nem tekintjük a mi emberré válásunk fokozataiként, az állatiasságból az érzéketlenségen keresztül a *lehelletvékony* vagy láthatatlan valóságok iránti egyre erősebb fogékonyság elsajátításáig,

A két asszony ezzel *átúl* a mellettünk levő ülésre és Csíkszeredáig az összes emlékezetes magyar adást, annak minden szereplőjét, riportterét, szerkesztőjét elemlegetjük. (Magyar Élet) > A két asszony ezzel átül

a mellettünk levő ülésre és Csíkszeredáig az összes emlékezetes magyar adást, annak minden szereplőjét, riporterét, szerkesztőjét elemlegetjük.

Útunk következő állomása Glenrock. (Magyar Élet) > Utunk következő állomása Glenrock.

Kárpótlásként az idő gyönyörű, a tenger majdnem, hogy *tükörsíma*. (Magyar Élet) > Kárpótlásként az idő gyönyörű, a tenger majdnem, hogy tükörsíma.

Közel járunk a parthoz, így aztán bőven van alkalmunk megcsodálni a jellegzetes építésű brazil vitorlás hajókat, melyeket ma már főként a *turisták* szórakoztatása végett tartanak. (Magyar Élet) > Közel járunk a parthoz, így aztán bőven van alkalmunk megcsodálni a jellegzetes építésű brazil vitorlás hajókat, melyeket ma már főként a turisták szórakoztatása végett tartanak.

A régmúlt időket idéző két, néha *háromárbócos* vitorlások szépek és ugyancsak romantikusak. (Magyar Élet) > A régmúlt időket idéző két, néha háromárbócos vitorlások szépek és ugyancsak romantikusak. [A magyar helyesírás szabályainak 2015. szeptemberében megjelent tizenkettedik kiadása szerint az árbóc szóalak a köznyelvi az addigi árboc helyett, tehát az árbócos is a norma szerint van. Tendencia a szavak írásának a kiejtéshez való igazítása. Több szó esetében hosszú magánhangzót kell írni az eddigi rövid helyett: árboc – árbóc, bura – búra, bedekker – bédekker, biennale – biennálé, samanizmus – sámánizmus stb. (A magyar helyesírás szabályai 2015)]

... az 1935-ben *elhúnyt* Carlos Gardel még *mindig* egyike a legnépszerűbb énekeseknek. (Magyar Élet) > az 1935-ben elhunyt Carlos Gardel még mindig egyike a legnépszerűbb énekeseknek.

Nem mint ha túl sok látnivaló lenne, mert Sao Paulotól délre már eltűnnek a buján *zöldelő* erdők, melyek a Mata Atlantica néven ismert partvidéki őserdőket alkotják. (Magyar Élet) Nem mint ha túl sok látnivaló lenne, mert Sao Paulotól délre már eltűnnek a buján zöldelő erdők, melyek a Mata Atlantica néven ismert partvidéki őserdőket alkotják.

De mint *mindig*, felharsan a hajókürt, sietnünk kell vissza a hajóra, hamarosan indulunk tovább. (Magyar Élet) > De mint mindig, felharsan a hajókürt, sietnünk kell vissza a hajóra, hamarosan indulunk tovább.

Maga a konyha helység kicsit szegényesen és hiányosan volt megépítve. Főleg világítás hiányzott és a konyhások korához képest több *konfort*. (Buenos Aires-i Hírmondó) > Maga a konyha kicsit szegényesen és hiányosan megépített helyiség volt. Főleg a világítás és a konyhások korához képest több kényelem hiányzott.

Régies szó

Az észrenemvétel nem nem valami érzelmi *képzelmény*, mert megtapasztaltuk azt a gesztust is, hogy diaszpóra gondjait viselő intézmény vezetőjéhez intézett, fentebb már említett 2014. január 18-án kelt levelemre még nem kaptam választ. (Magyar Élet) > Az észre nem vétel nem valami képzelt érzelmi dolog, mert megtapasztaltuk azt a gesztust is, hogy diaszpóra gondjait viselő intézmény vezetőjéhez intézett, fentebb már említett 2014. január 18-án kelt levelemre még nem kaptam választ.

Szótévesztés és helytelen szóválasztás

Legfőbb okuk a hangalakbeli hasonlóság (paronímia): egyelőre – egyenlőre; gondatlan – gondtalan, hasonít – hasonlít; helyiség – helység; tartalom – tartam; válság – váltás; stb. Mindezek tömeges előfordulásuk ellenére is egyéni hibák. Némelyik ~ azonban társadalmi érvényűvé válik, s a szójelentés megváltozásához v. kibővüléséhez vezet. Pl. az ildomos melléknév eredeti jelentése ('okos') elavult, ma 'illő, illendő' értelemben használjuk, gyakran kissé gúnyosan. Az iromba a népnyelvben 'tarka, kendermagos', a köznyelvben 'irdatlanul nagy, otromba'. (Grétsy és Kemény 2005)

Amikor Magyarországra látogatok, mindig többször *megfordulok* ebédre, vagy éppen vacsorára a Margit körúti Trófea Grill nevű étterembe. (Kanadai Magyar Hírlap) > Amikor Magyarországra látogatok, mindig többször betérek ebédre, vagy éppen vacsorára a Margit körúti Trófea Grill nevű étterembe.

Aztán a sráccal találtunk ideiglenes munkát, ahol a nap végén fizettek készpénzben, *asztal alatt*. (Kanadai Magyar Hírlap) > Aztán a sráccal találtunk ideiglenes munkát, ahol a nap végén fizettek készpénzben, suba alatt.

Az egyetem *tanulóinak* előadását négy ülésben hallgathatták meg az érdeklődők. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Az egyetem diákjainak előadását négy ülésben hallgathatták meg az érdeklődők.

Külön köszönet Veres Jánosnak és Icának a *sok* előkészítésért és extra segítségért. (Amerikai Magyar Hírlap) > Külön köszönet Veres Jánosnak és Icának a sokoldalú előkészítésért és külön segítségért.

Nem értem és nem tudom megmagyarázni, hogy egy ilyen büszke, jó magyar kolónia miért nem él aránylag *nagyobb számban* választási jogával. (Buenos @ires-i Hírmondó) > Nem értem és nem tudom megmagyarázni, hogy egy ilyen büszke, jó magyar kolónia miért nem él aránylag tömegesebben választási jogával. vagy: Nem értem és nem tudom megmagyarázni, hogy egy ilyen büszke, jó magyar kolónia tagjai miért nem élnek aránylag nagyobb számban választási jogukkal.

A megszabott ülési rend és az átlósan elhelyezett asztalok lehetővé tették, hogy mindenki kényelmesen tudja követni a terem közepén *lefolyó* műsort. (Buenos @ires-i Hírmondó) > A megszabott ülési rend és az átlósan elhelyezett asztalok lehetővé tették, hogy mindenki kényelmesen követhesse a terem közepén folyó műsort.

A következő levél mutatta az utat a Recoleta temető felé. Ügyesen *megérkeztek* és találkoztak ott két hernyóval. (Buenos @ires-i Hírmondó) > A következő levél mutatta az utat a Recoleta temető felé. Ügyesen odajutottak, és találkoztak ott két hernyóval.

Elgondolkodom: a következő már a tizedik jubileumunk! Sejttem, meg is fogjuk kellőképpen ünnepelni, esetleg egy szép *beszámolófilmmel*, akár egy szalonnasütéssel, tábortűzzel... (Buenos @ires-i Hírmondó) > Elgondolkodom: a következő már a tizedik jubileumunk! Sejttem, meg is fogjuk kellőképpen ünnepelni, esetleg egy szép filmbeszámolóval, akár szalonnasütéssel, tábortűzzel...

Az *egyhangúan* elfogadott határozat hangsúlyozta, hogy a tagállamok kötelessége megemlékezni a közel hatmillió, többségében zsidósága miatt üldözött és meggyilkolt áldozatról. (Buenos @ires-i Hírmondó) > Az egyhangúlag elfogadott határozat hangsúlyozta, hogy a tagállamok kötelessége megemlékezni a mintegy hatmillió, többségében zsidósága miatt üldözött és meggyilkolt áldozatról.

Amikor pénzre volt szükségünk, Michela *felhasználta* azt, hogy egy lány és szinte mindenkiél sikerült kapnia aprópénzt. (Kanadai Magyar Hírlap) > Amikor pénzre volt szükségünk, Michela kihasználta azt, hogy egy lány, és szinte mindenkitél sikerült kapnia aprópénzt.

Abban a reményben, hogy eloszlatja azt az aggodalmat, hogy a törvényjavaslat *a törvény felé* emeli a miniszterelnököt, ... (Új Kelet) > Abban a reményben, hogy eloszlatja azt az aggodalmat, hogy a törvényjavaslat a törvény fölé emeli a miniszterelnököt, ...

Különleges szóalak

Bizonyos esetekben ritkább, szokatlan szóalakkal élnek a beszélők. Az ezelőttig és az éjjelente is ilyen, de nem helytelen.

Gimbutas felfigyelt arra, hogy abban az időszakban, mely négyezertől tízezer évvel **ezelőttig** létezett, a szobrocskák istenségről szólnak, nem pedig pusztán kreatív diszítmények vagy játéktárgyak. (Kanadai-amerikai Magyarország)

A mintegy 2000 km-es utat több napon át tesszük meg, **éjjelente** mindig másutt táborozva. (Magyar Élet)

Neologizmus

A nyelv folyton bővül új szavakkal, ezek kezdetben alkalmi használatúak, idővel azonban beilleszkedhetnek a szókészletbe, megszokottá válhatnak.

cserkészkedik 'cserkészzel foglalkozik': Jó cserkészkedni, nem fontos, hogy hány évesek vagyunk, vagy mióta nem jártunk cserkészetre... (Buenos @ires-i Hírmondó)

népdalozik ('népdalt énekel'): Talán néha fárasztó, talán lenne kedvünk mást is csinálni, de mikor összegyűlünk, mindnyájan együtt népdalozunk, vagy szerepelünk, vagy akármilyen bolondságon nevetünk, az mindent megér. (Buenos @ires-i Hírmondó)

kacsaring ('kanyarog'): A városka szép, üde, dúsán fásított utcái egymásba ütköznek, kacsaringanak, a lapos házak mind különbözőek, (Buenos @ires-i Hírmondó)

élménygazdag ('akinek sok élménye van'): Élménygazdagon tértünk szállásunkra. (Kanadai-amerikai Magyarország)

légkondicionált ('klímaberendezéssel szabályozott hőmérséklet'): A kocsink légkondicionált menedékét elhagyva, az irdatlan hőség szinte fejbe ver. (Magyar Élet)

promoválas 'népszerűsítés': Például a könnyűzene és a táncház mellett a régizene promoválasban is komoly szerepet vállaltunk. (Magyar Élet)

2.2. Szó szerkezet és mondat szerkezet

Idegenszerű vagy szabálytalan mondat szerkezet

Hiba vagy legalábbis pongyolaság, ha idegen mintára alárendelt mondatot használunk a logikailag megfelelőbb mellérendelt mondat helyett. (Grétsy és Kemény 2005)

A fiatal szakemberek Rákóczi Köre (Rakoczi Young Professionals Circle) idén tavasszal alakult meg Torontóban a kanadai Rákóczi Alapítvány pártfogásával, *amely szervezet* megalakulása óta zászlajára tűzte a külföldön élő magyar fiatalok támogatását. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A fiatal szakemberek Rákóczi Köre (Rakoczi Young Professionals Circle) idén tavasszal alakult meg Torontóban a kanadai Rákóczi Alapítvány pártfogásával. Ez a szervezet megalakulása óta zászlajára tűzte a külföldön élő magyar fiatalok támogatását.

Bízunk abban, hogy a Rákóczi Körnek a jövőben is lesz alkalma hasonló túszerkezetet szervezni kanadai magyar fiatalok számára, *amely alkalmak* során erősítik a juharleveles országban élő ifjú honfitársak közötti szálakat, és lehetőséget kapnak bővíteni nyelvi, történelmi és *kulturális* ismereteiket Magyarországról Kanadában. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Bízunk abban, hogy a Rákóczi Körnek a jövőben is lesz alkalma hasonló túszerkezetet szervezni kanadai magyar fiatalok számára, ez alkalmak során erősítik a juharleveles országban élő ifjú honfitársak közötti szálakat, és lehetőséget kapnak Kanadában bővíteni Magyarországról való nyelvi, történelmi és kulturális ismereteiket.

Vidnyánszky Attila, A szarvassá változott fiú rendezője kiemelte, hogy a Los Angeles-i magyar filmfesztivál nagyon fontos megjelenési helye a magyar filmnek, *amely hozzájárul* ahhoz, hogy a magyar kultúra minél ismertebb legyen külföldön. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Vidnyánszky Attila, A szarvassá változott fiú rendezője kiemelte, hogy a Los Angeles-i magyar filmfesztivál nagyon fontos megjelenési helye a magyar filmnek, hozzájárul ahhoz, hogy a magyar kultúra minél ismertebb legyen külföldön.

A Magyar Ház ünnepségén köszöntötték az 56-os „nagy öregeket”, *akiket* Kálmán László személyesen is üdvözölt. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A Magyar Ház ünnepségén köszöntötték az 56-os „nagy öregeket”, Kálmán László személyesen is üdvözölte őket.

Mivel a kurzusok felvételéhez nem szükséges a magyar nyelv ismerete, így bárki számára könnyen hozzáférhetőek. (Kanadai-amerikai

Magyarság) > A kurzusok felvételéhez nem szükséges a magyar nyelv ismerete, így bárki számára könnyen hozzáférhetőek.

Nagy érdeme a kórusnak, *akik között* egy magyar származású tag sincs, hogy megtanulták a nehéz magyar szövegeket. (Buenos Aires-i Hírmondó) > Nagy érdeme a kórusnak, amelynek tagjai között egy magyar származású sincs, hogy megtanulták a nehéz magyar szövegeket.

Ragtévesztés

Akkor kerül rá sor, ha ragozáskor a beszélő nem a megfelelő paradigmát alkalmazza.

Ami a legfontosabb és amire büszkék is lehetünk, az az, hogy a nézők magukénak érezték műsorainkat és a műsorkészítőknek *hitele* volt a közönség körében. (Magyar Élet) > Ami a legfontosabb és amire büszkék is lehetünk, az az, hogy a nézők magukénak érezték műsorainkat, és a műsorkészítőknek hitelük volt a közönség körében.

Nekünk napjainkban is kell hinni, hogy van feltámadás, egyénileg, nemzetileg és a világ számára. (Amerikai Magyar Hírlap) > Nekünk napjainkban is kell hinnünk, hogy van feltámadás, egyénileg, nemzetileg és a világ számára.

Az üzleti alpra tett hetilapot nem tekintettük profittermelő vállalkozásnak, hanem *mindenestől* magyarságszolgálatnak. (Magyar Élet) > Az üzleti alpra tett hetilapot nem tekintettük profittermelő vállalkozásnak, hanem mindenestül magyarságszolgálatnak.

Ragelhagyás

Az egyesületek jó esetben körükbe vonták a *magyarok* talán tíz százalékát. (Magyar Élet) >

Az egyesületek jó esetben körükbe vonták a magyaroknak talán tíz százalékát.

A kanadai magyarság is összegyűlik minden év október 23. napján, hogy megemlékezzenek a magyar *nép* sztálinista terror elleni forradalmáról és a szovjet megszállás ellen folytatott szabadságharcáról. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A kanadai magyarság is összegyűlik minden év október 23. napján, hogy megemlékezzen a magyar népnek a sztálinista terror elleni forradalmáról és a szovjet megszállás ellen folytatott szabadságharcáról.

Vonzattévesztés

Akkor következik be, ha a beszélő nem a szokásos alakban kapcsolja a ragos névszót az alaptaghoz.

A fiatalok fogják legjobban kiismerni magukat e *technológiával*. (Buenos Aires-i Hírmondó) > A fiatalok fogják legjobban kiismerni magukat e technológiában.

Bár már 1958-ban is voltak Torontóban adventista magyar családok, *akik* kisebb közösséget alkottak az akkori jugoszláv egyházon belül, formálisan 1965-ben alakult meg a magyar gyülekezet Sohlman Károly lelkipásztor *kezdeményezésével*. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Bár már 1958-ban is voltak Torontóban adventista magyar családok, amelyek kisebb közösséget alkottak az akkori jugoszláv egyházon belül, formálisan Sohlman Károly lelkipásztor kezdeményezésére 1965-ben alakult meg a magyar gyülekezet.

Tom Mihalik saját üzletén keresztül tapasztalhatta meg Torontó fejlődését, hogy hogyan változott az ő üzlete is együtt a várossal a Baldwin *utcán*. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Tom Mihalik saját üzletén keresztül tapasztalhatta meg Torontó fejlődését, hogy az ő üzlete is a várossal együtt hogyan változott a Baldwin utcában.

Alanyvesztés

Ez a jelenség a zavaros mondatszerkezetnek egyik megnyilvánulása, a beszélő az alanyt más mondatrészsel (részeshatározó, tárgy) helyettesíti.

Azoknak az olvasóinknak, akik új előfizetőt ajánlanak, és ismerősük előfizet a Hírlapra, az új előfizetés időtartamának felét megkapják ajándékba. (Amerikai Magyar Hírlap) > Azok az olvasóink, akik új előfizetőt ajánlanak, és ismerősük előfizet a Hírlapra, az új előfizetés időtartamának felét megkapják ajándékba.

Az első templom 1904-ben nyílt meg a belvárosban, a mostani a közösség harmadik temploma, *amelyet* 1924-ben lett a magyaroké. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Az első templom 1904-ben nyílt meg a belvárosban, a mostani a közösség harmadik temploma, amely 1924-ben lett a magyaroké.

Egyeztetési probléma

A mondatbeli egyeztetésnek több fajtája van. Számban egyeztetünk kell az állítmányt az alannyal; alanyi v. tárgyias ragozása tekintetében az állítmányt a határozott v. határozatlan tárggyal; számban a visszavonatköztartott birtokszót az értelem szerinti birtokos jelzővel; és még néhány egyéb egyeztetési szabályunk is van. (Grétsy és Kemény 2005)

A kanadai magyarság is összegyűlik minden év október 23. napján, hogy *megemlékezzenek* a magyar nép sztálinista terror elleni forradalmáról és a szovjet megszállás ellen folytatott szabadságharcáról. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A kanadai magyarság is összegyűlik minden év október 23. napján, hogy megemlékezzen a magyar népnek a sztálinista terror elleni forradalmáról és a szovjet megszállás ellen folytatott szabadságharcáról.

Bár már 1958-ban is voltak Torontóban adventista magyar családok, *akik* kisebb közösséget alkottak az akkori jugoszláv egyházon belül, formálisan 1965-ben alakult meg a magyar gyülekezet Sohlman Károly lelkipásztor kezdeményezésével. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Bár már 1958-ban is voltak Torontóban adventista magyar családok, amelyek kisebb közösséget alkottak az akkori jugoszláv egyházon belül, formálisan Sohlman Károly lelkipásztor kezdeményezésére 1965-ben alakult meg a magyar gyülekezet.

Ezután kerül sorra a faemberek életéhez tartozó kellékek, edények, gabonaörlő kövek és háziállatok bosszúja, *akik* szintén nekik rontanak és „szétzúzzák ábrázatukat”. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Ezután kerül sorra a faemberek életéhez tartozó kellékek, edények, gabonaörlő kövek és háziállatok bosszúja, amelyek szintén nekik rontanak és „szétzúzzák ábrázatukat”.

“Én, és az izraeli sport, sokkal *tartozik* neki.” (Új Kelet) > “Én és az izraeli sport sokkal tartozunk neki.”

... állítja egy megfigyelő szervezet, *aki* Izraelt vádolja a támadásért, (Új Kelet) > ... állítja egy megfigyelő szervezet, amely Izraelt vádolja a támadásért,

Szórendi probléma

Ragozó jellegéből adódóan a magyar nyelvben nincsenek olyan kötelező érvényű szórendi szabályok, mint az indoeurópai nyelvekben, de ez nem jelenti azt, hogy a magyar mondatrészeket összevissza lehet

dobálni. A látszólagos kötetlenség valójában nagyon is szoros kötöttséget takar. A magyarul fogalmazónak a szöveggörnyezet és a közlési helyzet egészét kell figyelembe vennie, s a látszólag nagyon sokféle szórendi változat közül általában csak egyetlenegy vág egybe tökéletesen a kifejezendő tartalommal. (Grétsy és Kemény 2005)

Artem Dolgopyat izraeli tornász ezüstérmét szerzett talajon *a montreali tornász világbajnokságon szombaton*. (Új Kelet) > Artem Dolgopyat izraeli tornász szombaton, a montreali tornász világbajnokságon ezüstérmét szerzett talajon.

Ali Khamenei egyik magas rangú tisztviselője megdicsérte a Hamászt, amiért nem adta fel a fegyveres harcot Izrael ellen *a terror-szervezet küldöttségével tartott szombati találkozón Teheránban*. (Új Kelet) > Ali Khamenei egyik magas rangú tisztviselője a terror-szervezet küldöttségével tartott szombati találkozón Teheránban megdicsérte a Hamászt, amiért nem adta fel a fegyveres harcot Izrael ellen.

A szíriai rakétákat a Hezbollah lőtte ki Izraelre *szándékosan*. (Új Kelet) > A szíriai rakétákat a Hezbollah szándékosan lőtte ki Izraelre.

Deri dühösen reagált a hírekre, megígérve, hogy a választói küszöbérték nem fog változni, és közölte, hogy már tájékoztatta a koalíció elnökét, David Bitant (Likud) *kifogásairól*. (Új Kelet) > Deri dühösen reagált a hírekre, megígérve, hogy a választói küszöbérték nem fog változni, és közölte, hogy kifogásairól már tájékoztatta a koalíció elnökét, David Bitant (Likud).

A Kulanu más pártokkal együtt a szavazás elhalasztását kérte *jövő hétig*. (Új Kelet) > A Kulanu más pártokkal együtt a szavazásnak a jövő hétig való elhalasztását kérte.

Egy palesztin támadó úgy fejen talált egy kövel egy 12 éves izraeli fiút, hogy elvesztette az eszméletét *a ciszjordániai Hebronban szombaton*. (Új Kelet) > Egy palesztin támadó szombaton a ciszjordániai Hebronban úgy fejen talált egy kövel egy 12 éves izraeli fiút, hogy elvesztette az eszméletét.

A felszólalás részeként a hallgatóság *megismerhette* a múzeum új emblémáját is, mely ötvözi a múltat és a jelent. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A felszólalás részeként a hallgatóság a múzeum új emblémáját is *megismerhette*, mely ötvözi a múltat és a jelent.

Az előadó összefoglalta az európai zsidó múzeumok történetét és *elhelyezte benne* a magyarországi intézményeket is. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Az előadó összefoglalta az európai zsidó múzeumok történetét és a magyarországi intézményeket is *elhelyezte benne*.

Európában nyílt zsidó múzeumok sorában a budapesti 1909-ben kezdte meg működését, és azóta gyűjt *minden* zsidósággal kapcsolatos tárgyat és dokumentumot. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Az Európában nyílt zsidó múzeumok közt a budapesti 1909-ben kezdte meg működését, és azóta gyűjt a zsidósággal kapcsolatos minden tárgyat és dokumentumot.

Az eseményen *jelen volt* Michael Barks, a Sony Classic Pictures társelnöke is. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Az eseményen Michael Barks, a Sony Classic Pictures társelnöke is jelen volt.

A debreceni zenészek, észak-amerikai turnéjuk során négy koncertet a keleti, négyet a nyugati parton adnak, a sorozatot Los Angelesben fejezik be. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Észak-amerikai turnéjuk során a debreceni zenészek négy koncertet a keleti, négyet a nyugati parton adnak, a sorozatot Los Angelesben fejezik be.

A szünet utáni második ülés alkalmával Hites Sándor vendégprofesszor vezetésével ismételten három kivételes előadást hallhattak az érdeklődők *A magyar művészet és az irodalom újragondolása cím alatt*: (Kanadai-amerikai Magyarság) > A szünet utáni második ülés alkalmával Hites Sándor vendégprofesszor vezetésével *A magyar művészet és az irodalom újragondolása* címen ismételten három kivételes előadást hallhattak az érdeklődők:

A rendezvény zárásaként felvonták a lyukas magyar piros-fehérvörös lobogót, amelyből a kommunizmus szimbóluma lett kivágva 1956. szabadságharc alkalmából, *ugyancsak felvonták* a juharleveles kanadai zászlót is. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A rendezvény zárásaként felvonták a lyukas magyar piros-fehérvörös lobogót, amelyből a kommunizmus elleni harc szimbóluma lett az 1956-os szabadságharc alkalmából kivágva, a juharleveles kanadai zászlót is ugyancsak felvonták.

Bár már 1958-ban is voltak Torontóban adventista magyar családok, akik kisebb közösséget alkottak az akkori jugoszláv egyházon belül, formálisan 1965-ben alakult meg a magyar gyülekezet *Sohlman Károly lelkipásztor kezdeményezésével*. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Bár már 1958-ban is voltak Torontóban adventista magyar családok, amelyek kisebb közösséget alkottak az akkori jugoszláv egyházon belül, formálisan Sohlman Károly lelkipásztor kezdeményezésére 1965-ben alakult meg a magyar gyülekezet.

Tom Mihalik saját üzletén keresztül tapasztalhatta meg Torontó fejlődését, hogy *hogyan változott* az ő üzlete is együtt a várossal a Baldwin utcán. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Tom Mihalik saját

üzletén keresztül tapasztalhatta meg Torontó fejlődését, hogy az ő üzlete is a várossal együtt hogyan változott a Baldwin utcában.

A magyar blúzba öltözött fiatal pincérlányok és -fiúk jóleső kedvességükkel ügyesen szolgálták fel a *főételt is*: (Buenos @ires-i Hírmondó) > A magyar blúzba öltözött fiatal pincérlányok és -fiúk jóleső kedvességükkel a főételt is ügyesen szolgálták fel:

Takács Zoltánt már elsős gimnazista korában egy homoki viperát tartott otthon, és ekkor szerezte be *első kígyómarását is*. (Buenos @ires-i Hírmondó) > Takács Zoltán már elsős gimnazista korában egy homoki viperát tartott otthon, és első kígyómarását is ekkor szerezte be.

De mindezek mellett nem téveszthetjük szem elől a környezetvédelmi megfontolásokat sem! (Buenos @ires-i Hírmondó) > De mindezek mellett a környezetvédelmi megfontolásokat sem téveszthetjük szem elől!

Tapasztalataim szerint *sokszor* a hajléktalan emberek jobb körülmények között élnek mint az alacsony bérért keményen dolgozó és havi számláikkal kínlódó amerikaiak. (Kanadai Magyar Hírlap) > Tapasztalataim szerint a hajléktalan emberek sokszor jobb körülmények között élnek, mint az alacsony bérért keményen dolgozó és havi számláikkal kínlódó amerikaiak

Szükszavúság

A megfogalmazás olykor annyira tömör, hogy elsikkad a tulajdonképeni tartalom.

A rendezvény zárásaként felvonták a lyukas magyar piros-fehérvörös lobogót, amelyből a *kommunizmus szimbóluma* lett kivágva 1956. szabadságharc alkalmából, ugyancsak felvonták a juharleveles kanadai zászlót is. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A rendezvény zárásaként felvonták a lyukas magyar piros-fehérvörös lobogót, amelyből a kommunizmus elleni harc szimbóluma lett az 1956-os szabadságharc alkalmából kivágva, a juharleveles kanadai zászlót is ugyancsak felvonták.

2.3. Helyesírás és tipográfia

Szókapcsolat tagjainak egybeírása

Az orosz utasszállító repülőgép 224 áldozatot követelő sínei felrobbantása és a 130 emberéletet kioltó minapi párizsi terrortámadás után

az oroszok és a franciák megsokszorozták *légicsapásaikat* Rakka, az Iszlám Állam által kikiáltott kalifátus szíriai székhelye ellen. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Az orosz utasszállító repülőgép 224 áldozatot követelő sínai felrobbantása és a 130 emberéletet kioltó minapi párizsi terrortámadás után az oroszok és a franciák megsokszorozták légi csapásaikat Rakka, az Iszlám Állam által kikiáltott kalifátus szíriai székhelye ellen.

Magyarország bebizonyította, hogy igenis meg lehet állítani a modern kori népvándorlást, de újabb veszély fenyeget, a kötelező *bevándorlókvóta*, amitől szintén meg kell védeni az országot – mondta Sziijártó Péter külügyminiszter hétfőn a parlamentben, megerősítve: a kötelező kvótát Magyarország nem fogadja el. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Magyarország bebizonyította, hogy igenis meg lehet állítani a modern kori népvándorlást, de újabb veszély fenyeget, a kötelező bevándorló kvóta, amitől szintén meg kell védeni az országot – mondta Sziijártó Péter külügyminiszter hétfőn a parlamentben, megerősítve: a kötelező kvótát Magyarország nem fogadja el.

Az óhazába érkező *migránsáradatra* utalva hozzátette: „Magyarország védi alapértékeit, ahogy tette, teszi ezt évszázadok óta”. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Az óhazába érkező migráns áradatra utalva hozzátette: „Magyarország védi alapértékeit, ahogy tette, teszi ezt évszázadok óta”.

Míg az egyaránt külső és belső küzdelem a *felnettéválás* legfontosabb alkotóeleme, addig a felnőtt kor mindennapi kenyere is. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Egyrészt az egyaránt külső és belső küzdelem a felnőtté válás legfontosabb alkotóeleme, másrészt a felnőtt kor mindennapi kenyere is.

Vallásilag az ilyen megújulást fiatal vagy harcban elfogott emberáldozatok megnyúzása eleveníti fel, és az azték papok a bőrt magukra öltve húsz napig abban járnak és imádkoznak, hogy a termés *azévben* is biztosított legyen. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Vallásilag az ilyen megújulást fiatal vagy harcban elfogott emberáldozatok megnyúzása eleveníti fel, és az azték papok a bőrt magukra öltve húsz napig abban járnak és imádkoznak, hogy a termés az évben is biztosítva legyen.

Nagy jelentőségű, hogy egyik *nagymúltú* egyesület jött arra az elhatározásra, hogy példát mutat a többi egyesületnek. (Magyar Élet) > Nagy jelentőségű, hogy egyik nagy múltú egyesület jött arra az elhatározásra, hogy példát mutat a többi egyesületnek.

Az *észrenemvétel* nem nem valami érzelmi képzelmény, mert megtapasztaltuk azt a gesztust is, hogy diaszpóra gondjait viselő intézmény vezetőjéhez intézett, fentebb már említett 2014. január 18-án kelt levelemre még nem kaptam választ. (Magyar Élet) > Az észre nem vétel nem valami érzelmi képzelmény, mert megtapasztaltuk azt a gesztust is, hogy diaszpóra gondjait viselő intézmény vezetőjéhez intézett, fentebb már említett 2014. január 18-án kelt levelemre még nem kaptam választ.

Eleve *többszámaban* gondolkodom, mert szerintem egyikünk sem tudná ezt egyedül megcsinálni. (Magyar Élet) > Eleve többes számban gondolkodom, mert szerintem egyikünk sem tudná ezt egyedül megcsinálni.

Mindenki odaül *egyemberként* (!) (Magyar Élet) > Mindenki odaül egy emberként (!)

Annak az éneklésnek a hangfelvételét nagyon sokáig őriztem, azok között a legféltebb értékek között volt, amiknek helyet kellett szorítanom a *hamubasült* pogácsa mellett a vándortarisznyámban. (Magyar Élet) > Annak az éneklésnek a hangfelvételét nagyon sokáig őriztem, azok között a legféltebb értékek között volt, amiknek helyet kellett szorítanom a hamuban sült pogácsa mellett a vándortarisznyámban.

Például a könnyűzene és a táncház mellett a *régizene* promoválásban is komoly szerepet vállaltunk. (Magyar Élet) > Például a könnyűzene és a táncház mellett a régi zene népszerűsítésében is komoly szerepet vállaltunk.

A válságnak *korántsincs* vége, a veszély nem múlt el, csak máshová költözött. (Magyar Élet) > A válságnak koránt sincs vége, a veszély nem múlt el, csak máshová költözött.

Ez a gondolat adta a szikrát az ötlethez, s ennek jegyében kezdtünk el tervezgetni egy magyar rovarász expedíciót Ausztráliába. A terv valóra vált és az elmúlt év novemberében kezdetét vehette *gyűjtőútunk*, melynek eredményével a Magyar Természettudományi Múzeum rovargyűjteményeit kívántuk gazdagítani. (Magyar Élet) > Ez a gondolat adta a szikrát az ötlethez, s ennek jegyében kezdtünk el tervezgetni egy magyar rovarász expedíciót Ausztráliába. A terv valóra vált és az elmúlt év novemberében kezdetét vehette gyűjtő útunk, melynek eredményével a Magyar Természettudományi Múzeum rovargyűjteményeit kívántuk gazdagítani.

Mint ha csak egy láthatatlan karmester intett volna az erdei zenekarnak, *egyremásra* megszólal az ősvadon többi lakója is. (Magyar Élet)

> Mint ha csak egy láthatatlan karmester intett volna az erdei zenekarnak, egyre másra az ősvadon többi lakója is megszólal.

Zsolt rövid madármegfigyelő sétára indul, de madár helyett egy jókora mérgekígyóval (vöröshasú *feketekígyó*) találkozik. (Magyar Élet)

> Zsolt rövid madármegfigyelő sétára indul, de madár helyett egy jókora mérgekígyóval (vörös hasú fekete kígyó) találkozik.

A Nagy Vízvásztót követve, *jónéhány* nemzeti parkot látogatunk meg. (Magyar Élet) > A Nagy Vízvásztót követve, jó néhány nemzeti parkot látogatunk meg.

Szerencsére még *jóidőben* sikerült a gyűjtési engedélyeket beszereznünk, így a rangerek mindenütt vendégszeretően fogadnak, s megengedik, hogy olyan helyeken táborozzunk és gyűjtsünk, ahová mások nem nagyon tehetik be a lábukat. (Magyar Élet) > Szerencsére még jó időben sikerült a gyűjtési engedélyeket beszereznünk, így az erdőőrök mindenütt vendégszeretően fogadnak, s megengedik, hogy olyan helyeken táborozzunk és gyűjtsünk, ahová mások nem nagyon tehetik be a lábukat.

Tulajdonképpen szerény nyaralóként indult a mű, de hamar komplikált szoborrá vált a művész *kezemunkája* során. (Magyar Élet) > Tulajdonképpen szerény nyaralóként indult a mű, de hamar komplikált szoborrá vált a művész keze munkája során.

... a homokon elterülve pedig százával perzselődnek *mégbarnábbra* azok, akik okosabbak mint a „sportolók” (Magyar Élet) > ... a homokon elterülve pedig százával perzselődnek még barnábbra azok, akik okosabbak, mint a „sportolók”

Amint Sydney fölé érünk és megpillantjuk a *pirostetős* házakat, megint csak megállapítjuk, hogy utazni jó, de legjobb itthon. (Magyar Élet) > Amint Sydney fölé érünk és megpillantjuk a piros tetős házakat, megint csak megállapítjuk, hogy utazni jó, de legjobb itthon.

Szállingóznak az emberek, míg *egyszercsak* kinyílik az ajtó. (Magyar Élet) > Szállingóznak az emberek, míg egyszer csak kinyílik az ajtó.

Legközelebb Bakuban Azerbajdzsán fővárosában fog a sakk olimpián *résztvenni*. (Magyar Élet) > Legközelebb Bakuban Azerbajdzsán fővárosában fog a sakkolimpián részt venni.

Irodalmi érdekes felolvasások is vannak, melyben mindenki *résztvehet*. (Magyar Élet) > Irodalmi érdekes felolvasások is vannak, melyben mindenki részt vehet.

„A sikeres ember az, amikor a maximumot nyújtod, *kitudod* hozni magadból”. (Magyar Élet) > „A sikeres ember az, amikor a maximumot nyújtod, ki tudod hozni magadból”.

Az egész rendezvény az *önkéntesmunkára* és a közösség iránti elkötelezettségre épül. (Kanadai Magyar Hírlap) > Az egész rendezvény az önkéntes munkára és a közösség iránti elkötelezettségre épül.

Az ajándékba kapott drága szivarok és pezsgő értéke *több száz ezer* sékel. (Új Kelet) > Az ajándékba kapott drága szivarok és pezsgő értéke több százezer sékel.

A rendőrségi nyomozás szerint Benjamin Netanjahu az *első számú* gyanúsított az ügyben. (Új Kelet) > A rendőrségi nyomozás szerint Benjamin Netanjahu az első számú gyanúsított az ügyben.

Mindannyiukat bevitték kihallgatásra, és a rendőrség azt mondta, hogy majd eldöntik, hogy a gyanúsítottak közül melyikük *fogvatartásának* meghosszabbítását fogják kérvényezni a bíróságnál. (Új Kelet) > Mindannyiukat bevitték kihallgatásra, és a rendőrség azt mondta, hogy majd eldöntik, hogy a gyanúsítottak közül melyikük fogva tartásának meghosszabbítását fogják kérvényezni a bíróságnál.

Összetétel tagjainak különírása

Minden esetre néhány évig sikerrel alkalmaztuk a kényszerből kimunkált kommunikációt. (Magyar Élet) > Mindenesetre néhány évig sikerrel alkalmaztuk a kényszerből kimunkált kommunikációt.

Szép gyíkokat és természetesen *sok féle*, eddig nem látott madárral, kenguru fajjal találkozunk. (Magyar Élet) > Szép gyíkokat és természetesen sokféle, eddig nem látott madárral, kenguru fajjal találkozunk.

Kattognak a *fényképező gépek*, pereg a filmfelvevő, lassan összegyűlik vagy 15 órányi anyag. (Magyar Élet) > Kattognak a fényképezőgépek, pereg a filmfelvevő, lassan összegyűlik vagy 15 órányi anyag.

A nagy *tangó énekes* szobrának ujjai között mindig friss cigaretta füstölög, s amint elhamvad, egy tisztelő máris pótolja... (Magyar Élet) > A nagy tangóénekes szobrának ujjai között mindig friss cigaretta füstölög, és amint elhamvad, egy tisztelő máris pótolja...

“Az a fontos, hogy a palesztin frakciók félretegyék *nézet különbségeiket*, és egyesüljenek a cionisták ellen,...” (Új Kelet) > “Az a fontos, hogy a palesztin frakciók félretegyék nézetkülönbségeiket, és egyesüljenek a cionisták ellen,...”

Kötőjeles összetétel tagjainak egybeírása

A lámpázás *kisebbnagyobb* sikerrel jár, s az újonnan beszerzett palackok is telnek szépen. (Magyar Élet) > A lámpázás kisebb-nagyobb sikerrel jár, és az újonnan beszerzett palackok is telnek szépen.

Összetétel tagjainak kötőjeles írása

Mellette imádságos könyv, *olvasó-füzér*, ónkeretes szemüveg, kulcs, apróságok. (Magyar Élet) > Mellette imádságos könyv, rózsafüzér, ónkeretes szemüveg, kulcs, apróságok.

Régies írásmód

A *transcendens* és az immanens közötti ilyen dialektikát élhette meg az őskori ember, (Kanadai-amerikai Magyarság) > A transzcendens és az immanens közötti ilyen dialektikát élhette meg az őskori ember,

A háló jelképeinek fontosságára például Natalie Angier mutat rá „Furs for Evening, but Cloth Was the Stone Age Standby” című tanulmányában, mely szerint már az őskőkorban használatos volt a nők által készített háló, mely sokkal több élelmet hozott konyhára, mint a férfiak *mammutvadászata* (New York Times, 1999 dec. 14.) (Kanadai-amerikai Magyarság) > A háló jelképeinek fontosságára például Natalie Angier mutat rá „Furs for Evening, but Cloth Was the Stone Age Standby” című tanulmányában, mely szerint már az őskőkorban használatos volt a nők által készített háló, mely sokkal több élelmet hozott konyhára, mint a férfiak mamutvadászata (New York Times, 1999 dec. 14.)

Értelemzavaró elírás

A lakosság 59 *százéka* az angolt jelölte meg mint anyanyelv, míg 38 százaléknyan franciául beszélnek otthon. (Kanadai Magyar Hírlap) > A lakosság 59 százaléka az angolt jelölte meg anyanyelveként, míg 38 százaléknyan franciául beszélnek otthon.

... egy “ismeretlen palesztin” felelős a *kődoblásáért* (Új Kelet > ... egy “ismeretlen palesztin” felelős a *kődobálásért*

... *köszönetképpen* támadást kezdeményezett a Sasz ellen, anélkül, hogy konzultált volna vele. (Új Kelet) > ... *köszönetképpen* támadást kezdeményezett a Sasz ellen, anélkül, hogy konzultált volna vele.

Kövektező > Következő (Kanadai-amerikai Magyarság) – parancsikon az újság honlapján

A múzeum vezetőjét a *Történelem* Tanszék képviselőjében Ayklerné Papp Zsuzsa mutatta be a résztvevőknek (Kanadai-amerikai Magyarság) > A múzeum vezetőjét a Történelem Tanszék képviselőjében Ayklerné Papp Zsuzsa mutatta be a résztvevőknek.

A múzeum bárki számára látogatható, az anyagok egy része interneten is *hozzáférhető*. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A múzeum bárki számára látogatható, az anyagok egy része interneten is hozzáférhető.

A szünet utáni második ülés alkalmával Hites Sándor vendégprofesszor *vezetésével* ismételt három kivételes előadást hallhattak az érdeklődők A magyar művészet és az irodalom újragondolása *cím alatt*: (Kanadai-amerikai Magyarság) > A szünet utáni második ülés alkalmával Hites Sándor vendégprofesszor *vezetésével* A magyar művészet és az irodalom újragondolása címen ismételt három kivételes előadást hallhattak az érdeklődők:

A Torontói Egyetem Magyar Programja főként a magyar történelem, nyelv, irodalom és kultúra oktatására helyezi a hangsúlyt, valamint a magyarok és Magyarország nemzetközi szerepére, különös tekintettel a Kanadába *bevándolt* magyarokra. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A Torontói Egyetem Magyar Programja főként a magyar történelem, nyelv, irodalom és kultúra oktatására helyezi a hangsúlyt, valamint a magyarok és Magyarország nemzetközi szerepére, különös tekintettel a Kanadába bevándorolt magyarokra.

Mivel a kurzusok felvételéhez nem szükséges a magyar nyelv ismerete, így bárki számára könnyen hozzáférhetőek. (Kanadai-amerikai Magyarság) > A kurzusok felvételéhez nem szükséges a magyar nyelv ismerete, így bárki számára könnyen hozzáférhetőek.

Hányszor hallani olyan kliséket, hogy „Maga nem öreg, csak aranykorú,” „Nem vagyok koros, hanem örökifjú”, - mintha az öregség egyfajta métely lenne, amit ha nem lehet gyógyítani, nem szabad *említeni* vagy el kell takarni. (Kanadai-amerikai Magyarság) > Hányszor hallani olyan kliséket, hogy „Maga nem öreg, csak aranykorú,” „Nem vagyok koros, hanem örökifjú”, mintha az öregség egyfajta métely lenne, amit ha nem lehet gyógyítani, nem szabad *említeni*, vagy el kell takarni.

Az országból való távozásunkkor a mi lakásunk *erkényén* is ott maradt vagy 50 filmtekercs. (Magyar Élet) > Az országból való távozásunkkor a mi lakásunk *erkélyén* is ott maradt vagy 50 filmtekercs.

Az *árvízkárosulak* megsegítésére Ausztáliaszerte hatalmas méretű gyűjtés indult, melynek csúcspontja a január 9-én, vasárnap megrendezett “telethon” volt, ahol bejelentették már több mint 10 millió dollár gyűlt össze. (Magyar Élet) > Az *árvízkárosultak* megsegítésére Ausztrália-szerte hatalmas méretű gyűjtés indult, melynek csúcspontja a január 9-én, vasárnap megrendezett “telethon” volt, ahol bejelentették, már több mint 10 millió dollár gyűlt össze.

Ezen a régi telefonon aztán *vérge* újra tud kommunikálni. (Magyar Élet) > Ezen a régi telefonon aztán végre újra tud kommunikálni.

A legnagyobb baj most az, hogy ide *sódródtak* valami olajos hordók, amiknek tartalma befolyt a szomszédos házakba, így még nehezebb az olajos iszaptól megtisztítani őket. (Magyar Élet) > A legnagyobb baj most az, hogy ide sódródtak valami olajos hordók, amiknek tartalma befolyt a szomszédos házakba, így még nehezebb az olajos iszaptól megtisztítani őket.

Figyeljünk hát kicsit jobban egymásra, használjuk fel ennek a *katasztrófának* a tanulságait arra, hogy törődjünk jobban egymással. (Magyar Élet) > Figyeljünk hát kicsit jobban egymásra, használjuk fel ennek a katasztrófának a tanulságait arra, hogy törődjünk jobban egymással.

A ritka lombú *eukaliptuszok* nem nyújtanak védelmet a perzselő napsugarak ellen. (Magyar Élet) > A ritka lombú eukaliptuszok nem nyújtanak védelmet a perzselő napsugarak ellen.

Kinézet szempontjából két különbözőbb állatot szinte el sem lehetne képzelni, mert míg a kacsacsőrű, vízi álat lévén, síma szőrű, mondhatni “áramvonalas” küllemű, addig az erszényes sün kizárólag egy szárazföldi élethez *ikdomult*, lomha mozgású, tüskés gombóc. (Magyar Élet) > Kinézet szempontjából két különbözőbb állatot szinte el sem lehetne képzelni, mert míg a kacsacsőrű, vízi állat lévén, síma szőrű, mondhatni “áramvonalas” küllemű, addig az erszényes sün kizárólag egy szárazföldi élethez *idomult*, lomha mozgású, tüskés gombóc.

El is határozzuk, hogy összecsomagolunk, s *folytatjuk* útunkat észak felé, a csapadékban gazdagabb vidékek irányában. (Magyar Élet) > El is határozzuk, hogy összecsomagolunk, s folytatjuk utunkat észak felé, a csapadékban gazdagabb vidékek irányában.

leginkább csak a végtelenbe nyúló *homokdűnákat* és a száraz tengerparti bozótosokat számlálgathatjuk (Magyar Élet) > leginkább csak a végtelenbe nyúló homokdűnéket és a száraz tengerparti bozótosokat számlálgathatjuk

A *könyben* nagyon szép képillusztrációk is vannak, tehát a benne szereplők személyes ismerőseinkké válnak. (Magyar Élet) > A *könyvben* nagyon szép képillusztrációk is vannak, tehát a benne szereplők személyes ismerőseinkké válnak.

A másik pedig az, hogy én vagyok a legidősebb élő tagja a családomnak, aki még a *nagyszülőket* is ismerte. (Magyar Élet) > A másik pedig az, hogy én vagyok a legidősebb élő tagja a családomnak, aki még a nagyszülőket is ismerte

... a *baptista* hittestvérek szeretete és imája tartotta őt életben (Magyar Élet) > ... a baptista hittestvérek szeretete és imája tartotta őt életben

... inkább olyan esetek, ahol egy-egy *nagyszülő* volt magyar származású. (Kanadai Magyar Hírlap) > ... inkább olyan esetek, hogy egy-egy nagyszülő volt magyar származású.

3. Összegzés

A Kárpát-medencén kívüli magyar közösségek sajtójának nyelvi szempontból való vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy bizonyos jelenségek ugyanúgy előfordulnak benne, mint a kárpát-medencei sajtótermékekben, egyes cikkeik nyelvi színvonala pedig megközelíti a magyarországi országos napilapokét. A vizsgált szövegekben olyan nyelvi jelenségek is nagyobb számban észlelhetők, amelyek a kárpát-medencei helyi sajtótermékekre kevésbé jellemzők, főleg az értelemzavaró elírás és a szókapcsolat tagjainak egybeírása. A vártnál kisebb mértékben jut bennük kifejezésre idegen szónak és szókapcsolatnak a használata. A kreatív hozzáállás megnyilvánulásaként, stiláris többletként értékelhetjük az alkalmazott neologizmusokat.

A kutatás megkezdése előtt a szerző két hipotézist állított fel. Az egyik feltevése (hogy az emigráns sajtótermékek nyelvezete hagyományörzőbb, mint a Kárpát-medenceieké) nem igazolódott be az újságszövegek nyelvi elemzése során.

A másik feltevés (az emigráns sajtó a környezeti nyelv hatását mutatja, az Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában az angolét, Izraelben az ivritét, Argentínában a spanyolét stb.) beigazolódott az újságszövegek nyelvi elemzése során. A környezeti nyelv többféle módon hat a sajtónyelvre, hatása részben idegen szavak átvételében, részben idegenszerűségek használatában nyilvánul meg.

Hivatkozások:

1. A magyar helyesírás szabályai, 2015., Budapest, Akadémiai Kiadó, 12. kiadás
2. Grétsy László és Kemény Gábor (szerk.) 2005: Nyelvművelő Kéziszótár, Budapest, Tinta Könyvkiadó
3. Nyelvhasználati szintek és stilisztikai vétségek közéleti nyelvünkben, Ada, 1976., Kiadja a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok Szervező Bizottsága
4. Amerikai Magyar Hírlap www.amhir.com (2017. nov. 9.)
5. Amerikai Népszava www.nepszava.com (2018. jan. 10.)
6. Buenos @ires-i Hírmondó <http://www.buenosaires.hu/> (2017. nov. 8.)
7. Californiai Magyarság www.californiamagyarsag.com (2018. jan. 10.)
8. Kanadai-amerikai Magyarság www.kekujtsag.com (2018. jan. 16.)
9. Kanadai Magyar Hírlap www.kanadaihirlap.com (2017. nov. 9.)
10. Magyar Élet www.magyarelet.net (2018. jan. 17.)
11. Új Kelet <https://ujkelet.live/> (2017. okt. 28.)
12. Új Kelet – Wikipédia http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Aj_Kelet (2012. nov. 30.)
13. Új Kelet (folyóirat, 1918) – Wikipédia [https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Aj_Kelet_\(foly%C3%B3irat,_1918\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Aj_Kelet_(foly%C3%B3irat,_1918)) (2018. jan. 19.)

Dr. Vitkay Kucsera Ágota*

Ábrahám Pál zenéje határtalan

Absztrakt: Ábrahám Pál, a kalandos életű, vajdasági, zsidó származású zeneszerző, 1892-ben született a nyugat-bácskai Apatinban, a valamikori Osztrák-Magyar Monarchia területén. Az első lépéseket a zenei ismereteiben Apatinban kapta, majd édesapja halála után, édesanyjával és bátyjával Budapestre költözve a Zeneakadémián folytatta. Első munkája a *Zenebona* című zenés vígjáték volt Harmath Imre szövegére (1928-ban), melyet Pest után Bécsben, Helsinkiben, Koppenhágában, New Yorkban is színre vittek. Az első munkái után nagy sikerrel sorakoznak többi operettjei, melyeket ország-szerte bemutattak színpadon és némelyik filmvászonra is került. Pillanatok alatt ünne-pelt sztárszerzője lett a hazai, a német és az osztrák színpadoknak és a közönségnek is. Európában született, egyik országból a másikba vándorolt, a háború atrocitása miatt elhagyni kényszerült hazáját és másikk kontinensre telepedett. Eleinte járta a „szabad” világot, még intézeti ápolásra nem szorult (Németh, 2001). Végül Európába vágott és négy évvel a halála előtt, Hamburgba telepedett le, melyet otthonának érzett.

Kulcsszavak: Ábrahám Pál, menekült, operett



Ábrahám Pál fényképe

Ábrahám Pál a XX. század ellentmondásos művészsorsú egyénisége, alakja, hangszeres világa, lebilincselő zongorista és karmesteri szerepe, valamint magyar ihletésű zenéje jazz és klasszikus zene elemeivel ötvözött szerzeményei elkápráztatták a közönségét. A harmincas évek elején hatalmas sikere volt Berlinben, de ez a dicsőség igen rövid ideig tartott. A vészkorszak muzsikusa Európában született, egyik országból a másikba vándorolt, a háború atrocitása miatt elhagyni kény-

* Dr. Vitkay Kucsera Ágota, egyetemi rendes tanár, Újvidéki Egyetem, Művészeti Akadémia, Drámaművészeti Tanszék, Újvidék

szerült hazáját és másik kontinensre telepedett. Eleinten járta a „szabad” világot, még intézeti ápolásra nem szorult (Németh, 2001). Végül Európába vágyott és négy évvel a halála előtt, Hamburgba telepedett le, melyet otthonának érzett.

Tangolita, Ahol az ember felmászik a fára, Édes mamám, Good Night, Mausy, és mások, mind ismert, fülbemászó örökzöld slágerek. Sokan dúdolják ezeket a dallamokat még ma is, de kevesen tudják, hogy a szerzőjük Ábrahám Pál, a múlt század zeneszerzője volt.

Ábrahám Pál, a kalandos életű, vajdasági, zsidó származású zeneszerző, 1892-ben született a nyugat-bácskai Apatinban, a valamikori Osztrák-Magyar Monarchia területén, kereskedői családban. Zenei tehetségét korán felismerték, de biztonsági okok miatt kereskedelmi iskolába is beíraták a szülei. Az első lépéseket a zenei ismereteiben Apatinban kapta, majd édesapja halála után, édesanyjával és bátyjával Budapestre költözve a Zeneakadémián folytatta. Életútjának épp úgy mint karrierjének nagy lendületet adott szülő városának elhagyása. A Zeneakadémia évkönyve szerint az 1914–15-ös tanévben állami jutalommal tüntetik ki. A következő évben nyilvános hangversenyen bemutatják első szerzeményét: gordonkaversenyét, zenekari kísérettel.

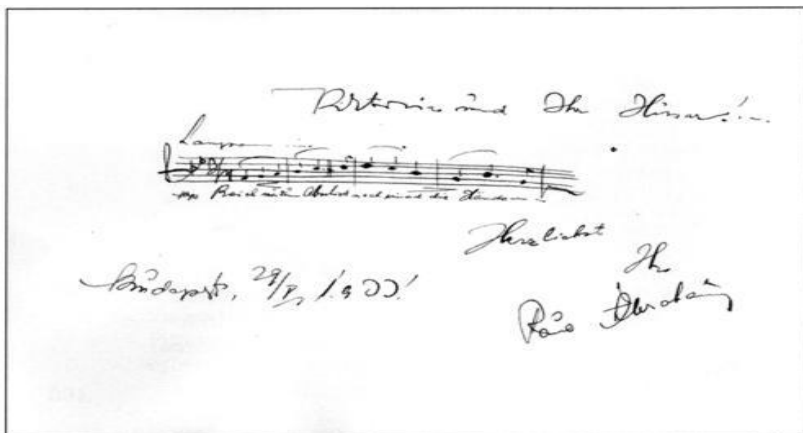
Európában a dühöngő infláció, a végigsöprő munkanélküliség, és az első világháború kitörése, nemigen kedvez a kezdő zeneszerzőjelöltnek. A sors úgy hozta, hogy teljesen magára maradt. Bátyja elesett az első világháborúban, édesanyja pedig rövid időn belül, fia halála után, elhunyt. A háborús években fiatalon, szülők és testvér nélkül, egyedül Budapesten harcolt a megélhetésért. Pál komolyzenei muzsikusként indult, de megélhetési gondok miatt kénytelen volt a bankszakmában elhelyezkedni, klubokban vagy mozikban a némafilmek vetítésekor zongorázni, vagy énekórákat tartani, Zeneakadémiai oktatásokra nem igazán jutott ideje bejárni. A komolyzenét végleg abbahagyta. „...jött pár év, amikor mindennel foglalkoztam, csak zenével nem” – vallja később (Pogány, 2013:31). Akkoriban Pesten számos tánczenekar alakult, amelyeknek Ábrahám Pál volt a karmestere fekete frakkban és fehér kesztyűvel, de nem csak a karmestere, hanem zeneszerzője is. Az Operettszínházhoz szerződve, első munkája a *Zenebona* című zenés vígjáték volt Harmath Imre szövegére (1928-ban), melyet Pest után Bécsben, Helsinkiben, Koppenhágában, New Yorkban is színre vittek. Újszerű hangzást és zenekari összeállítást nyújtott a közönségnek és egyike volt a jazz-operett alapítójának. A *Zenebona* után nagy sikerrel mutatták be *Az utolsó Verebélya lány* című operett. Rátonyi soraiban olvashatjuk a következőt:

„...Drégely Gábor (vígjátékiró)-Harmath Imre (operett-szövegíró)-Ábrahám Pál operettje: *Az utolsó Verebély lány*. ...Drégely a főpróba szünetében hálásan szorongatta Harmath kezét mondván: Köszönöm, hogy felfedezte nekem ezt az Ábrahám Palit!” (Rátonyi, 1984:305).

Népszerűsége szárnyra kap *Az utolsó Verebély-lány* c. operettje után, majd sorakoznak nagy sikerrel a következő operettjei, melyeket országszerte bemutattak színpadon és némelyik filmvászonra is került: *Der Gatte des Fräuleins*, *Hawaii rózsája*, *Bál a Savoyban* (hatalmas sikere volet Berlinben), *Viktória*, *Mese a Grand Hotelban*, *3:1 a Szerelm javára*. Pillanatok alatt ünnepest sztárszerzője lett a hazai, a német és az osztrák színpadoknak és a közönségnek is.

Darabjait többnyire, Európa-szerte mutatják be, így a múlt század 30-as éveiben egyike a legnépszerűbb operett szerzőknek: Lehár Ferenc, Kacsóh Pongrác, Zerkovich és mások mellett. Munkáiért felkeresték a színházak és a hangosfilmgyártók is. Amikor Magyarországon *Melodie des Herzens* (Szívek melódiája, 1929) c. némafilmet forgatták, Ábrahám Pált keresték fel, hogy fülbemászó zenét komponáljon hozzá. Igaz, nem is múlt el pár hónap, mire feltalálták a hangosfilmet s Ábrahám Pálnak a zenéje megszólalt a vásznon is. Az osztrák, német, francia, angol filmgyártás, egymással vetélkedve ajánlatokat tett zenés darabjainak megfilmesítéséért. Filmzenéi, a gramofonlemez slágerek legkeresettebb darabjai. *Melodie des Herzens* (1929), *Die Singende Stadt* (1930), *Die Privatsekretärin* (1931), *Viktoria und ihr Husar* (1931), filmek zenéi, örökzöld dallamokká váltak (<http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/a-e/abrahamelet.htm>).

Lipcsében, majd Berlinben nagy sikere voltak a *Viktória* című operett (1930) bemutatója után. Berlin akkoriban, de manapság is, Európa legizgalmasabb városának számított. Ábrahám Pál rendkívül nagy tempóban dolgozott. Számptalan filmzenét írt, zenekarával folyamatosan fellépett és a *Viktória* összes premierjét (Németországban vagy másutt) maga vezényelte karmester pálca nélkül, fehér kesztyűben. Berlini élete a híres gulyáspartijairól is ismeretes volt, melyre az „egész Berlin” eljárt.



Ábrahám Pál kézírata 1933-ban *Viktoria und ihr Husar*

1931-ben *Hawaii rózsája* című operettjének még nagyobb sikere volt. Több színpadon lett bemutatva, minden kultúrnyelvre lefordították, és több filmváltozata is készült más-más nyelven. A *Hawaii rózsája* után következett a *Bál a Savoyban*, melynek 1932. december 23-án volt az ősbemutatója Berlinben amikor már növekedett a gazdasági válság. Berlin bizonytalanná vált a politikai változások miatt, főleg amikor 1933. január 30-án Adolf Hitlert kancellárrá avatták, és még néhány incidens után. Ábrahám Pál elbizonytalanodott, félelem uralkodott el rajta s a kezdődő idegbetegsége folytán elhagyta Németországot. Menedéket talált Magyarországon és Ausztriában, ahol további világsikereket aratott: *Történekmég csodák*, *Mese a Grand Hotelben*, *3:1 a szerelem javára* és más. A sikerei ellenére, ügynökei és kiadói gazdagodnak, a zeneszerzőnek meg alig jut a megélhetésre. A fasizmus közeledése miatt, Budapest is veszélyessé vált számára. A különféle konfliktusok, üldöztetések, az általánossá vált erőszak, illetve az emberi jogi jogsértések következtében sokan kényszerültek arra, hogy elhagyják az otthonukat és az országhatáron kívül keressenek védelmet. Így 1938-ban Párizs lett Ábrahám menedékhelye. Egy békés esztendő következett Párizsban ahol több művésszel, találkozott és társalgott, akik szintén a zavaros idők miatt emigráltak. Adósságai növekedtek, egészsége pedig rosszabbodott. Dávid és Góliát küzdelméhez hasonlatos összecsapás folyt a zeneszerzőben. A nácik elől újra menekülnie kellett, mert életét, szabadságát veszély fenyegette.

„Menekülőknak azokat nevezik, akik nem személyes üldöztetés, hanem rendkívüli események – háború, polgárháború – következtében

keresnek hazájukon kívül, többnyire átmeneti időre, menedéket” (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/biztonsagunk-es-a-menekultaradat>).

Ez lett a sorsa Ábrahám Pálnak is: Casablanca, Havanna (ahol egy évet töltött), Miami, majd New York lett a menedékhelye. Amerika, a jazz zene szülőföldje, csalódást hozott a számára. Szerződéshez nem tudott jutni európai Gershwinünk, ahogyan Klaus Waller nevezte el Ábrahám Pált, mert Amerikának meg voltak a menő zeneszerzői, többek között George Gershwin is. Felgyülemelő adósságai miatt depresszióban szenvedett. Igen rossz mentális állapota miatt 1946-ban szanatóriumba kerül, ahol tíz évet töltött.

Családi és baráti kapcsolatok révén 1956-ban a zeneszerző visszaköltözött Európába, illetve Németországba melyet hazájának érzett, ahol a legszebb éveit élte, és ahol nagy sikereket aratott. Négy évig Hamburgban a szanatóriumban, majd feleségével egy tágas lakásban nyugalomban élt, mígnem 1960-ban kórházba került, ahol május 6-án meghalt.

Hivatkozott irodalom:

1. Rátonyi Róbert: *Operett I.* Budapest: Zeneműkiadó, 1984.
2. Pogány Margit: *Ami az életrajzból kimaradt.* Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2013.
3. Jászai Tamás: *Viktória.* Budapest: Budapesti Operettszínház, 2013.
4. Németh Amadé: *A Magyar operett története.* Budapest: Anno Kiadó, 2001.
5. <http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/a-e/abrahamelet.htm> (megtekintve 2017.09.21.)
6. Klaus Waller: *Paul Abraham. Der tragische König der Operette. Ein Biographie.* Books on Demand, Norderstedt, 2017.

További felhasznált irodalom:

1. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/biztonsagunk-es-a-menekultaradat>
2. <http://cultura.hu/kultura/a-magyar-operett-napja/>
3. <http://cultura.hu/kultura/a-magyar-operett-napja/>

A marketing szerepe az ökológiai turizmus fejlesztésében Vajdaságban

Absztrakt: A turizmus napjaink gyors ütemű fejlődésének köszönhetően a XXI. század egyik vezető iparágává nőtte ki magát. A világ összesített GDP-jéhez 11%-al járul hozzá, a munkahelyek több 10%-át adja és a szolgáltatások exportjának egy ötödét nyújtja. Ugyanakkor a gazdasági hatásokon túl igen fontosak a turizmus társadalmi és természeti környezetre gyakorolt hatásai is, amelyek egyre inkább a figyelem középpontjába kerülnek világszerte, így országunkban is. A negatív hatások csökkentésének és a pozitív hatások erősítésének feltétele a turizmus tudatos (fenntartható) fejlesztése. A fenntartható turizmus elsősorban magába kell, hogy foglalja a természeti, a kulturális, a társadalmi és gazdasági örökség pozitív hatású hasznosítását mind a jelenben, mind a jövőben. A legnagyobb mértékben törekednie kell a megújuló erőforrások használatára. Minimálisra kell csökkentenie az anyag- és energiafelhasználást, a hulladékokat és egyéb emissziókat. Olyan turizmus menedzsmentet és marketinget támogat, amely törekszik a létfontosságú erőforrások/attrakciók teljességének a fenntartására. A fenntartható turisztikai fejlesztés egyrészt kielégíti a jelenlegi turisták és a fogadó területek szükségleteit, másrészt védelmezi és növeli a jövő lehetőségeit. Ez kötelezővé teszi a tervezést, a tervek megvalósítását elősegítő szervezeti, jogi és közgazdasági feltételek megteremtését és a folyamatos ellenőrzést. Annak érdekében, hogy ez az állapot fenntartható legyen, a turizmusban, így a természetközeli és ökológiai turizmusban (ökoturizmusban) is az érdekeltnek mindent meg kell tenniük azért, hogy az erőforrásokkal ésszerűen bánjanak.

Kulcsszavak: turizmus, környezet, fenntartható fejlődés, marketing, menedzsment

1. Bevezető

A turizmus az egyik legjelentősebb és leggyorsabban fejlődő ágazata napjaink világgazdaságának. Az 1950-es évektől folyamatos növekedésének lehetünk szemtanúi néhány rövidebb-hosszabb politikai, gazdasági recesszió időszakától eltekintve. Emiatt a turizmus fejlesztésének ma már mindenhol nagy figyelmet szentelnek, hiszen a tömeges turistamozgásoknak számos kedvező gazdasági, politikai és társadalmi hatása van. Ezek mellett sajnos a turizmust kedvezőtlen (negatív) jelenségek is kísérik, amelyekről szintén említést kell tenni. A környezet és a turizmus kölcsönhatásának fontossága csak az elmúlt néhány évben tudatosult. Feltűntek sok helyen a turizmus akadálytalan fejlődésének öko-

* ifj. Dr. Muhi Béla, egyetemi rendkívüli tanár, Educons Egyetem, Közgazdasági kar, Kamanc

lógiai következményei. A turizmus dinamikus fejlődését elsősorban gazdasági célok motiválják, félő azonban, hogy ez a világméretű fejlődés káros hatással lehet a környezetre.

Manapság egyre többen választják a klasszikus, tömeges, „szennyező” turizmus helyett a szelíd, zöld, természetközeli turizmust. Sokan szeretnének elmenekülni a túlszűfolt, zajos városokból, és helyettük vidéki környezetben, a természetben töltenék a szabadságukat. Ennek jegyében nagy lehetőségek rejlenek Vajdaságban is. A természeti adottságok azonban nem elegendőek a siker felé vezető úton, ez mellett komoly hangsúlyt kell fektetni a megfelelő tervezésre, szervezésre, a „terület” menedzselésére, a megfelelő marketing tevékenységre.

2. A turizmusról általánosan

Habár a történelem folyamán az emberek mindig is utaztak, vándoroltak, új tájakat, helyeket, kultúrákat keresvén¹, a turizmus (idegenforgalom) mégis viszonylag új jelenség az emberiség történelmében. Ez a gazdasági ágazat az elmúlt fél évszázadban indult igazán látványos fejlődésnek. A XX. század második felére alakultak ki olyan körülmények, melyek lehetővé tették, hogy a turizmus tömegessé váljon, és fejlődése fellendüljön. A dolgozók fizetett szabadságot kaptak, emellett a vásárlóerejük is növekedett, így a meghosszabbodott szabadidő egy részét utazással, más vidékek meglátogatásával tölthették. Megjelent tehát az utazás igénye, szándéka, motivációja, amelyet a korszerű közlekedés is megkönnyített. Mindezek hatására bőséges idegenforgalmi és vendéglátóipari szolgáltatások alakultak ki, így a turizmus korunk egyik legjellemzőbb társadalmi jelenségévé, a világ gazdaság egyik vezető ágazatává vált (Krizsán, 2009).

A XX. században, a modern turizmus időszakában számos definíció született, amelyek a turizmus fejlődésével állandóan változtak, bővültek. A két világháború között keletkezett meghatározások közül a svájci Hunziker és Krapf szerzők meghatározása a leginkább időtálló: „A turizmus az emberek lakóhelyükön kívüli utazásából és tartózkodásából eredő kapcsolatok és jelenségek összessége, amennyiben azt nem motiválta letelepedési szándék, illetve az nem volt kapcsolatos semmilyen jövedelemszerző tevékenységgel.”

¹ Az első utazásokra gyalogszerrel, majd később az állatok segítségével került sor, a szárazföldi utazásokat követte a vízi utak használata.

Az 1970-es években a Nagy-Britanniai Idegenforgalmi Intézet egy összetettebb definíciót javasolt: „A turizmus az emberek ideiglenes, rövid időtartamú helyváltoztatása, lakóhelyüktől és munkahelyüktől kívüli helyre, továbbá a meglátogatott helyen való tevékenységük összessége. Magában foglalja a különböző célú helyváltoztatásokat és az egy napon belüli látogatásokat, kirándulásokat is.”

A WTO² (*World Tourism Organization* - Idegenforgalmi Világszervezet) és az Interparlamentáris Unió (*Inter-Parliamentary Union*) 1989-ben elfogadott Hágai Nyilatkozata alapján született meghatározás a következő: „A turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyén kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.”

A fent említett Hágai Nyilatkozatban elfogadott tartalmi meghatározás alapján a turizmus:

- korunk világméretű társadalmi jelensége;
- az egyéni szabadidő-hasznosítás egyik lényeges formája;
- az emberi viszonyok, a politikai, a gazdasági, a kulturális kapcsolatok fontos közvetítője;
- az életminőség következménye és meghatározó eleme;
- emberi alapszükséglet;
- számos ország gazdaságában - komplex hatásmechanizmusa által - a gazdaság szerkezeti problémái, a foglalkoztatási gondok megoldásának fontos tényezője;

Lengyel (1992) a következő tényeket emeli ki a turizmussal kapcsolatban:

- A turizmus dimenziói kiszélesednek, mert a napi szabadidőben a lakhelyen kívül, de az adott településen belül végzett tevékenységek is egyértelműen beleszámítanak;

- A turizmus kínálatának a fogalma is kiszélesedik, gyakorlatilag a turisták által eddig is használt, de alapvetően a helyi lakosság számára létrehozott szabadidő-létesítményekre terelődik át a hangsúly (ilyenek pl. a színházak, sportlétesítmények, múzeumok, éttermek stb.);

- A turizmus gazdasági oldalával szemben előtérbe kerülnek a társadalmi, kulturális, környezeti és életminőségi aspektusok, ugyanak-

² A szervezet neve 2005. decemberében *United Nations World Tourism Organization* (UNWTO)-ra változott, megszüntetve ezáltal a Világkereskedelmi Szervezettel való azonos szervezeti név rövidítést (*World Trade Organization* - WTO).

kor a gazdasági jelentőség is fokozódik, mert a bevételek volumene a szabadidő-kiadásokkal megnő;

- Nyilvánvalóvá válik, hogy a turizmusnak minden nemzet életében jelentős szerepe van, hiszen mindenkit érint, tehát a kormányok a többi nemzeti tevékenységgel egyenrangú szerepet és rangot kell, hogy biztosítsanak a turizmus szektorának mindenütt;

3. A modern turizmus kialakulása és gazdasági hatása

A turizmus a mindennapi élet szerves része a maga sokszínűségében és teljességében azzal a megköttéssel, hogy szabadidőhöz kötődik, és az otthonon, illetve az állandó munkarenden kívüli helyváltoztatással jár. Az a tény pedig, hogy napjainkra vált tömegjelenséggé, azzal magyarázható, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés korunkban ért el a világ egyes részein olyan szintet, hogy az emberek többsége munkája eredményeként elegendő szabadidővel és jövedelemmel rendelkezik ahhoz, hogy a - szintén a gazdasági és technikai fejlődés eredményeként létrehozott - közlekedési, étkezési, szállás, szórakozási, kulturális és sportlétesítményeket felhasználva ideje egy részét a lakhelyén kívül szabadon választott tevékenységekkel töltsse el.

Napjaink modern turizmusának kialakulása a következő külső okokra, hatásokra és piaci tényezőkre vezethető vissza (WTO, 1997):

1. politikai, jogi, szabályozási változások (az emberi jogok kiteljesedése);
2. gazdasági fejlődés (iparosodás, reáljövedelem emelkedés);
3. demográfiai és társadalmi változások (népességnövekedés és a növekvő városiasodás, társadalmi és munkajogi viszonyok javulása, szabadidő növekedése, új értékek és normák megjelenése);
4. technológiai haladás, kommunikációs és információs technológiák fejlődése;
5. közlekedési infrastruktúra fejlődése, a vasúti, a közúti, a tengeri és a légi közlekedés elterjedése;
6. utazási biztonság javulása;
7. marketing tevékenységek fejlődése;

A turizmus az egyik legjelentősebb és leggyorsabban fejlődő ágazata napjaink világgazdaságának, ennek köszönhetően szerepe is felértékelődik. Az 1950-es évektől folyamatos növekedésének lehetünk szemtanúi néhány rövidebb-hosszabb politikai, gazdasági recesszió időszakától eltekintve. Az 1950-ben regisztrált 25 milliónyi turistaérkezés

2007-re 860 millióra nőtt, 2010-re elérte az 1 milliárdot, napjainkban pedig meghaladta azt. Az évi átlagos növekedési üteme meghaladja a világgazdaság átlagos növekedési ütemét. Az Idegenforgalmi Világszervezet előrejelzése szerint 2020-ra a nemzetközi turistaérkezések száma eléri az 1,6 milliárdot, az évi átlagos növekedési üteme 4%-ra valószínűsíthető, míg a nemzetközi turizmusból származó bevételek világviszonylatban várhatóan elérik a 2000 milliárd dollárt.

A turizmus szerepe a világ társadalmi-gazdasági folyamataiban kiemelkedő jelentőségű. A turizmus közvetett hatásait is figyelembe véve a világ országaiban összességében több mint 200 millió embernek biztosít munkahelyet, a világ GDP-jéhez majdnem 4800 milliárd dollárral járul hozzá (az össz GDP 11%-a) (WTO, 2005).

Amint látható, az idegenforgalom egy lendületesen fejlődő iparággá, erőteljesen növekvő gazdasági ágazattá vált. Emiatt a turizmus fejlesztésének ma már mindenhol nagy figyelmet szentelnek. Hazánkban a turizmusban rejlő lehetőségek koránt sincsenek kihasználva. A turizmus fejlődését akadályozza a korszerűtlen hazai úthálózat, az elavult közlekedési infrastruktúra, a befektetések hiánya, bizonyos esetekben a szervezetlenség és a tervezetlenség, a professzionalizmus hiánya. Pedig tájaink, vizeink, hegyeink, városaink, műemlékeink, természeti szépségeink, nem utolsósorban a hazai konyha, megfelelő vonzerőt képviselnek, és lehetővé tudnák tenni, hogy komplex turisztikai kínálattal lépünk ki a nemzetközi idegenforgalmi piacra.

4. A turizmus hatása a természetre

Vitathatatlan tény, hogy a turizmus mára a világgazdaság egyik legjelentősebb ágazata, jelentős mértékben járul hozzá országok, régiók gazdaságához. Annak érdekében azonban, hogy ez az állapot fenntartható legyen, a turizmusban érdekelteknek mindent meg kell tenniük azért, hogy az erőforrásokkal ésszerűen bánjanak, és azokat gazdasági, társadalmi és ökológiai eszközökkel is védjék. A fenntartható turizmus eszméje kapcsán a természet megőrzésének kell lennie a legfontosabb szempontnak. Különösen a turizmust fenyegető veszélyek fényében fontos ez, ilyen például az ózonréteg elvékonyodása, az erdők kipusztulása, a szennyezés, a talaj- és parterózió, a tengerszint emelkedése stb.

A tömeges turistamozgásoknak számos kedvező gazdasági, politikai és társadalmi hatása van. Ezek mellett sajnos a turizmust kedvezőtlen (negatív) jelenségek is kísérik, amelyekről szintén említést kell tenni.

A tömeges turistamozgások komoly természet- és környezetkárosítást okozhatnak. Például vonzó vidékeket csúfítanak el, vagy semmisítenek meg utak, parkolók, szállodák építése miatt, őshonos növényfajták pusztulhatnak ki, az állatok élettere szűkül, nagyobb a szemetelés stb. A hegyvidékeken a turizmus céljából végzett erdőirtások miatt a talaj meglazul, ami földcsuszamlásokhoz, lavinákhoz vezethet. A globális felmelegedés miatt a telek is enyhébbek, ezért a síközpontok egyre gyakrabban kénytelenek műhavat előállítani, amihez óriási vízmennyiségre és energiára van szükség. A tömegturizmus következtében károsodik a növény- és állatvilág. Az idegenforgalmi célú építkezések megbontják az ott élő állatok természetes élőhelyét, és változást hoznak a vidék növényvilágában is. Elemzők szerint 2004 végén a délkelet-ázsiai térséget sújtó cunami (szökőár) is sokkal kisebb károkat okozott volna, ha az érintett helyeken az idegenforgalom miatt nem irtják ki a part menti fákat.

Az idegenforgalmi területeken a gépjárművek miatt növekszik a zaj, a kipufogógázok pedig légszennyezést okoznak. A turisták gondatlanságából bekövetkező erdőtüzek pótolhatatlan károkat okozhatnak az adott vidék növény- és állatvilágában. A turizmus miatt megnövekszik a vízfogyasztás, ami károsan hat az adott vidék vízkészletére, amellett a megszorított szennyvízmennyiséget a folyókba, tengerbe vezetik. A tömeges látogatás miatt az emlékművek is károsodnak, rongálódnak. A turisták és a helyi lakosság kultúrája néha annyira különböző, hogy emiatt feszültségek keletkezhetnek.

5. A környezet és a turizmus megfelelő kölcsönhatása

A környezet és a turizmus kölcsönhatásának fontossága csak az elmúlt néhány évben tudatosult. Érthetővé váltak sok helyen a turizmus akadálytalan fejlődésének ökológiai következményei. Ki kell hangsúlyozni, hogy nem kiegyensúlyozott kölcsönhatásról van szó. A turizmus jobban „profitál” a természeti környezetből, mint fordítva. A turizmus igényli, használja a természetet, és ezáltal egyidejűleg a saját egzisztenciális alapjait is tönkre teheti. A környezet - a természeti szépségek, a növény- és állatvilág - egy terület attraktív tényezői, ami miatt a turisták az adott területre látogatnak.

A turistákat természetesen az érintetlen természet vonzza: tiszta tengerpart, tiszta folyók, tiszta levegő, az egészséges ételkészítés stb. A növekvő turistatömegek azonban kedvezőtlenül befolyásolhatják a foga-

dó területek teherbírását, a túlszűfolt desztinációk elveszíthetik környezeti és kulturális vonzerejüket, ami a turisták élményének az alapja. Egyes felmérések szerint a turisták naponta átlagosan egy kilogramm szemetet „termelnek“. Ezt szem előtt kell tartani a szennyvíz elvezetésénél, az építkezési engedélyek kiadásánál, autóutak építésekor stb. Azt is el kell kerülni, hogy idegenforgalmi helyek közelében környezetkárosító ipari központok alakuljanak ki.

A természet, a környezet és a kulturális örökség minél kisebb károsodása érdekében egy idegenforgalmi terület távlati fejlesztésekor figyelembe kell venni a turizmus várható intenzitását, az erőforrások korlátjait, a terület ökológiai rendszerének megújuló (regenerációs) képességét. A turizmus fejlesztésekor elemezni kell, mennyire hasznos a turizmus az adott területen. Néha az idegenforgalom korlátozása tűnik a legjobb döntésnek, más esetben változtatni kell a turizmus felfogásmódján (például a tömegturizmus helyett az exkluzív turizmust kell fejleszteni). Csak megfelelő tervezéssel, szervezéssel, és e kettő ellenőrzésével nyújthat az idegenforgalom optimális gazdasági és társadalmi eredményeket (Krizsán, 2009).

Az utóbbi években erősödött a turizmus negatív környezeti hatásainak a kézzelfogható, mérhető gazdasági célokkal és hatásokkal való szembeállítás. A környezettudatosság, a „zöld-tudatosság” erősödése - különösen a '80-as évek közepétől - felvetette a turizmus szerepének és értékeinek újragondolását a fogyasztó, a turista és az idegenforgalmi iparág részéről egyaránt. A turizmus környezetének sebezhetősége és a helyi lakosság érzékenysége miatt ma már követelménnyé vált a turizmus tervezésében a turizmus és környezete közötti hosszú távú kölcsönhatások figyelembevétele (Tasnádi, 2006).

Kulcskérdések, melyeket érdemes megfontolni:

- Mennyi és milyen típusú turistát kíván vonzani egy település, egy kistérség, egy régió, egy ország és annak lakossága?

- Melyek a települések, a kistérségek, a régiók, az ország turisztikai célpiacai?

- Mennyi azon turisták száma, amelyek igényei - figyelemmel a fogadóhely fizikai, társadalmi és környezeti teherbírására - még kielégíthetők?

- Hogyan tudnak a turisták a helyi lakosság életminőségének javulásához hozzájárulni?

Az idegenforgalmi célok között jelentős helyet foglal el a különböző emlékművek, történelmi és kulturális emlékhelyek védelme is.

Ezek egy terület kulturális gazdagságát jelentik, letűnt civilizációkat idéznek, vagy az újabb kori történelem emlékei: antik városok, régi épületek, szobrok, templomok, kolostorok, várak stb. A tömeges turistaforgalom az emlékművek, emlékhelyek kisebb-nagyobb károsodását okozhatja. Emiatt ezek sok helyen már védelemre szorulnak. Görögország például kiemelten sok és értékes emlékhellyel, emlékművel rendelkezik, amelyek közül legismertebb az athéni Akropolisz. Eleinte ezt az épületet a turisták korlátozás nélkül látogathatták, ami annak rohamos romlásához vezetett (a turisták belekarcoltak az épületbe, sokszor kisebb kődarabokat vittek el belőle emlékül). Emiatt ma az Akropoliszt csak korlátozott számban és drága belépőjegyért látogathatják. Máshol is tapasztalhatók ilyen negatív jelenségek, például Egyiptomban a piramisok és ősi templomok környékén, Olaszországban Pompei maradványainál, a New York-i Szabadság-szobornál stb.

6. A fenntartható turizmus eszméje

A fenntartható fejlődés fogalma a széles körben ismert megfogalmazás szerint „a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől.”

Az elmúlt évtizedben több meghatározás született a fenntartható turizmus fogalmára vonatkozóan is, melyek közül az Idegenforgalmi Világszervezet definíciója egyike a legáltalánosabb és legismertebb értelmezéseknek: „A fenntartható turisztikai fejlesztés egyrészt kielégíti a jelenlegi turisták és fogadó területek szükségleteit, másrészt védelmezi és növeli a jövő lehetőségeit. Az elképzelések szerint lehetővé teszi az erőforrások olyan módon történő menedzselését, hogy miközben az emberiség kielégítheti gazdasági, társadalmi és esztétikai igényeit, ugyanakkor megőrizheti az alapvető ökológiai folyamatokat, a biológiai változatosságot és az életet fenntartó rendszereket, valamint a különböző népek és csoportok kulturális integritását is.” A turizmus területén tehát ez elsősorban a négy legfőbb érintett fél, azaz a turista, a helyi lakosság, a turisztikai szektor, valamint a környezet érdekeinek megfelelő érvényesítését jelenti a jelenben és a jövőben egyaránt.³

³ Bővebben lásd: *Advances in the study on sustainability indicators of tourism development*, WTO, <http://www.world-tourism.org> 2003.

Az Idegenforgalmi Világszervezet már a múlt század hetvenes éveiben figyelmeztetett a turizmusnak a környezetre gyakorolt lehetséges káros hatásaira és az oktatás-nevelés szükségességére. A fenntartható turizmussal kapcsolatos oktatás megerősítésének szüksége a kulturális színvonaltól is függ. Sok helyen az emberek hozzáállásának és viselkedésének megváltoztatása nagyon fontos annak érdekében, hogy képesek legyenek megérteni a fenntartható turizmus eszméjét.

A turizmus globális növekedése által okozott környezeti károk megelőzése és elhárítása érdekében hivatalosan 1979-ben tették meg az első lépést, amikor a WTO létrehozta Környezeti Bizottságát (*Environment Committee*). Három évvel később az ENSZ Környezeti Programjával együttműködve dolgozták ki a „Turizmus és a környezet közös deklarációját” (*Joint Declaration on Tourism and Environment*), amely a turizmussal összefüggő környezettudatos magatartás politikai szintre emelésének következő állomása volt. A Brundtland Bizottság jelentése (1988) és a riói Környezeti és Fejlesztési Világkonferencián elfogadott Agenda 21 program (1993) pedig meghatározta a fenntartható fejlődés fogalmát, és lefektette általános alapelveit (Puczko et al. 2005).

Az Idegenforgalmi Világszervezet, az Utazási és Idegenforgalmi Világtanács (*World Travel and Tourism Council - WTTC*) és az *Earth Council* 1995-re készítette el az „Agenda 21 az utazásról és a turizmusról - a környezetvédelmileg fenntartható fejlesztés felé” című jelentést, amely az alapelveken túlmenően a gyakorlati feladatokra is kitér. Meghatározza a nemzeti kormányok, a kormányzati szervek, a szakmai szervezetek, a turisztikai vállalkozások, a turisták és a helyi lakosok feladatait a turizmus fenntartható fejlődésének érdekében, ezen belül kiemeli a kormányzati szervek és a szakmai szervezetek feladatait a fenntartható fejlődés menedzselése terén.

Táblázat 1: A fenntartható turizmus tényezői

	Komponens/célkitűzés	Indikátor	Kritikus érték
Népesség	A népesség prosperitásának megőrzése	A népesség dinamikája Munkanélküliségi ráta Egy főre eső jövedelem	A dolgozó népesség folyamatos és nagyarányú migrációja

Turizmus	A vendégek elégedettségének a megtartása	A minőség fenntartása és az ökológia monitoringja	A szálláshelyek, a túlszűfolttság, ökológiai körülmények, esztétikum állandó kritizálása
Ökológia	Környezettudatosság	A vendégek tudatában vannak a környezeti problémáknak	Ha a legegyszerűbb, költséggel nem járó intézkedéseket sem teszik meg a szálláshelyek környezetbarát kialakítása érdekében
Politika	Hatékony turizmus- és ökológia-orientált törvényhozás	Ökológia-orientált minőségi előírások létezése	A minőségi előírások és az ökológia-orientált törvényhozás mellőzése

Forrás: Hughes, G., Environmental indicators, Annals of Tourism Research, 29.2.2002, pp. 457-477.

Mivel a fenntartható turizmusfejlődésnek vonatkoznia kell a gazdasági, a környezetvédelmi és a társadalmi-kulturális erőforrások megőrzésére, így hosszú távú szemléletet igényel, és megvalósításához szükséges a megfelelő ellenőrzés, szabályozás és menedzsment is. A turizmus minden más gazdasági szektornál jobban függ a természeti és emberi környezet állagától, ezért nélkülözhetetlen a fenntartható fejlődés.

7. Az ökoturizmus és a természetközeli turizmus

A XX. század második felében kialakult tömegturizmus negatív hatásait csökkenteni kívánó új utazási típus, az alternatív turizmus első formája a „zöldturizmus” volt, amelynek középpontjában a természeti értékek álltak. Az ökoturizmus fogalmát először az 1970-es évek végén,

az 1980-as évek elején határozták meg, egységesen elfogadott definíciója azonban ma sem létezik. A turizmus ezen formája felelős a természert, célja a helyi közösségek életminőségének optimalizálása és javítása. A turizmus ezen formájának pontos meghatározásához meg kell különböztetnünk az ökoturizmust, a fenntartható turizmust és a fenntartható fejlődést. A fenntartható fejlődés lényege, hogy jelen igényeinket a rendelkezésünkre álló erőforrások olyan mértékű és minőségű felhasználásával elégítsük ki, hogy a következő generációk legalább ilyen szintű igényei is kielégíthetők legyenek. A fenntartható turizmus tehát olyan turizmusformát takar, ahol az attrakciókat, látnivalókat utódaink számára is elérhetővé tesszük. Az ökoturizmus ehhez nyújthat segítséget, hiszen fő elemei a természeti és a kulturális erőforrások, valamint az attrakciók védelme, megőrzése és bemutatása. Az Ecotourism Society pl. úgy határozza meg az ökoturizmust, mint a természeti térségekbe irányuló utazást, amely környezetünk kultúrájának és természet-történetének megértése céljából valósul meg és olyan gazdasági eredményekkel jár, amelyek a helyi lakosság számára kifizetődővé teszik a természeti erőforrások megőrzését (Ecotourism Society, 1991). Az Annals of Tourism Research egyik tanulmánya (Buckley, 1994) az utazás négy olyan típusát említi, amelyeket általában az ökoturizmus kategóriájába sorolnak, ezek:

- 1) a természeti vonzerőkre alapozott turizmus,
- 2) a természetvédelmet támogató turizmus,
- 3) a környezetbarát turizmus és
- 4) a fenntartható turizmus

Ezzel szemben a turisztikai szakma sok képviselője és számos kormány is az ökoturizmust inkább a természeti vonzerőkre alapozott turizmussal azonosítja és azt hangsúlyozzák, hogy a turizmus minden formája fenntartható kell hogy legyen.

Az ökoturizmus egyaránt jelent egy gyűjtőfogalmat és egy szemléletet. Mint gyűjtőfogalom a turizmus olyan különböző formáit jelenti, amelyek a természeti-biológiai erőforrások fenntartható használatán alapulnak az adott ökoszisztéma teherbírók képességén belül, mint pl. a nemzeti parkok látogatása, a madárles, a horgászás, a vadászat, a lovaglás, a kempingezés, a természetjárás, a nem motorizált vízi sportok, a kerékpározás, a síelés, az agroturizmus, a falusi turizmus, az alternatív turizmus stb. Az ökoturizmus egyúttal egy szemléletet is jelent, amely a turizmus valamennyi formájának fenntarthatóvá tételét célozza, hogy hozzájáruljon az ökoszisztéma megőrzéséhez vagy helyreállításához és

elkerülje negatív hatások gyakorlását a természeti és kulturális erőforrásokra.

A Turisztikai Világszervezet az ökoturizmus definícióját a következő jellemzőkkel foglalja össze:

1. A turizmus minden azon, természeti erőforrásokon alapuló formája, ahol a turisták fő motivációja a természet, illetve a természetközeli kultúrák megfigyelése és megóvása.
2. Oktatás és a jelenségek értelmezése is kapcsolódik hozzá.
3. Általában - de nem kizárólagosan - kis csoportok számára szervezett, helyi vállalkozásokra épül.
4. Minimalizálja a természeti és a társadalmi-kulturális környezetre irányuló negatív hatásokat.
5. Támogatja a természet védelmét a következők révén: gazdasági hasznot hajt a természeti környezetet megőrzésével foglalkozó fogadó közösségek, szervezetek és hatóságok számára; a helyi közösségek számára alternatív foglalkoztatási és bevételi lehetőségeket teremt; a természeti és kulturális értékek megőrzésének szükségességét tudatosítja, mind a helyi lakosság, mind pedig a turisták körében.

Az ökoturizmus tervezésénél, fejlesztésénél előtérben áll a környezeti értékek tiszteletben tartása, a szegénység csökkentése, a béke és biztonság megteremtése, aminek alapját képezi a fejlett turizmus. Fontos továbbá, hogy a gazdasági fejlődés, a fenntartható fejlődés, az emberi jogok támogatása, illetve a természeti és kulturális erőforrások védelme szervesen kapcsolódjon a folyamathoz.

Ugyanakkor az ökoturizmus folyamatos szabályozást igényel, az ökoturisztikai utazások iránt az érdeklődés folyamatos növekedést mutat. A fogyasztás jelentős mértékben növekszik, a biodiverzitás veszélybe kerülhet, emelkedik a vízfogyasztás és a hulladék mennyisége. A helyi közösségek részvétele sok helyütt hiányzik. További negatívumként jelentkezik, hogy az ökoturizmus sok helyen nem kap megfelelő figyelmet, szerepét és jelentőségét gyakran alábecsülik. Ennek oka, hogy rövidtávon jelenleg gyakran nem hoz nagy profitot, a benne rejlő potenciál azonban jelentős. A jövő kihívásai közé tartozik a technológia transzfer, a közösség alapú ökoturizmus, valamint a beruházások koordinálása és promóciója. Európában kiemelt fontosságúak továbbá az ökoturisztikai termékek standardjai. Az ökoturizmus jövőbeni fejlesztésénél figyelmet kell szentelni továbbá a földterületek tulajdonviszonyaira, emellett a fogadóközösségek bevonása is szükséges a fejlesztési folyamatokba.

Kiemelten kell kezelni a fokozottan védett területeket és a kulturális hagyományokat.

A 2002-es évet az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) az Ökoturizmus és a Hegyvidékek Nemzetközi Évének nyilvánította. Ehhez kapcsolódóan több nemzetközi szervezet, például a Turisztikai Világszervezet (WTO) és az Egyesült Nemzetek Környezetvédelmi Programja (United Nations Environment Programme - UNEP) konferenciákat, találkozót rendezett világszerte. A Turisztikai Világszervezet ökoturizmus koncepciójához eddig 35 ország csatlakozott. A szervezet programjában a konferenciák mellett piacutatások, esettanulmány kötet összeállítása és workshop-ok szervezése is szerepel. A Turisztikai Világszervezet jelenleg több európai országban is folytat kutatásokat az ökoturizmus potenciáljáról, keresleti és kínálati oldaláról (Ausztria, Franciaország, Németország, Spanyolország, Olaszország, Nagy-Britannia stb). Fontos az ökoturizmus iránt érdeklődő turistákat is jellemezni. A legtöbb szakértő szerint az ökoturista jellemzően fiatal, magasan képzett és magas jövedelemmel rendelkezik, és nem a hagyományos turisztikai desztinációkat keresi.

8. Vajdaság turizmusa

A Világ gazdasági Fórum (World Economic Forum - WEF) utazási és turisztikai versenyképességről szóló legújabb globális jelentésében Szerbia a 141 ország között a 95. helyet foglalta el, regionális szinten pedig a 35-ik. A turisztikai versenyképességi index az országoknak a turizmus terén való sikerességét méri négy kategóriában: 1. az üzleti környezet, 2. az utazás és a turizmus feltételei, 3. az infrastruktúra, 4. a természeti és kulturális gazdagság. A régió országai közül Horvátország teljesített a legjobban, 33. lett a listán, majd Szlovénia következik (39.), azután Magyarország (41.), Bulgária (49.), Románia (66.). A 141 országot feltüntető listán idén Spanyolország vezet, második Franciaország, harmadik Németország, negyedik helyen az Amerikai Egyesült Államok végzett, majd Nagy-Britannia, Svájc, Ausztrália, Olaszország, Japán és Kanada következik. A fenti eredmény rámutat arra, hogy országunk habár kiemelkedő turisztikai vonzerőkkel rendelkezik, mégis jócskán lemarad a ranglistán, különösen elgondolkodtató tény, hogy a szomszédos államokhoz viszonyítva is jelentős a lemaradás. Országunk idegenforgalmi lehetőségeinek kiaknázása, és a hátrányok visszaszorítása érdekében jól átgondolt tervezésre van szükség, amely a fenntarthatóság köve-

telményeit helyezi a középpontba. A turisztikai tervezés célja a korábbiakkal ellentétben nem csak a turisták minél nagyobb tömegének a fogadó területre való irányítása, hanem az erőforrások megőrzése mellett a helyi lakosság jólétének növelése is.

Az idegenforgalom Vajdaság gazdaságpolitikájának egyik kitörési pontja, mely jelentősen hozzájárulhat a térség fejlődéséhez és a foglalkoztatás javulásához. Az ökoturizmus terén is nagy lehetőségek rejlenek a régióban. A tartomány idegenforgalmi kínálatának jelentős részét a terület természeti, antropogén és kulturális kincsei képezik, amelyek elegendő attraktivitást tartogatnak ahhoz, hogy térségünkbe turistákat csalogassanak. A rurális térségek, az érintetlen természet, a bácskai, bánáti és szerémségi falvak, tanyák mellett kétfélmillió hektárnyi vadászterület, 1700 kilométernyi horgászásra alkalmas vízpart, termálvizes források, védett területek, nemzeti parkok, természetvédelmi területek, rezervátumok, valamint vendéglátóipari létesítmények és több helyen fejlett infrastruktúra fogadja az ide látogatókat. Vajdaság egyes települései kiemelkednek a különböző idegenforgalmi rendezvények szervezésében is. Ezek nagyon kreatív és komplex programokkal tűzdelt kulturális, társadalomgazdasági, művészeti rendezvények, melyek hozzájárulnak Vajdaság idegenforgalmi vonzatának kialakításához. Kevés olyan hely van Európában, ahol a tájképi szépség és sokszínűség, valamint a kultúrtörténeti értékek ilyen gazdag tára egyszerre, és viszonylag érintetlen formában vannak jelen, mint Vajdaságban.

Kép 1. Fruška gora nemzeti park



Kép 2. és 3.: Öko-kemping a Fruška gorán



Kép 3. és 4. Az Obedi láp - Természetvédelmi terület



Kép 5. és 6. „Jegrička” természeti park



9. Marketing és menedzsment az ökoturizmus fejlesztésében

Vitathatatlan tény, hogy Vajdaság természeti adottságai kedveznek az ökoturizmus és a természetközeli turizmus fejlesztéséhez. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a természeti adottságok nem elegendők a siker felé vezető úton, ez mellett komoly hangsúlyt kell fektetni a megfelelő tervezésre, szervezésre, a terület menedzselésére, a megfelelő marketing tevékenységre stb.

Az ökoturisztikai desztinációkat Vajdaságban megfelelő marketing tevékenységgel kell népszerűsíteni (ez elsősorban az idegenforgalmi szervezetek feladata), megcélozni a külföldi és a belföldi „zöld” turistákat, a hazai és a külföldi turista irodák kínálatba helyezése által. Az ökoturizmus sikerének egyik záloga tehát a céltudatos, minden szereplőre kiterjedő marketing gondolkodás elsajátítása, adaptálása és az ökoturizmus adottságaira és körülményeire tekintettel lévő megvalósítása. A turizmus hagyományosan egy gazdasági szféra, ahol a marketing a siker alapfeltételét jelenti, hiszen nyitott világunkban bárki bárhova utazhat, versenytársunk lehet a legtávolabbi földrész és minden ország vagy megfelelő adottságokkal rendelkező térség.

Világszerte már működnek sikeres, az utazásszervezők és a szállodai par területén kipróbált projektek, amelyek az ENSZ környezetbarát programjára vezethetők vissza. Több ismert nemzetközi turistairoda is a kínálatába helyezi az ökoturisztikai desztinációkat. Az egyik legfontosabb új trendet a turizmusban azoknak a turistáknak a növekvő száma jelenti, akik a természetbe irányuló utazások, az ismeretszerzést lehetővé tevő túrák és az aktív üdülések iránt érdeklődnek. Ennek megfelelően a turizmus marketingjében is egyre inkább eltávolodik a hangsúly a tengerparttól a belső vidékek, a nemzeti parkok, a természetvédelmi területek, a kulturális örökség színhelyei és a falusi térségek felé. Ez az új irányzat nem jelenti a hagyományos tengerparti üdülésről való lemondást. Inkább a piac felnőtté válását jelzi és azt az erősödő törekvést tükrözi, hogy az utazási élmény mindinkább természeti és kulturális értékekhez kötődjék. Az ökoturizmus desztinációinak (utazási célterületeinek) legfontosabb vonzerői a biodiverzitás és a kulturális örökség értékei. E vonzerőket azonban turisztikai terméké kell formálni ahhoz, hogy a turizmusban értékesíteni lehessen, szükség van tehát a megközelíthetőséget lehetővé tevő nemzetközi és helyi közlekedési lehetőségek-

re, szálláshelyekre, a természeti és kulturális értékeket szakavatottan bemutatni képes idegenvezetőkre vagy kísérőkre, együttműködő helyi lakosságra, turisztikai szervezetekre és hatóságokra. A fogadóterületeknek ezen felül szüksége van olyan utazásszervezőkre (*tour operator*), amelyek a fenti elemeket összeszervezi (az otthonától távollévő turista különböző igényeinek teljes kielégítését lehetővé tevő utazási csomagot előállítja) és a marketing segítségével a turisták számára elérhetővé teszi és értékesíti.

A marketing kapcsán fontos megemlíteni a reklámot, a hirdetéseket, a promóciót is. Az ökoturizmussal kapcsolatos reklámok, hirdetések számára a speciális érdeklődésű közönségnek szóló folyóiratok vagy weboldalak jelentik a legfontosabb médiát. A magas hirdetési költségek miatt célszerű rövidnek lenni és arra biztatni az olvasót, hogy telefonon vagy e-mailben érdeklődjön a részletek iránt. Ha a hirdetés betöltötte feladatát és ez sikerül, akkor a térség természeti és kulturális értékeit részletesen bemutató prospektusokat és az ökoturizmus koncepcióját ismertető kiadványokat postázhatjuk az érdeklődőknek. Az ökoturizmus szervezőinek fő reklám eszköze az éves katalógus, amely a konkrét túrákat tartalmazza fotókkal, leírásokkal, az utazási feltételekkel és az árakkal (manapság egyre népszerűbbek az on-line katalógusok). Helyes, ha a címoldalt figyelemfelkeltő színes fénykép díszíti, mert így még várótermek és kávéházak asztalára is kikerülhet, mert a hatékonyságát ez nagymértékben fokozza. Az egyes célállomásokat bemutató prospektusok a katalógusok fontos kiegészítői, amelyeket az értékesítést végző kisebb utazási irodák is sokszor igényelnek. Az internet marketing is egyre inkább teret nyer az ökoturizmus terén, mely teljesen új távlatokat nyit az utazásszervezők és a turisták számára egyaránt.

10. Következtetések

Vitathatatlan tény, hogy a turizmus mára a világgazdaság egyik legjelentősebb ágazata, mely jelentős mértékben járul hozzá országok, régiók gazdaságához. A turizmus dinamikus fejlődését érthető módon gazdasági célok motiválják. Félő azonban, hogy ez a világméretű fejlődés káros hatással lehet az emberi környezetre. A turizmus robbanásszerű növekedésének komoly hatásai lehetnek a környezetre és a helyi lakosságra nézve. Ide tartozik a hagyományos tájkép pusztulása, a közlekedésből és más forrásokból származó környezetszennyezés stb. Ezek a problémák különösen azokon a területeken jelentősek, ahol a turizmus

rövid idő alatt fejlődött rohamosan. A turizmusban érdekelteknek mindent meg kell tenniük azért, hogy az erőforrásokkal ésszerűen bánjanak, és azokat gazdasági, társadalmi és ökológiai eszközökkel is védjék. A fenntartható turizmus eszméje kapcsán a természet megőrzésének kell lennie a legfontosabb szempontnak, így már követelménnyé vált a turizmus tervezésében a turizmus és környezete közötti hosszú távú kölcsönhatások figyelembevétele. A fenntartható turizmusfejlődés alapvető feltétele a környezeti, társadalmi és gazdasági hatások menedzselése, a jól átgondolt tervezés, amely a részletes helyzetelemzésen alapul. A fenntartható turizmus elsősorban magába kell, hogy foglalja a kulturális, társadalmi és gazdasági örökség pozitív hatású hasznosítását mind a jelenben, mind a jövőben. A lehető legnagyobb mértékben törekednie kell a megújuló erőforrások használatára. Minimálisra kell csökkentenie az anyag- és energiafelhasználást, a hulladékokat és egyéb emissziókat. Olyan turizmus menedzsmenetet támogat, amely törekszik a desztináció szempontjából létfontosságú erőforrások/attrakciók teljességének a fenntartására.

Manapság egyre többen választják a klasszikus, tömeges turizmus helyett a szelíd, zöld turizmust. Sokan szeretnének elmenekülni a túlszűfolt, zajos városokból, és helyettük vidéki környezetben, a természetben töltenék a szabadságukat. Ennek jegyében nagy lehetőség rejlik Vajdaságban az ökoturizmus, a gyógyturizmus, a kulturális örökség, a falusi turizmus, a vadászturizmus terén, illetve az ezek kombinációjára alapozott turisztikai termékek kínálatában. A természeti adottságok azonban nem elegendőek a siker felé vezető úton, ez mellett komoly hangsúlyt kell fektetni a megfelelő tervezésre, szervezésre, a terület menedzselésére, a megfelelő marketing tevékenységre is.

Felhasznált irodalom:

1. Advances in the study on sustainability indicators of tourism development, WTO, 2003.
2. Bakić, O., Marketing u turizmu, Fakultet za uslužni biznis, Sremska Kamenica, 2008.
3. Csizmadia, L., Falusi turizmus - környezetbarát turizmus oktatási összefüggései, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző, Budapest, 1992.
4. Csobán, K., A turizmus fenntarthatóságának értékelése, Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Agrártudományi Közlemények, 2005/16.
5. Fenntartható turizmus, A Sustainable European Regions Network, Représentation des Régions de la Hongrie, Bruxelles, 2004.

6. Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent, European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (CEMAT), Hanover, 2000.
7. Hágai Nyilatkozat, Idegenforgalmi Közlemények, WTO, 1989. 4. szám,
8. <http://www.vojvodinaonline.com> - Vajdaság Idegenforgalmi Szervezete
9. Hughes, G., Environmental indicators, Annals of Tourism Research, 29.2.2002. pp. 457-477.
10. Krizsán, K. (2009), A turizmus és a vendéglátás alapjai, Árgus, Újvidék
11. Lengyel, M. (1992), A turizmus általános elmélete, Budapest
12. Marketing strategija turizma Vojvodine, Univerzitet Educons, Sremska Kamenica, 2009.
13. Miller, G., The development of indicators for sustainable tourism: results of a Delphi survey of tourism research, Tourism Management, 22.4.2001. pp. 351-362.
14. Muhi B.: A turizmus és a környezet kölcsönhatásai, Tanácskozás a Magyar Tudomány Napja alkalmából, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2011 november 12., Újvidék, pp. 519-533
15. Muhi B.: A globális éghajlatváltozás hatásai a fenntartható turizmusra, Tanácskozás a Magyar Tudomány Napja alkalmából, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2009 november 7., Újvidék, pp. 421-443
16. Muhi, B., Marketinški aspekti razvoja ekološkog turizma u Vojvodini, Peta regionalna konferencija - Životna sredina ka Evropi - EnE09 - Klimatske promene i održivi turizam, Privredna komora Srbije, Beograd, 2009
17. Održivi i odgovorni razvoj turizma u XXI veku, Agenda 21 za turističku privredu - Opšti etički kodeks u turizmu, Turistička organizacija Srbije, Beograd, 2000.
18. Puczko, L., Rátz, T. (2005), A turizmus hatásai, 4. javított kiadás, Aula, Budapest
19. Tasnádi, J. (1997), A turizmus szerepe a természet és a kulturális örökség megőrzésében, Turizmus Bulletin, 1997. I (1)
20. Tasnádi, J. (2002), A turizmus rendszere, Aula Kiadó, 2. bővített kiadás, Budapest
21. Tourism 2020 - Vision, Global Forecasts and Profiles of Market Segments, WTO, Madrid, 2001.
22. Towards Quality Rural Tourism: Integrated quality management (IQM) of rural destinations, Luxembourg, European Commission, 2000.
23. WTO, Advances in the study on sustainability indicators of tourism development, http://www.world-tourism.org/frameset/frame_sustainable.html, 2003.

**TERMÉSZET- ÉS MŰSZAKI TUDOMÁNYI
TANULMÁNYOK**

Dr. Kiss Ernő*

Hogyan lett a katalízis egzakt tudomány?

Absztrakt: A katalitikus folyamatok jelen vannak mind az élő mind az élettelen világban. Ősidőktől fogva az emberek katalitikus folyamatokat használtak különböző italok és kelesztett tésztafélék készítésére, noha a folyamatok lezajlásának a lényegét még távolról sem ismerték. Elsajátították a szappan készítésének az eljárását, és így tovább, mindég bonyolultabb és bonyolultabb eljárásokat dolgoztak ki. Ezeknek az eljárásoknak a kidolgozása a próba és a hiba módszerén alapult, a középkorban pedig misztikus körülmények kíséretében. Az ipari forradalommal a katalitikus kutatásokból a misztikum elmaradt, de az eljárásoknak a kidolgozása továbbra is a próba és a hiba módszerén alapult. A katalizátorok aktivitásának és szelektivitásának megértése és tervezése még napjainkban sem teljesen befejezett kérdés. A dolgozat célja pedig, hogy betekintést adjon, hogy hogyan is működik napjainkban a katalizátorok aktivitásának tudományos tervezése valamint a katalizátorok önköltségi árának meghatározása.

How did catalysis become an exact science?

Abstract: Catalytic processes are present both in the living and the inanimate world. Since ancient times, people have used various catalytic processes to prepare beverages and fermented noodles, although these people were not familiar with the essence of these processes. Later, people mastered the preparation of soap, and even more complex processes for obtaining certain products. These processes were developed on the basis of the method of trial and error, and in the Middle Ages the elaboration of these processes was usually followed by rituals and mysticism. Since the industrial revolution from the study of the catalytic processes the rituals and mysticism have been omitted, but the development of the new catalytic processes was still based on the method of trial and error. Exact forecasting of the activity and selectivity of the catalyst has not been fully completed today. The aim of this paper is to provide an insight into scientific planning and forecasting of catalyst activity and its real cost today.

Како је катализа постала егзактна наука?

Apstrakt: Каталитички процеси су присутни и у живом и у неживом свету. Од давнина су људи користили различите каталитичке процесе за припремање напитака и киселих теста, иако је тим људима суштина одигравања ових процеса била је у потпуности непозната. Касније су људи савладали припремање сапуна, а надаље су савладали све сложеније и сложеније процесе за добијање одређених производа. Ови процеси су развијени на основу методе покушаја и грешке, а у средњем веку разрада ових процеса била је праћена ритуалима и мистиком. Од индустријске револуције из истраживања каталитичких процеса мистика је изо-

* Dr. Kiss Ernő, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Technológiai Kar, Újvidék

стављена, али разрада katalitичких процеса и даље је била заснована на методи покушаја и грешке. Егзактно предвиђање активности и селективности катализатора ни данас није у потпуности завршено. Циљ овог рада је да пружи увид како се врши данас научно планирање и предвиђање активности катализатора и његове цене коштања.

1. Általános rész

A katalitikus folyamatok jelen vannak mind az élő mind az élettelen világban. A légzés, az emésztés, az indulatok és a gondolatok létrejötte katalitikus folyamatok eredménye. A szilikát alapú kőzetek¹, akár csak a humusz² katalitikus folyamatokban képződnek. A katalitikus folyamatok még az atmoszféra alakulására is jelentősen kihatnak³. Ősidőktől fogva az emberek katalitikus folyamatokat használtak különböző italok és kelesztett tésztafélék készítésére, noha a folyamatok lezajlásának a lényegét még távolról sem ismerték. Idővel elsajátították a szappan készítésének az eljárását, és így tovább. Különböző termékek előállítására az emberek mindég bonyolultabb és bonyolultabb eljárásokat dolgoztak ki. Az eljárások kidolgozása a próba és a hiba módszerén alapult, amit a középkorban bőven kísérték különböző rítusok és misztikumok.

Az alkémikusok az életelixírt és a bölcsék kövét akarták előállítani. Az életelixírral megvagyázhattuk volna fiatalságunkat, de talán örökéletűek is lehettünk volna. Libavius (Andreas Libavius) szerint a bölcsék kövével a közönséges fémeket nemesfémekké lehet átalakítani. A bölcsék kövét, ha üveggel elegyítenénk az üveg kovácsolhatóvá és elasztikusává válna. A bölcsék kövének az oldatával, ha növényeket öntöznénk a növények hihetetlen gyorsasággal fejlődnének⁴. Korunk kémikusai Libavius bátor gondolataiból több mindent megvalósítottak (növényi hormonok, különös tulajdonságú műanyagok). Katalízis szempontjából Libavius egyik legnagyobb érdeme pedig az, hogy már 1597-ben használta a katalízis szót, mégpedig a következő mondatban: "*De magisteriis substantiae, ubi primum det metallorum transformatione, magisterium substantiae fit vel genesi vel catalysi*" (A magisztrális anyag/(bölcsék köve) elvezet bennünket a fémek átalakulásához, a Genézishez/ (Teremtéshez) vagy a katalízishez)⁵. A katalízis (κατάλυση) görög eredetű szó és "feloldást" jelent⁶. A modern tudomány a katalízis szó használatát Berzelius (Jöns Jakob Berzelius) nevéhez fűzi, aki 1835-ben a fermentációs/erjedési folyamatokat katalitikus folyamatoknak nevezte el, melyek a katalitikus erők jelenlétében játszódnak le. Mitscherlich (Eilhard Mitscherlich) 1834-ben rámutatott, hogy a kén-

savnak a szerepe a dietil-éter etil-alkoholból való szintézisének alkalmával csupán csak a kontaktus, akárcsak az alkohol vagy az ecetsav lebomlása a nemesfémek felületén. A katalizátor a kémiai reakciókat úgy gyorsítja, vagy lassítja le, hogy maga nem változik meg. A katalizátor a kémiai reakció folyamán a reaktánsokkal instabil köztitermékeket (intermediér) alkot. Az átmeneti állapot időtartalma picosecundum (10^{-12} s) nagyságrendű. Ez az idő alatt kialakul a termék, és a katalizátor felszabadul változatlan formában. Ez a magyarázat a magyar szakirodalomban névadó lett, ugyanis a heterogén katalízist, még nem is olyan régen kontakt katalízisnek neveztük⁴.

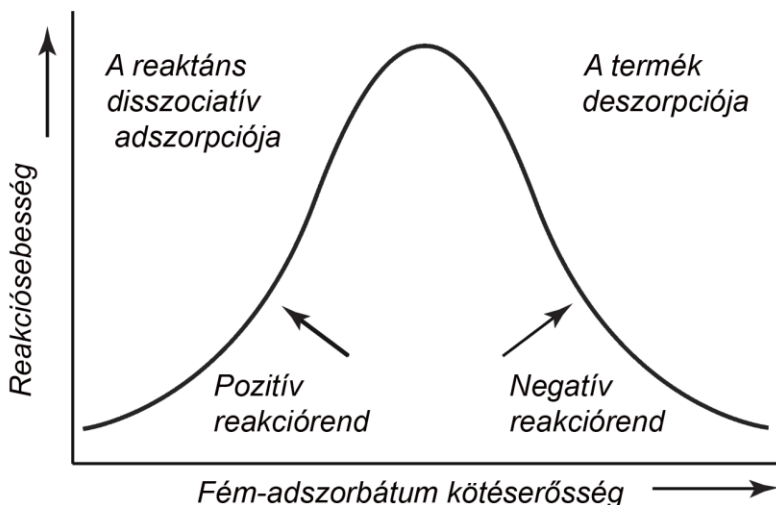
A katalízis kinetikai fogalom. A katalizátor nem változtatja meg a kémiai reakciók termodinamikáját. Katalizátorok jelenlétében is csak azok a kémiai reakciók játszódhatnak le, melyek képesek lejátszódni a katalizátorok távollétében is. Tehát a kémiai reakció termodinamikai egyensúlyi állandója változatlan marad katalizátorok jelenlétében, azonban a katalizátorok képesek az egyensúlyi állapot elérésének idejét lerövidíteni, (felgyorsul a reakció/pozitív katalízis), vagy meghosszabbítani (lelassul a reakció/negatív katalízis)⁷.

A dolgozat célja, hogy az olvasónak rövid szemléltetőt nyújtson, hogy hogyan is működik napjainkban a katalizátorok kiválasztása az óhajtott kémiai reakciókra, a katalizátorok aktivitásának tudományos tervezése, valamint a katalizátorok önköltségi árának meghatározása.

2. A katalizátorok tudományos tervezése és önköltségi árának meghatározása

Különböző szerves vegyületek hidrogenációját Sabatier (Paul Sabatier, Nobel díj, 1912) fémkatalizátorok jelenlétében tanulmányozta. Megfigyeléseinek alapján megállapította, hogy a reaktánsok adszorbeálódnak a fémkatalizátorok felületén és valamiféle köztitermék fog kialakulni a katalizátor felületén. A köztitermék labilis átmeneti állapotban van (transient state). Tehát a köztitermék instabil képződmény, ezért disszociálva szétesik, majd az óhajtott termék a fémkatalizátor felületéről deszorbeálódik, a katalizátor pedig felszabadul minden kémiai változás nélkül, és így készen áll a folyamat megismétlésére. Ha a reakciósebesség változását az entalpia (hőtartalom) változásának függvényében tanulmányozzuk akkor harang alakú görbét kapunk. Az entalpiaváltozás arányos a kötése erősséggel. Sabatier elvét az *1. ábrával* lehet szemléltetni⁸.

Reakciósebességet meghatározó lépés



1. ábra. A katalitikus hatás elve

A Sabatier diagramon jól látható, hogy az optimális kötése erősség a köztitermék (intermediér) és a katalizátor felület között nulla kell, hogy legyen, különben a termék nem fog leválni a katalizátor felületéről, a katalizátor felület pedig nem szabadul fel, hogy a reakció megismétlődhessen.

A katalitikus reakciók kinetikáját eredményesen le lehet írni Eyring (Henry Eyring, Princeton University) abszolút reakciósebesség egyenletével. Ugyanis ez az egyenlet az aktív komplex elméletén alapszik. A katalitikus reakciók sebességének kiszámítását Eyring és Polányi átmenetiállapot-elmélete tette lehetővé. Ugyanis a katalitikus reakciók sebességének a megállapításával ugyanazon időben Evans (Meredith Gwynne Evans, University of Manchester) és Polányi (Michael Polányi, University of Manchester) is foglalkozott. A katalitikus reakciók kinetikáját e három kutató munkássága alapvetően határozta meg. A reakciósebességi állandó kiszámítását a statisztikus termodinamika valamint a kinetikus gázelmélet törvényeire alapozták. Eyring-Evans-Polányi egyenlete 1935-ben vált ismeretessé.

$$k = (k_B T/h) \cdot e^{\Delta S^*/R} e^{-\Delta H^*/RT}$$

Az egyenletben a k , a reakciósebességi állandót jelenti; a $(k_B T/h)$ preexponenciális tényezőben megjelenik a Boltzmann (Ludvig Boltzmann) állandó k_B , a Planck (Max Planck) állandó h , valamint az abszolút hőmérséklet T ; a kitevőben a ΔS^* , ΔH^* és R pedig a standard aktiválási entrópiát, standard aktiválási entalpiát és az egyetemes gázállandót jelenti. Az aktiválási entalpia összefüggésben áll az aktiválási energiával⁹. Az aktiválási entalpia és az aktiválási energia, E_a között a következő összefüggés áll: $\Delta H^* = E_a - nRT$. Az egyenletben az n , a reakció rendjére utal. Az n értéke 1, a gázfázisú monomolekuláris reakciók esetében, valamint az összes folyékony fázisú reakciók esetében. Az n értéke 2, a gázfázisú bimolekuláris reakciók esetében¹⁰. Tehát, a monomolekuláris gázfázisú és a folyékony halmazállapotú reakciósebességi állandó kiszámítható a következő egyenlet segítségével:

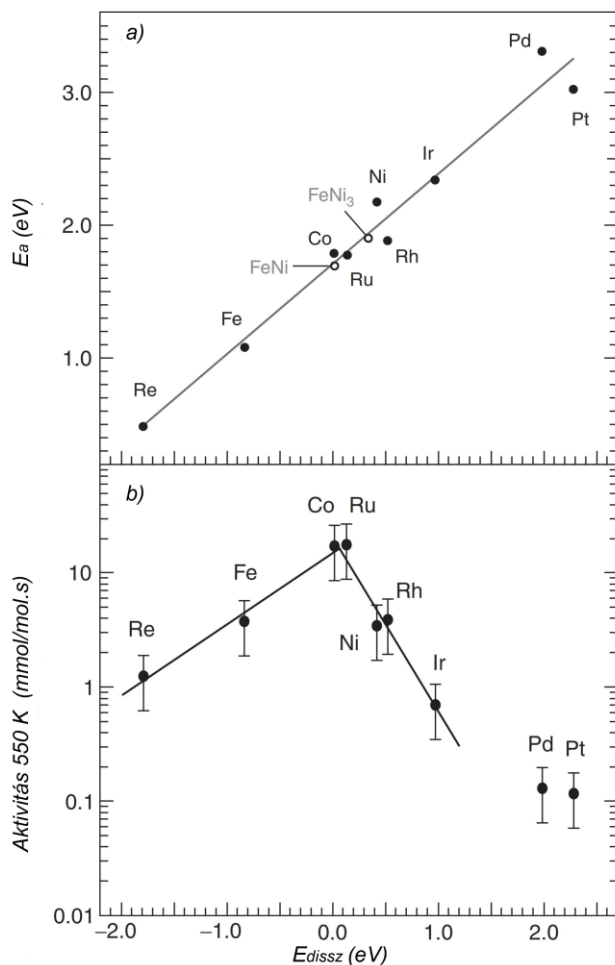
$$k = (k_B T/h) \cdot e^{(1+\Delta S^*/R)} e^{-E_a/RT}$$

a bimolekuláris gázfázisú reakciók esetében pedig:

$$k = (k_B T/h) \cdot e^{(2+\Delta S^*/R)} e^{-E_a/RT}$$

Ha a fenti egyenleteket linearizáljuk egy megfelelő deszkriptor függvényében, akkor kiszámítható lesz a reakció aktiválási energiájának az értéke, és a reakciósebességi állandója (a katalizátor aktivitása). Ebben az esetben a függvény, illetve a fogalmak leírására, a disszociációs energia (disszociációs energia/kötésszakadás) nagyságát deszkriptorként lehet alkalmazni. A gyakorlatban az egyenlet Brønsted-Evans-Polányi (BEP) változatát alkalmazzák^{11,12}. A BEP alapelv szerint, ha a kémiai reakciók ugyanabba a családba tartoznak, akkor az aktiválási energiájuk különbsége arányos az aktiválási entalpiák különbségével. Bligaard és munkatársai¹³ a metanációs reakciót ($\text{CO} + 3\text{H}_2 = \text{CH}_4 + \text{H}_2\text{O}$) tanulmányozták különböző fémkatalizátorok felületén. Az intermediérek kemiszorpciós energiáinak (kötésenergia) nagyságát komputerrel számolták ki, a sűrűségi funkcionális elmélet (Density Functional Theory, DFT) alapján. Az így kapott értékeket deszkriptorként alkalmazták. A metanációs reakció aktiválási energiája különböző fémkatalizátorok felületén a deszkriptor függvényében lineárisan változott (2a. ábra). Az alkalmazott fémkatalizátorok aktivitása (kísérleti mérések) pedig úgy változott, hogy egyes fémek jelenlétében növekedett, elérvén egy csúcsot/maximumot, és azután pedig csökkeni kezdett (2b. ábra). A katalitikus aktivitásmaximuma a megfelelő fém jelenlétében azt jelzi, hogy a kötés a fémkatalizátor és az intermediér között optimális (E_{dissz}), sem nem túl erős, sem nem túl gyenge. A heterogén katalízis területén

Balangyin (Алексей Александрович Баландин) javaslatára az ilyen összefüggést vulkángörbének (volcano plot) nevezik.



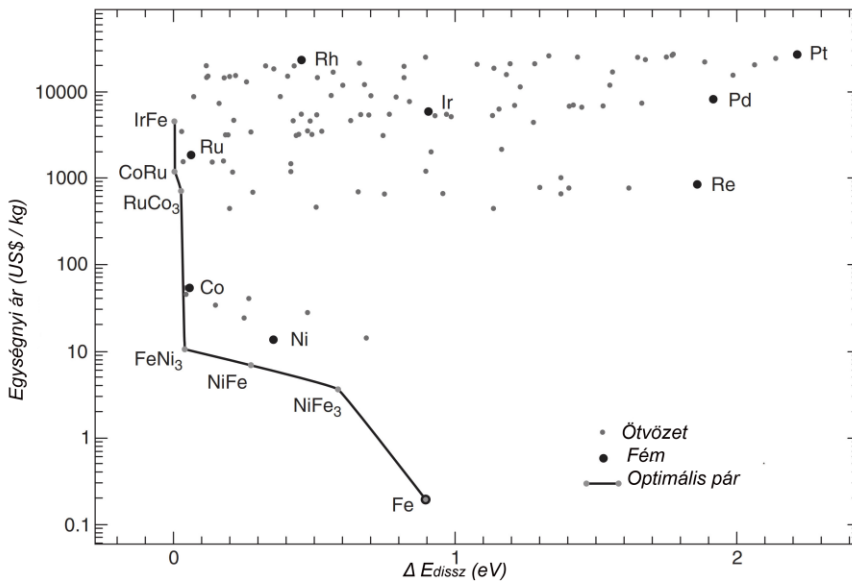
2. ábra

A szénmonoxid disszociáció aktiválási energiájának meghatározása (a), és a fémkatalizátorok aktivitásának meghatározása az adszorbeált szénmonoxid disszociációjának (E_{dissz}) függvényében (b)

A 2b. ábra egyértelműen rámutat, hogy technikai szempontból leghatékonyabban a kobalt és a ruténium katalizátorokat lehet alkalmazni. Ugyanis a vulkángörbe csúspontjától balra levő fémkatalizátorokra a

köztitermék nehezen adszorbeálódik, a jobbra levő fémkatalizátorokról pedig nehezen deszorbeálódik. Érdemes megjegyezni, hogy a fenti összefüggések érvényesek az elektrokatalízis területén is¹⁴.

Ipari szempontból nézve gyakran előfordul, hogy a legaktívabb katalizátor alkalmazása nem mindég a legjobb megoldás. Hiszen a legaktívabb katalizátorok gyakran drága nemes fémekre korlátozódnak. Gazdasági szempontból nézve optimalizálni kell a katalizátor aktivitását a katalizátor árával. Tehát, meg kell keresni azt a katalizátort, amelynek az aktivitása a legnagyobb, a legalacsonyabb ár esetében. Ezért a katalizátor egységnyi árát összefüggésbe kell hozni a szénmonoxid disszociációs energiájával. A 3. ábra az úgynevezett Pareto diagramon (Vilfredo Pareto) bemutatja 117 fém- és kettősfém (bimetáll) katalizátor árát az optimális és a valós szénmonoxid disszociáció (ΔE_{dissz}) különbségének függvényében. A fentiekből tudjuk, hogy a katalizátor akkor a legaktívabb mikor a szénmonoxid disszociációs energiája nullával egyenlő. A 3. ábráról leolvasható, hogy a 117 vizsgált minta közül, az FeNi_3 , Co, RuCo_3 , CoRu és az IrFe katalizátorok a legaktívabbak, mivel ezek esetében az optimális és a valós szénmonoxid disszociáció (ΔE_{dissz}) különbsége nullával egyenlő. A Pareto diagramról leolvasható, hogy az FeNi_3 kettősfém katalizátor ára mindössze 10 US\$/kg, a Co katalizátor ára néhány 10 US\$/kg, a RuCo_3 katalizátor ára néhány 100 US\$/kg, a CoRu katalizátor ára 1000 US\$/kg, az IrFe katalizátor ára pedig néhány 1000 US\$/kg.



3.ábra.

A Pareto diagramon látható 117 fém és kettősfém katalizátor egységnyi ára, az optimális és a valós szénmonoxid disszociáció (ΔE_{dissz}) különbségének függvényében.

3. Zárószó

Hosszú és fáradalmas volt az út, amelyet a katalízissel foglalkozó kutatóknak kellett megtenni, hogy eljussanak a katalizátorok aktivitásának és árának objektív meghatározásához. Ma már a legtöbb esetben ez lehetségessé vált, úgyszólván mindenféle katalizátor fajtánál. Mind ez nem lett volna lehetséges, ha a természettudományok és a műszaki tudományok (műszerek, laboratóriumi technikák és számítógépek) nem fejlődtek volna olyan gyorsasággal, ahogyan azt a fundamentális kutatások megkövetelték.

Felhasznált irodalom:

1. C.T. Foster, Jr., "The role of biotite as a catalyst in reactions mechanisms that form silimanite", *Canadian Minerologist*, 29 (1991) 943-963.
2. C. Varadachari, K. Ghosh, "On humus formation", *Plant and Soil*, 77 (1984) 305-313.
3. W. Oschmann, "The Evolution of the Atmosphere of our Planet Earth", AIR 2011, Humboldt Kolleg on AIR, Goethe Universität, Frankfurt am Main.

4. Z. Szabó, "Kontakt katalízis", Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
5. <https://www.kth.se/en/che/archive/arkiv/berzelius-1.184145>, Retrieved February 08, 2017.
6. <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Katalizis>, Retrieved October 10, 2017.
7. P. Putanov, "Uvod u heterogenu katalizu", SANU-Prosveta, Novi Sad, 1995.
8. R. van Santen, "Catalysis in Perspective: Historic Review", pp. 3-19, in *Catalysis: From Principle to Applications*, (Edited by M. Beller, A. Renken and R.van Santen), First Edition, Wiley-VCH Verlag GmbH & Co.KgaA, 2012.
9. K.J. Laidler, "Chemical Kinetics", Second Edition, TATA McGraw-Hill Publishing Company Ltd. New Delhi 1976.
10. P. Putanov, *Osnovi fizičke hemije, II deo*, Univerzitet u Novom Sadu, Tehnološki fakultet, Novi Sad, 1989.
11. B. Yang, R. Burch, C. Hardacre, G. Headdock, P. Hu, "Understanding the optimal adsorption energies for catalyst screening in heterogeneous catalysis", *ACS Catalysis*, 4 (2013) 182-186.
12. Jun Cheng, P. Hu, P. Ellis, S. French, G. Kelly, C. M. Lok, "Brønsted–Evans–Polanyi Relation of Multistep Reactions and Volcano Curve in Heterogeneous Catalysis", *J. Phys. Chem. C*, 112 (2008) 1308–1311.
13. T. Bligaard, J.K. Nørskov, S. Dahl, J. Matthiesen, C.H. Christensen, J. Sehested, "The Brønsted–Evans–Polanyi relation and the volcano curve in heterogeneous catalysis", *Journal of Catalysis*, 224 (2004) 206-217.
14. I.A. Pašti, N.V. Skorodumova, S.V. Mentus, "Theoretical studies in catalysis and electrocatalysis: from fundamental knowledge to catalyst design", *Reaction Kinetics, Mechanisms and Catalysis*, 115 (2015) 5-32.

Autonóm önvezető robot autók

Absztrakt: Az autonóm önvezető robot autók megvalósítását, intelligens kerekeken gördülő mobil robotok, utóbbi 20 évben megjelent kutatási és fejlesztési eredményei teszik lehetővé. Az autonóm önvezető autó (self-driving car, robotic car) emberi beavatkozás nélkül képes közlekedni a közúti forgalomban, érzékeli és értékeli a környezetet, digitális technológiák segítségével ütközésmentesen irányítja, navigálja önmagát. Áttekintjük az automata járművezető rendszer 5 szintjét.

Kulcsszavak: autonóm önvezető robot autó, érzékeli és értékeli a környezetet, digitális technológiák, automata járművezető rendszer szintjei, elektromos autók, hatótáv, autó megosztás, közösségi autók

1. Bevezetés

Az autóiipar, kutatás és fejlesztés szempontjából, az elektromos és önvezető autók megjelenésével, napjainkban robbanásszerű változáson megy keresztül. Az önvezetés nem fejlődés, hanem maga a forradalom. Az autonóm önvezető autók fejlesztése a közúti közlekedés biztonsága szempontjából időszerű. Az autonóm önvezető autó (self-driving car, robotic car) a közúti forgalomban emberi beavatkozás nélkül képes közlekedni, érzékeli és értékeli a környezetet, digitális technológiák segítségével ütközésmentesen irányítja, navigálja önmagát.

Az autonóm önvezető autó előnyei közé tartozik, hogy az emberi tevékenység kiküszöbölésével elkerülhetők az emberi hibák, így jelentősen csökkenthető a közúti balesetek száma. Egyaránt alkalmazhatók személyszállítás (autó, taxi, autóbusz) és teherszállítás (teherautó) esetében is. Meghajtásuk elektromos, így a benzin és dízel motoros autók gyors értékcsökkenésével kell szembenéznünk.

Autonóm önvezető autók kutatása és fejlesztése, a robotkutatási és fejlesztési eredmények felhasználásával és alkalmazásával a 90-es években Japánban kezdődött [1-3]. A szerző, 1996-ban részt vett Kauai (Hawaii) szigeten megrendezett tudományos konferencián [4], ahol Japán vezető robotkutatói bejelentették, hogy Japánban a robotkutatók elkezdik az önvezető autók fejlesztését.

* Dr. Mester Gyula, c. egyetemi tanár, a Magyar Mérnökakadémia rendes tagja, Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola, Budapest

Önvezető autók elterjedésével az egyéni tulajdon szerepe háttérbe szorul és a közösségi autók (car sharing), az autó megosztás használata mindinkább teret hódít [5-7].

Az autonóm, önvezető autó kutatásán, fejlesztésén, egymástól függetlenül több cég, így a Google, a Tesla Motors, Nissan, Toyota, Volkswagen/Audi, Mercedes-Benz, Delphi Automotive és a Bosch is dolgozik [8-12].

2. Az automatizáltság szintjei

A SAE (Society of Automotive Engineers) International 2014-ben egy szabvány formájában definiálta az autonóm önvezető robot autók szintjeit az automatizáltság tekintetében [13]. Áttekintjük tehát az automata járművezető rendszer szabvány 6 szintjét:

2.1. A gépjárművezető felügyeli a közlekedési környezetet

0. szint - Level 0, No Automation: a hagyományos autó teljes mértékben emberi irányítás alatt áll, nincs automatizáltság, vezetési környezetet az ember figyeli.
1. szint - Level 1, hands on, Drive Assistance: az autó teljes mértékben emberi irányítás alatt áll, autóvezetés támogatása kormányzás vagy fékezés/ gyorsulás esetében, vezetési környezetet az ember figyeli.
2. szint - Level 2, hands off, Partial Automation: az autó teljes mértékben emberi irányítás alatt áll, részleges automatizáltság, az autóvezetés-támogató rendszer a kormányzási és a fékezési/gyorsítási műveleteket egyszerre átveheti, vezetési környezetet az ember figyeli.

2.2. Az automatizált rendszer felügyeli a közlekedési környezetet

3. szint - Level 3, eyes off, Conditional Automation: feltételes automatizáltság, az autót teljes mértékben ember irányítja, az autóvezetés-támogató rendszer a kormányzási és fékezési/gyorsítási műveleteket egyszerre átveheti, vezetési környezetet az automata rendszer figyeli.
4. szint - Level 4, mind off, High Automation: magas szintű automatizáltság, az automata autóvezető-rendszer irányítja az összes dinamikus vezetési műveleteket, vezetési környezetet az automata rendszer figyeli.

5. szint – Level 5, steering wheel optional, Full Automation: teljes automatizáltság, az automata autóvezető-rendszer folyamatosan irányítja az összes dinamikus vezetési műveleteket, vezetési környezetet az automata rendszer figyeli, az autó ember nélkül is közlekedhet.

3. Elektromos autók

A világon legnagyobb számban értékesített elektromos autó a Nissan Leaf, 2010 decemberében jelent meg és 300 ezer autó talált gazdára. A Tesla Model S-ből 2012. júniusi bemutatása óta több mint 158 ezer darab talált gazdára (2016. decemberi adat). Az eladási rangsor harmadik helyét a 2013. novemberben bemutatott BMW i3 foglalja el, 65 500 darab fogyott belőle (2016. decemberi adat). Az elektromos autók világméretű elterjedését különféle tényezők: az akkumulátor-technológiák fejlettsége, a járműtöltési infrastruktúra és a bevezetett állami kedvezmények határozzák meg. 2013-ban egy japán taxivállalat, hagyományos taxikból álló flottáját, elektromos Nissan Leafekre cserélte. A Nissan szerint ez volt az elektromos taxik globális forradalmának első lépése [14].



1. ábra

Nissan Leaf elektromos autó (2018-as modell), hatótáv: 378 km

Ma a Nissan elektromos autói öt kontinens 26 országában és 113 városában teljesítenek taxiként szolgálatot [14]. Akár Budapesten is lehetőség van a GreenTaxi szolgáltatásait igénybe venni, melynek flottájá-

ban kizárólag elektromos Nissan Leaf-ek találhatóak (telefonszámuk:+3614000000, e-mail címük: in-fo@greentaxi.hu, taxirendelés: taxirendeles@greentaxi.hu) [14]. Az Óbudai Egyetem oktatási célra vásárolt egy Nissan Leaf-et.



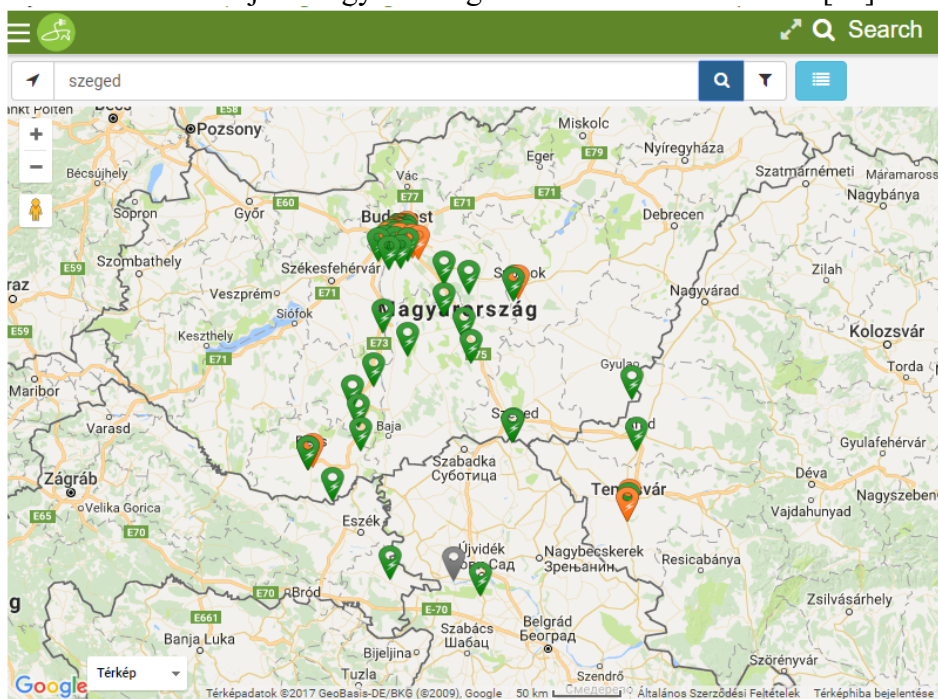
2. ábra

Nissan Leaf elektromos GreenTaxi Budapest [14,18].

A Toyota az első benzin-elektromos hibrid személyautó, a Prius sorozatgyártását 1997-ben indította el. Az elektromos autók előfutárának

tekinthető plug-in, azaz hálózatról tölthető benzin-elektromos hibrid járművek is egyre jobban terjednek.

Az elektromos autók elterjedése nem képzelhető el sűrű töltőhálózat nélkül, mely területen óriásberuházások indultak Európa-szerte. Norvégiában az elektromos autók mentesülnek a 25 százalékos forgalmi adó alól, a töltőállomásokon pedig ingyenes az akkufeltöltés, 2025-ben betiltják az új gyártású benzin- és dízelüzemű autók árusítását. Az elektromos autókhoz Európában százezer töltőhely van (1300 gyorstöltő). A 3. ábrán áttekinthetjük Magyarország elektromos töltőhálózatát [15].



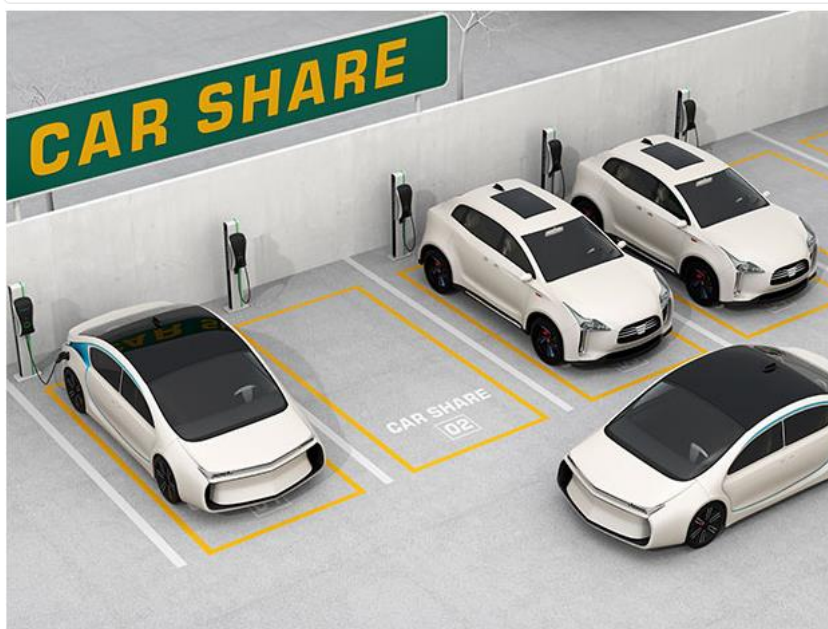
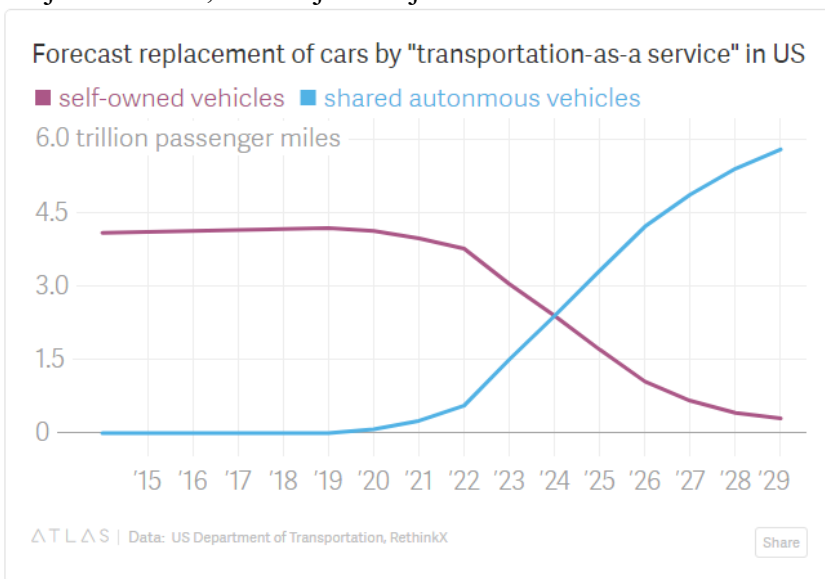
3. ábra
Magyarország elektromos töltőhálózata (2017.10.30) [15]

A hatótávot (driving range) számos tényező befolyásolja: haladási sebesség, légkondicionáló berendezés használata, külső hőmérséklet (így télen a hatótáv akár a felére is csökkenhet).

4. Közösségi autók, autómegosztás

Az elektromos és önvezető autók elterjedésével, a közlekedés szolgáltatás jellegű lesz (Transport-as-a-Service (TaaS)). Az autó tulaj-

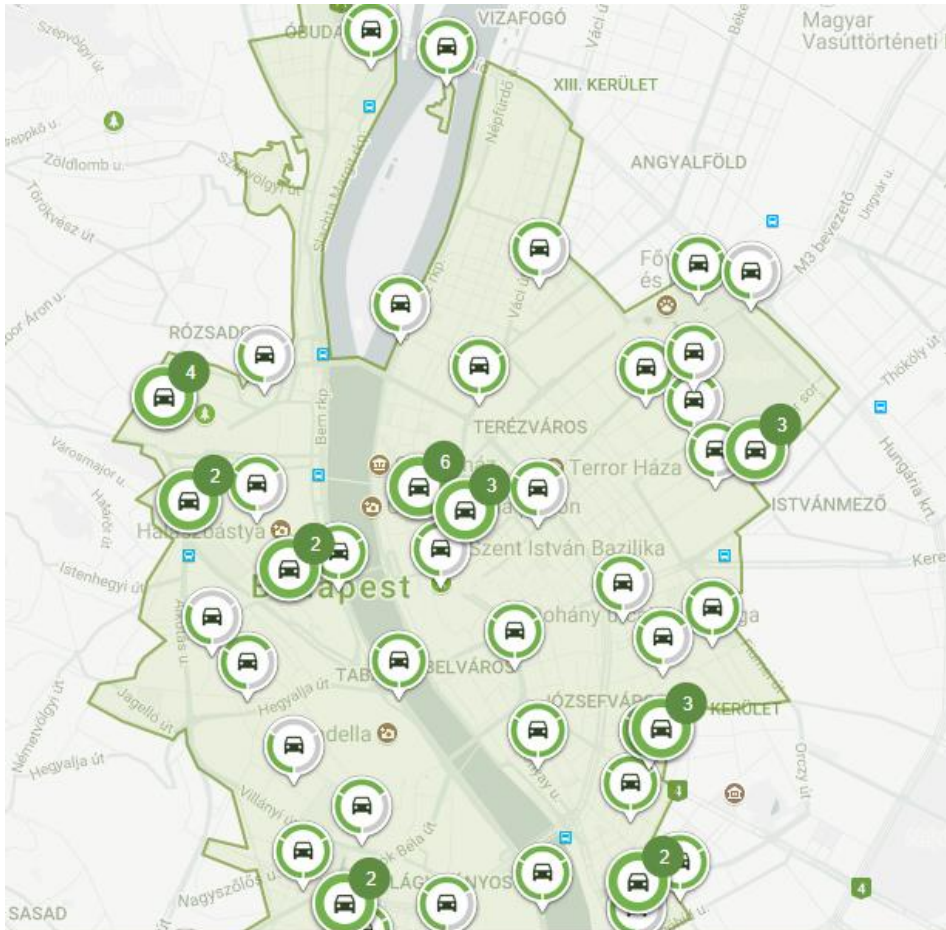
donosokból bérlők lesznek, a saját tulajdonú autók száma drasztikusan csökkenthet (The End of Individual Car Ownership). A 4. ábra (Data: US Department of Transportation, RethinkX) szerint 2025-re jöhet el a fordulópont, amikor már több kilométert tesznek meg az emberek megosztott járművekkel, mint saját autójukkal.



4. ábra

Közösségi autók, autó megosztás térhódítása, forrás: US Department of Transportation, RethinkX [16]

Ha az okostelefonunkra letöltjük és feltelepítjük a következő iOS-es vagy Androidos alkalmazások egyikét: GreenGo, GreenGo e-Carsharing vagy e-Carsharing service in Budapest, elérhetjük Budapest első e-Carsharing szolgáltatását és nap 24 órájában bérelhetünk elektromos autót. A szolgáltatás flottája Volkswagen e-Upokból áll.



5. ábra

GreenGo budapesti autóbérlés elektromos autóinak elérhető üresen parkoló pozíciója [17]

Kezdődhet a regisztráció: login név, jelszó, e-mail cím.

Regisztrálni a weboldalunkon keresztül lehetséges. Ehhez:

- egy évnél régebben szerzett érvényes jogosítványra,
- személyes adatokra és a
- bankkártyára lesz szükség.

Miután megadtuk a szükséges adatokat, a bankkártyát megterhelik a kártya regisztrációs díjjal, amiért cserébe 30 perc bónuszvezetést adnak. Ezután, a belvárosi GreenGo irodában: VII. Rumbach Sebestyén u. 15., személyesen is bemutatjuk az okmányokat és aláírjuk a szerződést.

5. Benzin és dízelmotoros autók gyors értékcsökkenése

Az 6. ábrán bemutatjuk az elektromos autók kínálatát Magyarországon, 2017.10.30:

Aktuális e-autó-kínálat		
Alapár (M Ft)	Modell	Egy töltéssel megtehető táv (km)
4,76	Renault Zoe Expression Nav	402
7,64	Volkswagen e-Golf	200
7,69	Ford Focus Electric	103
8,09	Nissan Leaf	172
8,5	Kia Soul EV	146
9,62	Chevy Bolt	305
9,88	BMW i3	290
10	Tesla Model 3	240
10,49	Mercedes-Benz	140
15,22	Honda Clarity	67,5

6. ábra

Elektromos autók kínálata Magyarországon [18]

Az elektromos önvezető autók alacsony karbantartási és üzemanyagköltsége, az autómegosztás térhódítása és a hagyományos autók drága üzemeltetése a benzin és dízelmotoros autók gyors értékcsökkenését eredményezi. A hagyományos autókat, sokkal kevesebbet, leginkább a ritkán lakott, vidéki területeken fogják használni.

6. Autonóm önvezető autók 2017

A 2017-es Tokiói Autókiállításon bemutatkozott a Nissan IMx – elektromos és teljesen önvezető crossover tanulmányautó, mely több mint 600 kilométeres hatótávot (driving range) kínál [19].



7. ábra

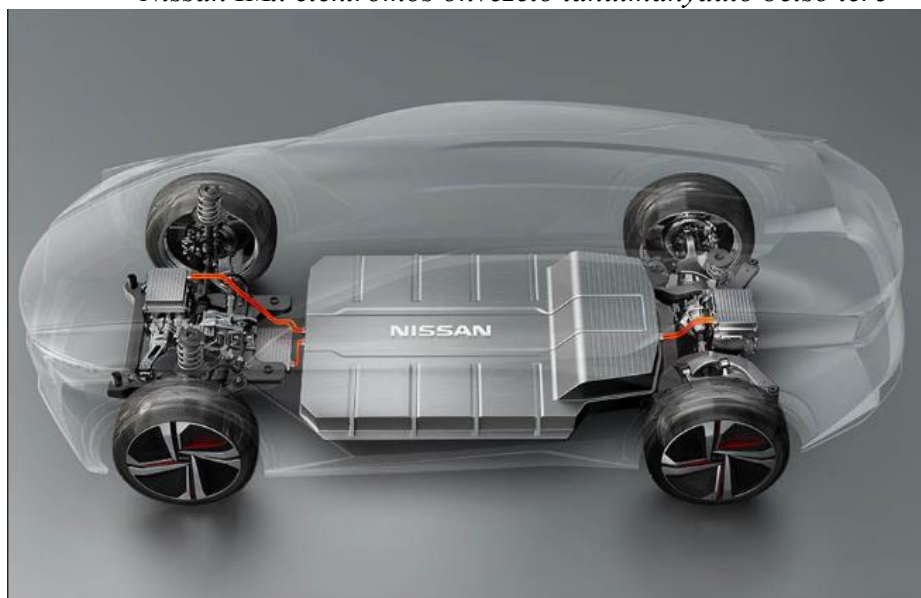
Nissan IMx elektromos önvezető tanulmányautó

Az innovatív tanulmány bepillantást enged a 'Nissan Intelligent Mobility' jövőképebe, mely a Nissan válasza az autók meghajtásával, vezetésével és társadalmi integrációjával kapcsolatos kérdésekre, hogy kényelmesebb és élvezetesebb vezetési élményt nyújtson. A zéró emissziós IMx tanulmányautó megtestesíti a Nissan Intelligent Mobility jövőképét [19]. A Nissan célja, hogy a Nissan Intelligent Mobility-n keresztül rövid és hosszú távon is megváltoztassa az autók és az emberek kommunikációját, illetve azt, ahogyan az autók társadalmunk életébe illeszkednek [5-7]. Az IMx műszaki szolgáltatásainak központja a ProPILOT jövőbeni változata, mely teljesen autonóm működést tesz lehetővé. Ha a ProPILOT vezetési mód van kiválasztva, a rendszer behúzza a kormányt a műszerfalba és minden ülést hátra dönt, így több hely áll a vezető rendelkezésére és a jármű utasai is teljes nyugalomban élvezhetik az utazást [19].

Ha a manuális mód kerül kiválasztásra, a jármű eredeti helyzetébe állítja vissza a kormánykereket és az üléseket, zökkenőmentesen visszaadva az irányítást a vezetőnek.



8. ábra
Nissan IMx elektromos önvezető tanulmányautó belső tere



9. ábra
Nissan IMx elektromos önvezető tanulmányautó meghajtása

A Nissan IMx zéró két elektromotoros, négykerék meghajtású tanulmányautó a Nissan új maximális hatékonyságot kínáló EV-platformjára épül. A platform lehetővé teszi a teljesen sík padló kialakí-

tást, melynek eredménye a tágas utastér és a nagyszerű menetdinamika. Az alacsony tömegközéppontnak köszönhető nagyszerű kezelhetőség pedig teljesen új karaktert ad a crossover autónak.

2017 november második felében mutatták be a Tesla Roadster 2 önvezető autót [20], 2020-as modell.



10. ábra
Tesla Roadster 2 elektromos önvezető autó [20]

A Tesla Roadster három elektromos (egy elektromotor elöl, kettő pedig hátul helyezkedik el), négykerékmeghajtású önvezető autó [21-31].

Fontosabb adatai:

akkumulátora: 200 kWh, hatótávja: 999 km, gyorsulása: 0 – 60 mérföld/h-ra 1.9 s, végsebessége: 402 km/h.

Tesla (<https://www.tesla.com>) elektromos, félig önvezető (sávartó automatika, vészfékező rendszer) áramvonalas kamionját 2017 november második felében mutatták be.

Az akkumulátorokat a vezetőülés alatt helyezték el, a kamion hátsó kerekeit pedig összesen négy villanymotor hajtja meg.

Fontosabb adatai:

hatótávja 800 km, teljes terhelés esetében (36000 kg) gyorsulása: 0 – 100 km/h-ra 20 s.

A kamion utasterében, a kormány két oldalán két nagy, érintőképernyős kijelzőt helyeztek el (11. ábra).



11. ábra

Tesla elektromos kamion, © Tesla

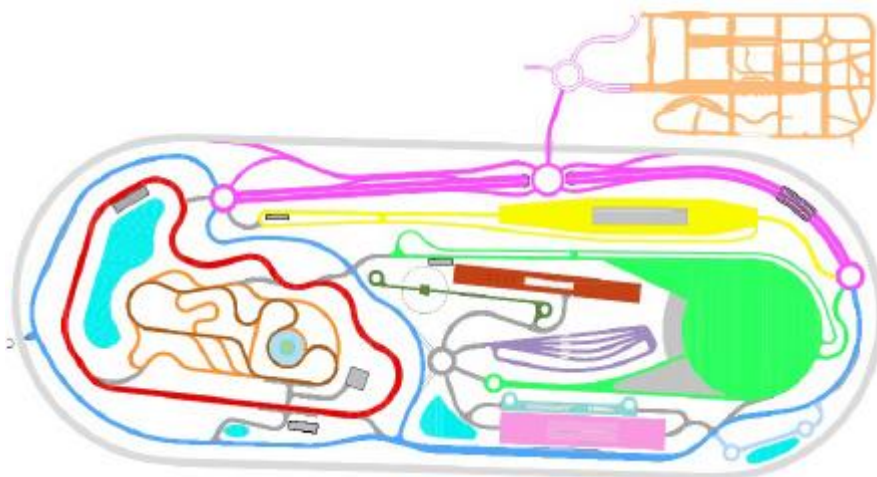
7. Autonóm önvezető autók engedélyezése a közúti forgalomban

A világon jelenleg nagyszámú jogász, kutató, informatikus és mérnök dolgozik az autonóm önvezető autók biztonságos közúti közlekedésének jogszabályi hátterén. Az Európai Bizottság 2015. október 19-én létrehozta a GEAR 2030 önvezető járművekkel foglalkozó fórumot [32]. Az ENSZ EGB WP.29 (WP.29 Világforum - World Forum for Harmonisation of Vehicle Regulations) munkacsoportja is foglalkozik az önvezető autók közúti közlekedés biztonságának témakörével [33]. Jövő évtől autonóm önvezető autók is közlekedhetnek Kaliforniában, döntöttek az illetékes kaliforniai hatóságok. Az új szabályozás nem köti “a gépjármű vezetőülésén jelen lévő személy kötelező fizikai jelenlétéhez” a forgalmi engedély kiadását, csupán annyit ír elő, hogy “felügyelni kell az önálló technológia működését”. A kaliforniai gépjárműhivatal közle-

ményben szögezte le: az új szabályozás célja, hogy “ne akadályozza főlegesen a technológiai fejlődést” [34].

8. Zalaegerszegi tesztpálya

Az önvezető autók közúti közlekedés biztonságát Magyarországon a Zalaegerszegi tesztpályán tervezik vizsgálni, 10. ábra.



12. ábra

A tesztpálya koncepcióterve [35]

A beruházás várhatóan három év alatt készül el, az első ütem 2018 tavaszán zárul le. 5G lefedettség lesz biztosítva a próbapálya teljes területén. A zalaegerszegi tesztpálya tervezett moduljai a következők: Smart City zóna mesterséges ipari, lakóövezeti és irodai környezettel, dinamikus felület, fékfelület, kezelhetőségi pálya (alacsony sebesség), kezelhetőségi pálya (nagy sebesség), országút, nagysebességű ovál, off-road, lejtők, emelkedők, rossz utak [35].

9. Összegezés

A közlemény autonóm önvezető autók korszerű témakörével foglalkozik. Az autonóm önvezető autó közúti forgalomban emberi beavatkozás nélkül képes közlekedni, érzékeli és értékeli a környezetet. Áttekintettük az automata járművezető rendszer 5 szintjét, az elektromos autókat, közösségi - megosztott autókat, a hagyományos autók értékcsökkenését. Külön kitértünk az autonóm önvezető autók engedélyezésé-

re a közúti forgalomban, a Nissan és Tesla új modellek és a Zalaegersze-
gi tesztpálya bemutatására.

Felhasznált irodalom:

- [1] Gyula Mester, Szilveszter Pletl, Gizella Pajor, Zoltan Jeges, Flexible Planetary Gear Drives in Robotics, Proceedings of the 1992 International Conference on Industrial Electronics, Control, Instrumentation and Automation - Robotics, CIM and Automation, Emerging Technologies, IEEE IECON '92, Vol. 2, pp. 646-649, ISBN 0-7803-0582-5, DOI: 10.1109/IECON.1992.254556, San Diego, California, USA, November 9-13, 1992.
- [2] Gyula Mester, Szilveszter Pletl, Gizella Pajor, and Imre Rudas, Adaptive Control of Robot Manipulators with Fuzzy Supervisor Using Genetic Algorithms, Proceedings of International Conference on Recent Advances in Mechatronics, ICRAM'95, O. Kaynak (ed.), Vol. 2, pp. 661–666, ISBN 975-518-063-X, Istanbul, Turkey, August 14-16, 1995.
- [3] Gyula Mester, Neuro-Fuzzy-Genetic Trajectory Tracking Control of Flexible Joint Robots. Proceedings of the I ECPD International Conference on Advanced Robotics and Intelligent Automation, pp. 93-98, Athens, Greece, September 6-8, 1995.
- [4] Gyula Mester, Design of the Optimum Number of Membership Functions in Neuro-Fuzzy Control Systems, ETFA'96, IEEE International Conference on Emerging Technologies and Factory Automation, Kauai, Hawaii, USA, 1996.
- [5] Lazányi, K., Do you trust your car?, Proceedings of the 17th IEEE International Symposium on Computational Intelligence and Informatics (CINTI), pp. 309-314, 2016.
- [6] Lazányi K., Stressed Out by the Information and Communication Technologies of the 21st Century, Science Journal of Business and Management, 4:(1-1) pp. 10-14, 2016.
- [7] Lazányi, K., Marácz, G., Dispositional Trust – Do We Trust Autonomous Cars?, Proceedings of the 15th IEEE International Symposium on Intelligent Systems and Informatics, SISY, pp. 131-136, 2017.
- [8] D. Tokody, I.J. Mezei, Gy. Schuster, An overview of Autonomous Intelligent Vehicle Systems, in: K. Jármay, B. Bolló (eds) Vehicle and Automotive Engineering, Lecture Notes in Mechanical Engineering, pp. 287-307, ISSN: 2195-4356, ISBN 978-3-319-51188-7, Springer, Cham, DOI 10.1007/978-3-319-51189-4_27, 2017.
- [9] D. Tokody, I.J. Mezei, Gy. Schuster, Autonóm intelligens járművek helyzete Európában, Köztes Európa Társadalomtudományi Folyóirat a VIKEK Közleményei, pp. 199–206, Vol. 1–2, No. 19–20, ISSN 2064-437X, 2017.

- [10] Gy. Schuster, D. Tokody, I.J. Mezei, Software Reliability of Complex Systems Focus for Intelligent Vehicles, in: K. Jármai, B. Bolló (eds) Vehicle and Automotive Engineering. Lecture Notes in Mechanical Engineering, ISSN: 2195-4356, Print ISBN 978-3-319-51188-7, pp. 309–321, Springer, Cham, DOI 10.1007/978-3-319-51189-4_28, 2017.
- [11] D. Tokody, Gy. Schuster, Driving Forces Behind Smart City Implementations - The Next Smart Revolution, International Journal of Emerging Research and Solutions in ICT, pp. 1–16, Vol. 1, No. 2 , eISSN: 1857-9981, DOI 10.20544/ERSICT.02.16.P01, 2016.
- [12] D. Tokody, I. J. Mezei, Creating Smart, Sustainable and Safe Cities, Proceedings of the IEEE 15th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics, SISY, pp. 141–145, Subotica, 2017.
- [13] https://www.sae.org/misc/pdfs/automated_driving.pdf
- [14] <http://www.greentaxi.hu/>
- [15] <https://villanyautosok.hu/elektromos-toltoallomasok-magyarorszagon/>
- [16] <https://www.rethinkx.com/transportation>
- [17] <https://www.greengo.hu/>
- [18] http://www.piacprofit.hu/kkv_cegblog/tarol-az-e-auto/
- [19] <https://auto.ndtv.com/news/tokyo-motor-show-2017-nissan-imx-all-lectric-crosso-ver-concept-unveiled-1766909>
- [20] <https://www.tesla.com/roadster/>
- [21] Aleksandar Rodic, Gyula Mester, Ivan Stojković, Qualitative Evaluation of Flight Controller Performances for Autonomous Quadrotors, pp. 115–134, Intelligent Systems: Models and Applications, Endre Pap (Ed.), Topics in Intelligent Engineering and Informatics, Vol. 3, Part. 2, TIEI 3, ISSN 2193-9411, ISBN 978-3-642-33958-5, DOI 10.1007/978-3-642-33959-2_7, Springer Verlag Berlin Heidelberg, 2013.
- [22] Gyula Mester, Improving the Mobile Robot Control in Unknown Environments, Proceedings of the YUINFO'2007, pp. 1-5, ISBN 978-86-85525-02-5, Kopaonik, Serbia, 11-14.03.2007.
- [23] Gyula Mester, Aleksandar Rodic, Autonomous Locomotion of Humanoid Robots in Presence of Mobile and Immobile Obstacles, Studies in Computational Intelligence, Towards Intelligent Engineering and Information Technology, Editors: Rudas Imre, Fodor Janos, Part III Robotics, Volume 243/2009, pp. 279-293, ISBN 978-3-642-03736-8, DOI 10.1007/978-3-642-03737-5, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2009.
- [24] Aleksandar Rodic, Gyula Mester, Sensor-based Navigation and Integrated Control of Ambient Intelligent Wheeled Robots with Tire-Ground Interaction Uncertainties, Acta Polytechnica Hungarica, Journal of Applied Sciences, Vol. 10, No. 3, pp. 113-133, ISSN 1785-8860, DOI:10.12700/APH.10.03.2013.3.9, Budapest, Hungary, 2013.

- [25] Gyula Mester, Wireless Sensor-based Control of Mobile Robots Motion, Proceedings of the IEEE 7th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics, SISY 2009, pp. 81-84, ISBN: 978-1-4244-5349-8, DOI 10.1109/SISY.2009.52911190, Subotica, Serbia, Sept. 25-26, 2009.
- [26] Gyula Mester, Obstacle Avoidance of Mobile Robots in Unknown Environments, Proceedings of the 5th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics, SISY 2007, pp. 123-127, ISBN 978-1-4244-1442-0, DOI 10.1109/SISY.2007.4342637, Subotica, Serbia, August 24-25, 2007.
- [27] Simon János, Goran Martinović, Distant Monitoring and Control for Mobile Robots Using Wireless Sensor Network, Proceedings of the Conference CINTI 2009, pp. 1-9, Budapest, Hungary, 2009.
- [28] Simon, J. and Matijevics, I. : Simulation and Implementation of Mobile Measuring Robot Navigation Algorithms in Controlled Microclimatic Environment Using WSN, Proceedings of the IEEE 9th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics – SISY 2011, 275-279, Subotica, 2011,
- [29] Simon János, Concepts of the Internet of Things from the Aspect of the Autonomous Mobile Robots, Interdisciplinary Description of Complex Systems Vol.13 No.1, pp. 34-40, 2015.
- [30] Simon János, Zlatko Čović, Igor Fürstner, Laslo Gogolak, Dalibor Dobrilović, The Web of Things and Database Services, Proceedings of the International Conference on Applied Internet and Information Technologies, AIIT 2015, pp. 235-238, Zrenjanin, Serbia, 2015.ü
- [31] Nyikes, Z., Rajnai, Z., The Big Data and the relationship of the Hungarian National Digital Infrastructure, International Conference on Applied Internet and Information Technologies, ICAIT 2015, pp. 6-12, Zrenjanin, Szerbia, 2015.
- [32] http://ec.europa.eu/growth/content/commission-launches-gear-2030-boost-com-petitiveness-and-growth-automotive-sector-0_enu
- [33] <https://www.unece.org/trans/main/wp29/introduction.html>
- [34] <http://www.jarmuipar.hu/2017/10/zold-utat-kaptak-az-onvezeto-autok/>
- [35] Hamar Zoltán, Pataki Márton, Zalaegerszegi tesztpálya műszaki bemutatása, fejlesztés kivitelezésének koncepcionális kérdései, pp. 1-5, IFFK 2017 Konferencia, Budapest, 2017 aug. 30 – szept. 1.

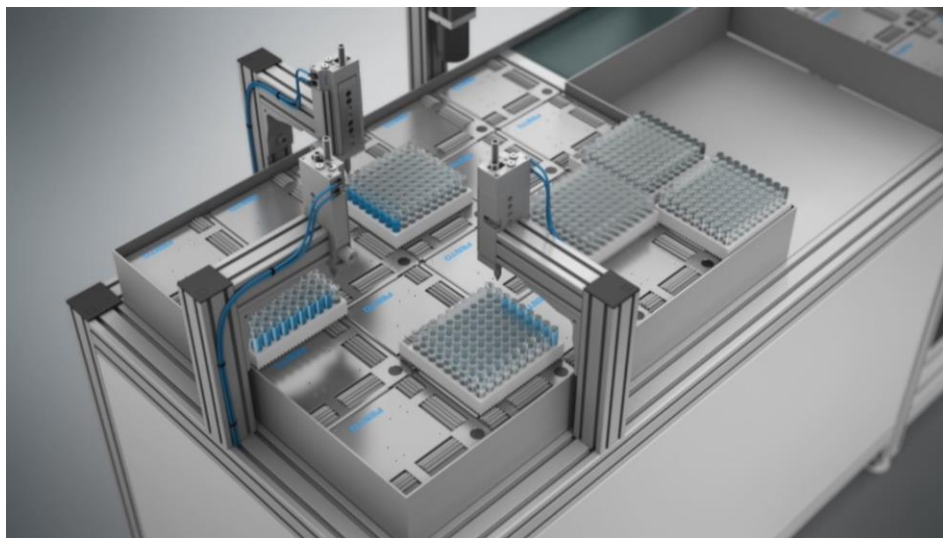
A testre-szabott tömeggyártás informatikai háttere

1. Bevezetés

Az ipar számára a gyártási folyamatokat az utóbbi évtizedben egy új testreszabott megrendelő stratégia elé állította. E stratégiák innovatív és operatív módszerek kidolgozására motiválta a szakembereket és a kutatókat. Jelenleg a testre-szabott nagysorozatú termelést támogató rugalmas gyártórendszerek térhódítása zajlik. Számptalan kutatás foglalkozik az ilyen rendszerek termeléstervezési, ütemezési kérdéseivel. Mind üzemi, mind ellátási lánc szinten is kutatják az egyes termelési vezérlési, illetve megrendelő stratégiák alkalmazásának hatásait. Aránylag kevés azon kutatások száma, melyek a termelés-kiszolgálást, mint rendszert vizsgálják, még kevesebb, melyek a termelést és a termelés-kiszolgálást integrált rendszerként kezelik.

Például az ipar 4.0 szellemében a Motion Cube prototípusa testre szabott gyártást, történetesen az ügyfelek igényei szerinti, a memóriakapacitás, a házsín, a gravírozás stb. tekintetében különféle tulajdonságokkal rendelkező mobiltelefonok összeszerelését teszi lehetővé egy gépen. Az ügyfél például saját elképzelései szerint, online konfigurálhatja mobiltelefonját, továbbíthatja az adatokat a gépnek, amely azután ezeknek megfelelően szereli össze a mobiltelefont.

* Dr. Simon János, főiskolai tanár, Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, Szabadka



1. ábra

A Motion Cube különféle munkadarabok párhuzamos kezelését teszi lehetővé (forrás: Festo)

A laboratóriumi automatizálás terén a mintakezelő alkalmazásokban található laboratóriumi minták a szükséges elemzésekkel összhangban automatikusan rendelhetők hozzá a vonatkozó elemzőállomásokhoz. A Motion Cube emellett keverőgépként, folyadékoknak üvegcsőben való összekeverésére is használható. A modulokat takaró fedél könnyen tisztítható, zárt rendszert biztosít olyan alkalmazásokhoz, amelyekre szigorú higiéniai előírások vonatkoznak. A paletták ebben az esetben mágneses csatolással hajthatók meg. Emellett megvalósítható szállítási opció a légcsapágyak használata is.

A további felhasználási lehetőségek a következők: ragasztóanyagok alkalmazása különféle alakú munkadarabokhoz, munkadarabok palettázása, komponensek ellenőrzése, feltöltés, szortírozás, tesztelés, továbbá ellenőrzési, mentési, tárolási vagy szállítási funkciók.

2. Az Ipar 4.0 NTP Infokommunikációs Technológiák Kutatócsoportja

A korszerű információs és kommunikációs technológiák valamint a gyártó és logisztikai rendszerek immár elválaszthatatlan evolúciós folyamatai nemcsak új lehetőségeket teremtenek, hanem új, alapvető kihí-

vásokat jelentenek. Az Infokommunikációs Technológiák (IKT) kutatócsoport foglalkozik az ipar 4.0 azon szakmai kérdéseivel, melyek az ipar digitalizációját előmozdító nemzeti stratégia implementációjával kapcsolatosak.



2. ábra

Új piacot teremt az IKT szektor számára az Ipar 4.0 (forrás: IVSZ)

A Kutatócsoport tematikáját a horizontális (értékkeremtés lánc mentén történő), vertikális (vállalaton belüli) és a termék teljes életciklusát követő integráció és kommunikáció informatikai feltételei, támogató technológiai és akadályai határozzák meg. A Kutatócsoport elsődleges célja azon nemzetközi trendek, kezdeményezések, szabványosítás törekvések felmérése, melyek a közeli jövőben meghatározhatják a hazai iparvállalatok számára mind a korszerű digitális technológiák alkalmazásának, mind pedig a globális értékkeremtési láncokba való bekapcsolódásuknak a keretfeltételei. Az IKT kutatócsoport ezek ismeretében ajánlások fogalmaz meg a gazdasági ökoszisztéma kialakításában és működtetésében érdekelt összes fél számára.

Infokommunikációs Technológiák kutatócsoport fontosabb vizsgálati területei:

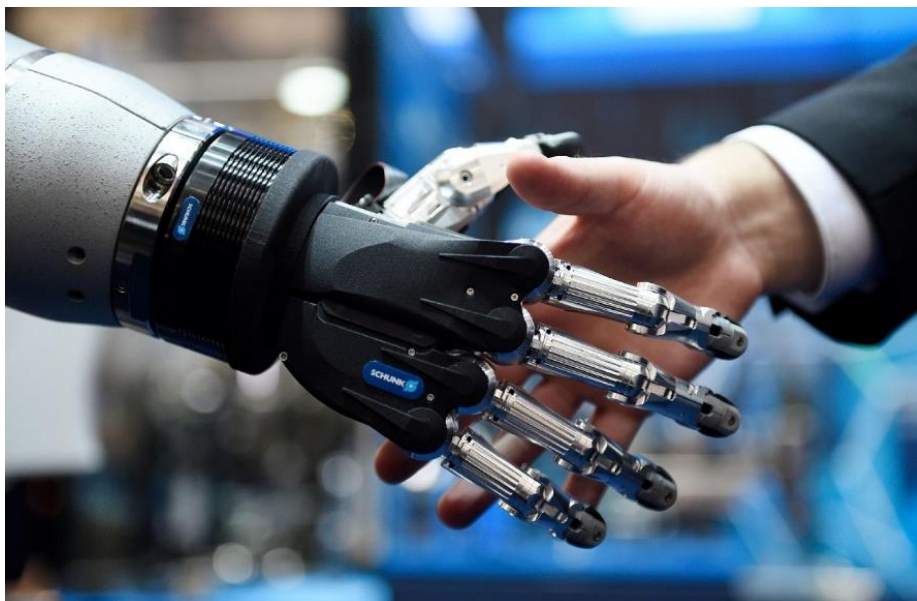
- referencia architektúrák, szabványok, nyílt szabványok és normák;
- biztonságos kommunikáció és adatvédelem, kiber-biztonság;
- szenzorhálózatok, biztonság-kritikus szenzor és automatizált gyártó-, robotikai és logisztikai rendszerek működtetése;

- nagy adattömegek (big data) hatékony tárolása, kezelése, elemzése és védelme;
- felhő-alapú vállalati (IaaS, PaaS, SaaS) szolgáltatások, szolgáltatás-orientált technológiák, on-line és mobil szolgáltatások;
- közvetlen géptől-géphez (M2M) kommunikáció;
- az ember-gép interakció új, ipar gyakorlat számára is releváns technológiái.

A Kutatócsoport a 2020-ig érvényben lévő Nemzeti Infokommunikációs Stratégia valamint az Irinyi Terv stratégia céljaival összhangban, az általa meghatározott fontossági sorrendben vizsgálja a fenti területeken a nemzetközi fejleményeket és fogalmaz meg ajánlásokat mind a hazai IKT szektor, ipari alkalmazók, a kutató-fejlesztő és az ökoszisztéma kialakításáért felelős kormányzati felek számára. Munkájába külső szakértőket is bevonhat. A Kutatócsoport szakmai információkkal látja el a Stratégiai Tervezés, ill. Innováció és Üzleti modell kutatócsoportokat.

3. Az I4.0 NTP „Foglalkoztatás, oktatás és tréning” Kutatócsoportja

A Foglalkoztatás, oktatás és tréning Kutatócsoport foglalkozik az Ipar 4.0 (I4.0) azon képzési vonatkozásaival, amelyek az elvek gyakorlatba való ültetésének néhány kiemelten fontos humánpolitikai előfeltételét határozzák meg. Alapvetően átalakul a foglalkoztatási és munkaerőpiac, és az I4.0 szinte minden területen változást hoz: a műszaki-technikai munkavégzés környezetében, az üzem- és munkaszervezés területén, az üzemgazdaságtan domináns koncepcióiban, és érzékenyebb reagálást kíván meg korunk demográfiai és munkaerő-mobilitási és szociális fordulatára. Ezek a változások új stratégiai megközelítést és eszközöket kívánnak meg a rendszer minden szereplője részéről.



3. ábra

Az ipar 4.0 már túl van a próbaidőszakon (forrás: techmonitor)

A Kutatócsoport támogatni kívánja Magyarország kormányzati egységes I4.0 humánerőforrás-fejlesztési stratégiájának kidolgozását. Így képez hidat a képzésért felelős valamennyi szakpolitikai reszort, s az NGM keretében működő Munka 4.0 kutatócsoport irányában. A célkitűzés az informatikai és tudás alapú társadalom irányába való átalakulás hatásvizsgálata alapján megfogalmazott követelmények birtokában:

- az oktatási színvonal állandó fejlesztése;
- a jövő ipari munkaerőinek, a műszaki értelmiségi és kutatói generációinak a kor változó követelményeihez igazodó, nemzetközileg is magas szintű képzése a régi és az új tudásintenzív szakmákban és a szükséges összetételben;
- flexibilis és konvertálható tudás és tanulási képesség átadása a jövő nemzedékének;
- felkészítés a nemzetközi kutatói hálózatokba való sikeres bekapcsolódásba, a mobilitási képesség elsajátítására.

Ennek keretében:

- Felméri a Stratégiai tervezési Kutatócsoport által kidolgozandó általános I4.0 stratégiából levezethető projektált humán erőforrás követelményeket a tervezési időszak egészére.

- Segíti a matematikai-természettudományos-műszaki-informatikai képzési tartalom folyamatos megújítását, illetve kifejlesztését időszakos felülvizsgálatát.
- Elvégzi a képzési szintek szerinti tervezést.
- Elősegíti az interszektorális együttműködést.
- Javaslatot dolgoz ki a magasan képzett szakembergárda elvándorlásának lassítása, visszahívásuk elősegítése érdekében teendő további intézkedésekre.
- Kialakítja a külföldön dolgozó magyar kutatói diaszpórával való kapcsolattartás intézményes kereteit.
- Közreműködik az intézményi háttér szükséges továbbfejlesztésében.
- Közreműködik speciális támogatási programok meghirdetésében. Tevékenysége eredményeképpen a kitzüött időhorizontot átfogó implementációs tervet készít és tart karban.

A Kutatócsoport az oktatás és foglalkoztatási stratégiai célkitűzések teljesülésének követésére szolgáló mérőszámok rendszerének (scorecard) kidolgozásában is szerepet játszik, ami beépül a Stratégiai tervezés Kutatócsoport által kialakítandó átfogó mérőszám rendszerbe.

4. Az I4.0 NTP Ipar 4.0 Kísérleti Mintarendszerek Kutatócsoportja

Az Ipar 4.0 Kísérleti Mintarendszerek Kutatócsoportja a megvalósítások szempontjából a Platform egyik kulcskérdésére koncentrálna, mégpedig arra, hogy miként lehet az Ipar 4.0-val kapcsolatos hazai technológia, gondolkodásmód és kultúra fejlődését a leghatékonyabban elősegíteni. E fő célkitűzés megvalósításához feltétlen szükséges Ipar 4.0 Kísérleti mintarendszerek létrehozása kutatási, fejlesztési, demonstrációs és oktatási/továbbképzési feladatok elvégzésére.

Az Ipar 4.0 Kísérleti Mintarendszerek célja többérté:

- az Ipar 4.0 különböző technológiai, illetve alkalmazási területeinek koncentrált művelése;
- a lehetőségek és eredmények demonstrálása;
- az iparból – különös tekintettel, de nem kizárólagos jelleggel a KKV-kból – érkezett felvetések, ötletek plauzibilitásának, életképességének vizsgálata;
- az egyes megoldások szabvány-kompatibilitásának ellenőrzése;
- oktatási, továbbképzési centrumok kialakítása és működtetése.

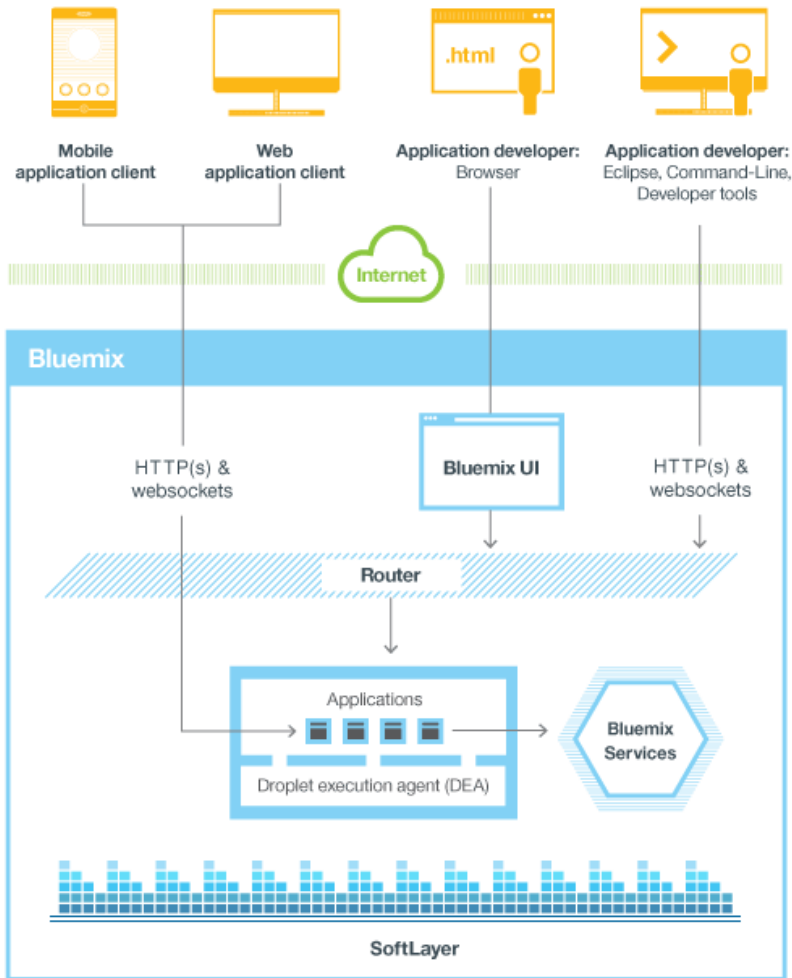
A Kutatócsoport tevékenysége során:

- feltérképezi a külföldön – elsősorban Németországban – létező mintarendszerek, pilot rendszerek célkitűzéseit, felépítését, eszközkészletét, használati módját és eredményeit;
- javaslatot tesz a Magyarországon létrehozandó egyes Ipar 4.0 rendszerek specifikumára, elhelyezkedésére, kialakítására, valamint rövid- és középtávú működési módjára, üzleti modelljére;
- hozzájárul a hazai Ipar 4.0 mintarendszerek létrehozását elősegítő állami pályázat(ok) megfogalmazásához;
- figyelemmel kíséri a mintarendszerek kialakítását és üzemeltetését; valamint
- segíti a mintarendszerek hálózatának összehangolt működtetését.

5. Bluemix: platformszolgáltatás az IBM-től, nyílt forrású alapokon

2014-ben indult béta program után már élesben elérhető is a Bluemix, az IBM platformszolgáltatása elsősorban új generációs (webes, mobilos, big data és IoT) alkalmazások számára. A Bluemix a nyílt forrású Cloud Foundry alapjaira építkezik. Amiben ez a megoldás több a hasonló, Cloud Foundryra alapozó platformnál, azok az IBM saját technológiái és megoldásai, amelyekkel a Bluemixet beoltotta, valamint ezek katalógusa, amely lehetővé teszi a csatlakozást külső szállítók számára is. Egy platformszolgáltatás akkor jöhet jól, ha egy alkalmazást gyorsan élesbe kell állítani, és nincs idő vagy nincs emberi erőforrás arra, hogy a működéséhez szükséges infrastruktúrát és szoftverkörnyezetet beszerezzük, telepítsük, üzemeltessük. A cég a Bluemixet startupoknak ajánlja, akik így az alkalmazásuk fejlesztésére koncentrálhatnak ahelyett, hogy szerverüzemeltetéssel foglalkoznának, de nagyvállalatok számára ugyanúgy vonzó lehet, ha egy új projektet ki kell próbálni, tesztelni kell, vagy csak rövid ideig van szükség egy adott szoftverre, például egy reklámkampány részeként. Egy nagy szervezetnél hardvert igényelni és beüzemelni hosszas folyamat lehet, a platformszolgáltatáson viszont pár kattintás után rendelkezésre állnak a szükséges erőforrások.

A Bluemixre változatos nyelveken lehet fejleszteni, alapból támogatott a Java, Ruby, Ruby on Rails, vagy akár sima HTML/JavaScript és Node.js, de tetszőleges futtatókörnyezet bevihető és bármilyen nyelven megírt alkalmazás futtatható.



4 ábra

A Bluemix, az IBM platformszolgáltatása (forrás: IBM)

A szolgáltatás nagy dobása a piactér vagy más néven katalógus, ahol a további nyílt forrású komponensek, illetve az IBM-től, valamint más szállítóktól származó komponensek érhetők el, hogy azokat a fejlesztők az alkalmazásaikba illesszék. Van előre főzött mobilos backend például adattárolásra, push értesítések kezelésére vagy beléptetésre, de megtalálhatók üzleti analitikai komponensek, különféle adatbázisok (SQL, NoSQL), „big data” feldolgozásra szánt szoftverek (Hadoop), biztonsági komponensek, valamint az IBM a Watson nevű mesterséges

intelligenciát is behozza a Bluemixbe. Rendelkezésre állnak a katalógusban mintaalkalmazások („boilerplate”) is, ezek egy-egy alkalmazástípusra előre összeállított sablonok, amelyek néha több komponenst is tartalmaznak. A piactérre külső fejlesztők is feltölthetik komponenseiket és akár ingyen elérhetővé tehetik, akár értékesíthetik is azokat, hasonlóan egy app store-hoz.

A Bluemix a cloudszoolgáltatások összes jellemzőjével rendelkezik: az interneten át elérhető, önkiszolgáló, végtelenül skálázható és használat alapján számlázott. Az árazás érdekes módon nem processzoridő, hanem memóriaidő alapján történik, az IBM nem az elfogyasztott számítási kapacitás alapján állítja ki a számlát, hanem az alkalmazás által elfoglalt memóriakapacitást veszi figyelembe – egy GB-óra ára mindössze 7 dollárcent. 30 napnyi használat a Bluemixen mindenki számára ingyen elérhető, megkötések nélkül, ezt követően pedig havi 1125 GB-órányi szabad használatot ad az IBM jelenleg, csak az ezen felül elhasznált erőforrások után kell fizetni.

6. Összegzés

A felhőalapú számítógépekre és a nagy mennyiségű adat kezelésére épülő korszerű analitikai módszerek kiváló lehetőséget biztosítanak az ipar számára az intelligens gyárak megteremtéséhez, amely nagyobb termelékenységet, hatékonyságot és versenyképességet eredményez. Az intelligens ipar intelligens megoldásokkal teremthető meg, amelyek az adatokat intelligens információkká dolgozzák fel a csatlakozás, az adatgyűjtés, a mélyebb szakértelem és az együttműködés révén.

A csatlakoztatott alkatrészek és rendszerek egyre növekvő száma miatt egyre nagyobb mennyiségű adat keletkezik. Az adathalmazok legmagasabb szintű kihasználtságához szükség van egy tervre. A valós idejű elemzések biztosítják a vevők számára a döntéshozatalhoz szükséges információkat, miközben továbbra is lehetőségük van a mérlegelésre, az erőforrások megtakarítására és a gépleállások számának minimálisra csökkentésére.

Felhasznált irodalom:

- [1] Aleksandar Rodic, Gyula Mester, Ivan Stojković, Qualitative Evaluation of Flight Controller Performances for Autonomous Quadrotors, pp. 115-134, Intelligent Systems: Models and Applications, Endre Pap (Ed.), Topics in

- Intelligent Engineering and Informatics, Vol. 3, Part. 2, TIEI 3, ISSN 2193-9411, e-ISSN 2193-942X, ISBN 978-3-642-33958-5, e-ISBN 978-3-642-33959-2, DOI 10.1007/978-3-642-33959-2_7, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2013.
- [2] Bálint Á., Sárosi J.: Design and Implementation of a Radio Controlled LED Lighting System, *Analecta (Review of Faculty of Engineering, Analecta Technica Szegedinensia)*, 2016, Vol. 10, No. 1, ISSN 2064-7964, pp. 29-34.
 - [3] Borgia E. : The Internet of Things vision: Key features, applications and open issues, *Computer Communications*, 54, 1-31, 2014,
 - [4] Chiu S.H., Urban P.L. : Robotics-assisted mass spectrometry assay platform enabled by open-source electronics, *Biosensors and Bioelectronics*, 64, 260-268, 2015,
 - [5] Fürstner Igor, Gogolak Laslo, “Presentation of the Developed Mechatronic Devices for Exhibition Purposes”, *International Journal of Electrical and Computer Engineering Systems* 6:(1) pp. 23-28, 2015.
 - [6] Grieco L.A., Rizzoa, A., Coluccia S., Sicaric S., Piroa G., Di Paolab D. and Boggia G. : IoT-aided robotics applications: Technological implications, target domains and open issues, *Computer Communications*, 54(1), 32-47, 2014,
 - [7] Gubbia J., Buyyab R., Marusica, S. and Palaniswamia M. : Internet of Things (IoT): A vision, architectural elements, and future directions, *Future Generation Computer Systems*, 29(7), 1645-1660, 2013,
 - [8] Gyorgy Terdik, Zoltan Gal (2013): Advances and practice in Internet of Things: A case study, *Proceedings of IEEE 4th International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom 2013)*, Budapest, Hungary, December 2-5, 2013, ISBN: 978-1-4799-1544-6, pp. 435-440.
 - [9] Gyula Mester, Neuro-Fuzzy-Genetic Trajectory Tracking Control of Flexible Joint Robots. *Proceedings of the I ECPD International Conference on Advanced Robotics and Intelligent Automation*, pp. 93-98, Athens, Greece, September 6-8, 1995.
 - [10] Gyula Mester, Szilveszter Pletl, Gizella Pajor, and Imre Rudas, *Adaptive Control of Robot Manipulators with Fuzzy Supervisor*
 - [11] Gyula Mester, Szilveszter Pletl, Gizella Pajor, Zoltan Jeges, *Flexible Planetary Gear Drives in Robotics*, *Proceedings of the 1992 International Conference on Industrial Electronics, Control, Instrumentation and Automation - Robotics, CIM and Automation, Emerging Technologies, IEEE IECON '92*, Vol. 2, pp. 646-649, ISBN 0-7803-0582-5, DOI: 10.1109/IECON.1992.254556, San Diego, California, USA, November 9-13, 1992.
 - [12] Ipar 4.0 [Online]. Elérhető: <https://www.boschrexroth.com/hu/hu/trendek/ipar-4-0/industry-4-0> [Hozzáférve: Nov 2016]

- [13] J. Sárosi (2014): Measurement and Data Acquisition, University of Szeged, Faculty of Engineering, Szeged, ISBN 978-963-306-284-5, 100 p.
- [14] Nyikes, Z., Rajnai, Z. “The Big Data and the relationship of the Hungarian National Digital Infrastructure”, International Conference on Applied Internet and Information Technologies, ICAIT 2015, pp. 6-12, Zrenjanin, Serbia, 2015.
- [15] Sárosi J. (2014): Mérési adatok gyűjtése, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar, Szeged, ISBN 968-963-306-284-5, 100 o.
- [16] Simon János, “Autonomous Wheeled Mobile Robot Control”, Interdisciplinary Description of Complex Systems Vol.15 No.3, pp. 222-227, 2017
- [17] Simon János, “Concepts of the Internet of Things from the Aspect of the Autonomous Mobile Robots”, Interdisciplinary Description of Complex Systems Vol.13 No.1, pp. 34-40, 2015.
- [18] Simon János, Goran Martinović, “Distant Monitoring and Control for Mobile Robots Using Wireless Sensor Network”, Proceedings of the Conference CINTI 2009, pp. 1-9, Budapest, Hungary, 2009.
- [19] Simon János, Simon János, “IoT platformok és fejlesztőkörnyezetek”, Resume of the Conference: Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó - 2016, pp. 1-2, Subotica, Serbia, 2016.
- [20] Simon János, Zlatko Čović, Igor Fürstner, Laslo Gogolak, Dalibor Dobriović, “The Web of Things and Database Services”, Proceedings of the International conference on Applied Internet and Information Technologies AIIT 2015, pp. 235-238, Zrenjanin, Serbia, 2015.
- [21] Simon, J. and Matijevics, I. : Simulation and Implementation of Mobile Measuring Robot Navigation Algorithms in Controlled Microclimatic Environment Using WSN, Proceedings of the IEEE 9th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics – SISY 2011, 275-279, Subotica, 2011,
- [22] Using Genetic Algorithms, Proceedings of International Conference on Recent Advances in Mechatronics, ICRAM’95, O. Kaynak (ed.), Vol. 2, pp. 661–666, ISBN 975-518-063-X, Istanbul, Turkey, August 14-16, 1995.
- [23] Z. Gál, B. Almási, T. Dabóczi, R. Vida, S. Oniga, S. Baran, I. Farkas (2014): Internet of Things: Application Areas and Research Results of the FIRST Project, Infocommunications Journal, Volume VI, No 3, ISSN 2061-2079, pp. 37-44.

Drónok irányítása és jogi keretei

1. Drónok irányítása

A drónok felhasználási területe (játék, hobby, ipari, katonai stb.) és ára szerint különbözőképpen van megoldva a repülés irányítása. A legegyszerűbttől a legösszetettebb felé több megvalósítással találkozhatunk:

Kézi vezérlés: ebben az esetben a légi egységet a „pilóta” kezében levő berendezéssel drótnélküli kapcsolat által irányítja. Az irányító berendezés leggyakrabban hardveres botkormány, de akár virtuális botkormány (tablet, mobil) is lehet. A felhasználónak és a drónnak folyamatosan a drótnélküli kapcsolat hatótávolságán belül kell lennie.



Ábra 1: Drón kézi vezérlése

Külső automatavezérlés: ebben az esetben a légi egységet egy azon kívüli berendezés irányítja drótnélküli kapcsolaton keresztül. Az irányító berendezésben van tárolva a repülési terv és útvonal, amely alapján a drón távirányítással járja be az útját. Az irányító oldalon szük-

* Dr. Szabó Anita, főiskolai tanár, Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, Szabadka

séges elemek: processzor, memória és drótnélküli jeladó. A repülő oldalon szükség van drótnélküli adóvevőre, valamint a navigálást lehetővé tevő szenzorokra. A szenzorok adatait a drón elküldi a földi vezérlő egységnek, amely ez alapján képezi a repülési parancsokat.

Autonóm repülés: ebben az esetben a repülés irányítását a drónra szerelt egység végzi. Ilyenkor a drón rendelkezik saját processzoros vezérlő egységgel, amelyben tárolva van a repülési terv és útvonal. A navigálást lehetővé tevő szenzoroknak is jelen kell lenniük. Jellemzően ezeknek a berendezéseknek van drótnélküli kapcsolatra lehetőségük. Ezen keresztül a földi irányító személy felül tudja bírálni a betáplált parancsokat. Például: új útiterv küldése, a repülés ideiglenes szüneteltetése (lebegés), repülés megszakítása (leszállás), visszatérési parancs a kiindulási pontra.

A repülés útvonalán kívül gyakran irányítani kell a drónra szerelt egyéb eszközöket is. Ilyenek például hangszóró, lámpa, kamera. Ezen eszközök irányítását szintén meg lehet valósítani kézzel illetve előre programozottan is.

2. Drónok tájékozódása a térben

A drónok mozgása 3D történik. Ennek a mozgásnak tehát három sebességvektora lehetséges. Ezek eredője adja meg a drón mozgásának irányát, irányítottóságát és sebességét. Ahhoz, hogy a repülés a tervezettek szerint történjen szükséges, hogy folyamatosan tudjuk a drón helyzetét a térben és a drón mozgásának értékeit.

A drónok helyének meghatározására több lehetőség is van. Ezek közül a leggyakoribbak:

Emberi: amennyiben a drón irányítását ember kézzel végzi, akkor a repüléshez szükséges adatokat saját tapasztalata alapján „szemmértékkel” veszi fel. Amennyiben a drón rendelkezik megfelelő fedélzeti érzékelőkkel, azok értékét ilyenkor is vissza tudja juttatni a repülés irányítójához. Ezen adatok egy megfelelő kijelzőről pontos adatokkal tudják őt ellátni.

Giroszkópos: ebben az esetben giroszkópos iránytűt és gyorsulás mérőket találunk a drónon. Ezek adataiból és változásaiból, és az eltelt időből kiszámítható a drón pozíciója a térben.

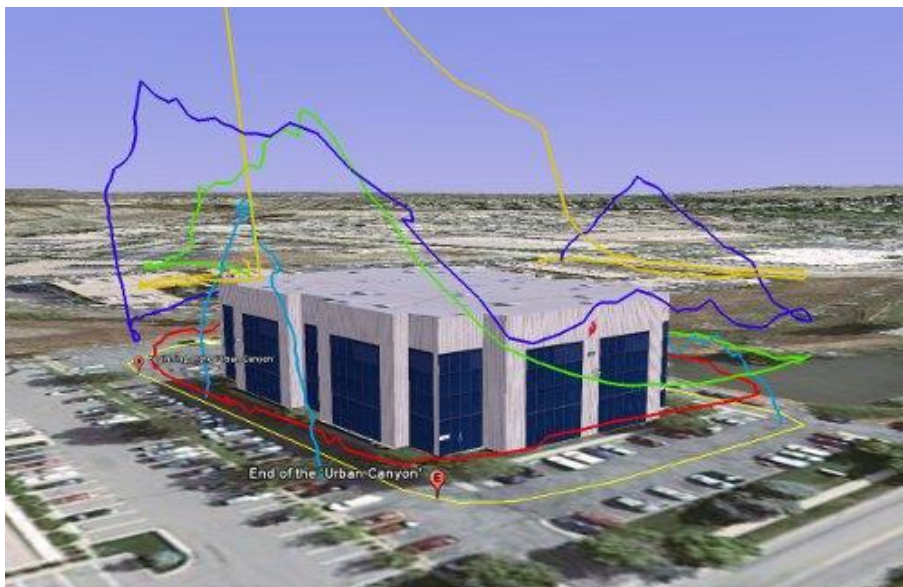


Ábra 2: Tehetetlenségi mérőegység – Inven Sense MPU-6050 giroszkópot és gyorsulásmérőt is tartalmaz

Műholdas helymeghatározó rendszer: legismertebb a GPS (USA), de létezik európai (Galileo), orosz-indiai (GLONASS) és kínai (Beidou-2) megvalósítás is. Ebben az esetben a drón helyzete és sebesség adatai a rendszer által biztosított pontossággal lesznek meghatározva. Ezt a módot szükség szerint ki lehet egészíteni a giroszkópos gyorsulásmérős adatokkal.



Ábra 3: A drón tetejére szerelt GPS vevő



Ábra 4: Kézi repülés GPS adatainak ábrázolása

3. A drónok használatának jogi keretei

A vezető nélküli repülőgépek fejlesztése és alkalmazása az elmúlt időszakban nagyon felgyorsult. A drónok használata felvet több fontos kérdést, mivel etikai, személyiségi és nemzetbiztonsági, valamint vagyon- és személyi sérülést okozhat. A frissen előállt helyzetet a törvényi szabályozás nem tudja megfelelő gyorsan követni. Az Európai Unióban sincs még egységes szabályozás a drónok használata kapcsán. Ennek kidolgozása folyamatban van. Némely tagállam rendelkezik saját nemzeti szabályozással, de ezek egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérnek.

3.1. Drónok magyarországi szabályozása

Magyarországon a drónokra vonatkozóan nincs külön jogszabály, a törvény előkészítés alatt áll. A légi járművekre vonatkozó érvényes szabályzás nem terjed ki a drónokra és hasonló repülő járművekre.

Mivel a drónok kisebb méretűek és tömegűek, mint a jelenlegi jogszabályozás alá eső repülő járművek, várhatóan a drón méretű járművekre enyhébb szabályok fognak majd vonatkozni, annál is inkább mivel az ilyen járművek repülési hatósugara is jóval kisebb.

A drónok irányításához drótnélküli kapcsolat szükségeltetik. Ehhez a kommunikációhoz szükséges frekvenciatartományra az engedély kiadása Magyarországon a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság hatáskörébe tartozik.

A repülést szabályozó jogszabály mellett a baleseti kockázatot, a személyiségi- és tulajdon jogokat védő szabályzásra is szükség van. A drónt kezelő személynek a műszaki biztonságon és a repülés engedélyen kívül, tisztába kell, hogy legyen azzal, hogy egy ilyen jármű fokozottan veszélyes. A személyiségi jogokat sértheti, ha engedély nélkül készít álló- vagy mozgóképeket, vagy például magánterületen repül vagy ilyen-nyen magánszférát sértve készít felvételeket.



Ábra 5: Magánszféra megsértése drónnal

Statisztikai adatok alapján, Magyarországon minden engedélyezett drón repüléshez kb. tízszer annyi engedély nélküli repülés tartozik. Magyarországon jelenleg a jogszabályozás alapján csak eseti vagy korlátozott engedélyt adnak ki. Ezek 25kg-tól kisebb felszálló tömegű drónokra és az irányító körüli 150m sugarú félgömbre vonatkoznak.

A jövőbeli szabályozás várhatóan tartalmazni fogja a légi jármű vezetéséhez szükséges licenz vagy engedély típusát, a baleseti felelősségbiztosítással kapcsolatos előírásokat, valamint a drónok műszaki állapotára vonatkozó irányelveket.

3.2. Más országok szabályozásának bemutatása

A szabályozás alapjai főleg a biztonságot helyezik előtérbe. A hatóságok tisztában vannak a pilóta nélküli repülőgépek lehetőségeivel, ezért előre igyekeznek akadályt gördíteni azok törvénytelen felhasználására. Sokszor más törvényekre is hivatkoznak, mint például az adatvédelmi törvény. Az Európai Unióban a 150kg-nál nagyobb tömegű pilóta nélküli repülő (Ábra 6) az EASA (European Aviation Safety Agency) fennhatósága alá tartoznak. A 216/2008/EC határozat alapján az ilyen gépek, amikor felügyelt légtérben tartózkodnak, azonos elbírálás alá tartoznak, mint a személyzettel rendelkező repülő.



Ábra 6: 150 kg tömegnél nagyobb repülő

Az országok saját szabályozásukon belül a drónokat különböző kategóriákra osztják fel. Leggyakrabban a felszállási tömeg alapján képeznek csoportokat. Ehhez hasonlóan a szabályok kategóriákra osztják a repülési területeket. Itt elsősorban a beépítettség, népsűrűség, infrastruktúra képezi a csoportosítási jellemzőket. Ugyanakkor az egyes repülési típusokhoz pilóta engedélyt is megkövetelnek. A repülő irányítójának minden esetben úgy kell cselekednie, hogy az általa végzett repülési műveletek ne jelentsenek veszélyt az emberek életre, biztonságra illetve az anyagi javakra, amennyiben elveszíti a gép feletti irányítást és az lezuhan. Ugyanakkor nem zavarhatja meg a rendet és nyugalmat.

A professzionális repülésekhez mindenképpen előre benyújtott repülési terv és egyéb dokumentumok szükségesek, melyeket a szakhatóság 15 napon belül hagy jóvá. A repülés során készült mozgó és álló

képeket pénzbüntetés terhe mellett a repülés irányítója köteles átadni a hatóságoknak. Az ellenőrzés és jóváhagyás után az anyagok csak az előre bejelentett célokból használhatóak fel.

Az Európai Bizottság 2015-ben megbízta az EASA-t, hogy dolgozzon ki egy törvénytervezetet, mely egységesen szabályozza a pilóta nélküli repülőket. Miután ez a törvény elkészül és hatályba lép, már nem csak a 150kg-nál nagyobb, hanem az annál kisebb tömegű pilóta nélküli repülőket is átkerül a nemzeti törvénykezés alól az Európai Unió szabályozása alá.

A jelenlegi ajánlás három csoportot lát elő:

Nyílt (kis veszéllyel járó): a repülés az irányító látókörében történik, korlátozva a repülés magassága a repülőtértől és a repülés tilalmi zónáktól való távolság.

Specifikus (közepes veszéllyel járó): megköveteli a nemzeti repülésügyi hivatal engedélyét NAA (National Aviation Authorities) valamint a repülést végző személy átvilágítását.

Nagy veszéllyel járó: a NAA és az EASA engedélyéhez kötött ügyanyag, mint a legénységgel rendelkező repülő járművek esetén.

Mivel az általam végzett kutatás, vagyis a pilóta nélküli repülőgépek használata, az építészetben a nyílt csoporthoz tartozó gépekkel végzem, ezért leírom a nyílt csoport legfontosabb tulajdonságait és korlátait:

- a repülés csak a kezelő látókörében történhet,
- csak 25 kg-nál kisebb felszállási tömeggel rendelkező drónok engedélyezettek,
- tilos repülni a „drónmentes” övezetekben,
- be kell tartani a „korlátozott drón repülési zóna” szabályait
- a kezelőnek biztosítani kell a távolságot és/vagy az áthaladást a légtérben a légteret használó más személyek számára,
- a nyílt kategóriába tartozó drónok nem repülhetnek magasabban a talaj vagy a víz felszínéhez képest 150m,
- a kezelő felel a harmadik személyektől és a földfelszínen található tulajdontól való biztonságos távolság betartásáért, valamint soha nem repülhet embercsoport (> 12 fő fölé),
- a repülés csak nappal fényviszonyok mellett folytatható (tilos az éjjeli repülés).

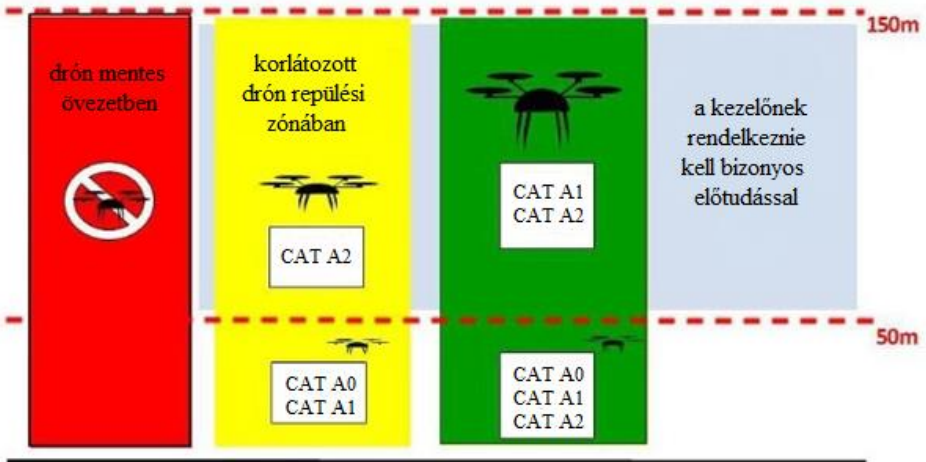
A nyílt csoporton belül három alcsoport definiálható:

- CAT A0: játék és mini drónok <1kg,
- CAT A1: nagyon kicsi drónok <4 kg,

- CAT A2: kis drónok <25 kg.

A 7. ábrán szemléltetve van a nyílt csoporton belüli alcsoportokra vonatkozó repülési korlátozások:

- a „drónmentes övezetben” tilos bármiféle repülés,
- „korlátozott drón repülési zónában” a CAT A0 és CAT A1 csoport gépei legfeljebb 50 m-es magasságig repülhetnek, míg az CAT A2 gépek 150 m-ig,
- a szabad zónában 50 m-ig mindhárom csoport gépeivel korlátozás nélkül szabad repülni, 50m - 150m közötti magasságban a CAT A1 és CAT A2 gépeknek engedélyezett a repülés,
- 50m -150 m közötti repülés esetén a kezelőnek rendelkeznie kell bizonyos előtudással és a repülés biztonságos kivitelezéséhez szükséges képességre.



Ábra 7: A nyílt csoport kategóriáinak korlátozásai

Okos városok tervezése

1. Bevezetés

Tanulmányomban egy az okos városok tervezéseméleti megközelítését vizsgálom. Az okos városok céljainak elérésére olyan szemléletbeli javaslatokat és észrevételeket teszek, amelyekkel a társadalmi konszenzus szükségességét hangsúlyozom. A közösségi tervezés módszerével és a társadalmi struktúrában gyökerező ciklikus tanulási folyamat segítségével a város lakói közül minél többek számára elfogadható okos városi változatot kívánunk létrehozni a helyi igényeknek megfelelően. Akkor válik elfogadhatóvá az okos városok létrehozásához kapcsolódó terv, ha ugyanazon információ és tudás birtokában ugyanazt hozzák létre a különféle városok esetében. Azaz a terv lényegét tekintve egy generikus koncepció alkotásról beszélhetünk. Mindez persze kiegészül a már említett sokak számára elfogadható eredménnyel. Esetünkben az okos város megvalósulásával. A tervezési folyamatot a helyi lakosság számára átlátható értékrendszer és egyértelmű értékválasztások jellemzik, hogy a város lakossága minél könnyebben elfogadja az okos városok létrehozásával járó változásokat. Ugyanakkor a tervezés azon oldalát is figyelembe kell venni, amikor a várost nem csak egy társadalmi rendszerként fogjuk fel hanem egy műszaki tervezés elemeként is. Egyre több esetben előfordul, hogy az okos város, mint termék jelenik meg az egyes városfejlesztési koncepciókban. [1], [2]

Az okos várossal kapcsolatos tudományos eredmények, tervezési elvek minél hamarabb kiállják a közvélemény és a nyilvánosság próbáját annál hamarabb válhatnak az okos városok kialakítására vonatkozó javaslatok kvázi-objektív tervezési elvekké, javaslatokká. [1], [2]

Pár éve az International Telecommunication Union összefoglaló tanulmányt készített az okos és fenntartható városokkal kapcsolatban. Melyben több mint száz különböző az okos városra vonatkozó definíciót gyűjtöttek össze. Általánosságban összefoglalva az okos fenntartható várost úgy határozták meg, mint egy olyan innovatív város, amely az infokommunikációs technológiák alkalmazásával javítja a városokban

** Tokody Dániel, Ph.D. hallgató, Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola, beruházási projektkoordinátor, MÁV zrt., Budapest*

élők életminőségét, a közművek és szolgáltatások hatékonyságát. Ezzel hosszútávra megteremti a város versenyképességét és biztosítja a jövő generációk számára a szükséges gazdasági, társadalmi és környezeti feltételeket. A városok környezeti fenntarthatósága és az élhető város kialakítása során a természeti környezet a város szerves részét kell, hogy képezze ezzel csökkentve az emberi tevékenységből fakadó emissziót, zajt, port stb. [3]–[6] A város hatékony üzemeltetése fontos tervezési szempont. Így például az újrahasonosításra és a termelő hulladék mennyiségének csökkentésére az okos városban számos automatizmussal találkozhatunk. Amelyek természetessé teszik a városlakók számára a hulladékokkal kapcsolatos tevékenységeket. [2], [3]

2. Az okos városok tervezése, kommunikatív és kollaboratív tervezési elvek alapján

A kommunikatív és kollaboratív tervezési folyamatban a városlakó azaz a felhasználó tervezésben való részvétele központi gondolat. Az elv szerint az emberek alapvető joga, hogy a velük kapcsolatos változások irányának és céljának megtervezésében szerepet vállalhatnak. Vagyis az okos városok tervezése során a fejlesztést végző szakértőkkel együttműködhetnek. [7], [8]

A technológiai fejlődés (pl.: autonóm légitjárművek fejlesztése [9], robotika [10], IoT, Cloud [11], okos mobilitás [12], okos anyagok [13]), a klimatikai hatások [5], [6], a geopolitikai erők [14] világszintű változásokat hoznak. A fejlettebb országokban a társadalom digitális átalakulása új még kevésbé ismert kihívások elé állítja az embereket. Az okos város alappillérei közötti kapcsolatok, mint például az okos kormányzás és az okos emberek viszonyában sem a személyes részvétellel járó egyeztetések dominálnak a digitális korban. Ahhoz, hogy a kollaboráció, a társadalmi egyeztetés folyamatos módon megvalósuljon egy olyan hosszú folyamat során, mint például egy hagyományos város okos várossá való átalakulása szükség van nyílt közösségi innovációs műhelyekre. A műhelyeknek nem csak fizikai hanem virtuális/ kiber vetülete is van. Ezekben a műhelyekben a város életében lévő kihívásokra, fejlesztési célokra közösségi megoldások találhatóak. Ugyanitt lehetőség nyílik a PPP (public-private partnership) együttműködésekre is az okos város létrehozásáért.

A crowdsourcing technika segítségével nem csak a közösség ötleteit integrálhatjuk be a fejlesztésbe hanem a feladatokat is megoszthat-

juk a városlakóival. A városfejlesztők dönthetnek úgy, hogy az ötletek alapján online formában kiszerveznek egyes feladatokat a tervezés, a fejlesztés vagy akár a későbbiekben az üzemeltetés során. A létrejövő ideiglenes kooperációk eredményes lezárásához mind két fél számára előnyös állapot létrehozására kell törekedni. Ezért például már a tervezés során is a városi lakossággal kapcsolatos szociális tényezőket is figyelembe kell venni. A tervezés és a fejlesztés folyamán a társadalmi összefüggéseket is vizsgálni kell, mert ennek hiányában az okos városfejlesztés nem érheti el kitűzött célját. A folyamat során az egyes résztvevők közötti kommunikációban a közös nyelv megtalálása meglehetősen nehéz feladat, de szükséges a projektek sikerességének érdekében. A közös munka nehézségei közé tartozik az, hogy egy átlagos városlakó nem rendelkezik átfogó tudással az okos városokról. Így a közös gondolkodás beindítását megfelelő előadássorozatokkal katalizálni érdemes, mint egy irányt kijelölve az okos város kialakításával kapcsolatban. Ezzel a lépéssel kettős hatás is elérhető. Nem csak a fejlesztők feladata válhat egyszerűbbé azáltal, hogy az ismeret hiányon alapuló felhasználói passzív magatartás ellen tehetünk hanem a tervezett fejlesztések elutasításának lehetőségét is csökkentjük. [8], [15], [16]

A felhasználók fejlesztésbe való bevonása kisebb projektek esetén egyszerűbb. Viszont a hosszútávú városfejlesztési projektek sikerességének is a kulcsa a felhasználó központú azaz a városlakó központú kollaboratív tervezés. Az okos város tervezésének fundamentuma az, hogy minden tevékenységünket úgy határozzuk meg hogy mi az, amire a városlakónak szüksége van. Nem célravezető a fejlesztésekhez igazítani a felhasználói igényeket. Sokkal inkább okos megoldás, ha a fejlesztéseket igazítjuk az emberekhez és igényeikhez. Érdemes azon is elgondolkozni, hogy a helyi közösségek alkotó munkáját akár a crowdsourcing módszerével bevonjuk a folyamatba. A változások könnyebb elfogadását teszi lehetővé az, ha a közösség is kiveszi szerepét a munkából. Nem csak a tervezés során de az egész fejlesztési folyamatban vizsgálni kell a felhasználók igényeit. A városlakók és a fejlesztésben résztvevők javaslatait iterációs módszerrel újra és újra tesztelni kell a közösségen. [8], [17]

Az okos város két alappillérén – az okos kormányzás és az okos embereken – kívül több fontos pillért is említhetnénk. A különféle pillérek közötti kölcsönös összefüggések tovább növelik az okos városok tervezésének nehézségét. A digitalizáció és az okos város alrendszerek interdependenciái felvetik a biztonsággal való foglalkozás igényét már

tervezési szinten is. A biztonságos társadalmak létrehozását a városoknál kell küzdenünk. A városokban lévő infrastruktúrák védelme kiemelt szerephez jut az okos városok tervezése során. Mindazonáltal a biztonságos társadalmak kialakítása a Horizon 2020 stratégiában foglaltak szerint a katasztrófavédelemet, a bűnözés- és terrorellenes küzdelmet, a külső határőrizetet, a védelempolitikát és akár a digitális biztonságot is magába kell, hogy foglalja az okos város tervezés során is. A kiber és fizikai biztonság összekapcsolódik az egyre nagyobb számú kiber-fizikai rendszer alkalmazásával. [11], [18]–[20], [21], [22], [23], [24]

Az infrastruktúrák és az azokban található kiber-fizikai rendszerek működésével összefüggő zavarok közvetlen módon befolyásolják a városok biztonságát és a városlakók biztonságérzetét. Megbénításuk a hat Cohen féle pillér koherens működését is felboríthatja ezért az okos városok biztonságával a tervezéstől kezdődően foglalkozni érdemes. Vagyis tervezési szempontok között kell, hogy szereplejen a biztonság a város és a városi alrendszerek esetében is. [4], [21], [25]

3. Az okos városok tervezésének magyarországi kérdései

Magyarországon a 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet módosításában 56/2017. (III. 20.) Korm. rendeletben foglalmazták meg az okos város fogalmát. Az „okos város: olyan település, amelyik az integrált településfejlesztési stratégiáját okos város módszertan alapján készíti és végzi”. A 2017. évi rendelet fogalmazza meg az okos város módszertanul kapcsolatos ismérveket azaz, hogy a „települések vagy települések csoportjának olyan településfejlesztési módszertana, amely a természeti és épített környezetét, digitális infrastruktúráját, valamint a települési szolgáltatások minőségét és gazdasági hatékonyságát korszerű és innovatív információtechnológiák alkalmazásával, fenntartható módon, a lakosság fokozott bevonásával fejleszti”. [26], [27] A rendeletben rejlő koncepció összecseng az általam bemutatott tervezési elvekkel.

A településtervezés, településfejlesztés, urbanisztika történetiségéből adódóan jelentősen beágyazott a fizikai világ fejlesztésébe. Azaz sokkal inkább kapcsolatos a városok materiális megvalósításának mikéntjével. Tehát kevésbé foglalkozik a városok virtuális fejlődésével. A városok infrastrukturális elemei, mint például a közlekedési infrastruktúra vagy az energiahálózatok ma már nem képzelhetők el kiber tartalom nélkül. A digitális átalakulásból fakadóan a városok nem csak fizikai hanem virtuális infrastruktúrával is egyre inkább rendelkeznek. Ezért az okos város

tervezés egy újabb fontos eleme, hogy nem csak a fizikai, hanem a virtuális összetevőit is tervezni kell a városnak. A szabályozásban már benne rejlik a hagyományos és új típusú rendszerek összehangolására tett kísérlet, mégis nagyrészt a fizikai infrastruktúra szemszögéből közelíti meg a városfejlesztést.

4. Következtetések

Több európai országban nemzeti szintű stratégiát alakítanak ki az okos városok fejlesztésére, amelynek alapját a szabványosítás, a (helyi) kormányzat és az ipar adja. Európai szinten jelentős ütemben folyik az okos városokkal kapcsolatos szabványosítás. [28], [29] Mindezek ellenére itthon meglehetősen ad-hoc módon folyik az okos városokkal kapcsolatos munka.

Érdemes lenne a világszintű törekvésekbe jobban bekapcsolódnia Magyarországnak és a magyar szakembereknek. Arról nem beszélve, hogy ezzel hozzájárulhatunk az okos városok világszintű és ezáltal hazai kialakításának gyorsabb üteméhez. Illetve az városi struktúrák európai interoperabilitásnak is ez lenne a kulcsa.

A nemzetközi standardok felhasználásával hazai digitális településfejlesztés stratégia kidolgozására lenne szükség a fenntartható közösségek létrehozásáért. Bár a DJP2.0 Stratégiai Tanulmány már utal a „Okos Város településfejlesztési megközelítés és a hagyományos településirányítás összhangjának” megteremtésre és a térségi mintaprojektekre. [30] De komplex átfogó stratégia még nem igen van országos szinten az okos városok megvalósítására. Főleg nincs megoldás a szerényebb méretű és kevesebb költségvetéssel rendelkező települések számára. Ugyanakkor az okos városok létrehozása nem lehet csak és kizárólag a high-tech megoldásokra alapozni.

Az okos emberek alkotta társadalom létrehozása a város tervezés új módját kívánja meg, ami pedig a kommunikatív és kollaboratív tervezést jelentheti. A közös tervezés és megvalósítás a városlakók, a városfejlesztők és a kormányzat közötti szorosabb együttműködést is igényli. Az együttműködés egy alkalmazható módja lehet crowdsourcing. [8], [15], [31]

Felhasznált irodalom:

- [1] F. László, *A jövőalkotás társadalomtechnikája*. Budapest, Pécs: Dialóg-Campus Kiadó, 2005.

- [2] T.-Y. Ching and J. Ferreira, “Smart Cities: Concepts, Perceptions and Lessons for Planners,” in *Planning Support Systems and Smart Cities*, S. Geertman, J. Ferreira Jr., R. Goodspeed, and J. Stillwell, Eds. Cham: Springer International Publishing, 2015, pp. 145–168.
- [3] D. Tokody and G. Schuster, “Driving Forces Behind Smart City Implementations - The Next Smart Revolution,” *J. Emerg. Res. Solut. ICT*, vol. 1, no. 2, pp. 1–16, 2016.
- [4] D. Tokody and G. Schuster, “I2 - Intelligent Infrastructure,” in *Fifth International Scientific Videoconference of Scientists and PhD. students or candidates*, 2015, pp. 121–128.
- [5] K.-G. Kim, “Implementation of Climate Smart City Planning: Global Climate Smart City Platform Solution,” in *Low-Carbon Smart Cities: Tools for Climate Resilience Planning*, Cham: Springer International Publishing, 2018, pp. 285–323.
- [6] K.-G. Kim, “Evolution of Climate Resilience and Low-Carbon Smart City Planning: A Process,” in *Low-Carbon Smart Cities: Tools for Climate Resilience Planning*, Cham: Springer International Publishing, 2018, pp. 1–76.
- [7] L. G. Anthopoulos and A. Vakali, “Urban Planning and Smart Cities: Interrelations and Reciprocities,” in *The Future Internet: Future Internet Assembly 2012: From Promises to Reality*, F. Álvarez, F. Cleary, P. Daras, J. Domingue, A. Galis, A. Garcia, A. Gavras, S. Karnourkos, S. Krco, M.-S. Li, V. Lotz, H. Müller, E. Salvadori, A.-M. Sassen, H. Schaffers, B. Stiller, G. Tselentis, P. Turkama, and T. Zahariadis, Eds. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg, 2012, pp. 178–189.
- [8] D. Tokody and I. J. Mezei, “Creating smart, sustainable and safe cities,” in *2017 IEEE 15th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics (SISY)*, 2017, pp. 000141–000146.
- [9] A. Rodić, G. Mester, and I. Stojković, “Qualitative Evaluation of Flight Controller Performances for Autonomous Quadrotors,” in *Intelligent Systems: Models and Applications*, E. Pap, Ed. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg, 2013, pp. 115–134.
- [10] G. Mester, S. Plet, G. Pajor, and Z. Jeges, “Flexible planetary gear drives in robotics,” in *Proceedings of the 1992 International Conference on Industrial Electronics, Control, Instrumentation, and Automation*, 1992, pp. 646–649 vol.2.
- [11] S. Dustdar, S. Nastić, and O. Šćekić, “Governing Smart City Systems,” in *Smart Cities: The Internet of Things, People and Systems*, Cham: Springer International Publishing, 2017, pp. 71–99.
- [12] D. Tokody, P. Holicza, and G. Schuster, “The smart mobility aspects of intelligent railway,” in *SACI 2016 - 11th IEEE International Symposium*

- on *Applied Computational Intelligence and Informatics, Proceedings*, 2016, pp. 323–326.
- [13] T. Kovács and L. Dévényi, “The Effect of Microstructure on the Wear Phenomena,” in *Materials Science, Testing and Informatics III*, 2007, vol. 537, pp. 397–404.
- [14] V. P. Mega, “The Age of Cities: Urban Geopolitics and the Path Towards Sustainable Development,” in *Conscious Coastal Cities: Sustainability, Blue Green Growth, and The Politics of Imagination*, Cham: Springer International Publishing, 2016, pp. 1–38.
- [15] B. Granier and H. Kudo, “How are citizens involved in smart cities? Analysing citizen participation in Japanese “Smart Communities”,,” *Inf. Polity*, vol. 21, no. 1, pp. 61–76, Feb. 2016.
- [16] K. Goh, “Who’s Smart? Whose City? The Sociopolitics of Urban Intelligence,” in *Planning Support Systems and Smart Cities*, S. Geertman, J. Ferreira Jr., R. Goodspeed, and J. Stillwell, Eds. Cham: Springer International Publishing, 2015, pp. 169–187.
- [17] N. Douay, “Urban Planning at the Stages of the Metropolization: Issues, Actors and Strategies in Marseilles and Montreal,” Université Paul Cézanne - Aix-Marseille III ; Université de Montréal, 2007.
- [18] A. Kerti and Z. Nyikes, “Overview of Hungary information security, the issues of the national electronic classified material of transmission,” in *2015 IEEE 10th Jubilee International Symposium on Applied Computational Intelligence and Informatics*, 2015, pp. 327–333.
- [19] M. P. Rodríguez Bolívar, “Smart Cities: Big Cities, Complex Governance?,” in *Transforming City Governments for Successful Smart Cities*, M. P. Rodríguez-Bolívar, Ed. Cham: Springer International Publishing, 2015, pp. 1–7.
- [20] Y. Lin and S. Geertman, “Smart Governance, Collaborative Planning and Planning Support Systems: A Fruitful Triangle?,” in *Planning Support Systems and Smart Cities*, S. Geertman, J. Ferreira Jr., R. Goodspeed, and J. Stillwell, Eds. Cham: Springer International Publishing, 2015, pp. 261–277.
- [21] D. Tokody and F. Flammini, “Smart Systems for the Protection of Individuals,” *Key Eng. Mater.*, vol. 755, p. pp 190-197, 2017.
- [22] Z. Nyikes and Z. Rajnai, “Big data, as part of the critical infrastructure,” in *2015 IEEE 13th International Symposium on Intelligent Systems and Informatics (SISY)*, 2015, pp. 217–222.
- [23] Z. Nyikes, Z. Németh, and A. Kerti, “The electronic information security aspects of the administration system,” in *2016 IEEE 11th International Symposium on Applied Computational Intelligence and Informatics (SACI)*, 2016, pp. 327–332.
- [24] M. Szakali and E. Szűcs, “The beginning of security,” *Hírvillám* -

- Signal Badge*, vol. 5, no. 1, 2014.
- [25] S. Lim, M. Kiah, and T. Ang, “Security Issues and Future Challenges of Cloud Service Authentication,” *Acta Polytech. Hungarica*, vol. 14, no. 2, pp. 69–89, 2017.
- [26] “A Kormány 56/2017. (III. 20.) Korm. rendelete egyes kormányrendeleteknek az „okos város”, „okos város módszertan” fogalom meghatározásával összefüggő módosításáról,” *Magy. Közlöny*, vol. 39, pp. 3889–3890, 2017.
- [27] “314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről,” *Magy. Közlöny*, vol. 148, pp. 24967–25011, 2012.
- [28] T. Marcos Paramio, “Spanish cities contributing to European Projects for Smart Cities - The role of standardization,” 2017. [Online]. Available:
[ftp://ftp.cenelec.eu/EN/News/Events/2017/Smart_Cities/Tania_MA RCOS_PARAMIO_Spanish_Cities.pdf](ftp://ftp.cenelec.eu/EN/News/Events/2017/Smart_Cities/Tania_MA_RCOS_PARAMIO_Spanish_Cities.pdf).
- [29] G. Colclough and F. Dadaglio, “The ISO/TMB Smart Cities Strategic Advisory Group,” 2014. [Online]. Available:
https://www.itu.int/en/ITU-T/Workshops-and-Seminars/Documents/GVA-2014/S2P3_Francesco_Dadaglio.pdf.
- [30] “A Digitális Jólét Program 2.0,” 2017. [Online]. Available:
[http://www.kormany.hu/download/6/6d/21000/DJP20 Stratégiai Tanulmány.pdf](http://www.kormany.hu/download/6/6d/21000/DJP20_Strategiai_Tanulmany.pdf).
- [31] CEN-CENELEC-ETSI Smart and Sustainable Cities and Communities’ Co-ordination Group (SSCC-CG), “SSCC-CG Final report.” p. 66, 2015.

Csúcstechnológiai zsarolás

Bevezetés

A csalás és vállalati kémkedés céljából végrehajtott adatlopás korszaka után a hackerek egyre inkább új módszert próbálnak alkalmazni a digitális visszaélések tekintetében: zsarolás.

A csúcstechnológiai zsarolás az egy támadás vagy fenyegetés támadás végrehajtásával, amelyhez pénzkereslet kapcsolódik, hogy a megfizetés ellenében a támadók megakadályozzák vagy megállítsák a támadást.

A csúcstechnológiai zsarolásnak különböző formái léteznek. Kezdetben a Denial of Service (DoS – szolgáltatás megtagadása) típusú támadások voltak a leggyakoribb módszerek, amelyeket a kiber zsarolók használtak. A kiszemelt weboldalt, e-mail szerveret vagy számítógépes rendszert ismételten megtámadják, és a támadások megszüntetésének ellenében pénzt követelnek.

Az utóbbi években a számítógépes bűnözők kifejlesztették az áldozatok adatainak titkosítására szolgáló rosszindulatú programot (ún. ransomware, zsarolóvírus). A támadó ezután pénzt kér a dekódoló kulcsért. A számítógépes bűnözők kihasználják a szellemi tulajdon sebezhetőségét, fenyegetőznek a potenciálisan kínos információk kiadásával, valamint az adatok titkosításával, vagyis az adatok elérhetetlenné tételével tulajdonosaik számára.

A biztonsági fenyegetések és rosszindulatú felhasználók világában a számítógépes zsarolás egyre növekvő tendenciát mutat. Mivel a vállalkozások többsége az internetet használja üzleti tevékenységéhez, a kiber zsarolók lehetőségei exponenciálisan nőttek. Egyes becslések szerint a legtöbb kiber zsarolásos eset nem is kerül bejelentésre, mert az áldozatok nem akarják nyilvánosságra hozni, hogy ez velük megtörtént. A kiber zsarolók azonosítása és letartóztatása viszonylag ritkán történik meg, mivel általában az áldozatoktól eltérő országokban tevékenykednek, és névtelen fiókokat és hamis e-mail címeket hoznak létre és használnak fel.

* Dr. Kanizsai Viktor, osztályvezető, Információ Biztonsági Osztály, OTP Bank Szerbia, Újvidék

Az ilyen jellegű visszaélések igen jövedelmezőek lehetnek, támadóknak évente több millió dollárt is hozhatnak. Sajnos, mint más típusú zsarolás esetében is, a fizetés nem garantálja, hogy további támadások nem indulnak majd újra el.

A hagyományosabb számítógépes támadáshoz kapcsolódó kockázatokhoz viszonyítva – például az ügyfélszámla-adatok elvesztése - a zsarolással kapcsolatos kockázatok és költségek közvetettek és nehezen lehet őket felmérni. A hagyományos tolvaj információt keres, például hitelkártyaszámokat, amelyek könnyen pénzre válthatók. Ezeknek az adatoknak közvetlen piaci értéke van – legalábbis a fekete piacon. A kiber zsaroló azonban kihasználja a tulajdonos számára értékes információkat azáltal, hogy az adatokat felhasználhatatlanná teszi, és váltságdíjat kér vagy az adatok nyilvánosságra hozatalával fenyeget.

Bitcoin

A Bitcoinok a kriptodevizák egy formája, vagyis nincs fizikai ábrázolásuk. Ehelyett egy névtelen pénztárcában lévő online csereprogramban tárolódnak. A világ bármely pontján az interneten keresztül lehet átutalást végezni. Fizetni lehet velük bárhonnán, bárhová, teljes névtelenséggel. A lényeg: a tiltott tevékenységek és hackerek ideális fizetési formájává lettek.

Meg lehet vitatni, hogy a kriptodevizák a zsarolóvírusok egyik meghatározó tényezőjét alkotják. Végtére is, ha a hackerek biztonságban nem tudják elfogadni a fizetést, akkor a szoftvernek nincs is értéke. A Bitcoin emelkedésével felemelkedtek a zsarolóvírusok is. A Black Hat USA 2017 konferencián elhangzott, hogy a zsarolóvírusok esetén a váltságdíj kifizetése 95%-ban Bitcoinnal történt.

TOR

A TOR, amely a „The Onion Relay” kifejezést jelenti, olyan számítógépes hálózat és böngésző, amelyet az internetes kereskedelem fejlesztése és anonimizálása céljából fejlesztettek ki. Minden adatforgalmat titkosítanak, a hálózatot anonimizálják és az adatforgalom eredete és végpontja pedig elrejtve van.

Adatlopás a Nokiánál

A Nokiát 2007-ben több millió eurós zsarolás érte. A finn telefonyártót egy hacker túsul ejtette, mivel sikerült ellopnia egy titkosító kulcsot, amelyet az elterjedt Symbian operációs rendszer használt. A támadó azzal fenyegetőzött, hogy a kulcsot nyilvánossá teszi, ha a Nokia nem teljesíti a fizetési igényeket, és úgy a Symbian operációs rendszert magas kockázatnak teszi ki, hiszen a hackerek felhasználhatják majd a kulcsot rosszindulatú alkalmazások feltöltéséhez a telefonokra világszerte.

A vállalat kapcsolatba lépett a Finnországi Nemzeti Nyomozó Irodájával, de pénzügyileg még úgymint megviselte az elbukott kifizetés. A Nokia több millió eurót hagyott egy parkolóban azzal a reménnyel, hogy a hatóságok nyomon követhetik majd az elkövetőt az átvétel során. De a bűnözőnek sikerült megragadnia a készpénzt, és nyom nélkül eltűnnie[4].

Adatlopás a Domino's Pizza-nál

A Rex Mundi hacker csoportnak sikerült ellopnia a Domino's Pizza 650.000 európai ügyfelének adatait. A csoport azt mondta, hogy az adatokat a pizzalánc honlapján keresztül lopta el, amely csak egy MD5 hash-et használt az adatok titkosítása során. A Rex Mundi azzal fenyegetőzött, hogy nyilvánossá teszi ezeket a bejegyzéseket, ha a cég nem fizet 30.000 eurós váltságdíjat.

A Domino's Pizza megtagadta a hackerek elvárásait. Ehelyett azt mondta ügyfeleinek, hogy az ellopott adatok nem tartalmaztak pénzügyi információkat - csak az elérhetőségeket, a szállítási utasításokat és a jelszavakat. Azt tanácsolta az ügyfeleknek, hogy változtassák meg jelszavukat. A Rex Mundi pedig nem váltotta valóra a fenyegetését[4].

Adatlopás a Disney-nél

A hackerek a Karib-tenger Kalózái - a Salazar's Revenge sorozat utolsó filmjének teljes felvételéhez jutottak. Azzal fenyegetőztek, hogy a filmet szegmensekben nyilvánosságra bocsátják, ha nem kapnak jelentős összeget Bitcoinokban. A Disney az esetet jelezte az FBI-nak, és nem fizetett.

A Netflix is hasonló veszéllyel szembesült, amikor a hackerek az „Orange is the new black“ sorozat tíz új epizódját hozták nyilvánosságra, mivel kérelmeik nem teljesültek[9].

A tanulmány szerzője egy olyan zsarolással is találkozott, amely során a felhasználónak egy e-mail érkezik, amelyben azt az értesítést kapja, hogy felnőtt tartalmú oldalakat látogatott meg és erről a levél küldője jegyzetet készített és a felhasználó számítógépének kameráját felhasználva képeket is rögzített róla az említett internetes oldalak megtekintése során. A levél küldője Bitcoins fizetést követel ahhoz, hogy ezen jegyzetét ne hozzá nyilvánosságra. Természetesen kamu az üzenet, kifizetett esetekről a tanulmány szerzőjének nincs tudomása. Egy ilyen levél példája az 1. ábrán látható.

From: Chun Wilson [mailto:production@gamesadvert.com]
Sent: Friday, September 08, 2017 8:45 PM
To: [redacted]
Subject: OXI: [redacted] 8 Sep 2017 04:44:32 Day after day I have to punish someone like you

Good day.

I do not presume to judge anyone, but consequently of few cases, we have point of contact since now. I do not think that caress oneself is very ill, but when a

So, closer to the point. You surfed the internet with porn, which I've placed with the deleterious soft. After you chose video, virus started working and your contacts then my soft collected all contacts from your device.

I message you on this e-mail address, because I got it from your device, and I make no doubt you for sure check this work e-mail.

The most important thing that I created video, on one side it shows your screen record, on second side your cams record. Its very amusingly. But it wasn't so

All in all- if you want me to erase all this compromising evidence, here is my Bitcoin account address- 182ridhv3PzxGvKHVRmFHyEtVaG73SFez (it should help- its very easy. I suggest, that 295 usd will finish our problem and will destroy our point of contact . You have thirty hours after reading this message(I put collected from you.

I do not think that cops can find me for only one day(not even 10 days), so think twice, you can lose your honor. Sorry for misprints, I am foreign.

1. ábra

Bitcoins fizetés követelése az információk titokban tartásának érdekében

DDoS Bitcoinért

A támadók egy rövid időre megzavarják a kiszemelt internetes oldalt elosztott szolgáltatásmegtagadási támadásokkal, majd megküldenek egy fenyegető üzenetet, amelyben váltságdíjat követelnek, és ha a váltságdíjat nem fizetik ki, további támadást hajtanak végre.

A támadói csoportok egyre nagyobb száma DDoS zsarolási kampányokat folytat világszerte, gyakran egy adott szektorban több szervezetet céloz meg egyszerre, mielőtt egy új szektorra lépne újabb támadásokkal.

A támadók általában a következő három okból folyamodnak DDoS zsarolásokhoz:

- Nyereség: A bűnözők könnyű pénzhez jutást keresnek.
- Ideológia: Sok támadás ideológiailag motivált, a támadók megpróbálják arra kényszeríteni a célzott szervezetet, hogy az hagyja abba a támadók által kifogásolt tevékenységét, vagy kezdje el megtenni, amit a támadók kívánatosnak találnak.
- Viszályság: Néhány DDoS zsarolás „belső jellegű”, amikor ugyanis a rivális csapok pl. egymástól követelik az ellopott hitelkártya adatokat.

A váltságdíjas kereslet egyes becslések szerint 1-100 Bitcoinig terjedhet (kb. 6000 - 600 000 dollár). Bizonyos esetekben az áldozatok, akik kifizetik a váltságdíjat, újra támadva lesznek, a kiber zsarolók pedig megnövekedett értékben követelik az újabb váltságdíjat.

Az 1990-es évek közepén az első ilyen jellegű támadások a weboldalakat támadták meg, a támadók pedig további zavarokkal fenyegettek, hacsak az áldozatok nem fizetnek váltságdíjat átutalással. A 90-es évek vége felé a támadók olyan oldalakra összpontosultak, amelyekre nem valószínűsítették, hogy feljelentést tesznek majd ellenük. Ilyenek például az online szerencsejátékok és a felnőtt tartalmakat megjelenítő oldalak. És ez ma is folytatódik, de ma már a titkosított e-mail szolgáltatókkal, a bitcoin bányászokkal, a kriptodevizák váltóival és még a bankokkal is szemben[1].

Görög bankok elleni támadás

Három görög bank az online támadók célpontjává vált 2015-ben. A hackerek elérhetetlenné tették a bankok webhelyeit elosztott szolgáltatásmegtagadási támadásokon keresztül, Bitcoins kifizetést követelve, hogy ne kerüljön sor ismételt zavarokra.

A bankok honlapjait háromszor zavarták meg egy hét alatt. A támadók azt állították, hogy az Armada Collective hacker csoporthoz tartoznak, és 20.000 Bitcoins (7.2 millió dollár) váltságdíjat követeltek, hogy ne okozzanak további zavarokat.

Egyik bank sem reagált a zsarolásra, így ugyanazok a hackerek ismét próbálkoztak néhány nappal rá. Mindössze viszont annyit értek el, hogy néhány órára blokkolták az internetes banki elérést[10].

Anonymous fenyegetése a bankok ellen DDoS támadással

Az Anonymous hacktivista csoport azzal fenyegetőzött, hogy veszélybe sodorja a globális bankokat 30 napos elosztott szolgáltatásmegtagadási támadásokkal.

Előzetesként a csoport azt állította, hogy megzavarta Görögország központi bankjának honlapját. „Az Olympus elesik, néhány nappal ezelőtt meghirdettük az Icarus művelet újjáéledését, ma pedig folyamatosan elérhetetlenné tettük a Bank of Greece honlapját” - mondta a csoport a You Tube-on közzétett videón, a megszokott Anonymous stílusban: egy testetlen alak, számítógépes hanggal. „Ez jelzi a 30 napos kampány kezdetét a központi bankok honlapjaival szemben a világon” - tettek hozzá. „Globális bank kartel, valószínűleg számítótól ránk.”

A Görög Központi Bank tisztviselője, aki névtelenül nyilatkozott, megerősítette a DDoS-zavarokat, bár a nyilatkozata szerint a hatás minimális volt. „A támadás néhány percig tartott, és a bank biztonsági rendszerei sikeresen kezelték az esetet, az egyetlen dolog, amelyet a szolgáltatásmegtagadási támadások érintettek, a honlapunk volt” - mondta a tisztviselő[5].

Code Spaces cég esete

A Code Spaces céget tarthatatlan helyzetbe hozták. DDoS támadás érte, majd egy hacker megfenyegette, aki átvette a cég Amazon EC2 vezérlőpultját, és reménykedett abban, hogy a vállalat fizet neki a rendszeres működés visszaszerzésére.

A Code Spaces nem tárgyalta a zsarolókkal. Ehelyett elhatározta, hogy a jelszavak megváltoztatásával visszaszerzi fiókját. A bűnöző viszont megkezdte véletlenszerűen törölni a fájlokat, miután meglátta, mit tesz a cég. Végül a vállalat azt állította, hogy a legtöbb adata, a biztonsági másolatok, a gép konfigurációi és az offsite biztonsági mentések részben vagy teljesen törlésre kerültek. A helyzet miatt a cég bezárta kapuit [6].

Zsarolóvírusok

A zsarolóvírus (ransomware) olyan kártékony szoftver, amely titkosítja a számítógépen és mobil eszközökön található fájlokat, és váltásdíjat követel ezek feloldásáért. Akár fizetési határidőt is szabhat, melynek lejárta után a feloldásért többet kell fizetni, különben az adatokat végérvényesen elérhetetlenné teszik.

A hackerek a következő vektorokat használják a gép megfertőzésére: adathalász e-mailek, nem naprakész programok, veszélyeztetett webhelyek, online hirdetések és ingyenes szoftverletöltések.

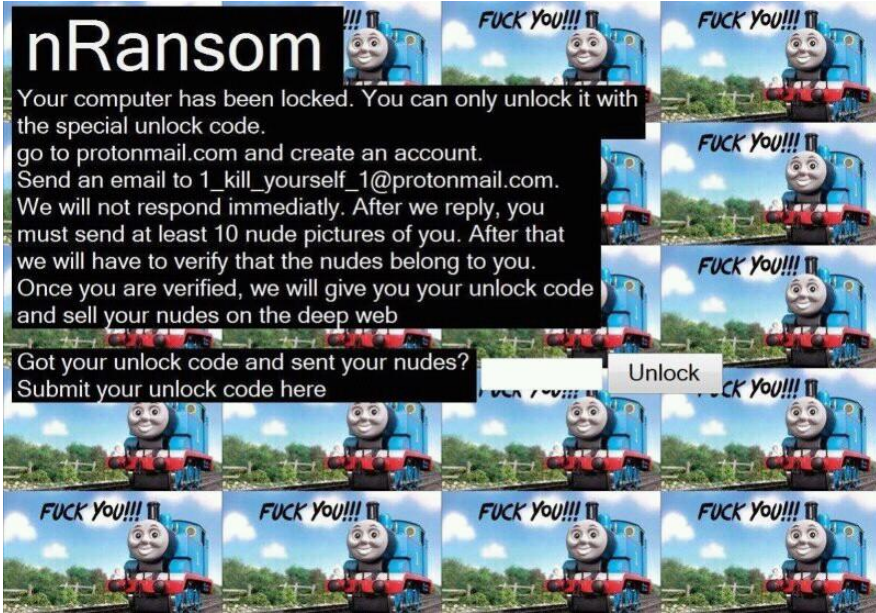
A zsarolóvírus nemcsak titkosítja a fájlokat a számítógépen, hanem a szoftver elég fejlett ahhoz is, hogy átkeresse a hálózatot és titkosítsa a megosztott hálózati meghajtókon található fájlokat is. Ez katasztrofális helyzethez vezethet, amikor egy fertőzött felhasználó egy teljes céget leállíthat.

Miután a fájlokat titkosítják, a hackerek egyfajta képernyőt vagy weblapot mutatnak be, amely elmagyarázza, hogyan kell kifizetni a fájlok feloldását. Továbbá, a tipikus zsarolóvírus 48-72 óras határidővel rendelkezik, amely után növeli a váltságdíjat. A legtöbbször \$100 – \$500-on kezdődnek, és a határidő lejárta után valószínűleg több mint 1000 dollárra nő a váltságdíj értéke.

A váltságdíj kifizetése minden esetben kriptodevizán, például a fent említett Bitcoinon keresztül történik. Miután a hackerek verifikálták a fizetést, feloldják a titkosítást, és a számítógép elindítja az összes fájl visszafejtését. A tipikus zsarolóvírus RSA 2048 titkosítást használ a titkosításhoz. A legismertebb zsarolóvírusok: TeslaCrypt, Locky, WannaCry, Petya, NotPetya, stb.

Egy becslések szerint több mint 27 millió dollár értékben történt a váltságdíjak kifizetése a CryptoLocker változata megjelenésének első néhány hónapjában, 2013. szeptemberében. 2014. márciusa és augusztusa között közel 625.000 rendszert fertőzött meg a Cryptowall változata, több mint 5,25 milliárd fájl titkosítva. 2014. áprilisától júniusáig az FBI 992 panaszt jegyzett, több mint 18 millió dolláros kárt.

A tanulmány szerzője olyan zsarolóvírussal is találkozott, amely nem pénzt követel az áldozattól, hanem az áldozatról készült meztelen képeket. Miután a vírus szerzői meggyőződnek a képek eredetiségéről, megküldik a dekodoló kulcsot, a képeket pedig értékesítik a fekete piacon. Egy ilyen fertőzés üzenete a 2. ábrán látható.



2. ábra

A zsarolóvírus pénz helyett szemérmetlen képeket követel az áldozattól

E-mailes fertőzési vektor

A messze leggyakoribb forgatókönyv az e-mail mellékletként szereplő ártalmatlannak álcázott fájl. Sokszor a hackerek több kiterjesztéssel ellátott fájlt küldenek, hogy ezáltal megpróbálják elrejteni a beérkezett fájl valódi típusát. Ha a felhasználó e-mailt kap egy csatolmány-nal, vagy akár egy szoftverletöltési hivatkozást, és telepíti vagy megnyitja azt, a levél hitelességének és a feladó szándékának ellenőrzése nélkül, ez közvetlenül egy zsarolóvírusos fertőzéshez vezethet. Ez egyben a leggyakoribb módja a zsarolóvírus telepítésére felhasználói gépén[1].

Drive-by-Download

A fertőzések egyre gyakoribbak a letöltések révén, amikor egy webhelyet látogatnak meg kompromittálódott vagy régi böngészővel, vagy nem naprakész szoftverrel. Egy tipikus irodai munkás folyamatosan különböző típusú szoftvereket használ naponta. Gyakran előfordul, hogy egy hacker egy hibát fedez fel a szoftverben, amely kihasználható a rosszindulatú kód végrehajtásához. Amikor a szoftvergyártók ezt felfe-

dezik, általában gyorsan ki is javítják, de mindig van egy olyan időtartam, amikor a szoftver felhasználója sebezhető[1].

Ingyenes szoftver fertőzési vektora

A felhasználó gépe megfertőzésének másik gyakori módja egy szoftver ingyenes verziójának felajánlása. Ez sokféle ízben jöhet létre, mint például a drága játékok vagy szoftverek „áttört” verziói, ingyenes játékok, játék „modok”, felnőtt tartalmak, képernyővédők vagy hamis szoftverek, amelyeket mind azzal hirdetnek meg, hogy csalási lehetőséget nyújtanak az online játékokban, vagy megkerülhetik az adott webhely fizetős portálját. Ezek által a hackerek megkerülhetik a tűzfalat vagy e-mail szűrőt. Végül is a felhasználó az, aki letöltötte a fájlt. Egy zsarolóvírusos támadás például kihasználta a Minecraft játék népszerűségét és egy „mod”-ot ajánlott a játékosoknak. Amikor telepítették, a szoftver egy zsarolóvírus alvó változatát is telepítette, amely csak később aktiválódott.

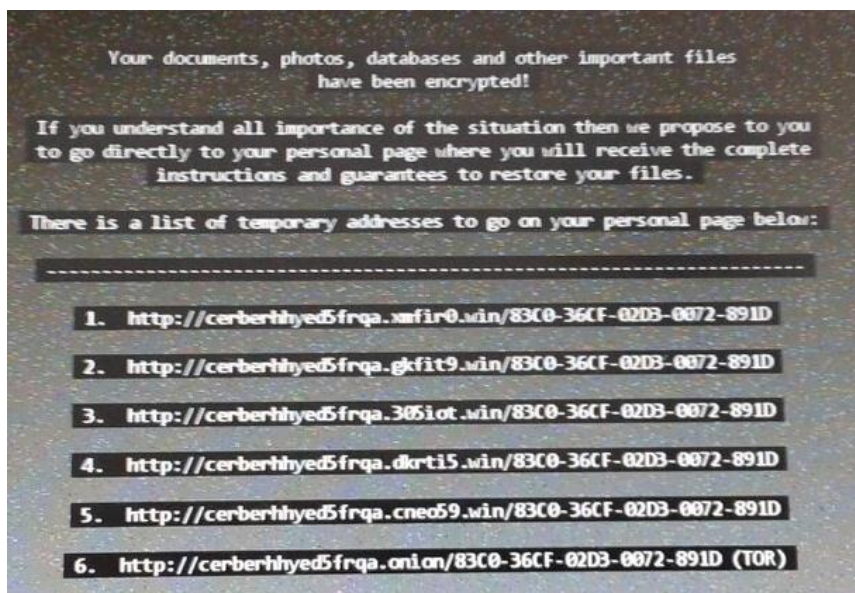
Egy másik módszer, amelyet a hackerek felhasználnak rosszindulatú szoftverek telepítésére a gépen, az, amikor felhasználnak el nem hárított sebezhetőséget. Ilyenek például az Adobe Flash nem naprakész verziója, egy Java-ban vagy egy régi webes böngészőben továbbra is rejlő hiba, valamint a nem naprakész operációs rendszer[1].

Tünetek zsarolóvírusos fertőzés esetén

Nagyon egyszerű a jele, hogy a felhasználót zsarolóvírus támadta meg. A tünetek a következők[1]:

- Hirtelen nem tudja megnyitni a normál fájlokat és hibajelzéseket kap, mint például, hogy a fájl sérült vagy rossz kiterjesztésű.
- Az asztali háttéren figyelmeztető üzenet jelenik meg, amely leírja a fájlok feloldásának kifizetésére vonatkozó utasításokat. A tanulmány szerzője a 3. ábrán látható üzenetet örökítette meg egy zsarolóvírussal fertőzött gépen.
- A program figyelmezteti a felhasználót, hogy visszaszámlálás tart, és addig a váltságdíj nő, majd utána már nem tudja dekódolni a fájlokat.
- Egy ablak nyílt meg egy zsarolóvírusos programhoz, és azt nem lehet bezárni.

- Olyan fájlokkal rendelkezik a felhasználó, mint például „hogyan visszafejteni a fájlokat.txt” vagy „visszafejtési utasítások.html”.



3. ábra

A zsarolóvírus utasítása a fájlok feloldására

Lépések fertőzöttség esetén

Miután megállapítást nyert, hogy a számítógépet megfertőzte egy ransomware típusú vírus, elengedhetetlen, hogy azonnali lépések kerüljenek meghozatalra:

1. Leválasztani a számítógépet az adathálózatról:

Azonnal le kell csatlakoztatni a fertőzött számítógépet minden olyan hálózatról, amelyre kapcsolódott. Ki kell kapcsolni a vezeték nélküli funkciókat, például a Wi-Fi vagy a Bluetooth funkciót. Kihúzni szükséges a tárolóeszközöket, például az USB-t vagy a külső merevlemezeket. Ne kell törölni semmit sem, semmilyen fájl vagy vírusirtót. Ez fontos a későbbi lépéseknél. Egyszerűen a számítógépet le kell csatlakoztatni a hálózatról és a tárolóeszközöket a számítógépről.

2. Meghatározni a fertőzés hatókörét:

Meg kell határozni, hogy pontosan mekkora a veszélyeztetett vagy titkosított fájl infrastruktúra.

A fertőzött gép hozzáfért-e az alábbiak bármelyikéhez:

- Megosztott meghajtók
- Megosztott mappák
- Bármilyen hálózati tárolóeszköz
- Külső merevlemezek
- USB-memóriakártyák értékes fájlokkal
- Felhőalapú tárhely (DropBox, Google Drive, Microsoft OneDrive / Skydrive stb.)

A fentieket megvizsgálni szükséges, és ellenőrizni a titkosítás jeleit. Ez több okból is fontos: Először a felhő-alapú tárolóeszközök esetén, például a DropBox vagy a Google drive esetében előfordulhat, hogy visszatéríthetők a fájlok régebbi, nem titkosított változataikra. Másodszor, ha van biztonsági mentési rendszer, akkor tudomást kell szerezni arról, hogy mely fájlok kerültek mentésre, mit kell visszaállítani, és mi az amiről nem készült biztonsági másolat.

3. Meghatározni a típust:

Fontos tudni, hogy pontosan melyik zsarolóvírus fertőzte meg a számítógépet. Minden egyes zsarolóvírus követi a fájlok titkosításának alapvető mintáját, majd egy bizonyos határidő elteltéig fizetést követel. Azonban tudván, hogy melyik verzióról van szó, alkalmasabb döntést lehet majd hozni a további lépések tekintetében.

4. A lehetséges válaszok értékelése:

Ismervén a titkosított fájlok hatókörét, valamint a zsarolóvírus típusát, alkalmasabb döntést lehet hozni arról, hogy mi lesz a következő lépés.

Valójában 4 lehetőség közül lehet választani, a legjobbtól a legrosszabb felé haladva ezek a következők:

- Visszaállítás egy biztonsági másolatról
- A fájlok dekódolása harmadik fél által létrehozott visszafejtő szoftver segítségével
- Semmittevés (adatok elvesztése)
- Tárgyalás / a váltságdíj kifizetése

A fájlok visszaállítása biztonsági mentésből

A legutóbbi biztonsági mentésről való helyreállítás a legjobb megoldásnak számít a zsarolóvírusos fertőzésre.

A fájlok dekódolása

Ahogy a fenyegetettség a zsarolás vírusoktól nőtt, úgy a megoldási lehetőségek és a megelőző intézkedések is. A zsarolóvírusok bizonyos fajtáinak, mint például a Cryptowall és a Cryptolocker, titkosítási kulcsait a legnagyobb vírusvédelmi megoldásokat értékesítő cégek sikeresen feltörték. Ennek ellenére ez a lehetőség semmilyen módon sem tekinthető konkrét megoldásnak. Ezek az esetek elsősorban a zsarolóvírusok régebbi verzióin működnek, a hackerek pedig folyamatosan frissítik szoftverüket, hogy az említettekre ne kerülhessen sor. Figyelembe kell venni azt is, hogy a hackerek ugyanazokat a biztonsági blogokat és fórumokat olvassák, amiket mi mindannyian. Viszont érdemes utánanézni, különösen, ha egy régebbi fertőzésről van szó, amelyet soha sem sikerült visszafejteni vagy, amely váltságdíja nem került kifizetésre.

Semmittevés

Az egyik nyilvánvaló lehetőség az a titkosított fájlok nem helyreállítása. A számítógépet ebben az esetben egy működő állapotba állítják vissza, ennél semmi több. Ez gyakran alkalmazható megoldás azokban az esetekben, amikor a munka vagy a személyes életre gyakorolt hatás minimális, vagy, ahol a váltságdíj kifizetése vagy a biztonsági mentésből történő visszaállítás nem lehetséges.

Ezekben az esetekben a legfontosabb lépések, amelyeket meg kell tenni, a következők:

- Meg kell tisztítani a számítógépet az összes zsarolóvírustól
- A titkosított fájlok biztonsági mentése (opcionális, ha esetleg a későbbiekben a visszafejtéssel szeretne a felhasználó próbálkozni)

Tárgyalás / a váltságdíj kifizetése

Ha kimerítésre került mind a többi lehetőség, és egyszerűen csak vissza kell állítani a fájlokat, az egyetlen segítség a váltságdíj megfizetése lehet. Viszont ez igenis ellentmondásos opció. A legtöbb vírusvédelmi és biztonsági szakértő azt javasolja, hogy a zsarolóvírussal fertőzött felhasználók feltétlenül kerüljék el a váltságdíj kifizetését. Elvégre, semmi sem ösztönzi jobban az ilyen jellegű támadásokat, mint a váltságdíj sikeres megfizetése. Bizonyos esetekben viszont nincs más választás.

WannaCry

2017. májusában indult útjára a WannaCry elnevezésű zsarolóvírus család egy változata, célba juttatására az SMB (Server Message Block) sérülékenységeit használták fel a kiberbűnözők. Az első eset után a károkozónak több változatát is detektálták.

A fertőzés a Windows operációs rendszereket futtató eszközöket érintette.

A WannaCry zsarolóvírus rendkívül gyorsan terjedt el, és szokatlanul kiterjedt fertőzéshullámhoz vezetett világszerte. Az első három órában 11 ország számítógépeit tette használhatatlanná. A legjobban érintett Spanyolország, Oroszország és Nagy-Britannia, Portugália, Olaszország, de a zsarolóvírus már magyar cégek hálózatát is elérte. Számos banknál, kórháznál és távközlési vállalatnál okozott üzleti hatással járó kiesést, incidenst (pl. leállt egy Honda gyár, fizetős teremgarázst bénított meg Németországban, kb. 45 magyar állami szervezet is támadtak a zsarolóvírussal – sikertelenül).

A zsarolóvírus számos nyelven, például szlovákul, lettül, csehül is tudott, magyar nyelvre azonban nem adaptálták. 150 országban több mint 500,000 számítógépet fertőzött meg. Az észlelt esetek túlnyomórésze Oroszországban történt (57%).

Oroszországban a következőket érintett:

- Oroszország belügyminisztériuma
- Állami Gépjármű Felügyelőség
- Az orosz vasút
- A legnagyobb távközlési szolgáltató – a MegaFon.

Számos orosz régióban ideiglenesen felfüggesztették a vezetői engedélyek és rendszámablák kiadását és cseréjét. A belügyminisztérium alkalmazottai számítógépét is megfertőzte.

Az egyes áldozatok egyéni kifizetéseinek nyomon követésére szolgáló algoritmus és a titkosítási kulcs elküldése a bűnözők által hibásan került beültetésre a zsarolóvírus forráskódjába. Ezáltal a váltságdíj kifizetése értelmetlen, mivel a személyre szabott kulcsokat semmilyen esetben nem küldi el, és a fájlok titkosítva maradnak.

A WannaCry által fertőzött gépeken megjelenő üzenet a 4. ábrán látható.



4. ábra

A WannaCry üzenete a felhasználónak

A vírus három dolgot tesz a régi vagy nem frissített Windows operációs rendszert futtató számítógépeken:

- Kihasználva egy ismert hibát a Server Message Block/SMB protokoll Windows-os implementációjában, átveszi az irányítást a számítógép felett: elindít számos folyamatot, amelyekkel a fájlok hozzáférési jogait változtatja meg, és kommunikál a TOR hálózaton elérhető szolgáltatásokkal, így átadva az irányítást a fertőzött gép felett. A támadás során a károkozó egy hátsó kaput is nyit a rendszeren, amelyen keresztül a támadók elérhetik a fertőzött eszközt, további káros kódokat tölthetnek le arra.
- Titkosítással használhatatlanná teszi a felhasználói fájlok gyakori formátumait (MS Office, képek, forráskódok, archív fájlformátumok, virtuális gépek fájljai, certificate-ek). A titkosítás feloldható, azonban a vírus terjesztői pénzt (300-600 dollár) kérnek a titkosítás feloldásáért.

- A vírus meglepően hatékonyan terjeszti magát a vállalati hálózaton keresztül, bár más, kevésbé intenzív terjedési módjai is léteznek, például e-mailben küldött és fertőzött fájlokkal is terjedhet.

Petya, NotPetya

2017. június 27-től kezdődően jelent meg a Petya zsarolóvírus egyik új variánsa, a NotPetya.

A korábban észlelt WannaCry kártevőhöz hasonlóan a Windows operációs rendszerekben lévő SMBv1 sérülékenységet (EternalBlue) használja ki a terjedéshez, ezáltal a lokális hálózaton is képes további eszközök megfertőzésére.

A sérülékenység kihasználása mellett, kéretlen levélben is terjed, amelyben álláshirdetésre való jelentkezésnek álcázza magát, ezzel hívja fel magára a figyelmet. A mellékletként érkező dokumentum tartalmaz egy parancsot, amely letölti a kártékony kódot.

A titkosítási folyamat közel 60 féle file kiterjesztést érint (érdekes megjegyezni, hogy a nagyvállalatok által használt általános kiterjesztések titkosítását kezdi meg, audió és videó formátummal rendelkező file-okat nem titkosít).

E-mail fertőződés esetén, a csatolmányként megnyitott állomány elindít egy parancsot, amely letölti a zsaroló kódot a számítógépre. További esetekben PsExec tool és az EternalBlue exploit felhasználásával éri el a Windows rendszert. Saját futtatásához a rundll32.exe folyamatot használja, a titkosításhoz a Windows gyökérmappájában létrehoz egy perfc.dat állományt.

Annak érdekében, hogy a vállalat többi, hálózatra kapcsolt munkaállomását is megfertőzze, a gazdagépen igyekszik megszerezni a felhasználó belépési adatait és felhasználja az épp belépett felhasználók jogosultságait, másrészt terjed a hálózati megosztások útján is. A megszerzett jogosultságok függvényében (admin, vagy egyszerű felhasználó) lesz képes elérni a hálózaton belül további eszközöket.

A bejelentkezési adatok megszerzéséhez a ransomware az ismert Mimikatz eszközt (vagy annak újabb változatát) használja. Ennek segítségével visszafejti a Windows-os és egyéb, lokálisan (vagy memóriában) tárolt jelszavakat.

A támadás során a károkozó egy ütemezett feladat végrehajtást hoz létre, amellyel egy órán belül újraindítja a rendszert. Eközben módo-

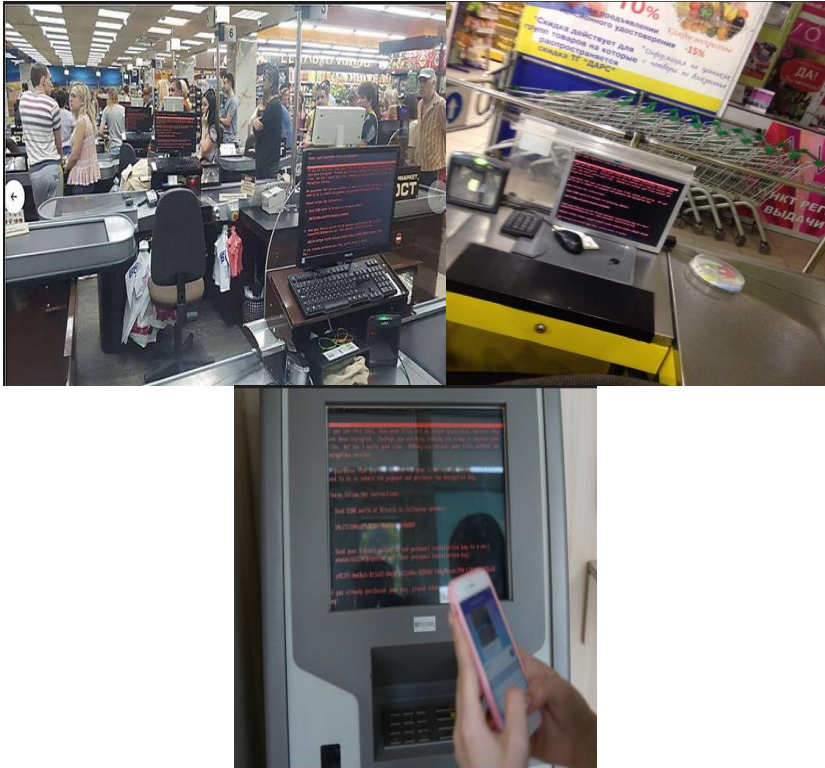
sítja a Master Boot Record-ot is, amely a Windows rendszert nem engedi elindulni az újraindítást követően.

Oroszországban a következő bankok, cégek, vállalkozások voltak kitéve a vírusfertőzésnek:

- Sberbank Oroszország
- Home Credit & Finance Bank Oroszország
- Rosneft (olajtermelő cég)
- Bashneft (olajtermelő cég)
- Evraz (kohászati és ásványipari vállalat)

A Rosneft azt mondta, hogy a szervei egy hatalmas hacker támadásnak voltak kitéve. A kőolajtermékek értékesítésére szolgáló fizetési rendszerek helyreállítása minden Rosneft töltőállomáson közel egy hetet vett igénybe. Ugyanezt a támadást a Rosneft által irányított Bashneft cég hálózatai is észlelték. A Bashneft finomító és a Bashneft menedzsmentjének számítógépei egyidejűleg újraindultak, majd letöltötték az azonosítatlan szoftvereket és megjelenítették a vírus képernyővédelmét.

Mindezekon felül a NotPetya kártevő célja nem a haszonszerzés, hanem a rombolás volt. A biztonsági kutatók felfedezték, hogy a képernyőn megjelenő telepítési azonosító karakterlánc nem azonosítja be a munkaállomást és a titkosított adatokat, így ez alapján nem is vezethet eredményre egyedi feloldó kulcsot kérni – fizetés után – a hackerektől. Az 5. ábrán a NotPetya által fertőzött számítógépek példái láthatók, egy ATM példáját is beleértve.



5. ábra
NotPetya által fertőzött gépek példái

Zsarolóvírusok fertőzésének megelőzése

A kockázatértékelés döntő fontosságú, különösen a kiber zsarolás lehetséges céljai és a változatos formái tekintetében. Fontos megismerni az egyes védelmi intézkedéseket és a várható költségeket.

A kulcsfontosságú alkalmazottak közötti e-mailcsere például olyan ötleteket és stratégiákat tartalmazhat, amelyek – nyilvános közzététel esetén – előnyösek lehetnek az üzleti versenytársak számára. A csere olyan rejtett megjegyzéseket is tartalmazhat, amelyek szégyenletesek lennének, ha nyilvánosságra kerülnének. Ez meggyőzheti a vállalkozást, hogy fizesse ki a váltságdíjat, nehogy nyilvánosságra kerüljenek az ilyen szempontból kínos levelezések.

Másrészt, az e-mail üzenet titkosítása megakadályozhatja a dolgozók számára a saját munkájuk felülvizsgálatát és fokozását. A titkosítás ugyancsak potenciálisan megsértené a megfelelőséget, ha a szerve-

zet elveszti hozzáférését azon adatokhoz, amelyek megőrzéséért és rendelkezésre bocsátásáért felelős.

A szervezet információbiztonsági felelőse a kockázatbecslés és a felmérési folyamat középpontjában áll, amely folyamat meghatározza, hogy mely adattárházak vannak veszélyeztetve mely támadási típusoktól, valamint meghatározza a kockázatok nagyságát és az optimális védelmi intézkedéseket. Mindazonáltal a vállalati vezetőknek meg kell érteniük a számítógépes zsarolás és a kockázat alapú válaszadás kihívásait.

Röviden, a számítógépes zsarolás többféleképpen veszélyeztetheti az egységes adattárházakat, mindegyik különféle technológiát alkalmaz - mind a fenyegetés vektor oldalán, mind a védelmi oldalon. A számítógépes zsarolási fenyegetésekkel szembeni védelmi intézkedések ugyanolyan változatosak lehetnek, mint maguk a fenyegetések.

Az egyes nélkülözhetetlen, konkrét intézkedések pedig a következők:

- Az operációs rendszer és a telepített alkalmazások frissen tartása, minden Microsoft patch telepítése. Amennyiben lehetőség van rá, az automatikus frissítés opció használata.
- Biztonsági mentések készítése, hogy zsarolóvírus fertőzés esetén is bármikor visszaállíthatók legyenek a fájlok. A legjobb megoldás, ha két biztonsági mentés készül: egy a felhőbe, másik egy fizikai lemezre.
- Robusztus, megbízható biztonsági termékek használata.
- Magas szintű hozzáférésekkel rendelkező felhasználói fiókok használatának kerülése (rendszergazdai jogosultsággal rendelkező fiókok) a napi üzleti tevékenységhez.
- Vállalat esetén hálózati szegmentáció alkalmazása.
- Threat Intelligence szolgáltatás igénybevétele.
- Ne kattintsunk a gyanús vagy váratlan e-maileket kísérő mellékletekre vagy hivatkozásokra, még akkor sem, ha azok látszólag megbízható forrásokból származnak, mint egy bank vagy webshop.
- A domain adminisztrátorok szegregációja
- „Zero trust model”, vagyis szoftver elszigeteltség: senki sem megbízható.
- Fejlett hálózati védelmi eszközök beültetése.
- Három szintű hálózati biztonság: perem, adatközpont, végpontok.

Összegzés

A csúcstechnológiai zsarolási módszer egyre inkább gyakori, mert egy viszonylag egyszerű módszert jelent a bűnözők számára, amely által gyorsan tudnak pénzhez jutni. Sok esetben a védelmet biztosító személyzet egyszerűen nem fordít kellő figyelmet a kiberbiztonság alapjaira és így gyakorlatilag ajtót nyit az ilyen támadások előtt. Az ilyen jellegű zsarolás hatékonysága a „ransomware-as-a-service” megjelenésével, a Tor titkosított és anonimizáló hálózattal és a Bitcoin „biztonságos” fizetési módszerrel igencsak nőtt. Egyetlen iparág, operációs rendszer, felhő-alapú szolgáltatás vagy eszköz sem biztonságos ezektől a támadásoktól. Ezen módszerek legismertebb és legerőteljesebb formája pedig a zsarolóvírus, amely számítógépes vírusok egyes becslések szerint több mint 300 millió dollárt csaltak ki a felhasználóktól 2016 és 2017 között. Vélhetően az elkövetkező időszakban is méginkább növekvő trend várható ezen zsarolási módszerek tekintetében, figyelembe véve az internetre csatlakoztatott eszközök (IoT) egyre növekvő számát is. A tanulmányban a szerző bemutatta a csúcstechnológiai zsarolás formáit, a zsarolóvírusok meghatározását, hogyan lehet őket felismerni, mit lehet tenni fertőzés esetén és miként lehet az ilyen és hasonló eseteket megelőzni. Bemutatásra került a NotPetya nevű zsarolóvírus esete is, amely 2017 második félévében Ukrajnát, Oroszországot, Szerbiát, az Egyesült Államokat, az Egyesült Királyságot, Lengyelországot, Németországot és Franciaországot célzott meg és okozott hatalmas összegű anyagi kárt több mint 80 cégnek.

Felhasznált irodalom:

- [1] A. Alessandrini; Ransomware Hostage Rescue Manual; 2015.
- [2] Datto Inc.; Datto's State of the Channel Ransomware Report; 2017.
- [3] SANS Institute Reading Room; Mimikatz Overview, Defenses and Detection; 2014.
- [4] 6 Recent Real-Life Cyber Extortion Scams, https://www.darkreading.com/attacks-breaches/6-recent-real-life-cyber-extortion-scams/d/d-id/1278774?pidl_msgorder=thrd, utoljára megtekintve 2017. október 29-én.
- [5] Anonymous Threatens Bank DDoS Disruptions, <https://www.bankinfosecurity.com/anonymous-threatens-bank-ddos-disruptions-a-9085>, utoljára megtekintve 2017. október 31-én.

- [6] Cyber Attack On 'Code Spaces' Puts Hosting Service Out of Business,
<https://thehackernews.com/2014/06/cyber-attack-on-code-spaces-puts.html>, utoljára meglekintve 2017. október 31-én.
- [7] Cyber Extortion Fighting DDoS Attacks,
<https://www.bankinfosecurity.com/cyber-extortion-fighting-ddos-attacks-a-8828>, utoljára meglekintve 2017. november 2-án.
- [8] Europol Announces DD4BC Busts,
<https://www.bankinfosecurity.com/europol-announces-dd4bc-arrests-a-8794>, utoljára meglekintve 2017. október 17-én.
- [9] Film Džonija Depa žrtva kompjuterskih pirata: Hakeri ukrali najnoviji nastavak "Pirata sa Kariba: Salazarova osveta",
<http://www.blic.rs/kultura/vesti/film-dzonija-depa-zrtva-kompjuterskih-pirata-hakeri-ukrali-najnoviji-nastavak-pirata/rh6dndw>, utoljára meglekintve 2017. október 29-én.
- [10] Greek Banks Face DDoS Shakedown,
<https://www.bankinfosecurity.com/greek-banks-face-ddos-shakedown-a-8714>, utoljára meglekintve 2017. október 17-én.
- [11] Ransomware Where It's Been and Where It's Going,
<http://www.securityweek.com/ransomware-where-its-been-and-where-its-going>, utoljára meglekintve 2017. szeptember 28-án
- [12] Vlasnik BTC bitcoin menjačnice uhapšen zbog pranja novca i pomoći distributerima ransomwarea,
<https://www.informacija.rs/Vesti/Vlasnik-BTC-bitcoin-menjacnice-uhapsen-zbog-pranja-novca-i-pomoci-distributerima-ransomwarea.html>, utoljára meglekintve 2017. szeptember 28-án.

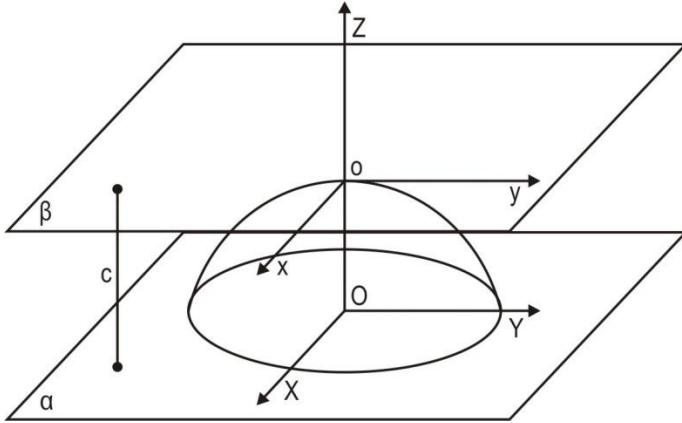
Az euklidészi geometria alkalmazása a relativisztikus sebesség összeadásában

***Absztrakt:** Jelen dolgozat egy tisztán a matematika nyelvén is megfogalmazható kérdésre ad egy lehetséges választ. A kérdés így hangzik: definiálható-e a c sugarú nyílt gömb megengedett vektorainak halmazán egy kétváltozós belső művelet (összeadás), amely ezen a halmazon kommutatív csoportot alkot? A kérdésben szereplő megengedett vektor a háromdimenziós euklidészi tér egy tetszőleges c sugarú nyílt gömbjében olyan vektor, amelynek kezdőpontja a gömb középpontja, végpontja pedig egy belső pont. A belső műveletet pedig úgy értelmezzük, hogy bármely két megengedett vektor összege is megengedett vektor. A dolgozathból látni fogjuk, hogy a bemutatásra kerülő eljárás végén definiálható egy összeadás, amely kommutatív csoportot alkot a megengedett vektorok halmaza felett.*

1. A koordináta rendszerek megválasztása

Legyen az α és β két párhuzamos sík az euklidészi háromdimenziós térben. A két sík közötti távolság c , ami a fény vákuumbeli terjedési sebességének intenzitása. Ezután választunk egy c sugarú nyílt félgömb felületet, amely úgy helyezkedik el az α és β síkok között, hogy érinti a β síkot a félgömb felület peremét alkotó körvonal pedig az α síkban van. Ez után az $OXYZ$ derékszögű koordinátarendszert úgy válasszuk meg, hogy $O \in \alpha$ a c sugarú kör középpontja, az OZ tengely pedig áthalad a félgömb felület és a β sík érintési pontján. Ebből következik, hogy az OX és OY tengelyek az α síkban vannak. A β síkban is felvesszünk egy oxy derékszögű koordinátarendszert úgy, hogy az o origó az érintési pont legyen, az ox és oy tengelyek pedig az OX , OY tengelyekkel legyenek párhuzamosak és egységek a tengelyeken egyenlők mindkét koordinátarendszerben.

* Boros Béla, matematikatanár, Zentai Gimnázium, Zenta



1. ábra

2. A gamma leképezés

Az α síkban levő nyílt körlemez bármely belső nagy A pontja meghatározza annak \mathbf{a} helyzetvektorát is. Ezután az A pontot az α és β síkra merőleges vetítő sugárral felvetítjük a gömbfelületre, az A' képpontot pedig az O origóból a β síkra. Ez a képpont az A'' . Ez euklidészi geometria eszközeivel igazolható, hogy a két vetítés kompozíciója bijektív leképezés a nyílt körlemezről a β síkba. A gamma leképezést a lineáris algebra segítségével is megadhatjuk. Mivel az A pont a c sugarú nyílt körlemez belső pontja az \mathbf{a} helyzetvektora az OXY koordinátarendszerben

$$(1) \quad \mathbf{a} = \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \end{bmatrix} \text{ és } |\mathbf{a}|^2 < c^2$$

Az A pont merőleges vetítéssel kapott A' képpontjának helyzetvektora az $OXYZ$ koordinátarendszerben

$$(2) \quad \mathbf{a}' = \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \\ a_3 \end{bmatrix} \text{ amelyre } a_1^2 + a_2^2 + a_3^2 = c^2$$

ebből

$$(3) \quad a_3^2 = c^2 - |\mathbf{a}|^2 \text{ vagyis } a_3 = \sqrt{c^2 - |\mathbf{a}|^2}$$

Az A' – nek az O origóból a β síkra vetített A'' képpontját úgy kapjuk meg, hogy a \mathbf{a}' vektort azzal a skalárral szorozzuk, amelynél a szorzatvektor végpontja (A'') a β síkban van. Azaz

$$(4) \quad \gamma \begin{vmatrix} a_1 \\ a_2 \\ a_3 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} \gamma a_1 \\ \gamma a_2 \\ \gamma a_3 \end{vmatrix} \text{ és } \gamma a_3 = c$$

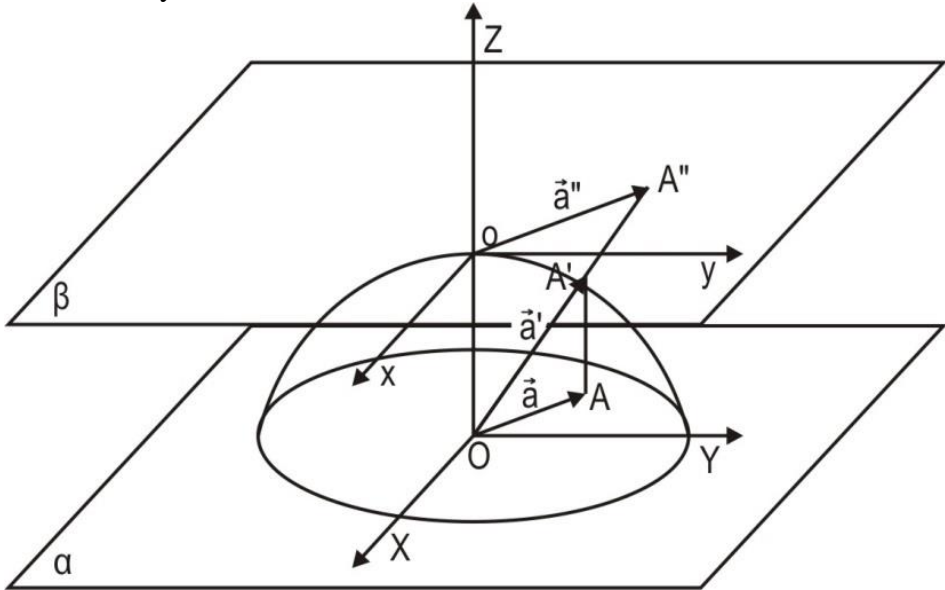
Mivel (3) – ből és (4) – ből következően $\gamma\sqrt{c^2 - |\mathbf{a}|^2} = c$. Ebből a γ -t kifejezve a következőt kapjuk

$$(5) \quad \gamma = \frac{1}{\sqrt{1 - \frac{|\mathbf{a}|^2}{c^2}}}$$

azaz az \mathbf{a} vektor Lorentz faktorát mit $\gamma(\mathbf{a})$ - val jelölünk, ami valójában egy funkcionál, egy leképezés amely a vektorhoz valós számot skalárt rendel. A 2. ábráról látható, hogy a $OXYZ$ koordinátarendszerben az \mathbf{a} és az \mathbf{a}'' vektorok kollineárisak és a vektorösszeadás háromszög szabálya alapján

$$(6) \quad \mathbf{a}'' = \gamma(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{a}$$

ami egy bijekció a nyílt körlemez helyzetvektorai és az oxy koordinátarendszer helyzetvektorai között.



2. ábra

3. Delta vetítés

Legyen U pont a β sík egy tetszőleges pontja, \mathbf{u} pedig helyzetvektora az oxy koordináta-rendszerben $\mathbf{u} = \begin{bmatrix} u_1 \\ u_2 \end{bmatrix}$ koordinátákkal. Ekkor az U pont és a $OXYZ$ koordináta-rendszerbeli helyzetvektorának koordinátái a két koordináta-rendszer közötti összefüggésekből következően

$$(7) \quad \begin{bmatrix} u_1 \\ u_2 \\ c \end{bmatrix}$$

Az U pontot úgy vetítjük a félgömb felszínére, hogy a (7) vektort egy δ skalárral szorozzuk azzal a feltétellel, hogy a szorzatvektor végpontja a félgömb felszínén legyen. Ezt a végpontot U' - vel jelöljük.

$$(8) \quad \delta \begin{bmatrix} u_1 \\ u_2 \\ c \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \delta u_1 \\ \delta u_2 \\ \delta c \end{bmatrix} \quad \text{és}$$

$$\delta^2 u_1^2 + \delta^2 u_2^2 + \delta^2 c^2 = c^2$$

A feltételt átalakítva

$$(9) \quad \delta^2 (c^2 + |\mathbf{u}|^2) = c^2$$

majd a δ -t kifejezve

$$(10) \quad \delta = \frac{1}{\sqrt{1 + \frac{|\mathbf{u}|^2}{c^2}}}$$

amellyel az \mathbf{u} vektor egy faktorát kapjuk és $\delta(\mathbf{u})$ - val jelöljük.

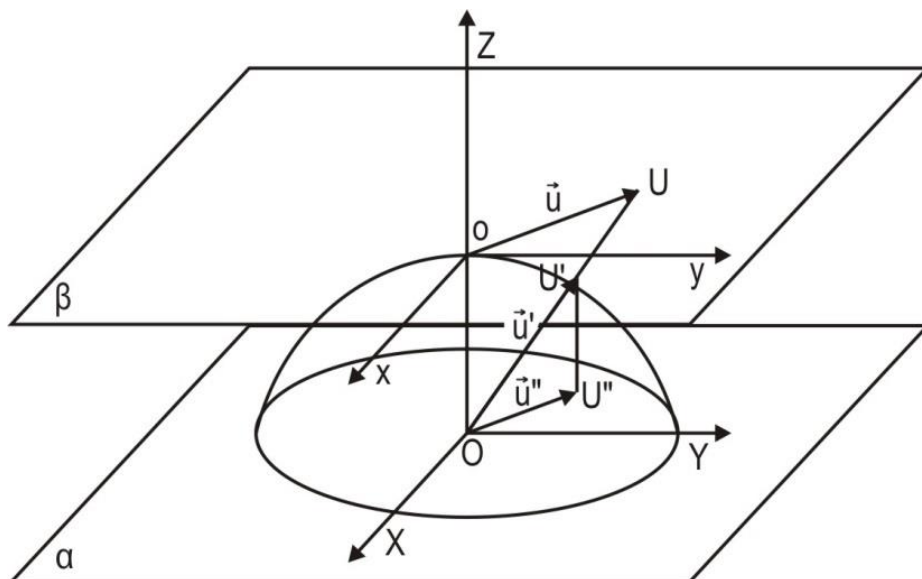
Az U' pont \mathbf{u}' helyzetvektora az $OXYZ$ koordináta-rendszerben

$$(11) \quad \mathbf{u}' = \begin{bmatrix} \delta u_1 \\ \delta u_2 \\ \delta c \end{bmatrix}$$

melynek merőleges vetülete az OXY síkra

$$(12) \quad \mathbf{u}'' = \begin{bmatrix} \delta u_1 \\ \delta u_2 \end{bmatrix} = \delta \begin{bmatrix} u_1 \\ u_2 \end{bmatrix} = \delta \cdot \mathbf{u}$$

Tehát a $\delta(\mathbf{u}) \cdot \mathbf{u}$ leképezés egy bijekció az oxy sík helyzetvektorai és az OXY sík középponti helyzetű c sugarú nyílt körlemez helyzetvektorai között.



3. ábra

4. Vektorösszeadás a c sugarú nyílt körlemezen

Legyen az \mathbf{a} és \mathbf{b} az OXY sík c sugarú középponti helyzetű nyílt körlemezének két tetszőleges vektora, melyek közös kezdőpontja O . Az \mathbf{a} és \mathbf{b} vektorok összeadásának eljárása:

- gamma leképezéssel felvetítjük a vektorokat a β síkra
 $\mathbf{a} \rightarrow \gamma(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{a}$ és $\mathbf{b} \rightarrow \gamma(\mathbf{b}) \cdot \mathbf{b}$
- a β sík oxy koordinátarendszerének vektorterében összeadjuk a két vektort és a $\gamma(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{a} + \gamma(\mathbf{b}) \cdot \mathbf{b}$ összeget, mint lineáris kombinációt $L(\mathbf{a}, \mathbf{b})$ – vel jelöljük.

$$L(\mathbf{a}, \mathbf{b}) = \gamma(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{a} + \gamma(\mathbf{b}) \cdot \mathbf{b}$$

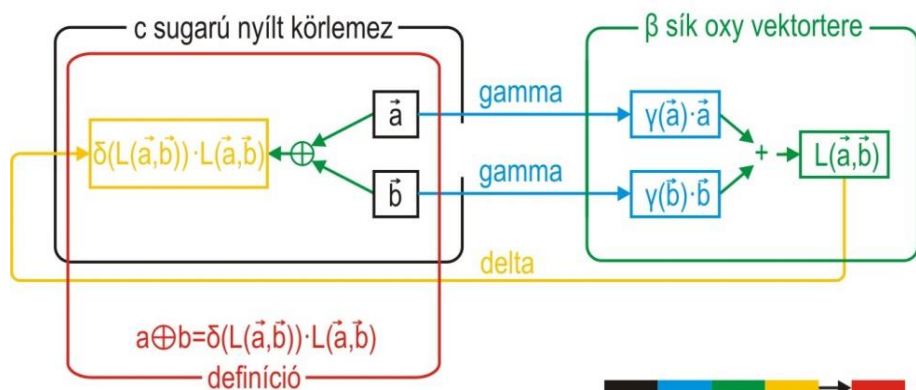
- az $L(\mathbf{a}, \mathbf{b})$ vektort a delta vetítéssel leképezzük az OXY sík középponti helyzetű c sugarú nyílt körlemezére.

$$\delta(L(\mathbf{a}, \mathbf{b})) \cdot L(\mathbf{a}, \mathbf{b})$$

A nyílt körlemezen az \mathbf{a} és \mathbf{b} vektorok összege definíciónk szerint

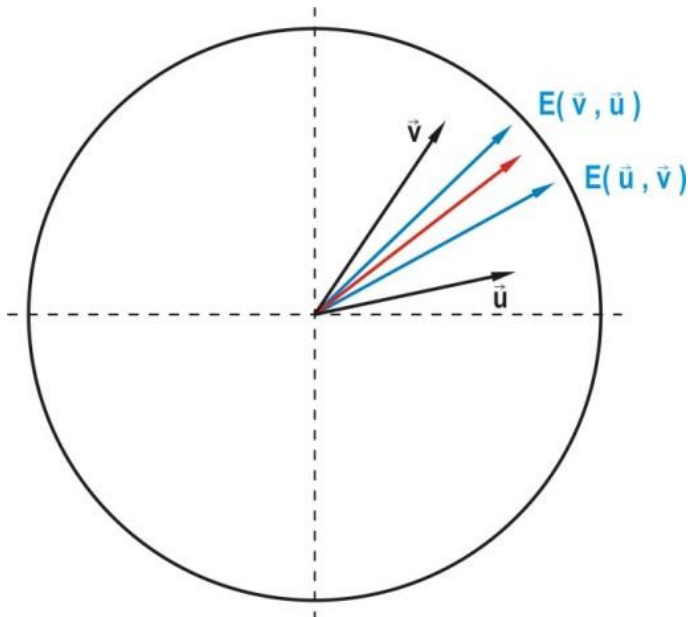
$$\mathbf{a} \oplus \mathbf{b} = \delta(L(\mathbf{a}, \mathbf{b})) \cdot L(\mathbf{a}, \mathbf{b})$$

Mivel a definícióban csak a klasszikus vektorműveletek szerepelnek ugyanezt a definíciót alkalmazhatjuk a háromdimenziós c sugarú nyílt gömbre is.



4. ábra

Ugyanezt a definíciót kaptuk a c sugarú nyílt gömb középponti kezdőpontú \mathbf{u} és \mathbf{v} kötött vektorok összeadására a hiperbolikus geometriából is. Ha az \mathbf{u} és \mathbf{v} Einstein összegét $E(\mathbf{u}, \mathbf{v})$ – vel jelöljük, akkor $E(\mathbf{u}, \mathbf{v}) = \frac{1}{1 + \frac{\mathbf{u}\mathbf{v}}{c^2}} \left\{ \mathbf{u} + \frac{1}{\gamma_u} \mathbf{v} + \frac{1}{c^2} \frac{\gamma_u}{1 + \gamma_u} (\mathbf{u}\mathbf{v}) \mathbf{u} \right\}$ [2] kifejezést kapjuk. Ezek után a számítástechnika segítségével ábrázolhatjuk az egyszerűség kedvéért az xy síkból tetszőlegesen választott \mathbf{u} és \mathbf{v} megengedett sebességeket és különböző összegeiket.



5. ábra

A pirossal ábrázolt vektor a nem kommutatív Einsteini vektorösszeadás eredménye között az euklidészi geometriából levezetett sebességösszeadás eredménye.

	r	$\alpha[^\circ]$
u	0,72	12°
v	0,82	56°
E(u,v)	0,96	29°
E(v,u)	0,96	44°
$u \oplus v$	0,92	38°

Felhasznált irodalom:

1. Vladimir Varičak: Anwendung der Lobatschefschijschen Geometrie in der Relativtheorie. Physikalische Zeitschrift, 1910, 11:93-96
2. Abraham A. Ungar: A hiperbolikus geometria alkalmazása a relativisztikus fizikában. Bolyai – emlékkönyv Bolyai János születésének 200. évfordulójára, Vincze kiadó 2004
3. Szász Pál: Bevezetés a Bolyai – Lobacsevszkij féle geometriába. Akadémiai Kiadó Budapest 1973
4. G. Horváth Ákos, Szirmai Jenő: Nemeuklideszi geometriák modelljei. Typotex Kiadó Budapest 2004

A kötetben szereplő tanulmányok szerzői

id. Dr. **Bagi Ferenc**, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék

Dr. **Bakos-Kovács Kitti**, egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Szeged

Bálint István, nyugalmazott újságíró, Magyar Szó, publicista, Újvidék

Boros Béla, matematikatanár, Zentai Gimnázium, Zenta

Mgr. **Bozóki Antal**, ügyvéd, publicista, Újvidék

Dr. **Csák Csilla**, tanszékvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, tudományos és nemzetközi dékánhelyettes, Miskolc

Dr. **Dudás Attila**, egyetemi docens, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar, Újvidék

Dr. **Hegedűs Katalin**, nemét nyelvtanár, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

Dr. **Kanizsai Viktor**, osztályvezető, Információ Biztonsági Osztály, OTP banka Srbija a.d. Novi Sad, Újvidék

Kastori Rudolf akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, a Szerb Mérnöki Akadémia rendes tagja, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Mezőgazdasági Kar, Újvidék

Dr. **Kiss Ernő**, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Technológiai Kar, Újvidék

Matuska Márton, nyugalmazott újságíró, publicista, Újvidék

Dr. **Mester Gyula**, c. egyetemi tanár, a Magyar Mérnökakadémia rendes tagja, Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola, Budapest

Dr. **Mészáros Zoltán**, főlevéltáros, Szabadkai Történelmi Levéltár, Szabadka

Dr. **Molnár Csikós László**, egyetemi rendes tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék

ifj. Dr. **Muhi Béla**, egyetemi rendkívüli tanár, Educons Egyetem, Közgazdasági kar, Kamanc

Dr. **Nagy Zoltán**, habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc

Dr. **Prugberger Tamás**, az MTA doktora, professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Munkajogi és Agrárjogi Tanszék, Miskolc

Dr. **Simon János**, főiskolai tanársegéd, Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, Informatikai Tanszékcsoport, Szabadka

Dr. **Szabó Anita**, főiskolai tanár, Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, Szabadka

Dr. **Szalma József** DsC (az MTA doktora, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék, Budapest; nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar, Újvidék, a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja)

Dr. **Szedmina Lívía**, angol nyelvtanár, Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, Szabadka

Dr. **Szilágyi János Ede**, habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc

Dr. **Tattay Levente**, egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, Budapest

Tokody Dániel, Ph.D. hallgató, Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola, beruházási projektkoordinátor, MÁV zrt., Budapest

Dr. **Tóth-Glemba Klára**, Vajdaság Autonóm Tartomány
Kormányának, Tartományi Felsőoktatási és Tudományügyi Titkárság,
tanácsos, Nagybecskerek

Dr. **Vitkay Kucsera Ágota**, egyetemi rendes tanár, Újvidéki
Egyetem, Művészeti Akadémia, Drámaművészeti Tanszék, Újvidék

Statt einer Zusammenfassung

Wissenschaftliche Tagung über Migration

Der Verein der ungarischen Wissenschaftler in der Woywodina hat, unter Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und der Universität für öffentlichen Dienst (Nemzeti Közsogálati Egyetem), Budapest, am 11. November 2017 in Újvidék-Novi Sad eine wissenschaftliche Tagung zum General-Thema: „Migration“ veranstaltet, welche dem Tag ungarischen Wissenschaften gewidmet war. An der Tagung nahmen Geistes- und Naturwissenschaftler aus der Woywodina und aus Ungarn teil. Diese Veröffentlichung enthält die Referate von dieser Tagung.

Die Referate, die sich mit den aktuellen Massen-Migrationsfragen befassen, vom soziologischen, ökonomischen, europarechtlichen und insgesamt rechtswissenschaftlichen Standpunkt, richteten sich danach, dass die seit 2015 erfolgten Massen-Migrationen-Erscheinungen (in Europa) Elemente der Rechtswidrigkeit (keine Identitätslegitimationen der Migranten, rechtswidrige Mitwirkung des organisierten Massen-Menschenschmuggels, mit Elementen der Umgehung der Menschenrechte), enthalten und dadurch stellen sie, manchmal mit großen Leiden verknüpft, ein reales Risiko für die Sicherheit in Europa dar. Bestimmte Referate haben mit wissenschaftlichen Argumenten nach einer Lösung gesucht und auch eine Analyse auf politisch-politologischer Ebene durchgeführt, wie zum Beispiel in Ungarn und in anderen Ländern Mitteleuropas schon am Anfang: „Die Probleme nicht nach Europa holen lassen, sondern die Probleme lösen und Hilfe an Stellen, Orten und in Regionen zu leisten, woher sie stammen, diese zu ermöglichen und Unterstützung zu bieten.“

Prof. Dr. Dr. Hc. DSC József Szalma

Tartalomjegyzék

Előszó..... 1

KIEMELT TANULMÁNYOK

TATTAY LEVENTE

AZ EURÓPAI UNIÓ MENEKÜLTPOLITIKÁJA 7

KASTORI RUDOLF

A BÓR SZEREPE AZ ÉLŐVILÁGBAN 27

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

MÉSZÁROS ZOLTÁN

DÉLSZLÁV MIGRÁCIÓS NYOMÁS MAGYARORSZÁG FELÉ AZ ÚJKOR HAJNALÁTÓL 39

HEGEDŰS KATALIN

PÁRHUZAMOK ÉS ELTÉRÉSEK MARIA TERÉZIA ÉS ANGELA MERKEL
BEVÁNDORLÁS-POLITIKÁJA KÖZÖTT 67

TÓTH-GLEMBÁ KLÁRA

SZOCIOLÓGIAI KUTATÁS A VAJDASÁGI MAGYAR SZÓRVÁNYBAN A
VÁNDORLÁSI FOLYAMATOK TÜKRÉBEN 89

PRUGBERGER TAMÁS

AZ EURÓPÁBA IRÁNYULÓ TÖMEGES MIGRÁCIÓ ETNOGRÁFIAI, GAZDASÁGI,
SZOCIÁLIS, KULTURÁLIS ÉS JOGI KÖVETKEZMÉNYEKEL JÁRÓ HATÁSAI 108

SZEDMINA LÍVIA

AZ ÍREK AMERIKÁBA VALÓ KIVÁNDORLÁSÁNAK TÁRSA-DALMI, POLITIKAI
ÉS GAZDASÁGI ASPEKTUSAI A 19. SZÁZADBAN 130

CSÁK CSILLA

AZ ÖKOLÓGIAI ÉS AZ ÖKONÓMIAI FOLYAMATOK EGYÜTTTHATÁSA A
KÖRNYEZETVÉDELEM SZEMÜVEGÉN KERESZTŰL 147

NAGY ZOLTÁN

A KÖRNYEZETPOLITIKA ÉS A GAZDASÁGI SZABÁLYOZÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI,
SZABÁLYOZÁSI LEHETŐSÉGEK 164

SZILÁGYI JÁNOS EDE

MAGYARORSZÁG FÖLDJOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK EGYES AKTUÁLIS KÉRDÉSEI 182

SZALMA JÓZSEF

A NEMVAGYONI KÁRTÉRÍTÉS (SÉRELEMDÍJ) A MAGYAR MAGÁNJOGBAN 197

BAKOS-KOVÁCS KITTI

A TERMÉKBIZTONSÁG GAZDASÁGI ÉS JOGI FUNKCIÓI 219

DUDÁS ATTILA

A SZABADALMI JOGI SZABÁLYOZÁS FEJLŐDÉSE SZERBIÁBAN AZ EURÓPAI
INTEGRÁCIÓS FOLYAMATOK FÉNYÉBEN 235

BOZÓKI ANTAL

NEMZETI KISEBBSÉGI JOGVÉDELEM ÉS JOGVÉDŐK A DÉLVIDÉKEN 251

MATUSKA MÁRTON

HIÁNYZÓ GYÁSZJELEK SZERBIÁBAN 260

BÁLINT ISTVÁN

A FASIZMUS VISSZAKÍSÉRTÉSE 277

ID. BAGI FERENC

A KMV SZERVEZÉSÉNEK MÓDJA ÉS E SZERVEZÉSI MÓDBÓL IS
KÖVETKEZŐ SAJÁTOSSÁGAI 302

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

AZ EMIGRÁNS SAJTÓ NYELVEZETE 336

VITKAY KUCSERA ÁGOTA

ÁBRAHÁM PÁL ZENÉJE HATÁRTALAN 364

MUHI BÉLA

A MARKETING SZEREPE AZ ÖKOLÓGIAI TURIZMUS FEJLESZTÉSÉBEN
VAJDASÁGBAN 369

TERMÉSZET- ÉS MŰSZAKI TUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

KISS ERNŐ

HOGYAN LETT A KATALÍZIS EGZAKT TUDOMÁNY? 393

MESTER GYULA

AUTONÓM ÖNVEZETŐ ROBOT AUTÓK 402

SIMON JÁNOS

A TESTRE-SZABOTT TÖMEGGYÁRTÁS INFORMATIKAI HÁTTERE 418

SZABÓ ANITA

DRÓNOK IRÁNYÍTÁSA ÉS JOGI KERETEI 429

TOKODY DÁNIEL

OKOS VÁROSOK TERVEZÉSE 437

KANIZSAI VIKTOR

CSÚCSTECHNOLÓGIAI ZSAROLÁS 445

BOROS BÉLA

AZ EUKLIDÉSZI GEOMETRIA ALKALMAZÁSA A RELATIVISZTIKUS
SEBESSÉG ÖSSZEADÁSÁBAN 465

A KÖTETBEN SZEREPLŐ TANULMÁNYOK SZERZŐI 473

STATT EINER ZUSAMMENFASSUNG (JÓZSEF SZALMA, SZALMA JÓZSEF) 477

CIP – Каталогизacija у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

314.7-029:088(082)
3(082)
5(082)

A MAGYAR Tudomány Napja a Délvidéken : 2017 :
migráció, környezetvédelem - társadalom és természet / [szerkesztő
Szalma József]. - Újvidék : Vajdasági Magyar Tudományos Társaság,
2018 (Újvidéken : Verzál). - 481 str. : ilustr. ; 24 cm

"A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság..., 2017. november 11-
én... tartotta meg Újvidéken, a... Magyar Tudomány Napjának
szentelt tudományos tanácskozását, Migráció, környezetvédelem -
társadalom és természet, kerettémával..." --> előszó. - Tiraž 60. - Str.
1-3: Előszó / Szalma József. - Napomene i bibliografske reference uz
tekst. - Bibliografija uz pojedine radove. - A kötetben szereplő
tanulmányok szerzői: str. 473-475. - Str. 477: Statt einer
Zusammenfassung : wissenschaftliche Tagung über Migration /
József Szalma.

ISBN 978-86-88077-09-5

1. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (Újvidék)
a) Migracije - Мултидисциплинарни приступ - Зборници b)
Природне науке - Зборници c) Друштвене науке - Зборници
COBISS.SR-ID 325891079